HISTORIALLISIA TUTKIMUKSIA 84
JULKAISSUT SUOMEN HISTORIALLINEN SEURA

GRANNAR PÅ SKILDA VÄGAR

Det finländsk-svenska samarbetet
i den finländska och svenska utrikespolitiken
1921—1923

JORMA KALELA

HELSINGFORS 1971

HISTORIALLISIA TUTKIMUKSIA
JULKAISSUT
SUOMEN HISTORIALLINEN SEURA

84

JORMA KALELA

GRANNAR PÅ SKILDA VÄGAR

Det finländsk-svenska samarbetet
i den finländska och svenska utrikespolitiken
1921—1923

GRANNAR PÅ SKILDA VÄGAR

Det finländsk-svenska samarbetet
i den finländska och svenska utrikespolitiken
1921—1923

JORMA KALELA

HELSINGFORS 1971

Översatt till svenska av Dag Lindberg

Översatt på förslag av expertkommittéerna för översättning av finskspråkig facklitteratur till svenska och med anlitande av medel som av Finlands och Sveriges riksdagar anvisats för ändamålet.

Borgå 1971. Tryckeri- & Tidnings Ab.

FÖRETAL

Denna avhandlings tillkomsthistoria är tämligen intetsägande: det visade sig helt enkelt vara ändamålsenligt att utvidga en laudaturuppsats, som behandlade ett tidigare inte kartlagt område, först till ett licenciatarbete och sedan till en doktorsavhandling. Man kan givetvis kritisera, att en forskare påbörjar ett arbete utan att hysa något speciellt intresse för sitt ämne; å andra sidan bör historikern även i ett på detta sätt valt forskningsobjekt kunna finna någonting som utvidgar samtidens erfarenhet. När detta "någonting" har utkristalliserat sig, ökar också forskarens intresse för sin uppgift. Så skedde åtminstone i detta fall.

För mångsidigt stöd och uppmuntran under forskningsarbetets samtliga stadier står jag i tacksamhetsskuld till min lärare, professor *L.A. Puntila*, som även anvisade mig det ämne, som sedan visade sig så intressant. Särskilt värdefulla var den anmärkningar han vid tryckningsgranskningen riktade mot mitt manuskript. Dessa ledde till att undertecknad beslöt framställa vissa centrala tankar på ett helt nytt sätt, vilket nu förefaller mig mycket mera tillfredställande än det ursprungliga. Till docenten *Lauri Hyvämäki* vill jag rikta ett tack för många givande diskussioner och råd från en mera erfaren forskare. Den angenäma och förtroendefulla samarbetsatmosfär, som tack vare tf. professor *Mauno Jääskeläinen* har rått på Institutionen för politisk historia, har varit en av de nödvändiga förutsättningarna för genomförandet av mitt arbete.

Undertecknad tillhör dem, som hänsynslöst besvärar sina kolleger genom att låta dem läsa sina texter och på så sätt "exploatera" deras kunnande och kapacitet. Dessa "exploaterade" och även de, som på annat sätt gett mig nyttiga råd och annan hjälp, är så många, att det dessvärre är nödvändigt att nöja sig med att till dem framföra ett kollektivt tack. Jag gjorde emellertid orätt, om jag inte särskilt framhöll pol.dr. *Osmo Apunen*, vars kritik och förbättringsförslag har varit ovärderliga, min bror pol.lic. *Jaakko Kalela*, fil.lic. *Kari Selén*, pol.kand. *Jussi Turtola* samt docenterna *Krister Wahlbäck* och *Wilhelm Carlgren*. De samtal jag haft med den sistnämnde har även i hög grad upplivat de annars rätt grå och arbetsfyllda resorna till Sverige. Översättaren, fil.mag. *Dag Lindberg* vill jag tacka såväl för ett utmärkt och med ospard möda utfört arbete, för ett angenämt samarbete och för många värdefulla påpekanden. För den hjälp pol.stud. *Eira Johanson* har gett mig genom att delta i uppgörandet av personförteckning och i korrekturläsningen, framför jag också mitt tack.

Jag är även tack skyldig många funktionärer vid olika arkiv och bibliotek samt föreningar och tidningar för den hjälp jag fått av dem, en hjälp som ingalunda

alltid har hört till deras tjänsteåligganden. Jag vill även rikta ett tack till de talrika privatpersoner, som jag har blivit tvungen att åsamka besvär och särskilt till dem, vilkas gästfrihet jag har haft förmånen att åtnjuta.

Den tidsperiod jag har forskat i ligger redan så långt tillbaka i tiden, att endast få av de då verksamma personligheterna längre är i livet. Detta har gjort de även annars givande samtal jag haft med ministern, fil.dr. *Ragnar Numelin* oersättliga. Framlidne fil.dr. *Henning Söderhjelm* hann jag inte personligen sammanträffa med, men det korta brevkort jag fick från honom med anledning av min licenciatavhandling var måhända den värdefullaste uppmuntran jag fick under arbetets gång.

De ekonomiska förutsättningarna för forskningsarbetet har utgjorts av stipendier från Emil Aaltosen säätiö 1964 och 1965, stipendier 1966 och 1967 för yngre vetenskapsidkare och forskningsstipendium 1968, beviljade av kansler för Helsingfors Universitet, samt stipendium från Suomen Kulttuurirahasto 1968. Kulturfonden för Sverige och Finland har möjliggjort forskningsresorna till Sverige genom att fyra gånger bevilja mig stipendier för dessa. Även från kansler för Helsingfors Universitet har jag erhållit ett resestipendium. Översättningen har bekostats av expértkommittéerna för översättning av finskspråkig facklitteratur till svenska.

För publiceringen av min avhandling tackar jag Finska Historiska Samfundet och Söderström & C:O.

Sist, men inte minst vill jag tacka min familj och mina släktingar. Under vistelserna i Sverige har jag fått bo hos ingeniör Sven och fru Annikki Torstensson samt hos förste arkivarie Stefan och fil.lic. Päivi-Solfrid Söderlind och även i övrig måtto fått åtnjuta deras storartade gästfrihet. Mina föräldrar vill jag tacka, utom för mångsidigt stöd under de gångna åren, framför allt för den intellektuellt öppna atmosfär i hemmet, som har gett mig en fast grundval att bygga på. Svårast att klä i ord är den stora tacksamhet jag känner mot min hustru. Utan hennes uppoffrande stöd och outsinliga tålamod hade denna bok aldrig kommit till.

Helsingfors den 2. november 1971

Jorma Kalela

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

0. *Forskningsuppgiften* 9

0.1. Litteraturen 9
0.2. Begreppen 15

1. *Två olika vägar* 24

1.1. Östersjöområdet under världskrigets slutskede 24
1.2. Östersjöområdet som skådeplats för interventionskrig 31
1.3. Östersjön glider ut ur storpolitiken 37
1.4. Ålandsfrågan avgörs från dagordningen 43
1.5. Samarbetets förutsättningar och Ålandsfrågan 57

2. *Med militärt och diplomatiskt samarbete som mål* 59

2.1. Från Helsingfors till Warszawa 59
2.1.1. Tanken på ett randstatsförbund vinner styrka 61
2.1.2. Sverige är försiktigt gentemot Sovjetryssland 69
2.2. Från Genua till Moskva 80
2.2.1. Genua-konferensen 80
2.2.2. Warszawa-avtalet 85
2.2.3. Söderhjelms och Elmquists försök 98
2.2.4. Utrikesminister Vennola 114
2.3. Från Paris till Genéve 120
2.3.1. Nationernas förbund som avspänningsfaktor i Europa 120
2.3.2. Nationernas förbund och ett bestående fredstillstånd 128
2.4. Stockholm och Helsingfors 137
2.4.1. Försvarsstriden i Sverige 137
2.4.2. Finlands »orienteringsproblem» 142
2.4.3. Den svenska högerregeringens utrikespolitik 157
2.5. Finska och svenska 168
2.5.1. Samarbetet mellan två sändebud 170
2.5.2. De finskspråkigas ställning i Västerbotten 174
2.5.3. Språkfrågan vid universitet 184
2.5.4. Parlamentsbesöket 190
2.5.5. Fallet Karlén 196
2.5.6. Språkfrågan i Finland och det finländsk-svenska samarbetet 199
2.6. Final 204
2.6.1. Den svenska debatten 214
2.6.2. Den finländska debatten 219
2.7. Det militära och diplomatiska samarbetet 228

3. I skuggan av försvarsförbundet 230

3.1. Trots randstatsförbundet 230
3.2. »Konferensernas sommar» 237
3.3. Hotet från språkfrågan 240
3.4. Randstatssamarbetet fortsätter 247
3.5. Det ekonomiska och funktionella samarbetet 249

4. *Samarbetets förutsättningar* 250

4.1. Vem beslöt om samarbetet 250
4.1.1. Utrikesledningen 250
4.1.2. Den utrikespolitiska eliten 253
4.2. Handlingsprinciperna 265
4.3. Grundbedömningarna 270
4.3.1. Den utländska miljön 270
4.3.2. Den inhemska miljön 278
4.4. Varför förblev samarbetet obetydligt? 286

Bilaga 1 Finlands och Sveriges regeringar 1917—1923 290

Bilaga 2 Styrkeförhållandena i riksdagen i Finland och Sverige 1918—1924 291

Källor och litteratur 292

Personförteckning 306

0. FORSKNINGSUPPGIFTEN

"Det nordiska samarbetets ideologi synes vara starkare än samarbetets faktiska omfattning", konstaterar en amerikansk forskare.[1] Han slår huvudet på spiken. Detta omdöme kunde utökas med ett drag som är typiskt för tänkesättet i 1970-talets Finland: först fattar man i någon fråga beslut om samarbete med de övriga nordiska länderna, först därefter börjar man undersöka, huruvida samarbetet har några förutsättningar. Man kan ställa frågan, om det nordiska samarbetets självfallenhet också har präglat sättet att betrakta relationerna mellan Sverige och Finland i det förflutna.

0.1. Litteraturen

Säkerheten framställs vanligen som utrikespolitikens mål, men om detta begrepps innebörd råder långt ifrån enighet. Med säkerhet kan man exempelvis avse "frihet att vidta de åtgärder som anses väsentliga för statens fortbestånd och det nationella välbefinnandet"[2]. Speciellt det sista ordet gör denna definition intressant. Det ger ordet säkerhet dimensioner utöver den vedertagna militärpolitiska.[3] Men också den är fortfarande diffus, eftersom det medför avsevärda svårigheter redan att precisera t.ex. "nationellt välbefinnande". Ett allmänbegrepp som säkerhet är därför ofruktbart ur den utrikespolitiska forskningens synpunkt på grund av sin mång- och svårtydighet. Det är ändamålsenligare att i fråga om utrikespolitiken arbeta med flera mera precisa och begränsade målsättningar och kalla dessas "summa" "säkerhet".

Att anse begreppet säkerhet sådant det ovan formulerats — och även enligt flera andra definitioner — som utrikespolitikens mål, är av begränsat värde även av den anledningen, att nationalstaten härigenom uppfattas som ett första rangens värde. Det är viktigt att hålla detta i minnet på 1970-talet, då man talar så mycket om internationalism, integration, regionalt samarbete o.s.v., alla målsättningar som mer eller mindre står i motsats till nationalstatstänkandet. Sistnämnda iaktagelse gäller även för det nordiska och i princip för det svensk-finländska samarbetet, vilket för perioden mellan 1921 och 1923 är föremålet för denna undersökning. Avsikten är att klarlägga, vilken roll detta samarbete spelade, inte

[1] Etzioni s. 214. "The ideology of Nordic cooperation seems to be stronger than the actual measure of cooperation". Jfr. även dens. s. 211—220.

[2] Singer s. 422.

[3] Jfr Andréns framställning av säkerhetsbegreppets definition (1968, passim).

endast som målsättning, utan även som instrument i Finlands och Sveriges utrikespolitik.

Forskningen kring det finländsk-svenska samarbetet har hittills närmast koncentrerat sig på att utreda den militära och diplomatiska samverkan och härvidlag huvudsakligen för senare hälften av 1930-talet och andra världskriget. För övriga perioder har detta problem endast tämligen ytligt berörts i specialundersökningar om andra utrikespolitiska frågor, i allmänna framställningar av vartdera landets utrikespolitik och nutidshistoria samt i memoarverk och biografier. Beträffande det ekonomiska och funktionella samarbetet har forskningen varit ännu obetydligare [1].

Den tidsmässiga utgångspunkten för denna undersökning är året 1921. Då löstes tvisten om Ålands internationellt-rättsliga och militära ställning. Denna konflikt utgör en egen helhet, som dominerar relationerna mellan Finland och Sverige åren 1918—1921. Litteraturen om denna fråga är också tämligen rikhaltig. Detsamma kan sägas om den forskning som behandlar Sveriges och särskilt Finlands utrikespolitik under dessa år och som också tangerar samarbetet mellan de båda länderna. Det är av denna anledning motiverat att placera tyngdpunkten i framställningen på tiden efter 1921, även om författaren också har velat undersöka, hur Ålandsfrågan påverkade samarbetet mellan Finland och Sverige under åren omedelbart efter Finlands självständighetsförklaring.

Den mest logiska slutpunkten i tiden vore den s.k. nordiska orienteringens början i Finlands utrikespolitik på 1930-talet, i synnerhet då de hittills utförda forskningarna tyder på att några större förändringar i samarbetet mellan Finland och Sverige inte skedde mellan lösningen av den åländska frågan och den ovannämnda tidpunkten. Framställningen har emellertid avslutats med den utrikespolitiska diskussion, som på senhösten 1923 fördes med anledning av en rekommendation om ett försvarsförbund mellan Finland och Sverige, som den svenska utrikesministern Hederstierna offentligen hade framfört. Anledningen till detta förfarande har varit en strävan att i denna avhandling utföra en intensivstudie, vilken senare kan användas som grundval för en mera extensiv undersökning. Klarläggandet av de specialproblem som framkom under åren 1921—1923 har sålunda ansetts erbjuda en tillräcklig grundval för slutsatser om alla de fyra samarbetssektorerna. [2]

Bristande klarhet är utmärkande för den forskning som hittills har berört det finländsk-svenska samarbetet i början av 1920-talet. Vanligen behandlas Finlands "nordiska orientering" eller Finlands och Sveriges "politiska relationer" utan att dessa begrepps innehåll närmare definieras. Samarbetet omtalas utan att det görs klart vad som avses, för att inte tala om, att samarbete på olika områden skulle särskiljas. Ett annat utmärkande drag är att man inte redovisar vilka personers ställningstaganden eller åsikter man redogör för. Man nöjer sig med

[1] Om definitionen av dessa begrepp, se s. 22. Med funktionellt samarbete avses t.ex. strävanden att förenhetliga lagstiftningen, avtal om organisering av telefontrafiken o.s.v.

[2] Jfr. Jorma Kalela 1971.

generaliseringar som "i Finland", "Sverige", "den allmänna opinionen i Finland", "svenskarna" o.s.v. En metodiskt viktig omständighet är, att man då en meningsriktnings företrädare uttryckligen nämns, implicit förutsätter att beslutsfattarnas aktivitet förklaras av uppfattningarna i den gruppering, till vilken de räknades.

Samarbetets egentliga problematik har uppfattats som i grund och botten mycket enkel. Om man sammanfattar resultaten av den hittills utförda forskningen, kan problemet koncentreras till två frågor: varför samarbetade Finland med de övriga randstaterna[1], och varför önskade Sverige inte samarbete med Finland? Båda frågorna har dessutom var för sig konstaterats innehålla svaret på den andra, men överraskande nog har detta problem aldrig framställts som en sammanhängande "trollcirkel".

Några finländska forskare *(Ilvessalo, Holsti)*[2] har sålunda besvarat den första frågan i huvudsak med Sveriges ovillighet att binda sig för ett stöd till Finland vid ett eventuellt anfall från öster. Till denna förklaring ansluter sig intimt Sveriges vägran såväl att utbilda finländska frivilliga under första världskriget som att stöda den lagliga regeringen under inbördeskriget i Finland *(Puntila, Killinen)*[3]. Samtliga finländska forskare ser dock den bitterhet som Ålandskonflikten hade väckt som den viktigaste orsaken till det uteblivna finländsk-svenska samarbetet[4]. Dessutom pekar man ofta på språkfrågan i Finland *(Nousiainen, Jakobson, Paasivirta)*[5]. I den mån den sistnämnda faktorn har preciserats i finländska framställningar *(Puntila)*, avses härmed "den finskspråkiga borgerliga befolkningens" irritation över att "den allmänna opinionen i Sverige" stödde de svenskspråkigas krav[6]. I svenska undersökningar poängteras förutom ovanstående "den svenskfientliga nationalismen" hos de finländare som var anhängare till randstatspolitiken[7] *(Tingsten)*[8] eller "de ultranationalistiska finska kresarnas" ovilja mot Sverige *(Lönnroth)*[9].

Grundvalen för de finländska forskarnas förklaringsschema är på sätt och vis uppfattningen att Finland utan vidare hade avstått från randstatspolitiken, om bara Ålandsfrågan och språkfrågan inte hade uppstått, eller om Sveriges hållning hade varit "gynnsammare" mot Finland. Längst har denna tankegång förts i en

[1] Med randstater avses i denna framställning de östersjöstater som under första världskrigets slutskede lösgjorde sig från Ryssland och bevarade sin självständighet åtminstone under mellankrigstiden: Finland, Estland, Lettland, Litauen och Polen.

[2] Ilvessalo 1959 s. 48, 64, 72 och Holsti s. 165. Jfr även Schauman s. 121—122 och Korhonen s. 66.

[3] Puntila s. 141, Killinen s. 84.

[4] Holsti s. 165—166; Ilvessalo 1959 s. 64—66; Killinen 1964 s. 24 och 1966 s. 84—85; Paasivirta 1966 s. 76 och 1968 s. 82—85; Puntila s. 140—142; Wasastjerna s. 195.

[5] Nousiainen s. 188—189; Jakobson s. 37; Paasivirta 1968 s. 83.

[6] Puntila s. 141—142.

[7] Med randstatspolitiken avses i detta arbete Finlands kontinuerliga militära och/eller diplomatiska samarbete med de sydliga grannarna.

[8] Tingsten s. 141.

[9] Lönnroth s. 64. Jfr även Andrén — Landquist s. 24 och Wahlbäck 1967 s. 119—121.

anmärkning av *Killinen*, att Finlands "naturliga" plats hade varit på "neutralitetsfronten vid broderländernas sida"[1].

Beträffande den fråga som gällde Sverige nöjer man sig i de finländska framställningarna med att i största allmänhet hänvisa till Sveriges "traditionella neutralitetspolitik", till Ålandsfrågan och till språkfrågan[2]. Svensken *Tingsten* åter hävdar, att Ålandsfrågan i detta sammanhang knappast ägde någon betydelse[3]. *Lönnroth* å sin sida nämner, att "det känsliga förhållandet till Finland under frihetskriget och därefter under Ålandskonflikten var det, som i första hand manade till försiktighet". Som bidragande orsak till den svenska utrikesledningens ovillighet till samarbete uppfattar han Finlands randstatspolitik, vilken i hög grad avvek från den av de skandinaviska länderna förda utrikespolitiken.[4] De flesta av de svenska forskarna bygger dock sin framställning på *Tingstens* undersökning om den svenska *pressens* reaktioner på den tidigare omtalade rekommendationen om ett försvarsförbund av utrikesminister Hederstierna[5]. Mest typiska av de argument som framfördes mot tanken var svårigheten att åstadkomma den nödvändiga utrikespolitiska samstämmigheten (på grund av förutsatt motstånd från Finlands sida), finnarnas avoga inställning till den svenska minoriteten och det borgerliga Finlands aktivitet och metoder i syfte att undertrycka den radikala arbetarrörelsen. Vidare fruktade man en tilltagande chauvinism i Finlands utrikespolitik och befarade att Sovjetunionens misstänksamhet skulle väckas mot båda länderna om förbundet ingicks. *Wahlbäck*, som något har breddat *Tingstens* framställning, har konstaterat, att vänstern i Sverige[6] och de borgerliga partierna i Finland förhöll sig skeptiska till samarbetet med grannlandet, medan däremot den svenska högern och vänstern i Finland ingenting hade emot ett sådant[7].

Det svensk-finländska samarbetets problematik kan på basen av litteraturen också formuleras på ett något annorlunda sätt än vad man, enligt vad vi ovan konstaterat, hittills har gjort. Vid sina forskningar om Sveriges politik i Nationer-

[1] Killinen 1966 s. 85. Paasivirta (1966 s. 76) kritiserar de finländska beslutsfattarna för att de på grund av randstatspolitiken försummade relationerna till Skandinavien, "vilkas stabilisering på grund av de gamla historiska förbindelserna och grannskapsförhållandet var viktiga för Finland."

[2] Se t.ex. Ilvessalo 1959 s. 64 och Paasivirta 1968 s. 83.

[3] Tingsten s. 136.

[4] Lönnroth s. 61.

[5] Tingsten s. 143—147 samt Carlsson — Rosén s. 659—660, Thulstrup s. 34—35, Wahlbäck 1967 s. 119—122.

[6] I det följande används i fråga om Sverige begreppet vänstern som sambeteckning för såväl liberalerna som de socialistiska partierna. Med högern avses högerpartiet i båda kamrarna samt agrarpartierna, vilka år 1922 sammanslöt sig till bondeförbundet. Dessa benämningar användes under ifrågavarande period i Sverige oberoende av att den "svenska politikens stora vattendelare" inte längre lika klart som tidigare gick mellan högern och vänstern. — För Finlands del betyder högern de s.k. aktivisterna, samlingspartiet och svenska folkpartiet, vänstern de socialistiska partierna och centern agrarförbundet, framstegspartiet och de svenskspråkiga liberalerna (Svenska vänstern). Med yttersta vänstern avses i fråga om Finland det socialistiska arbetarpartiet och för Sveriges del både vänstersocialister och kommunister.

[7] Wahlbäck 1967 s. 119—120.

nas förbund har svenskarna *Lönnroth*, *Thulstrup* och *Tingsten* samt amerikanen *Jones* [1] konstaterat, att Sverige och de andra neutrala staterna [2] vid behandlingen av nedrustnings- och säkerhetsfrågor tillhörde den engelskleddda grupperingen, medan Finland i likhet med de övriga randstaterna samt Lilla Ententen och Belgien tillhörde den av Frankrike ledda gruppen. De senare befarade angrepp från sina stormaktsgrannars sida, de förra åter ansåg det osannolikt, att de skulle hamna i någon separat konflikt och betrakade närmast ett stormaktskrig som ett hot mot sin säkerhet. Med användande av begrepp, som kommer att presenteras längre fram (s. 17—19), kunde man säga, att det var olika grundlösningar som förde dessa stater i skilda läger [3].

De ovannämnda fyra forskarna har dessutom påvisat, att Sverige även stod i diplomatiskt samarbete med de övriga neutrala länderna. Även på detta område stod dessa stater i flera frågor nära den ståndpunkt som företräddes av England.[4] På motsvarande sätt har forskningen rörande Finlands randstatspolitik kunnat konstatera, att detta samarbete var fast utformat, inte bara på det militära utan också på det diplomatiska området [5]. Författaren har tidigare [6] kunnat konstatera, att den utrikespolitiska ledningen i Finland under den behandlade tidsperioden ansåg sitt lands intressen ligga på samma linje som de andra randstaternas i de flesta frågor den ansåg betydelsefulla inom den diplomatiska och militära sektorn.

Det ekonomiska och funktionella samarbetet mellan Finland och Sverige är nästan oundersökt. Det enda betydande undantaget utgörs av *Mickwitz'* arbete om handeln mellan de båda länderna. Denne framhåller, att den var livlig under första världskrigets slutskede, men att den snabbt gick tillbaka fr.o.m. år 1920.[7] Att döma av ströuppgifter i olika arbeten förefaller det som om funktionellt samarbete mellan Finland och Sverige inte förekom i någon större utsträckning. Med stöd av enahanda uppgifter kan man också dra slutsatsen, att samarbetet såväl på det ekonomiska [8] som det funktionella området var livligare mellan randstaterna än mellan Finland och Sverige.

Utgående från det ovan framförda kan problematiken rörande det finländsk—svenska samarbetet i början av 1920-talet sådan den presenterats på s. 11 preciseras till följande frågor, vilkas besvarande är denna undersöknings huvuduppgift.

[1] Jones s. 217; Lönnroth s. 47; Thulstrup s. 29—32; Tingsten s. 33. Överraskande nog har man i forskningen rörande Finlands utrikespolitik i detta hänseende inte observerat dessa framställningar. Överhuvudtaget har Finlands verksamhet inom Nationernas förbund behandlats synnerligen ytligt.

[2] Med neutrala (ex-neutrala) stater avses i detta arbete de stater som hade förblivit neutrala under första världskriget, de skandinaviska länderna, Holland, Schweiz och Spanien.

[3] Med grundlösning avses en tidsmässigt relativt permanent bedömning av det rådande läget och följderna av förändringar i detta samt slutsatser dragna utifrån denna bedömning.

[4] Thulstrup s. 27; Tingsten s. 33; Lönnroth s. 37—40; Jones passim.

[5] Holsti passim; Schauman passim.

[6] Jorma Kalela 1966 passim.

[7] Mickwitz passim.

[8] Procopé s. 83—85.

1. Berodde det faktum, att Sverige stod i militärt och diplomatiskt samarbete med de andra skandinaviska länderna, men inte med Finland
— på Finlands samarbete med de övriga randstaterna,
— på Sveriges och Finlands olikartade (och de skandinaviska ländernas likartade) grundlösningar eller
— på andra (på s. 12 omtalade) faktorer?
2. Berodde Finlands militära och diplomatiska samarbete med randstaterna
— på att Sverige inte gick med på ett dylikt,
— på randstaternas likartade grundlösningar eller
— på andra (på s. 11 omtalade) faktorer?
3. Vilken var orsaken till att samarbetet mellan Finland och Sverige inom det ekonomiska och funktionella sektorn förefaller att ha varit mindre än det mellan Finland och de övriga randstaterna?

0.2. Begreppen

I denna undersökning har syftet varit att finna svaren på ovannämnda frågor genom att jämföra Finlands och Sveriges utrikespolitik i deras helhet. Avsikten har m.a.o. varit att utreda, vilka samband som i de båda länderna rådde mellan besluten rörande det svensk-finländska samarbetet och andra utrikespolitiska avgöranden. Ett dylikt komparativt tillvägagångssätt förutsätter, att de fenomen som jämförs sinsemellan är kommensurabla, d.v.s. att Finlands och Sveriges utrikespolitik analyseras utifrån samma grundsatser, enligt samma "modell". Detta kräver i sin tur, att innebörden av de begrepp som används och dessas inbördes relationer definieras.

En dylik modell eller "förhandsuppfattning" om "det historiska livets faktorer och deras inbördes förhållanden" bör varje forskare ha då han skrider till verket framhåller *Renvall.* Det vore "självbedrägeri" att föreställa sig, att man studerar "företeelserna sådana de är".[1] Då "förhandsuppfattningarna" för denna undersökning tog gestalt, visade sig en del referensramar och modeller som framförts av forskare på den internationella politikens område nyttiga[2]. De kunde givetvis inte som sådana tillämpas, eftersom frågeställningen vid varje forskningsuppgift bör bestämma den modell som skall användas. Det är likaså självfallet, att den modell som sålunda utformades, under arbetets gång i betydande grad måste revideras och preciseras. Då dessa utgångspunkter i det följande framställs i sin slutliga form och som en enhetlig modell, sker detta med två avsikter.

Den första och viktigaste strävan är att uppfylla kravet på att slutledningsprocessen skall framställas på ett sätt, som gör det möjligt att kontrollera och värdera forskningsresultaten. Den andra avsikten framgår därav att modellen har framställts i abstrakt form, fristående från det konkreta forskningsobjekt under vars utforskande den har uppstått. Detta innebär dock inte, att modellen utan vidare går att tillämpa för analys av vilket som helst lands utrikespolitik. Tvärtom är det sannolikt, att dess eventuella användbarhet inskränker sig till forskning som gäller små, parlamentariskt styrda stater av den nordiska typen. [3]

Vid sökandet efter svaren på de ovan ställda frågorna — och på andra som senare skall framföras — har strävan varit att utnyttja allt bevarat, för besvaran-

[1] Renvall s. 71—72.

[2] Framför allt Snyder m.fl. samt H. och M. Sprout.

[3] Jfr den här omtalade tanken om tillämpning av en modell med *Renvalls* (s. 254—255) rekommendation, att man bör försöka pröva "om icke de konstaterade strukturdragen kan användas för att förklara ytterligare något annat".

det relevant skriftligt källmaterial. När det gäller det ekonomiska och funktionella samarbetet har framställningen blivit ytligare än i de övriga avsnitten emedan grundforskning på dessa sektorer nästan helt och hållet saknas. Analysen av materialet har företagits kvalitativt, såsom i historisk forskning i allmänhet är fallet.

Det centrala begreppet i denna undersökning, en *stats utrikespolitik*, avser den verksamhet som de personer och/eller institutioner som representerar staten utövar gentemot andra stater. Någon enskild persons och/eller institutions handlande kan alltså inte utgöra statens utrikespolitik, såvida inte han/den är formellt berättigad att uppträda i statens namn. Hans/dess verksamhet kan visserligen påverka statens utrikespolitik, men den är inte identisk med den.

En så snäv definition av utrikespolitiken är ändamålsenlig därför, att den dels koncentrerar forskningens primära objekt till de personer/institutioner, som agerar i statens namn, dels gör utredandet av den påverkan som andra personer/institutioner utövar på dem lättare och klarare. [1] Föremålet för denna undersökning är alltså i främsta rummet de personer/institutioner, till vilkas ämbets- eller förtroendeuppdrag det i Finland och Sverige hörde att handha landets utrikesrelationer. Dylika *potentiella beslutsfattare* var presidenten/konungen, regeringen, dess medlemmar och utrikesutskott, parlamentet och dess organ för utrikespolitiken samt tjänstemännen vid utrikesförvaltningen. Potentiella beslutsfattare var även sådana sakkunniga och sakkunnigorgan, vilka kallades att delta i skötseln av utrikesärendena.

Utrikespolitiken utformas vanligen som ett resultat av växelverkan mellan flera beslutsfattare. I det följande kommer beteckningen *beslutandeenhet* att användas för en grupp av dylika potentiella beslutsfattare, som fattar något visst beslut. [2] Eftersom varje enskilt beslut alltså i princip har sin egen beslutandeenhet, är det självfallet, att de sistnämndas sammansättning varierar. Alla potentiella beslutsfattare deltar inte i samtliga avgöranden. Emedan också deras inflytande varierar, är det skäl att skilja mellan *reella* och *nominella beslutsfattare*. Det förstnämnda är sådana som deltar i utformningen av beslutets innehåll eller får till stånd att beslutet förkastas. Nominella beslutsfattare åter är sådana vilkas roll inskränker sig till formellt godkännande av ett redan fattat avgörande. På motsvarande sätt kan man tala om reella och nominella beslutandeenheter. *en av denna undersöknings uppgifter är att klarlägga båda dessa gruppers sammansättning i Finland och Sverige i fråga om beslut rörande samarbete mellan de båda länderna.*

Om man utgår från den forskning som har behandlat Finlands och Sveriges utrikespolitik under mellankrigstiden kunde man vänta sig, att de reella beslutandeenheterna i bägge länderna förblev oförändrade till sin sammansättning under den undersökta perioden. I Sverige omfattade de i allmänhet utrikes-

[1] Snyder m.fl. s. 99—100. Jfr även Brecher m.fl. s. 85.
[2] Snyder m.fl. s. 92—99.

ministern och hans närmaste medarbetare, i Finland förefaller utom republikens president och utrikesministern även regeringens medlemmar att ha varit reella beslutsfattare.[1] I det följande kommer allmänbenämningen *utrikesledningen* att användas om de reella beslutandeenheterna[2].

En uppräkning av beslutsfattarna säger ännu ingenting om utrikespolitikens innehåll. Inte heller ger den en tillräcklig bas för jämförelse mellan den verksamhet som två staters beslutsfattare bedriver gentemot andra stater. De begrepp, som i denna undersökning använts som hjälpmedel vid behandlingen av utrikespolitikens innehåll, finns presenterade i fig. 1 (s. 18).

Den viktigaste utgångspunkten har varit, att det är både möjligt och lämpligt att studera utrikespolitik på två olika nivåer. Detta beslutsfattarnas agerande gentemot andra stater kan antingen uppfattas som en samling enskilda, kortsiktiga *beslut* av begränsad bärvidd, vilka tidsmässigt kan vara såväl på varandra följande som samtidiga. Å andra sidan kan utrikespolitiken ses som en helhet, vilken omspänner hela dess fält och tidsmässigt är relativt beständig *(grundlösning)*.[3]

På bägge nivåerna, såväl i grundlösningen som i de enskilda besluten, kan man särskilja bedömning och direktiv: på den högre nivån grundbedömning och handlingsprinciper, på den lägre lägesbedömning och handlingsdirektiv. En *grundbedömning* har två sidor. Den innehåller för det första beslutsfattarnas tolkning av det rådande läget. För det andra omfattar den deras tolkning av de verkningar, som förändringar i det rådande läget kan medföra, av sannolikheten för dessa förändringar och deras beslut om vad som bör göras, om en dylik förändring inträffar. *Handlingsprinciperna* åter kan sägas innehålla beslutfattarnas svar på frågor av följande art: Vad bör göras (eller inte göras) för att åstadkomma/hindra en förändring? Vad bör göras för att man skall kunna handla på planerat sätt om en förändring inträffar? Vad bör göras för att få utlandet (i synnerhet de stater vilkas uppfattningar anses viktiga) övertygat om att man, om en förändring inträffar, kommer att handla på det sätt som på förhand beslutits (eller hur man skall få dem att förbli i okunnighet om detta)?

Det torde vara ändamålsenligt att skilja mellan speciella och generella handlingsprinciper. De *speciella handlingsprinciperna* bestämmer det långsiktiga agerandets innehåll, en sådan kan vara t.ex. befästandet av status quo i Östersjöområdet. De *generella handlingsprinciperna* åter bestämmer förutsättningarna

[1] Lönnroth s. 9—29; Holsti s. 217—221. Jfr även Wahlbäck 1964 s. 334—370, Paasivirta 1968 s. 108—135 och Hyvärinen.

[2] Såvida det inte av sammanhanget framgår, att ordet regeringen avser ministären, är det synonymt med utrikesledningen. Detsamma gäller ord som Helsingfors, Sverige, Frankrike etc. Riddargatan, Foreign Office, Narkomindel etc. avser däremot utrikesministeriet.

[3] De flesta forskare som har behandlat utrikespolitiken utgående från beslutsfattandeteorien (t.ex. Snyder m.fl. och Brecher m.fl.) har närmast uppfattat utrikespolitiken som en mängd fristående beslut, även om de har tagit beslutens olika nivåer i betraktande. Klar åtskillnad mellan de olika nivåerna har gjorts av *Jaakko Kalela* (s. 12—14).

Figur 1.
Utformningen av utrikespolitikens innehåll

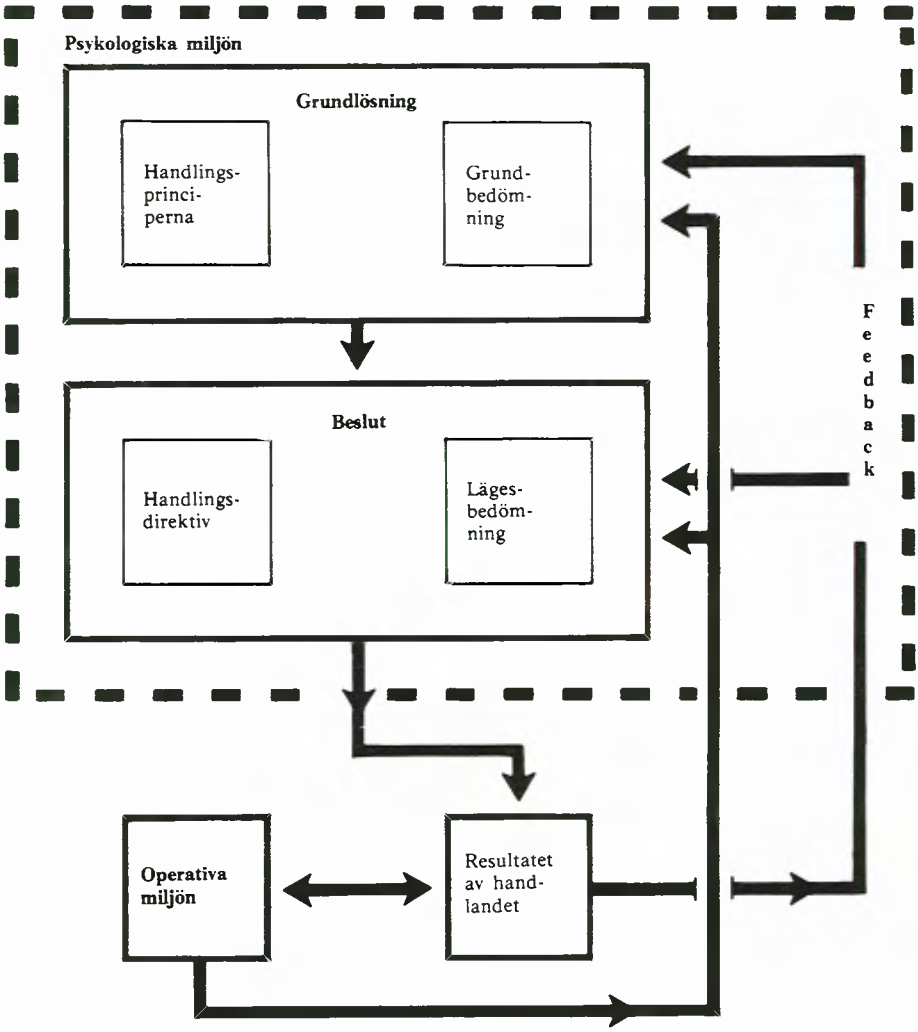

Hela figuren skulle i själva verket ligga inom den operativa miljön, här har den sistnämnda för åskådlighetens skull ritats skilt för sig.

och begränsningarna för handlandet på lång sikt, en sådan kan vara t.ex. undvikande av militära förpliktelser. Om alltså en stats utrikespolitik innehölle båda de handlingsprinciper, som tagits som exempel, kunde denna stat sägas sträva till befästande av status quo i Östersjöområdet, dock utan att förbinda sig att tillgripa militära åtgärder för dess bibehållande. Det är att märka, att de generella handlingsprinciperna rör den verksamhet, som inbegrips i samtliga speciella handlingsprinciper.

Lägesbedömning och *handlingsdirektiv*, vilka bildar det individuella beslutet, innehåller i princip alldeles samma beståndsdelar som grundbedömning och handlingsprinciper. Skillnaden är å ena sidan, att objektet för bedömningen vid ett beslut är snävare och även direktiven avsedda för en kortare tidsperiod än i fråga om grundlösningarna. För det andra styrs besluten av grundlösningen. Den bestämmer inriktningen av såväl lägesbedömning som handlingsdirektiv och drar upp dessas gränser.[1]

Handlingsprinciperna utgör begrepp, med vilkas hjälp forskaren kan skära ned de individuella beslutens mångfald genom en omdisponering till färre strukturenheter. En speciell handlingsprincip är sålunda en konkret målsättning av allmän natur, som är gemensam för (handlingsdirektiv i) en mängd beslut. Den strukturenhet, som bildas av dessa beslut kännetecknas av undantagslöshet; forskaren bör med andra ord vara i stånd till att påvisa, att denna målsättning framträder i alla de beslut som kan jämställas med de tidigare nämnda besluten. De speciella handlingsprinciperna bör i sin tur kunna täcka ifrågavarande stats samtliga utrikespolitiska avgöranden. De generella handlingsprinciperna är för sin del egenskaper, som var och en på motsvarande sätt är gemensamma för en mängd beslut och som även tillsammans bör täcka ifrågavarande stats samtliga utrikespolitiska avgöranden.[2]

Då i denna undersökning har utretts de faktorer som påverkat utrikespolitiken, har utgångspunkten varit, att beslutsfattarnas handlande kan påverkas endast av de omständigheter och fenomen, som de har observerat och endast i den form som de har uppfattat dessa. Vilken slags bild beslutsfattarna skapar sig av sin miljö, påverkas i sin tur av deras sociala och ideologiska bindningar och av deras personlighet. Denna beslutsfattarnas uppfattning av sin miljö kallas i det följande deras *psykologiska miljö*"[3]. Det sakernas tillstånd, av vilket beslutsfattarna skapar sig denna bild, och där även deras handlande äger rum, kallas åter

[1] Jfr ovanstående framställning av grundlösning och beslut med Snyder m.fl. s. 82—85 och Jaakko Kalela s. 12—14.

[2] De här tillämpade principerna har framlagts av *Renvall*, se s. 243—256, särskilt s. 245—246.

[3] *Brecher* m.fl. (s. 86—87 använder termen "attitudinal prism" för de samhälleliga värden och normer som beslutsfattaren omfattar samt för hans personlighet. För den bild han gjort sig av själva miljön använder dessa författare termen "elite images". Deras artikel publicerades dock först efter det att den här använda modellen redan hade uppbyggts och forskningsarbetet på denna grund redan hade utförts. Därför har jag i det följande varit tvungen att behandla den psykologiska miljön som en helhet och inte kunnat ge "attitudinal prism" den uppmärksamhet begreppet förtjänar.

den *operativa miljön*. Emedan den operativa miljön bestämmer detta handlandes resultat, kan man säga, att dessa resultat desto bättre motsvarar beslutsfattarnas förväntningar, ju exaktare bild de har kunnat skapa sig av sin miljö, med andra ord ju mindre deras psykologiska miljö avviker från den operativa. Å andra sidan får forskaren, just genom att utreda förhållandet mellan beslutsfattarnas förväntningar och resultatet av deras verksamhet, kunskap om hurudana de båda miljöerna var. [1]

Det beror sedan på beslutsfattarens egen tolkning, huruvida resultatet av hans handlande förändrar eller förstärker hans grundlösning och på vilket sätt han beaktar det vid sina kommande beslut. Vid studiet av denna *feedback* bör man dock hålla i minnet, att den kunskap beslutsfattarna får om sitt eget handlande är mer eller mindre ofullständig — liksom deras bild av den operativa miljön överhuvudtaget.

Vid rekonstruktionen av beslutsfattarnas grundbedömningar har först utretts de gemensamma egenskaperna i lägesbedömningar för de enskilda besluten. Dessa egenskaper har därefter — för att möjliggöra jämförelsen mellan de finländska och svenska beslutsfattarna — grupperats i kategorier, vilka i det följande kallas de *bestående faktorerna*. Det är självklart att kriterierna för dessa kategorier måste väljas så att varje tänkbar egenskap kan placeras i någon (och i endast en) av dem. De ovannämnda beslutsfattarnas psykologiska miljö har med andra ord på sätt och vis strukturerats efter samma kriterier. [2]

De beständiga faktorerna har för det första uppdelats i utrikes och inrikes, i den *utländska* och den *inhemska* miljön. Den förstnämnda har uppfattats som ett antal mellanstatliga relationer och strukturer av dylika relationer, vilka kan studeras på tre olika nivåer. Den första av dessa beständiga faktorer inom den utländska miljön är det *allmänna internationellt politiska läget* (arten av relationerna mellan de stater, framförallt stormakterna, vilka var viktiga ur de finländska och svenska beslutsfattarnas synpunkt). Den andra beständiga faktorn är *läget i Östersjöområdet* (arten av relationerna mellan randstaterna och andra stater som hyste intresse för området) och den tredje *utlandets politik mot ifrågavarande stat* (de egna bilaterala relationerna till andra stater). [3]

För en analys av de beständiga faktorerna i den inhemska miljön är det skäl att precisera den tidigare framställda definitionen av utrikespolitiken. Utrikespolitik är ett sådant handlande från beslutsfattarnas sida gentemot andra stater, vars mål är att få dessa stater att uppträda på det sätt dessa beslutsfattare önskar. Utrikespolitiken omfattar alltså beslutsfattarnas bedömning av i hur hög grad de förmår påverka andra stater, d.v.s. hur stor makt [4] deras land innehar. Beslutsfattarna måste jämföra sitt eget lands materiella och psykologiska resurser med

[1] Jfr särskilt H. och M. Sprout passim, Snyder m.fl. s. 132—134 och Brecher m.fl. s. 81—82.

[2] De här använda principerna har framförts av bl.a. *Kelman;* se s. 24—28.

[3] *Brechers* m.fl. (s. 82—83) motsvarande indelning (global, subordinate, bilateral) är i princip alldeles densamma, om än mera specificerad än den här använda.

[4] Om definitionen av den här använda termen makt (power) se Singer 1963 s. 420.

övriga staters. Utgående från detta har den inhemska miljön uppdelats i fyra beständiga faktorer[1]: det egna landets 1. militära och 2. ekonomiska resurser samt 3. arten av och utvecklingsnivån hos dess samhällssystem. Den fjärde beständiga faktorn i den inhemska miljön utgörs av handlingsprinciperna hos den opinionsriktning som är utslagsgivande, d.v.s. de handlingsprinciper från vilka beslutsfattarna inte avviker. Denna faktor visar alltså vilken slags aktivitet landets psykologiska resurser enligt beslutsfattarnas bedömning förslår till.

Då de påverkningsförsök, som i de båda länderna riktades mot beslutsfattarna i fråga om det svensk-finländska samarbetet, i denna undersökning har utretts, har granskningen återigen företagits dels på grundlösningens, dels på de enskilda beslutens nivå. Den andra utgångspunkten har varit att gruppera samtliga personer, som tagits till föremål för undersökningen, som företrädare för olika *utrikespolitiska opinionsriktningar*, varvid likhet i fråga om grundlösningen har tagits som kriterium. Det har således blivit nödvändigt att klarlägga, vilka utrikespolitiska åsiktsriktningar som existerade i Finland och Sverige åren 1921—1923 och hur dessas gränser motsvarade gränserna mellan partier och/eller partigrupperingar. Den tredje utgångspunkten har varit att analysen har begränsats till endast de representanter för de olika åsiktsriktningarna, vilka försökte påverka beslutsfattarna. Syftet har varit att klarlägga, vilka av dessa som tillhörde den *utrikespolitiska eliten*, d.v.s. vilka som hade utrikespolitiskt inflytande.[2]

Såsom definitionssättet för den fjärde beständiga faktorn i den inhemska miljön visar (se ovan), har de olika opinionsriktningarnas inflytande på grundlösningsnivån utretts genom jämförelse mellan deras och beslutsfattarnas handlingsprinciper. Det är dock att märka, att även beslutsfattarna själva alltid är företrädare för någon opinionsriktning och att detta medlemskap inverkar på deras handlande. Därför har en av undersökningens uppgifter varit att utreda, *vilken betydelse detta medlemskap hade* — särskilt i de fall, att den opinionsriktning som beslutsfattarna ansåg avgörande var någon annan än deras egen.

Då inflytandet från företrädarna för de olika opinionsriktningarna har utretts på de enskilda beslutens nivå, har avseende utom vid kravets innehåll även fästs vid kravställarens ställning. Avsikten har varit att undersöka, huruvida den sistnämnda omständigheten hade betydelse för hur beslutsfattarna reagerade på det framställda kravet. Fördenskull har den utrikespolitiska eliten även analyserats uppdelad i fyra undergrupper. Den *politiska eliten* utgörs av de representanter för och de funktionärer vid partierna, som på ett eller annat sätt påverkade de utrikespolitiska beslutsfattarna. Man bör minnas, att vissa av dem som tillhörde denna grupp stod i en särställning jämfört med övriga medlemmar av eliten:

[1] Jfr *Brechers* m.fl. (s. 83—86) från denna något avvikande indelning.

[2] Jfr Almond s. 136—157. "Elit" används här inte i värderande mening, utan syftar endast på de personer som besatt inflytande. Ordet "elit" har i just denna, här använda betydelse stabiliserats i den samhällsvetenskapliga terminologin.

endast de hade formell rätt (i regeringen, i parlamentet) att övervaka beslutsfattarnas handlade[1]. Till den *administrativa eliten* hör åter de tjänstemän inom olika förvaltningsgrenar, vilka på ämbetets vägnar deltog i skötseln av utrikesrelationerna. Till *pressure group-eliten* hör de ekonomiska och andra intresseorganisationer samt ideella sammanslutningar, vilka utövade påverkan på beslutsfattarna. Den fjärde gruppen *informationseliten* (masskommunikationseliten) bildas av de personer i tjänst hos masskommunikationsorganen vilka påverkade beslutsfattarna. Dessa fyra grupper inom eliten står vanligen i intim växelverkan med varandra och samma person kan tillhöra mer än en av dem. [2]

De frågor som formulerats för denna undersökning (s. 14) förutsätter att samarbetet analyseras på olika delområden av utrikespolitiken, på dess militära, diplomatiska, ekonomiska och funktionella sektorer. För detta ändamål framställs i det följande kriterierna för beslutens fördelning på olika sektorer, bottnande i beslutens yttre kännetecken.[3] Dessa kriterier har sedan i undersökningen jämförts med dem som beslutsfattarna själva använde, samtidigt som deras intresse för olika slags spörsmål utreds. Medelst denna metod har det varit möjligt att klarlägga, vilka slags frågor beslutsfattarna ansåg tillhöra utrikespolitiken och vilka de lämnade utanför denna.

All verksamhet i fråga om det egna landets väpnade styrkor, som inte direkt gäller upprätthållandet av ordningen, räknas till den *militära* sektorn. De uppgifter som gäller det egna landets icke-materiella (och andra länders samtliga) förbindelser med andra stater, tillhör åter det *diplomatiska* området. Verksamheten på den *ekonomiska* och den *funktionella* sektorn koncentrerar sig på materiella frågor sålunda, att man på den förstnämnda strävar till att främja landets ekonomiska fördel eller på annat sätt påverka landets ekonomiska kraftresurser. Till den senare sektorn har i denna undersökning hänförts alla andra administrativa uppgifter i samhället än de tidigare nämnda. Till denna funktionella sektor hör också all den aktivitet, som påverkar den egna befolkningens förbindelser med utlandet. [4]

Själva samarbetet kan uppfattas som en del av en mera omfattande utvecklingsgång, *integration*. Om integration är det fråga då antalet fall ökar, där det inte existerar någon konflikt mellan två (eller flera) stater på någon sektor av

[1] Alla medborgare hade naturligtvis rätt att vid val påverka beslutsfattarna. Då man undersöker utrikespolitiken *på de enskilda beslutens nivå* kan man emellertid säga, att den formella kontrollrätten tillhörde endast deras valda representanter.

[2] Almond s. 139—141.

[3] Trots att *Brecher* m.fl. (s. 87—88) indelar utrikespolitiken i ungefär samma sektorer, avviker deras kriterier för klassificeringen från de här använda. Helt entydiga klassificeringskriterier (som eliminerar hänföring till mer än en sektor) är svåra att finna. Jfr även Törnudd s. 97—100.

[4] En motsvarande indelning kan tillämpas även på de "internationella relationerna", d.v.s på det forskningsfält, som vid sidan av utrikespolitiken omfattar även den verksamhet som personer och institutioner, vilka inte företräder staten, bedriver gentemot andra länder.

utrikespolitiken. [1] Integration kan vara oavsiktlig eller avsedd. Om en oavsiktlig integration stöder deltagarnas målsättningar, tenderar den att bli avsiktlig, att bli *samarbete.* På samma sätt kan man förutsätta, att ett fortsatt resultatgivande samarbete tenderar att få allt fastare former. [2]

Utmärkande för integration och således givetvis även för samarbete är, att den kan vara av olika utvecklingsgrad på olika sektorer; å andra sidan kan man förutskicka, att utvecklingsgången på en sektor inte är oavhängig av den inom de övriga. En av denna undersöknings uppgifter är att *granska denna korrelation* när det gäller integrationen mellan Finland och Sverige under åren 1917—1923 [3]. Huvudvikten har emellertid lagts vid att utreda, *hur de båda ländernas beslutsfattare bedömde samarbetet på olika sektorer och hur de försökte påverka detsamma.*

I kapitel 1—3 av denna undersökning skärskådas på de enskilda beslutens nivå såväl det finländsk-svenska samarbetet som utvecklingen av Finlands och Sveriges utrikespolitik i allmänhet under åren 1917—1923. I kapitel 4.1. ges — fortfarande på de enskilda beslutens nivå — svar på frågan om vilka det var som beslöt om det finländsk-svenska samarbetet. I kapitel 4.2. och 4.3. jämförs därpå Finlands och Sveriges utrikespolitik på grundlösningsnivå och till slut ges i kapitel 4.4. ett svar på de frågor som på s. 14 uppställts för denna undersökning.

[1] Den engelska motsvarigheten till det här avsedda begreppet är policy integration. Jfr Jaakko Kalela s. 6. Vanligen avses med integration en på de internationella relationernas sektor i en viss riktning skeende utveckling eller rådande situation. Om olika definitioner av integration, se Andrén 1967, s. 2—6.

[2] Jfr Haas s. 79—81.

[3] För de uppfattningar som framförts om förhållandet mellan på olika områden skeende integration se bl.a. Etzioni s. 58—60.

1. TVÅ OLIKA VÄGAR

Finland och Sverige verkade år 1809 att ha råkat in på olika vägar, då Ryssland anslöt det förra till sitt välde. I december 1917 uppnådde Finland sin självständighet, och ett återvändande till en gemensam väg föreföll för mången, i synnerhet i Finland, som en självklarhet. Så gick det dock inte.

1.1. Östersjöområdet under världskrigets slutskede

Den revolutionsregering som kom till makten vid oktoberrevolutionen slöt i december 1917 ett vapenstillestånd med Tyskland, vilket förde Ryssland ut ur ententens led och gav Tyskland slutligt herravälde över Östersjön. För att omintetgöra denna militära framgång för centralmakterna — möjligheten att förflytta trupper till västfronten — började västmakterna bl.a. skapa en ny östfront i Nordryssland. När utrikeskommissarie Trotskij i februari 1918 hade avbrutit de fredsförhandlingar med tyskarna, som hade följt på vapenstillståndet, kunde de allierade sända en flottavdelning till Murmansk med sovjetregeringens samtycke. Tyskland ockuperade å sin sida genast Livland och Estland samt intervenerade i Finland. [1]

Det i december 1917 självständigvordna Finland hade på detta sätt blivit en av världskrigets krigsskådeplatser. Landet hade i början på januari 1918 fått Sovjetrysslands och Tysklands samt Frankrikes erkännande av sin självständighet. De övriga västliga stormakterna — England, Förenta Staterna och Italien — hade ännu inte fattat beslut om erkännande, när inbördeskriget i slutet av januari utbröt i Finland, och kriget gav dem ytterligare anledning att bibehålla en avvaktande hållning. De upproriska socialisterna fick hjälp — visserligen obetydlig — av den i landet förlagda ryska militären. Den borgerliga senaten, som utövade den lagliga regeringsmakten, begärde å sin sida hjälp såväl från Sverige som Tyskland.

I Sverige hade landets samtliga partier intagit en positiv hållning till Finlands självständighet. Då den av Nils Edén ledda vänsterregeringen likväl erkände grannlandets oavhängighet först efter Sovjetryssland, beskylldes den av högeroppositionen för förhalning. Sedan inbördeskriget utbrutit i Finland fordrade högern ett klart ställningstagande av Sverige till förmån för de "vita". Vänstern

[1] Om Finlands ställning ur de olika i världskriget deltagande makternas synvinkel åren 1917—1918 se t.ex. Impola, Jääskeläinen 1961 passim, Nurmio, Paasivirta 1957 s. 118—166 och passim, Paasivirta 1961, Polvinen.

— liberaler och socialister — såg för sin del i detta ett "aktivistiskt" försök att dra Sverige in i världskriget och förhöll sig avvaktande. Även om socialdemokraterna motsatte sig högerns fordringar också av den anledningen, att de hyste sympati för de "röda", godkände de inte upproret som sådant.[1]

När Edens regering tog ställning till händelserna i Finland, måste den vid sidan av dessa partimotsättningar också ta i betraktande utrikespolitiska faktorer. Redan före inbördeskriget i Finland, och framförallt sedan den finländska senaten på grund av kriget hade splittrats, föreföll aktivisterna att få ett allt större inflytande på handläggningen av Finlands utrikesrelationer. De hade redan under flera års tid arbetat för en tysk intervention för att befria Finland och samarbetat med de svenska aktivisterna, som i världskrigets begynnelseskede hade yrkat på att Sverige skulle ställa sig på centralmakternas sida. Även detta fick Edéns regering, som önskade hålla Sverige utanför världskriget, att undvika ett ingripande i händelsernas gång i Finland.

Då den "vita" senaten efter överflyttningen till Vasa sedan begärde väpnat svenskt bistånd, tvekade regeringen inte att ge ett avböjande svar. På de socialdemokratiska ministrarnas begäran vägrade man även att sälja vapen ur statens förråd samt tillät transitering av på privat väg och från annat håll köpta vapen endast i mycket begränsad omfattning. I stället erbjöd den svenska regeringen sin medling för att få striderna att upphöra.[2]

Tyskland fick däremot genom de finländska aktivisternas anhållan om hjälp en lämplig anledning att sända trupper, vilket på grund av västmakternas aktivitet vid Murmansk hade blivit nödvändigt. Detta beslut, det i mars avslutade finländsk-tyska fredsfördraget samt det faktum, att general v.d. Goltz' trupper kvarstannade i landet ännu efter inbördeskrigets slut i maj, gjorde att Finland utrikespolitiskt blev beroende av Tyskland. Ett uttryck för detta var de — visserligen resultatlösa — förhandlingar om ett militärförbund som fördes mellan de båda länderna. Ett i mars ingånget handels- och sjöfartsavtal bragte därtill Finlands utrikeshandel under fullständig tysk kontroll. Sedan förbindelserna med Ryssland hade avbrutits, var ju för övrigt centralmakterna, vid sidan av de skandinaviska länderna, Finlands så gott som enda handelspartners. Denna tyska orientering hade ett klart stöd av majoriteten inom landets borgerliga opinion. Den trodde, att landets utrikespolitiska målsättningar, självständighetens tryggande, närmast erhållandet av de ännu saknade erkännandena samt territoriella utvidgningar i öster, i Östkarelen, kunde förverkligas genom "tillit till Tyskland".[3]

[1] Om svenskarnas ställningstagande till Finland se Eskola 1965, s. 185—186; Eskola 1966; Gihl s. 339—391; Paasivirta 1957 s. 128—137; Paasivirta 1961 passim; Nurmio passim; Tingsten s. 83—98 samt Hellner s. 406—430, Palmstierna 1953 passim.

[2] Den svenska regeringen tillät dock att jägarna och vissa vapenförsändelser transporterades genom svenskt territorialvatten och gav dessa transporter flottskydd.

[3] Cit. Jääskeläinen 1961 s. vii. Om Tysklands Finlandspolitik och den finländska tyskorienteringen se Nurmio, Paasivirta 1961 s. 15—39 och passim, Paasivirta 1957 passim. Om Finlands och Tysklands ekonomiska förbindelser se Harmaja s. 316—328.

I denna situation kände det "vita Finland" inget behov av samarbete med Sverige. Den bitterhet som grannlandets regering hade väckt genom sitt agerande under inbördeskriget[1] endast förstärkte tyskorienteringen. Denna gjorde i sin tur att de svenska regeringspartierna fortsättningsvis underströk sin återhållsamhet gentemot Finland. I samma riktning verkade också den politik, som segrarna i inbördeskriget förde mot de förlorande, och som av den svenska vänstern fördömdes som "den vita terrorn". Regeringen Edéns Finlandspolitik var dock inte passiv. Tillsammans med Danmarks och Norges regeringar vädjade den på senvåren till västmakterna om bistånd till Finland i landets svåra livsmedelssituation. På sommaren försökte Sverige dessutom medla i den kris som uppstått mellan Finland och England på grund av Petsamoområdet. Bakom dessa initiativ låg delvis en strävan att minska Finlands beroende av Tyskland, vilken kunde äventyra Sveriges neutralitet i synnerhet om Finland drogs in i ett eventuellt krig mellan Tyskland och Sovjetryssland. Men framförallt siktade den svenska verksamheten till att skapa en gynnsam stämning för Sverige i Ålandsfrågan[2]

Ålänningarnas uppfattning om sin egen särställning hade år 1917 på grund av ryska revolutionen, Finlands förvirrade inre situation och den på Åland förlagda ryska militärens egenmäktiga uppträdande lett till en ständigt starkare strävan att ansluta sig till Sverige[3]. Också Tyskland erbjöd Sverige denna ögrupp vid två tillfällen hösten 1917. Avsikten torde närmast ha varit att nullifiera Pariskonventionen av år 1856 om Ålands neutralisering och härigenom hindra västmakterna, vilka hade undertecknat avtalet, att ingripa i Östersjön i framtiden. Edéns regering, som var väl medveten om ålänningarnas strävanden och hyste sympati för dem, avböjde dock förslagen av fruktan för att ett godkännande skulle äventyra landets neutralitet.

Den svenska högern använde sig emellertid även av Åland för ett angrepp mot regeringen, varvid man fordrade aktiva åtgärder för att tillvarata landets strategiska intressen. Vänstern åter stödde den officiella avvaktande inställningen. Regeringen sände likväl överraskande i februari 1918 först en flottavdelning och senare t.o.m. trupper till Åland. Syftet uppgavs vara att skydda befolkningen mot den lokala ryska militärens våldsamheter; det har senare påvisats, att nyheterna härom härstammade från ålänningarna och var grundlösa. I varje fall utgjorde bifallet till den begärda ockupationen ur regeringens synpunkt ett lämpligt medel

[1] Från Sverige hade en betydande mängd frivilliga strömmat till den "vita" sidan och detta framfördes av Finlands borgerliga opinion som en motvikt mot den svenska regeringens verksamhet. Se t.ex. Gummerus.

[2] Paasivirta 1961 s. 23—26 och 81—96 samt utom där nämnda källor Höjer till Hellner 26. 6, Höjers VPM 27. 6 och Hellner till v. Essen 9. 7. 18. I O 26. — I livsmedelsfrågan medverkade Sveriges initiativ i sin mån till en gynnsam lösning vid årsskiftet 1918/1919, medlingsförsöken misslyckades däremot.

[3] Paasivirta 1957 s. 138—154. Om Ålandsfrågan se även Barros, Gihl s. 339—434, Numelin, Nurmio s. 85—131, Paasivirta 1961 s. 166—195 samt Enckell s. 7—94, Hellner s. 406—430, Palmstierna 1953 passim och 1954 passim.

att minska det tryck den utsattes för. Men minister Palmstierna, som ledde operationen rätt självständigt, leddes i sitt agerande även av annexionsplaner, vilka stöddes av kungahuset. Då den tyska interventionen i Finland något senare inleddes via Åland, drog regeringen dock tillbaka sina trupper från ögruppen av fruktan för att i annat fall riskera landets neutralitet. [1]

Såväl den finländska pressen som regeringskretsarna tolkade expeditionen som ett förtäckt försök att beröva ett grannfolk områden medan detta hade svårigheter. Likaså avvisades skarpt de krav på självbestämmanderätt för ålänningarna, som en under sommarens och höstens lopp även till vänstern spridd opinion i Sverige krävde. Öbornas ställning hade sålunda blivit en faktor som fördjupade klyftan mellan Finland och Sverige.

Situationen i Östersjöområdet förändrades avgörande, då centralmakternas kraftigt försvagade militära ställning ledde till Tysklands kapitulation i november 1918. Härigenom öppnades de danska sunden för den engelska flottan och Östersjön hade fått nya herrar. Situationen i Ryssland var kaotisk och sovjetregeringen hade stora svårigheter att befästa sin makt. De många nationella minoriteterna och deras separatistiska rörelser ledde dessutom till, att det område som behärskades av bolsjevikerna i slutet av år 1918 i stort sett hade krympt ihop till samma omfattning som det medeltida storfurstendömet Moskva. Även den andra av de tidigare stormakterna vid Östersjön, Tyskland, var kraftlös och dessutom fullständigt utlämnad åt västmakternas nåd. [2]

Den nya situationen i Östersjöområdet medförde en helomvändning i den finländska utrikespolitiken. All uppmärksamhet måste inriktas på att förbättra relationerna till västmakterna. Från dessa måste man få livsmedel, och ännu fattades deras erkännande av sjävständigheten. Man måste inrikta sig på att "vädja till segrarna". [3]

Finlands försvagade utrikespolitiska ställning avspeglades även i förhållandet till Sverige. Sedan Tysklands stöd förlorats måste Finland gå med på sitt västra grannlands traditionella krav på en demilitarisering av Åland. Den svenska regeringens aktivitet hade för övrigt tilltagit i samma takt som risken för en inblandning i världskriget avtagit. I november mottog Finland en not, i vilken man föreslog att Ålandsfrågan skulle avgöras genom folkomröstning. Sverige erbjöd i gengäld sin hjälp med att anskaffa självständighetserkännandena, samt sitt stöd i den östkarelska frågan, vilket hade antytts redan på sommaren.

I Helsingfors ansågs likväl inte Finlands ställning så svag, att man, då relationerna till västmakterna byggdes upp, skulle tvingas lita till svenskt bistånd till priset av ett uppgivande av Åland. På grannlandets möjligheter att påverka världskrigets segrare i den östkarelska frågan trodde man inte. Inte heller senare gick finländarna med på att byta Åland mot Sveriges bistånd för strävandena att

[1] Rystad.

[2] Beloff s. 1—2; Carr 1950 II s. 44—49; Carr 1953 s. 59—149.

[3] Cit. Jääskeläinen 1961 s. vii.

få territoriella vinningar i öster. Även om finländarna inte gick med på att en folkomröstning föranstaltades på Åland, var de dock redo att uppfylla grannlandets strategiska önskemål. Sveriges utrikespolitiska ledning avvisade likväl de olika förslag, som i detta syfte ofta framlagts om gemensamt försvar av Åland: att vara bunden vid militärt samarbete med Finland, vars framtid var osäker, kunde onödigt äventyra Sveriges egen säkerhet. Genom att ansluta Åland till Sverige och genom att garantera dess neutralitet medelst en internationell överenskommelse kunde man bäst förhindra att Åland råkade i en mot Sverige fientlig makts händer.[1]

I februari 1919 anlände riksföreståndare Mannerheim till Stockholm på inbjudan av svenska regeringen, men värdarna fick endast erfara att finländarna var absolut oböjliga. Ur Sveriges synvinkel var det även ofördelaktigt, att England, Förenta Staterna och Italien i maj beslöt att de jure erkänna Finland utan reservationer beträffande statens utsträckning. Det med Tyskland nära förbundna Finland hade på ett halvt år lyckats reglera sina relationer till västmakterna och kunde efter att sålunda klart ha stärkt sin ställning svara negativt på de svenska förslagen i novembernoten. Det första skedet i Ålandsfrågan var avslutat.

Den tvist som uppstått angående besittningen av Åland hindrade likväl inte att samarbete på många olika områden påbörjades mellan Finland och Sverige från och med senare hälften av år 1918. Experter utsedda av Finlands regering deltog tillsammans med sina skandinaviska kolleger i förhandlingar, vars ändamål var att koordinera lagstiftningen beträffande sjörätt och försäkringsväsen. Finländska delegater deltog även från och med våren 1919 i det nordiska socialpolitiska samarbetet samt i förhandlingar rörande organisationen av flygtrafiken mellan Danmark, Finland, Norge och Sverige. Från och med följande år deltog Finland även i möten, där man dryftade organisationen och utvecklingen av posttrafiken inom de nordiska länderna. Därtill fördes mellan Finland och Sverige förhandlingar, vilka ledde till att tre avtal slöts, två rörande ekonomisk-tekniska frågor och ett rörande hälsovården i de båda länderna. Detta "officiella" samarbete fortsatte hela den tid Ålandsfrågan var aktuell. Finländarnas deltagande i olika nordiska konferenser och sammanslutningar vidgades stadigt från år till år, trots att Ålandsfrågan i några få fall hindrade detta.[2]

[1] Om de finländska förslagen rörande gemensamt försvar av Åland se t.ex. Barros s. 110 och 121, Gihl s. 406—407 och Palmstierna 1953 s. 272. Om svenskarnas inställning se vidare Palmstierna 1953 s. 279, 280, 287, Odaterat telegram från Hellner till C. G. Westman i början av januari 1919 (kopia) THS, Höjers VPM 25. 1. 19. Rörande östersjöprovinsernas framtida ställning THS.

[2] Se vederb. handlingar UM 18 F Ilmaliikenne Suomessa; UM 69 B Pohjoismainen vakuutussopimuslakikomitea; UM 72 V Pohjoismaiset sosiaalipoliittiset konferenssit; UM 80 R Pohjoismainen yhteistyö merilainsäädönnön alalla, Fördragsserien 1919—1925. — Under åren 1918—1919 deltog finländska medborgare eller finländska organisationer i åtminstone 15 nordiska möten eller nordiska sammanslutningars verksamhet. År 1920 var motsvarande tal 25 och år 1921 40. Aarbog for de Nor-

Under världskriget hade även Finlands handel med de skandinaviska länderna och i synnerhet med Sverige ökat kraftigt. Dess betydelse var speciellt stor därför att förbindelserna åt andra håll var mycket begränsade. Efter Tysklands nederlag måste Finlands hela handelspolitik reorganiseras, nu under västmakternas noggranna uppsikt.[1] Vid sidan av livsmedelsfrågan — den löstes främst med Förenta Staternas bistånd — var det viktigaste problemet att finna nya exportmarknader; det var nödvändigt att få till stånd också handelsförbindelser med segrarmakterna, framförallt med England. Härmed lyckades man under senare hälften av år 1919.[2] Det rådde då stor efterfrågan på skogsprodukter, vilket fick finländarnas svenska och norska konkurrenter att föreslå samarbete. På sågindustrins område fick man till stånd ett avtal om produktions- och prispolitiken, medan förhandlingarna mellan träförädlingsindustriernas exportorganisationer däremot inte ledde till resultat.[3]

Även för Sveriges del hade världskriget aktualiserat grannstaternas ekonomiska betydelse. Samarbetet mellan de tre skandinaviska länderna hade påbörjats vid kungamötet i Malmö 1914 och fortsatte under de följande åren vid stats- och utrikesministerkonferenserna. På handelspolitikens område uppstod visserligen till en början meningsskiljaktigheter, ty Danmark och Norge var mera benägna att möta de krav som västmakterna ställde på de neutrala staterna, medan Sverige fäste större avseende vid tyska krav. Konferensernas betydelse begränsades därför under de två första åren närmast till att man förde fram en symbolisk neutralitetsfront.[4] Det av Tyskland i januari 1917 inledda totala ubåtskriget och västmakternas av den orsaken åtstramade ekonomiska blockad mot centralmakterna förändrade likväl situationen. Norge, Sverige och Danmark började nu planmässigt utöka varuutbytet sinsemellan, särskilt i fråga om livsmedel, för att så långt det överhuvudtaget var möjligt ersätta de utländska förbindelserna, vilka var hotande nära att brytas. Handeln mellan de skandinaviska länderna fördubblades nära nog jämfört med förkrigsnivån och förblev livlig även sedan vapenstillestånd slutits. På våren 1919 grundades i varje land s.k. grannlandsnämnder inom tull- och traktatkommissionerna. Dessa fick till uppgift att undersöka möjligheterna till skandinaviskt ekonomiskt samarbete under

diske Interparlamentariske Grupper 1919 s. 154—172, Nordens Årsbok 1920 s. 294—312, 1921 s. 267—290 och 1922 s. 261—282. Sistnämnda årsböcker innehåller var och en omnämnanden av ca 75—90 nordiska sammankomster eller nordiska organisationers verksamhet. Det finländska deltagandet kan ha varit större än vad som ovan anförts, ty alla omnämnanden specificerar inte från vilka länder deltagarna kom. Finlands anslutning till Nordiska Interparlamentariska Förbundet och arrangerandet av en nordisk journalistkonferens i Helsingfors uppsköts på grund av Ålandsfrågan. Se s. 238 och s. 237, not 1.

[1] Mickwitz s. 26—31, Harmaja s. 312—335, 340—343.

[2] Paasivirta 1961 s. 88—105 och 1968 s. 204—206; Hornborg s. 29—43; Hoving s. 313—317; Juva s. 215—217.

[3] Halme s. 165; Hallberg s. 272; Hornborg s. 44; Juva 1957 s. 217. Se även Montgomery s. 145—146.

[4] Gihl s. 31—32, 48, 193—197.

fredstid.[1] Åtgärden var bara en yttring av den väldiga utvidgning av samarbetet mellan Danmark Norge och Sverige, som hade skett under världskriget och som såg ut att fortsätta även efter krigets slut. Samarbetet sträckte sig från ministerierna till olika medborgarorganisationer och omfattade praktiskt taget alla områden av mänsklig verksamhet.[2]

[1] Se t.ex. Gihl s. 298—299, 311—314, 394—404, Moller s. 44—63 och Nielsen s. 67—205.

[2] Aarbog for de Nordiske Interparlamentariske Grupper 1918 s. 109—207 och 1919 s. 154—172, Nordens Årbok 1920 s. 294—312 och 1921 s. 267—290.

1.2. Östersjöområdet som skådeplats för interventionskrig

Världskrigets bokslut uppgjordes vid fredskonferensen i Paris, som började i januari 1919 och fortsatte under drygt ett år. Ett av de centrala problemen var den ryska frågan, som komplicerades av att de som understödde det gamla systemet sommaren 1918 med stöd av västmakterna hade börjat ett inbördeskrig mot sovjetregeringen. Sedan striderna upphört i väster hade en ny situation uppstått, ty en andra front behövdes inte mera och av den orsaken var speciellt Englands och Förenta Staternas delegater vid fredskonferensen ovilliga att längre befatta sig med Rysslands angelägenheter. Å andra sidan var det svårt att ta tillbaka de löften som getts de kontrarevolutionära. Närmast på grund av fransmännens starka påtryckning beslöt man att fortsätta interventionen.[1]

Östersjön var för västmakterna ett viktigt stödområde, och de nya stater som där uppstått på Rysslands randområden var potentiella bundsförvanter. Den starkaste av dessa var Polen, vars självständighet England och Frankrike hade erkänt något tidigare än Finlands. Huvudsyftet med den utrikespolitik som marskalk Pilsudskis regering förde var att skapa ett Stor-Polen genom att till en stat förena så många som möjligt av de polska minoriteterna i Tyskland, Österrike och Ryssland. Detta gjorde Polens deltagande i den strid som fördes mot sovjetregeringen naturligt.[2]

Vad åter Finland beträffar gjorde möjligheten att annektera Östkarelen ett deltagande i interventionskriget lockande. Dessutom hade finländarna redan på eget bevåg sänt militärexpeditioner över östgränsen. För Estlands, Lettlands och Litauens regeringar framstod det som en livsfråga att tränga bolsjevikerna mot öster. De rådsregeringar som med röda arméns stöd hade upprättats i dessa länder — de hade visserligen snart störtats — gav anledning befara, att de nya makthavarna i Ryssland inte förhöll sig positivt till de baltiska ländernas självständighet.[3]

Regeringarna i Finland och de baltiska länderna blev under år 1918 flera gånger tvungna att överväga att delta i det fälttåg mot Petrograd som planerades av den i Östersjöområdet opererande general Judenitj. För Finlands del förföll saken dock, bl.a. därför, att de vita ryssarna inte gick med på att erkänna landets självständighet, och därför att västmakterna inte gav anfallet sitt militära stöd.

[1] Page s. 147—149, 167—169, Carr 1953 s. 148—149, Thomson s. 365.

[2] Carr 1950 II s. 31—34; Debicki s. 3—12, 20—21; Wandycz s. 29—131.

[3] Om Finlands politik i Östkarelen se Jääskeläinen 1961. Om de baltiska länderna se Page s. 125—140 och passim.

För de baltiska ländernas del försvårades avgörandet av Sovjetrysslands fredsanbud till dem och Finland samt av ovissheten rörande västmakternas inställning till de nya staterna. Västmakterna hade visserligen erkänt Estland och Lettland de facto och gett dem begränsat militärt stöd, men hade inte vågat gå längre av fruktan att stöta sig med vitryssarna och därigenom försvåra kampen mot bolsjevismen. [1]

Likheten i fråga om de utrikespolitiska problemen, vilken tydligt hade kommit till synes i fredsfrågan, fick regeringarna i Finland och de baltiska staterna att överväga ett samfällt uppträdande. Vid en konferens i Reval i mitten av september 1919 beslöt man att vända sig till västmakterna för att sondera dessas inställning i fredsfrågan. Englands svar avspeglade den skillnad, som engelsmännen redan i fråga om erkännandena hade gjort mellan de nya Östersjöstaterna: Finland uppmanades avhålla sig från fredsunderhandlingar. De baltiska ländernas ställning syntes däremot så osäker, att man inte på engelskt håll ansåg sig på något sätt kunna stöda dem. Av denna orsak ville man inte heller utöva påtryckning på dem i fredsfrågan. Frankrike åter deklarerade sig som motståndare till alla förhandlingar med bolsjevikerna.[2]

Några beslut om samverkan i fredsfrågan hann man dock inte fatta, förrän striderna i Baltikum på nytt blossade upp. Judenitj inledde i slutet av oktober 1919 sin marsch mot Petrograd och fick till en början esterna med sig. Dessa avstod dock snart från företaget och övergick till att stöda letterna, när Riga anfölls av de tyska trupper[3], som hade kvarblivit i Baltikum och upprätthållit kontakt med Judenitj. Tyskarna drevs ut ur Lettland och under våren även ur Litauen, dit de hade retirerat. Röda armén åter krossade Judenitj, och samma öde vederfors resten av de "vita generalerna". I januari 1920 beslöt västmakterna häva den ekonomiska blockaden mot Sovjetryssland.[4]

Den nya situationen aktualiserade åter fredsfrågan för randstaternas del. Esterna ansåg sin ställning så svag att brådskande förhandlingar med sovjetregeringen var av nöden. De slöt fred redan i februari 1920. De övriga fortsatte däremot att underhandla om samverkan, men utan resultat. Litauen och Lettland inledde fredsförhandlingar i november och slöt sina fördrag i juli-augusti. [5]

Finland och Polen, vilkas internationella ställning var starkast, var de sista som slöt fredsfördrag. Under våren hade en militärallians mellan de båda länderna

[1] Rörande finländarnas eventuella deltagande i anfallet mot Petrograd se t.ex. Holsti s. 44—78, Jääskeläinen 1961 s. 233—245 och Paasivirta 1961 s. 207—244. Om västmakternas inställning till de baltiska länderna se Page s. 173—176.

[2] Holsti s. 101—107; Page s. 173—176; Schauman s. 122—124.

[3] I vapenstilleståndsavtalet med Tyskland hade de allierade bestämt att de tyska trupperna tills vidare skulle kvarstanna i Baltikum för att hindra området att komma i bolsjevikernas besittning. Då trupperna på hösten 1919 beordrades utrymma Baltikum kvarblev en del av dem i området. Carr 1953 s. 306—317; Page s. 152—166.

[4] Carr 1950 I s. 311—313; Carr 1953 s. 155—156; Holsti s. 110—111; Page s. 177—182; Wandycz s. 138—139.

[5] Carr 1950 I s. 311—313; Holsti s. 108—109; Page 177—182.

planerats för fredsunderhandlingsperioden, men deras taktiska uppfattningar skilde sig alltför mycket från varandra. Tydligast kom detta till synes, då Polen i april började krig mot Sovjetryssland, medan Finland något senare slöt vapenstillestånd och i juni inledde fredsunderhandlingar med sovjetregeringen. De i Dorpat förda förhandlingarna drog likväl ut på tiden, emedan finländarna försökte dra fördel av det krig som polackerna inlett. Bl.a. försökte man uppskjuta hela frågan till en konferens i London, som västmakterna planerade, där relationerna mellan Sovjetryssland och dess västra grannländer skulle regleras. Detta uppslag blev dock överflödigt, emedan polackernas krigslycka tog en vändning till det bättre. De kunde i oktober ingå en vapenvila på basen av för dem fördelaktiga gränser. Vapenvilan stadfästes genom ett fredsfördrag i Riga i mars 1921. Däremot blev finländarna i Dorpat tvungna att retirera från sina fordringar i fråga om Ostkarelen och fick nöja sig med Petsamo. Freden slöts ungefär samtidigt som kriget mellan Polen och Sovjetryssland upphörde.[1]

Sovjetregeringens ställning hade redan i början av år 1920 konsoliderats avsevärt. Det därefter förda kriget med Polen slutade visserligen med nederlag, men förlusterna uppvägdes delvis av de vid samma tid vunna segrarna över de sista "vita generalerna". Förhållandena i Östeuropa började därefter stabilisera sig.[2]

Även om någon samverkan i fredsfrågan inte hade kunnat åstadkommas, lämnade randstaterna inte sina inbördes förhandlingar därhän. Att följa samma linje i östpolitiken föreföll rätt naturligt eftersom sovjetregeringen förblev vid makten och alltfort omhuldade världsrevolutionens idé. Försöken att förverkliga denna i praktiken hade ju alla de nya staternas regeringar — enligt egen tolkning — varit tvungna att avvärja. Denna bedömning av läget stöddes av uppfattningen att västmakterna gav sitt bifall till samarbete mellan randstaterna. Det var därför helt logiskt, att konferensen mellan ländernas utrikesministrar i Helsingfors i januari 1920 bl.a. beslöt att harmonisera deltagarländernas östpolitik med "ententens" Rysslandspolitik.[3]

Försöken att få samarbetet avtalsfäst misslyckades dock. Förslaget om militärförbund var före såväl i Helsingfors som vid den nya konferens, som hölls i Riga i augusti 1920, men finländarna och litauerna var ovilliga att sluta ett dylikt. De förstnämndas försiktighet orsakades framförallt av de baltiska ländernas alltjämt osäkra situation: västmakterna hade fortfarande inte erkänt dem de jure. I samma riktning verkade även kriget mellan Polen och Sovjetryssland, som pågick ännu under sommaren, samt tvisten mellan Polen och Litauen om Vilna-området. Det sistnämnda var skälet till litauernas reserverade hållning och fick dem

[1] Om förhandlingarna mellan Finland och Sovjetryssland se Blomstedt s. 406—411; Holsti s. 111—142 och Jääskeläinen s. 265—315. Rörande det polsk-sovjetryska kriget se Carr 1950 II s. 34—35; Debicki s. 28—30; Korbel s. 16—67; Wandycz s. 138—180.

[2] Carr 1953 s. 213—217.

[3] Holsti s. 161—172. Om finländarnas förlitan på Englands stöd se t.ex. Holstis officiella skrivelse till Acton 14. 11. 20 samt Alkios dagbok 13 och 28. 12. 19. Om västmakterns inställning se s. 39—40.

snart att dra sig ur planerna på militärt och diplomatiskt samarbete. Samma omständigheter, som förhindrade ingåendet av en militärallians, var också den omedelbara orsaken till att det avtal om diplomatiskt samarbete, som undertecknades vid Riga-konferensen, förblev oratificerat.[1]

Samarbetet mellan randstaterna inskränkte sig likväl inte endast till planer på en militärallians och försök att koordinera östpolitiken. Redan vid Helsingforskonferensen hade man lagt vikt vid samarbete på andra områden, men först i Riga blev dessa frågor verkligen första rangens spörsmål. Förhandlingarna resulterade bl.a. i beslut om särskilda expertmöten om post- och telegraf- samt järnvägstrafiken. Deltagarländerna beslöt också att bevilja varandra lättnader i fråga om transitotrafiken. Vidare godkändes mer än 20 resolutioner rörande koordinering och samordnande reformer på nästan samtliga områden inom näringslivet. För Finland var dessa beslut tämligen betydelselösa, emedan landet redan hade löst de flesta av de behandlade problemen. Såväl vid Helsingfors- som Rigakonferensen dryftades också utvecklandet av den inbördes handeln och påskyndandet av handelsavtal.[2] Inte heller dessa beslut hade särskilt stor direkt betydelse för Finland, ty de baltiska ländernas och Polens sammanlagda andel i Finlands utrikeshandel utgjorde år 1920 endast ca 1%. Man tycks i Finland inte heller ha utfört någon grundlig utredning om hur detta handelsutbyte skulle kunna ökas. Ändå ansågs inte ett ekonomiskt samarbete med grannarna i söder betydelselöst. Handelsavtalskommittén — det centrala planeringsorganet för utrikeshandeln — övervägde i början av år 1920 en eventuell tullunion med Estland, och Estland var det första land, med vilket Finland inledde underhandlingar om handelsavtal.[3]

I olikhet med Finlands regering höll sig Sveriges utrikespolitiska ledning hela tiden utanför den utveckling som ägde rum öster om Östersjön. En formulering av positionen hade blivit aktuell redan på senhösten 1918, då den engelska regeringen begärde att Sverige militärt skulle stöda Estland och Lettland, och då medborgare i dessa länder även själva framförde dylika önskemål. Att man gav ett nekande svar berodde främst på de förvirrade inre förhållandena i Baltikum: all verksamhet i dessa länder skulle ha lett till ingripande i deras skarpa sociala och etniska motsättningar, för att inte tala om möjligheten att bli indragen i interventionskrigen. I Baltikum opererade åren 1918-1920 mer eller mindre samtidigt röda armén, av Judenitj ledda vitryssar, tyskar under v.d. Goltz ledning samt

[1] Holsti s. 172—184; Schauman s. 120—133. Om utrikesminister Holstis uppfattningar rörande nödvändigheten av ett randstatsförbund se s. 65—68.

[2] Om de underhandlingar som fördes vid konferenserna i Helsingfors och Riga och de där fattade besluten se vederb. handlingar Um 12 Helsingin konferenssi 15. 1—28. 1. 1920 och UM 12 Riian konferenssi elokuussa 1920. Se även Poliittisen osaston tiedoitukset n:o 13 30. 9. 1920 samt vederb. handlingar UM 40 A Latvia, Postikonferenssi Riiassa 1920 och UM 85 B Rautaliikennekonferenssi Helsingissä 1920.

[3] Handelsavtalskommitténs protokoll 5. 1, 9. 1, 22. 1, 26. 1 och 16. 4. 20, UM 58 DA. Om handeln mellan Finland och de övriga randstaterna se en promemoria av V. M. J. Viljanen uppgjord för den ekonomiska konferensen mellan randstaterna i Helsingfors 1923 (odaterad). UM 12 Helsingin taloudellinen konferenssi 5.—8. 3. 1923.

flottavdelningar från västmakterna utöver ifrågavarande länders egna arméer. De utländska militärförbanden hade också lokala anhängare, tyska storgodsägare, bolsjeviker, olika borgerliga grupperingar. Olika rykten cirkulerade rörande de baltiska staternas blivande folkrättsliga ställning, och inte ens dessa länders egna medborgare verkade alltid vara säkra på, huruvida självständighet var en bättre lösning än autonomi under Ryssland. Svenskarna tog även framtiden i betraktande: Rysslands och Tysklands intressen i detta område hade alltid varit starka. Den svenska regeringen ville inte erkänna de baltiska staterna de jure förrän västmakterna hade gjort detta, och de svenska representanterna vägrade ännu hösten 1920 att tillstyrka dessa länders antagande som medlemmar i Nationernas förbund, vilket samma år hade inlett sin verksamhet.[1]

Sveriges utrikespolitiska ledning manades till försiktighet även av de planer, som närmast enligt presskällor hade uppgjorts i västmakternas utrikesministerier. Enligt dessa skulle Sverige som "belöning" för en intervention på andra sidan Östersjön ges den ledande ställningen i ett förbund omfattande de baltiska länderna, Finland och Sverige. Man ansåg i Stockholm, att det för Sverige inte innebar någon fördel, utan tvärtom stora faror, att förena sin egen säkerhet med dessa staters osäkra öden. Tanken på en stor Östersjökoalition framfördes under åren 1920 och 1921 flera gånger på nytt av Finlands statsminister Rafael Erich, men han fick erfara, att Sveriges inställning inte hade blivit ens en hårsmån mera positiv. Sveriges försiktiga inställning till allt militärt och diplomatiskt samarbete kom till synes också i början av år 1920, då man avböjde randstaternas vid konferensen i Helsingfors framförda inbjudan till de skandinaviska länderna att delta i följande förhandlingsomgång, som skulle äga rum i Riga.[2]

Sverige isolerade sig visserligen inte utrikespolitiskt, men dess aktivitet riktade sig åt helt andra håll än Finlands. Samarbetet med Danmark och Norge, vilket koordinerats vid de regelbundna ministermötena, utvidgades från och med 1917 till att omfatta så gott som alla aktuella utrikespolitiska problem. T.ex. i de ovan nämnda baltiska frågorna följde de tre skandinaviska länderna en likartad politik, som grundade sig på inbördes rådplägningar. Huvuduppmärksamheten riktade sig dock på de problem som hade uppkommit i samband med fredsslutet efter världskriget. Sådana var bl.a. medborgarnas i de skandinaviska länderna

[1] Gihl s. 389, 403—404; Palmstierna 1953 s. 208, 230—231, 232, 268, 278 och 284; Jones s. 90. I sin promemoria 25. 1. 19 (VPM rörande östersjöprovinsernas framtida ställning, THS) konstaterade chefen för politiska avdelningen Torwald Höjer, att de baltiska ländernas självständighet inte ens var förenlig med Sveriges intressen, emedan den ökade Sovjetrysslands tryck mot Finland.

[2] Palmstierna s. 220—221, 259. Om Erichs förslag se Boströms promemoria om ett samtal med Erich 4. 2. 20, Hultman till Höjer 12. 2. 21, Höjers VPM 31. 1. 21 samt Höjer till Hultman och Anckarsvärd 28. 2. 21, HP 20 C; Hultman till Höjer 29. 1 och 23. 2. THS. Om inställningen till randstaternas inbjudan se Hellners telegram till Westman och Danielson 6. 2. 20, HP 20 C; FK 1920: 41—51, s. 11—20 (Palmstierna) — Bildandet av ett förbund mellan de skandinaviska länderna, Finland och de baltiska länderna under svensk hegemoni hade i början av världskriget hört till de projekt som ingick i Tysklands diktatfred (inom östpolitiken). Genom att föreslå detta försökte man få Sverige på centralmakternas sida. Apunen 1968 s. 210—215.

krigstida tillgodohavanden i olika länder samt ersättningar för de skador som sjökriget hade åstadkommit, närmast på handelsfartyg. Dessutom hade kommittéer tillsatta av Danmarks, Norges och Sveriges regeringar redan under kriget uppgjort planer för att förverkliga fredlig lösning av internationella tvister. Försöken att på grundval av denna förberedelse inverka på det vid fredskonferensen grundade Nationernas förbunds karaktär och organisation blev till stor del resultatlösa: segrarmakterna fattade sinsemellan besluten om organisationens grundstadga. Först då den redan praktiskt taget var färdig, gavs de skandinaviska länderna tillfälle att föra fram sina önskemål. Samma bemötande kom även de andra neutrala staterna, Holland, Schweiz och Spanien till del. Dessa länders representanter verkade här, liksom även i andra tidigare nämnda frågor, tidvis i mycket nära samarbete med skandinaverna. [1]

De finländsk-svenska relationerna dominerades alltfort av Ålandsfrågan. När försöken att nå en positiv lösning genom direkta förhandlingar med finländarna hade misslyckats, vädjade Sverige våren 1919 till fredskonferensen om anställande av en folkomröstning på Åland. En sådan hade också redan inofficiellt genomförts och den hade utvisat att majoriteten av befolkningen stödde en förening med Sverige. Sveriges vädjan blev dock resultatlös: fredskonferensen önskade inte lösa tvisten. På det från finländsk synpunkt — i detta skede — fördelaktiga slutresultatet inverkade troligen avgörande det faktum att skärgården vid den tidpunkten tillhörde Finland. En lösning till förmån för Sverige skulle ha förutsatt tvångsåtgärder mot Finland, och till detta hade varken Frankrikes eller Englands regering den minsta lust. Dessutom var Finland speciellt från Frankrikes synpunkt viktigare än Sverige: det var en presumtiv bundsförvant mot Sovjetryssland. Om inte finländarna och svenskarna sinsemellan kunde komma överens om saken, var det bäst att den hänsköts till Nationernas förbund — ansvaret för avgörandet skulle då inte omedelbart falla på stormakterna. [2]

[1] Gihl s. 394—403, Jones s. 12—62.
[2] Barros s. 214—215. Om folkomröstningen på Åland se Tingsten s. 99.

1.3. Östersjön glider ut ur storpolitiken

Efter interventionskrigen upphörde de västliga stormakternas aktiva verksamhet inom Östersjöområdet. Deras intresse koncentrerades på de mellaneuropeiska problemen. Samtidigt kom segrarstaternas oenighet allt klarare till synes: England och Frankrike bedömde de faktorer som hotade deras säkerhet på olika sätt.

Fransmännen ville säkra segern över arvfienden Tyskland med ett effektivt fredsfördrag. De krävde utöver återlämnandet av Elsass-Lothringen hela västra stranden av Rhen, men nöjde sig efter påtryckningar av England och Förenta Staterna med en garantiförbindelse från dessa två stater. Då även detta arrangemang sprack på grund av att Förenta Staternas senat vägrade ratificera Versailles-fördraget, kände fransmännen sig bedragna. I sin förbittring strävade den franska regeringen till att skaffa sig trygghet genom att inringa Tyskland medelst ett nät av diplomatiska och militära fördrag, liksom Bismarck på sin tid Frankrike. Att finna bundsförvanter var inte svårt: många europeiska stater hade vunnit självständighet, territoriella vinster eller andra fördelar på Tysklands eller Rysslands bekostnad och ville ha den franska arméns — år 1920 den starkaste Europa — stöd i den händelse att grannarna, om de på nytt blev mäktiga, skulle försöka återta vad de hade förlorat till följd av världskriget. År 1920 ingick Frankrike en allians med Belgien och följande år med Polen. Något senare slöts fördrag med länderna i Lilla Ententen — Tjeckoslovakien, Jugoslavien och Rumänien. Detta samarbete innebar en garanti för den nya ordning som uppstått efter världskriget: Frankrike hade blivit huvudmotståndaren till en revision av fredsfördragen. [1]

Enligt den uppfattning som hystes av Frankrike, dess allierade och med dem likställda stater — bland dem de baltiska länderna och Finland — kunde även Nationernas förbund medverka till att upprätthålla det status quo som uppstått efter världskriget. Bestämmelserna i organisationens grundstadga lovade visserligen inte mycket i detta avseende. Medlemsstaterna förband sig visserligen i artikel 10 att respektera varandras territoriella integritet och suveränitet samt i artikel 16 att avbryta de ekonomiska förbindelserna med stater som i strid med stadgans bestämmelser företog angrepp. Däremot förblev den för den kollektiva tryggheteten centrala åtgärden, tillämpningen av militära sanktioner, beroende

[1] Se t.ex. Carr 1950 II s. 25—30; Gathorne-Hardy s. 27—28; Nicolson s. 196—197; Taylor s. 133—134; Thomson s. 622—625; Thulstrup s. 30—31.

av NF:s förbundsråds enhälligt beslutade rekommendation och varje stats egen prövning. Frankrike och de med detta land närstående staterna strävade att bevara åtminstone dessa garantier och att så vitt möjligt göra dem effektivare[1]

England och de neutrala länderna upplevde sin situation som tryggare än de kring Frankrike grupperade staterna. Redan detta faktum gjorde det lättare för dem, i synnerhet för England, än för fransmännen att inta en försonligare hållning till de besegrade. För britternas politik har också mera detaljerade skäl anförts: de tyska koloniernas öde var avgjort och den tyska flottan tillintetgjord redan innan de egentliga överläggningarna i Paris hade inletts. Man ville inte heller låta Frankrike dominera kontinenten alltför mycket, man önskade av ekonomiska skäl, att Tyskland skulle komma på fötter m.m. Premiärminister David Lloyd George hindrades dock av den engelska allmänhetens tyskfientlighet och franskvänlighet. Han intog därför i sina tal en skarp attityd, men syftade i praktiken till försoning, vilket kom hans utrikespolitik att framstå som vacklande och obestämd. Regeringen Lloyd George strävade att bevara skenet av ett förbund med Frankrike utan att likväl tillmötesgå fransmännens krav; man var i vissa frågor välvillig mot Tyskland, men bemötte det i andra fall som förlorare, och kunde på så vis inte minska tyskarnas bitterhet. [2]

Uppfattningen att den egna situationen var relativt trygg kom fram även i Englands och de neutrala staternas inställning till Nationernas förbund. De hade från första början avsett att NF skulle bli en organisation, som skulle förhindra krigsutbrott i främsta rummet genom att förverkliga fredliga konfliktlösningar och nedrustning. Militära åtgärder hade de betraktat som mindre viktiga, och denna inställning stärktes sedan den första optimism, som krigets slut och fredsorganisationens grundande hade gett upphov till, hade förflyktigats. Att Förenta Staterna höll sig utanför Nationernas förbund och att tvivlen på fredsslutets rättvisa växte fick England och de neutrala staterna att inta en än mer reserverad hållning till möjligheten att på allvar förverkliga tvångsåtgärder. Följden var en politik som syftade till att ytterligare urvattna förpliktelserna i grundstadgan. [3]

Motsättningen mellan England och Frankrike i fråga om inställningen till Tyskland avspeglades också i deras politik i Östersjöområdet, där de hade medverkat till förändringen av den politiska kartbilden. Tysklands och Rysslands nederlag hade möjliggjort Finlands och Polens självständighet. Den situation som rådde kring Östersjön under interventionskrigen — Tysklands och Rysslands samtidiga svaghetstillstånd och västmakternas utsträckande av sitt intresse till detta område — hade åter gjort det möjligt för de baltiska staterna att uppnå,

[1] Se t.ex. Carr 1950 II s. 27—29; Gathorne-Hardy s. 65—67; Taylor s. 133—134; Thulstrup s. 30—31.

[2] Se t.ex. Carr 1950 II s. 49—50; Gathorne-Hardy s. 27—28; Nicolson s. 192—198; Taylor s. 133—137; Thomson s. 621.

[3] Se t.ex. Gathorne-Hardy s. 66—67; Taylor s. 133—134; Thulstrup s. 30—31.

oavhängighet.[1] Kuststaternas antal hade sålunda ökat från fyra till nio jämfört med förkrigstiden, och Östersjön hade blivit ett "de små folkens hav".

De båda besegrade stormakterna vid Östersjön, Tyskland och Sovjetryssland, var missnöjda med det nya status quo. Bådas bitterhet riktade sig framför allt mot Polen, till vilket de båda hade förlorat territorium. Sovjetregeringen betraktade dessutom de baltiska staterna som konstgjorda brohuvuden, skapade av den kapitalistiska världen. Trots att Berlin och Moskva sorgfälligt undvek att hota det nya status quo och fastän uppgifter om samarbete dem emellan knappast alls nådde offentligheten, hade farhågorna för en överenskommelse om intressefärer mellan Tyskland och Sovjetryssland kraftig verkan. Det var denna faktor, som tillsammans med misstron mot Moskvas avsikter fick randstaterna att planera inbördes samarbete och närma sig västmakterna. Detta tilltalade givetvis inte Tyskland och Sovjetryssland. Det förstnämnda fruktade att randstatssamarbetet skulle stärka Polen, det senare tolkade åtgärderna som riktade framför allt mot sig självt.[2] Berlins och Moskvas möjligheter att påverka händelseutvecklingen var emellertid ringa. Man fick i stort sett nöja sig med muntliga försäkringar. Tyskarna betonade upprepade gånger för finländarna, att Sovjetryssland inte hade aggressiva avsikter, om inte Finland självt provocerade sådana genom att alliera sig med Polen. Från Moskva åter varnades Finland och de baltiska staterna för de faror, som en bindning vid Polens och Frankrikes "imperialistiska" politik förde i släptåg.[3]

Fransmännen hade kraftigast understött de kontrarevolutionära i Ryssland och hade med kännedom om dessas uppfattning om separatismen inte stött de baltiska ländernas självständighetssträvanden under interventionskrigen. När hoppet om att få Ryssland som bundsförvant mot Tyskland grusades hösten 1920, förändrades den franska attityden till det motsatta. De nya staterna vid Östersjön blev de naturliga bundsförvanterna i strävan att isolera Tyskland och Sovjetryssland från varandra. De utgjorde ju i samarbete med Polen en klar fortsättning på den antityska och antiryska grupperingen i Mellan- och Östeuropa. Det var följaktligen på Frankrikes initiativ och trots engelsk tvekan som västmakterna i början av 1921 de jure erkände Estland och Lettland. Något senare slöt Frankrike en allians med Polen. För Finland och de baltiska länderna, vilka låg längre från Tyskland och var svagare, hyste man i Paris inte lika stort intresse, men dessa länder uppmanades utbygga samarbetet sinsemellan och med Polen.[3]

[1] Page s. 183—184.

[2] Beloff s. 3—4, 7; Carr 1953 s. 322—327, 345—350; Carr 1954 s. 165; Carr 1964 s. 442; Debicki s. 41, 44—45; Helbig s. 206—207; Ilvessalo s. 78—84; Korbel s. 117—121; Tarulis s. 64—65; Vehviläinen s. 6—7 och 42—43.

[3] Se t.ex. Holmas telegram 5. 3. 22 och rapporter 24. 1 och 7. 2. 24 samt AA L 281/ L 86468—86586 och L 116/ L 20177—20200; Hackzells rapporter 6. 3. 22 och 27. 1. 23; Reijonens rapporter 17. 3. 22 och 31. 1. 23.

[3] Lönnroth s. 55—57; Jorma Kalela 1966 s. 302—303.

Den engelska inställningen till randstaterna och samarbetet mellan dem var en annan än Frankrikes. Engelsmännen hade alltsedan hösten 1919 sorgfälligt undvikit alla åtgärder, som i de baltiska staterna kunde tolkas som stöd åt deras självständighet. Finlands möjligheter att bevara sin oavhängighet bedömdes däremot uppenbarligen som större. Detta kom till uttryck i det — visserligen obetydliga — diplomatiska stöd som gavs landet bl.a. vid fredsunderhandlingana i Dorpat. Även om man i London knappast längre tycks ha uppmärksammat samarbetet mellan randstaterna, önskade Foreign Office tydligen, att Finland inte skulle alliera sig med de baltiska staterna, emedan dessas självständighet vilade på osäker grund. Mest utmärkande för den engelska politiken var dock frånvaron av klara ställningstaganden. Man ville tydligen inte framställa sådana av den orsaken att "råd" till ifrågavarande länder hade kunnat tolkas som ett slags löfte om Englands stöd.[1]

Stormakternas inställning till randstatssamarbetet förändrades inte heller under de följande åren. Tyskland och Sovjetryssland ogillade det och Frankrike stödde det, medan England förhöll sig passivt. Det engelska intresset för Östersjöområdet var överhuvudtaget mycket ringa. Tyskland och Sovjetryssland förmådde för sin del inte särskilt effektivt påverka sina små grannar. Dessa åtnjöt därför en relativt stor utrikespolitisk rörelsefrihet. Detta var otvivelaktigt ett skäl till att randstaterna i början på 1920-talet kunde framföra planer på neutralisering av Östersjön.

Den centrala frågan vid ett förverkligande av neutraliseringsplanerna var, huruvida en avsevärd inskränkning av sjöstridskrafterna skulle sammankopplas med en stängning av de danska sunden, eller om dessa skulle lämnas öppna för alla staters krigsfartyg. I Finland stöddes det förra alternativet mest aktivt av J.H. Vennola, som hade blivit statsminister på våren 1921, och som i neutraliseringen främst såg en utväg att garantera status quo vid Östersjön.[2] Vennolas företrädare Erich, statsminister i den regering som hade slutit Dorpat-freden, såg i neutraliseringen ett led i det baltisk-finländsk-svenska samarbete, som under statsministertiden hade varit hans utrikespolitiska målsättning. Rudolf Holsti, som hade varit utrikesminister sedan 1919, såg däremot i neutraliseringsplanerna framför allt ett medel att minska hotet från den sovjetiska flottan. Han ville dock

[1] DBFP III s. 567—570 och IX s. 222—224, 351—355, 413, 464, 543, 553, 653 och 744—745. Det av Donner i en rapport 7. 9. 21 omtalade "fullständigt inofficiella och förtroendefulla" samtalet med chefen för Foreign Offices Northern Department, J.D. Gregory, varvid denne varnade Finland för randstatssamarbetet, bör tolkas som ett försiktigt försök att påverka den finländska regeringen. Se även Gregory s. 188—189.

[2] Se t.ex. Hultmans rapport 28. 4. 21, HP 20 C och Suomen ja Venäjän välisten Tartossa sidettyjen rauhanneuvottelujen pöytäkirja s. 245 samt Vennolas föredrag 7. 2. 24, HS 8. 2. 24. Detta alternativ stöddes även av Paris-ministern Carl Enckell (se Finlands Genua-delegations protokoll från mötet 8. 4. 22, UM 12 Genovan konferenssi II) och generalstabchefen general Oskar Enckell (O. Enckells utlåtande till utrikesministeriet 23. 3. 22, UM 13 E och PM till utrikesministeriet 4. 6. 24, UM 15 IX 8a), även om de betvivlade dess möjligheter att realiseras.

inte stänga de danska sunden för att uppnå detta, ty Finland måste ha möjlighet att vid behov få hjälp av den engelska flottan. Holsti trodde inte heller att England skule gå med på att Östersjön förvandlades till ett mare clausum. Vennola och Erich skärskådade däremot knappast neutraliseringsfrågan ur stormakternas synvinkel. [1]

Neutraliseringen av Östersjön hade varit före vid randstatskonferensen i Helsingfors 1920, men frågan uteslöts ur programmet vid de följande utrikesministermötena, tydligen p.g.a. polackernas ovillighet och motstånd.[2] De finländska regeringarna höll visserligen även därefter fast vid neutralitetsdeklarationen för Östersjön som ett utrikespolitiskt mål, men gjorde i motsats till esterna [3] inte några initiativ i syfte att realisera detta. Orsaken härtill var tydligen de övriga staternas ringa intresse för tanken. De spridda uppgifter som influtit om stormakternas inställning pekade dessutom klart på delade meningar. Sovjetregeringen föreföll att ställa en avstängning av Östersjön som villkor t.o.m. för en begränsad nedskärning av sjöstridskrafterna. Även Tyskland kunde tänkas acceptera neutraliseringen, om det fick garantier för att de danska sunden avstängdes. England och Frankrike motsatte sig däremot av allt att döma ett dylikt arrangemang. Deras villkor för varje slag av överenskommelse tycktes vara fritt tillträde till Östersjön. [4] För Finlands del blev det enda konkreta resultatet ett principuttalande om önskvärdheten av en neutralisering, vilket inrycktes i fredsfördraget i Dorpat. [5]

Den svenska utrikesledningens inställning till neutraliseringsfrågan var återhållsam. Man måste hålla händerna fria för den händelse att man verkligen måste ta ställning, men samtidigt skulle man försöka hindra att en sådan situation uppstod. Till denna slutsats hade man kommit efter grundlig utredning av frågan. Denna hade visat att inget av neutraliseringsalternativen var fördelaktigt ur Sveriges synpunkt. Skyldigheten att hålla de danska sunden stängda skulle helt ha utlämnat landet åt Tyskland och Sovjetryssland och skulle ha kunnat

[1] Om Erich se PM av Boström om ett samtal med Erich 4. 2. 20 HP 20 C, Arttis dagbok 14. 2. 20, PAS k. 8 och Erichs föredrag "Katsaus valtiolliseen asemaan" våren 1922, Erichska samlingen (FRA). Om Holsti se hans PM med anledning av Sovjetrysslands fredsanbud 23. 9. 1919, RHS k. 26, PM III 25. 1. 22, UM 12 Varsovan konferenssi 13—17. 2. 1922 samt rapport 10. 3. 24; Westmans telegram 24. 1. 20, HP 20 C; DBFP III s. 803.

[2] Protokoll från Helsingfors-konferensen 22. 1. 20, JHVS k. 45; Danielsons rapporter 29. 2 och 4. 3. 20, HP 20 C.

[3] Skrivelse från utrikesministeriet till generalstaben 21. 10. 22, UM 13 E; Palmstiernas rapport 15. 7. 22, HP 20 C.

[4] Se t.ex. Westman till Höjer 10. 3. 20, HP 20 C; Idmans rapport 27. 7. 21; Enckells rapport 12. 7. 21, Ulkoministeriön poliittisen osaston tiedoitukset n:o 60 25. 4. 24. Om Sovjet-rysslands inställning i neutraliseringsfrågorna se Kan passim.

[5] I fredsfördraget mellan Estland och Sovjetryssland ingick ett uttalande om lämpligheten av att Finska viken neutraliserades. — Om finländarnas inställning efter Helsingfors-konferensen 1920 se t.ex. Hultmans rapport 28. 4. 21, HP 20 C; Vennolas (odaterade) anteckningar inför konferensen i Genua JHVS k. 17; Vennolas telegram till Idman 23.1. och 26. 6. 23; (Carl) Enckells officiella skrivelse till Köpenhamn 17. 3. 24.

leda till diplomatiska förvecklingar med västmakterna. Det andra alternativet skulle ha gjort Sverige fullständigt beroende av England i militärt och ekonomiskt avseende och skulle ha kunnat framkalla motåtgärder från Tysklands och Sovjetrysslands sida, om de i framtiden växte sig starkare.[1]

I strävandena att öka sin säkerhet genom ett arrangemang som skulle omfatta hela Östersjön föreslog finländarna ingalunda endast neutralisering, utan också begränsning av sjöstridskrafterna utan att området deklarerades som neutralt. Målet var en "möjligast stor nedskärning" av den sovjetiska flottan. Detta krav motiverades skäligen enkelt: emedan den östliga stormaktens kust vid Östersjön hade krympt till endast innersta delen av Finska viken, förslog en obetydlig flotta kombinerad med kustbatterier till dess försvar. Det föll sig lätt för finländarna att rekommendera en nedrustning av detta slag. Eftersom Finlands egen flotta var mycket obetydlig, skulle arrangemanget knappast alls ha berört landet.[2]

Svenskarnas ställningstaganden när det gällde nedskärningar av sjöstridskrafterna på Östersjön avspeglade uppfattningen att det var fördelaktigt för Sverige, om det rådde ett jämviktstillstånd på Östersjön mellan Tyskland och Sovjetryssland, liknande det som existerade före 1918. Med denna motivering rekommenderade chefen för utrikesdepartementets politiska avdelning, Torwald Höjer sommaren 1920 dåvarande statsministern Branting, att man borde avstå från utrikesminister Palmstiernas förslag om ett svenskt initiativ för att åstadkomma en nedskärning av den sovjetryska flottan. Höjer, som fick stöd av Branting, framhöll vidare, att planen, om den förverkligades, skulle leda till engelsk hegemoni i Östersjön. Den svenska regeringen kunde väl framställa t.o.m. omfattande krav på nedskärning av Sovjetunionens flotta, förutsatt att det skedde i samråd med stormakterna och på dessas initiativ och inte syftade till rubbning av styrkejämvikten i Östersjön.[3]

[1] Ehrensvärds rapporter 14. 12. 18 och 6. 1. 19, I O 32; Hellners telegram till Helsingfors och Warszawa 6. 2. 20, Wrangels telegram till af Wirsén 6. 8. 21, HP 20 C; Tryggers cirkulär nr 39 5. 7. 23, THS; Hammarskjöld passim; Höjers PM 25. 1. 19, THS och 28. 1. 19 samt 16. 3. 19 I O 32; Redogörelse 1922, s. 10—110, 113; Krusenstiernas utlåtande till utrikesdepartementet 19. 3. 19, I O 32; VPM i frågan om Östersjöns och Öresunds neutralisering 25. 4. 21, HP 20 C (okänd författare); Palmstierna 1953 s. 280, 283, 300.

[2] Citat ur Holstis rapport 10. 3. 24. Se även t.ex. O. Enckells utlåtande till utrikesministeriet 23. 3. 22, UM 13 E. Om Finlands flotta se Tuompo s. 324.

[3] Om Palmstiernas förslag se Lönnroth s. 59 samt Höjers VPM rörande begränsning av Rysslands sjöstridskrafter i Östersjön 3. 8. 20, HP 20 C. Höjer anmärkte vidare, att såvida initiativet inte fick Englands stöd, skulle det leda till onödigt svalnande i förbindelserna med Sovjetryssland. — Om Sveriges senare ställningstaganden se Instruktion till Sveriges ombud vid Nationernas Förbunds ständiga rådgivande militärkommissions marinunderkommissions sammanträde 1. 2. 24, HP 24 R. Se även Krusenstiernas utlåtande 21. 12. 23, HP 24 R.

1.4. Ålandsfrågan avförs från dagordningen

Sedan fredskonferensen i Paris i december 1919 slutgiltigt hade vägrat att uppta Ålandsfrågan till avgörande, följde en händelsefattig period i relationerna mellan Finland och Sverige. Under denna riktade sig huvudintresset i Finland mot de problem, som härledde sig från grannskapet med Sovjetryssland. Den svenska regeringen glömde dock inte Åland. För att få ny fart på sakens internationella behandling begärde och fick den ålänningarna att i maj 1920 sända representanter till Stockholm. Dessa mottogs sedermera bl.a. av konungen. Som motåtgärd lät Finlands regering häkta två åländska ledare, redaktör Julius Sundblom och vicehäradshövding Carl Björkman, vilka ställdes under åtal för landsförräderi. En hetsig notväxling följde på häktningen och den svenska ministern i Helsingfors hemkallades.[1] Resultatet av detta krisskede var det av svenskarna önskade: Ålandsfrågan togs på engelska regeringens initiativ upp till behandling i Nationernas förbund.

Nationernas förbunds råd tillsatte på sensommaren 1920 en juristkommission som fick i uppdrag att utreda, huruvida rådet var kompetent att behandla frågan. Sedan ett positivt utlåtande influtit, tillsattes en rapportörskommision, som i slutet av samma år avreste till Sverige och Finland, varvid den även besökte Åland. Rapportörernas betänkande färdigställdes på våren 1921. I betänkandet fastslogs att suveräniteten över Åland tillhörde Finland. Å andra sidan rekommenderade kommissionen en utvidgning av den lag om självstyrelse, som Finlands riksdag hade godkänt våren 1920. Därtill skulle särskild överenskommelse träffas om neutralisering av ögruppen. Ärendet kom upp i NF:s råd och avgjordes 24. 6. 1921 i enlighet med de riktlinjer som hade dragits upp i rapportörskommissionens betänkande. Om neutraliseringen skulle senare fattas ett separat beslut. Svenskarna underordnade sig lojalt beslutet, men framförde genom förre statsministern Branting — som symboliserade Sveriges hela Ålandspolitik — sin besvikelse över avgörandet.

Ålandsfrågan avgjordes av första världskrigets segrarmakter. Deras egna intressen var inte inkopplade på frågan. De hade heller inte något annat syfte än att finna den lösning, som var lättast att uppnå och orsakade minst komplikationer. Avgörande var fördenskull "att Åland befann sig i Finlands besittning och att Sverige icke kunde väntas tillgripa krig för att ändra detta förhållande".[2]

[1] Representant i Helsingfors var därefter en chargé d'affaires. Minister Westman befriades officiellt från sitt uppdrag och utnämndes till sändebud i Haag i januari 1921. Hultman till Höjer 18. 1. 21. THS.

[2] Citat efter Gihl s. 428.

Händelserna under de månader som följde på Nationernas förbunds beslut visade, att avgörandet i konflikten om suveräniteten över Åland inte omedelbart ledde till förbättrade relationer mellan Finland och Sverige. De i juni 1920 häktade åländska ledarna Sundblom och Björkman hade samma höst av Åbo hovrätt dömts för landsförräderi. Domen hade överklagats hos Högsta domstolen, som likväl inte hade behandlat målet före juni 1921. Efter att suveränitetsfrågan hade avgjorts, gav tydligen president Ståhlberg justitiekansler Charpentier i uppdrag att förbereda en proposition om en särskild amnestilag för att benåda Sundblom och Björkman samt de ålänningar, som hade vägrat att fullgöra värnplikt. [1]

Den svenska pressen ansåg dock den bästa lösningen vara att nedlägga hela rättegången. Denna lösning hänvisade också statsministern i den dåvarande tjänstemannaregeringen, Oscar v. Sydow, till vid ett samtal i mitten av augusti med Finlands minister i Stockholm, Werner Söderhjelm. Då ministern framhöll, att ett sådant förfarande inte var möjligt enligt finsk lag, framförde v. Sydow amnestialternativet. Han underströk samtidigt, att den svenska regeringen snart hoppades kunna sända en befullmäktigad representant till Helsingfors. Detta hindrades dock av att den situation, som hade föranlett återkallandet av det förra sändebudet, fortfarande var för handen.[2] Då man i början av september i Stockholm fick underrättelse om att lagberedningen hade fått i uppdrag att utarbeta en amnestiproposition, var den svenska utrikesledningen tillfreds[3]. Utrikesminis-

[1] I sin rapport 2. 9 (HP 20 A) omtalar Hultman, att han av Holsti hade erfarit att Ståhlberg hade sagt, att "regeringen" hade fattat sitt beslut i juni. Inga andra källor ger dock vid handen, att regeringen skulle ha fattat ens ett inofficiellt beslut. Tvärtom är det uppenbart, att Holstis yttrande till Hultman 12. 8 (dennes rapport 12. 8, HP 20 A) kommer sanningen närmare: det var fråga om "en angelägenhet, som icke komme på statsrådet utan på republikens president". Statsminister Vennola hade ännu den 21. 8 inte kännedom om amnestilagen (se intervju i Aftonbladet 22. 8) och utrikesminister Holsti fick reda på saken först då Vennola 1. 9 hade meddelat pressen, att ärendet hade överförts till lagberedningen (Hultmans rapport 2. 9, HP 20 A). Det är möjligt, att inte heller inrikesminister Ritavuori ännu i mitten av augusti kände till något beslut om amnesti (Hultmans rapport 23. 8, HP 20 A). Charpentier redogjorde däremot redan 11. 8 för Hutlman (dennes rapport 11. 8, HP 20 A) om den strategi, som regeringen sedan följde. — I det följande används termen amnesti (lag) för att beteckna en av riksdagen godkänd amnestilag och benådning för att beteckna en benådning, som presidenten utfärdar efter fälld dom.

[2] Söderhjelms rapport 24. 8. Se även v. Sydow till Rinman 22. 8, Rinmanska saml. k. 5. — Branting hade i NF:s råd i juni 1921 uppmanat rådet att rekommendera Finlands regering en nedläggning av denna politiska rättegång. Kopia av NF:s råds prot. 24. 6, JHVS k. 36; Kommuniké till TT 29. 7, HP 20 A; Hermansson till Ståhlberg 24. 10., KJSS k. 5. — Bland de svenska tidningarna hade följande uppmärksammat affären: Svenska Dagbladet (19. 7 "Det strategiska momentet"), Social-Demokraten (25. 8 "Förhållandet Sverige-Finland") och speciellt Stockholms-Tidningen (5. 8 "Förhållandet till Finland", 7. 8 "Röster från Finland", 9. 8 "D.N.:s Östersjöpolitik" och 12. 8 "Rätt och politik"). Efter samtalet med v. Sydow skrev Söderhjelm — han kände inte till amnestibeslutet — till sin svåger HD:s president Julius Grotenfelt (18. 8, kopia WSS k. 3) och bad denne påverka målets avgörande "i en behändig och lycklig riktning". Grotenfelt svarade (24. 8, WSBS), att Sundblom och Björkman sannolikt skulle få fällande dom, varefter republikens president skulle benåda dem. Inte heller han var tydligen underkunnig om beslutet om en amnestilag.

[3] Vennola informerade pressen om beslutet 1. 9 (Dagens Press 1. 9) och Hultman rapporterade om det 1. 9 och 2. 9 (HP 20 A). Om v. Sydows och Wrangels reaktioner se Söderhjelms rapport 14. 9. — Av stockholmstidningarna var Svenska Dagbladet (2. 9 "Nyheten från Finland" [Stridsberg])

ter Wrangel fruktade dock, att socialdemokraterna skulle koppla samman saken med amnesti för dem som dömts för upproret 1918, och att propositionen av denna orsak kunde råka i fara. Han bad sålunda 11. 9 Söderhjelm verka därhän, att detta icke skulle ske, och att detta "enda, men stora hinder" för en normalisering av förhållandena snart skulle avlägsnas.[1]

De socialdemokratiska tidningarna hade mycket riktigt krävt en amnestilag som skulle utsträckas även till de för uppror dömda, och hade även fått ett mindre stöd t.o.m. i framstegspartiets krets[2]. Då lagberedningens förslag befanns gälla endast ålänningarna, krävde socialdemokraternas vänsterflygel, den s.k. centern, i riksdagsgruppen, att man skulle utöva påtryckning på regeringen med hot om att rösta lagen över nyval, om inte också upprorsfångarna benådades. Partiets majoritet önskade dock inte detta, bl.a. för att de för landet viktiga relationerna till Sverige inte på nytt skulle skärpas, och gruppen inväntade följaktligen regeringens proposition.[3] Någon sådan förelades dock inte riksdagen. President Ståhlberg och utrikesminister Holsti kom 5. 10 till slutsatsen, att man inte kunde vara säker på amnestilagens godkännande. Utom centersocialisterna kunde

och Dagens Nyheter (3. 9 "Amnesti" [Wickman]) nöjda med nyheten. För Nya Dagligt Allehanda (2. 9 "Icke tillfredsställande", se även 27. 9 "Uusi Suomi") och Stockholms-Tidningen (13. 9 "Processen mot ålandsmännen") räckte inte amnesti: de åländska ledarna hade utan vidare bort befrias.

[1] Söderhjelms rapport 14. 9. — Om de svårigheter som socialdemokraterna eventuellt kunde vålla hade Söderhjelm informerat v. Sydow redan 17. 8 (rapport 24. 8) och Holsti Hultman (rapport 1. 9, HP 20 A). — Wrangels otålighet kan visserligen också ha föranletts av en annan omständighet. Aftonbladets chefredaktör Werner Söderberg hade hos den finländske riksdagsmannen Rafael Colliander förhört sig om målet mot de åländska ledarna och av denne fått ett svar, daterat 3. 9. I detta berättade Colliander om ett telefonsamtal han hade fört med justieministern Helminen om målet mot Sundblom och Björkman. Denne hade nämnt, att "man skall först försöka få amnestien klar, så högsta domstolen inte hinner med sitt! ". Ett utdrag ur detta brev finns i chefens för politiska avdelningen, Torwald Höjer, samling, men av detta kan inte avgöras, när Söderberg hade vidarebefordrat det till Höjer. Det är möjligt, att Höjer hade hunnit informera Wrangel om saken innan denne träffade Söderhjelm 11. 9. — Om det misstroende som hystes mot HD:s stelbenta, vid lagens bokstav bundna hållning, se även Procopé till Söderhjelm 30. 8, WSBS samt Collianders uttalande i Svenska folkpartiets riksdagsgrupp 13. 9 Estlanders anteckningar 13. 9. — Riksdagsman Georg Schauman för sin del anmärkte i november till Hultman att HD hade velat ställa regeringen inför fait accompli, så att upprorsfångarna inte skulle kunna benådas i samband med amnestin för ålänningarna. Hultmans rapport 4. 11, HP 20 A. — President Grotenfelts aktivitet ger dock inte stöd åt dessa misstankar. Se s. 48, not i det följande.

[2] SS 8. 9 "Ahvenanmaalaisten amnestia" och 24. 9 "Amnestia ja taantumuksellisten valheellinen hälytys", Arbetarbladet 9. 9 "Amnesti åt ålänningar" samt Karjalan kansan työ 20. 9 "Amnestia-asia otettava esille eduskunnassa". Se även ST 8. 10 "Ahvenanmaan-asia ja amnestia". Socialdemokraternas krav stöddes av framstegspartiets Karjalan Aamulehti 18. 9 "Armahduskysymys taas päiväjärjestyksessä". Det är möjligt, att också inrikesminister Ritavuori hade övervägt en dylik lösning. På detta tyder riksdagsman J. F. Aaltos uttalande vid socialdemokratiska partirådets sammanträde 20. 11 (partirådets prot.), att "Ritavuori själv uppges ha uppmanat gruppen att trycka på regeringen i den åländska frågan". Justitieminister Helminen meddelade likväl redan 17. 9 (se t.ex. Suunta), att något förslag till generell amnestilag ej skulle ges.

[3] Förslaget om påtryckning gjordes av riksdagsman Reinikainen vid riksdagsgruppens beredningsutskotts sammanträde 30. 9 (utskottets prot.). Han fick vid gruppens sammanträde 6. 10 (gruppens prot.) stöd för förslaget av rdm. Ampuja och rdm. Hupli. Se även beredningsutskottets prot. 6. 10.

nämligen en del av agrarerna, vilka var missnöjda med villkoren i Génèvelösningen tänkas rösta mot lagen. Denna vändning i affären meddelades samma dag Söderhjelm.[1] När Wrangel sedan fick höra talas om saken, blev han "mycket missnöjd" och instruerade chargé d'affaires Hultman att än en gång ta saken till tals med Holsti.[2] Denne besvarade med Ståhlbergs begivande Hultmans förfrågan 7. 10 med att det var "sannolikt", att presidenten skulle benåda Sundblom och Björkman, eftersom man inte kunde vara viss om att amnestilagen antogs. Den finländska regeringen hade nog övervägt den svenska regeringens önskemål, men bad denna ta i betraktande de svårigheter, som i Finland alltid var förknippade med benådningsfrågor.[3]

Det slutliga avgörandet skedde vid presidentens föredragning 10. 10. Sundblom och Björkman, som genom utslag av Högsta domstolen av den 29. 9 hade dömts till ett och ett halvt års tukthus, benådades på framställan av domstolen. Samtidigt framlades till riksdagen propositioner om lag om amnesti för åläggningar som vägrat fullgöra värnplikt och lag om ändring av självstyrelselagen för Åland. I följande dags tidningar ingick ett meddelande om dessa beslut.[4]

Den svenska regeringens besvikelse över avgörandet i frågan framgick av ett samtal mellan Wrangel och Söderhjelm 11. 10. Utrikesministern anmärkte, att en amnesti hade varit hedersammare för Sundblom och Björkman än en benådning efter fällande dom, och att Finlands regering hade låtit förstå, att den skulle till-

[1] Holstis telegram till Söderhjelm 5. 10; Ståhlberg till Söderhjelm 18. 10, WSBS. Om de övriga regeringsmedlemmarna se längre fram s. 48 not 2 och agrarerna nedan not 3. — Holsti nämnde 7. 10 till chargé d'affaires Hultman (Hultmans telegram 7. 10, HP 20 A) att "överläggningar ägt rum mellan particheferna i riksdagen". Inga källor om dessa överläggningar har bevarats. Holsti träffade dock Alkio både den 4. 10 och den 5. 10 (sistnämnda gång på egen kallelse), och det är möjligt, att de då diskuterade amnestifrågan (Alkios dagbok 4. 10 och 5. 10). Det är också möjligt, att den socialdemokratiske riksdagsmannen Voionmaa hade samtalat med antingen Holsti eller Ståhlberg. Han hade 30. 9 ansett Reinikainens tanke på påtryckning av regeringen (se s. 45) vara god, men hade 6. 10 en mycket tvekande inställning till saken (SDP:s riksdagsgrupps beredningsutskotts prot.).

[2] Cit. Söderhjelm Anteckningar 7. 10; Wrangels telegram till Hultman 6. 10, HP 20 A. — Utrikesministern hade med anledning av det meddelande han fått även bett socialdemokraternas ledare Hjalmar Branting försöka påverka sina finländska partifränder. Denne skrev 7. 10 till sin kollega Väinö Tanner och bad honom förhindra att frågan om upprorsfångarna sammankopplades med ålänningsfrågan. (Avskrift av Brantings brev, JHVS k. 46). Denna vädjan hade dock ingen betydelse för målet mot Sundblom och Björkman, emedan regeringen redan hade fattat sitt beslut. Det är dock uppenbart, att Brantings vädjan stärkte SDP:s majoritets negativa hållning, då centersocialisterna senare föreslog att benådningen av upprorsfångarna skulle främjas genom hot att om rösta mot de s.k. Ålandslagarna. Se SDP:s partiråds prot. 20. 11 och riksdagsgruppens prot. 13. 10, 20. 10, 10. 11, 11. 11, 24. 11 och 8. 12.

[3] Hultmans telegram 7. 10, HP 20 A. Holsti motiverade sitt svar med oenigheten mellan socialdemokraterna och de borgerliga partierna om utsträckande av amnestin också till upprorsfångarna samt med det väntade motståndet från "ett par tiotal ivriga nationalister av andra skäl". Agrarförbundets ledande organ Ilkka hade redan 3. 9 ("Oikeinko eri laki") tagit ställning mot alla amnestilagar. Alkio hade berett sig på att ombesörja, att högern skulle bli tvungen att bevilja amnesti också åt upprorsfångarna, om den fordrade en sådan för "de åländska brottslingarna", Alkios dagbok 21 och 24. 10.

[4] HS 11. 10; Cirkulär från UM 10. 10; Hultmans telegram 11 och 13. 10 samt rapport 11. 10, HP 20 A.

lämpa det förstnämnda alternativet. Wrangel fäste särskilt uppmärksamhet vid omständigheten, att eftersom domen hade fallit redan 29. 9, man efter denna tidpunkt inte längre hade kunnat överväga andra procedurer. Regeringsorganet hade dock ännu 5. 10 stött amnestilagen [1]. Man hade då också diskuterat om denna i riksdagskretsar. Likaså hade Holsti 7. 10 sagt till Hultman, att man ännu inte visste hur saken skulle avgöras. Allt detta visade, att den svenska regeringen med avsikt hade förts bakom ljuset; man hade i Helsingfors spelat dubbelspel. Wrangel uttalade på både den gamla och den nya regeringens vägnar till Söderhjelm, att sättet för avgörandet inte visade vilja till försonlighet. Den inom kort tillträdande socialdemokratiske statsministern Branting hade gett honom fullmakt att säga, att det inträffade innebar ett svårt bakslag i relationerna mellan länderna, och att det nu skulle bli mycket svårare än hittills att få till stånd samförstånd och samarbete. Eftersom Söderhjelm, när han ställdes inför dessa beskyllningar, knappast visste mer än Wrangel om vad som hade hänt i Helsingfors, kunde han inte heller med framgång försvara sin regerings tillvägagångssätt. [2] Detta ökade otvivelaktigt svenskarnas misstro.

Majoriteten av den svenska pressen stödde oförbehållsamt sin regering. De åländska ledarna hade jämställts med vanliga brottslingar, och de hade dömts samtidigt som separatismen hade erkänts som berättigad i och med att man hade framlagt förslag om amnesti för de värnpliktsvägrande. Den finländska regeringens handlingssätt godtogs av vissa liberala tidningar, framför allt av Dagens Nyheter och Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning. Till chefredaktören för den senare, Torgny Segerstedt, hade Söderhjelm kontinuerligt levererat uppgifter om sakens utveckling. Sedan de finländska tidningarna hade understrukit de svårigheter som frågan om upprorsfångarna medförde, blev vissa borgerliga tidningars skrivsätt försonligare. Finländarnas förklaringar hade dock ingen effekt på den liberala Stockholms-Tidningen, på de flesta av högertidningarna och på den so-

[1] HS hade 5. 10 ("Päätöksen saatettavia asioita") visserligen betecknat amnestin som den mest lyckade lösningen, men underströk att en snabb benådning var det viktigaste, oberoende av hur den skedde. Den 28. 9 ("Avenanmaata koskevat uudet lait") hade tidningen konstaterat att återställandet av goda relationer och avförandet av tvisten från dagordningen fordrade en amnestilag. HS kritiserade också Uusi Suomi, som 27. 9 ("Ahvenanmaan kysymyksen loppuselvittely", 29. 9 "Vielä Ahvenanmaan asian loppuselvittelystä") hade motsatt sig amnesti av fruktan för att frågan om upprorsfångarna skulle komma upp. Även Hbl. som tidigare hade omfattat amnestin och kritiserat de svenska tidningar som krävde abolition (6. 9 "Amnestien för ålänningar", 24. 9 "De tillstärkta ålandsgarantierna"), var 30. 9 ("Ännu i frågan om den åländska amnestien") något pessimistisk på grund av frågan om upprorsfångarna. Den 4. 10 publicerade tidningen dock prof. R. Hermanssons (se s. 50 not 2) ledare "Ålandsamnestien och socialdemokraterna", där denne påyrkade amnesti.

[2] Om samtalet mellan Söderhjelm och Wrangel se Söderhjelms telegram 11. 10, rapporten 15. 10 och Anteckningar 12. 10 samt Wrangels PM 11. 10, HP 20 A. — Söderhjelm fick vetskap om domen 11.10 genom de stockholmska morgontidningarna ("Den vanliga vägen", Anteckningar 12. 10). Därförinnan hade han från professor Hermansson (som han visste hela tiden vara underrättad om sakens utveckling) fått brev, daterade 4 och 8. 10 (WSBS), i vilka ingenting nämndes om den 29. 9 fällda domen. Ministern stod också i brev- och telegramkontakt med president Grotenfelt, men inte heller denne hade nämnt saken. Anteckningar 12. 10. På grund av detta sade sig Söderhjelm till sitt försvar anta, att ingen utom HD kände till domslutet.

cialdemokratiska pressen. [1]

De svenska tidningarna hävdade, att det faktum att amnestialternativet hade frångåtts, visade den finländska regeringens likgiltighet för den svenska opinionen och dess ovilja att återställa normala relationer. I själva verket förhöll det sig nästan rakt tvärtom. Om amnestilagen hade förkastats i riksdagen, hade det dels väckt missnöje i Sverige, dels försvårat en benådning av Sundblom och Björkman. Utrikesminister Wrangels beskyllning om dubbelspel var grundlös också såtillvida, att HD:s dom även efter den 29 september kunde ha ändrats. Domslutet hade dock enligt lagens stadganden varit sekret ända till sin "justering", d.v.s. stadfästelse. Regeringsmedlemmarna kände uppenbarligen just av den anledningen inte till det före 10. 10, då beslutet om benådning fattades. President Ståhlberg hade däremot stått i kontakt med domstolen. Han hade också den 7. 10 meddelat den regeringens beslut att avstå från amnestialternativet, d.v.s. uppmanat den att stadfästa domslutet. Presidenten hade likväl inte velat väcka svenskarnas missnöje genom att underrätta dem om domslutet innan de åländska ledarna benådades. Han hade därför instruerat Holsti att svara Hultman försiktigt på dennes sondering. Det är därför begripligt, att den i Sverige framförda kritiken föreföll regeringen "obegriplig", " . . . synnerligast som Finland inte är något lydland, som vore skyldigt att t.o.m. i förväg redogöra för vad det ämnar företa sig i sina egna angelägenheter".[2]

[1] Det skarpaste språket använde Stockholms-Tidningen (nyhetskommentarer 11, 12, 18 och 20. 10), som redan tidigare hade ägnat affären den största uppmärksamheten (se s. 44 not 2 och 3). Se även högertidningarna NDA 11. 10 "Den finska självdeklarationen", 15. 10 "När man uppmuntrar främmande till öfvergrepp" och 19. 10 "Finskt schackdrag" samt StD 11. 10. nyhetskommentar, 19. 10 "Herr Vennola och Åland", 20. 10 "Oskuldens väktare" och 26. 10 "Fjädern"; den liberala Göteborgs-Posten 18. 10 "Den senaste finska stormen"; de socialdemokratiska Social-Demokraten nyhetskommentarer 11 och 18. 10 samt 20. 10 "Två missnöjda, Arbetet 20. 10 "Ajaxarna" (A. Engberg), Arbetarbladet 20. 10 nyhetskommentar och Östergötlands folkblad 12. 10 "Benådning"; den kommunistiska FDP 20. 10 "Borgare-Finlands 'amnesti' " (C. N. Carleson). Något hovsammare än de föregående skrev högerns AB 11. 10 " 'Nåd' i stället för amnesti", 13. 10 "Korrekt grannsämja" och 20. 10 "Grannsämja bygges på förtroende", SvD 12. 10 "Benådningen" (Ahnlund) och Göteborgs Morgonpost 21. 10 "Ålandsfrågans senaste fas". En försonligare hållning intogs senare av den liberala. Svenska Morgonbladet (11. 10 nyhetskommentar och 20. 10 "Finland") och högerns Sydsvenska Dagbladet (12. 10 "Ålandsbefolkningen" och 20. 10 "Det röda inslaget"). Om Dagens Nyheter se 11. 10 nyhetskommentar och 19. 10 "Debut" (Wickman). Den finländska regeringens handlingssätt godtogs också av den liberala Karlstads-Tidningen 20. 10 "Finland och vi" och av bondeförbundets huvudorgan Vårt Land och Folk 12. 10 nyhetskommentar. Om Segerstedts ledare se GHT 11. 10 "Den åländska amnestien" och 22. 10 "Skall det börjas igen". Söderhjelms och Segerstedts nära samarbete och inbördes förtroende visas av att Söderhjelm sände Segerstedt (20. 10, Segerstedts saml.) en avskrift av det brev han fått av Grotenfelt till belysning av HD:s andel (se s. 50 not 1). Se även Söderhjelm till Segerstedt 14. 10 och 21. 10 Segerstedts saml.

[2] Citaten från UM:s telegram till Söderhjelm 12. 10. — Om HD:s procedurer se Grotenfelt till Söderhjelm 21. 10 och Hermansson till Söderhjelm 20. 10 WSBS. Domstolens praxis var — i motsats till den i Sverige — att datera domslut dagen för avgörandet, inte den dag, då de stadfästs och vidarebefordrats. Om amnestiförslaget hade omfattats, hade HD kunnat uppta målet till ny behandling förutsatt att domen ännu inte var stadfäst. Att målet upptogs till behandling redan innan regeringen hade fattat sitt definitiva procedurbeslut, motiverades av Grotenfelt med att HD inte ville förorsaka dröjsmål. — Vennola och Ritavuori förnekade ännu 8. 10 skarpt existensen av något domslut. Se

Den borgerliga pressen förstod inte heller svenskarnas missnöje. Det skedda avgörandet var "både ur juridisk och praktisk synpunkt det enda möjliga", som de svenskspråkiga rättslärda R. Hermansson, R. A. Wrede och Hj. Granfelt konstaterade i ett uttalande för Hufvudstadsbladet. Många tidningar ansåg att svenskarna tydligen inte hade någon lust att förbättra relationerna. Den socialdemokratiska pressen och socialistiska arbetarpartiets tidningar konstaterade däremot, att lagen i Finland tydligen var olika för olika medborgare, emedan upprorsfångarna, vilka hade dömts för samma slags brott som de åländska ledarna, inte hade benådats.[1]

Sedan Söderhhjelm hade fått information från Helsingfors om händelseförloppet, kunde han, med stöd av de synpunkter som här ovan har framlagts, försvara sin regerings handlingssätt. Förklaringarna tillfredsställde emellertid inte den svenska utrikesledningen. Den hävdade fortfarande, att amnesti hade varit den naturliga lösningen och bestred påståendet, att affären var Finlands inre angelägenhet. Svenskarna försökte också utnyttja det skedda vid den åländska neutraliseringskonferensen, som samtidigt sammanträdde i Genève (s. 53—55).

riksdagsman G. Schaumans berättelse för Hultman, Hultmans rapport 4. 11, HP 20 A. Holsti för sin del försäkrade Hultman 18. 10 (dennes telegram 18. 10 HP 20 A) att han hade fått vetskap om domen först 10. 10. Ståhlberg underrättades "sub sekreto" av Grotenfelt om domstolsbehandlingen i ett brev 3. 10 (KJSS k. 6). Trots att saken inte framgår direkt ur någon källa, måste Ståhlberg 7. 10 ha gett HD uppmaning att stadfästa domen. — Ingenting ger vid handen, att Ståhlberg inte var uppriktig, då han efteråt för Söderhjelm redogjorde sina motiv för att uppskjuta meddelandet till svenskarna (brev 18. 10, se även Ståhlberg till Söderhjelm 10. 10, WSBS). Svenskarnas ställningstaganden visade, "att det var alldeles ofrånkomligt, att domslutet inte meddelades förrän benådningen och propositionen om lag om amnesti för värnpliktsvägrarna hade möjliggjorts.". Se även UM:s telegram till Söderhjelm 12. 10 och Vennolas PM 14. 10, JHVS k. 46. Enligt Ståhlbergs mening "verkade det nästan" som om svenskarnas ilska berodde på förlusten av ett "utmärkt agitatonsmedel", då de åländska ledarna benådades (brev till Söderhjelm 18. 10, WSBS).

[1] Hermanssons, Wredes och Granfelts uttalande publicerades 19.10. Det hade ytterligare undertecknats av riksdagsman Hj. Procopé. Om de borgerliga tidningarna se t.ex. Hbl 4.10 "Hänsynsfullhet i mellanfolkligt umgänge" och 16. 10 "Förhållandet till Sverige", ÅU 16.10 "När man inte vill" och 20. 10 "En protest", US 15. 10 "Ruotsin lehdet ahvenanmaanamnestiasta" och 16. 10 "Pääministerin tiedonanto ahvenanmaanasiassa", Iltalehti 15. 10 "Merkillistä käsitteiden sotkeutumista Ruotsissa", HS 15. 10 "Käsittämätöntä tyytymättömyyttä" och 20. 10 "Ahvenanmaan kysymyksen loppuselvittely". Ilkka var "sur" med anledning av benådningen, men kommenterade inte de svenska tidningarnas skriverier (12. 10 "Ahvenanmaalaisten armahduksen johdosta). Dagens Press var den enda borgerliga tidning som kritiserade regeringens beslut och kommenterade det skedda såsom majoriteten av den svenska pressen (11. 10 "Nåd " och 19. 10 "En protest"). Wasabladet hade till en början krävt abolition eller friande dom av HD (7. 9 "Ålandsamnestien"), men 28. 9 ("Ålands nationella garantier") var den tvungen att godkänna amnestin som den enda möjligheten. 13. 10 godtog tidningen motsträvigt det skedda avgörandet ("Benådningen"), men kritiserade redan 21. 10 ("I eftersvallet") i skarpa ordalag regeringen och dess uppfattning, att Ålandsfrågan var Finlands inre angelägenhet (om detta se s. 50, not 3. — Om vänstertidningarna se SS 11. 10 nyhetskommentar, 12. 10 "Niitä näitä" (Sasu punanen), 27. 10 "Ahvenanmaan lainsäädäntöä" och 9. 11 "Mihin johtaa ahvenenmaalaisten amnestia?", Karjalan kansan työ 11. 10 nyhetskommentar, 12. 10 "Miksei muita armahdettu", 15. 10 "Aiotaanko oikeus Suomessa naulita ristipuuhun?" och 19. 10 "Ne kaksi on kytkettävä yhteen", Arbetarbladet 12. 10 "Ålandsnåden" samt Suomen työläinen 12. 10 nyhetskommentar.

Det nästan två veckor långa hetsiga meningsutbytet mellan Stockholm och Helsingfors upphörde den 20. 10, då den nya stats- (och utrikes) ministern Branting första gången sammanträffade med Söderhjelm. Branting var visserligen ännu inte övertygad om att grannlandets regering hade gjort allt som stod i dess makt, men föreslog trots detta, att saken skulle lämnas därhän. Söderhjelm biföll naturligtvis till detta. Branting menade, att detta möjliggjordes av den större försonlighet, som finländarna hade visat dagarna före samtalet. Den hade enligt hans uppfattning visat sig bl.a. i den regeringen närstående Helsingin Sanomats skrivsätt samt däri, att Björkman omedelbart återinsattes i sin förra tjänst som ordningsman. Söderhjelm tolkade för sin del det skedda så, att svenskarna hade insett att de hade gått för långt och lidit ett diplomatiskt nederlag i affären. Enligt hans uppfattning hade Branting uppträtt storsint just för att dölja detta faktum [1]

Finlands regering hade uppriktigt försökt lösa affären Sundblom och Björkman genom att uppfylla svenskarnas önskemål, men misslyckats. Eftersom HD:s procedurer var obekanta även för de flesta finländare, är det förståeligt, att det var mycket svårt att övertyga den svenska regeringen om äktheten av de förklaringar som gällde den. Kritiken i Stockholm skulle tvivelsutan också ha blivit mindre skarp, om datum för domslutet hade ändrats till den sjunde oktober — vilket hade varit möjligt — och om Söderhjelm redan den 11. 10 hade varit fullständigt informerad om händelseförloppet. Härvid förfor man oskickligt, eftersom man i Helsingfors borde ha vetat, hur stor vikt den svenska utrikesledningen tillmätte saken. Den svenska regeringen — och i ännu högre grad majoriteten av pressen — förstod i sin tur inte de svårigheter, som Finlands regering hade i fråga om alla benådningsfrågor. De svenska hänvisningarna till amnesti ännu efter förklaringarna och det fortsatta understrykandet av bristen på "god vilja" tyder dock på att man på svenskt håll till en del inte ens ville förstå dessa svårigheter. [2]

[1] Söderhjelm informerades framför allt av Ståhlberg (brev 10.10 och 18.10 WSBS) och Grotenfelt. Ett brev av den sistnämnde, vilket belyser HD:s roll, är daterat 21.10 (WSBS), men enligt Söderhjelms anteckningar (Anteckningar 22. 10) anlände det redan den 17. 10, varför dateringen måste vara oriktig. Se även UM:s telegram till Söderhjelm 20. 10, WSBS. Om Söderhjelms verksamhet se hans promemoria till kabinettssekreteraren Boström 13.10 (HP 20 A) samt hans anteckningar 12 och 22. 10, hans brev till Ståhlberg 24. 10, KJSS k.31 och hans rapport 15.10. — På grund av de svårigheter som affären föranledde vid neutraliseringskonferensen offentliggjorde Finlands regering 16.10 (HS) en kommuniké, som klargjorde dess egen inställning. På denna svarade svenskarna genom TT:s förmedling 17.10 (ordalydelsen i HP 20 A). Den 18. 10, förde Hultman och Holsti ett samtal i hetsig ton. Hultmans telegram 18.10 (2): Ståhlberg till Söderhjelm 18.10., WSBS. — Om Brantings och Söderhjelms sammanträffande se Brantings PM om samtalet (20. 10, HP 1 S); Söderhjelms rapport 22.10 och Anteckningar 22. 10. Om Brantings uppfattningar se även hans cirkulär nr 67 26. 10. HP 20 A. Söderhjelm fick inför samtalet med Branting "taktiska" vinkar av GHT:s chefredaktör Segerstedt (brev 13. 10, WSBS), till vilken han i sin tur rapporterade om samtalet (brev 21. 10, Segerstedts saml.).

[2] Bland de finländare, som deltog i behandlingen av saken, tycks man inte i något skede ha ifrågasatt amnestin som den lämpligaste lösningen. Den uppriktiga viljan visas också av att man gick med på de önskningar, som svenskarna framställde rörande det planerade lagförslaget. Kanske som

Affären Sundblom och Björkman visade, att de av Ålandsfrågan upprörda sinnesstämningarna ännu inte hade lagt sig, särskilt inte i Sverige. I samband med att neutraliseringen av ögruppen vid samma tid slutfördes, framkom det på nytt, att den inbördes misstron och tvivlen på motpartens bona fides ännu under sommaren och den tidiga hösten 1921 präglade förhållandet mellan Sveriges och Finlands regeringar.[1]

Både finländska och svenska regeringen hade inlämnat egna förslag till neutralisering av Åland hos den rapportörskommission, som hade utrett Ålandsfrågan. Den viktigaste skillnaden mellan dem bestod i att det svenska förslaget gav suveränitetsinnehavaren rätt att sända trupper och krigsfartyg till Åland, medan det finländska förslaget förbjöd även detta. Det senare tillät dock att ögruppen användes för Finlands försvar. Den svenska regeringen hade senare uppgjort ett nytt förslag, i vilket ögruppens östra del föreslogs bli helt neutraliserad. Detta förslag bifogades dock inte av rapportörskommissionen till dess utlåtande.[2]

Enligt NF:s förbundsråds beslut av den 24. 6 skulle de "intresserade" staterna senare överenskomma om neutralisering av Åland på basen av Sveriges första förslag. Nationernas förbunds sekretariat bifogade dock Sveriges senare konventionsutkast till den skrivelse det den 12. 7 avsände till de tidigare nämnda staterna. Sveriges regering, som möjligen rentav hade föreslagit att förslagen skulle bytas ut, fattade detta som ett tillfälle att kräva en mer omfattande neutralisering än den, som ingick i det första förslaget.[3]

en följd av den uppmärksamhet som pressen hade visat saken (t.ex. SvD nyhetskommentar 24. 10) föreslog chefen för utrikesdepartementets politiska avdelning Torwald Höjer för v.Sydow (skrivelse 27. 9, HP 20 A), att man till finländarna skulle framföra en önskan om ändring av lagförslagets rubrik. Wrangel bad mycket riktigt Söderhjelm att påverka sin regering, så att ordet benådning ersattes med ett mindre sårande uttryck (Wrangels randanmärkningar i Hultmans rapport 24. 9, HP 20 A). Ministern svarade, att ordet "armahdus" i finskan motsvarade såväl ordet benådning som amnesti och att användningen av det förra inte innebar någonting sårande. Han lovade dock göra sitt bästa (telegram 27. 9 och rapport 1. 10). Söderhjelm skrev också till Hermansson (odaterad kopia, WSS k. 3), denne ringde upp Grotenfelt, som i sin tur skrev till Ståhlberg (3. 10, KJSS k. 6). Ståhlberg rådgjorde härefter om saken med Hermansson, som sedan kunde informera Söderhjelm (brev 4. 10 och 8. 10, WSBS). Den till riksdagen överlämnade amnestilagspropositionens (om de värnpliktsvägrande) rubrik hade utformats på det av svenskarna önskade sättet. Utom de tre nämnde juristerna var ingen annan finländare, som följde ärendets behandling, på det klara med HD:s procedur. Enligt uppgift av minister R. Numelin 29. 9. 1966 förblev hela affären på sin tid oklar för utrikesministeriets tjänstemän.) Möjligheten att ändra datum för domens avkunnande nämns av Grotenfelt i hans brev 21.10 (WSBS) till Söderhjelm.

[1] Denna situation illustreras även av att Finlands delegater vid NF:s andra generalförsamling fick instruktioner att undvika att stöda Sverige vid valen till förbundsorganen. Statsrådets prot. 29. 8 och 4.10.21.

[2] Gihl s. 425—426. Den svenska regeringen inlämnade sitt senare fördragsutkast till Nationernas förbund den 15.6. Enckells rapport 28.7.

[3] Se t.ex. Enckells rapporter 23.7 och 3.11 samt Höjers VPM angående Ålandsöarnas neutralisering 13. 9. HP 20 A. — Svenska sändebudet i Paris, Albert Ehrensvärd, framhöll 29. 7 i franska utrikesministeriet, att bifogandet av det senare svenska förslaget till skrivelsen berodde på ett misstag. Ehrensvärds rapport 29. 7. Utrikesminister Wrangel telegraferade med anl. av detta till sändebudet 3. 8 (HP 20 A), "att det icke beror på missförstånd . . .". Å andra sidan hade den svenska legations-

Finlands regering framförde med anledning av sekretariatets skrivelse en protest — det första svenska förslaget var ju relativt fördelaktigt för suveränitetsinnehavaren. Den finländska regeringen påpekade, att NF:s förbundsråds beslut uttryckligen hade talat om Sveriges första förslag. Protesten inlämnades på initiativ av sändebudet i Paris, Carl Enckell, och var uppgjord enligt hans utkast. Enckell, som hade fungerat som Finlands representant då Ålandsfrågan behandlades i NF, skönjde bakom sekretariatets skrivelse ett försök av den svenska regeringen att på något sätt få rådets junibeslut upprivet. Han motiverade denna uppfattning med att svenskarna vid Génève-mötet hade föreslagit, att avgörandet i suveränitetsfrågan skulle uppskjutas tills neutraliseringen hade beslutits. Sekretariatet hade dessutom i sin skrivelse hänvisat till den svenska åsikten att suveränitets- och neutraliseringsfrågorna var oskiljaktiga.[1]

Den svenska utrikesledningens otålighet över att neutraliseringen drog ut på tiden och dess misstroende mot finländarna kom klart till uttryck i slutet av september. Då yttrade nämligen minister Gout, som hade utsetts till Frankrikes delegat vid den kommande neutraliseringskonferensen, till den svenska legationssekreteraren Gyllenstierna, att han ansåg finländarnas krav att få använda Åland till Finlands försvar berättigat. Denna anmärkning fick Sveriges regering att misstänka, att Finlands representanter i Paris och möjligen också på andra platser hade arbetat för sitt eget, till rapportörskommissionen inlämnade förslag, trots att de redan utan protester hade avstått från detta. Rapporter från olika håll i Europa visade dock, att misstanken var grundlös, och att de andra staterna inte skulle godkänna sådana yrkanden, om de framställdes.[2]

På grund av den inbördes misstron hade Finlands och Sveriges regeringar inte observerat överensstämmelsen i sina intressen, sedan hela neutralitetsfrågan i juli hade gått in i en ny fas. Den franska regeringen föreslog nämligen då de båda ländernas regeringar, att de sinsemellan skulle komma överens om ett arrange-

sekreteraren Åke Hammarskjöld, som arbetade i NF:s sekretariat, den 12. 7 (samma dag som sekretariatets skrivelse avsändes) från sin regering fått ett telegram (HP 20 A), i vilket han uppmanades hänvisa till Sveriges första förslag "indicating the main points our wishes". Politiska avdelningens chef Torwald Höjer ansåg för sin del i sin tidigare nämnda PM, att händelsen var ett misstag. — Oberoende av, om bifogandet av det senare förslaget till skrivelsen skedde på önskan av någon svensk eller inte, ansåg Sveriges regering att sekretariatet hade förfarit korrekt. Se t.ex. Wrangels telegram till Palmstierna 28. 9, HP 20 A.

[1] Vennolas telegram till Enckell 2.8. Jfr även Enckell till Donner 28. 7, Donnerska samlingen. — Då Enckell föreslog inlämnandet av protest, ansåg han det självklart, att Sveriges regering "mot bättre vetande" hade föreslagit att det senare fördragsutkastet skulle bifogas till skrivelsen. Rapport 28.7. Om Enckells dubier mot svenska regeringens avsikter se även rapporterna 12. 7, 23. 7, 9. 8, 31. 8 och 3.11 Ingenting tyder på att dessa misstankar var berättigade.

[2] Gyllenstiernas telegram 24. 9; Wrangels brev till Ehrensvärd 26. 9, telegram till London och Rom 26. 9, Génève 27.9 samt till Berlin, Reval och Warszawa 28. 9, Ehrensvärds telegram 30.9, 6. 10, och 8. 10, Palmstiernas telegram 30. 9, v. Essens telegram 3. 10 och C. A. Beck-Friis' telegram 6. 10, alla HP 20 A. Gyllenstierna hade själv tolkat Gouts uttalande endast som ett försök att framhäva Frankrikes opartiskhet, men den rapport, där han framförde sin uppfattning, anlände till Stockholm först 3. 10 (daterad 25. 9, HP 20 A).

mang, vilket stormakterna skulle förbinda sig att respektera.[1] Detta förslag avvisades både i Stockholm och Helsingfors, närmast därför, att stormakterna då inte skulle ha haft någon skyldighet att försvara neutraliseringen. En garanti endast av Finland/Sverige ansågs tydligen inte tillräcklig. Man ansåg inte heller, att bilaterala underhandlingar skulle ha särskilt stora möjligheter att lyckas. Den svenska regeringen betonade dessutom i sitt svar besvikelsen över att Frankrike ville omintetgöra den enda fördel Sverige hade vunnit i Ålandsfrågan.[2]

Den franska regeringen återtog därefter sitt förslag och accepterade NF:s sekretariats i augusti utsända inbjudan att delta i neutraliseringskonferensen i Génève. Utom till Finland och Sverige sändes kallelser till regeringarna i England och Italien samt Danmark, Tyskland, Polen, Lettland och Estland. Sovjetryssland lämnades däremot utanför konferensen. — Vid konferensen, som inleddes den 10. 10, meddelade stormaktsrepresentanterna, att de krävde fullständig neutralisering av hela ögruppen. Sveriges delegater blev därför tvungna att avstå från sin plan på en neutralisering på basen av zonindelning, och uppgjorde ett nytt förslag. Finländarna å sin sida inlämnade ett eget utkast, som byggde på grundsatserna i Sveriges första förslag. Stormaktsrepresentanterna fick i uppdrag att på basen av dessa projekt utarbeta ett utkast, vilket skulle läggas till grund för den slutliga behandlingen.[3]

Konferensen tog genast i början en överraskande vändning, då de svenska delegaterna i enlighet med sina instruktioner från Stockholm tog upp frågan om

[1] Ehrensvärds telegram 29. 7, HP 20 A; Enckells telegram 22.7. Frankrikes regering ville uppenbarligen inte förplikta sig att försvara Åland. Också en allmän motvilja mot förnyande av avtal medverkade troligen till att förslaget framfördes. NF:s junibeslut innehöll nämligen, att demilitariseringskonventionen för Åland av år 1856 skulle ersättas med ett nytt avtal. Gihl s. 431. Se även Ehrensvärds rapport 29. 7, HP 20 A och Enckells rapport 23.7.

[2] Ehrensvärds telegram 31. 7 och 2. 8, Wrangels telegram till Paris 31. 7 och 3. 8, HP 20 A. Finlands regering avgav trots Enckells påstötar inte sitt svar till Paris förrän man 5.8 därifrån hade erhållit ett telegram om att Frankrike hade återtagit sitt förslag. Däremot framhöll man i protesten till NF 2. 8 (omtalat ovan på s.52)att förbundsrådets beslut förutsatte, att samtliga intresserade stater skulle garantera neutraliseringen. Legationsrådet Arthur Långfors hänvisade till denna passus som Finlands svar till franska utrikesministeriets kanslichef De Peretti. Enckells rapporter 23. 7, 28. 7 och 9. 8. — De svenska och finländska Paris-sändebudens uppfattningar var — måhända utan deras egen vetskap — trots spänningen mellan de båda länderna tämligen överensstämmande. Ehrensvärd var inte övertygad om neutraliseringens ändamålsenlighet i alla lägen, utan föreslog för Wrangel (brev 6. 7, HP 20 A), att den blivande konventionen skulle innehålla ett förbehåll, som skulle ge Sverige och Finland möjlighet att gemensamt försvara Åland, om de samtidigt befann sig i krig med tredje stat. Sändebudet skrev även till förre statsministern Branting och anhöll att denne skulle verka i denna riktning (brev 16. 7, Brantings saml.). Därvid hänvisade han till sitt samtal med denne före Génèvemötet, då båda hade varit av åsikten, att Ålandskonflikten inte fick hindra ett närmande mellan Finland och Sverige, vilka hade många gemensamma intressen. Enckell å sin sida framhöll i sin rapport 23. 7, att det låg i båda ländernas intresse, att Åland var befäst och inloppet till Bottniska viken stängt, om stormakten i öster hotade Åland. Ett sådant arrangemang omöjliggjordes dock av 1856 års konvention och Enckell trodde inte heller, att Sverige nu var mera villigt att ingå ett separat militärt avtal med Finland än år 1919, då finländarna hade föreslagit ett sådant.

[3] Instruktion för Sveriges delegater 4. 10, Trolles telegram från Génève 10.10 och Trolle till Wrangel 11. 10, HP 20 A; Enckells rapport 26.10. Se även Gihl s. 431—432.

benådningen av Sundblom och Björkman och försökte begagna det skedda till sin fördel vid förhandlingarna. Följden blev ett lika skarpt meningsutbyte med de finländska delegaterna som det som hade förts mellan Stockholm och Helsingfors.[1] Eftersom saken var fullkomligt okänd för stormakternas representanter, fick de svenska delegaternas uppträdande, som var ännu skarpare än deras regerings, inte det åsyftade resultatet, snarare tvärtom.[2]

Det av stormakternas representanter bildade utskottet syftade i sitt avtalsutkast uppenbarligen till att Sverige vid neutraliseringen skulle kompenseras för det nederlag det hade lidit i huvudfrågan. Finlands representanter godkände dock inte utskottets förslag, emedan det avvek från huvudprinciperna i Sveriges första förslag, vilket enligt NF:s förbundsråds beslut skulle utgöra grundvalen för konventionen. Deras motstånd skärptes ytterligare av uppfattningen, att Sveriges delegater med alla medel försökte hävda Ålands internationella status och inskränka Finlands suveränitet över landskapet. Svenskarna å sin sida trodde inte helt på de finländska delegaternas uppriktighet och misstänkte dem för att försöka omintetgöra hela neutraliseringen. Efter utdragna överläggningar fick stormakternas representanter till stånd ett avtal, i vilket vissa eftergifter hade gjorts till finländarna. Detta måste båda parter foga sig i.[3]

Genom denna konvention neutraliserades Åland fullständigt. Finland erhöll dock rätt att i vissa situationer sända dit militärenheter av begränsad storlek samt möjlighet att tillfälligt minera ögruppens territoralvatten för att skydda dess

[1] Wrangels telegram till Génève 10 och 11. 11, telegram från Génève 10, 12, 13 (2 st.) och 14. 10. Wrangels telegram till Génève 12 och 13. 10, Henrikssons telegram till Génève 14. 10, Brantings telegram till Génève 14. 10 samt Höjer till Boström 14. 10, HP 20 A; Enckells rapport 3. 11. Höjer beskrev den svenska delegationens sinnesstämning på följande sätt:"Underrättelsen om det nya finska rackarsträcket . . slog ned här som en bomb". Brev till Boström 12. 10, HP 20 A.

[2] Som inledning till sammanträdet den 16 oktober uppläste Englands delegat J.D. Gregory upp två telegram från engelska sändebud, den ena från Helsingfors och det andra från Stockholm. Han lät förstå, att dessa informationer visade, att sinnesstämningen i de båda huvudstäderna redan hade lugnat sig. De svenska delegaterna, som hade en avvikande uppfattning, förfrågade sig om saken hos Branting. Telegram från Génève 16.10.21, HP 20 A. Av dennes svar framgick att Gregory i någon mån hade färgat sitt tillkännagivande. Brantings telegram till Génève 17.10.21, HP 20 A. De svenska representanterna var dock inte tillfredsställda, utan uppmanade Branting att ånyo och "fullständigt klart" uttrycka Sveriges missnöje hos den finländska regeringen. Man önskade också, att statsministern skulle informera Englands och Frankrikes sändebud om denna åtgärd. Om så inte skedde, skulle de svenska delegaterna i Génève hamna i en pinsam och för Sveriges fordringar ogynnsam situation. Telegram från Génève 18.10.21, HP 20 A. Branting svarade med att hänvisa till det i skarp ton hållna samtalet mellan Holsti och Hultman 18.10 (s. 50, not1) samt till att han redan hade klargjort Sveriges position för stormakternas sändebud. Brantings telegram 19.10.21, HP 20 A. — Enckell ansåg, att Finlands delegater hade avsevärd nytta av svenskarnas "småaktighet" och "barnslighet". Enckells rapport 3.11.21. Någon avgörande betydelse för konferensens resultat hade denna episod dock knappast.

[3] Brantings cirkulär 26. 10, Géneve-delegationens telegram 11. 10 (2), 12. 10, 13. 10 (3), 14. 10, 17.10 (4), 18.10 (7), Höjer till Boström 12, 14, 15. och 17. 10, HP 20 A; Enckells rapporter 26.10 och 3. 11; Erich till Procopé 23. 10, HjPS k. 1; Söderhjelm Anteckningar 6. 11; Trautmans rapport 18. 10, AA 6248/H 49338—49342. Jfr även Enckell, s. 87—92 och Gregory, s. 190. — På Englands och Frankrikes önskan förblev 1856 års konvention i kraft vid sidan av den nya. Jfr s.53, not 1. — De övriga konferensdeltagarnas roll förblev åskådarens. Se t.ex. Trautmans rapport.

neutralitet. Ögruppens försvar skulle handhas av signatärmakterna enligt NF:s förbundsråds beslut i varje enskilt fall. I väntan på rådets beslut var Finland berättigat att tillgripa militära åtgärder för att avvärja angrepp mot Åland eller mot Finland via Åland.[1]

Båda ländernas regeringar kritiserade avtalet och det av nästan samma orsak: garantierna för Ålands okränkbarhet var otillräckliga[2]. Detta påpekades också av några tidningar på bägge sidor av Bottniska viken, även om den allmänna bedömningen var positiv. De liberala Dagens Nyheter och Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning ansåg att avtalets brister kunde avhjälpas genom finländsktsvenskt samarbete och högertidningen Stockholms Dagblad antydde att de båda ländernas intressen på Åland i framtiden var överensstämmande.[3] Denna omständighet behandlades inte av de finländska tidningarna, vilka överhuvudtaget föga uppmärksammade neutraliseringen[4].

Sveriges regering hade strävat att kompensera sitt nederlag i suveränitetsfrågan med ett så fördelaktigt neutraliseringsfördrag som möjligt. Den finländska utrikesledningen ville dock inte, på grund av NF:s förbundsråds junibeslut, gå med på en konvention, som ens i ringaste grad var fördelaktigare för Sverige än vad man i övrigt var tvungen till. Liksom i själva huvudfrågan dikterades avgörandet av stormakterna. Det var en kompromiss, som inte helt motsvarade någondera partens ursprungliga krav.

Ingåendet av konventionen hade betydande indirekta påföljder. Budskapet om

[1] Se t.ex. Gihl 432—433.

[2] I Finland ansåg inrikesminister Ritavuori, att det nu överenskomna arrangemanget inte gav några verkliga garantier för Ålands okränkbarhet. Avtalet inskränkte "betydligt Finlands suveränitet utan att innehålla något moment som vore fördelaktigt för Finland". Ritavuoris anteckningar på två telegramkopior, Ritavuoris samling k. 7. I regeringen stöddes Ritavuoris avvikande ståndpunkt endast av justitieminister Helminen. Statsrådets hemliga prot. 19. 10. Se även Holstis redogörelse i rikdagens utrikesutskott, utskottets prot. 21. 10 samt utskottets betänkande nr 4. — I Sverige ansåg både marinens och generalstabens chefer avtalet betänkligt och kritiserade speciellt garantibestämmelsernas vaga utformning. uttalandena ingår i försvarsdepartementets skrivelse till utrikesdepartementet 3. 11, HP 20 A. Regeringen betraktade inte anmärkningarna som berättigade, med undantag för dem som gällde garantierna. I fråga om de sistnämnda var regeringen av åsikten, att ett bättre arrangemang inte hade varit möjligt att få till stånd. Statsrådets protokoll 18. 11, HP 20 A.

[3] DN 28.10 "Ålands neutralisering" (Wickman), GHT 28.10 "Ålandsöarnas neutralisering" och StD 28.10 "Under förbundsrådets garanti". Se även Göteborgs-Posten 29. 10 " I brist på bättre". Högertidningarna var i allmänhet mera kritiska än vänsterns språkrör. Om de förra se t.ex. NDA 28. 10 "Ålands-fördraget — ett relativt godt resultat" och 29.10 "GHT och Ålands-neutraliseringen". AB 28.10 "Ålandskonventionen", SvD 28.10 "Den nya Ålandskonventionen" (Stridsberg), Sydsvenska Dagbladet 28.10 "Det neutraliserade Åland" och Norrköpings Tidningar 28.10 "Ålands neutralisering". Om den liberala pressen se även SvM 28.10 "Ålandskonventionens lydelse" och UNT 29. 10 "Den sista fasen", om den socialdemokratiska Soc-D 22.10 "Ålands neutralisering" och 28.10 "Ålandsfördraget" samt Arbetet 29.10 nyhetskommentar. Kommunisternas FDP (28.10 "Ett provisorium") beklagade eftergifterna till Finland och kritiserade att Sovjetryssland hade lämnats utanför fördraget.

[4] Se t.ex. US 30. 10 "Ahvenanmaan neutralisointi", Suunta 12. 11 Katsaus valtiollisiin tapahtumiin, Hbl 29. 10 "Konventionen om Ålands neutralisering", AU 29. 10 "Ålands neutralisering" och HS 29. 10 "Ahvenanmaan neutralisoiminen". Ilkka (31. 10 "Ahvenanmaan puoluettomuuden järjestely") var redo att glömma hela konflikten, som Finland inte hade startat.

den anlände till Stockholm något före det tidigare (s. 50) nämnda första officiella sammanträffandet mellan statsminister Branting och minister Söderhjelm. Det hjälpte både den svenska regeringen och pressen att glömma målet mot Sundblom och Björkman. Branting och Söderhjelm var ense om att Génèveavgörandet gjorde det möjligt att "begrava" Ålandsfrågan och att inleda det "effektiva och harmoniska samarbete", som var så "nyttigt och nödvändigt" för båda länderna.[1] Även om Finlands riksdag godkände de s.k. Ålandslagarna och Sverige utnämnde en ny minister i Helsingfors först ett par månader senare[2]. avfördes konflikten om Åland från dagordningen redan vid detta samtal den 20 oktober.

[1] Söderhjelms rapport 22. 10. Se även Brantings PM om samtalet med Söderhjelms 20. 10. HP 1 S. Söderhjelm Anteckningar 20. 10. Nadolnys rapport 22. 10. AA 6248/49335—49337.

[2] Lagen om amnesti för värnpliktsvägrare och lagen om ändring av självstyrelselagen för Åland godkändes i tredje behandling den 9 december. Rd 1921 prot. s. 1197—1199. — Om ministerutnämningen se s.76—77.

1.5. Samarbetets förutsättningar och Ålandsfrågan

Mellan Finland och Sverige existerade inget militärt samarbete. Det senare hade visserligen under inbördeskriget gjort grannlandets lagliga regering några smärre militära tjänster, men dessa hade inte tillfredsställt Finland. Man hade nämligen där väntat sig en insats av helt annan storleksordning. Sveriges attityd förändrades inte heller efter världskrigets slut. Det avböjde alla finländska förslag, som hade kunnat leda till någon form av förpliktelse att bruka vapenmakt. Samarbetet mellan Finland och Tyskland var däremot intimt ända fram till hösten 1918. När planerna på intervention blev aktuella följande år, hade den finländska regeringen varit redo att ta emot militärt bistånd från västmakterna, om dessa hade varit villiga till dylikt. Däremot gick Finland trots talrika förhandlingskontakter inte med på att sluta en försvarsallians med de övriga randstaterna. Något samförstånd om neutralisering av Östersjön hade inte heller uppstått mellan dessa. Medan Finlands utrikespolitiska ledning aktivt försökte driva på denna fråga, önskade man i Stockholm hindra att den togs upp.

På det diplomatiska området var Finland och Sverige intresserade av skilda problem. Finlands utrikesledning hade målsättningar på två områden. Å ena sidan måste man få de erkännanden av självständigheten, som ännu fattades, å andra sidan måste man trygga landets säkerhet även genom diplomatiska åtgärder i östlig riktning. Sverige erbjöd sitt stöd vid uppnåendet av det förstnämnda målet, men dess bistånd ansågs otillräckligt och de gentjänster som begärdes omöjliga att godta. Detsamma gällde den östkarelska frågan. Sverige var inte heller villigt till något som helst samarbete med de baltiska länderna och Polen. Man avhöll sig i Stockholm också från engagemang i fredsunderhandlingarna mellan Sovjetryssland och dess grannländer. Dessa för Finland viktiga problem intresserade däremot fram till hösten 1918 Tyskland och fr.o.m. följande sommar i allt högre grad också randstaterna, med vilka samarbete följaktligen uppstod. Finlands utrikespolitiska ledning fann att dessa länders intressen i de flesta av de frågor som ovan uppräknats låg på samma linje som dess egna. Tyngdpunkten i Sveriges diplomatiska aktivitet hade, så länge världskriget pågick, bestått i att framhäva neutraliteten bl.a. genom de skandinaviska kunga- och ministermötena. Dessa fortsattes även efter fredsslutet. Finland inbjöds inte till dessa konferenser, trots att detta efter självständighetens uppnående hade varit formellt möjligt. De frågor, som dryftades av de skandinaviska ländernas regeringar, tycks inte heller ha intresserat finländarna. Finlands och Sveriges olika situation illustreras också av att det senare jämte de andra neutrala staterna

hörde till de länder, som kallades att ansluta sig till Nationernas förbund, när denna organisation grundades. Finland hörde inte till dessa stater, än mindre de baltiska länderna.

Finlands och Sveriges regeringar gick på skilda vägar också på det ekonomiska området. Samarbetet mellan de skandinaviska länderna hade under krigstiden visat sig vara fruktbringande, och man beslöt fortsätta med det även efter fredsslutet. Vid sidan av handelspolitiken samverkade Norge, Danmark och Sverige även i flera ekonomiska spörsmål, som hängde samman med fredsslutet. Dessa problem intresserade inte Finland, som under kriget hade innehaft status som krigförande och inte som neutralt land. Dess utrikeshandel hade till en början s.g.s. helt riktat sig på Ryssland, och 1918, under lika strängt förmynderskap, på centralmakterna. Efter vapenstilleståndet stod dess handelsrelationer under kontroll av västmakterna, som dittills hade varit att jämställa med fiendemakter. Å andra sidan hade de skandinaviska länderna hela tiden förblivit Finlands handelspartners, och deras relativa andel av landets utrikeshandel hade ökat starkt. Sverige gjorde också Finland direkta ekonomiska tjänster. Efter det att de finländska exportörerna äntligen hade vunnit tillträde till de västliga marknaderna, uppstod — oberoende av regeringarna — ett visst mått av samarbete mellan dem och motsvarande skandinaviska försäljningsorganisationer. På regeringsnivå förekom någonting sådant däremot inte, om man inte räknar arrangemang rörande den normala handeln. Finländarna eftersträvade däremot samarbete med de baltiska länderna och Polen, trots att dessa länders ekonomiska betydelse för dem var betydligt mindre än de västliga grannländernas.

Situationen på det funktionella området avvek däremot klart från de övriga sektorerna. Efter hösten 1918 deltog Finland i de flesta samarbetsprojekt som rörde de skandinaviska länderna. Också finländska organisationers och privatpersoners deltagande i nordiskt samarbete ökade kontinuerligt. Å andra sidan var utbytet inom denna utrikespolitiska sektor livligt också mellan Finland och de andra randstaterna, om också samarbetet mellan Polen och de baltiska länderna var mera omfattande än mellan dessa och Finland.

Ålandsfrågan var givetvis en faktor, som påverkade samarbetet mellan Finland och Sverige på alla de fyra sektorerna. Konflikten kom nämligen i bägge länderna den utrikespolitiska ledningen att ställa sig skeptisk gentemot det andra landet och gav upphov till en förtroendekris, såsom dess slutfaser tydligt utvisar. Den hindrade emellertid inte ett funktionellt samarbete och inom de militära, diplomatiska och ekonomiska sektorerna tycktes de båda länderna åter vara engagerade av skilda problem.

2. MED MILITÄRT OCH DIPLOMATISKT SAMARBETE SOM MÅL

Att Finland blev självständigt, innebar inte att Finland och Sverige slog in på samma väg, tvärtom gick bägge sin egen. Till råga på allt hade Ålandsfrågan öppnat en klyfta mellan dessa båda vägar. På senhösten 1921 hade denna klyfta överbryggats, och äntligen föreföll möjligheter att finna en gemensam väg att öppna sig. Så bedömde i varje fall Finlands diplomatiska representant i Stockholm och Sveriges i Helsingfors situationen.

Finlands relationer med Sovjetryssland hade trots fredsfördraget i Dorpat förblivit spända. Den borgerliga opinionen i Finland skådade därför mot utlandet för att finna vänner och samarbetspartner. Ur denna synvinkel bedömde man också Sverige. Finländarnas frågande attityd dominerade under åren 1921—1923 också svenskarnas syn på Finlandspolitiken. Dessa positioner var tydligt skönjbara redan i slutet av år 1921, då det finländsk-svenska samarbetet för första gången efter lösningen av Ålandskonflikten på båda sidor av Bottniska viken togs upp till övervägande. Då framträdde också en annan omständighet som präglade dessa bedömningar. Det centrala problemet för det militära och diplomatiska samarbetet mellan Finland och Sverige var inställningen till Sovjetryssland.

2.1. Från Helsingfors till Warszawa

Elakartade meningsmotsättningar mellan Finland och Sovjetryssland hade uppstått redan i samband med utväxlingen av diplomatiska representanter i början av 1921. Dessa hade nätt och jämnt lösts, då en konflikt uppstod kring kommunerna Repola och Porajärvi, vilka vid fredsslutet hade hänförts till Östkarelen. Finlands regering ansåg att Sovjetryssland hade brutit mot fredsfördraget, medan sovjetregeringen hävdade att finländarna kränkte dess suveränitet genom att blanda sig i saken. Konflikten löstes av sig själv, men gav i själva verket endast rum för en ny tvist om hela Östkarelens ställning. Denna kom klart till synes, då en finländsk-rysk blandkommission — den skulle klarlägga alla praktiska problem rörande grannskapsförhållandet — första gången sammanträdde i början av juni 1921.[1]

Enligt finländarnas upppfattning hade sovjetregeringen vid fredsfördraget garanterat östkarelarna autonomi, men inte hållit sitt löfte. Blandkommissionens

[1] Korhonen s. 44—51; Holsti s. 143—148; Jääskeläinen 1961 s. 316—318.

finländska medlemmar ansåg nu, att de borde ha en på internationell rätt grundad möjlighet att övervaka förverkligandet av självbestämmanderätten. Motpartens representanter ansåg att östkarelarna hade fått sin autonomi i den redan före Dorpat-freden grundade folkkommunen och att man i fredsfördraget inte hade åsyftat något nytt arrangemang. Finländarna hade alltså ingen som helst juridisk rätt att blanda sig i den östkarelska frågan, tvärtom innebar deras krav en inblandning i Sovjetrysslands inre angelägenheter.[1]

Misslyckandet i blandkommissionen gjorde att Finlands regering tillgrep diplomatiska påtryckningar. En utrikesministerkonferens för randstaterna sammankallades i juli i Helsingfors. Vid denna beslöt man, att varje regering skulle överlämna en not till sovjetregeringen angående dess kränkningar av fredsfördraget.[2] De grundlösa rykten som vid samma tid cirkulerade om en militärallians mellan Finland och dess sydliga grannar var också väl lämpade för påtryckningssyftena[3]. Också ett engelskt flottbesök i Helsingfors inföll vid en läglig tidpunkt[4]. De finländska diplomaterna instruerades att vid "lämpliga tillfällen" betona, att sovjetregeringen "genom sina fördragsbrott krossade en nationalitet, som hade rätt att önska bistånd"[5].

De av utrikesminister Holsti arrangerade påtryckningarna fick emellertid inte sovjetregeringen att ändra ståndpunkt. Tvärtom svarade den med att koncentrera trupper till Karelska näset. Det hotande läget klarades upp förhandlingsvägen[6], men i slutet på oktober uppstod en ny kris. Östkarelarna gjorde uppror och fick hjälp av finländska aktivister, som bl.a. levererade vapen och frivilliga. Moskva gjorde Finlands regering ansvarig för det inträffade. Finlands regering förnekade dock sin skuld och hävdade för sin del, att upproret hade förorsakats av de ouppfyllda bestämmelserna i fredsfördraget. Helsingfors beslöt också att vädja till NF:s förbundsråd. Enligt sovjetregeringens uppfattning var detta alls inte något tecken på vilja till en fredlig lösning av tvistefrågan, vilket finländarna påstod. NF var blott och bart en sovjetfientlig organisation, och en vädjan dit innebar i själva verket endast, att man beställde en ny intervention. Sovjetregeringen svarade följ-

[1] Om dessa tolkningar se Jääskeläinen 1961 s. 323—325 och Jääskeläinen 1962 s. 96, som med skäl anser sovjetregeringens tolkning vara den riktiga.

[2] Se t.ex. Hultmans rapport 30. 8. 21, HP 32 A.

[3] Efter att den svenska Dagens Nyheter hade publicerat en uppgift med detta innehåll, sade utrikesminister Holsti till Sveriges chargé d'affaires, "att ingen skada vore skedd om ryssarna trodde påståendet". Hultmans rapport 30. 8. 21, HP 32 A. En vecka tidigare (22. 8) hade Stockholmslegationen erhållit följande telegram: "Dementera icke Dagens Nyheters påstående. . .". Också en uppgift i Helsingin Sanomat under konferensen dementerades på ett sätt, som gav tolkningsmöjligheter. Hultmans rapport 4. 8. 21, HP 20 C. Se även intervju med Vennola AB 22. 8. 21 och Hultmans rapport 5. 11. 21, HP 1 Af.

[4] Det är inte känt om besöket skedde på Finlands uttryckliga begäran. Holsti sade dock 2. 8 till Hultman, att det engelska besöket skulle följas av ett amerikanskt och anmärkte — "antydningsvis, men på ett sätt som icke kunde missförstås", att dessa flottbesök var avsedda som en demonstration mot Sovjetryssland. Hultmans rapport 3. 8. 21, HP 20 C.

[5] UM:s cirkulär 20. 8. 21.

[6] Jääskeläinen 1961 s. 318—319.

aktligen med skarpa noter, med att avbryta blandkommissionens arbete och med truppkoncentrationer. Man började i Helsingfors befara det värsta.[1]

Än en gång vände sig Finlands utrikesledning till utlandet. Vid en konferens i Reval i december försäkrade de baltiska länderna Holsti om sin solidaritet[2] och något senare meddelade Polen, Lettland och Estland NF, att de stödde Finlands strävan att avgöra konflikten genom världsorganisationens medling. Dessutom gjorde de engelska och polska diplomaterna försök att medla i Moskva. Spänningen lättade genom engelske premiärministern Lloyd Georges inbjudan 7. 1. 1922 till sovjetregeringen att delta i en stor internationell konferens, som skulle hållas i Genève på våren. Moskva behövde inte längre frukta intervention av västmakterna. Dessa hade heller ingen lust att i detta skede komma i delo med sovjetregeringen. Detta avspeglades i NF:s förbundsråds beslut. Förbundsrådet var redo att uppta saken till behandling, förutsatt att båda parter gick med på det. Att Moskvas svar skulle bli nekande, var självklart. Vid samma tid hade röda armén definitivt slagit ned de östkarelska upprorsmännen. Krisen var sålunda för sovjetregeringens del avklarad.[3]

Avspänningen underlättades delvis av att den finländska regeringen hade skärpt gränsbevakningen och effektivt avväpnat de trupper som retirerade från Östkarelen. På denna punkt hade betydande meningsskiljaktigheter uppstått inom utrikesledningen. Det var närmast president Ståhlberg samt inrikes- och utrikesministrarna Ritavuori och Holsti, som stod bakom de resoluta åtgärderna. Presidenten tycks ha ansett upproret vara provocerat från Finland. Statsminister Vennola hade däremot svårt att acceptera den kallsinniga inställningen till stamfränderna och de finländare som hade stött dem.[4] Meningsmotsättningarna utjämnades dock, sedan regeringen övergått till att handlägga ett nytt utrikespolitiskt problem.

2.1.1. *Tanken på ett randstatsförbund vinner styrka*

Själva det östkarelska upproret hade ur sovjetregeringens synpunkt slutat tillfredsställande, men dess följder visade sig bli obehagliga: försvarsalliansen mellan Finland och randstaterna såg slutligen ut att komma till stånd. Att sovjet-

[1] Korhonen s. 52—59; Holsti s. 150—157.

[2] Konferensens protokoll. UM 12 Tallinnan-konferenssi 16.—17. 12. 1921. Efter konferensen försäkrade Holsti Sveriges chargé d'affaires, att "från Petschenga till Svarta havet stode man nu som en man mot Ryssland". Bagges rapport 21. 12. HP 20 A.

[3] Korhonen s. 58—62; Jääskeläinen 1962 s. 93—95; Holsti s. 158—160.

[4] Blomstedt s. 422—425. Se även riksdagens utr.utsk.prot. 3. 12 och 10. 12. 21, Elmquist till Höjer 9. 2. 22 THS samt Holsti s. 158. — Utom Ståhlberg, Vennola, Holsti och Ritavuori deltog krigsminister Jalander och generalstabschefen Oscar Enckell i avvecklingen av den östkarelska konflikten. Av regeringsmedlemmarna var Jalander och framstegspartisten handels- och industriminister Makkonen på Ståhlbergs linje, agraren, andre jordbruksministern Niukkanen däremot på Vennolas. Blomstedt s. 422—425.

regeringens politik gentemot Finland snabbt slog om till försonlighet, övertygade inte den borgerliga opinionen i det lilla grannlandet om dess fredliga avsikter [1]

Med undantag för yttersta vänstern ansåg alla partier i Finland, att sovjetregeringen hade brutit mot bestämmelserna i fredsfördraget. De drog dock olika slutsatser av detta. Högern fordrade radikala åtgärder. Enligt dess åsikt hade regeringen inte tillräckligt energiskt stött "stamfrändernas" krav före upprorets utbrott. Inte heller hade den under själva resningen gjort allt vad som stod i dess makt för att "tvinga sovjetregeringen att uppfylla sina . . . förpliktelser". Regeringens åtgärder för att effektivera neutraliteten — skärpningen av gränsbevakningen, häktandet av de återkomna frivilliga o.s.v. — betecknades som att "mjukryggat" falla till föga för de sovjetryska kraven, vilka kränkte Finlands suveränitet.[2] Kritiken riktade sig speciellt mot inrikesminister Ritavuori, som tillhörde framstegspartiet. Denne hade tidigare väckt förbittring inom högern genom att arbeta för benådning av de röda fångarna och ställdes nu till ansvar för att tillåta "kommunistisk uppvigling" och sovjetvänlig propaganda. Enligt högerns uppfattning var det ansvarslöst att hysa en sådan inställning till Sovjetrysslands försök att inifrån underminera Finlands självständighet.[3] Socialistiska arbetarpartiet hade verkligen använt ett kraftigt språk: "folkresningen" var bara "ännu ett rövartåg till Nordkarelen av finska blodsugare och exploatörer" [4]. Partiets upprop av den 17. 1. 1922 till "det arbetande folket i Finland" om "kamp till försvar för Råds-Ryssland" gav Ritavuori anledning att låta häkta FSAP:s partiexekutiv. Åtgärden räddade dock inte inrikesministern, som den 14 februari mördades av en högerfanatiker. [5]

Högern hatade också utrikesminister Holsti, som var en övertygad republikan, anglofil — han hade kraftigt motarbetat tyskorienteringen — och socialt radikal centerpolitiker. Samlingspartiet och svenska folkpartiet hade gjort sitt bästa för att skjuta undan Holsti vid bildandet såväl av Erichs som av Vennolas andra regering, men accepterade trots detta hans randstatspolitik.[6] Den stöddes också

[1] Se Korhonen s. 66—67 och riksdagens utr.utsk. prot. 13. 3. 22 (Vennolas och Alkios anföranden).

[2] De två första citaten från US 19. 11. 21 "Kauko-Karjalan hätä", det tredje ur AL 5. 1. 22 "Poliittinen nöyräselkäisyys". AL hävdade 8. 1. 22 ("Rajarauha rikottu"): om inte rådsregeringen gottgjorde de fördragsbrott den förövade i Östkarelen, ". . .utan våldet krossar den finska stammen öster om gränsen. . . så återstår bara en utväg". Hbl å sin sida fordrade att de diplomatiska förbindelserna med Sovjetryssland skulle avbrytas, om inte detta framförde sina ursäkter med anledning av gränskränkningarna. 6. 1. 22 "Spänningen med Rådsryssland" och 8. 1. 22 "Ryskt överfall". Se även Rd 1921 prot. s. 1676 (Hultin), 1642—44 (Estlander) och 1650—52 (Setälä) samt samlingspartiets riksdagsgrupps prot. 24. 11. 21.

[3] Se t.ex. Iltalehti 2. 2. 22 "Hra Ritavuori", AL 8. 1. 22 "Missä on raja? ja missä sisäministeri?" och Suunta 7. 1. 22 "Edesvastuutonta vehkeilyä" samt Holsti s. 158.

[4] Citat från nyhetsrubriker i Suomen työläinen 18. 11. 21. Se även samma tidning 24. 11 "Karjalan 'kansannousu' " och Hakalehto 1966 s. 64.

[5] Se t.ex. Tuominen s. 53—57; Jääskeläinen 1964 s. 24—25; Blomstedt s. 425.

[6] Om högerns syn på Holsti se Holsti s. 54—55, 63 och 180—182. Erich och en annan av samlingspartiets ledande män, prof. Hugo Suolahti sade i maj 1921 till Söderhjelm, att Vennolas regering

av utrikesministerns eget parti, framstegspartiet, och det andra regeringspartiet, agrarförbundet, vilka under den östkarelska krisen hade stött regeringen [1]. Alla fyra partierna ansåg att Finland inte kunde isolera sig utan måste få utländskt stöd för att undgå Georgiens öde [2]. Nationernas förbund ansågs inte kunna ge tillräckligt stöd och möjligheten att få till stånd en allians med någon stormakt var osäker, kanske också för farlig. Inte heller från Sverige kunde man räkna med att "få den handräckning, som . . . ovillkorligen var av nöden". Tvisten om Åland var ännu i friskt minne, men inte bara den, utan också Sveriges attityd och åtgärder under första halvåret 1918. De andra randstaterna "hotades av samma fara" som Finland och var även redo att "med gemensamma krafter. . . arbeta för farans avvärjande". [3] De båda partierna i centern hade alltifrån 1919 ansett ett försvarsförbund mellan randstaterna nödvändigt. Högern tvekade däremot ännu under Helsingfors-konferensen sommaren 1921. Detta berodde framför allt på Polens antityska och överhuvudtaget aggressiva utrikespolitik, vars faromoment endast ökades av förbundet med Frankrike och av att Tyskland tolkade randstatsförbundet som riktat mot sig självt. Händelserna i Östkarelen fick emellertid majoriteten inom högern att direkt fordra ett försvarsförbund och t.o.m. att anse det fransk-polska fördraget som ett argument till dess fördel. Nu borde man "lämna alla känslosynpunkter, alla sympatier och antipatier på sidan". [4] En del av högern accepterade dock fortfarande endast en koordinering av randstaternas östpolitik. Ett försvarsförbund skulle däremot leda till antityska äventyrligheter och fjärmande från Skandinavien. Denna åsikt företräddes av Suunta, organ för de aktivister som hade spelat en central roll i den tyskorienterade självständighetsrörelsen och den aggressiva karelska politiken 1918—1920, samt av svenska folkpartiets språkpolitiskt radikala flygel och den svenskspråkiga liberala gruppen, Svenska vänstern. [5]

"skulle bli långvarig och få deras stöd, om bara inte Holsti vore med". Söderhjelm Anteckningar 19—24. 5. Samlingspartiets försök att hindra Holsti från att bli utrikesminister "torde emellertid icke böra uppfattas så som om samlingspartiet önskade en omläggning av landets utrikespolitik" rapporterade Hultman 14. 3. 21 (HP 1 Af).

[1] Se t.ex. Alkios och K.E. Linnas anföranden i riksdagens utrikesutskott (utr.utsk.prot. 3. 12. 21) samt Ilkka 4. 1. 22 "Karhunpalvelus Kauko-Karjalan asialle", HS 30. 12. 21 "Kaukokarjalaisten asia ja äskeinen välikysymys" och 21. 1. 22 "Rauhanpolitiikka ja sen vaatimukset".

[2] Trots att Sovjetryssland 1920 hade erkänt Georgiens självständighet, ockuperade röda armén följande år landet.

[3] Det första citatet ur Hbl 5. 6. 21 "Ett baltiskt försvarsförbund" och det senare ur US 9. 6. 21 "Venäjästä eronneiden valtioiden liitto".

[4] Cit. Hbl 28. 2. 22 "Planerna på ett polskt-finländskt försvarsförbund". Om partiernas hållning till randstatspolitiken före mars 1922 se Summanen s. 9—79. Om centerpartiernas utrikespolitik år 1919 se t.ex. Ilkka 26. 9. 19 "Venäjän reunavaltiot ja me", Maakansa 19. 12. 19 "Venäjästä eronneiden valtioiden yhteistehtäviä" (Alkio) och HS 24. 7. 19 "Suomi ja Venäjältä eronneitten kansain liittopyrkimykset".

[5] Suunta förklarade sig vara ett "av partierna oavhängigt organ för aktivisterna", vars redaktionsmedlemmar "i princip" inte tillhörde något parti. Till den "aktivistgrupp" som stod bakom tidningen hörde enligt uppgift medlemmar av alla de borgerliga partierna. Suunta 8. 7. 22 "Suunta ja

Den starkaste gruppen motståndare till försvarsförbundet utgjordes dock av vänstern. Enligt socialdemokraternas uppfattning innebar "förlitan på främmande hjälp" äventyrspolitik. Det bästa skyddet för landet gav neutralitetspolitiken och ett uppträdande i östpolitiken, "som var ägnat att lugna och inte att irritera den stora grannen i öster".[1] Dessa riktlinjer följdes i den resolution, som partiets representanter godkände vid ett möte mellan dem och de baltiska ländernas socialdemokrater i Riga i oktober 1921. I denna resolution fördömdes den mot Sovjetryssland fientliga utrikespolitiken i allmänhet och randstatsförbundet i synnerhet. Ett "krigsförbund" med Polen ansågs oacceptabelt också därför, att det kunde leda till att Finland invecklades i många för landet fullständigt främmande konflikter. Majoriteten inom partiet var dock redo att överväga samarbete med de baltiska länderna inom östpolitiken, men endast "från fall till fall". Vänsterflygeln, centersocialisterna, accepterade däremot inte randstaternas "huvudlösa konferenser".[2] Också hänvändelsen till NF i den östkarelska frågan var enligt socialdemokraternas åsikt olämplig ur östrelationernas synpunkt. Dessutom var dess juridiska motivering troligen tvivelaktig. Kraven på att östkarelarnas utlovade autonomi skulle förverkligas borde ha framförts vid bilaterala förhandlingar. Regeringen hade visserligen handlat riktigt, då den intog en neutral hållning, men den borde före resningen mera energiskt ha hindrat enskilda medborgare att bedriva hjälpverksamhet. Denna omständighet och den av högern uppammade ryskfientligheten ledde till att det östra grannlandets rege-

viralliset puolueemme". Om tidningens ståndpunktstaganden vintern 1922 se t.ex. 25. 2 "Puolustusliittoko Puolan kanssa", 4. 3 "Valmistautumisemme sodan vaaran varalta", 4. 3 Katsaus valtiollisiin tapahtumiin och 24. 3 "Varsovan jälkeen — Genuan edellä". Om de meningsskiljaktigheter som framkom inom svenska folkpartiets riksdagsgrupp se Estlander Anteckningar 8. 2.— 6. 4. 22 samt s. 68—69 och 169. Svenska vänstern var en gruppering, som 1919 hade grundats av svenska republikaner och som tillhörde den politiska centern, även om den ofta stod i samarbete med svenska folkpartiet. Se Svenska vänstern. XX-års historik. 1919—1939. Om gruppens ställningstaganden vintern 1922 se den kritik dess ledare riksdagsm.an G. Schauman riktade mot randstatspolitiken och hans krav på en "fredlig neutralitetspolitik". Rd 1921 prot. s. 2098—99.

[1] Det första citatet ur Rd 1921 prot. s. 1268 (Puittinen) och det andra ur KT 26. 6. 22 "Sosialistit ja ulkopolitiikka" (Sventorzetski). Om socialdemokraternas hållning till randstatspolitiken se även Summanen s. 45—76.

[2] Förstn. citat ur SS 11. 3. 22 "Vaarallinen hanke" (Keto), det andra ur SS 22. 10. 21 "Riian sosialistikonferenssi" (Keto) och det tredje ur KT 8. 8. 21 "Tolkuttomia konferensseja" (Sventorzetski). Om Riga-konferensen och dess resolution se SS 21. 10 och KT 22. 10. 21 samt Arbetarbladet 24. 10. 21 "Riga-konferensen". SDP:s delegation omfattade V.Tanner, T. Tainio, J. W. Keto, V. Voionmaa, H. Ryömä, M. Laukkonen och W. Wuolijoki. — Keto yttrade i riksdagsgruppen (gruppens prot. 13. 10. 21), att ett försvarsförbund med de baltiska länderna "för närvarande" inte var nödvändigt eller lämpligt, emedan Sovjetryssland "för närvarande" inte förmådde hota dessa staters självständighet. Se även partistyrelsens prot. 13. 10. 21 och Rd 1921 s. 2783 (Keto). Rubriken till ledaren om Helsingfors-konferensen sommaren 1921 i centersocialisternas KT var belysande: "Taantumuksen kynnet ovat taas yltyneet syhyämään nälkiintynyttä Venäjää vastaan". Se även Uusi Kansan Työ 30. 8. 21 "Suomen itsenäisyys ja lordi Curzon". KT 7. 3. 22 "Suomea odottaa perikato jos se solmii sotaliiton Puolan kanssa" och KT 18. 3. 22 "Vielä suomalaispuolalaisesta sotaliitosta" (alla Sventorzetski).

ringar för lång tid framåt skulle betrakta Finland med misstro.[1] — Socialistiska arbetarpartiet fördömde ett försvarsförbund mellan randstaterna lika skarpt som östkarelarnas uppror. Planen var ett led i den kapitalistiska världens "mot Råds-Ryssland riktade intriger, ett nytt slaktarförbund för att störta arbetarnas välde".[2]

Den finländske utrikesministerns syn på randstatsförbundets syften avvek betydligt från FSAP:s — och Sovjetrysslands — tolkning. Efter att Holsti sommaren 1919 hade återvänt från fredskonferensen i Paris för att överta utrikesministerns åligganden, hade han utarbetat en promemoria till regeringen om landets framtida utrikespolitik. Dess utgångspunkt var att Finland som en liten granne till en stormakt inte kunde lita till militära medel för att säkra sin självständighet. Det måste försöka knyta allianser med de stater, som hade samma potentiella fiende. För Finlands del kom såväl de skandinaviska länderna som de övriga randstaterna ifråga.[3]

Holsti observerade dock snart, att den västliga orienteringen inte hade några förutsättningar. Finlands utrikesminister riktade — och blev tvungen att rikta — sin huvuduppmärksamhet på östproblemen. Han trodde som tidigare sagts inte att landet kunde klara dem på tu man hand med Sovjetryssland. Rapporterna från sändebudet i Stockholm visade, att Sverige inte önskade engagera sig i dessa frågor. Ur Holstis synpunkt var det inte heller lovande, att grannlandets borgerliga statsminister rapporterades hysa åsikten, att ingen fara hotade Västeuropa från öster, och att man "väl kan komma till rätta" med sovjetregeringen. Sverige ville inte heller ha någonting med de andra randstaterna att skaffa. Dessa erbjöd Finland samarbete och, i olikhet med Sverige, även stöd.[4] Ålandsfrågan be-

[1] Se t.ex. Tanners m.fl. interpellation 20. 12. 21, Rd 1921 prot. s. 1534; Rd 1921 prot. s. 1653—55 (Keto), 1637—41 (Tanner) och 1659 (Ryömä); SDP:s partistyrelses och riksdagsgrupps resolution, KT 24. 2. 22. Om ändamålslösheten med hänvändelsen till NF se Voionmaas, Ryömäs och Ketos anföranden i riksdagens utrikesutskott, utr.utsk.prot. 3. 12 och 10. 12. 21 samt Hämeen Kansa 21. 1. 22 "Karjalan kysymyksestä" och Vapaus 7. 12. 21 "Sotahullujen kiihkoilu". Enligt KT var det fråga om en förolämpning mot Sovjetryssland, emedan detta inte erkände NF (2. 12. 21 "Mitä Karjalan seikkailusta saattaa seurata"). Se även Helos anförande i riksdagens utrikesutskott (utr. utsk. prot. 28. 1. 22). Enligt Ketos uppfattning (SS 30. 11. 21 "Seikkailupolitiikka jatkuu") var den finländska tolkningen av Dorpat-fördraget inte ostridig. Se även Arbetarbladet 9. 12. 21 "Karelens självständighet". Den finländska tolkningen erkändes dock som riktig i SS:s ledare 8. 12. 21 ("Karjalan kysymyksen ratkaisu", kanske chefredaktör Ryömä). Se även Raivaaja 13. 1. 22 "Kommunistit ja Tarton rauha".

[2] Citaten hämtade ur ST 7. 6. 21 "Uusi lahtariliittoko työväen vallan kukistamiseksi?" ("Papa" N. Wälläri, se Tuominen s. 16). Se även Summanen s. 45—76 och Hakalehto 1966 s. 63—64.

[3] Holstis PM om alternativen för Finlands utrikespolitik 29. 8. 19, RHS k. 36. Om alliansfördrag ej stod att uppnå, borde man försöka "så mycket närma sig den stora grannen, att det sålunda uppnådda vänskapliga förhållandet skulle avlägsna den största utrikespolitiska faran för landet". Det var dock enligt Holstis uppfattning inte möjligt i det rådande läget. Intressant var hans observation, att man, om man slöt ett förbund med de skandinaviska länderna, tillsammans med Danmark och Norge borde förhindra Sverige att framträda som Nordeuropas "självskrivna ledare".

[4] Citat ur Söderhjelms rapport 23. 1. 20. Se även hans rapport 10. 1, 6. 5 och 28. 10.20 samt 15. 1. 21, brev till Holsti 7. 2. 20. (kopia) WSS k. 4 samt Anteckningar 16—24. 5 och 6. 10. 20. Ett konkret belägg för Sveriges ovilja mot samarbete med randstaterna fick Holsti, då de skandinaviska

traktades av Holsti som ett andra rangens problem. Den påverkade knappast hans bedömning av det västra grannlandet i lika hög grad som de förut nämnda faktorerna.[1] Trots sin pessimism framförde Holsti även i fortsättningen önskemål om militärt och diplomatiskt samarbete till de svenska diplomaterna[2].

När Holsti i en promemoria daterad 25. 1. 1922 försökte karaktärisera Finlands möjligheter att få diplomatiskt och militärt stöd av Sverige, fann han dem vara ringa. Söderhjelms rapporter från Stockholm hade i detta avseende hela tiden varit pessimistiska. Senast hade han konstaterat, att intresset för östkarelarna var obetydligt. Det svenska regeringspartiets huvudorgan hade t.o.m. i fråga om tolkningen av fredsfördraget i Dorpat ställt sig på samma ståndpunkt som sovjetregeringen. Det är därför förståeligt, att Finlands regering under de kritiska dagarna i december inte vände sig till Sverige för att få stöd i den östkarelska

länderna avböjde den första Helsingfors-konferensens inbjudan till dem att delta i nästa utrikesministermöte. Westmans telegram 22. 1 och 23. 1. 20 samt Hellners telegram till Westman och Anckarsvärd 6. 2. 20. HP 20 C. Söderhjelm rapporterade vid tiden för nämnda konferens i Helsingfors (23. 1. 20). att statsminister Edén trodde att de baltiska länderna "skulle sammansmälta med Ryssland och att de aldrig skulle erhålla stormakternas erkännande som självständiga stater".

[1] Hösten 1920 nämnde Holsti för Söderhjelm (Anteckningar 8. 10. 20), att han redan 1919 hade uppmanat regeringen att "sälja bort hela Åland". Om Holstis ringa intresse för Ålandsfrågan se även Paasivirta 1961, s. 147, Holsti s. 87 samt Erich till Procopé 23. 10. 21, HjPrK k. 1. — Under resan från Paris till Helsingfors sammanträffade Holsti 17. 6. 19 i Stockholm med utrikesminister Hellner, vilken han försökte förmå att skjuta Ålandsfrågan på framtiden, t.ex. till det planerade NF. Som motivering anförde han, att Finland hade många betydligt viktigare problem som fordrade lösning, och att ett uppskjutande av tvistefrågan skulle göra det möjligt att uppnå ett stående samarbete mellan Finland och de övriga nordiska länderna. Hellner svarade med att betona Sveriges uppfattning, att en snabb lösning av konflikten var ofrånkomlig. Höjers VPM 18. 6. 19 om samtalet mellan Hellner och Holsti (koncept THS). Samma grundtanke — varför gräla om småsaker och så förstöra de långt viktigare förutsättningarna till samarbete — framkommer även i Holstis intervjuer 18. 6 för SvD och 19. 6. för US. Se även Barros s. 157—158. I sina memoarer (skrivna på engelska 1945, i Kalevi J. Holstis ägo; "Eräitä ministeri Holstin muistiinpanoja vuosilta 1901—1922", RHS k. 39) samt i promemorior sammanställda 1928 och 1933 (Ilvessalo s. 48, not 2; se även Barros s. 157, not 4) konstaterar Holsti, att Hellner vid ovannämnda samtal hade avvisat hans erbjudande om svensk-finländskt samarbete. *Ilvessalo, Schauman* och *Holsti* ger därför detta sammanträffande en rätt stor betydelse för utvecklingen av relationerna mellan Finland och Sverige. (Ilvessalo s. 47—48, Schauman s. 121—122, Holsti s. 165). I Höjers dagen efter samtalet uppgjorda PM om detsamma (se ovan) nämns dock om samarbetsfrågan inte annat, än vad som ovan har refererats. Det vore även egendomligt, om det svensk-finländska samarbetet hade behandlats annat än i förbigående i ett läge, då Ålandsfrågans hänskjutande till fredskonferensen var som mest aktuell (se Barros s. 156—172). Två månader efter samtalet uppgjorde Holsti en PM om Finlands utrikespolitik (s. 65), där inte ens ett förbund med Sverige ansågs omöjligt och där större avseende fästes vid det nordiska samarbetet än vid randstatspolitiken. Det förefaller som om Holsti sin vana trogen (jfr. s. 70, not 1) senare hänvisat till detta samtal för att kunna motivera frånvaron av svensk-finländskt samarbete under hans period som utrikesminister.

[2] ". . . skulle Finland såsom den naturliga föreningslänken mellan Balticum och Skandinavien gärna se om det finge veta sig vara välkommet till deltagande i det skandinaviska samarbetet eller finge mottaga en direkt uppfordran därtill". Höjers cirkulär 5. 3. 21, HP 20 C. Se även Hultmans rapport 21. 3. 21 och brev till Höjer 3. 3. 21, HP 20 C, samt Söderhjelm Anteckningar 16—24. 5. 21.

frågan.[1] Också ett försvarsförbund var enligt Holstis bedömning tänkbart endast om Finland accepterade villkor, som vore synnerligen förmånliga för grannlandet. Utrikesministern torde ha åsyftat kontroll över utrikespolitiken och garantier för finlandssvenskarnas ställning[2]. Ett så högt pris lönade det sig knappast att betala, eftersom ett avtal med Polen stod till buds utan förödmjukande villkor och dessutom var förmånligare. Polens militära styrka var större än Sveriges, och dess allianser med Frankrike och Rumänien skulle indirekt öka också Finlands säkerhet. Polens östgräns kunde onekligen ge upphov till stridigheter mellan detta land och Sovjetunionen, såsom randstatspolitikens kritiker påpekade, men sannolikheten för en sådan utveckling var ringa.[3]

Holsti hade dock ännu i början av januari — uppenbarligen av militärstrategiska skäl — betvivlat nödvändigheten av ett formellt försvarsavtal[4]. och hans beslut i slutet av månaden att inleda förberedelser för ett förbund berodde sålunda inte på rädsla för ett omedelbart anfall från Sovjetrysslands sida. Hans ändrade hållning orsakades främst av de politiska synpunkterna: på basen av uppgifter som han fått av det polska sändebudet fruktade Holsti att Finland skulle bli definitivt isolerat, om inte avtalet snart kom till stånd. Dittills hade de sydliga grannarna önskat militärt samarbete, vilket Finland med hänvisning till

[1] Om svenska regeringens hållning i frågan om Östkarelen samt de reaktioner som Social-Demokratens skriverier gav upphov till se Jorma Kalela 1967 s. 486—487. I sin rapport 29. 11. 21 konstaterade Söderhjelm, att försöken att väcka sympati för östkarelarna i Sverige inte hade förutsättningar att lyckas. Uppenbarligen med stöd av denna rapport och de kritiska artiklar, som Social-Demokraten 22 och 29. 11. 21 publicerade om Finlands östkarelska politik ("Ukraina och Karelen", "Finland och Karelska resningen"), sade Holsti i riksdagens utrikesutskott, att "Sverige på allt sätt motarbetar Karelens sak". Utr. utsk.prot. 3. 12. 21. — Söderhjelms rapport hade fått ett annat innehåll, om den hade sammanställts en månad senare. Jfr. s. 72—73.

[2] Om Holstis inställning i språkfrågan och dess betydelse för det svensk-finländska samarbetet se s. 175—176.

[3] Polen skulle ännu länge förbli klart starkare än sin östra granne. Dessutom skulle dess bundsförvanter och NF begränsa faran för att en polsk-rysk konflikt uppstod. Om därtill det polsk-finländska avtalet innehölle ett villkor om bistånd endast i händelse av ett oprovcerat angrepp, skulle det medföra få risker. En polsk-tysk konflikt höll Holsti för ännu mer osannolik. Han ansåg, att enbart ett polskt-litauiskt krig — också det osannolikt — inte "kunde förplikta Finland att bistå Polen". Holstis PM III 25. 1. 22, UM 12 Varsovan konferenssi 13—17. 3. 22. Se även Estlanders anteckningar 2. 3. 22.

[4] Holstis PM 10. 1, RHK k. 30. Enligt hans mening var de olägenheter, som Finland skulle få av ett angrepp mot Leningrad till hjälp åt Polen, oskäliga jämförda med den nytta, som Finland skulle få av operationer som Polen skulle företa mot Sovjetrysslands inre delar. Se Hultmans rapport 3. 8. 21. HP 20 C samt *Holstis* (s. 185—186) på faderns engelskspråkiga memoarer baserade framställning. I sitt PM 10. 1. 22 framförde Holsti som sin uppfattning, att Estland automatiskt skulle stöda Finland, om Sovjetryssland anföll det och att inte heller Polen kunde förbli neutralt. — Under år 1921 hade Holsti flera gånger sagt till Hultman, att ett försvarsförbund inte var aktuellt. Hultmans rapporter 25. 5 och 17. 6, HP 20 C samt 30. 8, HP 32 A. Se även intervju med Holsti i den estniska Päevalehti i december 1921, af Wirsens rapport 23. 12, HP 20 C. Även Sveriges representanter i Balticum hade fått uppfattningen, att Finland var ovilligt. Anckarsvärd till Höjer 24. 5. 21, THS, Hedmans rapport 6. 6. 21. HP 20 C, af Wirsens rapport 23. 12. 21, HP 20 C, T. Undéns rapport 4. 2. 22. HP 20 C och hans brev till Höjer 8. 2. 22, THS. Om den tyska Helsingfors-beskickningens bedömning av läget se Ilvessalo s. 80—81. Se även s. 98, not 4.

Sovjetrysslands svaghet hade kunnat begränsa till förberedelser. Nu verkade de andra randstaternas önskan att få Finland till bundsförvant att minska.[1]

I Finland tycktes händelserna i Östkarelen ha gjort speciellt högerns sinnesstämning så positiv mot randstatsförbundet, att det till sist tycktes ha inrikespolitiska förutsättningar. I början av mars kunde utrikesministern också konstatera att riksdagens majoritet var för avslutandet av ett försvarsavtal[2]. Holsti och Vennola hade uppnått detta resultat genom underhandlingar med de borgerliga partierna — med åsidosättande av utrikesutskottet[3]. De hade dessutom lyckats avvärja kraven på att regeringspolitiken skulle ändras i riktning mot höger och att en person som ägde högerns förtroende skulle medverka i avtalsförhandlingarna. Regeringen meddelade dock på oppositionens önskan, att den avsåg att sluta ett försvarsförbund inte endast med Polen utan även med de baltiska staterna.[4] Den 7 mars reste Holsti via Stockholm till utrrikesministerkonferensen i Warszawa.

[1] "Polens regering har . . . låtit förstå, att . . . . den inte skulle komma att ge Finland väpnat stöd. om Ryssland gick till angrepp mot Finland, om det inte dessförinnan existerade åtminstone någon form av militärt avtal mellan Finland och Polen". Holstis PM II 23. 1. 22 (se även PM 25. 1) UM 12 Varsovan konferenssi 13—17. 3. 1922. I denna PM konstaterade Holsti att ett angrepp från Sovjetryssland i dåvarande läge var "mot all förmodan". Vennola anmärkte i riksdagens utrikesutskott 9. 2, att man inte "behövde befara krig . . . . åtminstone före Genuakonferensen". Utr.utsk.prot. 9. 2. 22. Det mest kritiska skedet under den Östkarelska resningen hade varit juldagarna. Jfr. UM:s cirkulärtelegram 16. 11. 21—21. 1. 22. Se även Korhonen s. 66.

[2] *Holsti* (s. 186) låter förstå, att utrikesministerns omsvängning hade förorsakats av ett krav på avslutande av ett försvarsförbund som några ledande personer inom samlingspartiet hade framfört till honom i februari. Holsti hade likväl fattat sitt beslut redan före detta samtal. Däremot är det möjligt att Holsti, som visste att hans situation dag för dag blev allt ohållbarare, ville avsluta sin period som utrikesminister — eller försäkra sig om att den fortsatte — med ett försvarsavtal mellan randstaterna. Jfr Holsti s. 187. Legationssekreterare Richert telegraferade 7. 3. 22 (HP 20 C) att 107 riksdagmän stödde förbundet. Se även Holsti s. 188 mot 8 samt Hbl 5. 3. 22. I talet ingår uppenbarligen alla de finskspråkiga borgerliga partiernas representanter och hälften av svenska folkpartiets riksdagsgrupp. Den sistnämnda hade fattat sitt beslut med en rösts övervikt. Estlander Anteckningar 2. 3. 22.

[3] Åsidosättandet av utrikesutskottet berodde utan tvivel på socialdemokraternas förutsatta motstånd. De informer ·es dock om underhandlingarna 2. 3. SDP:s riksdagsgrupps prot. 2. 3. Se s. 97, not 1 — Försvarsförbundsprojektet var visserligen före i regeringens utrikesutskott (Vennolas anteckningar 10. 1, JHVS k. 15), men i själva förberedelserna tycks förutom presidenten samt stats- och utrikesministrarna endast krigsminister Jalander ha medverkat aktivare. Som militär expert hördes generalstabschefen Oscar Enckell. Blomstedt s. 426—427.

[4] Vid underhandlingarna kom högerns misstroende mot regeringen — och i synnerhet mot Holsti — tydligt till synes. Om dessa se samlingspartiets riksdagsgrupps prot. 8. 2—2. 3, Estlander Anteckningar 8. 2.—2. 3 och Alkios dagbok 3. 3 samt Schauman s. 135—136 och Holsti s. 187—191. Holsti hade även själv ansett att det var ofrånkomligt att åstadkomma militärt samarbete även med de baltiska länderna. Se hans PM 25. 1. 22 UM 12 Varsovan konferenssi 13—17. 3. 22. Tydligen på agrarförbundets begäran (jfr. t.ex. Summanen s. 38—40) förbehölls Finland i Holstis instruktion för Warszawa-konferensen (Statsrådets prot. 7. 3. 22) uttryckligen möjlighet att sluta förbund även med Litauen. Högern å sin sida fick i underhandlingarnas inledningsskede en försäkran om att förbundet skulle rikta sig endast mot Sovjetryssland och att avtalet inte skulle förplikta Finland till generellt stöd för den polska utrikespolitiken.

2.1.2. *Sverige är försiktigt gentemot Sovjetryssland*

I samband med det östkarelska upproret kom en klar majoritet av den borgerliga opinionen i Finland till samma uppfattning som regeringen: från Sverige var inget diplomatiskt eller militärt stöd att vänta. Den del av svenska folkpartiet som ogillade randstatsförbundet misstänkte dock, att man på finländskt håll inte hade gjort allt som kunde göras för att sondera terrängen. Under resan till Warszawa bjöds Holsti tillfälle att vid ett samtal med statsminister Branting utröna, vilka möjligheter det fanns att "alliera sig med de skandinaviska länderna". En passus med detta innehåll hade fogats till hans instruktioner, framför allt på oppositionens begäran.[1]

Den svenska statsministerns svar visade, att Holsti hade bedömt läget riktigt. Branting anmärkte, att svenska folket inte var moget att redan i den närmaste framtiden" frångå sina traditionella passiva tänkesätt och ge den nya grannstaten sitt oförbehållsamma stöd. "Ofantligt mycket" berodde visserligen på de omständigheter, under vilka konflikten uppstod.[2] Holsti lät för sin del förstå, att denna svenska inställning var ett skäl till planen på randstatsförbundet. Å andra sidan sade den finländske utrikesministern, att hans land inte kunde förbli passivt, då Sovjetrysslands övriga grannar allierade sig. Finland skulle i sådant fall bli den svaga länken i den kedja av stater, som sträckte sig från Ishavet till Svarta havet; landet skulle redan genom sin isolering inbjuda sin stormaktsgranne till aggressivitet. Branting försökte påverka Holsti också[3] genom att framhålla de faror, som kunde åtfölja en allians med Polen. Finlands utrikespolitiska rörelsefrihet kunde inskränkas på ett ödesdigert sätt, och det kunde råka i stor fara på grund av intressen som var det främmande och fjärran. Eftersom de fredliga relationerna med Sovjetryssland också skulle försvåras, medförde förbundet enligt svenskarnas uppfattning större faror än fördelar. Kontentan av samtalet var till

[1] Detta omnämnande tillfogades instruktionsutkasten för Warszawa-konferensen efter en rådplägning 2. 3 mellan regeringen och representanter för de borgerliga riksdagsgrupperna. Holstis promemorior 7. 2—7. 3. 22, UM 12 Varsovankonferenssi 13.—17. 3. 1922. Om de tvivel som framfördes inom svenska folkpartiet se t.ex. SvPr 1. 3. 22 "Fårgan om försvarsförbund med Polen" (G.v. Wendt) och Estlanders anförande vid den ovannämnda rådplägningen. Estlanders Anteckningar 2. 3 och Vennolas anteckningar 2. 3, JHVS k. 17.

[2] ". . . att det svenska folket efter att i över 100 år invants i ett betraktelsesätt, som avsåg endast dess egna gränsers skyddande, omöjligen kunde känna sig redo att redan i den närmaste framtiden med ändring av hela denna djupt rotade tradition gå in för en politik till obetingat skydd för den nya grannstaten. Naturligtvis berodde dock i ett sådant fall ofantligt mycket av de förhållanden, under vilka konflikten uppkommit."

[3] Utom den nämnda antydningen om en eventuell förändring av svenskarnas åsikter, nämnde Branting i detta syfte, att Social-Demokratens hållning "ibland ingalunda" motsvarade hans eller regeringens uppfattningar. Med detta syftade han uppenbarligen på tidningens skriverier i den östkarelska frågan (se. s. 67, not 1). Branting underströk också — alltjämt i samma syfte — att han hoppades att Sveriges "band" till Finland skulle stärkas, inte endast till den svenskspråkiga folkdelen i Finland, utan också till dess stora finskspråkiga majoritet.

sist blott den, att ingendera parten kunde övertyga den andra om hållbarheten hos den egna uppfattningen.[1]

Vid detta samtal kom den svenska Finlandspolitikens centrala målsättning fram: att hindra grannlandets militära och diplomatiska samarbete med de andra randstaterna. Denna var åter en del av en vidare målsättning, Östersjöns "pacificering". Det nya status quo — Tysklands och Sovjetrysslands svaghet och randstaternas av den följande självständighet — var fördelaktigt för Sverige. Å andra sidan var det osäkert, emedan båda de besegrade stormakterna kunde försöka återställa det tidigare läget. Av dessa orsaker måste Sverige understöda de nya staterna utan att likväl ta något "politiskt eller militärt ansvar" för deras självständighet. I praktiken ledde detta till att man avhöll sig från allt diplomatiskt och militärt samarbete med randstaterna, såsom utvecklingen 1918 — 1921 visade.[2]

Samarbetet mellan de nya staterna var förståeligt — de kunde ju på så sätt försöka öka sin säkerhet. Det innehöll dock enligt den svenska utrikesledningens mening riskfaktorer, emedan randstaterna på samma gång hade sökt stöd hos Frankrike och England. Speciellt Finland och de baltiska staterna löpte risk att "genom anknytning till en nationalistiskt betonad polsk politik bli verktyg" för stormakternas inbördes stridigheter. Också dessa omständigheter hade vid sidan av de baltiska staternas inre instabilitet föranlett Sveriges återhållsamhet i relationerna med de nya staterna. Det hade ingen nytta av ett samarbete "med en sådan randstatssammanslutning, som genom sin blotta tillvaro skulle inom Östersjöområdet hålla vid liv och måhända aktualisera oss icke alls direkt vidkommande konfliktmöjligheter".[3]

Den svenska Finlandspolitikens mål var dock inte uteslutande negativt. Finland borde fås med i den "nordiska statsgruppen med hänsyn till dess av gammalt befästade ställning såsom en stabil och fredsbefordrande faktor i Euro-

[1] Brantings PM om samtalet med Holsti 8. 3, HP 20 C. Jfr även Söderhjelm Anteckningar 12. 3 och Söderhjelm till Ståhlberg 9. 3 (kopia), WSS k. 3 samt Holstis finskspråkiga memoarer, s. 71, RHS k. 39 och Nadolnys rapporter 20. 3. 22. AA L 117/L 20 335—20 338 och 22. 6. 22, AA L 117/L 20 339—20 342. I sina engelskspråkiga memoarer (citat enligt brev från Kalevi J. Holsti till förf. 21. 5. 1965) säger Holsti, att Branting "wholeheartedly approved my prospective signing of military Convention for the duration of five years, with Poland and the Baltic States". Detta omnämnande i de år 1945 skrivna memoarerna, vilket Ilvessalo (s. 72) och Holsti (s. 191) upprepar, måste vara ett avsiktligt minnesfel.

[2] Cit. Redogörelse 1922 s. 110—111. Se även densamma s. 98, Redogörelse 1923 s. 66 och 84—85 samt ovan s. 34—35. — Sverige ställde emeliertid i slutet av år 1921 sin representation i de baltiska länderna på ordinarie bas genom att till sändebud i Riga och Reval utnämna minister Torsten Undén. När han i februari 1922 ackrediterade sig hos Estlands riigivanem Päts, framförde denne önskemålet, att Sverige skulle ansluta sig till ett förbund av Östersjö-stater. Undén svarade, att frågan var av mycket komplicerad natur och att hans regering inte hade haft anledning att ta ställning till den. Undéns telegram 6. 2. 22, HP 20 C. Branting godkände detta svar. Brantings telegram till Undén 7. 2. 22, HP 20 C. Önskemål i samma riktning som Päts' hade redan tidigare framförts av esterna och letterna. Se t.ex. Hultmans rapport 8. 7. 21 och Elmquists rapport 25. 1. 22, HP 20 C.

[3] Redogörelse 1922 s. 113. Se även densamma s. 86—90 och 92—98 samt Redogörelse 1923 s. 84—85.

pas statssystem". Ett medlemskap i denna grupp utan grundval i formella avtal erbjöd Finland "minst lika stor trygghet som ett förbund med stater, vilkas utrikespolitik synes erbjuda så liten säkerhet mot oväntade omkastningar och indragande i större och Finland ovidkommande motsättningar, som Polens och Rumäniens". Att Finland samarbetade med sina sydliga grannar var nog naturligt på grund av grannskapet till Ryssland, men endast "intill en viss gräns"[1] — d.v.s. det kunde inte göras dominerande i utrikespolitiken utan att väcka oro i Sverige. I Stockholm förstod man visserligen, att randstatspolitiken berodde på fruktan att bli isolerad. Men ändå var det svårt att lösa grundproblemet, svårt att finna medel att få Finland att rikta sin utrikespolitik mot väster i stället för söder, såsom Brantings samtal med Holsti visade.[2]

Det effektivaste medlet skulle ha varit ett försvarsförbund, såsom chefen för utrikesdepartementets politiska avdelning Torwald Höjer konstaterade i en promemoria, som han hösten 1921 uppgjorde för det nya Helsingfors-sändebudet om politiken gentemot Finland[3]. För ett militärt samarbete talade framför allt det faktum, att Finland hade ständig betydelse för Sverige i främsta rummet som buffertstat mot stormakten i öster. Dessutom hade den långa historiska samhörigheten skapat förutsättningar för samförstånd och samarbete. Å andra sidan var Finlands självständighet, om den också stod på fastare grund än de baltiska staternas, ändå "långt ifrån säker". Därtill hade Finlands utrikespolitik varit vacklande, böjd för äventyrligheter och i ansenlig grad avhängig av vissa stormakter. Med dessa attribut syftade Höjer uppenbarligen på Tysklandsorienteringen, den utrikespolitiska kursändringen hösten 1918 och den därpå följande nära anknytningen till västmakterna, planerna på finländskt deltagande i interventionskrigen, de territoriella utvidgningsförsöken och den senare östkarelska politiken, som under sommaren 1921 i svenskarnas ögon otvivelaktigt hade varit minst sagt oförsiktig[4]. På grund av dessa faktorer och emedan Sverige inte genom finländsk förmedling ville hamna in i randstatspolitiken, var ett nära diplomatiskt samarbete — för att inte tala om ett militärt — "allt annat än lockande". Man måste också räkna med att händelserna år 1918 hos den svenska arbetarklassen hade framkallat ovilja mot det borgerliga Finland och i det borgerliga Finland en motsvarande känsla mot det "officiella" Sverige. På Bottniska vikens östra sida skulle man inte heller glömma Ålandsfrågan. För att övervinna finländarnas rädsla för att bli isolerade måste man därför nöja sig med att skapa goda och förtroendefulla relationer till grannlandet och därefter i alltmer växande grad

[1] Denna karaktäristik ingår i Redogörelse 1922 s. 113.

[2] Cit. Redogörelse 1923 s. 85. Se även Redogörelse 1922 s. 113 samt följande not.

[3] Höjers VPM angående Sveriges politik gentemot Finland 20. 9. 21. HP 1 Af. Promemorian har till tillämpliga delar som sådant införts i den Brantingska regeringens utrikespolitiska redogörelse för riksdagens utrikesnämnd år 1922 (Redogörelse 1922 s. 111—113) och den tilldelades även minister H. Elmquist, som i slutet av 1921 utnämndes till sändebud i Helsingfors.

[4] En sådan slutsats berättigas av den bild, som Holsti genom förmedling av Hultmans rapporter gav av Finlands utrikespolitik. Se s. 60 noterna 2—5.

ta Finland med i det nordiska samarbetet.[1] Eftersom mer än detta inte stod i utsikt, var Brantings misslyckande i försöken att påverka Holsti inte överraskande.

Branting hade för Holsti framhållit, att ett förbund med Polen inte var rätta sättet att bevara freden med den östra grannen. Hans egen tolkning av hur man skulle sköta östrelationerna framgår av att han i slutet av 1921 inledde förhandlingar om handelsavtal med Sovjetryssland. Som ett av de första länderna i världen försökte alltså Sverige skapa regelbundna handelsrelationer med sovjetregeringen, samtidigt som Finland stod på randen till öppet krig med den. Det av den socialdemokratiska regeringen undertecknade avtalet fick emellertid inte riksdagens godkännande: de borgerliga partierna i Sverige ansåg, att man inte ännu kunde ge Sovjetryssland ett så klart de facto-erkännande.[2]

Den svenska utrikesledningens från den finländska regeringens synpunkt avvikande inställning till den östliga stormakten kom till synes också i samband med den östkarelska frågan. I Stockholm trodde man inte på faran för krig mellan Finland och Sovjetryssland: "det bluffas oerhört" på bägge håll. Finlands oavhängighet var således inte i fara, och Sverige hade fördenskull ingen orsak att befatta sig med händelseutvecklingen genom att i likhet med randstaterna stöda sin granne eller genom att försöka medla i krisen. Sovjetregeringen skulle ha uppfattat mellankomsten som en inblandning i sina inre angelägenheter, och det var inte förenligt med Sveriges intressen att i Moskva väcka misstro mot sig. Höjer hänvisade uttryckligen till denna omständighet, då han i februari 1922 avvisade ett förslag av det nya sändebudet i Helsingfors, Elmquist — som avsåg att förbättra relationerna mellan Finland och Sverige — om att man borde bistå de flyktingar, som hade kommit från Östkarelen till Finland. Emedan Sverige inte tidigare hade bedrivit någon sådan verksamhet, skulle inledandet av en sådan i Moskva uppfattas som "ett tämligen markerat ställningstagande i den allt fortfarande rätt elakartade karelska frågan", ansåg Höjer.[3]

Den svenska högern var dock inte lika försiktig i den östkarelska frågan. Den godkände inte heller den socialdemokratiska regeringens passivitet. "Icke allenast billighet och rättvisa utan även vårt eget intresse kräver" att den finländska

[1] I sin PM talar Höjer om att Finland borde komma med "särskilt på det icke-politiska området" och betonar, att det inte var rekommendabelt, att grannlandet kom med i de nordiska ministermötena — i den mån dessa komme att fortsätta. Programmet i regeringens utrikespolitiska redogörelse var på denna punkt (s. 113) — och inte av en slump (jfr. s. 168, not 1 och s. 170, not 2) — mera omfattande: ". . . samverkan med de tre nordiska staterna i den utsträckning resp. ländernas intressen angiva . . . ".

[2] Lönnroth s. 70—73. Avvikande röster hördes dock. Se den liberala SvM, som stödde avtalet, 8. 3. 22 "Svensk-ryska handelsavtalet än en gång".

[3] Jorma Kalela 1966 s. 487—488. Höjer avböjde förslaget utan att sondera Brantings inställning. Den sistnämnde tog själv inte ställning för någondera parten i fråga om tolkningen av fredsfördraget i Dorpat. Om detta och den svenska inställningen till krisen i samband med det östkarelska upproret se dens. s. 486—488.

rättsliga ståndpunkten "oförbehållsamt erkännes", skrev Svenska Dagbladet 5. 1. 1922. Sovjetregeringen — med vilken Sverige till råga på allt förde handelsöverläggningar! — beskylde Finland för att provocera krig, fastän den själv konsekvent hade irriterat sin granne och fastän denne hade visat "ett mycket stort mått av självbehärskning" i sin inställning till östkarelarnas aktivitet. Finlands regering fick också erkännande för sin neutralitet av liberalerna, även om dessa ansåg Sovjetrysslands bryska uppträdande delvis bero på de finländska aktivisternas verksamhet, vilken hade uppväckt ryssarnas misstroende. Social-Demokraten — regeringspartiets huvudorgan — och Arbetet ansåg däremot, att grannlandet endast hade sig självt att skylla för sina svårigheter. Det hade varit alltför slapphänt emot aktivisterna och hade genom sin ogrundade vädjan till Nationernas förbund uppretat sovjetregeringen — och samtidigt gjort östkarelarna en björntjänst. Kommunisterna åter fördömde det "vita Finlands" "angrepp" lika kraftigt som den yttersta vänstern i Finland.[1]

Högerpressens attityd hade förändrats betydligt sedan sommaren och förhösten 1921, då en debatt fördes i Sverige om samverkan med Finland. Debatten hade inletts av den liberala Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning, som fr.o.m. april hade understrukit den fara som hotade både Sverige och Finland från Sovjetrysslands sida. Chefredaktör Segerstedt ansåg att "allt som försvagar Finland minskar vår trygghet och allt som stärker densamma förbättrar vårt läge". Sverige borde frångå sin passivitet till förmån för aktivitet, det borde försöka uppnå en ledarställning vid Östersjön och inte nöja sig med fullkomlig obetydlighet. Grälet om Åland gagnade endast den gemensama fienden. Därför borde man i stället för att tvista inleda en utveckling av samarbetet. Denna rekommendation fick till en början stöd endast av några liberala landsorts-

[1] De två första citaten SvD 5. 1. 22 "Allvar i Öster", följande dens. 28. 2. 21 "Casus belli" och de sista FDP 29. 11. 21 "De vit-finska ståtrövarna". Ett stöd åt Finland i den östkarelska frågan var enligt SvD på sin plats, emedan Sovjetryssland hade "utöver Finlands gränser . . . andra mål, vilkas förverkligande skulle ryckas långt närmare genom en ny erövring av Finland". 8. 1. 22 "Skuggorna samlas". Se även dens. 1. 12. 21 "En ringdans medan mor väntar" och 1. 2. 22 "Måttet rågat". Samtliga dessa ledare hade skrivits av redaktör Ahnlund. Aftonbladets (6. 12. 21 "Karelarnas frihetsstrid", 23. 1 "Finland, Ryssland och Karelen" och 12. 2. 22 "Den röda plundringsepisoden i Nordfinland") och Nya Dagligt Allehandas (8. 1. och 10. 1. 22 Dagens diskussionsämnen) ställningstaganden var inte lika deciderade. Den fjärde av högertidningarna i Stockholm, Stockholms Dagblad, befattade sig inte alls med frågan om Östkarelen. — Av de liberala organen betraktade GHT (3. 12. 21 "Karelarnas resning", Segerstedt) den finländska regeringens neutralitet som kanske t.o.m. alltför uttrycklig. Stockholms-Tidningen tog inte ställning i den östkarelska frågan, även om den (24. 11. 21 "Ryssland och Väst-Europa") hade påstått, att Sovjetryssland hyste utvidgningssträvanden västerut. Följderna av aktivisternas verksamhet framhölls av SvM (13. 1. 22 "Folkförbundet och det karelska stridsäpplet" och 15. 2. 22 "Ämnar Ryssland anfalla Finland") och DN (25. 1. 22 "Nationernas Förbund och Fjärrkarelen" och 15. 2. "Norden och Sovjetryssland", båda av Wickman). — Om Social-Demokraten se närmare Kalela 1967 s. 486 och ovan s. 67, not 1 samt 2. 12. 21 "Finland och Karelarnas intressen", 5. 12. 21 "En officiell finsk förklaring och karelska frågan", 10. 1. 22 "Konstaterat faktum", 20. 1. 22 "Motgången i karelska frågan", 24. 1. 22 Pressröster och 11. 2. 22 "Den finsk-ryska spänningen". Om Arbetet se 3. 1. 22 "Finsk aktivism och Svensk" (A. Vogt). — Om Folkets Dagblad Politiken se utom ovanst. 5. 7. 21 "En förtalskampanj och dess syfte".

tidningar, men efter Genève-beslutet började också Dagens Nyheter — även den liberal — kräva en aktiv Östersjö-politik till stöd för de nya staterna. Tidningen tog dock avstånd från en "svensk storpolitik".[1] Högerns och den socialistiska vänsterns pressröster samt en del av de liberala tidningarna lät antingen bli att ta ställning eller stämplade försonings- och samarbetstankarna som förräderi, eftersom Ålandsfrågan ännu inte slutgiltigt hade avförts från dagordningen[2]. De åsiktsgrupperingar som framträdde under debatten om affären Sundblom och Björkman i oktober hade sålunda uppstått redan på sommaren.

Sedan neutraliseringskonventionen hade slutits förändrades dock konstellationen och den började småningom få den form som sedan bibehölls under de följande åren. I slutet av oktober publicerade högertidskriften "Det nya Sverige" en artikel av överste Carl Rosenblad, där denne, visserligen i vaga ordalag, krävde militärt samarbete mellan Sverige och Finland. Även om några högertidningar

[1] Cit. GHT 6. 4 "På längre sikt". Se även dens. 11. 4 "Vår östersjöpolitiks mål", 20. 4 "Ännu ett tillfälle", 7. 5 "Medan tid är", 11. 5 "Ålandsrapporten", 17. 5 "Nya ovädersmoln.", 25. 6 "Utslaget", 25. 7 "Det nordiska samgåendet", 9. 8 "Utanför" samt 20. 9 "Nederlagets utnyttjande". Dessa artiklar av Segerstedt var till stor del en frukt av hans samtal och brevväxling med Söderhjelm. Det i samband med affären Sundblom och Björkman nämnda samarbetet (s. 47) hade börjat redan vid årsskiftet 1920/1921. Söderhjelm Anteckningar 24. 10. 20, 18. 2, 23. 2, 13. 4 och 29. 4. 21, Söderhjelm till Segerstedt 27. 6, 15. 7 och 5. 8, Segerstedtska saml. och Segerstedt till Söderhjelm 4. 5 och 1. 7 WSBS. — Klar försoningspolitik drev också Mellersta Skåne (22. 4 "Ålandsfrågans lösning") och Värmlands Posten (28. 4 "Sverige och Finland"). Se även UNT 23. 4 "Ålandsfrågan" och 23. 6 "Åland och Sverige". — Dagens Nyheters behandling av Östersjöpolitiken inleddes av förre chefredaktören O.v. Zweigbergk (6. 7 "Svensk storpolitik") och fortsattes av redaktör Wickman (6. 8 "Östersjön", 12. 8 "Sverige och Östersjön", 28. 8 "Korrekt grannsämja" och 21. 9 "Sverige och Finland"). Se även samma tidn. 26. 6 "Den salomoniska domen i Géneve" och 3. 7 "Respektabel självkänsla" (båda av v. Zweigbergk) samt 12. 4 "Sveriges utrikespolitiska läge" (Wickman). Om Dagens Nyheter se även Kihlberg s. 196—198.

[2] Den under våren och sommaren 1921 förda diskussionen bestod snarare av en tvist om politiken under de föregående åren och kritik av NF än av principdebatt om Finlandspolitiken. Se Tingsten s. 124—131. Härvidlag misslyckades alltså GHT och DN i sitt uppsåt. — Enligt NDA:s chefredaktör L. Ljunglund (brev till Ahnlund 21. 7, Ahnlundska saml.; se även Söderhjelm Anteckningar 19. 8.) skapades de av Ahnlund förordade "drägliga" relationerna till Finland inte genom att man vände "andra kinden till"; om man svalde förolämpningarna skulle detta slutligen leda till att man förlorade prestigen — det hade utvecklingen efter unionsupplösningen med Norge visat. Denna uppfattning kom också till synes i hans tidnings ledare (27. 6 "1918 års politik i Géneve", 7. 7 "Liberal 'svensk storpolitik' " 22. 7 "Misstänkta storpolitiska locktoner", 31. 7 "Neutraliseringen av Åland", 1. 8 "Riskabla meriter", 3. 8 "Finnarnas affärer med Frankrike", 12. 8. "Hvad åsyfta de finska bearbetningarna", 26. 8 "De baltiska fantasierna" och 29. 10 "Svensk dekadens"). — Aftonbladets skrivsätt var inte lika skarpt, där kom i någon mån inflytandet från den gamla "finlandsaktivismen" fram (21. 5 "Västsvenska tankar i Ålandsfrågan", 8. 5 "Dunkla anvisningar", 24. 7 "Bör fronten upprivas", 30. 7 "Randstatspolitik" och 7. 8 "De nya Östersjöstaternas konferens"). Redan i april 1921 "medgav" AB:s chefredaktör W.Söderberg "privat att den [av rapportörerna] föreslagna lösningen är den bästa på många sätt". (Söderhjelms Anteckningar 23. 4. 21). Stockholms Dagblad deltog inte alls i debatten och även Svenska Dagbladet undvek att ta ståndpunkt. Om den sistnämnda se dock 21. 7 "Sådd och skörd" och 27. 7 "Randstaterna" (Ahnlund). Den liberala Stockholms-Tidningens (5. 8 "Förhållandet till Finland", 9. 8 "DN:s östersjöpolitik" och 18. 9 "Eftervisdom och realpolitik", Rinman) ställningstaganden stod mycket nära NDA:s. För den socialdemokratiska pressen se Social-Demokraten 25. 8 "Förhållandet Sverige-Finland" samt Arbetet 2. 7. "Utrikespolitik", 18. 9 "Ett par manomaner" och 22. 9 "Åland-Finland" (alla av Engberg).

nog underströk ländernas gemensamma intressen i fråga om Ålands försvar, stödde endast Aftonbladet och några landsortstidningar Rosenblads program. De övriga högertidningarna i Stockholm ställde sig antingen avvisande (StD, NDA) eller passiva (SvD). Bland de liberala stödde endast Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning militärt samarbete, medan de övriga endast var redo till ekonomiskt och kulturellt samarbete. Samtidigt blev det klart, att motivet till Dagens Nyheters skrivsätt under sommaren framför allt hade varit att visa, hur meningslöst det var att förlänga Ålandskonflikten utöver Génève-beslutet. De socialdemokratiska tidningarnas inställning till samarbetsprojekten var ännu försiktigare än de liberalas. Kommunisterna ville överhuvudtaget inte ha någonting med Finland att skaffa.[1] Brantings påstående till Holsti, att "svenska folket" ännu inte var färdigt att ställa sig på Finlands sida i händelse av ett sovjetryskt angrepp, var således inte grundlöst.

Under den debatt som under senhösten 1921 fördes i Sverige om samarbetet med Finland och den östkarelska frågan, nämndes Ålandsfrågan nästan inte alls. Under remissdebatten i början av riksdagen 1922 togs frågan upp endast av högerledaren Lindman. Denne kritiserade regeringen för att kungens trontal hade innehållit endast ett neutralt konstaterande, att Ålandsfrågan var löst. Efter-

[1] Rosenblads artikel var rubricerad "Problemen i öster", DNS 1921 s. 406—415. I september hade prof. Eli Heckscher publicerat en artikel i samma riktning, men försiktigare formulerad, i Svensk Tidskrift 1921 s. 333—339 "Efter Åland". Om dess tillkomst se Bagge till Heckscher 18. 8 och om de reaktioner den framkallade se Hjärne till Heckscher 15. 9, båda i Heckscherska saml. — Om Aftonbladet se 30. 10 "Östersjödiskussionen". Bland högertidningarna i landsorten hade Göteborgs Dagblad redan på sommaren försvarat militär och diplomatisk samverkan, se 1. 6 "Östersjöstaterna förbund", 9. 8 "Östersjön, England och Sverige" och 22. 9 "Stryk över och gå vidare". Om de övriga se Göteborgs Morgonpost cit. DN 28. 6 och 24.9 Sydsvenska Dagbladet 26. 9 "Svensk östersjöpolitik", Nya Värmlands Tidning 15. 9 "Åland, Sverige och Finland" och Skånska Dagbladet 10. 11 "Vakthållning österut". — Om StD se 20. 11 "Luftig aktivism" och NDA 10. 9 "Sverige och de nya östersjöstaterna", 16. 11 "Det baltiska antingen — eller", 17. 11 "Den s.k. aktivismen" och 18. 11 "Finsk och svensk politik". Redaktör Ahnlund vid SvD hade visserligen redan i slutet av 1921 i Allmänna försvarsföreningens årsbok Vårt försvar (1921) publicerat en artikel, där han understödde militärt samarbete ("Systerbäck"), men tidningen höll sig utanför samarbetsdebatten. Se dock SvD 22. 1. 22 "En oförsvarlig hållning" (Stridsberg) och 12. 2. 22 "Sveriges militärpolitiska läge" (Ahnlund). Om Segerstedts artiklar se GHT 10. 11 "Problmen i öster" och 22. 11 "Franska farhågor och svenska". Stockholms-Tidningen erkände visserligen överensstämmelsen i Finlands och Sveriges intressen när det gällde försvaret (22. 10 "Östersjöpolitik av olika slag", 4. 11 "Sveriges ansvar" och 5. 2. 22 "Washington och Östersjön"), men tog inte ställning till ett militärt eller diplomatiskt samarbete. — Wickman medgav 25. 11 ("Raskt marscherat") öppet den taktiska naturen hos DN:s skrivsätt under sommaren. Om DN se även "Slagordenas diplomati" och 18. 11 "En hård dom" (båda av Wickman) samt 16. 11 "En utrikespolitisk uppgift" (Dehlgren). De övriga liberala tidningarna hade redan på sommaen avvisat det militära och diplomatiska samarbetet. SvM 15. 11 "Aktiv östersjöpolitik", UNT 12. 11 "Den nyaste aktivismen", Göteborgs Posten 13. 6 "Sverige och de baltiska staterna" och samma tidn. cit. UNT 23. 11. Se även partiledaren Edéns och prof. N. Stjernquists uttalanden vid två diskussionstillfällen i Stockholm 4. 11 och 1. 12 (DN 5. 11 och 2. 12). — För de socialdemokratiska tidningarna se Soc-D 15. 11 "Aktivism och aktivism" och Arbetet 24. 9 "Kretsen vidgas" (Engberg) samt för de kommunistiska FDP 11. 11 "Vi och Ryssland" (C. N. Carleson).

som pressen inte heller i detta skede mera tog upp saken, kan man tryggt hävda, att högerledarens tal i Sverige avslutade debatten om Ålandsfrågan.[1]

Konungens (= regeringens) trontal var enligt Söderhjelms uppfattning den slutliga bekräftelsen på att Branting uppriktigt strävade efter att förbättra relationerna och att han i sin politik syftade till "att glömma allt gammalt". Sändebudets bedömning hade på några månader förändrats från den rakt motsatta: ännu i september hade han varit övertygad om att socialistledarens övertagande av statsministerposten skulle leda till "nya skärmytslingar och tråkigheter".[2]

Brantings strävan att förbättra relationerna med Finland — och på så vis dra grannlandet med i det nordiska samarbetet — hade kommit till synes också i utnämnandet av ett nytt sändebud i Helsingfors, vilket hade möjliggjorts av att Finlands riksdag hade godkänt de s.k. Ålandslagarna. v. Sydows regering hade för denna post tänkt sig chefen för utrikesdepartementets politiska avdelning, Torwald Höjer. Även Branting var i början av samma mening. I mitten av november erbjöd han emellertid posten åt Henning Elmquist, som hade varit socialminister i den avgångna regeringen. Denne gav ett jakande svar. Undanskjutandet av högermannen Höjer berodde knappast på att han skulle ha varit "persona non grata" hos socialistregeringen, såsom Söderhjelm antog. Tvärtom är det troligare att Branting, som också fungerade som sin egen utrikesminister, inte ville avstå från Höjer just av anledningen, att det var svårt att finna en lika kompetent ersättare för honom. En annan faktor som påverkade statsministerns beslut var att Höjer på grund av Ålandsfrågan var allt annat än populär bland finländarna.[3] I detta avseende var Elmquist klart lämpligare: hans sympatier för

[1] Iakttagelsen att Ålandsdebatten avslutades med Lindmans tal har framförts av Tingsten (s. 131). Om Lindmans anförande se AK 1922:3 s. 19 och om konungens tal Bihang till riksdagens protokoll 1922, 1 saml. s. 1—2.

[2] Det första citatet ur Söderhjelms rapport 19. 1. 22 och det andra ur hans rapport 14. 9. 21. Se även anteckningar 5. 1. 22. Söderhjelm var ännu i början av oktober beredd att t.o.m. medverka till att Branting inte skulle bli statsminister. Brev till Idman 10. 9, KGIS, Söderhjelm Anteckningar 3. 10, brev till Segerstedt 14. 10 Segerstedska saml. Vändpunkten i ministerns inställning till Branting var samtalet med denne 20. 10 (se s. 50, 56).

[3] Om den v. Sydowska regeringens planer se ett i UD:s arkiv, dossieren om Höjer, förvarat koncept till brev från denne till utrikesminister Wrangel 28. 8, i vilket han avsäger sig den erbjudna posten. Denna avsägelse — om ovannämnda brev överhuvudtaget avsändes — påverkade dock inte Höjers kandidatur. Se brev från chefen för UD:s personalavdelning, Torsten Undén, till Höjer 11 och 16. 10, THS. Uppfattningen att Höjers val var "säkert" var inte okänd ens för utomstående. Se Segerstedt till Söderhjelm 11. 11 och 18. 10 WSBS; Söderhjelms Anteckningar 22. 10; Söderhjelms rapport 22. 10. Höjer avsade sig inte heller på eget initiativ kandidaturen. Se hans brev till T. Undén 6. 12., kopia THS. Om Brantings inställning till Höjer säger T. Undén i ovannämnda brev (16. 10) "Din ställning hos den nye excellensen. . . var utmärkt god. Branting har yttrat sig synnerligen erkännande om Din kapacitet och har särskilt framhållit att han starkt funderade på tanken att sätta Dig i Helsingfors. Svårigheten vore egentligen att för Dig finna en efterträdare. . .". Höjer kom synnerligen väl till rätta med den första socialdemokratiska regeringen. Palmstierna 1954, s. 85—86, 160, 162. Om Söderhjelms misstankar om motsatsen se hans rapport 22. 10. — Söderhjelm anmärkte i sina anteckningar om Höjer (sommaren 1920), att denne var den "Finlandsfientliga klickens ledare" inom

Finland var allmänt kända och han hade en vidsträckt vänkrets på östra sidan av Bottniska viken.[1]

Trots att svenskarna snart glömde Ålandskonflikten och Branting också själv försökte reparera de brutna banden, fick han erfara, att finländarna var mera långsinta. Nationernas förbunds råd godkände 11. 1. 1922 på basen av en rapport, uppgjord av Englands representant Sir Cecil Harmsworth, de förpliktelser som ålåg rådet enligt neutraliseringskonventionen om Åland. Den svenska regeringen ansåg rapporten vara bristfällig, emedan där inte utsades, att signatärmakterna hade moralisk förpliktelse att tillgripa nödvändiga åtgärder till skydd för neutraliseringen, inte endast att medverka till beslut om sådana i NF:s förbundsråd. I rapporten nämndes inte heller, att Sveriges och Finlands representanter vid Génève-konferensen uttryckligen hade tryckt på denna omständighet. Den svenska regeringen ansåg, att dessa omständigheter fordrade en anmärkning mot Nationernas förbunds sekretariat. Eftersom Finlands intressen i denna fråga troddes vara desamma som Sveriges, föreslog Branting 7. 2. 1922 minister Söderhjelm, att man skulle förena sig om den planerade anmärkningen.[2]

Finlands regering begärde med anledning av detta förslag utlåtanden av minister Carl Enckell och professor Rafael Erich, vilka vid Génève-konferensen hade fungerat som Finlands representanter. Enckell ansåg att den svenska regeringens anmärkning var befogad, men påpekade dessutom, att rapporten omnämnde att Nationernas förbund garanterade neutraliseringen. Så var dock enligt hans uppfattning inte fallet. Skyldigheten att försvara Åland tillhörde enligt konventionen

Sveriges utrikesdepartement. Branting måste ha varit medveten om Höjers åsikter beträffande Finland och i synnerhet de finskspråkiga (s. 171, noterna 1 och 2). I sitt ovan omtalade avsägelsebrev motiverade Höjer också själv sin ståndpunkt med att han inte var populär bland finländarna. Se även s. 170—171.

[1] Om Elmquists sympatier för Finland se Söderhjelms rapporter 10. 5 och 14. 9. 21 och om hans kontakter med finländarna Leo Ehrnrooth till Elmquist 7. 12. 21 och Einar Holmberg till Elmquist 11. 1. 22. HES. Om Elmquist själv eftersträvade posten, vilket Söderhjelm ansåg självklart (Anteckningar 2. 12 se även s. 171, not 4), anförde han otvivelaktigt sina finländska kontakter. Han kunde t.o.m. hänvisa till sin bekantskap med president Ståhlberg. Se Elmquist till Ståhlberg 14. 4 och 18. 2. 1904 samt 9. 5. 1906. KJSS k. 5. Elmquist hyste själv uppfattningen, att hans positiva inställning till det svensk-finländska samarbetet hade medverkat till utnämningen (se hans brev till Höjer 28. 2. 22, THS). — Segerstedt och Söderhjelm hade redan i juli enasts om att den Edénska regeringens liberala justitieminister, Eliel Löfgren, var den lämpligaste kandidaten. Segerstedt hade också uppmanat denne att "hålla sig framme". Segerstedt till Söderhjlem 11. 10. Se även Söderhjelms Anteckningar juli 1921 och Segerstedt till Söderhjelm 1. 7. Också Branting hade funderat på Löfgren. Fru Löfgrens redogörelse för Söderhjelm (Anteckningar 2. 12) och Segerstedt till Söderhjelm 14. 11. Den finländska regeringen skulle för sin del ha velat behålla chargé d'affaires Hultman som Sveriges ordinarie sändebud. Hultmans telegram 1. 9 och 2. 9, HP 20 A, Holstis telegram till Söderhjelm 2. 9, Söderhjelms rapporter 14. 9 och 24. 9. Statsminister Erich nämner i sitt brev till Söderhjelm 7. 1. 21 (WSS k. 4), att "Hultman tydligen var emot den officiella Ålands-politiken. . .".

[2] Förslaget till samarbete med Finland synes ha gjorts av Marks von Württemberg. Höjer till Trolle 23. 1. 22 HP 20 A. Se även Höjers VPM 26. 1 och brev till Marks von Württemberg 25. 1, HP 20A, Söderhjelm till Holsti 7. 2, UM 9 0 II, Brantings telegram till Elmquist 7. 2, HP 20 A. Höjer hade förberedelsevis diskuterat med prof. Erich om samarbete redan 25. 1 då han träffade denne i Stockholm. Se Höjers ovannämnda VPM.

signatärmakterna, som i förbundsrådet endast skulle besluta om vilka åtgärder som var nödvändiga. Enckell föreslog också, att Finlands regering skulle komma med förslag om en sådan tolkning, men först sedan avtalet redan hade trätt i kraft. Inflytandet från den nyligen överståndna konflikten kom till synes däri, att Finland enligt Paris-ministerns uppfattning som innehavare av suveräniteten över Åland inte kunde nöja sig med att understöda den svenska regeringens framställning, utan att den borde göra en egen anmärkning rörande tolkningen av garantin. Erich förenade sig om de av Enckell gjorda anmärkningarna, men ansåg tydligen, att det inte var nödvändigt att lämna in någon skrivelse överhuvudtaget, även om svenskarna gjorde det. "Kanske vore det just fördenskull. . . bäst att vara tyst." [1]

Ståhlberg och Vennola, som skötte ärendet i regeringen, medgav, att brister i Harmsworths rapport existerade, men fann dem inte lika betänkliga som Enckell och Erich. Eftersom det inte var fråga om någon autentisk tolkning av konventionen, var det inte nödvändigt med någon anmärkning. Regeringen ansåg sig inte heller kunna vidta den av Enckell föreslagna åtgärden, emedan det kunde leda till att den begärda tolkningen förkastades eller att en motsatt tolkning gavs. I båda fallen skulle Finlands ställning försvagas. Enligt president Ståhlberg, vilken sannolikt bestämde beslutets innehåll, skulle ett accepterande av den svenska regeringens förslag dessutom ha inneburit att man avstod "från den fördelaktiga positionen, att Nationernas förbund i Ålandsfrågan har ansetts ställt sig och vara huvudsakligen på vår sida".[2]

Söderhjelm fick 28. 2 fullmakt att överlämna en not, i vilken man tillkännagav, att Ålands neutralisering hade ordnats genom fördrag som hade ratificerats av bl.a. Finlands riksdag, och att Finlands regering fördenskull inte ansåg det nödvändigt att inlämna någon skrivelse.[3]

Svaret blev en besvikelse för den svenska regeringen, som redan hade hunnit avsända sin egen skrivelse, men som hade hoppats, att finländarna trots detta skulle vidta en liknande åtgärd. Branting uppmanade minister Elmquist att i det fall att saken på nytt kom på tal framföra följande till Finlands regering: "Jag har

[1] UM:s telegram till Paris 22. 1; Elmquists telegram 14. 2, HP 20 A; Enckells rapporter 15. 2 och 6. 3 samt brev till Erich 16. 2, Erichska saml. (FRA); Erich till Idman 29. 3, KGIS (citat därifrån). Se även odaterad promemoria (av handstilen att döma gjord av Vennola)UM 9 0 I samt Söderhjelm till Procopé 2. 3, HjPrS k. 2.

[2] Cit. Ståhlberg till Söderhjelm 11. 3, WSBS. Uppgiften att Ståhlberg bestämde beslutets innehåll har givits av minister R. Numelin 29. 9. 1966. Hans berättelse bekräftas av ett av Ståhlberg författat förslag till svarsnot till Sverige (förvarat i UM:s arkiv, UM 9 0 I, av handstilen att döma gjort av Ståhlberg), vilket till ordalydelsen är nästan identisk med det slutliga svaret (not 3 nedan), samt av Holstis PM till regeringens utrikesutskott 27. 2 (JHVS k. 45), i vilket efteråt har tillfogats anmärkningen "esitetty pr.kanta". Ståhlberg motiverade även själv beslutet i brev till Söderhjelm och Idman (brev 11. 3, WSBS och Idman till Ståhlberg 15. 3, KJSS k. 10). Holstis roll vid ärendets behandling förefaller att ha inskränkt sig till att han föredrog det slutliga avgörandet i utrikesutskottet och i statsrådet — hans huvuduppmärksamhet var vid denna tid otvivelaktigt fäst vid förberedelserna för randstatsförbundet. Om Vennolas hållning se hans i föregående not nämnda promemoria.

[3] Holstis telegram till Söderhjelm 28. 2. Se även Elmquists telegram 28. 2, HP 20 A.

icke kunnat undgå att finna det beklagligt, att Finlands regering, särskilt i den snäva form som skett, ansett sig böra avböja ett från svensk sida framställt förslag om svensk-finskt samgående i en fråga, beträffande vilken de båda ländernas intressen synas vara identiska". Avdelningschef Höjer hade önskat, att man dessutom skulle understryka för finländarna, att deras uppträdande "icke synes varsla gott för det förtroendefulla förhållande mellan länderna, varpå man efter det avgörandet som träffats i Ålandsfrågan från svensk sida hoppats och som man genom de diplomatiska förbindelsernas upptagande i full omfattning . . . velat främja". Branting ansåg tydligen, att en dylik anmärkning endast skulle reta finländarna. Han ville därför att den inte skulle framföras.[1]

Den finländska regeringen motiverade sitt avböjande svar till svenskarna med att den ansåg den föreslagna åtgärden onödig. Å andra sidan var Finlands och Sveriges utrikesledning praktiskt taget ense rörande Harmsworths rapport, varför det hade varit möjligt att uppnå samförstånd, om finländarna hade ansett detta i sig självt önskvärt. Detta gjorde de emellertid inte i en fråga, som berörde Åland.[2]

[1] Branting till Elmquist 4. 3 (Brantings randanmärkningar i ett av Höjer uppgjort koncept), HP 20. Se även Brantings telegram till Elmquist 20. 2 och 27. 2, HP 20 A.

[2] Sedan Branting framfört sitt förslag, skrev Söderhjelm i sin dagbok (Anteckningar 10. 2): "Det är osannolikt att [de Finlands regering] vill vara med, om också här blott beröras saker, som äro lika viktiga för oss båda och varom vi varit ense i Geneve. Dessutom förelåge ju här ett tillfälle till samarbete — men just detta kommer visst att avskräcka."

2.2. Från Genua till Moskva

Under de månader som följde omedelbart efter Ålandsfrågans avförande från dagordningen skedde inget militärt eller diplomatiskt samarbete mellan Finland och Sverige. Att få till stånd samverkan tycktes tvärtom lika motigt som tidigare. Händelseutvecklingen våren 1922 gav dock samarbetets förespråkare ny anledning till hoppfullhet. Den händelseutveckling, som bildade bakgrunden till optimismen, började i viss mening rätt långt från Norden, i Genua på italienska Rivieran.

2.2.1. *Genua-konferensen*

Samtidigt som man i Finland dryftade försvarsförbundet mellan randstaterna, diskuterade man på annat håll i Europa det initiativ till en konferens, som hade gjorts av Lloyd George, och som i själva verket i början på januari hade lättat spänningen i krisen mellan Finland och Sovjetryssland (s. 61). Vid det av engelske premiärministern föreslagna mötet hade man för avsikt att reorganisera förhållandena i Europa och inleda världsdelens ekonomiska återuppbyggnad med utnyttjande av de möjligheter som Sovjetryssland och Tyskland erbjöd. I konferensen, som planerades hållas i Genua, var det meningen att även Förenta Staterna skulle delta vid sidan av alla de europeiska staterna. [1]

Behandlingen av Lloyd Georges förslag aktualiserade på ett markant sätt skillnaden mellan Englands och Frankrikes inställning till de stater, som hade förlorat världskriget. Det förra hade redan år 1921 slutit ett handelsavtal med Sovjetryssland, till vilket Frankrike ställde sig lika avvisande som till Tyskland. Det var motbjudande för franske premiärministern Raymond Poincaré att erkänna de båda besegrade stormakterna som jämbördiga förhandlingspartner, men han blev tvungen att godta sammankallandet av den planerade konferensen i Genua våren 1922 som ett nödvändigt ont. Poincaré lyckades dock förhindra, att de frågor om territorrier och krigsskadestånd som hängde samman med fredssluten, inrycktes i mötets program. Detta kom sålunda främst att omfatta ekonomiska spörsmål rörande Sovjetryssland.[2]

Också Holstis planer föreföll att omintetgöras av Frankrike. Fransmännen

[1] Se t.ex. Taylor s. 189—190.

[2] Se t.ex. Carr 1953 s. 344 och 1954 s. 243—244; Gathorne-Hardy s. 103; Wandycz s. 254—257.

motsatte sig visserligen inte randstatssamarbetet, tvärtom, men de hade sedan hösten försökt förmå Polen att iaktta försiktighet i östrelationerna. Också hoppet att få sovjetregeringen att svara för Tsarrysslands skulder medverkade kanske till att man i Paris inte ansåg det lämpligt, att försvarsförbundet mellan randstaterna slöts just före konferensen i Genua. Det är dessutom möjligt, att polska legationen i Helsingfors hade handlat på eget bevåg, då den tog förbundsplanerna till tals.[1] I vilket fall som helst fick Holsti först kort före avresan från Helsingfors veta, att polackerna inte tänkte ta upp saken i Warszawa. Avsikten var i stället att diskutera just de frågor som skulle behandlas vid konferensen i Genua. Styrkan av grannländernas intresse för dessa var en överraskning för Holsti, trots att Estland t.o.m. hade föreslagit en särskild rådplägning om denna sak.[2]

Betecknande för den finländska regeringens förberedelser för Genua var, att den pådrivande och riktningsgivande kraften var en person utanför regeringen, minister Carl Enckell. Från Paris underströk denne, att normaliserandet av relationerna mellan Västeuropa och Sovjetryssland kunde ske på de staters bekostnad, vilka hade avskilts från tsarväldet och slutit fredsfördrag med sovjetregeringen. Dessa borde därför förbereda sig grundligt för den kommande konferensen och där uppträda gemensamt. De nya staterna borde dessutom kraftfullt föra fram principen om gemensamt "motstånd mot det röda Rysslands imperialism". Konferensen i Warszawa borde framför allt ta dessa synpunkter i betraktande. Om de stater som deltog i denna kunde uppnå samförstånd, kunde de eventuellt påverka den inställning man i Genua kommer att inta gentemot Sovjetryssland.[3]

I Warszawa kom man mycket riktigt överens om ett tämligen vidsträckt sam-

[1] Då minister Enckell i början av mars i franska utrikesministeriet tog försvarsförbundet till tals, fick han av kanslichefen De Peretti — denne hade diskuterat frågan med Poincaré — ett undvikande svar. De Peretti anförde inte direkt något skäl för tidpunktens olämplighet, utan hänvisade i svävande ordalag till Genua-konferensens närhet och till att försvarsförbundet kunde ge Sovjetryssland anledning till angrepp. I polska Paris-legationen tolkades detta uttalande så, att Frankrike inte ville ge England anledning att kritisera Polen för imperialism, aggressivitet o.s.v. Enckells rapport 14. 3. 22. Se även rapporten 5. 3. 22. Också Polens statschef Pilsudski sade till minister Ehrström, att han ansåg tidpunkten olämplig. Hans motiveringar (se Holsti s. 188) verkar sökta och förefaller sålunda tyda på franska påtryckningar. Se Ehrströms telegram 18. 2 och 24. 2 samt rapporter 21.2 och 4. 3. Utrikesminister Skirmunt omtalade 9. 3 för svenske ministern, att Polen i framtiden önskade ett förbund, men "inte nu". Anckarsvärds rapport 10. 3.HP 20 C. Dessa fakta utesluter inte möjligheten, att polska legationen i Helsingfors hade handlat på eget initiativ. Till denna slutsats kom det svenska sändebudet i Warszawa på grund av de samtal han hade fört med därvarande diplomater och tjänstemän vid polska utrikesministeriet. Anckarsvärds rapporter 28. 2, 7. 3, 10. 3 och 18. 3 samt brev till Höjer 18. 3, HP 20 C.

[2] Holsti fick kännedom om polackernas konferensprogram genom Ehrströms telegram 5. 3. Se även Anckarsvärds rapport 21. 2, HP 20 C. Om Holstis uppfattning om de ärenden som skulle tas upp vid konferensen se telegram till Ehrström 6. 3 och PM 7. 2—7. 3 UM 12 Varsovan konferenssi 13—17. 3. 1922. — Estlands regering avstod från sitt förslag, emedan de frågor som skulle tas upp vid Genua-konferensen kunde behandlas vid utrikesministerkonferensen i Warszawa. UM:s cirkulärtelegram 26. 1 och 1. 2.

[3] Jorma Kalela 1966, s. 303.

arbete, och de beslut som fattades där utgjorde tillsammans med Enckells rekommendationer basen för instruktionerna åt den delegation som från Finland avreste till Genua. Ett samfällt uppträdande fick ytterligare stöd i det diplomatiska förbundsavtal, det s.k. Warszawa-avtalet, som slöts mellan Polen, Lettland, Estland och Finland vid konferensen.[1]

Den viktigaste av de frågor som behandlades i Warszawa rörde Tsarrysslands skulder. Polen, Lettland och Estland, vilka sannolikt hade blivit tvungna att delta i betalningen av dem — Polen hade i Versailles-fördraget även förbundit sig till detta —, beslöt att i Genua verka därhän, att frågan överhuvudtaget inte togs upp. Finland stöd i en särställning gentemot de andra randstaterna, emedan landet hade åtnjutit finansiell autonomi före år 1917. Vid freden i Dorpat hade man dessutom uttryckligen överenskommit, att Finland inte var ansvarigt för några som helst ryska statsskulder. Trots att Finlands delegater av denna anledning skulle avhålla sig från att delta i frågans behandling, fick de fullmakt att vid behov stöda de övriga randstaternas ståndpunkt.[2]

Mera hotande ur de staters synpunkt, vilka hade deltagit i Warszawa-konferensen, var en annan fråga som eventuellt skulle tas upp i Genua, nämligen spörsmålet om de fredsfördrag som hade slutits med Sovjetryssland. Eftersom stormakterna inte de jure hade erkänt sovjetregeringen, ansåg de inte heller de fördrag denna hade slutit för gällande. Det var därför att befara, att de skulle bli föremål för översyn. Detta beslöt de delegater som hade sammanträtt i Warszawa att motsättta sig.[3] Polen meddelade dessutom, att länderna inom Lilla Ententen hade gett löfte om sitt stöd åt randstaternas program, om dessa å sin sida förband sig att avvisa en revision av Versailles-fördraget och andra "stora" fördrag som kunde jämställas med detta. Ett beslut om detta, vilket Holsti fick Vennolas godkännande att förena sig om[3], var dock onödigt vid tiden för Warszawa-konferensen. Vid överläggningarna mellan Lloyd George och Poincaré i mitten av februari hade man nämligen redan kommit överens om att de "stora" fredsfördragen inte skulle tas upp i Genua.[4] Finlands utrikesledning blev dessutom föremål för skarp kritik sedan beslutet hade nått offentligheten i hemlandet: högern och vänstern sparade inte på orden för att fördöma regeringen, vilken

[1] Instruktion för Finlands delegation i Genua och protokoll från Genua-delegationens möten (i Helsingfors), UM 12 Genovan konferenssi I, Warszawa-avtalet med tillhörande besluts- och tilläggsprotokoll, UM 12 Varsovan-konferenssi 13.—17. 3. 1922. Om konferensen se även s. 85—85 och 235—236.

[2] Det var dock möjligt, att Finland kunde uppfordras att delta i erläggandet av Rysslands krigstida skulder och även ansvara för andra skulder för Petsamo-områdets del. Se t.ex. Enckells rapporter 26. 1 och 24. 2. 22 samt instruktion för Finlands delegation, UM 12 Genovan konferenssi I. — Fredsfördraget i Dorpat, artikel 24 och 25, Holstis telegram nr 28 14. 3. 22 från Warszawa, Vennolas telegram nr 23 till Holsti 15. 3. 22, Instruktion för Finlands delegation, UM 12 Genovan konferenssi I. Jfr även Mäkeläinen s. 56—59.

[3] Holstis telegram nr 27 14. 3. 22 från Warszawa; Vennolas telegram nr 22 15. 3. 22.

[4] Detta hade Enckell meddelat redan i sin rapport 24. 2 och den finländska pressen antog redan i slutet av februari, att så hade skett. Se US 28. 2 "Kielteistä" och HS 28. 2 utrikesavdelningen.

hade förbundit sig att motsätta sig en revision av "Versailles-freden, vilken saknade allt sinne för rättvisa" och anslutit sig till "Tysklands fienders och förtryckares led" [1]. På grund av oppositionens påtryckningar gick Vennola med på att stryka alla anspelningar på andra fredsfördrag än dem mellan randstaterna och Sovjetryssland ur instruktionen för Genua-delegationen [2].

Under förberedelserna för konferensen i Genua hade randstaterna i huvudsak fäst siktet på normaliseringen av relationerna mellan Västeuropa och Sovjetryssland, varvid man strävade att hindra att den skedde på de "nya staternas" bekostnad. Sverige behövde däremot inte tillgodose några direkta egna intressen vid konferensen. Redan av den anledningen kunde landets utrikesledning betrakta den ur en annan synvinkel. Mötet i Genua kunde främja Europas ekonomiska och politiska återuppbyggnad och grundtanken bakom detta — att två "undanskjutna ekonomiska stormakter" skulle återfå sin "naturliga plats" i världsekonomin — var riktig.[3] På grund av dessa omständigheter var konferensprojektet överensstämmande med den svenska utrikespolitiska målsättningen, att man borde eftersträva avspänning i Europa. I Stockholm var man dock inte nöjd med stormakternas arrangemang. Speciellt beklagligt ansåg man det vara, att de problem som härrörde sig från fredsfördragen på Frankrikes initiativ hade lämnats utanför programmet, eftersom det skulle bli svårt att framgångsrikt behandla de övriga frågorna separat. Också åsidosättandet av Nationernas förbund och Förenta Staternas vägran att delta orsakade besvikelse. Främst av dessa skäl bedömde Sveriges utrikesledning inte Genua-förhandlingarnas framgångsmöjligheter som särskilt stora.[4]

Å andra sidan befarade man i Stockholm, att småstaterna i Genua kanske skulle förmås att ikläda sig för dem ofördelaktiga förpliktelser. Statsminister Branting inbjöd därför en konferens i Stockholm för de stater, vilka "kunde anses hava med Sverige gemensamma eller likartade intressen". Sveriges och Norges statsminister, Danmarks utrikesminister samt Hollands, Schweiz' och Spaniens

[1] Det första citatet ur SS 1. 4 "Ministeri Holstin salainen politiikka", det andra ur Satakunnan Kansa 2. 4 "Mistä Varsovassa on sovittu". Se även SS 24. 3 "Varsovan sopimus", KT 10. 4 "Häpeällinen asiakirja", Suunta 1. 4 "Ulkopolitiikkamme umpikujassa", US 6. 4 "Varsovan sopimukset", UA 5. 4 "Ministeri Holsti ja Varsovan sopimus" och SvPr 5. 4 "Halv offentlighet".

[2] Genua-delegationens protokoll och instruktion för Finlands delegation i Genua, UM 12 Genovan konferenssi I. — Holsti synes inte efter återkomsten från Warszawa ha deltagit i behandlingen av Genua-ärendena. Vennola var ordförande i delegationen. — Delegationen omfattade representanter för alla partier utom agrarförbundet och FSAP. Vid möten i Helsingfors finslipade delegationen den slutgiltiga instruktionen, på vars detaljer dess medlemmar hade betydande inflytande. Detta möjliggjordes till stor del av regeringens försvagade ställning efter den kritik som hade kommit Warszawa-avtalet till del. Delegationens protokoll och instruktion för Finlands delegation i Genua, UM 12 Genovan konferenssi I samt Mäkeläinen s. 54—72.

[3] Redogörelse 1923 s. 73—74. Se även Söderhjelms rapport 16. 2. 22.

[4] Se t.ex. Höjer till H. J. Beck-Friis och Ramel 26. 1 och Utkast till statsrådsprotokollet 27. 1 (onämnd författare), HP 79 C samt Söderhjelms rapport 16. 2. 22 och Holmas rapport 11. 4. 22.

sändebud i Stockholm utbytte åsikter om de frågor som skulle tas upp i Genua och fann sig vara överens om huvudlinjerna. Experter från de neutrala länderna fortsatte rådplägningarna i början av april i Bern.[1]

Även om Finland och Sverige i Genua var intresserade av i många avseenden olikartade problem — de neutrala länderna diskuterade t.ex. i Stockholm inte alls frågor som rörde Sovjetryssland — dök tanken på ett samarbete dem emellan upp ett par gånger i Stockholm vintern 1922. Professor Erich sammanträffade i januari med Höjer och föreslog — uppenbarligen på eget initiativ — vittomfattande överläggningar mellan småstaterna. Höjer tolkade detta som ett försök av Erich att på omvägar befordra sin "älsklingsidé" om ett förbund mellan de skandinaviska länderna och randstaterna (s. 35, 40) och avvisade förslaget. Sverige ville inte via Finland hamna in i ett samarbete med de baltiska staterna.[2]

Andra gången kom samarbetstanken upp i början av mars, då finländarnas förbundsplaner fick högerpressen i Sverige att kräva en aktivare Finlandspolitik av sin regering. Nya Dagligt Allehanda och vissa andra tidningar rekommenderade samarbete med grannlandet i de frågor som rörde Genuakonferensen. Detta gjorde att utrikesdepartementet offentliggjorde en i svävande ordalag hållen kommuniké om de neutrala ländernas konferens i Stockholm, där denna bagatelliserades. Men problemet var inte löst i och med detta, ty nu fordrade Svenska Dagbladet för sin del ett klargörande av varför Finland — som det föreföll — inte hade fått inbjudan att delta. Utrikesledningen visste, att basen för ett samarbete skulle ha varit smal, och framför allt hade den svårt att föreställa sig ett finländskt deltagande i överläggningarna utan de baltiska länderna. Å andra sidan var det också mot regeringens egen politik att understryka olikheten i Finlands och Sveriges intressen i ett läge, då randstatspolitiken i Finland var mer aktuell än någonsin. Problemet löstes genom att man efter konferensen kom med ett nytt, i allmänna ordlag hållet tillkännagivande, där Finlands deltagande inte berördes. Oppositionen var inte tillfredsställd, men avstod från påtryckningar, uppenbarligen emedan den ansåg dem lönlösa.[3] Den finländska

[1] Redogörelse 1923 s. 74. Se även Höjer till H. J. Beck-Friis och Ramel 26. 1. 22, HP 79 C samt Söderhjelms rapport 21. 3, Thessleffs och Idmans telegram 21. 3 och Holmas telegram 5. 4. 22.

[2] Höjers VPM 26. 1. 22, HP 79 C. Se även Undéns telegram 6. 2 (HP 79 C), i vilket han meddelar, att Estlands riigivanem Päts hade föreslagit, att Sveriges sändebud i Warszawa skulle företräda sitt land vid Warszawa-konferensen.

[3] Om den svenska högerpressens övriga krav i fråga om Finlandspolitiken se s. 90—93 — NDA behandlade samarbetet i ledare 28. 2 ("Samverkan av de neutrala i Genova"), 2. 3 ("Hvad väntar regeringen på") och 3. 3 ("Vår utrikespolitik") samt frågade i en intervju med Holsti (9. 3) denne, om svenska regeringen hade tagit initiativ till samverkan. Svaret var givetvis nekande, och inte heller Holsti hade tagit saken till tals vid sitt samtal med Branting (se s. 70 i not 1 angivna källor). NDA stöddes av högertidningen Sydsvenska Dagbladet (4. 3 "Finland vid skiljovägen") och bondeförbundets Vårt Land och Folk (8. 3 "Warschau eller Genua"). I januari (en dag efter samtalet mellan Erich och Höjer, se ovan) hade högerriksdagsmannen C. Schwartz i utrikesutskottet framkastat tanken på samarbete, men idén hade inte väckt genklang. Sandgrens Anteckningar 26. 1. — Regerigens första tillkännagivande publicerades bl.a. av SvD 17. 3 och samma dag krävde Stridsberg ("Den orätta vägen") ett klarläggande. Se även NDA 18. 3 "Sverige och Genua", Göteborgs Morgonpost 18. 3.

pressen tycks inte ha varit intresserad av denna debatt, lika litet som av samarbetet med de skandinaviska länderna överhuvudtaget inför Genua.[1]

Då själva Genua-konferensen samlades i april började den ur västmakternas synpunkt olyckligt. Bara några dagar efter öppningen "exploderade en politisk bomb". De tyska och sovjetryska delegationerna befarade, att de skulle "spelas ut mot varandra" och ingick därför avtalet i Rapallo.[2] I och med detta fick sovjetregeringen sitt första de jure-erkännande av en stormakt och Tyskland för sin del bakgrundsstöd gentemot västmakterna. Efter ingåendet av detta avtal skärptes ryssarnas attityd samtidigt som oenigheten mellan England och Frankrike tilltog. De sistnämnda var visserligen överens om att man inte utan vidare kunde godta de villkor som sovjetregeringen hade uppställt för att erkänna Tsarrysslands skulder, främst beträffande de krigstida skulderna. Engelsmännen hade dock bl.a. på denna punkt varit redo till större eftergifter än fransmännen, som på det hela taget var oböjliga. Man lyckades inte nå några resultat och till slut var man tvungen att erkänna konferensens misslyckande genom att hänskjuta hela frågan till experterna.[3]

För den svenska utrikesledningen var konferensen en besvikelse. Den hade hoppats, att ett jämbördigt samarbete mellan Sovjetryssland och Tyskland samt segrarmakterna skulle skapa en förtroendefull atmosfär, vilken skulle ha möjliggjort en lösning av Europas ekonomiska och politiska problem. Fransmännens oböjlighet tycktes enligt svenskarnas uppfattning omöjliggöra uppnåendet av några som helst resultat, och deras egna försök att tillsammans med de övriga neutrala ländernas delegater medla förbättrade inte situationen.[4] Finländarnas reaktion bestod otvivelaktigt i en känsla av lättnad: något avtal mellan stormakterna, som skulle ha försvagat landets ställning, hade inte slutits.

2.2.2. *Warszawa-avtalet*

Vid förhandlingarna mellan randstaterna i Warszawa hade samarbetet i Genua stått främst i blickfältet. Dess betydelse blev dock ringa, emedan konfe-

"De neutrala — tungan på vågen i Genua" samt DN 18. 3 Pressgrannar (Fehr). Regeringens andra kommuniké publicerades av bl.a. SvD 19. 3, varvid tidningen även framförde sitt missnöje ("Tystnadens erkännande"). Se även NDA 28. 3 "Huru långt har herr Holsti gått" samt jfr DN 21. 3 Pressgrannar (Fehr).

[1] Hbl framhöll visserligen (21. 3 "Warschaukonferensen"), att samarbetet mellan randstaterna i Genua — vilket var självfallet — inte hindrade en samverkan också med de skandinaviska länderna. Se även s. 86, not 2.

[2] Taylor s. 189. Se även Helbig s. 89 samt Rosenbaum s. 1—48. — Genom avtalet öppnade Tyskland och Sovjetryssland bl.a. diplomatiska förbindelser, avstod från att avkräva varandra krigsskadestånd samt lovade varandra status som mest gynnad nation vid handelsavtal.

[3] Jfr t.ex. Carr 1950 II s. 75; Gathorne-Hardy s. 103; Nicolson s. 243; Schieder s. 37; Wandycz s. 254—257.

[4] Redogörelse 1923 s. 74—78.

rensen på grund av stormakternas oenighet inte kom att behandla de detaljer, som verkligen var viktiga för Polen, Estland, Lettland och Finland. Däremot visade det sig, att det politiska avtal, som man i Warszawa utan större förberedelser hade godkänt,[1] fick mera betydande verkningar, emedan det bl.a. förorsakade avsevärt gnissel i relationerna mellan Finland och dess sydliga grannar.

Så snart huvudpunkterna i Warszawa-avtalet hade kommit ut i offentligheten i Finland, blev detta genast föremål för häftig kritik från oppositionens sida. Högern var missnöjd med att man i stället för en militärallians hade slutit ett politiskt avtal, som enligt dess mening gav ett ringare stöd, men innehöll större förpliktelser. Vänstern åter fördömde — liksom tidigare — ingåendet av varje förbundsavtal med Polen. Gemensamt för båda oppositionsgrupperingarna var, att de ansåg att Finland genom lieringen med Polen och Frankrike hade råkat in i stormaktspolitikens virvlar. Vid sidan av dessa generella påståenden blev kritiken mot detaljerna i avtalet klart undanskymd. Uppmärksamhet fästes främst vid två artiklar, den första och den sjunde. I den förstnämnda erkände parterna varandras fredsfördrag med Sovjetryssland. Den senare åter innehöll en bestämmelse om "gynnsam inställning" och inledande av förhandlingar om nödiga åtgärder, om någon av de avtalsslutande staterna blev föremål för ett oprovocerat angrepp. Högern ansåg, att Finland därigenom hade förbundit sig att sluta upp på Polens sida mot Tyskland och Litauen, om dessa försökte återta de områden som med "orätt" hade berövats dem. Vänstern underströk dessutom, att Finland inte kunde "garantera" Polens östgräns, som Sovjetryssland vid "diktatfreden" i Riga hade tvungits godkänna. Den tredje punkten som väckte kritik var den redan tidigare (s. 82—83) nämnda bestämmelsen i avtalets tilläggsprotokoll om motstånd mot en revision av Versailles-fördraget. Oppositionen ställde sig, uppenbarligen på grund av denna omständighet, även generellt på en försiktig ståndpunkt gentemot randstaternas samarbete i Genua. Regeringen fick två interpellationer att besvara, men när de inlämnades, hade den av Vennola ledda delegationen redan hunnit avresa till Italien.[2]

Genom att i sin interpellation förfråga sig om utrikesministerns fullmakter att underteckna Warszawa-avtalet, hade högern[3] valt ett effektivt sätt att bli av med Holsti. Vid överläggningar mellan stats- och utrikesministrarna och riksdagsgrupperna hade det nämligen kommit fram, att Holsti delvis hade handlat utan instruktioner. Vennola hade dessutom försvagat dennes position

[1] Holsti s. 192.

[2] Om kritiken mot Warszawa-avtalet och om interpellationerna se t.ex. Summanen s. 89—154. I SDP:s partistyrelse understödde Tanner (prot. 29. 3) i allmänhet randstatssamarbetet i Genua, men inte en "försvarsallians". Voionmaa åter föreslog att man skulle förena sig om en eventuell demonstration mot Versailles-fördraget från de skandinaviska ländernas sida.

[3] Första undertecknare av den ena interpellationen var visserligen Svenska vänsterns ledare G. Schauman. I denna ställde man också frågan, om och när regeringen ämnade överlämna avtalet till riksdagen för ratifikation. Vänstern åter förfrågade sig i sin interpellation om innehållet i avtalen och protokollen, om Holstis fullmakter samt huruvida regeringen ämnade följa besluten i Warszawa innan de hade godkänts av riksdagen. Rd 1921 prot. s. 2409—2410.

genom att säga, att undertecknandet av avtalet hade varit överflödigt och att några av dess artiklar var otydliga, vilket påstående Holsti å sin sida bestred. Han försvarade sig också med att påpeka, att avtalet endast i samlad form innehöll vad de tidigare randstatskonferenserna hade överenskommit.[1] Statsministern ämnade "rädda vad som räddas kunde" ur avtalet genom att betona dess "ofarlighet", genom att i Genua skaffa förtydliganden av de andra randstaterna i syfte att lugna oppositionen samt genom att besvara interpellationerna först efter att ha erhållit dessa klarlägganden. Under resan till Italien meddelade dock socialdemokraternas ledare Tanner, att detta inte räckte: ratificeringen av den sjunde artikeln måste uppskjutas och Holsti måste avgå.[2] Inte ens det sistnämnda kravet var motbjudande för Vennola, vars strävan att få större inflytande på skötseln av utrikespolitiken tidigare rentav hade förmått Holsti att ett par gånger inlämna avskedsansökan hos Ståhlberg[3]. Denne hade dock avvisat dem och även i övrigt hela tiden stött utrikesministern. Vid tiden för Genuakonferensen synes Ståhlberg dock ha börjat tvivla på Holstis möjligheter att behålla sin post.[4] Utrikespolitiska meningsskiljaktigheter spelade härvid ingen

[1] Holsti hade närmast underlåtit att meddela, att det var fråga om att sluta ett avtal, och Vennola hade inte fått det telegram, där utrikesministern förfrågade sig om regeringens inställning till artikel 7 och vilket Holsti förklarade sig ha avsänt från Warszawa. Se Vennolas (odaterade) anteckningar i april 1922, JHVS k. 17 och Holsti s. 193. — H. Suolahti berättade 23. 3 för samlingspartiets riksdagsgrupp (protokollets datering 3. 3 är felaktig) om ett telefonsamtal han hade fört med Vennola, vid vilket det hade kommit fram, att denne inte hade reda på innehållet i Warszawa-konferensens beslut. Samma dag yttrade sig Vennola i riksdagens utrikesutskott om avtalets onödighet (utr.utsk.prot. 23. 3). v. Wendt uttalade sig vid svenska folkpartiets partidag 25—26. 3 om Vennolas "avståndstagande" från Holstis verksamhet (Partidagen 25—26. 3. 1922. Protokoll). Den 29. 3 omnämnde Tanner för sin del i SDP:s partistyrelse (styrelsens prot.), att Vennola inte godkände avtalet i Warszawa och konferensens beslut. Procopé åter berättade för svenska riksdagsgruppen (Estlander Anteckningar 31. 3) att Vennola 30. 3 hade omtalat för gruppens representanter, att avtalet "hade ingåtts av Holsti på egna vägnar . . . ansåg att [det] borde ändras och förtydligas i fyra à fem punkter! . . . Holsti påstod, att avtalet ej behövde ändras för att tydas så som Vennola". Holsti lät i utrikesministeriet uppgöra en diger promemoria, i vilken han försökte framställa Warszawa-avtalet som ett logiskt resultat av de tidigare konferenserna och vilket han tydligen befordrade till medlemmarna av utrikesutskottet. Promemorian finns bl.a. i Manteres samling. Jfr härom Broms s. 258.

[2] Vennolas (odaterade) anteckningar i april 1922, JHVS k. 17. Se även hans annotationer om ett samtal med generalstabschefen Oscar Enckell 1. 4 JHVS k, 15 och hans brev till Ståhlberg 19. 4, KJSS k. 34 samt Söderhjelm Anteckningar 3. 4. Om Tanner se s. 97 not 1 och Blomstedt, s. 426.

[3] Om Vennolas önskan att bli utrikesminister, se Elmquist till Höjer 9. 2. 22, THS. Även inom polska utrikesministeriet var man redan på vintern övertygad om att Vennola ville bli av med Holsti. Anckarsvärds rapport 19. 5, HP 20 C. Se även Söderhjelm Anteckningar 3. 4. Om Holstis planer på att avgå, se Holsti s. 182—183 samt Holstis avskedsansökan i november 1920, RHS k. 36. Som motivering anförde Holsti alltid Vennolas enligt hans åsikt alltför stora inblandning i skötseln av utrikespolitiken. — Om Vennolas ståndpunkt gentemot sjunde artikeln se Riksdagens utr.utsk.prot. 23. 3.

[4] Om Ståhlbergs stöd till Holsti se t.ex. hans brev till Wrede 15. 12. 20, Wredeska saml. — Legationsrådet G. Winckelmann, som tjänstgjorde i utrikesministeriet, skrev 30. 3 till Söderhjelm (WSBS), att Holstis avgång redan i princip var besluten. Han hade från framstegspartiets "högkvarter" fått uppgifter, enligt vilka Ståhlberg planerade bildandet av en borgerlig samlingsregering efter valet i juli. För att då få högern med, måste Holsti nu "offras". Det sistnämnda konstaterandet torde vara alltför kategoriskt. Jfr Söderhjelms Anteckningar 17. 4 (samtal med Ståhlberg).

roll. Liksom Vennola var Ståhlberg hela tiden ense med Holsti om huvudlinjerna.[1] Utom Vennola förhöll sig också framstegspartiets övriga regeringsmedlemmar kritiskt till Holsti. Finansminister Ryti tycks t.o.m ha ansett en allians med Polen som alltför farlig. Av samma uppfattning om det diplomatiska avtalet var försvarsminister Jalander — han tjänstgjorde som fackminister — som ännu i januari hade varit anhängare av försvarsförbundet. Agrarförbundets ministrar stod däremot bakom Holsti, men de hamnade tillsammans med denne i minoritet, då regeringen röstade om Vennolas förslag, att den sjunde artiklen skulle utelämnas ur den proposition som skulle föreläggas riksdagen. Ståhlberg försvarade Holsti och den sjunde artikeln, men accepterade majoritetens åsikt om statsrådets beslut.[2]

Också utlandet spelade en roll i konflikten kring Warszawa-avtalet. Ståhlberg konstaterade under ett samtal med Söderhjelm vid tiden för Genua-konferensen, att ett förkastande av avtalet innebar en brytning av relationerna med "ententen". Vennola försäkrade samma sak för riksdagsgrupperna. Dessa uppfattningar visar, att Finlands utrikesledning ansåg västmakternas indirekta stöd viktigt och trodde det vara möjligt att erhålla, om bara randstatssamarbetet fortsattes. Även Holsti hade framfört denna synpunkt som en motivering till ofrånkomligheten av ett förbund med de sydliga grannarna.[3] Det har ovan (s. 40) redan konstaterats, att denna uppfattning inte höll streck vad England beträffar. Den rubbades dock varken av rapporter från sändebudet i London med bevis på Englands snarare avrådande inställning eller av ett meddelande till Vennola från engelske ministern i Helsingfors vid tiden för konferensen i Genua, att hans regering inte ville ta ställning till ett förbund mellan Finland och dess grannar. I slutet av våren nöjde sig London med varsamma försök att få anglofilen Holsti att

[1] Se t.ex. Söderhjelm Anteckningar 17. 4 och Vennolas föredrag i Helsingin kansallinen edistysseura 13. 3, HS 14. 3.

[2] Om omröstningen i regeringen se Statsrådets (sekreta) protokoll 8. 5 samt Alkios dagbok 8. 5 och Blomstedt s. 429—430. Justitieminister von Hellens var inte närvarande, socialminister Joukahainen, som tillhörde agrarförbundet, röstade emot Holsti. Om Ryti se Elmquist till Höjer 13. 4, THS samt Vennolas anteckningar från ett samtal med Ryti 17. 5, JHVS k. 15. Om Jalander se Richert till Höjer 7. 3, THS, Procopé till Gripenberg (koncept) 27. 5, HjPrS k. 49 och Blomstedt s. 426.

[3] Ståhlberg sade vidare till Söderhjelm, att om Holsti blev tvungen att avgå "måste man . . . se till att göra klart för entente-representanterna att här icke är fråga om någon förändrad kurs". Söderhjelm Anteckningar 17. 4. Om Vennola se Estlander Anteckningar 31. 3 och Vennolas anteckningar från ett samtal med O. Enckell 1.4, JHVS k. 15. I sin PM 25. 1 (UM Varsovan-konferenssi 13.— 17. 3. 1922) höll Holsti det för "säkert", att man i händelse av angrepp kunde få kredit från västmakterna för att täcka krigskostnaderna. De var också redo att utöva påtryckningar på Sovjetryssland för att få detta att upphöra med fientligheterna. Däremot var erhållandet av flottstöd i stil med det år 1919 enligt Holstis uppfattning osäkert. Ett förbund med stormakterna ansåg utrikesministern inte möjligt "åtminstone på sådana villkor, att avtalet i sin tur skulle godkännas i Finland".

behålla sin position [1]. Beträffande Frankrike var den finländska utrikesledningens uppfattning däremot närmare verkliga förhållandet. Även om man i Paris inte hade ansett tidpunkten för ingåendet av ett försvarsförbund mellan randstaterna lämplig (s. 81) hade Frankrike inga invändningar mot Warszawa-avtalet. Dess aktivitet till förmån för detta blev dock obetydlig. Polens minister försökte däremot t.o.m. offentligt påverka finländarna, och åtminstone delvis samma målsättning hade ett besök av Estlands utrikesminister i Helsingfors. [2]

Sovjetregeringen hade förgäves sökt lugna finländarna genom att förbättra relationerna på diplomatisk nivå. Resultatlös blev också minister Tchernychs försök att påverka Vennola med anmärkningen, att sovjetregeringen måste tolka förbundet med Polen som en fientlig handling. Förgäves var också antydningen, att ett förbund med de skandinaviska länderna däremot inte skulle väcka misstankar i Moskva.[3] Vennolas regering visste och utgick ifrån, att ett försvarsavtal inte skulle få tillräckligt understöd i Sverige. Finlands utrikesledning påverkades inte heller av tyskarnas försäkringar, att Sovjetryssland inte hade aggressiva avsikter, om inte Finland självt provocerade sådana genom att sluta förbund med Polen. Lika liten effekt hade påpekandet, att ett avtal med Polen också i Berlin skulle tolkas som en ovänlig handling. Finlands utrikesledning förhöll sig kylig till Tyskland, dess sympatier låg alltfort på "ententens" sida. Däremot kunde den tyska propaganda, som sändebudet i Helsingfors bedrev, motse gensvar inom oppositionen. Detsamma gällde också litauiske ministerns aktivitet.[4]

I Berlin hoppades man, att Finland skulle orientera sig mot Sverige i stället för mot Polen, och tyska sändebudet i Stockholm hade instruerats att bereda jordmånen för detta. Hans verksamhet förblev dock obetydlig, kanske av den orsaken, att han också själv måste ha betraktat möjligheterna att lyckas som små.[5] Den pressdebatt som inleddes i Sverige inför Warszawa-konferensen gav

[1] Donner rapporterade 7. 9. 21, att chefen för Northern Department inom Foreign Office, J.D. Gregory "fullständigt inofficiellt och förtroendefullt" hade uppmanat Finland att undvika samverkan med de baltiska länderna, emedan bevarandet av dessas självständighet var osäkert. Om Holstis inställning till Donners rapporter se Holsti s. 221—223. — Vennolas anteckningar om ett samtal med Rennie 18. 3, JHVS k. 17, Donners rapporter 15. 3 och 17. 3. — Det är möjligt, att Rennie i Helsingfors i likhet med Gregory i Genua framförde önskemålet, att Holsti skulle kvarstanna på sin post. Enckell II s. 254; Söderhjelm Anteckningar 17. 4.

[2] Enckell II s. 254—255. Se även H. Söderhjelm till Segerstedt 7. 10. 22, Segerstedts saml. — Elmquist till Höjer 23. 5, THS; TS 13. 5 "Poliittinen skandaali eduskunnassamme" och Maakansa 25. 5 "Reunavaltioiden liittoasia uudessa valaistuksessa". — HS 29. 4 "Hämmästyttävä lausunto", SVPr 28. 4 "Warschau-avtalet uttolkas" och Holsti s. 200.

PM om samtalet mellan Vennola och Tchernych 17. 3, JHVS k. 45. Se även Korhonen s. 67—69 och Blomstedt s. 425—426.

[4] Ilvessalo 1959 s. 78—83, Holsti s. 199.

[5] Minister Nadolnys aktivitet tycks helt och hållet ha inskränkt sig till samtal med svenska politiker, ty i svenska utrikesdepartementets synnerligen omfattande och välordnade arkiv återfinns inga uppgifter om verksamhet i denna riktning från hans sida åren 1921—1923. Jfr Nadolnys rapport 20. 3. 22 AA L 17 / L 020335—38 samt Ilvessalo 1959 s. 84.

nämligen vid handen, att tanken på militärt och diplomatiskt samarbete mellan Finland och Sverige sedan hösten inte i avgörande utsträckning hade fått nya anhängare. En förändring hade dock ägt rum och framför allt hade ledarartiklarnas innehåll blivit klarare.

Debatten inleddes på sätt och vis med Svenska Dagbladets ledare "Ante portas" den 1. 3. Bakom denna artikel stod en grupp officerare som hade deltagit i inbördeskriget i Finland, av Söderhjelm kallad "Djursholmsklicken". Till denna hörde också redaktör Nils Ahnlund vid Svenska Dagbladet, som hade skrivit den nämnda artikeln — liksom tidningens tidigare ledare om Östkarelen (s. 72—73). "Djursholmsklicken" hade också intima förbindelser till Allmänna försvarsföreningen, en inflytelserik sammanslutning, som drev propaganda till förmån för försvaret.[1]

"Djursholmsklicken" hade två med varandra nära förbundna målsättningar: ett svensk-finländskt försvarsförbund och förhindrandet av den nedskärning av det svenska försvaret, som vänstern planerade. Det första var ett medel att uppnå det senare, det senare åter en förutsättning för det förra. Men hela programmet skulle ha förlorat sin grundval, om förbundet mellan Finland och Polen hade blivit verklighet, och det var just för att hindra detta som kampanjen i mars 1922 inleddes.[2]

Svenska Dagbladet inskärpte i talrika ledande artiklar under våren för finländarna, att dessa inte ökade sin säkerhet genom randstatspolitiken, utan tvärtom. Ställningen var osäker för Finlands södra grannar, deras möjligheter att råka i förvecklingar med Sovjetryssland var stora, man kunde genom Polens förmedling hamna in i den franska politiken, Finland skulle jämställas med de svaga baltiska staterna, det skulle fjärmas från Skandinavien o.s.v. — argumenten var desamma som randstatsförbundets finländska motståndares. Den svenska opinionen försökte tidningen påverka för det första med att påpeka, att grann-

[1] Gruppens "inre ring" synes ha utgjorts av löjtnant Olof Ribbing, kapten Carl Bennedich och major Axel Törngren. Aktiva medlemmar var också kapten Sven Wijkman, kommendörkapten Henry Peyron och avdelningschef Sigurd Ribbing. O. Ribbing var åter sekreterare i AFF och till föreningens styrelse hörde bl.a. Ahnlund samt St-T:s chefredaktör Rinman (Wieslander s. 185). Legationsrådet Einar Borenius vid Finlands legation i Stockholm stod i kontinuerlig kontakt med gruppen. Se Söderhjelm Anteckningar januari 1921, 1. 2 och 17. 4. 21, 17. 3 och 14. 6. 22 samt Procopés anteckningar från Stockholm 12—14. 3. 22, HjPrS k. 49. Djursholm är en alldeles i närheten av Stockholm belägen "societetsstad". — I ett brev till Benedich 12. 3. 22 (Bennedichs saml. k. 6) nämner O. Ribbing, att Ahnlund hade varit glad över "att våra artiklar väckt uppmärksahet i Tyskland. Trodde [illegible] detta skulle medelbart inverka på Finland".

[2] Till denna slutsats kom Procopé efter att ha samtalat med medlemmar av gruppen (anteckningar 12 —14. 3. 22, HjPrS k. 49). Riktigheten av hans tolkning visas av en PM, som Bennedich uppgjorde hösten 1922 (om dateringen se Testrup till Bennedich 2. 11. 22, Bennedichs saml. k. 8) om "Läget i Finland och dess möjligheter". Sedan förbundet med Polen hade förhindrats, borde gruppen få till stånd ett möjligast vittomfattande och intensivt samarbete, som genom sin egen tyngd skulle leda till en gemensam försvars- och utrikespolitik. Om gruppens målsättningar se även O. Ribbing till Bennedich 12. 3. 22, Bennedichs saml. k. 6 samt Söderhjelm Anteckningar jan. 1921 och rapport 21. 3. 22.

landets strävan att få utländskt stöd var fullkomligt berättigad. För det andra var det nya status quo vid Östersjön så fördelaktigt för Sverige och särskilt Finlands ställning som buffert mot de sovjetryska expansionssträvandena så viktig, att det lönade sig för Sverige att erbjuda sig som förbundspartner i stället för Polen. Man borde också ta med i beräkningen, att Sveriges eget försvar i hög grad skulle underlättas, om fienden kunde mötas redan vid Systerbäck.[1]

Svenska Dagbladets uppfattning om de risker som randstatsförbundet medförde för Finland bestreds inte i Sverige — i detta avseende accepterades utrikesledningens målsättning för Finlandspolitiken allmänt. Å andra sidan fanns det klara skillnader mellan organen för de olika partierna. Högertidningarna försökte i likhet med Svenska Dagbladet få finländarna att avstå från förbundsplanerna, även om de förnekade att de blandade sig i grannlandets angelägenheter.[2] Vänstertidningarna nöjde sig främst med att kommentera och "förstå" grannlandets utrikespolitik. Den liberala Dagens Nyheter avvek dock i viss mån från de övriga genom att medge, att ett förbund med Polen oaktat riskerna också kunde erbjuda Finland fördelar — och indirekt också stöd åt Skandinavien. Frankrike stod bakom Polen och vetskapen om detta skulle enligt tidningens uppfattning inverka modererande på Sovjetryssland.[3]

[1] Ahnlund författade följande ledare: 3. 3 "Klar sikt", 4. 3 "Ett dubbelväsen", 9. 3 "Det tryggare", 11. 3 "Regering får ej göras ansvarig", 21. 3 "Finland, Polen och Genua", 29. 3 "En herre for till Warschau", 14. 5 "Holsti", 28. 5 "Fredens väg", 31. 5 "Balticum", 10. 6 "Sverige och Finland", 12. 6 "Allt kommer av sig själv" och 28. 6 "Finland i val". Arbetsfördelningen mellan Ahnlund och Stridsberg syntes vara den, att den förre koncentrerade sig på Finlandspolitiken och den senare på den övriga utrikespolitiken. I fråga om politiken gentemot Finland tycks någon åsiktsskillnad inte ha rått dem emellan. Se Stridsbergs redaktionella artikel "Äventyrspolitik i öster" 4. 3 samt s. 75, not 1 och s. 84 not 3.

[2] De risker som randstatspolitiken medförde för Finland hade framförts redan i debatten under sommaren och hösten 1921, se s. 74—75 i noterna nämnda källor. Om högertidningarna se AB 1. 3 "Finländsk östersjöpolitik", 24. 3 "Vad Holsti avtalat i Warschau", 24. 4 "Holstis polska kurs" och 16. 5 "Den finländska allianskrisen", NDA 11. 2 "Den finske utrikesministerns äfventyrspolitik", 15. 2 "Rysslands tillfrisknande", 4. 3 "Genua och östersjöpolitiken" samt Dagens diskussionsämnen 15. 2, 17. 2 och 6. 3, Sydsvenska Dagbladet 9. 3 "Politik i österled" och Göteborgs Morgonpost 3. 3 "Med Polen från Skandinavien". Stockholms Dagblad (jfr s. 73, not 1 och s. 74, not 2) deltog inte heller nu i diskussionen. Också bondeförbundets Vårt Land och Folk (8. 3 "Warschau eller Genua", Staël von Holstein) varnade finländarna för att sluta förbund med Polen.

[3] Om de liberala tidningarna se SvM 15. 2 "Ämnar Ryssland anfalla Finland" och 8. 3 "Ett svenskt-finskt försvarsförbund", UNT 8. 3 "Ett baltiskt försvarsförbund", 5. 4 "Finlands väg åt öster" och 15. 5 "Regeringskrisen i Finland". Västmanlands Läns Tidning (13. 6 "Finland i vågskålet") skrev i samma stil som högerpressen. Enligt redaktör Wickmans uppfattning (DN 9. 3 "Finlands utrikespolitiska läge") var liten till franskhjälp inte "uteslutande dåraktigt", ty neutraliteten var inte ett mål, utan ett medel. Se även 14. 2 "Norden och Sovjetryssland" (Wickman). Om St)t och GHT se s. 92. — Högertidningarna tolkade en ledare i Soc-D 3. 3 "Finlands förbundskalkyl", vilken till sitt innehåll var fullständigt lik vänstertidningarnas artiklar i allmänhet, som en uppmaning av regeringens huvudorgan till finländarna att sluta förbund med Polen. Denna omständighet och kanske också en artikel i Arbetet 9. 3 (Utrikesnytt), i vilken förbundet med Polen kommenterades på samma sätt som av Wickman, ledde fram till en uppenbarligen av Branting inspirerad artikel 10. 3 i Soc-D ("Vänta och se"), där det konstaterades vara "skäligen oresonligt att regeringen ovillkorligen skall behöva göras ansvarig för våra meningar. . .".

För sina tankar på ett militärt samarbete med Finland fick Svenska Dagbladet däremot stöd främst bara av högern: högertidningarna avhöll sig inte längre från att offentligt understryka vad som av dem uppfattades som ett faktum, nämligen att Sveriges strategiska gräns gick vid Systerbäck. Å andra sidan var de andra stora högertidningarna i Stockholm mera pessimistiska än Svenska Dagbladet: försvarsförbundet hade endast obetydligt understöd, och Sveriges militära resurser var inte tillräckliga.[1] Härvidlag stod de nära den liberala Stockholms-Tidningen, som också i princip godkände ett militärt samarbete med Finland. Enligt chefredaktör Rinmans mening hade vänsterns krav på en nedskärning av det svenska försvaret dock aktualiserat frågan, huruvida "Sverige överhuvud vill försvara sig självt och sina egna gränser". I en sådan situation var det ansvarslöst att "förespegla Finland svenskt militärt och därav beroende politiskt stöd och att i sådant sammanhang blanda sig i Finlands utrikespolitik och avråda det från orientering åt andra håll". Segerstedt var av ungefär samma åsikt, men han förblev inte i likhet med Rinmans tyst. då Warszawa-avtalet behandlades i Finland. Han beklagade i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning offentligt, att Finland på grund av svenskarnas kortsynta passivitet var tvunget att söka stöd hos Polen[2].

Också de andra vänstertidningarna avhöll sig från skarp kritik av randstatspolitiken delvis av den anledningen, att de inte ansåg Sverige förmöget att ge

[1] Rörande hela pressens ställningstaganden till det svensk-finländska samarbetet se utom nedannämnda källor även dem som omtalas på s. 91, noterna 1—3. — Mest oförbehållsamt stöddes ett militärt samarbete eller rentav ett försvarsförbund av Östgöta Curiren 5. 5 "Försvaret och det militärpolitiska läget", Göteborgs Morgonpost 16. 5 "Hur garanteras Nordens trygghet", Sydsvenska Dagbladet 14. 6 "Försvarspolitik" och 15. 6 "Systerbäck" (jfr 9. 3 "Politik i österled"), Uppsala 5. 8 "Östersjöfrågans sannolika utveckling" och Göteborgs Dagblad cit. DN 18. 5. Se även Harald Sohlman: "Harald Hjärne och problemet Sverige-Finland", AB 15. 6 och C. Rosenblad "Östersjöaktivism än en gång" DNS s. 268—275, vilka understödde ett försvarsförbund. AB (1. 4 "Finlands utrikespolitik" och 12. 6 "Sverige och Finlands försvar') och StD (11. 6 "Konsten att vänta" och 15. 6 "Närmare än Systerbäck") beklagade, att svenska folket inte "ville eller kunde" göra särskilt mycket. NDA åter påpekade dessutom att ett försvarsförbund var onödigt, eftersom det var självklart, att Sverige inte kunde förhålla sig passivt, om Sovjetryssland anföll Finland (27. 5 "Finland och Sverige", 14. 6 "Diskussionen om förhållandet mellan Sverige och Finland", 15. 6 "Utrikespolitik och försvar"). Till denna uppfattning anslöt sig Norrköpings Tidningar (13. 2 "Ryssland och dess grannar" och 8. 7 "Östersjöproblemet"). NDA:s chefredaktör Ljunglund hade ändrat inställning från sin återhållsamma attityd sommaren 1921 (s. 74, not 2). Detta illustreras av hans kommentar till O. Ribbing 10. 3 (Ribbing till Bennedich 12. 3, Bennedichs saml. k. 6): han ville ännu inte "taga upp frågan i hela dess utsträckning för att inte skada saken, genom att gå för hastigt på".

[2] Cit. ur Rinmans brev till Elmquist 19. 5 (kopia), Rinmanska saml. k. 4. St-T gick så långt i återhållsamhet, att man under behandlingen av Warszawa-avtalet knappast ens publicerade nyheter om saken. Först när riksdagen hade avslutat sin session, framförde St-T Rinmans tankar, se 8. 6 "Finlands försvar och Sveriges" och 11. 6 "Sverige och Finland". Om Segerstedts åsikter se hans brev till Söderhjelm 6. 3 och 27. 5 samt hans ledare 17. 2 "Finskt oförstånd", 7. 3 "Sverige eller Polen", 22. 4 "Finlands orientering" och 9. 6 "Finland och Sverige". Både Rinman och Segerstedt ansåg randstatspolitiken farlig för Finland. — Vissa liberala landsortstidningar publicerade på ledarspalten artiklar av redaktör Verner Södergren, vilka stödde militärt samarbete mellan Finland och Sverige. Se Jönköpings-Posten 17. 6, Sundsvallsposten 3. 6 och Östgöten 3. 6 (alla) "Sverige och Finland". Om sistnämnda tidning jfr dock 20. 5 "Finland, Skandinavien och Balticum".

finländarna den hjälp de önskade. De bedömningar som låg till grund för deras ställningstaganden var dock helt andra än Rinmans och Segerstedts. Ett militärt samarbete synes redan i och för sig ha varit dem främmande. "Någon allianspolitik med militära försvarsförbund skola vi undanbedja oss", skrev den liberala Uppsala Nya Tidning. Dessutom behövde Sverige inget stöd gentemot Sovjetryssland — det hotade inte Sverige och knappast ens Finland — varför försvarsförbundet inte hade några förutsättningar. Det fanns heller inget skäl att väcka misstro i Moskva genom att sluta förbund med Finland. I dess ställe föreslog i synnerhet de socialdemokratiska tidningarna ett samarbete mellan östersjöstaterna, som skulle innefatta också Sovjetryssland. Svenska Morgonbladet motiverade sin negativa ståndpunkt — i viss mån annorlunda än de övriga vänstertidningarna — framför allt med att Finlands utrikespolitik på grund av sin aggressivitet och oförsiktighet alltför mycket skilde sig från Sveriges. Kommunistenrna åter vägrade såsom tidigare allt samarbete med "vit-Finland" [1] Då debatten mot slutet av våren koncentrerade sig kring relationerna mellan Finland och Sverige, kom de inrikespolitiska meningsbrytningarna fram. Vänstern beskyllde högern för att i försvarsförbundet söka ett argument för stärkande av det svenska försvaret, högern åter klandrade vänstern för att den försökte "sticka huvudet i busken" inför en hotande fara. [2]

[1] Cit. UNT 17. 6 "Utrikespolitik och försvar". Se även samma tidn. 8. 3 "Ett baltiskt försvarsförbund", 3. 4 "Finlands ställningstagande" och 8. 6 "Nordens enhet". För de övriga liberala tidningarna se DN 22. 5 "Den finska regeringskrisen", 14. 6 "En helomvändning" och 5. 7 "Perspektivet i öster" (samtliga av Wickman) samt Pressgrannar 18. 6, 16. 6 och 19. 6 (samtliga av Lindberger). Västmanlands Läns Tidning underströk kraftigare än de ovannämnda att Finland borde fås med i det skandinaviska samarbetet (cit. DN 12. 3 och 13. 6 "Finland i vågskälet"). SvM:s attityd illustreras väl av en passus i ledaren 8. 3 ("Ett svenskt-finskt försvarsförbund"): ". . . vore det icke bättre, att . . . finnarna . . . finge driva sin politik efter eget sinne och så få lära sig något av erfarenheten, hellre än att vi beständigt skulle hålla på och ackordera med dem, för att hålla dem tillbaka, och till tack ådraga oss deras hjärtliga misshag?" Se även samma tidn. 14. 6 "Militaristernas sista påhitt" (R. Nordin). Tidningens hållning hade skärpts betydligt sedan årsskiftet, då dess kritik hade riktat sig mot de finländska aktivisterna, men ej mot regeringen (se s. 73, not 1). — Beträffande de socialdemokratiska tidningarna se Soc-D 11. 2 "Den finsk-ryska spänningen", 12. 5 "Finlands orientering åt väster" och 13. 6 "De tänkande elementen och Systerbäck"; Arbetet 16. 6 "Alliansfantasier" (Engberg), Ny Tid 10. 5 "Stort och smått utifrån" och 16. 6 "En ny aktivism", Arbetarbladet 8. 3 "Mot ministären Branting"; Östergötlands Folkblad 28. 3 "Finlands orientering". — Rörande den kommunistiska pressen se FDP 11. 3 "Vår obehaglige granne" och 16. 6 "Vit-finska locktoner" samt Norrskensflamman 10. 6 "Finlandsaktivismen". — Vid ett samtal i mars i Stockholm med den liberale riksdagsmannen T. Adelsvärd fick Procopé på sin samarbetssondering ett svar, som återspeglar den liberala pressens allmänna inställning. Arbetets chefredaktör A. Engberg framförde för sin del i stort sett samma synpunkter och i samma form som Branting hade gjort till Holsti (s. 69—70). Procopés anteckningar 15 och 16. 3 HjPrS k. 49.

[2] Cit. Sydsvenska Dagbladet 14. 6 "Försvarspolitik". Se även t.ex. St-T 10. 6 På tapeten och för vänstern t.ex. den liberala Hallands Posten 14. 6 "Försvarsförbundet" (V. Spångberg). Att SvM:s hållning hade skärpts sedan hösten 1921 torde förklaras av att denna tidning, som kraftigt underströk sin pacifism, tolkade samarbetsdebatten nästan uteslutande som försvarspropaganda från högerns sida.

Den av "Djurholmsklicken" igångsatta diskussionens inverkan på de finländska ståndpunktstagandena förblev dock ringa. Då meningsutbytet inleddes, hade Finlands utrikesledning redan erhållit fullmakt att förhandla med Polen, och Warszawa-avtalets öde avgjordes av andra faktorer än den svenska pressens skriverier. Detsamma kan också konstateras gälla de påtryckningar som gjordes från utländska staters sida.

Oaktat den kritik som den hade framfört mot avtalet, var majoriteten inom samlingspartiets riksdagsgrupp redo att godkänna detsamma så som det hade framlagts av regeringen — alltså utan den sjunde artikeln — och även inom svenska folkpartiets riksdagsgrupp ville endast en knapp majoritet utan vidare förkasta avtalet. Det viktigaste för högeroppositionen var dock att få Holsti att avgå, och detta uppnådde man genom att ge honom misstroendevotum med motiveringen att han hade överskridit sina befogenheter. Därförinnan hade riksdagen dock hunnit vägra att ta upp Warszawa-avtalet i arbetsprogrammet för resten av våren, vilket föranledde Vennolas regering att inlämna avskedsansökan. Högern hade emellertid önskat att regeringen hade suttit kvar ända fram till valet i juli, och dess tidningar hävdade — uppenbart med skäl — att centerpartierna med avsikt hade frambragt regeringskrisen. En del av agrarförbundets riksdagsmän hade vid behandlingen av arbetsprogrammet röstat mot regeringen och framstegspartiets ledning hade tvungit Vennola att tolka parlamentets beslut som ett misstroendevotum. I detta läge måste Ståhlberg utnämna en expeditionsminister, som under ledning av generaldirektören för forststyrelsen, A.K. Cajander inledde sitt arbete den 2. 6. Till utrikesminister hade presidenten kallat landets mest inflytelserike diplomat, Paris-ministern Carl Enckell.[1]

Centern bedrev dock taktik endast i regeringsfrågan, inte inom utrikespolitiken. "Vi klarar oss inte mot Ryssland med neutralitet och ingen hjälper oss om vi inte med banden . . . av ett ömsesidigt avtal sluter oss till några stater", sade agrarförbundets ledare Santeri Alkio i riksdagen. Med anslutning till hans synpunkter underströk också framstegspartiets representanter nödvändigheten av att godkänna Warszawa-avtalet som "ett steg framåt" vid utvecklandet av samarbetet med de övriga randstaterna. Dessa var de enda möjliga bundsförvanterna, ty "Sveriges nuvarande statsminister har kategoriskt

[1] Om händelserna i riksdagen och Ståhlbergs försök att lösa regeringskrisen så, att Vennolas ministär skulle kvarstå och riksdagen ta upp avtalet till behandling, jfr Lindman s. 177—182 och Summanen, s. 127—157. Om högerns strävan att få endast Holsti att avgå och om de beskyllningar som riktades mot centerpartierna i fråga om regeringskrisen jfr US 12. 5 "Harkitsematon päätös", 13. 5 "Hallituksen eronpyyntö", 14. 5 "Välikysymyskeskustelu", 16. 5 "Vieläkin ratifioimisesityksen käsittelystä" (L. Ingman), 17. 5 "Hallituspula", 20. 5 "Valtuuksien ylittäminen" samt Hbl 12. 5 "Spelet kring Warschau", 13. 5 "Regeringskrisen", 14. 5 "Läget", 18. 5 "Regeringskrisens avveckling" och 21. 5 "Kring regeringskrisen". Jfr även Elmquist till Höjer 5. 4 THS. Om agrarförbundets och framstegspartiets taktiska beräkningar och Vennolas ovilja att avgå se Elmquists rapporter 13. 4 och 25. 5, HP 20 C, 18. 4, 25. 5 och 12. 8, HP 1 Af och hans brev till Höjer 5. 4, THS samt US 19. 5 "Vastuuttomuutta", SS 13. 5 "Hallitus kaatunut" och Arbetarbladet 15. 5 "Hastiga herrar!". — Om bildandet av den nya regeringen se Blomstedt s. 430—432.

förklarat, att Finland inte skulle ha något som helst stöd av de svenska vapnen" om Sovjetryssland gick till angrepp, som Alkio uttryckte sig. Brantings försök att i Genua påverka Vennola med samma obestämda hänvisningar, som inte hade bitit på Holsti, hade sålunda vänt sig mot honom själv[1]. Utrikespolitiken måste bygga på "verklighetsgrund", som Helsingin Sanomat deklarerade: den svenska högerpressens skrivsätt var visserligen ett positivt fenomen, men majoriteten i grannlandet var mot ett försvarsförbund. Ändå var det självklart, att randstatspolitiken inte fick hindra — och inte heller hindrade — upprätthållandet av goda relationer även med de skandinaviska länderna. Den av Alkio redigerade Ilkka gav sitt eget bidrag till diskussionen genom att anmärka, att svenskarna, innan det kunde bli tal om samarbete, måste tillerkänna finnarna "åtminstone kulturell jämlikhet".[2]

Centern anklagade också högern för att försöka ändra landets utrikespolitiska kurs, men dessa påståenden höll inte streck. Holsti hade kritiserats som person och Warszawa-avtalet på grund av sin mångtydighet, men högern ansåg fortfarande en randstatspolitik som syftade till att koordinera östrelationerna och få till stånd ett försvarsförbund viktig. Detta kom klart till synes i de anföranden som partiets riksdagsmän höll i riksdagen samt i pressens slutsatser rörande den i Sverige förda debatten. Från Sverige var endast sympati att vänta och man kunde inte ens vara säker på att dess armé var förmögen till något annat. Vissa landsortstidningar befarade dessutom, att grannlandet i ett eventuellt förbund kunde försöka "bestämma" över Finlands utrikespolitik.[3] En del av svenska folkpartiet var av ungefär samma uppfattning som samlingspartiet. Hufvud-

[1] Om samtalet mellan Branting och Vennola se Söderhjelm Anteckningar 5. 5 samt Höjer till Richert 14. 6 och 29. 6, HP 1 Af. (Branting yttrade sig i samma riktning även till US:s chefredaktör, riksdagsmannen Ernst Nevanlinna, vilken tillhörde Finlands delegation. Söderhjelm Anteckningar 5. 5.) Alkios uttalande måste grunda sig på ett samtal med Vennola, ty i en intervju med HS 5. 5 hade den sistnämnda endast i allmänna ordalag hänvisat till Brantings positiva inställning till samarbetet med Finland. Med anledning av Alkios uttalande i riksdagen fick svenska Helsingforslegationen instruktion att dementera det vid behov. Höjer till Richert 14. 6 och 29. 6 samt Richert till Höjer 20. 6, HP 1 Af.

[2] Citaten ur Alkios inlägg 9. 5, Rd 1921 prot. s. 2789-91. Se även s. 2875-77 (Alkio) samt 2878-79 och 2897-99 (Juutilainen). Framstegspartiets gruppanförande hölls 13. 5 av rdm K.E. Linna, som hade tillhört utrikesutskottet (s. 2880—81). Se även s. 2800—01 (Mantere). Om pressen se t.ex. HS 24. 5 "Todellisuuspohjalta", 23. 5 "Mihin suuntaan", 14. 6 "Suora vastaus" och 30. 6 "Itsenäisyytemme turvaaminen" samt TS 6. 5 "Suomen ja Ruotsin lähentyminen". Rörande samstämmigheten mellan randstatssamarbetet och de skandinaviska relationerna se t.ex. intervju med Holsti i NDA 10. 3 och intervju med Vennola i Hbl 25. 5. Om Ilkka se 13. 7 "Turhaa hälinää" (varifrån cit.) och 25. 8 "Suomi aivan yksin".

[3] Rd 1921 prot. s. 2883—85 och 2900—01 (Erich), 2894—96 (Setälä) och 2909 (Homén); US 10. 5 "Varsovan poliittinen sopimus", 25. 5 "Puolalaista väärinkäsitystä", 1. 6 "Kenen aloitteesta Varsovan sopimus syntyi?" och 5. 7 "Mielipiteiden muodostelua Ruotsissa"; Iltalehti 26. 5 "Suomi ja reunavaltojen puolustusliitto" och 29. 5 "Suomi ja Ruotsi"; UA 24. 5 "Mihin suuntaan" och 8. 6 "Kokoomus ja Varsovan liitto"; Karjala 19. 5 "Koomuksen ja keskustan kanta Puolan liittoon nähden" och 14. 6 "Suomen ja Ruotsin väliset suhteet"; AL 5. 6 "Kokoomus ja Varsovan liitto". Om Sveriges hypotetiska inblandning i Finlands utrikespolitik se Karjala 9. 7 "Suomi ja

stadsbladet frågade i början av juni svenskarna, om det fanns några möjligheter att sluta ett försvarsförbund och fastslog, sedan det negativa svaret hade framstått som klart, att man i Finland inte kunde nöja sig med obestämda antydningar om att opinionen kunde förändras i framtiden. På det militära och diplomatiska området kunde endast randstaterna erbjuda Finland konkret stöd — det var endast beklagligt, att Holsti genom sitt oskickliga förfarande hade försvagat dessa grannars förtroende för Finland.[1]

Den riktning, som inom pressen leddes av Hufvudstadsbladet och i riksdagsgruppen av Hjalmar Procopé hade sedan början av vintern varit i majoritet inom partiet, men vid partidagen i slutet av mars blev den i minoritet. Partimajoriteten godkände nog samarbete med de sydliga grannarna i enskilda militära och diplomatiska frågor, men var inte villig att sluta några förbundsavtal med dem. Utöver att företrädarna för denna åsikt trodde, att ett militärt samarbete med Finland skulle få ökat understöd i Sverige, ansåg de att redan delaktighet i den prestige som det neutrala Skandinavien åtnjöt var värd att eftersträva. Wasabladet gick ännu längre, då tidningen krävde att hela östpolitiken skulle bli försiktigare, och Svenska vänsterns ledare Georg Schauman var rentav villig att ge Sverige rätt att kontrollera Finlands utrikespolitik för att uppnå ett försvarsförbund.[2] Från dessa uppfattningar var vägen inte lång till de socialdemokratiska åsikterna, i synnerhet som de sistnämnda uppvisade en tämligen stor inre divergensskala.

Utrikesledningen hade hela våren trott, att åtminstone en del av

Skandinavia" samt Al 18. 7 "Neuvosto-Venäjän kaksinaamaisuus" och 12. 8 "Poliittisia suuntaviivoja". Se även diskussionen om samlingspartiets valprogram vid partikongressen 24. 4 (partikongressens prot.) samt Söderhjelm anteckningar 23. 4.

[1] Hbl 23. 5. "Finlands trygghet", 25. 5 "De finländsk-polska relationerna", 2. 6 "Tryggheten", 11. 6 "Stödförbindelse", 15. 6 "Sverige och Finland", 18. 6 "Enbart akademisk karaktär" och 8. 8 "Perspektivet i öster och perspektivet i väster" samt Hangö 16. 5 "Försvarsförbundet eller icke". I Hbls skrivsätt märks tydligt inflytande från resultaten av Procopés sonderingsresa till Stockholm (s. 90, not 2, s. 93 not 1) i mars. Om detta se Procope till Söderhjelm 6. 4, 29. 5 och 17. 6 WSBS. Om riksdagsanförandena se Rd 1921 prot. s. 2791—94, 2887—88 (Procopé och jfr s. 2795—97 (Colliander). Se även rdm Eklunds anförande vid partidagen 25—26. 3. Partidagen 1922, Protokoll.

[2] Vid partidagen förlorade en av Procopé försvarad kläm med rösterna 29—18 mot en av Estlander föreslagen, i vilken man "utan att ta ställning till försvarsförbundet" fördömde Warszawaavtalet. Partidagen 1922, Protokoll och Procopé till Söderhjelm 6. 4, WSBS. Om randstatspolitikens motståndare i riksdagen se Rd 1921 prot. s. 2797—99 (Estlander), s. 2899 (Roos) och s. 2785—87 (v. Wendt). Beträffande pressen se SvPr 27. 5 "Polen och Finland", 5. 7 "Med Skandinavien", 8. 7 "Överdriven optimism" och 22. 8 "Epilogen", ÅU 5. 5 "Kulturarbete icke politik", 25. 5 "Warschau-affärens facit" (Norrmén), 27. 5 "I vilken riktning" och 14. 6 "Till diskussionen Sverige och /Finland"; Wbl 21. 6 "I valet och kvalet", 6. 7 "Sveriges östersjöpolitik och Finland" och 24. 8 "En stilla begravning". Sistnämnda tidning hade betonat en försiktig östpolitik redan 26. 2 ("Polens affärer") och ännu eftertryckligare gjordes detta av Kotka Nyheter 28. 2 ("När en blind leder en blind. . ." J.J. Huldén), då denna krävde "verklig vänskap med Rådsryssland". Se även samma tidn. 28. 4 "Illusionen om alliansernas makt", (Huldén). Om Sachauman se Rd 1921 prot. s. 2771—74, 2802—03, 2877—78 och 2911—12, hans ledare i SvPr 14. 6 "Främmande kontroll av Finlands utrikespolitik" samt Elmquists rapport 18. 4 HP 1 Af och 13. 4, HP 20 C samt brev till Höjer 6. 5, THS.

socialdemokraterna skulle ge sitt stöd åt randstatsförbundet. Denna bedömning grundade sig på en optimistisk tolkning av det stöd åt ett randstatssamarbete "från fall till fall", som partimajoriteten hade uttalat sig för, på en lika optimistisk generalisering av några enskilda riksdagsmäns accepterande hållning och uppenbarligen också på samtal mellan Tanner och Vennola under resan till Genua (s. 87).[1] Riksdagsgruppen avvisade dock, i enlighet med en klar majoritets åsikt, försvarsförbundet och röstade vid behandlingen av Warszawa-avtalet enhälligt mot regeringen. Finland fick inte irritera sin östra granne genom ett samarbete med Polen, som bedrev en aggressiv utrikespolitik. De positiva programkraven var dock allmänt hållna: förbindelserna med Skandinavien skulle stärkas och landet måste skaffa sig "garantier från de västeuropeiska länderna".[2] Framförandet av det förstnämnda kravet föll sig mera naturligt än tidigare, därför att de svenska socialdemokraterna efter Ålandskonflikten hade tagit initiativet till en reparation av förbindelserna på partinivå. De hade — kanske på initiativ av Branting sänt representanter till SDP:s partikongress på våren.[3]

Centersocialisterna var mera precisa i sina krav än partiets majoritet: Finland borde försöka uppnå åtminstone en sådan position som de neutrala skandinaviska länderna innehade, men om möjligt förskaffa sig en ställning som

[1] Holsti yttrade enligt Estlander (Anteckningar 24. 2) redan 24. 2, att socialisterna var emot försvarsförbundet "ehuru vissa ledare. . ." Sedan Voionmaa på regeringens begäran hade redogjort för försvarsförbundsplanerna för SDP:s riksdagsgrupp (s. 68, not 3) meddelade Ryömä. Tainio och Kotonen att de med vissa förbehåll godkände förbundet. Gruppens prot. 2. 3. Enligt Alkios dagbok (3. 3) hade Voionmaa efter diskussionen berättat för Vennola, att ingen motsatte sig förbundet". Voionmaa hade sagt, att hans inledning gick i en sådan riktning, att han till slut fann sig själv understöda förbundet". Även om man räknar med önsketänkande från Alkios sida, måste Voionmaas redogörelse ur Vennolas synpunkt ha varit hoppingivande, emedan utrikesministeriet 4. 3 telegraferade till legationen i Berlin, att "en del av socialisterna möjligen" går med på att förbundet sluts. — 1. 4 berättade Vennola för Ståhlberg (på Gullranda, på väg till Genua) om ett uttalande av Tanner, att denne inte "höll det för omöjligt, att saken kan ordnas på deras håll" (om ratificeringen av artikel 7 uppskjuts och Holsti avgår), och om hans löfte "att sköta affären i den riktningen" från Genua. Vennolas anteckningar i april 1922, JHVS k. 17. Tydligen med stöd av Vennolas redogörelse sade Ståhlberg till Söderhjelm (Anteckningar 17. 4), att socialisterna nog godkänner Warszawa-avtalet. Då Ryömä vid ett samtal med Söderhjelm (Anteckningar 20. 4) avvisade denna uppfattning, misstänkte han att det var Tanner, vilken hade för vana att stå i kontakt med presidenten, som stod bakom den (!).

[2] Gruppen beslöt 9. 3 att med anledning av regeringens tillkännagivande avge ett negativt uttalande om försvarsförbundet. Om motiven se gruppens prot. 2. 3 och 9. 3 Om de positiva målsättningarna i programmet se Rd 1921 prot. s. 2783 (Keto) varifrån cit., och s. 2875 (Ryömä). Se även dens s. 2774—76, 2872, 2888—91 (Voionmaa), 2983—94 (Keto), 2885—86 (Ryömä) och 2879—80 (Hakkila), intervju med Tanner i Arbetet 8. 5, SS 19. 4 "Puolueeton ulkopolitiikka" och Arbetarbladet 25. 8 "Ingen polsk mazurka" samt partiets valprogram, KT 19. 5.

[3] Partistyrelsen konstaterade 8. 4 (se dess prot.) att förbindelser till Sverige hade upprättats i och med att svenskarna hade sänt representanter till partikongressen och dessa där hade försäkrat, att man i grannlandet inte längre hyste "agg eller bitterhet" på grund av Åland. Om Branting se s. 190. — Redaktör K.H. Wiik hade 23—24. 7. 21 företrätt SDP vid det danska broderpartiets 50-årsjubileum, för att stärka "de band, vilka behövas mellan de skandinaviska länderna och oss, särskilt som vi i detta nu inte har haft någon annan samverkan åt det hållet". SDP:s partiråds prot. 21. 11. 21.

"permanent neutralt land", garanterad av stormakterna. De skandinaviska relationerna tillmöttes dock inte av socialdemokraternas vänster lika stor betydelse som av majoritetsflygeln.[1] — Socialistiska arbetarpartiet var av åsikten, att några försvarsförbund inte behövdes gentemot "Arbetarnas Ryssland". Att uppgöra planer för sådana var i själva verket att förbereda angrepp.[2]

2.2.3. *Söderhjelms och Elmquists försök*

Slutresultatet av den pressdebatt, som hade förts tvärs över Bottniska viken och som hade ebbat ut i början på juli, synes vara, att tillräckligt understöd inte stod att finna vare sig för militärt eller diplomatiskt samarbete. I Sverige stöddes det endast av högertidningarna, i Finland fördes det egenligen fram endast av en del av svenska folkpartiet. Också på "officiell" nivå förblev läget oförändrat, trots att de båda sändebuden, Söderhjelm och Elmquist, gjorde sitt bästa för att få en ändring till stånd.

Söderhjelm utgick från uppfattningen att den för Finland naturliga och dominerande utrikespolitiska orienteringen var den som gick västerut (s. 172—173). Han trodde, att man i Sverige säkerligen så småningom skulle väckas till insikt om hur viktigt ett vittomfattande utrikespolitiskt samarbete med Finland vore. Ännu i början av 1922 var han övertygad om att svenskarna inte i tillräcklig grad insåg detta. Man borde därför undvika att ta några initiativ, ty negativa svar kunde få verkningar, som var skadliga med tanke på framtiden. En avvaktande hållning medförde också den fördelen, att den tvang svenskarna till aktivitet, varvid finländarnas ställning skulle bli starkare. Mot slutet av våren föreföll denna taktik, som också hade gillats av utrikesledningen[3], inte längre ändamålsenlig. De för honom oväntade planerna på förbund med randstaterna[4], hotade att helt ställa den västliga orienteringen i skuggan. Finlands "litet reserverade segrarställning" hade visserligen enligt hans uppfattning fått svenska regeringen att förhålla sig positivt till samarbete med Finland, även om det inte fanns några politiska förut-

[1] KT 8. 8. 21 "Tolkuttomia konferensseja", (Uusi Kansan Työ) 30. 8. 21 "Suomen itsenäisyys ja lordi Curzon", (Karjalan Kansan työ) 18. 9. 21 "Puola ja Suomi", 29. 11. 21 "Vihdoinkin", 10. 12. 21 "Porvaristomme suhtautuminen Neuvosto-Venäjään", 3. 6. 22 "Varsovan sopimus ja hallituspula" samt 31. 7 och 1. 8. 22 "Suomi ikuisesti puolueettomana maana I ja II" (alla av Sventorzetski). Jfr. även Summanen s. 64 och Ilvessalo s. 66. Då frågan om sammankopplandet av amnestin för upprorsfångarna och de s.k. Ålandslagarna var aktuell var "centern" redo till detta, trots att det skulle ha lett till en brytning i landets och partiets relationer med Sverige. Se s. 46, not 2 och där nämnda källor.

[2] ST 2. 6 "Ei mitään puolustusliittoja" och 29. 8 "Ministerikonferenssi ja aseistariisuntakysymys".

[3] Se t.ex. Söderhjelms rapporter 28. 4, 2. 7 och 1. 10. 21, hans brev till Ståhlberg 12. 11 och 15. 11. 21, KJSS k. 31 samt till Procopé 2. 3 och 7. 3. 22, HjPrS k. 2.

[4] Efter att ha fått kännedom om förbundsplanen skrev Söderhjelm i sin dagbok (10. 2), att den var "den renaste dementi av vad [Holsti] i somras sade mig, dvs. att det gällde blott lösa överenskommelser och icke skulle bli mera".

sättningar för militära åtaganden. Samtidigt som Söderhjelm i sina rapporter påpekade, att Svenska Dagbladets och de övriga högertidningarnas artiklar var vilseledande, konstaterade han, att en finlandsvänlig sinnesstämning hade spritt sig till "vida kretsar". Regeringen borde ta detta tillfälle i akt och frångå sin återhållsamma attityd.[1]

Trots att Söderhjelm inte ansåg möjligheterna att lyckas stora, försökte han även direkt påverka president Ståhlberg, eftersom han visste, att denne var den bestämmande i fråga om Finlands relationer till Sverige. Presidenten hade varit den finländska utrikesledningens samlande kraft under Ålandskonflikten. Han hade sett det som sin personliga uppgift att föra denna konflikt lyckligt i hamn och han fattade de slutliga avgörandena även under dess sista fas.[2] Enligt presidentens uppfattning hade Sveriges uppträdande i Ålandsfrågan förstört relationerna mellan de båda länderna, och det var därför grannlandets skyldighet att reparera dem. Finland borde åtminstone till en början förhålla sig reserverat och undvika varje slags initiativ — ett sådant kunde dessutom i Sverige uppfattas som ett försök att fika efter "gunst och nåd". Om svenskarna likväl skulle visa sig villiga att "göra bättring", borde man underlätta deras strävanden genom att inta en positiv attityd till dessa.[3] Avvisandet av det samarbetsanbud som framfördes beträffande det åländska neutraliseringsavtalet visar dock att Ståhlberg även i detta avseende ville vara synnerligen återhållsam. Någon revanschlust uttryckte detta dock knappast, även om Hultman hade observerat, att presidenten var kallsinnigare än Holsti gentemot Sverige, och trots att affären Sundblom och Björkman endast befäste denna hållning. Ståhlberg hade ju i detta fall eftersträvat en lösning, som skulle tillfredsställa svenskarna, och de hade just av den anledningen retat sig på deras reaktion. Hela episoden visade dessutom enligt Ståhlbergs mening, hur svårt man i Sverige hade att betrakta förhållandet till ett självständigt Finland "annat än ur synpunkten av en legohjonsstadga". Fruktan att behöva "på något sätt lyda svenskarna" var också mycket riktigt den omständighet, som av Söderhjelm uppfattades som orsaken till Ståhlbergs ovilja mot samarbete.[4] För att Ståhlberg skulle inta en reserverad hållning i politiken

[1] Rapporter 21. 3, 1. 4 och 8. 6. Jfr även rapporterna 1. 3 och 7. 3. Söderhjelm ansåg själv inte att det var lämpligt att inleda debatten om samarbete med tanken på ett försvarsförbund (Anteckningar slutet av juni 1922) och hade sagt bl.a. till Ahnlund, att ett "vilseledande" av finländarna måste fördömas (rapport 8. 6). — Det första citatet ur brev till Procopé 2. 3, HjPrS k. 2 och de andra ur rapporten 1. 4.

[2] Söderhjelms övertygelse att Ståhlberg hade det avgörande ordet i fråga om Sverige-politiken framgår klart ur hans anteckningar från ministertiden. — Om Ståhlberg och Åland, Idman s. 175—176 och intervju med minister Numelin 29. 9. 1966. Då Hultman sommaren och hösten 1921 hos Vennola eller Holsti förfrågade sig i något ärende rörande Åland, gav dessa slutligt svar först efter överläggning med presidenten. Se t.ex. Hultmans rapport 11. 7 och telegram 7. 10, HP 20 A samt not 4 nedan.

[3] Ståhlberg till Söderhjelm 4. 11. 21. WSBS. Se även Söderhjelm Anteckningar 16 —24. 5. 21.

[4] Holsti träffade Hultman två gånger 1. 9. 21. Vid det första tillfället sade utrikesministern, att regeringen "mycket gärna skulle se" att Sverige utnämnde ett befullmäktigat sändebud i Finland. Vid

mot Sverige hade sålunda inte behövts rekommendationer från ministern i Stockholm.

Då Söderhjelm sedermera i april i Helsingfors beklagade sig hos Ståhlberg över att randstatspolitiken i Sverige tämligen allmänt ansågs hindra Finlands "orientering" mot väster, svarade denne att detta var "ledsamt . . . men det kan inte hjälpas". Trots att presidenten alltså ansåg randstatspolitiken viktigare än goda relationer till Sverige, påpekade han i de övriga centerpolitikernas anda för ministern, att dessa båda "riktningar" inte behövde stå i motsatsförhållande till varandra. En liten farhåga, att Söderhjelm ändå kunde ha rätt, fick tydligen Ståhlberg att trots allt medge, att man i "konkreta saker[måste] göra avtal mm. och närma sig varandra".[1] Samtalet ledde dock inte till några initiativ på den diplomatiska eller militära sektorn (jfr s. 234—235).

Söderhjelm hade trots allt tyckt sig förmärka en ändring "till det bättre" i Ståhlbergs inställning till Sverige och trodde — kanske med skäl — att detta var hans svenska kollegas förtjänst[2]. Elmquist, som överflödade av verksamhetsiver, hoppades i likhet med Söderhjelm att någonting konkret skulle ske också på det militära och diplomatiska området. I slutet av maj konstaterade han i ett brev till avdelningschef Höjer i Stockholm att "ett närmande till Skandinavien under vårens lopp hade fått ökat uppslutning i Finland, särskilt inom oppositions-, men också inom regeringspartierna. Sverige borde nu utnyttja denna sinnesstämning och randstatspolitikens misslyckande. Varje tanke på ett försvarsförbund var givetvis uteslutet — "i varje fall för närvarande" — men genom att ta grannlandet med i den "skandinaviska kultur- och intressekretsen" kunde man försöka lösgöra det från samarbetet med Balticum och Polen. Man borde i Stockholm förbereda sig för diskussioner om samarbete på regeringsnivå. Initiativ härtill kunde vara att vänta från Finland — "att taga första steget" ankom inte heller på Sverige.[3]

det andra tillfället — efter att under mellantiden ha sammanträffat med Ståhlberg — anmärkte Holsti däremot, att presidenten och han inte ansåg saken vara "av någon synnerlig betydelse". Enligt Hultmans åsikt var det senare uttalandet "ett utslag av presidentens kärvare och strävare läggning och av ett direkt up[illegible]rag åt herr Holsti att så yttra sig". Rapport 1. 9, HP 20 A. Om Ståhlbergs reaktioner i samband med affären Sundblom och Björkman se hans brev till Söderhjelm 18. 10 och 4. 11 (varur cit.) WSBS samt s. 48, not 2. Om Söderhjelms bedömning av Ståhlberg se Anteckningar 21. 3. 22.

[1] Söderhjelm Anteckningar 17. 4.

[2] "Jag tyckte mig på allt märka att KJSs tidigare misstroende och misstänksamma ståndpunkt gentemot Sverige något förskjutits och jag hade från andra håll även fått höra att man hade samma intryck. Till en icke ringa grad tror jag att detta kan tillskrivas Elmquists hållning. Han har ju här gjort ett synnerligen gott intryck." Söderhjelm Anteckningar 17. 4.

[3] Elmquist till Höjer 25. 5 (kopia), HP 1 Af. Det förefaller som om ministern med sitt tal om att ett initiativ var att vänta från finländskt håll endast försökte väcka intresse för Finland i Stockholm — ingenting tyder nämligen på att han skulle ha haft orsak att "vänta ett initiativ". — Om Elmquists pessimistiska uppfattning om möjligheterna att förverkliga militärt samarbete, se även Söderhjelm Anteckningar 12. 3.

Elmquists rekommendation var obestämd — det var kanske svårt att finna ut vilka frågor som eventuellt skulle diskuteras — och verkade inte att avvika från det program, som Höjer hade uppskisserat föregående höst. Avdelningschefen höll det emellertid inte för otroligt, att Branting med anledning av Elmquists skrivelse skulle skrida till åtgärder, särskilt om finländarna verkligen tog initiativet. Han sammanställde också en promemoria till statsministern om ärendet, i vilket han framhöll, att man, om samarbetet utvidgades, härvid borde vara mera återhållsam än i fråga om Danmark och Norge. Detta var enligt Höjers åsikt på sin plats på grund av den finländska utrikespolitikens "vacklande" natur — de händelser som sammanhängde med Warszawa-avtalets tillkomst och behandling, om vilka Elmquist och sändebuden i Balticum hade rapporterat grundligt, hade knappast ökat hans förtroende för grannlandets diplomati. Höjer fäste även — uppenbarligen med syftning på Holsti [1] — uppmärksamhet vid det "ringa förtroende", som vissa av grannlandets ledare hade ingivit. För egen del var avdelningschefen beredd att betona för finländarna, att landet märkbart skulle förstärka sin internationella position genom ett närmande till Skandinavien, men något initiativ tog han inte.[2] Det gjorde inte heller Branting, ehuru han klart kraftigare än Höjer försökte påverka grannlandets utrikesledning. Söderhjelm arrangerade ett tillfälle för honom att göra detta, då den nye utrikesministern Enckell anlände till Stockholm på väg från Paris till Helsingfors.

Finlands minister i Stockholm hade inte nöjt sig med att trycka på endast utrikesledningen. Han hade stått i tät förbindelse med riksdagsman Procopé och hade genom dennes förmedling uppmanat de finländare som understödde det skandinaviska samarbetet att övergå från ord till gärningar. Ministern bad dem komma med något konkret förslag, till vilket svenskarna skulle bli tvungna att fatta ståndpunkt. Procopé hörde till dem som ansåg randstatspolitiken ofrånkomlig; likväl var enligt hans åsikt "den intressegemenskap, som förenar oss med Skandinavien, med Sverige, den traditionellt starkaste". Det var dock mycket svårt att finna konkret innehåll för den sistnämnda orienteringen. Detta blev alla som var av samma åsikt som Procopé i likhet med denne själv tvungna att inse. Procopé framförde två förslag till Söderhjelm — de avspeglade båda den borgerliga finländska opinionens strävan att finna stöd i utlandet — men han tvivlade på att svenskarna skulle bifalla ens dem. Det ena gick ut på förberedande

[1] Holstis mycket långt drivna "diplomatiska" uppträdande var uppenbarligen orsaken till att svenskarna ansåg honom vara möjligast opåtitlig. Se t.ex. Wrangel till Hultman 6. 8 21, HP 20 C; Höjers odaterade cirkulär från början av 1922., HP 1 Af, Söderhjelm Anteckningar 23. 6. 22. Elmquist skrev 9. 2 till Höjer (THS), efter att ha varit minister i Helsingfors endast en månad: "Du förstår väl, att jag inte skulle sörja, om Holsti [avgick] varje förändring är en förändring till det bättre". Elmquists företrädare, chargé d'affaires Hultman, ansåg Holsti vara "det slags sanningssökare som hela livet kommer sanningen ganska nära utan att någonsin finna den". Hultman till Höjer 7. 5. 21, HP 1 Af.

[2] Höjers VPM 30. 5, HP 1 Af. Se även hans samtal med Finlands chargé d'affaires, Einar Borenius. Borenius rapport 30. 6 samt s. 237, not 1.

överläggningar mellan militära experter om samarbetsmöjligheterna i händelse Finland blev utsatt för angrepp, det andra framförde tanken på gemensamt försvar av Åland.[1] Söderhjelm väntade sig uppenbarligen inte några större resultat av förslagen, men beslöt ändå att framföra det förstnämnda vid diskussionen mellan Branting och Enckell.

Sammanträffandet mellan utrikesminstrarna blev dock en besvikelse för Söderhjelm. Branting hänvisade, liksom något tidigare vid samtalen med Holsti och Vennola, till den uppfattning som hystes av svenska folkets majoritet, nämligen "att den bästa utrikespolitiken är att inte bedriva någon utrikespolitik" — såsom sändebudet uttydde saken. En känsla av solidaritet med finländarna kunde dock leda till en förändrad uppfattning. En sådan känsla föddes åter av ett "ständigt samarbete på det kulturella och materiella området". Man kunde även tänka sig, att en situation kunde inträffa, vilken skulle kräva att Sverige gav Finland militärt stöd. Då Söderhjelm därpå föreslog förberedande diskussioner för att möta en sådan situation, svarade Branting, att knappast ens inledandet av sådana skulle få tillräckligt understöd i Sverige. Branting hade i varje fall antytt Sveriges vilja till samarbete, fastän han inte hade gjort några konkreta förslag — det ankom enligt hans mening på finländarna. Enckell för sin del nöjde sig tydligen främst med att lyssna på sin svenska kollega. Under samtalet anmärkte han dock — enligt Söderhjelms åsikt oskickligt — att det inte var någon större nytta med försvarsförbund överhuvudtaget.[2]

Enckells omdöme om försvarsförbundens ineffektivitet, vilket grundade sig på hans uppfattning att Sovjetryssland var militärt överlägset Finland och dess tänkbara bundsförvanter tillsammans, skilde sig också från den uppfattning, som företräddes av den borgerliga opinionen i Finland, framför allt av högern. Däremot var hans uppfattning i själva verket identisk med och ledde till samma konsekvenser som Holstis åsikt, att "militära kraftåtgärder . . . i ingen händelse kan vara ett säkert ultima ratio för [Finlands] utrikespolitik". Både Enckell och Holsti — och alldeles uppenbart också Ståhlberg och Vennola — var av den åsikten, att Finlands självständighet borde tryggas framför allt med diplomatiska medel[3]. Enckell var också enig med Holsti om att Finland främst borde stå i

[1] Söderhjelms brev till Procopé 2. 3, 7. 3, 20. 5 och 2. 6, HjPrS k. 2 samt Procopés brev till Söderhjelm 6. 4, 29. 5 och 17. 6, WSBS. Se även Söderhjelm Anteckningar 1. 6. Cit. Rd 1921 prot. s. 2887. Procopé nämnde som möjliga samarbetsobjekt även en neutralisering av Bottniska viken och Östersjön. Den förstnämnda var dock enligt hans åsikt "en tämligen värdelös åtgärd, den senare i väsentlig mån fallande utom Sveriges och vår kompetens". Brevet 29. 5.

[2] Söderhjelms rapport 17. 6. (Se även Anteckningar juni 1922). Branting anmärkte i ett annat sammanhang (brev till Elmquist 14. 7. 22, kopia, UD Brantingska saml., se s. 238): ". . . att initiativet ju alltjämt måste komma från finskt håll. . . . vad vi borde göra endast var att ställa dörren öppen".

[3] I Finland hyste man otvivelaktigt "stark misstro och fruktan" mot Sovjetunionens avsikter, såsom *Hakalehto* (1969 s. 27) fastslår, men det gav inte säkerhetspolitiken någon "prononcerat militär färgning", åtminstone vad beträffar utrikesledningen under 1920-talets början. Det är därför inte heller så överraskande, att de säkerhetspolitiska bedömningarna inte ledde till "omsorg om försvarpoli-

samarbete med de andra randstaterna, men oense med honom beträffande samarbetsformerna. Enligt Holstis åsikt hade ett förbundsavtal — vare sig militärt eller diplomatiskt — vintern 1922 varit den enda utvägen att hindra Finland från att isoleras. Enckell var inte beredd att betala ett så högt pris. De baltiska staternas självständighet stod både in- och utrikespolitiskt på osäker grund, Polen åter var hatat i Sovjetryssland och hade dåligt rykte i Europa. Finland fick därför inte binda sig vid ett intimt samarbete med sina sydliga grannar, utan det måste försäkra sig om deras stöd i varje fråga skilt för sig. [1]

Holsti hade försökt försäkra sig om de andra randstaternas stöd utan ett förbundsavtal, men misslyckats. Enckell åter försökte undvika, att Finland jämställdes med de sydliga grannarna, han önskade inte något "överdrivet" samarbete och inte heller alltför ofta återkommande randstatskonferenser. Ändå var randstatspolitiken under hans utrikesministerperiod såväl till innehållet som till de yttre formerna tämligen överensstämmande med den, som fördes under största delen av Holstis tid.[2]

Enckells partiella misslyckande när det gällde att uppnå de mål han hade föresatt sig, berodde främst på två faktorer. Enligt hans mening krävde för det första många frågor som härledde sig från grannskapet med Sovjetryssland samarbete mellan randstaterna — detta hade han understrukit redan inför konferensen i Genua — och dessa gemensamma problem räckte till för hela utrikesministerperioden. Till dem hörde bl.a. den inbjudan som sovjetregeringen i juni 1922 riktade till Finland, Estland, Lettland och Polen att sända representanter till Moskva för att förhandla om nedrustning. Det var från början klart, att randstaterna skulle uppträda samfällt. Deras militära experter höll två sammanträden, vilkas rekommendationer lades till grund för överläggningarna vid två konferenser mellan utrikesministrarna i Reval i slutet av augusti och början av oktober, där man enades om samarbetets huvudlinjer. Vid utrikesministerkonferenserna beslöt man också motsätta sig de väntade försöken att försvaga de säkerhetsgarantier, som ingick i Nationernas förbunds grundstadga. Vidare kom man överens om samfällt uppträdande även allmänt sett vid NF:s och ILO:s kommande allmänna sessioner.[3]

tikens materiella grundval". Jfr även Hyvärinen s. 49—53. Det är också tvivel underkastat, om man, som *Hakalehto* vill göra gällande, kan tala om "brist på tänkande" på det säkerhetspolitiska området bland finländarna.

[1] Jorma Kalela 1966 passim. Citatet ur Holstis PM om Finlands utrikespolitiska alternativ 29. 8. 19. RHS k. 36. — Även general Mannerheim, som beundrades av Enckell och hade en liknande bakgrund och i mycket liknande tänkesätt som han, ansåg våren 1922 randstatssamarbetet viktigt. I en intervju för NDA 11. 4 sade han bl.a., att "personligen sätter jag mycket stort värde på polackerna . . . Mig synes ett samgående i försvaret mot en gemensam fiende vara en naturlig tankegång. . . När det gäller försvara sitt liv får man . . . söka stöd hos den, som befinner sig i samma fara som en själv . . . ". Jfr Hakalehto 1969 s. 30—31.

[2] Jorma Kalela 1966 passim.

[3] Jorma Kalela 1966 passim. Om inledandet av samarbetet i nedrustningsfrågan se UM:s odaterade cirkulärtelegram i juni och om Moskva-konferensen s. 117—118. Om ändringsförslagen

Den andra faktor som gjorde att randstatspolitiken inte fick nya former under Enckells tid, var bevarandet av den utrikespolitiska kontinuiteten, vilken han ansåg viktig. Man borde akta sig för att ge utlandet den bilden, att motgångarna för Warszava-avtalet skulle ha föranlett en kursändring. Särskilt borde man undvika att ge anledning till tolkningen, att Finland skulle ha närmat sig Tyskland. Dessa synpunkter utgjorde bakgrunden till Enckells försök att ändra Warszawa-avtalet till ett beslutsprotokoll, som i möjligast ringa mån skulle binda Finland, som inte skulle väcka internationell uppmärksamhet och som inte skulle kräva riksdagens godkännande. Att regeringen Vennola hade lämnat avtalet öppet i fråga om artikel 7 föreföll erbjuda en möjlighet till detta. Enckell tog i juli saken till tals med polske ministern i Helsingfors, men denne fick instruktion från Warszawa att vägra diskutera en ändring av avtalet. Polens regering var missnöjd redan med att Warszawa-avtalet inte i sin helhet hade överlämnats till riksdagen för ratificering, och ville inte nöja sig med ett anspråkslösare beslutsprotokoll.[1]

Misslyckandet i detta försök och kanske också det nederlag som centern, vilken kraftigast hade stött Warszawa-avtalet, led vid valet i juli, torde ha varit orsaken till att regeringen meddelade de övriga signatärstaterna , att en ratificering av avtalet inte kunde komma i fråga för Finlands del. I den not, som i augusti överlämnades till regeringarna i Estland, Lettland och Polen, betonades dock, att det samarbete som krävdes i många olika frågor skulle fortsättas även i framtiden "försåvitt [det] är avhängigt av Finland". Eftersom esternas kallelse till den första konferensen i Reval kom vid samma tid som den finländska noten överlämnades till de andra randstaterna, var det omöjligt för Enckell att avböja utan att undvika att väcka dessas alltför kraftiga reaktion.[2]

Enckell hade genast från början fått såväl presidentens som statsministerns stöd för sitt utrikespolitiska program. Den förre hade redan före utrikesministerns ankomst till Finland vid riksdagens avslutning hunnit framföra en synpunkt som han under behandlingen av Warszawa-avtalet hade ansett viktig: "temporära störningar" fick inte bringa "en effektiv fortsättning" av randstatspolitiken i fara. Cajander för sin del ansåg att Finland "med iakttagande av tillräcklig uppmärksamhet gentemot ententen" borde föra en neutral politik, som inte hade rum för några t-ska sympatier. "Man borde utan att mera avgörande orientera sig mot Skandinavien eller Balticum upprätthålla de mest vänskapliga förbindelser med båda två." Trots att statsministern aktivt följde med utrikespolitiken, tycks han ha gett Enckell rätt fria händer att sköta den och fäst sitt huvudsakliga intresse vid de inrikes angelägenheterna.[3]

rörande grundstadgans 10 artikel se s. 132. Rörande randstatskonferenserna se handlingarna från dem UM 12 Tallinnan konferenssi 31. 7.—3. 8. 1922, Tallinnan konferenssi 26. 8.—28. 8. 1922, Varsovan konferenssi 23. 9. 1922 och Tallinnan konferenssi 8.—9. 10. 1922.

[1] Jorma Kalela 1966 s. 306—308.

[2] Jorma Kalela 1966 s. 308—309.

[3] Om Ståhlberg se Rd 1921 prot. s. 3149 och om Cajander Jorma Kalela 1966 s. 307.

Enckells utrikespolitik, som syftade till att upprätthålla kontinuiteten, skulle inte ha haft rum för något klart "närmande till Skandinavien". Men han önskade inte heller något sådant. Enckell hade som Finlands representant både i Paris och Nationernas förbund erfarit de svårigheter, som mötte de nyligen självständiga staterna i deras försök att befästa sin oberoende ställning. Sverige hade enligt hans åsikt genom sin ovärdiga Ålandspolitik och i samband med den utövade nedsvärtande propaganda mot Finland endast försvårat denna strävan. "Vi måste vara säkra på att [svenskarnas] närmande är uppriktigt menat innan vi skrida till någon bestämdare åtgärd", sade Enckell i juni till redaktör Ahnlund. som hade inlett tidningsdebatten om försvarsförbundet. Samarbete med sådana stater, "med vilka vi varje dag har någon gemensam vital fråga att diskutera", kunde inte misskötas "bara för . . . utopier". I ljuset av denna inställning var Enckells tydliga passivitet vid samtalet med Branting inte överraskande, särskilt som motparten i samtalet var den svenska Ålandspolitikens mest synliga företrädare och huvudmotståndaren i Nationernas förbund.[1]

Att komma till samförstånd med Ståhlberg också i fråga om politiken gentemot Sverige vållade säkerligen inga svårigheter för Enckell. Ett uttryck för likheten i deras hållning var inställningen till tanken på besök av statscheferna i Finland och Sverige. Söderhjelm hade redan hösten 1921 föreslagit Ståhlberg, att man skulle ge svenskarna en vink om vilken gynnsam inverkan ett besök av kungen i Finland skulle ha. Ett sådant skulle visa att Sverige ville återställa de goda relationerna, samtidigt som det skulle understryka Finlands jämbördiga ställning med Sverige. Ståhlberg hade emellertid avvisat tanken bl.a. med hänvisning till att vinkar om lämpligheten av ett besök i Sverige kunde uppfattas som fikande efter "gunst". Ett besök skulle enligt hans mening inte vara lämpligt ens i det fall, att kungen på eget initiativ erbjöd sig att komma: besökets yttre former skulle av nödtvång bli anspråkslösa och detta kunde stärka svenskarnas redan förut "nedlåtande" attityd. Den svenskspråkiga pressen kunde också inverka i denna riktning. Presidentens avvisande hållning torde delvis ha stärkts av hans egen bristande kännedom om officiellt ceremoniel i jämförelse med svenskarna, som var vana vid det.[2]

[1] Söderhjelms på Enckells berättelse grundade redogörelse för samtalet, Anteckningar 23. 6, varifrån citat (se även Enckell II s. 328—329). Elmquist anmärkte ännu i februari 1924 om Enckell, sedan denne då på nytt hade blivit utrikesminister, att "han synes hava svårare att förgäta Ålandsfrågan än flertalet andra här i landet". Elmquist till Marks von Württemberg 26. 2. 24, HP 1 Af. Enckells antipati mot Branting och överhuvudtaget hans bitterhet på grund av den svenska Ålandspolitiken kommer tydligt till synes ännu i hans drygt trettio år senare skrivna memoarer (II s. 324—325 och passim). Med hänsyn till denna synpunkt och i ljuset av Söderhjelms 17. 6 daterade rapport håller memoarernas uppgift (s. 324) om Brantings kyla vid samtalet i juni (ovan s. 102) säkert inte streck. — Söderhjelm konstaterade i juni 1922 (Anteckningar 14. 6), att Enckell "log åt tanken på ett svenskt-finskt försvarsförbund och ändå mer när jag berättade att Svenska Pressen otåligt väntade på hans ankomst för att få denna 'svenska orientering' till stånd".

[2] Söderhjelm Anteckningar i slutet av oktober 1921 och brev till Ståhlberg 12. 11. 21, KJSS k. 31; Ståhlberg till Söderhjelm 4. 11, WSBS, varifrån cit. — T.ex. finansministern i Kallios regering, Ryti

"Djurholmsklicken" och Elmquist kom emellertid sommaren 1922 Söderhjelm till hjälp. Den förstnämnda hade framfört planen på ett statsbesök till kungen, som för sin del hade tänkt resa till Finland redan samma år[1]. Också regeringen hade gillat planen, men hade tillsvidare avstått från den. Elmquist, vilken Söderhjelm ett halvår tidigare hade anförtrott sina egna tankar, såg häri ett lämpligt sätt att befordra samarbetet mellan länderna, och ville inte låta saken bero. Han föreslog statsminister Branting, att man före konungens besök skulle arrangera en visit i Stockholm av president Ståhlberg. Denna ordningsföljd var på sin plats därför att Finland var den yngre staten. Såväl konungen som Branting godkände Elmquists förslag och denne fick i uppdrag att efter sin återkomst till Helsingfors i juli framföra en inbjudan till republikens president att besöka Stockholm påföljande år, varefter konungen snart skulle företa en svarsvisit.[2]

Ståhlberg ville dock inte genom en resa till Stockholm visa, att finländarna hade glömt Ålandsfrågan; Finlands regering hade alltfort rätt att förhålla sig reserverad till svenskarnas strävanden till ett närmande. Stockholmsresan skulle kunna sammankopplas med pressdebatten om ett svensk-finländskt försvarsförbund och den kunde också i övrigt ge randstaterna uppfattningen, att Finland hade övergivit dem[3]. Uppenbarligen med samma motiv stöddes Ståhlberg av Enckell — regeringen i övrigt ansåg däremot att hinder inte förelåg för avläggande av ett besök[4]. Ståhlberg var dock oböjlig: han var överhuvudtaget ovillig att företa statsbesök. Presidenten hade trots norrmännens uppmaningar inte rest till Kristiania och hade inte för avsikt att besvara Estlands riigivanem Päts' besök i

ansåg senare, att det enda hindret för förverkligandet av besöket var presidentens kända "obenägenhet mot allt, som hade med ceremonier att göra". Elmquist till Höjer 27. 11 (kopia), HP 1 Af. Se även Norrmén till Ahnlund 10. 10. 22, Ahnlunds saml. och nedan s. 106—107.

[1] Om "klickens" initiativ se Bennedichs i början av juli 1922 uppgjorda odaterade koncept till skrivelse till konungen, Bennedichs saml. k. 9, Söderhjelms Anteckningar 23. 6, 18. 7 och 2. 8. 22 samt Höjers VPM 1. 8, HP 1 Af. Det är möjligt, att legationsrådet Borenius, som hade nära kontakter till "klicken" (s. 90, not 1), hade underrättat dess medlemmar om Söderhjelms tanke från hösten. Borenius meddelade Enckell konungens planer på ett besök då denne i juni vistades i Stockholm. Söderhjelm Anteckningar 23. 6. 1922.

[2] Elmquist till Boström 29. 10, HP 1 Af. Redan då Söderhjelm berättade om sin tanke på statsbesök, hade Elmquist framkastat, att presidenten skulle företa det första besöket. Se Anteckningar december 1921 och jfr Anteckningar 18. 7, samt Höjers VPM 1. 8, HP 1 Af. Elmquists mål var att få konungen att delta i invigningen av det svenska legationshuset i Helsingfors 1923.

[3] Söderhjelm Anteckningar 18. 7, 2. 8 och 3. 9; Ståhlberg till Söderhjelm 20. 10, WSBS; Vennolas odaterade anteckningar från ett statsrådssammanträde i november-december 1922, JHVS k. 15. Den finländska regeringens not, i vilken man meddelade att ratificeringen av Warszawa-avtalet förföll, överlämnades till de andra randstaterna vid samma tid som inbjudan till statsbesök behandlades.

[4] Söderhjelm fick reda på Enckells negativa hållning först i december 1922, då fru Ståhlberg berättade för honom, att presidentens avvisande attityd även hade påverkats av Enckells "livliga motstånd mot visitplanen". Anteckningar slutet av december 1922. Se även Richert till Elmquist 14. 12, HES, och Vennolas PM "Skandinaavinen suuntaus: Utopia ja todellisuus" 14. 12, JHVS k. 19. Enckell hade diskuterat saken i regeringens utrikesutskott "och där i huvudsak vunnit en sympatisk stämning för planen". Söderhjelm Anteckningar 3. 9.

Helsingfors våren 1922. Med understrykande av dessa argument fick Enckell och Söderhjelm Elmquist att uppskjuta framförandet av inbjudningen.[1]

Trots att statsbesöksfrågan hade diskuterats endast i en mycket begränsad krets, visste Nya Dagligt Allehanda i Stockholm den 5. 10 överraskande med stöd av en från Helsingfors erhållen uppgift berätta, att kung Gustaf påföljande sommar skulle göra ett besök i Finland. Aftonbladet för sin del antog, att detta skulle föregås av ett besök av president Ståhlberg i Stockholm.[2] I stockholmstidningarna följande morgon ingick dock en dementi, utfärdad av utrikesministeriet, i vilket konstaterades, att något kungabesök inte torde ha planerats. Samtidigt innehöll helsingforstidningarna notiser om DNA:s och AB:s nyheter. Också till dessa levererades snart, tydligen på presidentens initiativ, ett meddelande, att "enligt vad oss meddelats, saknar det av tidningspressen i Sverige återgivna ryktet att presidenten Ståhlberg skulle hava för avsikt att avlägga ett besök i Stockholm nästa vår, all grund". Då Hufvudstadsbladet trots dementin fortfarande hävdade, att nyheterna inte var "fullständigt grundlösa", befordrade presidenten en ny dementi med tidigare nämnt innehåll till tidningen. Denna gång uppgavs meddelandet härröra från "republikens presidents civilkansli", d.v.s. från presidenten själv.[3]

Elmquist tolkade presidentkansliets dementi som ett svar på konungens inbjudan och ansåg det fördenskull fullständigt opassande. Han väntade även, att utrikesminister Enckell med anledning av denna sak skulle framföra en ursäkt eller åtminstone en förklaring. Då någon sådan emellertid inte avhördes, begärde han en dylik. Enligt president Ståhlbergs uppfattning var förklaringar onödiga, ty att dementin uppfattades som sårande visade endast, att svenskarna betraktade Finland som en stat av lägre rang. Dessutom hade finländarna rätt att själva besluta vad de företog sig i sina egna angelägenheter. På grund av Elmquists

[1] Om Norge-besöket se Thesleff till Holsti 9. 12. 19 och 7. 1. 20, till Kaila 31. 10. 19, UM 3 H samt Kivijärvi till Holsti 10. 1. 20, RHS k. 2. Om resan till Estland se Vennolas odaterade anteckningar från ett statsrådssammanträde nov.—dec. 1922, JHVS k. 15. I ett brev från Thesleff till Holsti 4. 5. 22 (UM 3 H) hade Ståhlberg själv skrivit: "Bör svaras, att Finlands president inte tänker företa utlandsresor . . .". — Enligt Elmquists uppfattning var det "fullständigt inkorrekt och sårande för att inte säga mer, att man här avböja ett förslag som man bör vara smickrad och stolt över". Då Söderhjelm hänvisade till att Ståhlberg först måste besvara Päts besök, anmärkte Elmquist att det var stor skillnad mellan den estniska riigivanem och den svenska konungen. Anteckningar 2. 8.

[2] Legationssekreterare Arvid Richert vid svenska Helsingfors-legationen hade berättat om besöksprojektet för UM:s protokollchef O. Nykopp och denne torde ha omnämnt saken för flera personer. Saken torde på denna väg ha kommit till stockholmstidningarnas kännedom. (Legationssekreterare Numelins berättelse för Söderhjelm, Anteckningar 15. 10 och 18. 10).

[3] Dementi till TT 5. 10, HP 50 G; Hbl, US, SS, Iltalehti och SvPr 6. 10 (jfr även ÅU 6. 10). I de dementier som publicerades i SS och SvPr 6. 10 nämndes inte uppgiftens ursprung, i HS:s och ÅU:s dementier angavs den vara FNB. Hbl:s dementi 7. 10 var olika: "Enligt vad vi erfarit har emellertid denna fråga icke behandlats i statsrådet". Se även tidningens nyhetsnotis samma dag. Dementin till Hbl torde ha levererats av Enckell, som uppenbarligen ansåg dementierna från föregående dag odiplomatiska. Elmquist fick den uppfattningen, att den i Hbl 8. 10 publicerade dementin från presidentens kansli berodde på att tidningens föregående dag publicerade dementi inte var tillräckligt kategorisk. Elmquist till Boström 29. 10, HP 1 Af.

upprepade föreställningar gick Ståhlberg dock med på att Enckell framförde sina egna beklaganden med anledning av dementins ordalydelse samt att han nämnde, att presidenten hade sagt till honom, att ändamålet med dementin endast var att avsluta pressdiskussionen. Ministern ansåg att förklaringen var otillfredsställande och fann det lämpligast, att framdeles uppträda prononcerat kyligt. Då han dessutom såväl av Enckell som Söderhjelm hade fått höra, att saken inte alls hade uppmärksammats i Stockholm, bad han utrikesdepartementet meddela Söderhjelm, att en dylik uppfattning var felaktig.[1]

Man hade verkligen i Stockholm förhållit sig betydligt lugnare till dementin än vad Elmquist hade gjort[2]. Denne fick sina första instruktioner först en månad efter dementin och de innehöll i själva verket en desavuering. Hans kyliga uppträdande godkändes visserligen, men inte ens detta borde längre fortsätta. Utrikesdepartementet hade inte heller funnit anledning att ta upp saken med Söderhjelm. I fråga om inbjudan hade regeringen kommit fram till att den inte skulle utfärdas, detta på grund av presidentens uppenbara motsträvighet. Bittrast måste Elmquist dock ha känt uppmaningen att underrätta Finlands utrikesminister, att presidenten, om och när han ville besöka Stokholm, var välkommen och att konungen skulle besvara visiten på det snaraste. Elmquist överlämnade den 14. 11 detta tillkännagivande till utrikesminister J. H. Vennola i Kallios regering, vilken hade tillträtt samma dag.[3]

Förvecklingen med anledningen av presidentkansliets dementi hade i själva verket uppstått bara mellan Elmquist och den finländska utrikesledningen. Svenska regeringen hade hållit sig i bakgrunden. Den ville inte begrava tanken på statsbesök, vilken skulle ha understrukit Finlands samhörighet med Skandinavien — officiella resor av statsöverhuvuden var sällsynta på 1920-talet. Planen strandade framför allt på Ståhlbergs motsträvighet. De argument som anfördes mot hans attityd var helt enkelt inte tillräckliga: Söderhjelm — och svenskarna — hade svårt att övertyga Ståhlberg och Enckell om vilken konkret

[1] Elmquist till Boström 29. 10, HP 1 Af; Ståhlberg till Söderhjelm 20. 10. WSBS. Se även Elmquist till Söderhjelm 10. 10, 24. 10 och 31. 10, WSBS samt Söderhjelm till Elmquist 28. 10 (kopia), WSS k. 3. Ståhlbergs brev var ett svar på Söderhjelms rapport 17. 10, i vilken han (på uppmaning av justitieminister F.O. Lilius) hade kritiserat presidentkansliets dementi och framhållit, att den hade gjort ett dåligt intryck. Söderhjelm Anteckningar 18. 10. Söderhjelm hade 18. 10 i ett brev till Enckell (kopia, WSS k. 3) berättat, att han från en konungen närstående person (överste Carl Rosenblad) hade hört, att det dåliga intryck dementin hade gjort skulle förflyktigas och diskussionen om statsbesöket kunna fortfara, om man från finländsk sida läte förstå, att dementin syftade endast till ett upphörande av pressdiskussionen. Jfr Söderhjelm Anteckningar 15. 10 och 18. 10.

[2] Söderhjelm hade sammanträffat med statsminister Branting en dryg vecka efter publiceringen av dementin och försökt få denne att uttala sig om statsbesöksfrågan, men förgäves. Rapport 17. 10. I ett brev till Elmquist 16. 10 (HP 1 Ab) framförde chefen för politiska avdelningen Höjer sitt missnöje över att finländarna inte kunde hålla någonting hemligt. Om dementin nämnde han däremot ingenting.

[3] Boström till Elmquist 9. 11 och Richert till Boström 12. 12. HP 1 Af. Ett slags "demonstration" från svensk sida utgjorde prins Wilhelms inställande av en planerad föredragsresa till Finland. Det är möjligt, att detta hade föreslagits av konungen, med vilken man hade överlagt om det svar som skulle tillsändas Elmquist. I Finland tycks man inte ha observerat denna sak.

nytta Finland skulle ha av den nordiska samhörighet, som besöket skulle ha symboliserat. Därtill hade svenska regeringen bara någon dag efter presidentkansliets dementi i själva verket råkat ge randstatspolitikens anhängare vapen i händerna genom att för första gången offentligt göra ett inlägg i försvarsförbundsdebatten.

Vid Nationernas förbunds generalförsamling hösten 1922 hade tanken på ett ömsesidigt biståndsavtal mellan medlemsstaterna behandlats. Detta skulle innehålla säkerhetsgarantier som skulle göra en nedrustning möjlig (s. 131). Efter återkomsten från Genève till Stockholm gav Branting den 10. 10 Svenska Morgonbladet en intervju, i vilken han klargjorde Sveriges negativa inställning till denna plan. På frågan, huruvida ett godkännande av förslaget innebar, att Sverige vid ett sovjetryskt anfall skulle bli tvunget att ge randstaterna militärt bistånd, svarade Branting jakande. Han tillfogade dock, att "med all den sympati, vi hysa för de nämnda staternas nyvunna självständighet, och trots att vi varmt önska, att de måtte få behålla sin nyförvärvade frihet och även med det erkännandet, att dessa staters självständighet är en påtaglig, ytterst betydande fördel även för oss, så är det i alla fall ett stort steg härifrån och till att ikläda sig förpliktelser att ingripa med vapenmakt till någon av dessa staters skydd . . ."

Brantings uttalande tolkades i Finland som ett negativt ställningstagande i samarbetsdiskussionen. Hans bedyranden att Finlands självständighet var viktig för Sverige bet inte heller på finländarna. Utförligast och mest oförtäckt framfördes denna uppfattning av Holsti i en ledare i Helsingin Sanomat den 26. 10. Grannlandets statsminister hade med sin anmärkning om fördelarna av Finlands självständighet endast avsett, att Sverige i skydd av Finland kunde "försumma" sitt försvar. Grannlandet kunde med andra ord uppge sig understöda nedrustningen utan garantiavtal endast därför, att Finland var självständigt. Enligt tidningens åsikt var det också "nedstämmande", att Sverige inte ens "med fullmakt av Nationernas förbund" var berett att ge Finland militärt bistånd i händelse av ett angrepp från Sovjetryssland. Att grannlandet inte var redo för ett försvarsförbund hade man redan "vant sig vid". Men om Sverige inte bistod Finland på uppmaning av Nationernas förbund, skulle knappast heller Danmark och Norge göra detta, för att inte tala om "mera fjärran belägna länder". "Vad blir det då av NF:s garantier, vart tar dess prestige vägen?" [1]

[1] Cit. ur 26. 10 "Skandinavian maat ja Suomen puolustus" (se även 22. 10 "Suomen puolustus ja Skandinavian maat") och 17. 12 "Keskustelua Ruotsin ja Suomen suhteesta". Beträffande ledarskribenterna i oktober se arvodesförteckning från HS:s kassa, Sanoma Oy:s arkiv. Om de övriga tidningarna se Hbl 27. 10 "Garantier och förpliktelser", ÅU 3. 11 "Finland och Sverige" (Colliander), Nya tidning 23. 10 "Finland kan inte lita till folkförbundet", Karjala 4. 11 "Suomi ja Ruotsin turvallisuus", Savo 31. 10 "Naapurit Pohjanlahden molemmilla puolilla", TS 31. 10 "Suomen merkitys Ruotsin turvana", Ilkka 7 och 8. 12 "Ruotsin pääministerin ajatuskanta Suomen ja Itämeren maiden puolueettomuuden takaamisesta I-II". ST 26. 10 "Ruotsin sosialidemokraatit eivät lähde rajalle" uppfattade uttalandet som positivt.

Intervjun kom med tanke på Brantings Finlandspolitik såtillvida vid en oläglig tidpunkt, att randstaternas utrikesministrar just då höll en konferens i Reval. Detta gav återigen centertidningarna ett tillfälle att erinra de övriga om vilket håll Finland verkligen kunde räkna på bistånd från.[1] Styrkeförhållandet mellan anhängarna av den sydliga respektive den västliga orienteringen hade dock i någon mån förskjutits till de senares förmån sedan våren. Hufvudstadsbladet sade att grannlandets statsminister hade underlåtit att fästa avseende vid den i Sverige alltmer omfattande åsiktsriktning, som insåg "vad Finlands självständighet betydde för Sveriges egen trygghet". Men också finländarna hade enligt tidningen del i skulden: den ljumma utrikespolitiken mot Skandinavien var en viktig orsak till den svenska regeringens negativa attityd. Hufvudstadsbladet hade ännu på våren ställt södern framom västern, nu var en "canossavandring" enligt dess mening inte längre "oundviklig". Att tidningens hållning hade ändrats var eventuellt en följd av den opinionsbearbetning som "Djursholmsklicken" hade bedrivit under det nordiska pressmötet (s. 237) i Helsingfors under sommaren. Detsamma kan kanske också hävdas beträffande Iltalehti, som i juli hade efterlyst ett "på ett officiöst och allvarsamt sätt" framfört uttalande om samarbetsvilja från svensk sida och som nu såg ett dylikt i Brantings uttalande. Denne hade sagt, att "Sverige inte utan vidare kunde förplikta sig att försvara Finland" och detta innebar en antydning, som inte fick lämnas utan avseende.[2]

De finländare, som var för det skandinaviska samarbetet kunde likväl inte påvisa, att det i Sverige skulle ha inträffat några förändringar beträffande inställningen till Finland. Vänsterns åsikt hade nämligen förblivit oförändrad. Finländarna hade dessutom i mycket ringa mån observerat det faktum, att samtliga partier i Sverige hade avvisat det planerade ömsesidiga biståndsavtalet[3].

[1] HS 12. 10 "Itämeren valtioiden yhteistoiminta" och Ilkka 13. 10 "Mitä on tekeillä" samt 31. 10 kåseri av "Iisakki". Ett par veckor tidigare (23. 9 "Kaunis naapuri") hade samlingspartiets Aamulehti försvarat randstatssamarbetet bl.a. med konstaterandet, att "om Estland går under, så är Finlands tur förr eller senare att vänta".

[2] Cit. Hbl 27. 10 "Garantier och förpliktelser" samt Iltalehti 7. 7 "Viileitä sanoja" och 22. 11 "Kaksi merkillepantavaa lausuntoa". Se även Hbl 19. 12 "Den fortsatta diskussionen om Sverige och Finland", AU 30. 12 "Tvenne lägen", SvPr 9. 12 "Finlands militärpolitiska orientering" och Iltalehti 3. 11 och 4. 11 "Suomen puolustuskysymys ja Ruotsi" samt 6. 11 "Kustaa II Aadolf" och 18. 12 "Suomi ja Ruotsi". Savos skrivsätt rörande samarbetet med Sverige var något mera pessimistiskt än Iltalehtis, men mera positivt än samlingspartiets övriga tidningarns. Se 14. 3 "Suunniteltu puolustusliitto" och 30. 10 "Naapurit Pohjanlahden molemmilla puolilla". — I ett brev till konungen i juli (koncept, Bennedichs saml. k. 9) säger Bennedich, att "vi", närmare bestämt Ahnlund, hade lyckats "vända Hbl till rätta". Se även Amos Anderson till Ahnlund 24. 5 och 15. 12. 23, Ahnlundska saml. Förändringen av Iltalehtis hållning sedan våren var kanske ännu radikalare och kan ha varit följden av att "klicken" enligt Bennedichs ovananförda brev hade knutit "goda förbindelser . . . med . . . de stora finskspråkiga tidningarna".

[3] Aktivisternas Suunta (7. 10 Katsaus valtiollisiin tapahtumiin) förefaller att ha varit den enda tidning i Finland, som observerade de svenska delegaternas ståndpunktstaganden vid generalförsamlingen i Génève och konstaterade att svenskarna var tämligen ense i denna fråga.

Å andra sidan bestred vänsterpressen Helsingin Sanomats slutsatser. Sveriges internationella politiska ställning var så tryggad, att kravet på nedskärning av försvaret skulle ha framförts även om Finland hade förblivit förenat med Ryssland. Denna bedömning låg bakom de motiveringar som hade framförts på våren och som nu upprepades då man tog avstånd från Svenska Dagbladets och Göteborgs Handels- och Sjöfartstidnings förslag om militärt samarbete med Finland. De tidningar som motsatte sig en nedskärning av försvaret — även de som i likhet med den liberala Stockholms-Tidningen inte trodde att Sveriges resurser räckte till för ett försvarsförbund med Finland — ansåg att vänstern hela tiden slöt ögonen för den fara som hotade från öster. De accepterade inte heller, att Sverige "gick i spetsen av avrustningen" genom att utnyttja Finlands tvång att upprätthålla en stark armé.[1]

Även om den svenska högerpressens artiklar inte hade gett några resultat på östra sidan om Bottniska viken, hade de hos en del finländare väckt hoppet, att också vänstern i grannlandet så småningom skulle ändra inställning. Eftersom "faran från öster" inte heller upplevdes lika överhängande som under vintern, uppmärksammades också randstatspolitikens skadliga verkningar mera än tidigare. Ett samtal som fördes mellan regeringen Kallios finansminister Ryti och minister Elmquist i slutet av november bör betraktas i ljuset av detta. Sedan Ryti hade framfört de tvivel som var gängse bland motståndarna till randstatspolitiken, frågade han Elmquist om Sverige vore redo att bistå Finland i det fall att landet utsattes för angrepp. Han avsåg härmed inte ingående av ett försvarsförbund, utan t.ex. garantier för att finländarna skulle få göra inköp i Sverige utan begränsningar, få transitera militära förnödenheter och livsmedel

[1] Cit. St-T 27. 10 På tapeten. Om den svenska pressens inställning till Cecil-planen se Tingsten s. 40—49. Om högerpressens inställning till det ömsesidiga biståndsavtalet, intervjun med Branting och finländarnas reaktion se SvD 19. 10 "Garantien" och 26. 10 "Finlands självständighet" samt Pressfronter 26. 10, 29. 10, 1. 11 och 11. 11, NDA 19. 10 Dagens diskussionsämnen och 28. 10 "Vår utrikespolitiks prestige", AB 12. 10 " 'Rykten' och verkligheter", 30. 10 "Sverige och Finlands försvar" och 11. 12 "Bufferten mot Asien" (Se även 30. 8 "Finlands utrikespolitik"), Norrköpings Tidningar 18. 10 "En fråga", Carl Rosenblad: "Bufferten", DNS 1923 s. 443—450. StD deltog inte heller nu i debatten. Om GHT se 24. 10 "En randanmärkning" och 8. 12 "Europas gränsvakt" (båda av Segerstedt) samt om StT 8. 10 "Sveriges avrustningsfråga", 19. 10 "Den cecilska fredsplanen" och 10. 12 "Finlands försvar och Sveriges". — För den liberala pressen se SvM 26. 8 "Ingen politik", 14. 9 "Defensivallianser", 17. 10 "Finskt missnöje", 19. 10 "DN på lindans", 1. 11 "En misslyckad kampanj", 10. 11 "Finland, Svensk-finnarna och Sverige" och 29. 12 "Det ryska hotet" (V. Spångberg), DN 15. 10 "Prövostenen", 18. 10 "Det verkliga avgörandet", 20. 10 "Avancera bakåt", 20. 10 Pressgrannar. 22. 10 "Aktivitet för freden" och 2. 12 "Den förlorade sonens återkomst" (alla av Wickman). — Socialdemokraternas inställning till NF:s säkerhetssystem klargjordes särskilt av prof. Östen Undén, se hans ledare i Soc-D 19. 10 "Avrustning och garantier" och hans artikel "Sverige och garantiproblemet" Soc-D 21. 10. Se även Soc-D 27. 10 "Finlands och Sveriges försvar" samt Pressröster 16. 10 och 18. 10. Inom högerpressen väckte en ledare i Arbetarbladet (Gävle) 24. 10 "Sverige och Finland" rätt stort uppseende. I denna ledare hävdades det, att Finlands fortlevande var så viktigt för Sverige, att militär intervention inte utan vidare kunde lämnas ur räkningen, om grannlandet blev angripet. Sverige borde enligt tidningens åsikt även generellt sett bedriva en "mera frimodig baltisk politik".

genom landet samt löfte om att de skandinaviska länderna skulle ge Finland allt diplomatiskt stöd som stod inom möjligheternas gräns. Elmquist framhöll att den bästa garantin för Finlands säkerhet var en fast anknytning till den skandinaviska kulturkretsen, och Ryti medgav att det låg någonting i detta. Han anmärkte dock, att detta inte förslog: det behövdes mera konkreta garantier.[1]

Elmquist var positivt överraskad och uppmanade Finlands regering — i den händelse den var av samma åsikt som Ryti — att inofficiellt ta kontakt med Stockholm. För egen del ansåg ministern, att förutsättningarna för ett samarbete bestod i att man fullständigt avstod från randstatspolitiken, iakttog strikt neutralitet och undvek "äventyrligheter". Trots att Ryti för sina regeringskolleger hade understrukit nödvändigheten av samarbete med Sverige, synes han inte ha rekommenderat att man tog kontakt med Stockholm.[2] Man kan förmoda, att han inte trodde att Ståhlberg och Vennola — den senare hade nu blivit utrikesminister — var beredda att gå med på Elmquists villkor. Det är även möjligt, att han också själv ansåg ministerns svar vara otillfredsställande.

Trots att Elmquists svar till Ryti stod i samklang med den svenska Finlandspolitiken, var han inte nöjd med sina överordnade. Ministern beklagade sig hos Höjer över att intervjun med Branting i onödan hade gett anhängarna av randstatspolitiken vapen i händerna. Statsministern hade därigenom försämrat jordmånen för dem — enligt Elmquists uppfattning blev de allt flera — som i likhet med Ryti och Iltalehti önskade samarbete med Sverige. Fastän ministerns tänkesätt var i stort sett desamma som de som hade framförts av Svenska Dagbladet, väntade han sig inte att det militära samarbetet skulle inledas omedelbart. Han önskade endast, att Branting vid något lämpligt tillfälle skulle framföra den sympati han kände för Finland — enligt ministerns uppfattning stod statsministerns inställning till det svensk-finländska samarbetet nära hans egen — och att denne samtidigt skulle betona den åtskillnad man i Sverige gjorde mellan Finland och de baltiska staterna.[3] Däremot kunde ministern inte presentera några konkreta förslag till samarbete — även planerna på statsbesök såg ut att ha förfallit.

[1] Elmquist till Höjer 27. 11. 1922, HP 1 Af.

[2] Elmquist till Höjer 27. 11, HP 1 Af. Elmquist avreste kort efter detta samtal till Stockholm, varför han inte erhöll något skriftligt svar på sitt meddelande. Rytis framträdande föranledde inte några åtgärder i Stockholm. — I sitt ovannämnda brev nämner Elmquist att försvarsminister Jalander omtalat Rytis "även bland sina kolleger angivna deklaration om nödvändigheten av en klar orientering *även* åt Sverige — *om* Sverige ville bjuda mera än endast en platonisk kärlek" (kursiv. J.K.). Se även s. 188.

[3] Brev från Elmquist till Höjer 12. 10, 16. 11, 27. 11, HP 1 Af och 20. 10, HP 1 Ab samt rapporter 10. 11 och 23. 11, HP 1 Af. Kritiken mot Branting ingår i brev till Höjer 4. 11, THS. I ett brev (till Palmstierna 2. 4. 25, kopia HES) framhöll Elmquist: ". . . bevarandet av Finlands självständighet är ett absolut livsvillkor för Sverige och . . . blotta tillvaron av ett försvarsdugligt Sverige är den viktigaste faktorn för att komma det under varje regim lika expansionshungriga Ryssland att rikta blickarna åt andra håll än åt nordväst. Ett 'vacuum' i form av ett försvarsdugligt Sverige bakom Finlands rygg kan vara detsamma som Finlands snara undergång; och stå ryssarna ännu en gång vid Torne älv och på Åland kommer turen med naturnödvändighet också till oss och vår nådetid blir helt visst ej så särdeles lång om det ens blir någon alls."

Höjer var vid detta tillfälle lika litet beredd att aktivera Sveriges Finlandspolitik som ett halvår tidigare. I sitt svar till Elmquist framhöll han, att Branting redan hade gått så långt som en person i hans ställning kunde göra. Intervjun visade dessutom, att statsministern kände större sympati för Finland än de flesta av de övriga partiledarna. För egen del avvisade Höjer — liksom hösten 1921 (se s. 71) — helt tanken på ett försvarsförbund. Han var alltjämt pessimistisk beträffande det svenska försvaret: den försvarspolitik landet hade omfattat dittills, och sannolikt skulle föra även under de följande åren, gjorde alla löften om militärt bistånd omöjliga.[1] Också folkets passiva inställning i utrikespolitiskt avseende ledde till samma slutsats. Dessutom tvivlade Höjer på att Sverige bäst kunde försvaras vid Systerbäck, vilket Svenska Dagbladet hade påstått. Landet hade dock under ett drygt århundrade kunnat leva i fred trots att Finland hade hört till Ryssland. I vilket fall som helst var de fördelar som kunde vinnas genom ett försvarsförbund mindre än de risker, som medfördes av att Finlands självständighet alltjämt stod på osäker grund och av detta lands ostadiga utrikespolitik. Det kunde visserligen bli nödvändigt att ge Finland militärt bistånd, men det avhängde av den situation som rådde vid varje särskilt tillfälle, och därför borde man försöka hålla händerna fria. Höjer förhöll sig försiktigt till den "uppmuntran" till finländarna som Elmquist hade rekommenderat: i det rådande läget borde man, på grund av sinnesstämningen i Finland, framför allt undvika uttalanden, som kunde tolkas som moraliska löften om bistånd.[2]

Branting ansåg själv, att hans uttalande inte tarvade några tilläggsförklaringar: det gav uttryck såväl åt "vår varma sympati för Finlands självständighet" som åt "omöjligheten på förhand binda oss att med vapenmakt ingripa", om Finland blev utsatt för angrepp.[3] Båda dessa synpunkter kom även till uttryck i den utrikespolitiska redogörelse, som den svenska regeringen avgav till riksdagens utrikesnämnd. Inte heller i denna avvisades ett militärt samarbete utan vidare, så som majoriteten av vänsterpressen gjorde. ". . . Finlands läge [har] ännu synts alltför utsatt och linjerna för dess utrikespolitik alltför obestämt uppdragna, för att det skulle synas tillrådligt att från svensk sida ingå i diskussion om en traktatmässigt fastslagen förpliktelse till väpnat bistånd, som kanske måste inlösas under ett helt annat läge, än då den ingicks, och som säkerligen i varje fall för

[1] Denna tanke framträder i flera promemorior av Höjer om Sveriges utrikespolitik. Se t.ex. VPM angående Sveriges politik gentemot Finland 20. 9 21, HP 1 Af; VPM rörande rysk-tysk garanti för de baltiska staternas självständighet 27. 2. 23, HP 20 C; VPM angående Sveriges politik i förhållande till Finland 26. 4. 23, HP 1 Af. Jfr Lönnroth s. 65, 67. Höjers argumentering var i snart sagt alla delar identisk med Stockholms-Tidningens motiveringar.

[2] Brev till Elmquist 16. 10, HP 1 Ab, o. 11 (koncept) THS och 20. 11, HP 1 Af.

[3] Brantings telegram till Elmquist 14. 10, HP 1 Ab. — Man hade även i Berlin uppmärksammat intervjun med Branting och den reaktion denna hade väckt i Finland. Auswärtiges Amt gav till följd härav minister Nadolny en uppmaning att verka därhän, att den svenska statsministerns Finlandspolitik förändrades till det positivare. v. Maltzan till Nadolny 5. 11, AA 6239/H 48522—48524. Rörande Nadolnys eventuella aktivitet i denna riktning existerar inte heller från hösten 1922 (jfr s. 89) några uppgifter. Han hade i vilket fall som helst inte något inflytande. Jfr Ilvessalo s. 106.

närvarande icke skulle uppbäras av en samlad svensk opinion". [1]

Statsminister Branting, avdelningschef Höjer och minister Elmquist var eniga rörande denna slutsats och till stor del också om dess motivering. Meningsskiljaktigheterna gällde vad man borde säga till finländarna. Vad kunde man lova dem och vid vilka situationer? Elmquist var beredd att gå längst, Höjer var mest återhållsam.

2.2.4. *Utrikesminister Vennola*

Pressdebatten på ömse sidor om Bottniska viken och över den om samarbetet mellan Finland och Sverige under år 1922 hade inte lett till någon väsentlig förändring i den svenska utrikesledningens Finlandspolitik. Motsvarande iakttagelse gäller även för Finland. Händelserna kring Warszawa-avtalets behandling i riksdagen hade visserligen lett till ett regeringsskifte, men även därefter hade samarbetet med de övriga randstaterna fortsatt praktiskt taget oförändrat. Intervjun med Branting och den pressdiskussion som den gav upphov till synes inte i någon högre grad ha intresserat president Ståhlberg och utrikesminister Enckell. Deras huvuduppmärksamhet var riktad på förberedelserna inför avrustningskonferensen i Moskva och på frågan om statsbesöken. Samtidigt kom regeringsförhandlingarna, som hade inletts i september, in i sitt avgörande skede.

Försöken att bilda en samlingsregering bestående av alla eller alla finskspråkiga borgerliga partier stupade främst på högerns och centerns oenighet i fråga om Lex Kallio [2]. Sedan socialdemokraterna vägrat att axla regeringsansvaret stod en ny centerregering kvar som den enda möjligheten. I den regering som tillträdde den 14. 11 under ledning av riksdagens talman, agraren Kyösti Kallio, hade agrarförbundet majoriteten. Framstegspartiet, som vid valet på sommaren hade förlorat nästan hälften av sina mandat, blev nu tvunget att avstå från sin position som ledande regeringsparti. Vennola fick utrikesministerposten, trots att Ståhlberg hade försökt få Enckell att kvarstå som fackminister. Denne var emellertid inte villig att gå med i en centerregering. [3]

Vennola hade under sin tid som statsminister varit, och var fortfarande enig med Holsti därom, att Finlands utrikespolitik framför allt borde sträva till samarbete med de andra randstaterna. Han motiverade dock inte som Holsti detta med nödvändigheten att hindra att Finland isolerades, utan med bevarandet av status quo vid Östersjön. Världskriget hade givit resultatet, att många nationali-

[1] Redogörelse 1923 s. 85.

[2] Lex Kallio var den proposition som regeringen Vennola på våren 1922 hade lämnat till riksdaden om anskaffning av jord för kolonisationsändamål, vid behov med hjälp av expropriering. Högern accepterade inte detta förslag.

[3] Om regeringsförhandlingarna se Blomstedt s. 433—437 och Jutikkala s. 33—34. Om Enckell se Söderhjelm Anteckningar 15. 10 och 13. 12. 22 samt Hemminki s. 30, 34, 39—40.

teters berättigade självständighetsönskan hade gått i uppfyllelse. "De nya staternas" oavhängighet garanterade freden i Nordeuropa och stod därför i överensstämmelse med samtliga staters intressen. "Den stora jätten Ryssland vid Östersjöns kust" skulle utgöra ett ständigt hot mot de nordiska länderna. Randstaterna utgjorde därför ett skydd för dem och samtidigt för hela Västeuropa mot "Rysslands imperialistiska expansion mot väster". Men det nya status quo var även fördelaktigt för Sovjetryssland, emedan "raden av nya stater" skyddade det mot angrepp från väster. Finland kunde effektivast främja bibehållandet av detta status quo genom att idka ett nära samarbete med sina sydliga grannstater. På så sätt skulle landet stärka ställningen för alla de små staterna vid Östersjön.[1]

Vennola måste dock ta med i räkningen, att samma partier, som hade stjälpt Warszawa-avtalet, på nytt var i oppositionsställning. Också vissa av regeringsmedlemmarna — framför allt dess "starke man", finansminister Ryti, och försvarsminister Jalander [2] — intog en reserverad hållning till randstatssamarbetet. Vennola hade dock redan våren 1922 varit beredd till betydande eftergifter för att lugna oppositionen, och han undvek nu noga att i detalj definiera sina utrikespolitiska målsättningar.[3] Utrikesministerns rörelsefrihet ökades visserligen av att högern vid höstens regeringsunderhandlingar hade varit ense med centern om att den "dittills rådande orienteringen" inom utrikespolitiken skulle fortsätta. Den obetydliga opinionssvängning, som hade kunnat förmärkas under sommaren och hösten (s. 110) hade sålunda inte lett till, att några krav på att randstatspolitiken skulle överges eller en "skandinaviska orientering" inledas, hade framförts vid underhandlingarna.[4] Regeringen Kallios utrikespolitiska program hade fått ett gynnsamt mottagande — den svenskspråkiga högern hade dock varnat för nya "Warszawa-avtal". Opinionen på borgerligt håll tycktes som regeringen vara beredd att utveckla "de vänskapliga förbindelserna" med grannstaterna "med särskild hänsyn till de kulturella banden med Skandinavien" och med strävan "till samarbete med folk, som förenas av samma mål när det gäller att trygga deras existens".[5]

[1] Cit. ur Vennolas föredrag 7. 2. 24 på Etuvartiokansain Klubi i Helsingfors, HS 8. 4 och ur hans anteckningar 15. 1. 24, JHVS s. 18. Se även Vennolas anteckningar från ett samtal med litauiske chargé d'affaires'en Zarine 4. 1. 23, JHVS k. 15, hans anförande vid framstegspartiets partikongress 21. 4. 23, HS 24. 4 och intervju i DN 30. 12. 23.

[2] Cit. ur ett brev av Cajander till Enckell 3. 3. 23 (koncept), Cajanders papper. Om Rytis åsikter se s. 88 och 111—112; se även Elmquist till Höjer 8. 3. 23, HP 20 C. Om Jalander se s. 88, Elmquist till Höjer 27. 11. 22, HP 1 Af, Söderhjelm Anteckningar 2. 1. 23 och Ilvessalo s. 131.

[3] Se t.ex. Vennolas uttalande i riksdagens utrikseutskott 26. 3. 23, Utr.utsk. prot. 26. 3. 23 och intervjuer i US 11. 3. 23 och ÅU 2. 6. 23.

[4] Rörande utrikespolitiken i regeringsförhandlingarna se Vennolas anteckningar 20. 9. 22, JHVS k. 17 och Hemminki s. 19 och 28. I en PM av samlingspartiets regeringsförhandlare Lauri Ingman, daterat 25. 10 (samlingspartiets riksdagsgrupps prot. 25. 10), konstateras det, att hans grupp var av åsikten, att "man i utrikespolitiken bör följa den hittillsvarande linjen". Mera detaljerade krav än detta framfördes inte, och inte heller inom gruppen var man av olika mening i denna fråga.

[5] Om regeringsprogrammet se t.ex. UM:s cirkulärtelegram 14. 11 och betr. oppositionstidningarnas inställning till detta t.ex. Hbl 15. 11 "Den nya regeringen", ÅU 15. 11 "Regeringsskiftet", Kar-

Programmets utformning visar, att den nya regeringen inte ansåg ett militärt eller diplomatiskt samarbete med Sverige vara möjligt. Utrikesministern talade visserligen om Finlands uppgift som förmedlare mellan Skandinavien och Balticum, men gjorde det kanske mest för att lugna oppositionen. Han tog inte något initiativ för att få till stånd samarbete mellan alla småstater vid Östersjön, inte ens beträffande Östersjöns neutralisering, trots att denna hans älsklingsidé i Finland rönte stor uppslutning på alla håll inom det politiska fältet. Vennola nöjde sig liksom centerpressen med att upprepade gånger försäkra randstatspolitikens finländska kritiker och svenskarna, att den sydliga orienteringen inte var något hinder för utvecklingen av "de kulturella banden" med Skandinavien.[1]

Ett statsbesök av Ståhlberg i Stockholm skulle utmärkt väl ha passat in i Vennolas utrikespolitiska program, men den påtryckning som regeringen Kallio enhälligt utövade lyckades inte få presidenten att böja sig. Också försök i samma riktning av enskilda ministrar, Söderhjelm och flera prominenta politiker misslyckades. Det hjälpte inte ens att man lyckades vinna fru Ståhlberg för tanken. Det ståhej som Elmquist hade fått till stånd i fråga om presidentkansliets dementi hade säkerligen endast förstärkt Ståhlbergs redan förut negativa inställning. Han blev dock tvungen att gå med på att svenskarnas tillkännagivande (s. 108) besvarades med en förhoppning om att konungen skulle besöka Finland. Riksföreståndaren Mannerheims besök (s. 28) hade ju inte besvarats.[2] Då Vennola sedan diskuterade frågan på svenska legationen, fick han svaret, att denna procedur

jala 16. 11 "Uuden hallituksen ohjelman johdosta" och SS 23. 11 "Keskustan ulkopolitiikassakin on taantumuksellista makua".

[1] Om Vennolas uttalanden se t.ex. riksdagens utr.utsk. prot. 26. 3. 23 och intervju i SvD 23. 3. 23. — Med anledning av den diskussion som hade uppstått i Köpenhamn på grund av ett förslag om neutralisering av Östersjön, som Estlands regering tydligen hösten 1922 hade tillställt engelska utrikesministeriet (jfr UM till generalstaben 21. 10. 22, UM 13 E), förfrågade sig den där stationerade ministern K.G. Idman (telegram 6. 1 och 9. 1 samt rapport 23. 1) hos Vennola om Finlands inställning. I sitt svar meddelade Vennola (telegram 23. 1) att saken var under beredning och att "meddelande" därom skulle ges "i sinom tid". Idman fick dock inte något "meddelande" förrän i mars 1924 (s. 41 ovan, not 5). Om de åsikter som framfördes i Finland se t.ex. s. 102, not 1, Erich: "Neutralitetspolitik och förbundsmöjligheter", FT 1923 s. 128, HS 29. 12. 22 "Suomenlahden ja Itämeren neutralisoiminen" och intervju med Voionmaa i Soc-D 20. 9. 22.

[2] Se t.ex. Vennolas anteckningar från regeringens utrikesutskotts sammanträde 16. 11, JHVS k. 15, Elmquist till Söderhjelm 18. 11 och 28. 11, WSBS; Söderhjelm Anteckningar slutet av december 1922. Inrikesminister Joukahainen, som hörde till agrarförbundet, stödde visserligen till en början presidenten (Vennolas odaterade anteckningar från ett statsrådssammanträde i november-december 1922, JHVS k. 15), men också han förmåddes att ansluta sig till majoritetens åsikt (Söderhjelm Anteckningar 2. 1. 23). — Bl.a. Ingman (Söderhjelm Anteckningar 2. 1. 23), bankdirektör J.K. Paasikivi (Paasikivi till Söderhjelm 1. 3. 23, WSBS) och Procopé (Procopé till Söderhjelm 1. 3. 23, WSBS) försökte påverka Ståhlberg. Om fru Ståhlberg se t.ex. Söderhjelm Anteckningar 23. 12. 22. Svarskoncepten till den svenska noten ingår som bilaga till Vennolas odaterade anteckningar från ett sammanträde i statsrådet november-december 1922, JHVS k. 15. — Ståhlberg hade i september sagt till Söderhjelm, att sakens läge skulle bli ett annat, om konungen erbjöd sig att komma. Också en sådan eventualitet borde man dock försöka undvika. Söderhjelm Anteckningar 3. 9. 22. Finansminister Ryti

inte var riktig enligt svenska regeringens uppfattning: Ståhlberg borde som förste president och som ny statschef först komma till Stockholm. [1]

Den första stora frågan under Vennolas period som utrikesminister var likväl inte statsbesöket, utan avrustningskonferensen i Moskva, vilken redan under Enckells tid hade beretts vid flera randstatskonferenser (s. 103). Den utgjorde inget problem, ty Vennola var lika litet som Enckell villig att skära ner styrkan av Finlands armé.[2] De skandinaviska länderna ansåg sin militärpolitiska ställning så trygg, att de i Génève hade framfört tanken på en regional nedrustning (s. 132). Randstaterna däremot gick endast med på att överväga en allmän, alla stater omfattande nedskärning av rustningarna, vilken dessutom borde äga rum med Nationernas förbunds garanti. Å andra sidan betraktade Polens, Lettlands, Estlands och Finlands regeringar det sovjetryska initiativet som ett propagandistiskt utspel och ville därför inte genom att avvisa inbjudan ge den östliga grannen en gratisseger. Vid underhandlingarna mellan de militära experterna och utrikesministrarna kom man dock överens om att man i Moskva inte skulle gå med på några som helst inskränkningar i försvarsberedskapen: man ansåg att arméernas numerär redan var den minsta möjliga. Man fattade dessutom beslut om så hårda förhandsvillkor, att konferensen kunde väntas stranda redan på dem. Randstaternas regeringar beslöt att inte ingå på diskussioner om nedrustning, förrän man hade slutit ett nonaggressionsavtal, som också skulle innehålla ett stadgande om skiljedomsprocedur. Trots att sovjetregeringen dittills hade förhållit sig negativ till alla internationella domstolar, gick dess representanter i Moskva överraskande nog med på det nonaggressionsavtal som randstaterna föreslog. Som villkor ställde de dock, att det skulle undertecknas först sedan beslutet om nedrustning hade fattats. Då randstaternas delegater inte ville bifalla till detta, kom man in i en återvändsgränd och konferensen avslutades utan resultat den 12. 12 efter tio dagars förhandlingar.[3]

Sovjetregeringen, som hade beslutat att i vilket fall som helst skära ned Röda armén, hade sålunda misslyckats i sitt försök att förmå sina grannar i väster —

föreslog privat denna tågordning för Elmquist (Elmquist till Höjer 27. 11. 22, HP 1 Af) och chefen för UM:s protokollavdelning O. Nykopp för chargé d'affaires Richert (Richert till Boström 12. 12. 22, HP 1 Af).

[1] Richert till Boström 12. 12. 1922, HP 1 Af. Av denna rapport framgår, att kabinettssekreterarare Boström hade sänt instruktioner för eventualiteten av ett dylikt förslag redan 13. 9. 22. Elmquist omnämner de i instruktionerna framförda synpunkterna i sitt brev till Höjer 27. 11. 22, HP 1 Af. Instruktionsbrevet saknas i UD:s arkiv.

[2] Enckell anmärkte till Elmquist, att hela konferensen ver en ren "bluff" (Elmquist till Höjer 3. 11, HP 1 Af) och Vennola sade till chargé d'affaires Richert, att randstaterna i Moskva inte kunde bifalla till någonting, "som innebure verklig nedsättning av försvarskrafterna", (Richerts rapport 12. 12, HP 20 C). Se även Rd 1922 Prot. s. 480 (Vennola) och telegram från London 26. 8 av Holsti, vilken hade förordnats till ledare för Finlands delegation vid NF:s generalförsamling.

[3] Korhonen s. 74—82. Se även Kan s. 187—188 och Enckell II s. 191—202 samt intervju med Keto i SS 18. 12.

speciellt Polen, som var den militärt starkaste av dem — att göra detsamma. Den hade inte heller uppnått sina övriga målsättningar, nämligen att isolera sina grannländer från Nationernas förbund och västmakterna samt träda i ledningen för hela randstatsgruppen genom att underhandla och sluta avtal med dem alla på samma gång. Finland, Estland, Lettland och Polen befarade just detta, och det ökade deras obenägenhet till några som helst eftergifter. [1]

Finlands regering hade hela tiden stötts av den borgerliga delen av opinionen i landet. Man hade från början misstrott avsikterna bakom sovjetregeringens förslag: det var fråga om ett propagandatrick, avsikten var att försvaga randstaterna för att underlätta en senare erövring, målet var att stärka de pacifistiska strävandena hos vänstern i grannländerna o.s.v. Att konferensen slutade utan resultat ansågs endast styrka att misstankarna hade varit berättigade.[2] Också den svenska borgerliga pressen hade hela tiden, med undantag för några liberala tidningar, haft en misstänksam inställning till sovjetregeringens avsikter och ansett att randstaterna handlade riktigt, då de förhöll sig reserverat. Endast kommunisterna gav på båda sidor av Bottniska viken sitt oförbehållsamma stöd åt Moskvas förslag till förverkligande av en nedrustning. Socialdemokraterna intog en klart försiktigare attityd, men kritiserade i synnerhet i Finland de borgerliga partiernas och randstatsregeringarnas bristande vilja att skära ned rustningarna. [3]

[1] Korhonen s. 74—82. Se även Kan s. 187—188 och Enckell II s. 191—202 samt intervju med Keto i SS 18. 12.

[2] US 18. 6 "Bolševikkihallituksen ehdottama aseistariisuntakonferenssi" och 14. 12 "Moskovan neuvottelut", Iltalehti 27. 9 "Ulko- ja sotilaspolitiikan keskinäisestä suhteesta" och 12. 12 "Moskovan konferenssi", AL 18. 7 "Neuvosto-Venäjän kaksinaamaisuus" och 7. 12 " 'Aseet pois' ", Savo 20. 8 "Venäjän uusi petossana" och 16. 12 "Konferenssikomedia", UA 31. 1. 23 "Moskovalainen vaara", Suunta 30. 12 "Aseistariisumiskonferenssi Moskovassa", Hbl 11. 10 "Före 'avrustningskonferensen' ", 14. 12 "Bubblan sprack" och 30. 12 "Avrustningshumbugen", ÅU 14. 12 "Den resultatlösa avrustningskonferensen", Wbl 16. 6 "En ny bolshevikbluff", SvPr 20. 6 "Avrustning" och 13. 12 "Avrustningskonferensens fiasko", Ilkka 13. 10 "Mitä on tekeillä" och 23. 11 "Lujalle pohjalle", Maakansa 18. 11 "Suhteestamme Neuvosto-Venäjään" och 6. 12 "Vieläkin suhteestamme Neuvosto-Venäjään", HS 4. 7 "Suomen suhtautuminen aseistariisumisehdotukseen" och 14. 12 "Moskovan konferenssin hajaantuminen" samt TS 31. 12. "Kulunut vuosi".

[3] Bland de borgerliga tidningarna i Sverige betraktade bl.a. följande Sovjetrysslands avrustningsplaner med stor misstänksamhet: NDA (12. 7 "Friheten på bajonettsspetsarna"), AB (23. 12 "När Sovjet avrustar"), Norrköpings Tidningar (1. 9 "Ryska avrustningsinviter"), St-T (15. 10 "Nedrustning under Sovjets egid") och DN (16. 12 "Nedrustning och garantier", Wickman). De liberala SvM (6. 12 "En avrustningskonferens") och Östgöten (13. 7 "Ryssland och avrustning") fördömde däremot inte på rak arm sovjetregeringens initiativ som en propagandagest. Om de svenska socialdemokraterna se Soc-D 16. 12 nyhetskommentar och Arbetet 16. 12 "Röd diplomati" (A. Vgt) och för de finländska se SS 19. 6 "Aseistariisumiskysymys", 25. 8 "Venäjän aseidenriisumisaloite", 27. 12 "Asevarustusten supistaminen" (Keto), 15. 12 "Miksi Moskovan konferenssi raukesi tyhjiin" och 4. 1. 23 "Moskovan konferenssin jälkikaikuja", Arbetarbladet 15. 12 "Åter en sprängd konferens", Rd 1922 prot. s. 545—547 (Keto) samt Keto till Tanner från Moskva 12. 12, cit. Tanner s. 62—70. Beträffande socialistiska arbetarpartiet se ST 10. 7. "Aseistariisumiskysymys", 29. 8 "Aseistariisuminen" och 15. 12 " 'Miksi pelkäävät julkisuutta' " samt Rd 1922 prot. s. 201 (Lampinen) och s. 480 (Vainio).

Opinionen på borgerligt håll i Finland hade i början av år 1922 fruktat för ett angrepp från Sovjetrysslands sida. I slutet av samma år upplevdes hotet inte längre som lika överhängande. Den spänning i östrelationerna, som upproret i Östkarelen hade medfört hade tydligt lättat. Detta hade tagit sig konkret uttryck bl.a. i gränsfredsavtalet i juni. Trots detta var misstron mot sovjetregeringens avsikter alltjämt djup. Å andra sidan hade avspänningen i relationerna österut medfört, att en del av den borgerliga opinionen hade börjat ifrågasätta nödvändigheten av ett förbund med grannländerna i söder. Detta betydde dock ingalunda att man skulle velat avstå från allt samarbete, tvärtom betraktade alla randstaternas "enhetsfront" i Moskva som naturlig. Man ville inte råka i situationen att på tu man hand konfronteras med Sovjetryssland, det var fortfarande viktigt att få stöd från utlandet.

2.3. Från Paris till Genève

Under år 1922 hade den finländska och den svenska utrikesledningens agerande följt samma mönster som tidigare kunnat skönjas: medan Helsingfors lade huvudvikten vid Östersjöområdets problem, avhöll sig Stockholm från att befatta sig med dessa. Den svenska utrikesledningen hade visserligen försökt hindra Finlands samarbete med grannarna i söder, men dess aktioner hade inskränkt sig till verkningslösa understrykanden av de skadliga påföljderna av randstatspolitiken och fördelarna av den nordiska samhörigheten samt till vaga löften om bistånd. Den svenska regeringen hade dock uppträtt aktivt såväl under Genua-konferensen som då då avrustningsfrågan behandlades i Nationernas förbund. Den hade försökt verka dels för att minska den rådande spänningen i Europa, dels för ett bestående fredstillstånd. Båda dessa målsättningar kom även under år 1923 pronoucerat till uttryck, till stor del av den orsaken, att en representant för Sverige på hösten hade invalts som medlem i NF:s förbundsråd.

2.3.1. *Nationernas förbund som avspänningsfaktor i Europa*

Det första stora problem som Sveriges representant i rådet, statsminister Branting, hade att ta ställning till, gällde Tysklands krigsskadestånd. Den franska regeringen hade hela tiden varit missnöjd med den långsamma takt, med vilken Tyskland avbetalade detta, och den 11. 1. 1923 lät premiärminister Poincaré ockupera industriområdet vid Ruhr. Målet sades vara att säkra en effektivare leverans av skadeståndsbetalningarna, men detta mål uppnåddes inte på grund av den tyska regeringens motåtgärd, inställande av leveranserna, och på grund av det passiva motstånd som riktades mot ockupanterna. Fransmännen å sin sida införde bl.a. stränga straff för aktioner som störde deras verksamhet. Följden blev allvarliga oroligheter, som krävde flera människoliv.[1]

Ockupationen väckte en stark reaktion i Sverige: samtliga partiers tidningar, men särskilt den traditionellt tyskvänliga högerpressen intog en franskfientlig hållning. Endast några få tidningar, speciellt Dagens Nyheter, visade ens någon förståelse för den franska politiken. Majoriteten ansåg däremot att Paris officiella motiveringar endast var svepskäl: som de verkliga målsättningarna såg man en erövring av Rhenlandet, förhindrande av Tysklands återuppbyggnad, decimering

[1] Se t.ex. Gathorne-Hardy s. 37—57.

av den tyska befolkningen o.s.v.[1] Genast i början av januari blev frågan om möjligheten av en NF-medling och de neutrala ländernas skyldighet att verka till förmån för en dylik aktuell. Då den svenska pressen skyndade att behandla dessa problem, var den inte längre lika enig som då det gällde fördömandet av fransmännen.

Man var allmänt av den meningen, att det i hög grad skulle försvaga Nationernas förbund, om ockupationen tilläts fortfara. De flesta av högertidningarna var dock pessimistiska och trodde inte att organisationen hade några möjligheter att påverka Frankrike. Ännu mera osannolikt var det enligt deras åsikt, att en liten stat som Sverige skulle kunna förmå folkförbundet att ta något initiativ i saken. Ett av denna orsak misslyckat försök att ingripa i händelsernas gång skulle endast skada Sveriges prestige. Högerns representanter framförde sin negativa inställning också i riksdagens utrikesnämnd, där även liberala riksdagsmän anförde betänkligheter rörande ändamålsenligheten av ett initiativ. I den frisinnade pressen framfördes olika uppfattningar, men som helhet betraktad förhöll den sig mera positivt till ett ingripande från NF:s sida än högerpressen. De socialdemokratiska tidningarna understödde däremot förslaget både på grund av följdverkningarna av själva händelserna vid Ruhr och för bevarandet av NF:s egen prestige.[2]

Trots varningarna föreslog Branting vid ett hemligt möte i Paris i slutet av januari med NF:s förbundsråd en resolution, där man skulle uttrycka att rådet var berett att bistå vid en lösning av skadeståndsfrågan, om vederbörande regeringar så önskade. Frankrikes och Belgiens — Belgien hade också deltagit i ockupationen — representanter motsatte sig initiativet, och då inte heller de övriga understödde det, återtog Branting sitt förslag. Den breda europeiska opinion, som hade krävt att Nationernas förbund skulle ingripa, hade önskat ett initiativ från Englands sida i denna fråga. Bonar Law, som hade efterträtt Lloyd George som premiärminister, ansåg dock ett sådant försök onyttigt: förbundsrådet skulle ändå inte få Poincaré att falla till föga och de redan förut svala relationerna mellan England och Frankrike skulle försämras i onödan. Den engelska regeringen nöjde sig med att protestera, och frågan om krigsskadeståndet togs inte heller senare upp i Nationernas förbund.[3]

Branting blev på grund av sitt misslyckande föremål för kritik från den svenska högerpressens sida. Den ansåg att Sveriges prestige hade blivit lidande på att statsministern först hade förklarat att ett ingripande av NF var ofrånkomligt, för att sedan genast avstå från sina ansträngningar, då han möttes av motstånd. De liberala och socialdemokratiska tidningarna ansåg däremot att Branting hade gjort allt som var möjligt: framträdandet som representant för "Europas sam-

[1] Tingsten s. 55—56.

[2] Tingsten s. 56—58. Om de i utrikesnämnden framförda åsikterna se Sandgrens Anteckningar 14. 1 och 19. 1.

[3] Undén s. 67—69 och Walters s. 234—237.

vete" hade dessutom endast ökat den aktning som Sverige åtnjöt. Diskussionen utvidgades snart till en principtvist om Nationernas förbunds betydelse och den fick ytterligare färg från försvarsdebatten. Högern, som motsatte sig nedskärning av armén, pekade på NF:s svagheter och beskyllde vänstern för att hysa barnslig tilltro till organisationen. Vänstern åter försvarade Nationernas förbund, om den också erkände dess svagheter, och anklagade i sin tur högern för att inta en likgiltig eller rentav fientlig attityd till folkförbundet. [1]

Också i Finland hade alla partiers tidningar kritiserat den fransk-belgiska ockupationen, men diskussionen i Finland avvek delvis från den svenska debatten. De argument som framfördes kring ockupationens orsaker och verkningar var visserligen desamma som på andra sidan Bottniska viken. Likväl var de som avstod från kommentarer, kommenterade saken oengagerat eller rentav ställde sig förstående till den franska politiken flera i Finland: centerns, i synnerhet framstegspartiets, tidningar höll sig på denna linje. En annan skillnad gentemot den svenska debatten bestod däri, att frågan om en mellankomst av NF nästan inte alls behandlades och att organisationens allmänna verksamhetsmöjligheter därför inte heller togs under prövning. Ännu mindre berördes Brantings framträdande.[2] Denna skillnad mellan den finländska och den svenska pressens intresse för Nationernas förbund berodde utan tvivel till avsevärd del på att Sverige var representerat i förbundsrådet, men Finland inte. Man kan dock även tänka sig, att Nationernas förbunds betydelse som ett organ för avspänning mellan stormakterna var viktigare för svenskarna än för finländarna. För de förstnämnda utgjorde en konflikt mellan stormakterna en faktor som ställde landets säkerhet i fara på ett mera kännbart sätt än för de senare, vilkas bedömningar dominerades av fruktan för "faran från öster". Det är även tydligt, att finländarna inte särskilt grundligt hade övervägt NF:s möjligheter att avvärja detta hot.

Diskussionen om Ruhr-ockupationen blev i Finland intensivare i slutet av februari, då över 200 jurister offentliggjorde sin protest mot att tyskar som följde sitt eget lands lagar dömdes av franska krigsrätter. I början av mars stod en sympatiyttring för de tyska högskolorna av mer än 100 universitetsmän att läsa i

[1] Tingsten s. 57—58. Brantings inofficiella försök förblev okänt för offentligheten. Tingsten s. 58; Walters s. 236.

[2] Suunta 20. 1 "Saksa Ranskan kynsissä", Hbl 14. 1 "En vändpunkt", SvPr 25. 1 "Franska våldspolitiken och vi", Iltalehti 2. 2 "Saksan puolustus" och 22. 1 "Taistelu Ruhrin alueesta", UA 14. 1 "Ranskalaista politiikkaa", AL 16. 1 "Ruhrin alueen miehitys", Ilkka 10. 2 "Katsaus ulkomaiden tapahtumiin", HS 13. 1 "Ranskan pakkotoimenpiteet Saksaa vastaan" och 2. 2 "Kumpi kauemmin kestää",TS 12. 1 "Maailmantilanne uhkaavana", Kaleva 14. 1 "Särkyykö Versaillesin pakkorauha?", SS 9. 1 "Ranska Euroopan hävittäjänä" och 16. 2 "Englannin pääministerin tunnustus", KT 31. 1 "Ketä ryöstetään" (Sventorzetski) samt 14. 2 "Maailmanpolitiikkaa". Brantings försök understöddes av det socialdemokratiska Arbetarbladet (15. 1 "Pansarnäven") och UA (nyhetskommentar 1. 2) ansåg att han hade gjort vad han kunde. Den centersocialistiska KT kritiserade NF (9. 2 "Internationaalin julistus Ruhrin valtauksen johdosta"); i ljuset av de kapitalistiska stormakternas "imperialism" var det fåfängt att tala om "ett sådant förbund som en trygghet för världsfreden eller även i övrigt tillsvidare drömma om en fredlig lösning av tvistigheterna mellan folken".

tidningarna. Samlingspartiets och svenska folkpartiets press gav sitt oförbehållsamma stöd åt dessa opinionsyttringar. Vid de socialdemokratiska tidningarna förhöll man sig kyligare till dem. Man konstaterade att huvudparten av undertecknarna var monarkister och i fråga om juristerna påtalade man deras uppträdande vid statsförbrytarrättegångarna 1918 samt att de inte hade protesterat, då Tyskland år 1914 hade ockuperat Belgien. SDP:s partistyrelse beslöt dock anta en resolution till förmån för arbetarna i Ruhr.[1] Centern betraktade protesterna som betänkliga ur utrikespolitisk synpunkt, om man också medgav att enskilda medborgare hade rätt att framföra sina åsikter. De uppfattningar som rådde inom framstegspartiet och agrarförbundet illustreras av en ledare i Ilkka den 22. 3. Enligt denna tidnings mening innebar det undergång för Balticum och Finland, om Sovjetryssland och Tyskland "tillsammans skulle få resa sig". Den enda möjligheten att gardera sig mot detta var ett försvarsförbund mellan randstaterna och "goda, obrutna relationer till alla övriga inflytelserika stater i Europa".[2]

Också regeringen Kallio var bekymrad över högerns franskfientlighet. Enckell sände från Paris talrika telegram och rapporter, i vilka han underströk protesternas skadlighet såväl för förhållandet till Frankrike i allmänhet som speciellt för den aktuella ratificeringen av det fransk-finländska handelsavtalet[3]. Det var tydligen med anledning av dessa underrättelser som Vennola, vilken hade stått i nära kontakt med Ståhlberg i denna fråga[4], sammankallade riksdagens utrikesutskott i slutet av mars. I utskottet meddelade utrikesministern att regeringen ansåg protesterna vara utrikespolitiskt skadliga, trots att den inte hade velat eller kunnat hindra att de offentliggjordes. I sin vädjan till oppositionen betonade Vennola hur nödvändigt det var, att man inte "förstörde de vänskapliga relationerna till stater, vilkas stöd vi ännu komma att behöva".[5] Någon nämnvärd effekt hade

[1] Beträffande högern se t.ex. Suunta 24. 2 och 24. 3 Katsaus valtiollisiin tapahtumiin, US 18. 2 "Lakimiestemme 'mielenilmaisu' ", Hbl 18. 2 "En opinionsyttring" och SvPr 3. 3 "Politik och idrott". För socialdemokraterna se Arbetarbladet 21. 2 "En protest" och 4. 4 "Finländsk-tyska högerorgier", Sasu Punanens (Yrjö Räisänen) kåserier i SS 19. 2, 9. 3 och 16. 3 samt "Rans Rosnink":s kåseri i KT 22. 2. SS behandlade inte på ledarspalten de finländska opinionsyttringarna och KT gjorde detta först 16. 4 ("Puolueettomuudesta Ruhrin asiassa", Sventorzetski). Om partistyrelsens beslut se dess prot. 7. 4. I resolutionen skulle man likväl inte "blanda sig i konflikten mellan Tyskland och Frankrike".

[2] "Suomen puolueettomuus". Se även HS 20. 2 "Vastalause ja siihen annettu seletys", TS 20. 2 "Suomalaisten lakimiesten vastalauseen johdosta", Kaleva 23. 2 "Nykyhetken suurpolitiikka", Ilkka 15—16. 3 "Muukalaisia ja sisäpoliittisia virtauksia ulkopolitiikassamme" och 13. 4 "Ruotsalaistemme germaanipolitikoiminen" samt Saarijärven Paavo 14. 4 "Suurpolitiikka ja puolueettomuuden vaatimukset". Maakansas inställning till juristprotesten var klart positivare än de övriga centertidningarnas (20. 2 "Suomalaiset lakimiehet ja Ruhrin kysymys").

[3] Enckells telegram 23. 1, 10. 2, 13. 2, 17. 2, 5. 3, 19. 3 och 23. 3 och rapporter 20. 2, 7. 3 och 22. 3. Berlinministern Harri Holma beklagade sig å sin sida över centertidningarnas tyskfientliga skriverier. Se hans rapporter 5. 3, 7. 3 och 19. 3 samt hans brev till Artti 12. 3, PAS k. 2.

[4] Arttis dagbok 17. 2 och 19. 2, PAS k. 8. Den 7. 2 begärde Ståhlberg per telegram "som komplettering till Holmas rapporter" uppgifter av Enckell om hur läget tedde sig från Paris horisont.

[5] Cit. ur ett cirkulärtelegram från utrikesministeriet 28. 3, i vilket Vennolas tal i utrikesutskottet refererades. Huvudpunkterna i utrikesministerns uttalande meddelades även pressen, se t.ex. Hbl

utrikesministerns vädjan dock inte: adressbestyren fortsatte och högertidningarnas skrivsätt förblev nästan oförändrat. [1]

Också Finlands regering hade sålunda på sätt och vis blivit tvungen att ta ställning till den mellaneuropeiska konflikten, vilken hade vållat meningsskiljaktigheter mellan stormakterna. Det var ingen slump, att detta ställningstagande till sin innebörd blev rakt motsatt Sveriges. Redan i samband med Genua-konferensen hade Finland stått närmare Frankrike och Sverige närmare England. Detta kom senare under år 1923 ännu tydligare fram samtidigt som en annan skillnad mellan Finlands och Sveriges utrikespolitik fördjupades. Sverige försökte, i olikhet med Finland, aktivt minska den internationella spänningen, vilket föranledde svenskarna att ingripa i konflikterna i Mellaneuropa.

Vid samma möte, där Branting hade försökt ta upp den tyska krigsskadeståndsfrågan, hade även de i Polen bosatta tyskarnas ställning behandlats. Dessa hade hos Nationernas förbunds sekretariat beklagat sig över att de polska myndigheterna hade förbrutit sig mot de stadganden om minoritetsskydd som hade beviljats dem i samband med fredsslutet. Östen Undén, som var utrikesdepartementets expert på internationell rätt och som tjänstgjorde som Brantings medhjälpare, tog i Génève upp möjligheten, att Sverige i förbundsrådet skulle kunna fordra att ärendet hänsköts till Internationella domstolen. Som ett resultat av denna åtgärd biföll Polen frivilligt till att frågan överlämnades till domstolens avgörande.[2]

Den stora frågan i NF:s förbundsråd under våren och sommaren 1923 var dock situationen i Saar. Detta tyska gruvdistrikt hade i Versailles-fördraget temporärt underställts Nationernas förbunds administration och dess kolproduktion skulle användas för erläggandet av krigsskadeståndet till Frankrike. För områdets styrelse svarade en förvaltningskommission under ledning av en fransk ordförande. Dennas förhållande till den tyska befolkningen var tidvis spända. I början av 1923 inledde gruvarbetarna en strejk, delvis på grund av missnöje med sina arbetsvillkor, delvis för att uttrycka sin sympati mot kamraterna i Ruhr-området, vilka gjorde motstånd mot fransmännen. De strejkande fick materiellt och moraliskt stöd från Tyskland. Den franska regeringen hävdade att strejken var en po-

28. 3. Se även Vennolas cirkulärtelegram till finländska beskickningar 29. 12 och Vennola 1924 s. 294. I utskottet förvånade sig socialdemokraterna Voionmaa och Sventorzetski över Enckells bekymmer, medan agraren Juutilainen i likhet med Vennola talade om "adressbestyrets olämplighet". Prot. 26. 3.

[1] Den 1. 4 ingick i Hbl en nyhet om en protest av 60 präster och den 25. 4 en om en sympatiadress, underskriven av 70 000 personer. Betr. pressen se US 18. 4 "Ranskan korvaussuunnitelmat" och 27. 4 "Suhtautumisemme eurooppalaisiin konflikteihin" samt Hbl 18. 4 "I de gamla spåren" och Wbl 1. 4 "Finlands utrikespolitik". I motsats till de övriga högertidningarna underströk Iltalehti kraftigt nödvändigheten att iaktta återhållsamhet, se 11. 4 "Pienet valtiot ja suurpolitiikka". För centerorganen se HS 25. 4 "Valtiollisen älyttömyyden ilmaus" och Ilkka 27. 4 "Mihin suuntaan".

[2] Undén s. 69—70. Se även Walters s. 174—175.

litisk konflikt, arrangerad i Berlin. Förvaltningskommissionen utfärdade som motåtgärd en s.k. nödförordning, som i hög grad begränsade befolkningens förenings-, församlings-, yttrande- och pressfrihet.[1]

På svenska regeringens begäran togs situationen i Saar upp vid förbundsrådets sammanträde i april. Behandlingen inleddes av Branting, som — i ett tal skrivet av Undén — skarpt kritiserade den av förvaltningskommissionen utfärdade nödförordningen och fastslog att denna endast var ägnad att öka oron i området. Också denna gång var England ovilligt att försämra sina relationer till Frankrike, och dess representant kunde inte ge Branting effektivt stöd. Trots att sessionen inte gav några resultat, blev det svenska initiativet inte betydelselöst. Regeringen Bonar Law gick på grund av den inhemska oppositionens påtryckningar med på att vid nästa förbundsrådsmöte kräva en grundlig undersökning av förvaltningskommissionens verksamhet. Då rådet sedan sammanträdde i juli, hade kommissionen på grund av den internationella opinionen redan återtagit nödförordningen och situationen i Saar hade även i övrigt blivit lugnare. Den undersökning, som Englands representant, lord Robert Cecil, föranstaltade, tolkades dock som en prestigevinst för Nationernas förbund.[1]

I motsats till danska och norska regeringen blandade sig den finländska inte i Saar-frågan. Inte heller pressen i Finland fäste någon större uppmärksamhet vid den, liksom inte heller vid Brantings agerande i denna sak.[2] I Sverige fick statsministerns aktiva uppträdande däremot pressens stöd. Denna hade även godkänt regeringens beslut att tillsammans med de övriga neutrala staterna delta i en ekonomisk stödaktion åt Österrike genom Nationernas förbund.[3] Den svenska högern riktade inte heller, i motsats till vad som varit fallet i fråga om Ruhr, någon nämnvärd kritik mot Branting, då han hösten 1923 än en gång blev föremål för hela Europas uppmärksamhet vid den s.k. Korfukonflikten. Då var det emellertid NF:s tur att bli skottavla för pressens kritik och denna gång även i Finland.

I slutet av augusti 1923 mördades på grekiskt område nära gränsen mot Albanien fyra italienska officerare, som tillhörde den internationella kommision, som hade utstakat gränsen mellan Grekland och Albanien. Italiens diktator Mussolini ställde den grekiska regeringen till ansvar för det skedda och fordrade av denna gottgörelser, som den ansåg förödmjukande. Då man i Aten inte gick med på alla punkter i ultimatumet, ockuperade italienska trupper ön Korfu, som tillhörde Grekland. Grekland vädjade till Nationernas förbund, och saken togs upp i förbundsrådet den 1. 9. Däremot hade Grekland accepterat ett krav från den am-

[1] Walters s. 239—243, Lönnroth s. 40—41, Undén s. 71—74, och Jones s. 268—269.

[2] Om de skandinaviska länderna se Jones s. 269. — KT fördömde Nationernas förbunds oföretagsamhet i Saar-frågan, men gav dock Sverige sitt erkännande, 22. 5 "Kansainliitto ajaa Ranskan asioita" (Sventorzetski). Även Suunta (12. 5 "Kansainliiton työmaalta") gav Branting ett indirekt erkännande. Jfr HS 6. 6 "Kansainliitto ja Saarin alueen hallinto".

[3] Tingsten s. 76. Om det österrikiska problemet och NF:s andel i lösningen av detta se Walters s. 205—210.

bassadörkonferens[1], som hade tillsatt gränskommissionen, om att få behandla och utreda det ursprungliga intermezzot. Med hänvisning till detta och under hot om att hans land skulle dra sig ur NF vägrade den italienska representanten Salandra förbundsrådet rätten att behandla ärendet. Han stöddes endast av Frankrikes representant — i Paris ville man uppenbarligen inte få något prejudikat med tanke på Ruhrfrågan. Cecil och Branting, vilka hade försvarat förbundsrådets rätt att handlägga frågan, böjde sig inför Mussolinis påtryckningar, den sistnämnde dock under protest. Något senare framförde Branting i generalförsamlingen med stöd av småstatsrepresentanterna dessas oro för Nationernas förbunds möjligheter att verka som effektiv garant för säkerheten. Konflikten slutade med att Grekland på ambassadörskonferensens begäran godkände nästan alla krav i Mussolinis ultimatum som villkor för att ockupationen av Korfu upphörde.[2]

Den svenska pressen fördömde enstämmigt Italiens aggressivitet och ansåg att Nationernas förbund hade rätt att behandla saken. Tyngdpunkten i högerpressens uttalanden låg emellertid på kritik av Nationernas förbunds passivitet, medan vänstern framför allt tillskrev Mussolinis regering skulden. De flesta av högertidningarna ansåg, att händelserna hade visat, att de små staterna, trots medlemskapet i Nationernas förbund, för sitt försvar inte kunde lita på någonting annat än sin egen styrka. Några få, som t.ex. Nya Dagligt Allehanda, gick ännu längre: folkförbundet borde såsom överflödigt upplösas eller Sverige borde uppsäga sitt medlemskap i det. Vänstern underströk för sin del, att man inte fick vänta sig det omöjliga av NF. Organisationen hade sina svagheter, men just Korfu-affären hade utvisat dess utvecklingsduglighet. Italiens aggressivitet hade i själva verket stoppats av den i NF framförda kritiken, organisationen var ett behövligt förhandlings- och diskussionsforum — för de små staterna det enda — som genom sin blotta existens befordrade bevarandet av freden. Försvarsfrågan stod än en gång hela tiden bakom diskussionen. Vänstern påstod, att högern kritiserade Nationernas förbund för att bevisa nödvändigheten av en stark armé, högern tolkade dessa påståenden som försök att kringgå den väsentliga frågan — NF:s betydelse för Sveriges säkerhet — och ansåg att vänstern försvarade organisationen endast för att underbygga sina egna krav på en nedskärning av försvaret.[3]

Nationernas förbunds verksamhet i Korfu-krisen intresserade tydligt i högre grad finländarna än förbundets hållning till ockupationen av Ruhr-området. Krisens struktur var i detta fall klart "mera närstående": en liten stat hade utsatts för aggression av en stor. (Se även s. 144—145). Liksom i Sverige fördömdes Italiens uppträdande enhälligt och på enahanda sätt ansågs NF ha stött på en

[1] Ambassadörskonferensen bestod av representanter för England, Frankrike, Italien och Japan och var närmast avsett att klarlägga frågor som hade uppkommit på grund av fredsslutet.

[2] Walters s. 244—255; Gathorne-Hardy s. 92—93; Lönnroth s. 41—44.

[3] Tingsten s. 59—68.

prövosten. Sedan situationen hade klarats upp, var pressens reaktioner liknande som den svenskas, men också klara skillnader förefanns. Högern kritiserade visserligen också i Finland skarpt Nationernas förbund, men högertidningarnas — i synnerhet samlingspartiets — bedömning av organisationen var klart mera positiv än den svenska konservativa pressens. Hufvudstadsbladet menade, att organisationen inte var helt misslyckad, enligt Uusi Suomis åsikt borde de små folken inte förakta den. Ändå förefaller grundinställningen hos den finländska och den svenska högern att ha varit densamma: freden skulle bäst bevaras om "en verklig balans" rådde mellan "de maktgrupperingar som uppstått mellan folken".[1]

Det liberala framstegspartiet ansåg däremot, att det nya systemet för internationella relationer, som grundade sig på samarbete och solidaritet mellan folken, var bättre än det gamla. Dess stabilisering och därmed också Nationernas förbunds utveckling till en verkligt betydande faktor krävde tid, och man borde inte dra alltför förhastade slutsatser av att organisationen delvis hade misslyckats. Agrarpressens inställning till Nationernas förbund var något kritisk och verkade likgiltig.[2]

I socialdemokraternas ställningstaganden återspeglades igen sammma inre motsättning, som även tidigare flera gånger hade kommit fram i polemiken mellan riksdagsman J.W. Keto, som företrädde majoritetsflygeln inom partiet, och riksdagsman Reinhold Sventorzetski, som räknade sig till centersocialisterna. Båda ansåg att Nationernas förbund hade stora brister, det var segrarmakternas organisation och inte något verkligt folkförbund. Keto ansåg dock i likhet med de svenska idéfränderna, att situationen vore mycket sämre utan denna organisation och att den kunde och borde utvecklas inifrån. Enligt Sventorzetski var det fråga om en produkt av det kapitalistiska systemet, "en kropp som ruttnade levande" som socialdemokraterna borde svära sig fria från. Endast ett solidariskt uppträdande av den internationella arbetarrörelsen — också Keto erkände att detta var viktigt — kunde förhindra krigen. Beklagligt nog tycktes de europeiska

[1] Cit. ur US 2. 9 "Rauhaton Eurooppa". Betr. US se även 8. 9 "Kansainliitto ja Italia" och 11. 9 "Suuret valtiot ja pienet". Se även Iltalehti 6. 9 "Italia ja Kansainliitto", 12. 9 "Kansainliittoon" och 11. 9 "Ratkaistua ja ratkaisematonta". Samlingspartiets landsortstidningar var mera kritiska, se UA 23. 9 "Uusia aikeita", Savo 6. 9 "Italian ja Kreikan ristiriita" och Karjala 4. 9 "Kansainliiton neljäs edustajakokous". I samma stil som de sistnämnda skrev även aktivisternas Suunta (8. 9 "Italian ja Kreikan välinen ristiriita" och 15. 9 "Italia ja Balkani"). För Hufvudstadsbladet se 5. 9 "Folkförbundets auktoritet" och 27. 9 "Nationernas förbund". Wbl (21. 9 "Finland och folkförbundet") och ÅU (4. 9 "Nationernas förbund" och 9. 10 "Génèvetrasslet") ställde sig ännu mer kritiska än samlingspartiets landsortspress.

[2] Om framstegspartiet se HS 6. 9 "Italialais-kreikkalainen selkkaus Kansainliiton neuvostossa", 7. 9 "Italian-Kreikan kysymys Genevessä", 8. 9 "Geneve lykkää päätöksentekoa", 19. 9 "Kansainliitto ja italialais-kreikkalaisen ristiriidan selvittäminen" och 23. 9 "Italia ja kansainliitto" samt TS 16. 9 "Kansainliitto". För agrarförbundets tidningar se Ilkka 6. 9 "Italian ja Kreikan välinen selkkaus", Maakansa 9. 9 "Katsaus ulkomaiden tapahtumiin" och 28. 9 "Italian hyökkäys ja Kansainliiton pulma" samt Saarijärven Paavo 4. 9 "Taasko suursodan kynnyksellä" och Turunmaaa 20. 9 "Kansainliiton arvovalta".

vänstersocialdemokraternas försök — liksom "centerns" verksamhet i Finland — att skapa den enhet, som dylika försök förutsatte, ha misslyckats. [1]

De finländska tidningarna fäste också nu endast ringa uppmärksamhet vid Brantings framträdande — hans verksamhet i Ålandsfrågan var fortfarande svår att glömma. Finlands utrikesledning befattade sig inte heller med Korfu-krisen. Det var dock betecknande att de skandinaviska länderna enligt rykten i pressen planerade ett utträde ur Nationernas förbund, om förbundet inte tog upp konflikten till behandling. Enligt samma källor planerade Finland och de baltiska staterna ett samfällt uppträdande. Måhända gav dock Finlands regering lika motvilligt sitt erkännande åt Branting som Enckell, vilken i Genève som ledare för den finländska delegationen hade följt händelsernas gång. Enckell medgav, att Branting hade arbetat för småstaternas intressen så effektivt som det hade varit möjligt.[2]

2.3.2. *Nationernas förbund och ett bestående fredstillstånd*

Utrikesminister Vennola uttalade under år 1923 flera gånger offentligt, att Finland och Sverige hade "gemensamma uppgifter" i Nationernas förbund.[3] Denna uppfattning höll inte streck beträffande förbundets verksamhet som medlare vid konflikterna i Mellan- och Sydeuropa: medan Sverige uppträdde

[1] Cit. KT 8. 9. 23 "Elävä ruumis". Om Ketos artiklar se SS 16. 3 "Vieläkin Suomen ja Ruotsin suhteista", 11. 6 "Itsenäisyytemme turvaaminen" och 18. 6 "Socialidemokraatit ja Kansainliitto". Sventorzetski hade redan länge kritiserat och förlöjligat NF. Se Rd 1922 prot. s. 200 (Sventorzetski), KT 13. 1. 22 "Kansainliitto ja Euroopan tapahtumat" och 20.7. 23 "Onko nykyinen Kansainliitto elinvoimainen" samt SS 27. 4 "Puolueettomat pohjoismaat" och 15. 6 "Oikeita ja vääriä käsityksiä puolueettomuuskysymyksessä". SDP hade 1922 på "centerns" begäran anslutit sig till vänstersocialdemokraternas samarbetsorganisation i Wien, vilken efter att ha misslyckats i sina försök att grunda en enda internationell samarbetsorganisation, en international, på våren 1923 hade anslutit sig till högersocialdemokraternas Socialistiska international. Sventorzetski kritiserade denna organisations handfallenhet i Korfu- och Ruhr-frågorna i KT 19. 9 ("Sodan uhka ja kansainvälinen proletariaatti") och 15. 10 ("Sosialistisen internationaalin toiminta"). Se även densamme 17. 9 "Auttakaa Kansainliittoa" (Sventorzetski) samt Rd 1922 prot. s. 461 (Reinikainen). Om SS se 6. 9 "Ruhr ja Korfu", 12. 9 "Mussolinin bonapartismi" och 4. 10 "Kansainliitto ja maailmanrauha". I samma riktning som SS uttalade sig Arbetarbladet 3. 9 "Mussolinis bärsärkaraseri". Enligt riksdagsman Ryömäs åsikt "är för oss . . . trots allt Nationernas förbund det bästa skyddet, hur svagt det än i oh för sig är", Rd 1923 prot. 1232. Se även s. 125 not 2. — SS:s NF mot skarpt kritiska ledare 20. 9. 22 och 23. 3. 23 "Kansainliitto ja maailmanrauha" hade — av argumenten att döma — skrivits av tidningens chefredaktör J.F. Aalto, som var "centerns" ledande politiker.

[2] Enligt SS:s mening (4. 10 "Kansainliitto ja maailmanrauha") hade Branting på ett riktigt sätt offentliggjort arbetarrörelsens fredsmål; enligt professor Voionmaa hade han "på ett synnerligen förtjänstfullt och effektivt sätt drivit fredens sak och småstaternas rättigheter" (Rd 1923 prot. s. 1230—1231). Se även Rd 1923 prot. s. 1228 (Keto). US (15. 9 nyhetskommentar) åter ansåg, att Branting ödmjukt hade böjt sig för de italienska påtryckningarna. Se även s. 161. — Rör. pressuppgifterna om de skandinaviska ländernas och randstaternas uppträdande se t.ex. SS 4. 9. Om Sveriges, Norges och Danmarks samfällda framträdande se Jones s. 255 (och dens. s. 40). Om Enckell se hans rapport 29. 9.

[3] Se t.ex. intervjuer i AU 2. 6 och i Iltalehti 18. 8.

aktivt för att mildra spänningen, förhöll sig Finland passivt. Vennolas uttalanden om de "gemensamma uppgifterna" var likväl inte endast ett försök att pacificera oppositionen: de hade även ett visst fog för sig i fråga om Nationernas förbunds verksamhet för att åstadkomma ett bestående fredstillstånd.

De skandinaviska länderna hade i slutet av världskriget tänkt sig den planerade fredsorganisationen som en institution, vilken skulle sörja för en fredlig, rättvis och så vitt möjligt rättslig lösning av de internationella konflikterna. Eftersom de neutrala ländernas förslag i denna riktning i stort sett hade lämnats obeaktade då NF grundades, var det helt förståeligt, att de vid organisationens första generalförsamling kom med många ändringsförslag till grundstadgan. Ett av dessa gick ut på att skiljedom skulle göras obligatorisk vid vissa juridiska tvister, bl.a. sådana som gällde tolkning av fördrag och internationell rätt. Detta förslag godkändes inte, liksom inte heller ett förslag från de skandinaviska ländernas sida om obligatoriskt accepterande av att ovannämnda konflikter upptogs till behandling vid Permanenta internationella domstolen. Danmarks, Norges och Sveriges representanter måste nöja sig med en rekommendation om frivillig förbindelse, och de var också de första som 1921 gav en dylik. Finland avgav en sådan förbindelse samma år och visade därmed att det godkände principen om obligatoriskt skiljedomsförfarande. Då NF:s generalförsamling hösten 1923 behandlade det ömsesidiga biståndsavtalet (s. 134—135), blev emellertid klart, att Finland inte ansåg denna princip lika viktig som de skandinaviska länderna. Norges representant Christian Lange föreslog att fördraget skulle få ett tillägg som skulle stadga accepterande av obligatorisk skiljedom som villkor för erhållande av säkerhetsgarantier. Han fick stöd av de övriga skandinaviska och de neutrala länderna. Finland röstade däremot mot förslaget, då man befarade att fördraget, om det Skandinaviska tillägget godkändes, skulle råka i fara på grund av stormakternas negativa inställning.[1]

Vid sidan av skiljedoms- och domstolsförfarandet erbjöd NF:s grundstadga möjligheten, att konflikterna avgjordes i förbundsrådet. Det var typiskt för de skandinaviska ländernas inställning, att de hyste misstro mot detta alternativ till konfliktlösning, emedan det gav stormakterna, som behärskade förbundsrådet, alltför stort inflytande. Ett av de förslag som de skandinaviska länderna vid organisationens första generalförsamling gjorde till ändring av grundstadgan syftade mycket riktigt just till en minskning av förbundsrådets betydelse. Förslagets avsikt var att göra användningen av bilaterala förlikningsnämnder obligatoriskt i sådana konflikter, som ej gick till rättsligt avgörande. Detta ändringsförslag godkändes inte, men generalförsamlingen 1922 omfattade en rekommendation om grundande av dylika nämnder. Finlands delegater i NF hade följt behandlingen också av denna fråga passivt, trots att utrikesledningen i Finland accepterade

[1] Om de skandinaviska länderna se Jones s. 171—179 och 229—231. Om Finland se vederborande handlingar UM 15 7 e Maat, jotka ovat liittyneet Haagin kansainvälisen tuomioistuimen fakultatiiviseen klausuuliin samt Enckells rapport 29. 9. 23 och Erich s. 198—206.

principen om obligatoriska förlikningsnämnder.[1]

Nationernas förbund var i början av 1920-talet en organisation som behärskades av segrarmakterna från första världskriget. Tyskland, Sovjetunionen och Förenta Staterna stod utanför den. De skandinaviska länderna strävade konsekvent till att minska denna ensidighet och att öka NF:s allomfattande karaktär, vilken var nödvändig redan med tanke på förbundets effektivitet. De fäste särskild uppmärksamhet vid Tyskland och underströk å ena sidan nödvändigheten av att Tyskland godkändes som medlem och försökte å andra sidan — närmast Branting — övervinna den tyska regeringens motvilja mot segrarmakternas organisation. Den finländska utrikesledningens hållning avvek inte heller i denna fråga från de skandinaviska ländernas. De finländska delegaterna underlät dock i sina anföranden i NF att ta befattning med frågan om stormakternas medlemskap — beträffande Tyskland av försiktighet gentemot Frankrike.[2]

Den reaktion mot "maktpolitiken" som första världskriget hade uppväckt i Skandinavien återspeglades framför allt i försöken att minska stormakternas inflytande på de internationella relationerna. I Nationernas förbund märktes detta i strävandena att öka generalförsamlingens — där alla stater var likställda — inflytande på förbundsrådets bekostnad och att avvärja alla förslag i motsatt riktning. Ett av försöken var en av de skandinaviska länderna vid den första generalförsamlingen föreslagen ändring i grundstadgan, enligt vilket generalförsamlingens sessioner skulle göras årliga. Inte heller detta godkändes, men en motsvarande bestämmelse inrycktes i procedurstadgarna. Danmark, Norge och Sverige föreslog också, att man vid val av icke permanenta medlemmar i förbundsrådet skulle börja tillämpa den s.k. "cirkulationsprincipen" — dittills hade generalförsamlingen valt dessa medlemmar för ett år i sänder. Av fyra medlemmar, som valts för en fyraårsperiod, borde en per år avgå och kunna omväljas först efter fyra år.[3] Även Finland godkände cirkulationsprincipen — liksom andra förslag i samma riktning — trots att dess representanter i NF också i denna fråga förblev passiva[4].

[1] Om de skandinaviska länderna se Jones s. 190—193 och om Finland instruktioner för de finländska delegationerna i NF:s generalförsamlingar, statsrådets protokoll 29. 8. 21 och 25. 8. 22.

[2] Om de skandinaviska länderna se Jones t.ex. s. 85—94 och Norman s. 20—21. Om Finland se t.ex. Holstis rapport 8. 8. 22, UM 15 IX 3 och instruktioner för den finländska delegationen i NF:s generalförsamling, statsrådets protokoll 25. 8. 22, svaret på en förfrågan från den franska beskickningen i Helsingfors, statsrådets protokoll 10.8. 22; utrikesminister Vennolas anförande i riksdagen 27. 11. 23, Rd 1923 prot. s. 1235—1239. Jfr även Rd 1923 prot. s. 1232—1233 (Ryömä).

[3] Permanenta medlemmar i rådet var England, Italien, Japan och Frankrike. De icke permanenta medlemmarnas antal var till en början fyra och fr.o.m. 1922 sex. Avsikten med cirkulationsprincipen var dels att hindra att de med stormakterna allierade staternas medlemskap blev permanent och att ge flera stater möjlighet att bli rådsmedlemmar, dels att garantera en sådan kontinuitet i småstaternas representation, att de skulle kunna utgöra en effektiv motvikt till stormakterna. Jones s. 108—109. Se även Swennewig s. 41 och Tingsten s. 32.

[4] Se Instruktion för den finländska delegationen i NF:s generalförsamling, statsrådets prot. 29. 8. 21; Vennolas anförande i riksdagen 27. 11. 23, Rd 1923 prot. s. 1237; Enckells rapport 29. 9. 23.

Den finländska och svenska utrikesledningens uppfattningar om hur en bestående fred kunde främjas, hade sålunda kunnat erbjuda en bas för samarbete, men något sådant uppstod inte [1]. Vennolas yttrande om "gemensamma" uppgifter förblev sålunda rent teoretiskt. Detta är emellertid inte överraskande, om man analyserar de båda regeringarnas syn på NF:s uppgifter. De skandinaviska länderna önskade i främsta rummet att folkförbundet skulle skapa förutsättningar för fredlig lösning av internationella konflikter och därtill för en avrustning. Enligt den finländska utrikesledningens uppfattning förslog detta dock inte som fredsgaranti. Man borde också, och i all synnerhet, försäkra sig om internationellt samarbete för den händelse väpnade konflikter uppstod. Nationernas förbund borde med andra ord genom sin avskräckande inverkan vara i stånd att i förväg förhindra angrepp och dess medlemmar borde kollektivt kunna ge stöd åt den angripna parten, om ett krig trots allt bröt ut. Detta var enligt finländarnas uppfattning folkförbundets huvuduppgift. Då de sedan märkte, att skandinaverna i fråga om den kollektiva säkerheten befann sig på en alldeles motsatt ståndpunkt, gjorde detta dem knappast benägna till samarbete i de frågor som grannländerna betraktade som de mest centrala.

En avrustning föreföll i den situation som hade skapats av världskrigets slut som en rätt naturlig målsättning. Dess genomförande blev mycket riktigt en av NF:s centrala uppgifter. Framgången blev dock obetydlig, då man inte kunde enas om hur avrustningen skulle genomföras. De stater som stod nära Frankrike krävde säkerhetsgarantier som villkor för nedrustningen, medan de kring England grupperade staterna ansåg, att avrustningen redan i sig själv var det bästa medlet att skapa säkerhet (s. 37—38). Vid NF:s generalförsamling hösten 1922 gjorde lord Robert Cecil, som då var representant för Sydafrika, ett initiativ i syfte att lotsa frågan ut ur denna återvändsgränd, som verkade att ofrånkomligen leda till kapprustning och allianssystem liksom före världskriget. Han föreslog en ömsesidig biståndspakt, där villkoret för stöd skulle vara en nedskärning av försvaret. Cecils förslag, som var avsett som en kompromiss, tillfredsställde dock inte den kring England samlade statsgruppen. Den utsattes för kritik speciellt från de skandinaviska ländernas sida.[2]

Då Edéns regering 1920 hade meddelat att Sverige skulle ansluta sig till Nationernas förbund, hade den samtidigt deklarerat att landet skulle fortsätta sin neutralitetspolitik och förbehålla sig rätt att själv avgöra tillgripandet av militära sanktioner. Sverige fortsatte även under de följande åren konsekvent tillsammans med de andra under världskriget neutrala staterna en politik som syftade till en inskränkning av alla sanktioner. De skandinaviska länderna föreslog och fick år 1921 generalförsamlingens medgivande till en ändring av grundstadgans 16:e

[1] Ingenting tyder på, att Finlands och Sveriges delegater skulle ha uppträtt samfällt eller ens diskuterat ett samfällt uppträdande i de ovan (s. 128—130) nämnda frågorna.

[2] Se t.ex. Gathorne-Hardy s. 60—67.

artikel till den ändan, att tillgripandet av ekonomiska sanktioner inte fick medföra större skada för dem som genomförde blockad än för de stater som utsattes för blockaden. De skandinaviska länderna understödde även Kanadas ett år tidigare gjorda förslag till tolkning av den i grundstadgans 10:e artikel fastställda skyldigheten för medlemsstaterna att respektera och bevara varandras territoriella integritet och självständighet. Enligt detta förslag skulle varje stats geografiska läge tas i betraktande och rätten till fri bedömning av situationen uttryckligen fastslås. Detta tolkningsbeslut godkändes vid generalförsamlingen hösten 1923, sedan även Frankrike hade övergått till att stöda det. [1]

Samtidigt hade Sveriges representanter energiskt arbetat för inledandet av nedrustningen. Cecils förslag tillfredsställde dem inte: att nedrustningen kombinerades med ett garantisystem bragte möjligheterna att genomföra den förra i fara. Många stater, däribland t.ex. Sverige, behövde inte några säkerhetsgarantier för att kunna nedskära sitt försvar. Cecil-planen gick dessutom längre än NF:s grundstadga i fråga om sanktionerna, och i varje fall Sverige kunde inte acceptera den utan att riskera sin neutralitet, som Branting framhöll vid generalsessionen. Den andra svenska representanten, professor Östen Undén, framhöll för sin del, att Cecil-planen för vissa stater — på grund av ökade förpliktelser — även helt och hållet kunde omintetgöra avrustningen eller rentav leda till upprustning. [2]

Fruktan för att de skandinaviska länderna skulle bli tvungna att upprätthålla större militär beredskap än de själva ansåg nödvändigt, var en av drivfjädrarna till det förslag, som den norske delegaten Lange framförde vid generalförsamlingen hösten 1922. Han framkastade, att man skulle förbehålla vissa, geografiskt självfallna statsgrupperingar rätten att sinsemellan överenskomma om en nedrustning av större omfattning än den som stadgades i ett generellt avtal på basen av Cecil-planen. Lange stöddes av Branting, som redan ett år tidigare hade hänvisat till en dylik möjlighet. De lyckades tillsammans få generalförsamlingen att godkänna en resolution om denna sak. [3]

Den finländska regeringens ståndpunkt var konträrt motsatt de västliga grannländernas: folkförbundets sanktionssystem borde förstärkas. Det var därför självklart, att Finland i likhet med de övriga randstaterna motsatte sig det tolkningsförslag rörande grundstadgans tionde artikel som Kanada hade framfört. Då detta sedermera godkändes hösten 1923, avhöll sig Finlands representanter från att rösta. De ansåg sig inte kunna omintetgöra förslaget genom att rösta emot det, sedan Frankrike hade ändrat ståndpunkt — i generalförsamlingen fordrades det nämligen enhälligt beslut. [4]

[1] Se t.ex. Jones s. 217—220 och Tingsten s. 39—42. Om artikel 10 se dessutom Erich s. 86—96 samt statsminister Tryggers tal i Uppsala 5. 12. 23, HP 1 Ab.

[2] Undéns rapport 13. 9, telegram från den svenska delegationen 15. 9 och 19. 9 till TT och UD, HP 24 E samt intervju med Branting i SvM 10. 10. Se även Jones s. 220—225.

[3] Jones s. 225—226; Holstis rapport 23. 9. 22, UM 15 IX 3.

[4] Se t.ex. instruktion för de finländska delegationerna i NF:s generalförsamlingar, statsrådets protokoll 29. 8. 21 och 25. 8. 22; Den finländska regeringens skrivelse till NF:s generalsekreterare,

Enligt den borgerliga opinionen i Finland var nedrustning inte ens att tänka på, förrän man som dess motvikt hade fått precisa garantier om militärt bistånd [1]. Mot denna bakgrund är det lätt att förstå, att den dåvarande utrikesministern Enckell gav den finländska delegationen tillstånd att godkänna Cecil-planen genast då den framfördes i generalförsamlingen. Å andra sidan hade delegationen bekymrat följt de skandinaviska delegaternas verksamhet, vilken föreföll att spegla en "bottenlös skräck" för varje slag av förpliktelser. Langes förslag var enligt finländarnas uppfattning endast ett medel att befria sig från dessa, men det var samtidigt ur Finlands synpunkt "direkt farligt", som förre utrikesministern Holsti, nu delegationens ledare, uttryckte saken. "Härigenom berövas Finland och dess grannar i söder möjligheten att av sina allra närmaste grannar få det väpnade stöd, vilket Nationernas förbund inom ramen för sitt grantiavtal utlovar". [2]

Både i Sverige och Finland hade utrikesledningen stöd av en klar majoritet av pressen. Ett försvarsförbund med Finland hade visserligen sina anhängare inom den svenska högern, men det fanns inte inom dess krets stöd för ett kollektivt säkerhetssystem, som hade kunnat förplikta Sverige att stöda de baltiska staterna eller försvara det status quo, som Versailles-freden hade skapat. Högern beskyllde Dagens Nyheter för inkonsekvens, emedan tidningen — tämligen ensam — hade försvarat Cecil-planen, men samtidigt hade krävt nedskärning av det svenska försvaret: planen borde ha varit ett argument för att stärka armén, inte för att skära ned den. De övriga vänstertidningarna instämde i detta högerns omdöme och betraktade redaktör Wickmans krav, att Sverige skulle stöda det rådande internationella rättssystemet och inte bara försöka dra nytta av det, som oberättigat. Hållningen hos majoriteten av den svenska pressen förblev negativ även följande år, då Cecil-planen vidareutvecklades [3]. Detsamma kan sägas om den finländska borgerliga opinionens positiva inställning: man kunde inte tänka sig en nedrustning utan klara säkerhetsgarantier. Cecil-planen blev å andra sidan rätt undanskymd av frågan om grundstadgans 10:e artikel Också de högertidningar som i allmänhet kritiserade randstatspolitiken ansåg i denna fråga samarbetet med de sydliga grannstaterna helt naturligt. Motsatsförhållandet mellan de svenska och de finländska delegaterna i fråga om NF:s säkerhetssystem återspeg-

statsrådets protokoll 10. 8. 23; Holstis rapporter 8. 8 och 23. 9. 22, UM 15 IX 3; Toivolas rapporter 4. 6 och 28. 6. 23, UM 15 V 1 c; Enckells telegram 26 och 28. 9. 23, UM 15 V 1 c; Prof. Erichin rapportti IV:ssä assemblessa käsitellyistä I kommissionin asioista 15. 10. 1923, UM 15 V 1c. Se även s.103 och not 3 på samma sida samt beslutsprotokollet från randstaternas utrikesministerkonferens i Riga 9—11. 7. 23 (UM 12 Riian konferenssi 9—11. 7. 1923), där man beslöt att motsätta sig tolkningsförslaget.

[1] Se t.ex. C. Enckells rapport 7. 5 21, generalstabens av O. Enckell undertecknade utlåtande 6. 6 22, UM 15 IX 1 samt Holstis rapport 23. 9 22, UM 15 IX 3.

[2] Cit. Holstis rapport 23. 9. 22, UM 15 IX 3. Se även Finlands delegations telegram från Genève 4 och 6. 9. 22; Enckells telegram till Genève 6. 9. 22; Instruktion för den finländska delegationen i NF:s generalförsamling, statsrådets protokoll 29. 8. 21.

[3] Se de källor som anförts på s. 111 i not 1 samt Tingsten s. 41—42 (jfr även dens. s. 44—47).

lades likväl inte särskilt tydligt i den finländska pressen — den hade tydligen inte tillräckliga informationer. De socialdemokratiska pressorganen fäste ingen uppmärksamhet vid denna sida av organisationens verksamhet, om man frånräknar det stöd de gav nedrustningen. Deras artiklar rörde sig på ett ganska allmänt plan.[1]

Cecil-planen överlämnades hösten 1922 vid generalförsamlingen till en temperär blandkommission[2] för bearbetning, men samtidigt inbegärdes utlåtanden om den från medlemsstaternas regeringar. I de skrivelser de skandinaviska länderna sommaren 1923 inlämnade till NF intog de en negativ attityd, varvid de — liksom föregående hösten — speciellt betonade, att planen på grund av sin karaktär skulle försvåra förverkligandet av nedrustningen. I det svenska svaret framhölls vidare, att Sverige hade goda relationer till alla stater och att dess geografiska läge var tryggt. Därför skulle sådana sanktionsförpliktelser, som vore större än de som grundstadgan förutsatte för Sveriges del i oskäligt högre grad öka risken att råka i krig än för många andra länder. Om NF hade varit verkligt universellt och om alla dess medlemmar hade varit redo att anse en angripare som sin gemensamma fiende, då skulle även Sverige ha varit berett att acceptera dessa sanktioner. I svaret sades vidare, att en garanti av status quo i stil med den som hade inrymts i det planerade avtalet inte heller kunde accepteras, d.v.s. att Sverige inte ville försvara det system som hade skapats med Versailles-fördraget. Trots att detta svar lämnades av konservativ regering ledd av högerledaren Tygger — Brantings ministär hade fallit i april — avvek det till sina motiveringar inte från dem som socialdemokraterna Branting och Undén tidigare hade framfört.[3]

Det avtalsutkast som den temporära blandkommissionen inlämnade till generalförsamlingen hösten 1923 innehöll en artikel, som gjorde det möjligt för vissa stater att ansluta sig till avtalet utan att omfatta alla garantiförpliktelser.

[1] Se utom de källor som anförts på s. 109 not 1, s. 110 not 3 och s. 145 även US 9. 9. 23 "Kansainliiton 'eduskunta' jälleen koolla", Iltalehti 18. 9 och 19. 9. 23 "Kansainliiton samt 11. 10. 22 "Neuvosto-Venäjä ja hankkeet 'varustusten rajoittamiseksi' ", Karjala 3. 9. 22 "Kansojen liiton edustajakokous", 28. 9. 22 "Kansainliiton tarjoamat sotilaalliset takeet" och 2. 11. 22 "Varustusten vähentäminen", UA 10. 10. 22 "Kansainliiton kolmas kokous" och 7. 11. 22 "Kansainliiton liittosopimusta koskevat muutokset", Hbl 11. 10. 22 "Före 'avrustningskonferensen' " och 27. 9. 23 "Nationernas Förbund", Ilkka 22. 8 23 kåseri av Iisakki samt Kaleva 4. 9 21 "Kansainliitto". För de socialdemokratiska tidningarna se utom på s. 128, not 1 nämnda artiklar även KT 11. 11, 15. 11 och 18. 11. 21 "Imperialistien kansainvälinen ryöstöjärjestö" samt Rd 1922 Prot. s. 471—472 (Bryggari), och s. 546 (Keto).

[2] NF:s förbundsråd hade grundat en Permanent rådgivande kommission bestående av militära experter för att behandla nedrustningen. De skandinaviska staternas kritik mot denna ledde till grundandet av den Temporära blandkommissionen, där majoriteten utgjordes av civilpersoner. Kommissionen var före 1925 det viktigaste av de organ inom NF som behandlade nedrustningsfrågan. Jones s. 221—222.

[3] Jones s. 226—228. Samma argument som i det slutliga svaret ingår redan i en odaterad, tydligen av Undén författad promemoria "Utkast till vad angår garantiplaner", HP 24 E. Jfr Undén: "Garantiproblemet inom Nationernas Förbund", Tiden 1923 s. 405—426. Beträffande Tryggers åsikter se "Några ord om Nationernas Förbund", Svensk Tidskrift 1923 s. 1—24 och hans tal i Uppsala 5. 12. 23, HP 1 Ab.

Denna mildring var avsedd att övervinna just de skandinaviska ländernas motstånd, men den förslog inte. I det svar som den svenska regeringen i augusti 1924 gav NF avböjde den avtalet med hänvisning till sina tidigare framförda synpunkter. I utlåtandet framfördes likväl ett nytt villkor för att godkänna förpliktelser rörande militära sanktioner: alla stater borde gå med på att underställa sina meningsskiljaktigheter antingen en domstols eller något annat internationellt organs avgörande — en tanke som Lange hade framfört redan vid generalförsamlingen hösten 1923 (s. 129). På denna idé grundade sig det ett år senare i NF beslutade Génève-protokollet, vilket substituerade det ömsesidiga biståndsavtalet. [1]

Holsti, som från utrikesministerposten hade överflyttats till ministerbefattningen i Reval, spelade en ledande roll vid formulerandet av Finlands hållning till det förberedda ömsesidiga biståndsavtalet. Han hade invalts i Temporära blandkommissionen och verkade även som Finlands representant i det utskott som vid NF:s generalförsamling behandlade nedrustningsfrågan. [2] På initiativ av Holsti beslöt man att ge svar till NF först sedan det slutliga avtalsförslaget hade färdigställts och använda mellantiden till att försäkra sig om gemensamt uppträdande av randstaterna. Detta enades man om vid en rådplägning om säkerhetsfrågorna i mars i Helsingfors, där deltagarna utom Holsti var president Ståhlberg, utrikesminister Vennola och generalstabschefen Oscar Enckell. [3]

Randstaternas utrikesministrar beslöt sedan vid en konferens i Riga sommaren 1923 att ge sina länders NF-delegationer instruktioner med likartat innehåll beträffande frågorna om den kollektiva säkerheten. I överensstämmelse med Holstis förslag deklarerades bl.a., med syftning på den av de skandinaviska länderna framförda principen om regional nedrustning, att i fördraget inte fick intas någon bestämmelse, som skulle ge "vissa . . . stater tillfälle att minska sin ansvarighet och sina förpliktelser till nackdel för länder i mera utsatt ställning och på dessas bekostnad". [4] De skandinaviska ländernas strävan att undandra sig sanktionsåtaganden borde även moraliskt fördömas, emedan Balticum och Finland "genom sin blotta existens utgöra . . . en väsentlig garanti till de skandinaviska ländernas förmån" [5]. Denna Holstis karakteristik illustrerar otvivelaktigt troget Finlands och dess sydliga grannars inställning till de skandinaviska ländernas NF-politik.

Kallios regering tillsatte hösten 1923 en kommitté bestående av professor Erich, generalstabschefen Oscar Enckell och Holsti för att bereda Finlands ut-

[1] Jones s. 229—231; Tingsten s. 41—42.

[2] Jfr Holstis rapporter 8. 8, 10. 8 och 23. 9. 22, UM 15 IX 3.

[3] Se Holstis PM 14. 3. 23, RHS k. 25 samt hans skrivelse till Vennola 24. 4. 23, UM 15 IX 3. Om Ståhlbergs intresse för denna fråga vittnar också hans randanmärkningar i Holstis ovannämnda skrivelse.

[4] Beslutsprotokoll från Riga-konferensen, UM 12 Riian konferenssi 9—11. 7. 1923. Holsti hade gjort sitt förslag i en rapport till Vennola 28. 6. 23, JHVS k. 30. Se även Holstis rapporter 22. 7 och 17. 8. 23, UM 15 IX 3.

[5] Rapport till Vennola 28. 6. 23, JHVS k. 30.

låtande om utkastet till det Ömsesidiga biståndsavtalet. Kommitténs betänkande var färdigt vid årsskiftet och Finlands svar, som baserade sig på detta, levererades till Génève i januari 1924. Regeringen sade sig i princip godkänna avtalet, som enligt dess åsikt helt korrekt betonade den samhörighet, "som logiskt bör råda mellan rätten att erhålla bistånd och plikten att minska eller begränsa rustningen". Men också kritik riktades mot avtalet: de bestämmelser som gällde biståndet borde ha varit mera preciserade. Inte heller borde partiell anslutning tillåtas och i inget fall borde det ha varit möjligt, "om ifrågavarande stater ha . . . för avsikt att sluta lokala fördrag, vilka avse effektivare minskning av rustningarna än vad den generella planen innehåller". Misstron mot Skandinavien var så djup, att man i svaret ytterligare hade infört en passus med innehållet, att ingen stat genom "villkor eller begränsningar" anslutna till fördraget kunde befrias från de förpliktelser den åtagit sig genom NF:s grundstadga. [1]

Den svenska och den finländska utrikesledningens ställningstaganden i frågorna kring Nationernas förbunds säkerhetssystem var sålunda i så hög grad motstridiga, att finländarna syntes motsätta sig vad svenskarna föreslog och vice versa. Dessa intressemotsättningar framträdde tydligt även i valet av samarbetspartner: för Finland de övriga randstaterna, för Sverige Danmark och Norge. Dessa två grupperingar befann sig på ömse sidor om den europeiska politikens vattendelare: randstaterna stod bakom Frankrike och de skandinaviska länderna bakom England.

[1] Finlands regerings svar 18. 1. 1924, UM 15 IX 27. Se även den Erichska kommitténs betänkande 28. 12. 1923, UM IX 26a. Erich och O. Enckell var skarpare i sin kritik än Holsti. Enligt de förras åsikt borde i fördraget bl.a. ha nämnts namnen på de länder, som skulle komma i fråga som givare av bistånd till Finland. Holsti åter ansåg, att det rörde sig om den "maximibelastning, som stormakterna för tillfället åtaga sig att bära" och att man därför inte kunde kräva mycket mera av fördraget. (Citatet är taget ur Holstis PM Kansainliiton garantiasopimus 27. 11. 1923, UM 15 IX 27.

2.4. Stockholm och Helsingfors

Svårigheterna att få till stånd militärt och diplomatiskt samarbete mellan Finland och Sverige framträdde under år 1923 inte endast i Nationernas förbund. Inte heller i fråga om de problem som uteslutande rörde Östersjöområdet gick det att slå någon bro över Bottniska vken, trots att förutsättningarna härvidlag i bägge länderna föreföll att ha blivit gynnsammare. I Sverige hängde denna lägesförändring samman med försvarsfrågan.

2.4.1. *Försvarsstriden i Sverige*

De svenska partiernas sinsemellan skiljaktiga uppfattningar om vad landets försvar krävde hade återspeglat sig såväl i diskussionen om militärt samarbete med Finland som i pressdebatten om NF:s uppgifter och möjligheter. Mot slutet av våren 1923 flätades alla dessa olika frågor slutgiltigt samman till en helhet i och med att försvarsfrågan steg upp till ytan som den dominerande inrikespolitiska stridsfrågan under de följande åren.

Regeringen Edén hade 1919 tillsatt en kommitté, bestående av representanter för samtliga partier för att utreda en nyorganisation och eventuell nedskärning av försvaret. Dess betänkande blev färdigt 15. 3. 1923. Högermedlemmarna av kommittén föreslog att försvarsmakten skulle bibehållas i ungefär samma omfattning som tidigare, d.v.s. med sex arméfördelningar. Liberalerna krävde att den skulle skäras ned till fyra och socialdemokraterna till tre fördelningar.[1] Trots att kommitténs liberala medlemmar hade varit relativt eniga, var partiet det inte: inom detta fanns alla skiftningar mellan de två ytterligheterna företrädda. Majoriteten inom bondeförbundet stod i sin tur närmare högerns ståndpunkt än partiets representant i kommittén, som tillsammans med liberalerna hade bildat majoriteten inom denna. Grovt taget kan man i försvarsfrågan särskilja två stora grupperingar, vilkas gräns gick tvärs igenom liberalernas led. Den ena bildades utom av högern av bondeförbundet och en del av liberalerna, den andra av hela den övriga vänstern. Den förstnämnda önskade en stark armé, den senare en avsevärd nedrustning. [2]

[1] Även andra skillnader fanns givetvis, men åsikterna om arméfördelningarnas antal visar måhända tydligast och enklast, hur mycket medel varje parti ansåg det nödigt och var redo att offra på försvaret.

[2] Wieslander s. 13—22, 34, 54—68.

Denna konstellation, där de sinsemellan oliktänkande liberalerna innehade nyckelpositionen, var ingalunda något nytt fenomen — en liknande tudelning hade kunnat förmärkas redan före första världskriget. Det har tidigare framgått att denna delning i höger och vänster även hade dominerat den utrikespolitiska polemiken i Sverige i början av 1920-talet. Båda åsiktsriktningarna motiverade även nu sina uppfattningar i främsta rummet med argument, som de tidigare hade använt i denna debatt. [1]

Ingendera åsiktsriktningen trodde att någon utländsk makt omedelbart hotade Sveriges säkerhet. Dock var ett sovjetryskt angrepp mot Sverige enligt högerns — och i fråga om utrikespolitiken bör försvarsvänliga liberaler av Stockholms-Tidningens och Göteborgs Handels- och Sjöfartstidnings kulör räknas dit — uppfattning på lång sikt tänkbart, om inte rentav sannolikt. Vänstern ansåg något dylikt mycket osannolikt. Den lade tvärtom i sin argumentering huvudvikten vid att Östersjöområdets allmänpolitiska läge var synnerligen gynnsamt för Sverige. Sovjetunionen var nästan helt utträngt ur Östersjön och de på dess östkust uppkomna nya staterna bildade dessutom en skyddande buffert. Högern bestred påståendet att Sveriges "militärpolitiska läge" skulle ha förbättrats. Att betrakta Finland och Balticum som en skyddsmur var — utom att det var ovärdigt — orealistiskt, emedan dessa stater var synnerligen svaga. Förkrigstidens gränser kunde snart igen vara en realitet, och då skulle något starkt Tyskland, som tidigare hade säkrat Sveriges position, inte existera. Instabiliteten i den situation som rådde kring Östersjön ökades av att området hade blivit föremål för konkurrens mellan alla stormakter. Högern betraktade även det allmänna internationella läget som hotande: NF hade inte skapat någon motsvarighet till det på maktbalans baserade förkrigssystemet, organisationens möjligheter att verka för fredens bevarande var ringa, fredsföredragen innehöll många frön till kommande konflikter. Vänsterns synsätt var mera optimistiskt: världskriget hade lett till en vidsträckt reaktion mot kriget och NF kunde öka Sveriges säkerhet genom att minska den internationella spänningen, genom att erbjuda möjligheter till fredlig lösning av konflikterna och genom att bistå stater som utsatts för angrepp.

De två grupperingar som sålunda hade framträtt i försvarsfrågan motsvarade även mycket troget fördelningen mellan dem som förhöll sig positivt respektive negativt till militärt och diplomatiskt samarbete med Finland. Vänstern ansåg, att det nya status quo inte medförde någon som helst nytta, om buffertstaterna måste försvaras som om de vore eget land. Att gå in för en antisovjetisk utrikespolitik, vilket ett militärt och diplomatiskt samarbete med Finland skulle leda till, bara minskade Sveriges säkerhet genom att uppväcka Moskvas fientlighet. Finländarna hade en alltigenom annorlunda uppfattning om Sovjetunionens

[1] De olika meningsriktningarnas uppfattningar har grundligt analyserats av Tingsten (s. 155—172). Se även Wieslander s. 5—13. Grunduppfattningarna framträder klart i försvarskommitténs betänkande och i motiveringarna till de mot detta framförda reservationerna. SOU 1923: 15 s. 41—117 och SOU 1923: 16 s. 383—741. Se även s. 139 i noterna 1 och 2 anförda artiklar.

målsättningar än svenskarna, varför det inte fanns någon bas för samarbete.[1] Alla som understödde ett starkt försvar ansåg att en ensidig svensk nedrustning skulle beröva Finland det stöd i ryggen det så nödvändigt behövde. Även ett tvärt avvisande av samarbete och ett meddelande på förhand om att Sverige inte i någon händelse skulle komma att försvara Finland, skulle på ett avgörande sätt försvaga det sistnämnda landets ställning. Dessa omständigheter visade hur bräcklig grund vänstern stod på, då den i utrikespolitiken förlitade sig på randstaternas buffertställning.[2] Endast relativt få tidningsartiklar krävde dock ett försvarsförbund. Till detta medverkade utan tvivel den skarpt avvisande hållning som vänstermajoriteten redan föregående år hade intagit. Men även de taktiska synpunkterna var ett viktigt skäl till att vara försiktig och obestämd beträffande Finlandspolitikens konkreta innehåll: man ville inte ge vänstern anledning att hävda att högern med sina planer på försvarsförbund på konstlad väg försökte stötta upp sitt krav på ett starkt försvar.

Ett taktiskt tänkande i samma riktning hade även lett till regeringsskifte kort efter att försvarskommitténs betänkande hade färdigställts. De konservativa befarade att vänsterpartierna tillsammans skulle avgöra försvarsfrågan utan deras medverkan. Högern utnyttjade mycket riktigt liberalernas missnöje med Brantings arbetslöshetspolitik till att fälla hans kabinett, varefter högerledaren Ernst Trygger försökte bilda en borgerlig samlingsministär. Försöket att på detta sätt splittra den befarade vänsterfronten stupade dock på de frisinnades motsträvighet. Trygger blev därför tvungen att nöja sig med några enskilda, som liberala kända ämbetsmän och en representant för bondeförbundet — som också han inträdde i regeringen som privatperson. Statsministern avstod dock inte från sitt syfte att lösa försvarsfrågan med högerns och liberalernas samlade krafter, utan strävade nu mot det genom ett moderat inrikespolitiskt program och med att antyda möjligheten att pruta på den hållning som försvarskommitténs högerledamöter hade intagit.[3]

Egentligen var ett dylikt program en politisk nödvändighet sedan försöket att

[1] För de liberala tidningarna se SvM 18. 5 "Det gamla spöket" och 16. 6 "I fasthetens tecken"; DN 16. 5 "Sverige och Östersjön" (Wickman) och 12. 6 "Krigsrisk och försvar" (Dehlgren); Göteborgs-Posten 1. 6 "Finland, randstaterna och vi" och 2. 6 "Sverige som garant"; Östgöten 7. 6 "Finlands neutralitet". DN var en aning irriterat över att högern fortsättningsvis skrev om det militära samarbetet. Enligt Wickman (Pressgrannar 4. 6 och 11. 6) var detta enbart skadligt, emedan den negativa hållning, som vänstern var tvungen att inta, i Finland alltid tolkades som fullständig likgiltighet. — Beträffande de socialdemokratiska tidningarna se Soc-D 1. 6 "Skäl och besked", 4. 6 "Det vart varken skäl eller besked", 7. 6 "Den ryska faran på avskrivning" och 9. 6 "Även barriärpolitiken bör avskrivas".

[2] AB 19. 5 "Man har fått tillräckliga bevis på", 24. 5 "På längre sikt", 29. 5 "Kråkvinkelspolitik" och 2. 6 "Bekräftelse på kråkvinkelssynpunkterna", NDA 2. 6 "Garanterad neutralitet för Finland" och 13. 6 "Utrikespolitik och försvar", StD 17. 5 "Kulturförsvaret" och 20. 5 "Sverige och Finland", samt SvD 20. 5 "Kortsynthet", 12. 6 "Ingen bevisföring" (Ahnlund) och 26. 5 Pressfronterna, St-T 20. 5 "Sverige och Finland" och 5. 6 "Finlands integritet" samt GHT 23. 4 "Alternativen" (Segerstedt).

[3] Wieslander s. 23—33. Se även Lindskog s. 15 samt Tryggers regeringsprogram DN 20. 4. 1923.

bilda en borgerlig samlingsregering hade misslyckats, ty den nya ministärens ställning var svag. Socialdemokraterna stod i skarp opposition: de befarade att Trygger skulle lyckas i sin "samförståndspolitik" och stämplade hans ministär som en reaktionär regering. Det liberala partiet åter hade utlovat endast "sakligt övervägande" av regeringens åtgärder och initiativ.[1] Det fanns visserligen sådana inom partiet som ställde sig positivt till Tryggers program, men de var i minoritet. Detta framträdde tydligt, då partiet i slutet av maj tudelades på grund av förbudslagsfrågan[2]. Anhängarna av en radikal nykterhetspolitik, som under C.G. Ekmans ledning utgjorde majoriteten, stod i försvarsfrågan mycket nära socialdemokraterna. De flesta av de frisinnade riksdagsmännen hörde till denna gruppering. Ur Tryggers synvinkel sett förbättrades läget därför inte mycket av det faktum, att nästan hela den liberala pressen var i händerna på förbudslagsmotståndarna och att speciellt Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning och Stockholms-Tidningen kraftigt understödde hans program. Därtill kunde statsministern inte vara säker på stöd från hela denna grupp: försvarsfrågans stora vattendelare (s. 137) gick tvärs igenom den.[3]

Tryggers ställning försvagades också av splittring inom det egna lägret: en del av högern ansåg hans taktik vara orealistisk. Den del av de konservativa, som leddes av partiets andre "starke man", amiral Arvid Lindman, menade att det hade varit klokare att kvarstå i opposition och låta Branting fortsätta som statsminister. De var övertygade om att vänstern i vilket fall som helst skulle behandla högerregeringens proposition till riksdagen som högerns maximikrav och inte som någon kompromiss. De ansåg därför, att högern inte borde vika en tum från sina fordringar. Inom denna åsiktsriktning återfanns även de, t.ex. Svenska Dagbladet, Aftonbladet och Allmänna försvarsföreningen, som aktivt arbetade för ett försvarsförbund med Finland eller annars utan större reservationer stödde militärt samarbete. I motsats till dem som var på Tryggers linje, t.ex. Stockholms Dagblad och Nya Dagligt Allehanda, såg de inte några taktiska hinder mot att framföra en dylik tanke.[4]

[1] Wieslander s. 28—29, 54—55.

[2] Den förbudslagsvänliga majoriteten hade sin huvudsakliga förankring på landsbygden, särskilt bland de frikyrkliga i norra Sverige. Den gamla partiapparaten förblev under dess kontroll. Minoriteten grundade hösten 1923 ett nytt parti, Sveriges liberala parti, med riksdagsmannen Eliel Löfgren som ledare. Dess medlemskår bestod närmast av stadsmedelklass och kulturliberaler. Se t.ex. Freeman s. 30—69 och Wieslander s. 56 not 7.

[3] Om de liberala partiernas försvarspolitik se Wieslander s. 54—66. — St-T:s chefredaktör Rinman hade rentav aktivt bistått Trygger genom att uppmana den liberale byråchefen Bernt Hasselroth att emotta en ministerportfölj. Hasselroth till Rinman 22. 4. 23, Rinmanska saml. k. 1. Beträffande tidningens åsikt se nyhetskommentarer 16 och 19. 4, 20. 4 "Den nya regeringen", 25. 4 "Regeringens ställning", 2. 6 "Liberalismen och försvaret" och 8. 6 "Stockholmsprogrammet". Om Segerstedts likartade politik se GHT 19. 4 "Kring regeringskrisen", 20. 4 "Den nya regeringen" och 19. 5 "Lösning eller förfuskning".

[4] Om högerns inre meningsskiljaktigheter se Wieslander s. 23—33, 41—54 och Anderson 1956 s. 283—299. Om de olika tidningarnas Finlandspolitik se Tingsten s. 143—145 samt på s. 139 not 2 och s. 165 not 1 nämnda källor. Se även Wieslander s. 41.

Samtiden fann det något överraskande, att Trygger till sin utrikesminister valde överståthållaren i Stockholm Carl Hederstierna, vilken stod Lindman nära. Ett annat drag hos den nye utrikesministern som väckte uppmärksamhet var hans självrådighet: härvid pekade man på Hederstiernas avvikelse från högerns allmänna linje 1920, då han hade stött Sveriges anslutning till NF. Man känner inte bevekelsegrunderna för Tryggers val, men det är möjligt, att det var fråga om en nödlösning: tre liberaler och två yrkesdiplomater hade avböjt att ta emot den erbjudna portföljen.[1]

Söderhjelm, som bedömde det svenska regeringsskiftet ur det svensk-finländska samarbetets synvinkel, hade sett Brantings avgång som en förlust. Även om varken något militärt eller politiskt samarbete under hans statsministerperiod hade fåtts till stånd, kunde man dock vara säker på "förståelse och tillmötesgående". Oberoende av vilken borgerlig regering som kom till makten, hade man däremot svårigheter att vänta. Söderhjelms pessimism slog dock om till optimism efter Tryggers och Hederstiernas tillträde. Ministern rapporterade 21. 4 till Helsingfors, att den nya regeringen t.o.m. "i politiskt avseende" erbjöd mycket bättre förutsättningar till samarbete än den föregående.[2]

Söderhjelms optimism grundade sig bl.a. på ett samtal som han hade haft med Trygger i början på april. Denne hade då klart utsagt, att den "ryska faran" ingalunda hade förlorat sin aktualitet, såsom den svenska vänstern trodde. Trygger, som på typiskt högermaner såg den internationella utvecklingen som hotande, ansåg tvärtom att bolsjevismen både i yttre och inre måtto var en fara för Östersjöstaterna. I motsats till Branting ett år tidigare (s. 102) hade den blivande statsministern även medgett, att de av Söderhjelm föreslagna "förberedande konversationerna" om ett eventuellt samarbete inför eventualiteten av ett angrepp från öster var behövliga. Nödvändigheten av dessa "konversationer" underströks ett par veckor senare med ännu kraftigare accentuering för ministern av generalstabschefen C.G. Hammarskjöld.[3] Då den av de olika vapenslagens befälhavare sammansatta generalskommissionen i början av juni avgav sitt utlåtande om försvarskommitténs betänkande, framgick

[1] Om de reaktioner som valet av Hederstierna framkallade i pressen se Ziegler s. 31—32. De som hade vägrat att motta ministerposten var liberalerna Erik Marks von Württemberg, Eliel Löfgren och Eric Trolle samt de nyutnämnda ministrarna i Kristiania och Berlin, Torwald Höjer och Fredrik Ramel. Ziegler s. 12—13; Söderhjelm Anteckningar 16 och 20. 4. 23; Lindman till Höjer 6. 5. 23, THS; Edéns anteckningar Regeringskrisen april 1923, Edéns saml. k. C 1; Hamiltons dagbok 18, 19 och 21. 4. 1923; C. Hallendorff till E. Heckscher 20. 4. 23, Heckschers samling; Leche-Löfgren s. 262—264.

[2] Söderhjelm Anteckningar 6. 4. 23, WSS k. 2. Jfr även Söderhjelm till Branting 18. 4. 23 (Brantings samling), vari han tackar den avgående statsministern för "utmärkt" samarbete och "uppriktigt" beklagar dess upphörande.

[3] Söderhjelm Anteckningar 9. 4 (varifrån citat) och 23. 4. Tryggers synnerligen pessimistiska bedömning av det internationella läget framgår t.ex. av hans brev till Wrede 20. 8. 22, Wredeska saml.

det, att dess medlemmar var av samma mening som Hammarskjöld, vilken hade verkat som kommissionens ordförande. Kommissionen ansåg det som självklart att Sverige i egenskap av NF-medlem stödde Finland, om detta blev föremål för angrepp från Sovjetunionen.[1]

Söderhjelm fäste stora förhoppningar vid utrikesminister Hederstierna, som var hans personliga vän. Denne hade bl.a. skarpt kritiserat Sveriges officiella Ålandspolitik och visat sig förstå de finskspråkigas strävanden i Finland. Ministern mindes också den nye utrikesministerns uttalande vid 1920 års riksdag. Hederstierna hade då understrukit, att den ryska utrikespolitiken ständigt behärskades av strävan att komma ut till Atlanten, vilket förr eller senare skulle komma att bringa Sveriges ställning i fara. Av denna anledning var Finlands bevarande som självständig buffertstat ett första rangens intresse för Sverige. Det var därför också "med en klok politik överensstämmande att även förmedelst härsmakt bistå Finland, om så skulle vara behövligt". De sanktioner som NF eventuellt kunde bestämma till stöd för Finland finge sålunda inte utgöra något hinder för Sverige att ansluta sig till organisationen. Med dessa motiv hade 1923 års utrikesminister i strid med partikamraternas inställning försvarat sitt lands anslutning till den nya fredsorganisationen. Då Hederstierna i början av år 1922 gratulerade Elmquist med anledning av dennes utnämning till sändebud i Helsingfors, försäkrade han att han fortfarande hyste samma tänkesätt som två år tidigare.[2]

2.4.2. *Finlands "orienteringsproblem"*

Vad Sverige beträffade hade förutsättningarna för samarbetet enligt Söderhjelms bedömning förbättrats anmärkningsvärt under våren 1923. Då det gällde hans eget land kunde ministern däremot inte vara lika optimistisk, speciellt därför, att universitetets språkfråga inom de finskspråkiga borgerliga partierna hade väckt en betydande bitterhet mot Sverige (s. 187). Å andra sidan måste Söderhjelm ha kunnat observera, att man talade allt mindre om randstatspolitiken. Dessutom gladde det säkerligen honom att socialdemokraterna tycktes ha frångått sin tidigare, relativt passiva hållning och aktivt börjat gynna det nordiska samarbetet.

[1] Underdånigt yttrande över försvarsrevisionens betänkande och i samband därmed stående frågor avgivet av generalskommissionen den 8 juni 1923. Hammarskjölds saml. Yttrandet publicerades 15. 6 i SvD. Se även Tingsten s. 163—164. Hammarskjölds inflytande på utlåtandets innehåll var ganska betydande, ty argumenteringen återger vad han hade anfört i sin reservation till försvarsrevisionens betänkande. SOU 1923: 16 s. 652—680.

[2] AK 1920:23 s. 50—55 (cit. s. 53), Söderhjelms rapport 21. 4.23 samt Anteckningar sommaren 1920 och 20. 4. 23; Hederstierna till Elmquist 20. 1. 22, HES. I sitt ovan anförda riksdagsanförande gjorde Hederstierna en tydlig åtskillnad mellan Finland och de baltiska länderna: till stöd för de sistnämnda kunde man av Sverige endast kräva deltagande i ekonomiska sanktioner.

Socialdemokraterna ingrep i den av intervjun med Branting föranledda debatten (s. 109—110) först efter att general Hannes Ignatius i tvenne artiklar, publicerade i slutet av år 1922, hade pläderat för ett försvarsförbund mellan randstaterna[1]. Detta gav riksdagsman J.W. Keto anledning att i Suomen Sosialidemokraatti angripa randstatsförbundet. Han framhöll, att dess "mest betänkliga konsekvens"[2] skulle bli ett avbrott "i vårt närmande till Skandinavien", ty Sverige ville inte i någon händelse genom Finlands förmedling bli inblandad i Polens och Frankrikes politik. För Finland skulle åter "en gemensam front med de skandinaviska länderna" ge säkrare garantier än ett polskt förbund. De västliga grannländernas "självständighet vågar praktiskt taget ingen stormakt tänka på att kränka. Om i den övriga världens medvetande en sådan uppfattning om Finland skulle bli rotfäst, att också det tillhör de skandinaviska länderna och inte bara 'randstaterna', skulle detta ha till följd, att inte ens Ryssland skulle våga kränka dess självständighet, ty i ett sådant fall skulle de skandinaviska länderna, framför allt Sverige, komma att utöva sitt stora inflytande till förmån för Finlands oavhängighet". En politik som strävade mot detta mål finge dock inte utgöra något hinder för en gemensam front med Polen och de baltiska staterna "i bestämda frågor", ty även detta "ger skydd mot politisk påtryckning från vår östra granne".[3]

Senare under vårens lopp upprepade Keto ett par gånger sitt program i Suomen Sosialidemokraatti. Det var i enlighet med Sveriges intressen att med Finland inleda ett likartat "begränsat utrikespolitiskt samarbete" som det som redan utövades mellan de skandinaviska länderna. Att stöda grannlandet "med fredliga utrikespolitiska medel" skulle inte inverka menligt på Sveriges relationer till Sovjetunionen, såsom de ideologiska meningsfränderna i Sverige befarade.[4]

[1] "Suomen ulkomaisesta orientoinnista maanpuolustuksen kannalta katsottuna" (Suunta 6. 12) och "Kysymys puolustusliitosta" (US 30. 12).

[2] Andra skadliga följder vore: att man skulle råka under polsk "dirigering" med alla följder som dettas stormaktspolitik medförde; växande misstro i Sovjetunionen mot Finland, emedan fördraget skulle tolkas som ett angreppsförbund (om detta se även SS 12.12.22 "Uuden 'Kansannousun' valmistelut" och intervju med Keto i SS 23. 12.22); att man i högre grad än Polen skulle bli tvungen att infria sina förpliktelser, emedan faran för en konflikt mellan Polen och Sovjetunionen var större på grund av Riga-freden.

[3] SS 19. 1. 23 "Puolustusliittokysymys kummittelee". 5. 1 framförde centersocialisten Sventorzetski i KT ("Yleispoliittinen asema uuden vuoden alkaessa III") en klart negativare bedömning av samarbete med randstaterna. ". . . i den mån, man i Europa vänjer sig vid att uppfatta Finlands utrikespolitik som en s j ä l v s t ä n d i g o c h f r e d s s y f t a n d e p o l i t i k, i den mån som utanför våra gränser den uppfattningen vinner stadga, att Finland inte önskar delta i andra staters äventyrspolitik, kan vi även vara säkrare på att en bättre framtid väntar oss än dem, vilka med sina egna tillfälliga fördelar för ögonen lockar vår bourgeoisie att på utrikespolitikens område ta ganska betänkliga steg i riktning mot Warszawa" (spärrning R.S.).

[4] SS 16. 3 "Vieläkin Ruotsin ja Suomen suhteista". Se även 2. 3 "Ruotsin politiikka ja Suomen politiikka". Ketos första artikel hade föranletts av signaturen "Exsul"s artikel "Finländsk politik" i den svenska socialdemokratiska tidskriften Tiden (1923, s. 1—20). I denna avvisades tanken på militärt och diplomatiskt samarbete — på annat sätt än av den svenska vänstern i allmänhet — med motiveringar som rörde finländarnas avvikande attityder.

Det var typiskt för samarbetsdiskussionen, att Nya Dagligt Allehanda och Aftonbladet ansåg att Ketos artikel gav nytt innehåll åt debatten om militärt och diplomatiskt samarbete mellan Sverige och Finland. Dessa kommentarer fick å sin sida Arbetet att upprepa de sedvanliga vänsterargumenten mot försvarsförbundet. Tidningens hänvisningar till småstaternas samarbete inom Nationernas förbund var åter enligt högertidningarnas åsikt inte värda diskussion. Lika lite entusiasm väckte den socialdemokratiska Ny Tids tankar om att Finland kunde tas med i samarbetet mellan alla de neutrala staterna.[1] Ketos försök att inleda en diskussion om annat samarbete än det militära hade sålunda misslyckats.

Ketos initiativ var dock inte det enda som de finländska socialdemokraterna tog under våren 1923. I centersocialisternas Kansan Työ upprepade riksdagsman R. Sventorzetski sin redan flera gånger tidigare framförda rekommendation om att skaffa Finland "eviga neutralitetsgarantier". I mars preciserade han sin tanke genom att i Arbetarbladet föreslå en gemensam permanent neutralitet för Norden, garanterad av stormakterna. Hans tankar fick stöd av vissa socialdemokratiska landsortstidningar i Sverige, men de stora partiorganen tog inte upp saken.[2] Svenska vänsterns ledare, riksdagsman Georg Schauman, rörde sig på samma linjer som Sventorzetski, då han i början av juni i Göteborgs-Posten föreslog en permanent, av bl.a. de skandinaviska länderna garanterad neutralitet för Finland. I Sverige återfördes hans utspel omedelbart till debatten om försvarsförbundet.[3] I Finland ingöt det däremot nytt liv i "orienteringsdebatten", som efter årsskiftet i själva verket hade hållit på att tyna bort. Under polemiken, som varade hela sommaren, utsattes Finlands utrikespolitik för grundlig dryftning. Dess resultat var inte särskilt uppmuntrande för det av Söderhjelm drivna finländsk-svenska samarbetet.

Schaumans förslag ledde till en början in debatten på ett principiellt plan. Framstegspartiets tidningar ansåg en permanent neutralitet som den ideala

[1] NDA 4. 3 "En ny finsk ton" och AB 5. 3 "En finsk invit". Se även SvD 9. 3 Pressgrannar och Göteborgs Morgonpost 12. 3 "Orientering med förhinder". Engberg (Arbetet 5. 3 "Finsk nyorientering") avvisade skarpt allt samarbete, som innehöll drag riktade mot Sovjetryssland. Ny Tids (26. 3 "Svensk-finsk samverkan") hållning avvek rätt mycket från denna. Tidningen ansåg det oskäligt, att Finland och Sverige på tu man hand skulle vara tvungna att avvärja faran från öster, eftersom det rörde sig om ett allmäneuropeiskt intresse. Se även s. 160 not 1. I Finland väckte Ketos artiklar relativt ringa intresse. Positiva kommentarer framfördes av Hbl (14. 3 "Två riktningar" och Wbl (10—3 "Orienteringsproblemet"), en negativ av Ilkka (9. 3 "Ruotsalainen orienteeraus kummittelee yhä").

[2] KT 5. 1 "Yleispoliittinen tilanne uuden vuoden alkaessa III" och Arbetarbladet 12. 3 Sventorzetskis uttalande. Han framförde samma tanke i SS:s ledare "Puolueettomat pohjoismaat" 27. 4. Se även s. 97—98 samt Rd 1922 Prot. s. 199—200 (Sventorzetski). Hans tankar understöddes av Östergötlands folkblad 21. 3 "Hela Norden permanent neutral" och Smålands folkblad cit. Östergötlands folkblad 21. 3.

[3] Göteborgs-Posten 2. 6 "Finland och Skandinavien". Beträffande behandlingen av Schaumans förslag i Sverige se s. 139 och där i noterna 1 och 2 nämnda källor.

lösningen, men trodde inte att den var möjlig att förverkliga. Keto, som skrev i Suomen Sosialidemokraatti, var av samma åsikt. Högern — och agrarerna — åter avvisade egentligen tanken redan av principiella skäl: "pappersgarantier" hade inte heller tidigare haft någon betydelse. Debatten berörde även NF:s roll i Finlands utrikespolitik, men om denna var åsikterna mycket enstämmiga, i motsats till vad som var fallet beträffande den permanenta neutraliteten. Schaumans uppfattning, att tron på NF:s förmåga att vid behov "sätta kraft bakom orden än så länge icke [var] stor ens inom förbundet självt", tycktes vara allmänt omfattad. Å andra sidan trodde, eller snarare hoppades, alla — med undantag för centersocialisterna och kommunisterna — att NF i framtiden skulle kunna trygga de små folkens självständighet. Även om inget parti ville låta Finlands oberoende vara avhängigt enbart av NF, hade den uppmärksamhet som visades organisationen ökat över hela linjen sedan våren 1922 och Warszawa-avtalet. Helsingin Sanomat skrev mest om organisationens möjligheter och var kanske också mest optimistisk.[1]

Den finländska högerns avvisande inställning till tanken på den permanenta neutraliteten och dess jämfört med de svenska konservativa positivare hållning mot NF berodde i grunden på samma uppfattning, som hade fått Holsti att i början av år 1922 planera försvarsförbundet mellan randstaterna. Rafael Erich, som hörde till samlingspartiets ledande män, klädde sommaren 1923 denna uppfattning i följande ord: "politisk isolering, undvikande av fasta förbindelser och vilja att hålla sig utanför 'storpolitiken' [ledde] — även under relativt gynnsamma förhållanden — till indirekt beroende av Ryssland". Den andra sidan av samma sak, ofrånkomligheten av en aktiv utrikespolitik, påpekades i augusti av agrarförbundets Saarijärven Paavo, då tidningen skrev att man inte "ömtåligt rädd för allting och alltför misstänksam mot allting" fick

[1] Citaten ur Schaumans artikel i Göteborgs-Posten. Om framstegspartiet se HS 7. 6 "Kysymys Suomen ikuisesta neutralisoimisesta" och TS 5. 7 "Ottaisivatko muut valtakunnat Suomen puolustamisen tehtäväkseen"; för agrarförbundet Turunmaa 14. 6 "Ikuinen puolueettomuus" och 20. 9 "Kansainliiton arvovalta"; för aktivisterna Suunta 9. 6 Katsaus kansainvälisiin tapahtumiin och 30. 6 "Suomen itsenäisyyden turvaaminen"; för samlingspartiet US 20. 6 och 21. 6 "Itsenäisyytemme turvaaminen I—II" samt R. Erich: "Neutralitetspolitik och förbundsmöjligheter" FT 1923 s. 119—132; för svenska folkpartiet Rd 1922 Prot. s. 299 (Colliander), Hbl 28. 4 "En utopi", 10. 6 "Garanterad neutralitet" och 14. 6 "Än en gång i neutralitetsfrågan", ÅU 1. 5 "Kan en 'internationell garanti' ersätta ett verkligt försvar", 9. 5 "Kan en 'neutralisering' ersätta ett verkligt försvar" och 5. 6 "Garanterad neutralitet för Finland", SvPr 14. 6 "Neutralitet och Nationernas förbund", Hangö 5. 5 "Ett farligt förslag" och R.A. Wrede: "Finland och dess grannar" FT 1923 s. 259—275; för socialdemokraterna på s. 128 not 1 anförda källor. Beträffande yttersta vänstern se Työväenjärjestöjen tiedonantoja 9. 11. 23 "Suomen ja Ruotsin fascistien yhteinen asia". — HS publicerade 23. 6, 25. 6 och 26. 6 på sin ledarspalt en serie om tre artiklar "Lisiä puolueettomuuskeskusteluun" samt 26. 8 och 28. 8 en artikel i två delar "Suomi ja Kansainliiton takuujärjestelmä", skrivna av signaturen "K". Enligt Elmquists informationer (rapporter 31. 8 och 1. 9, HP 24 E) var skribenten "herr K. Zilliacus — en son till den gamle Finlands-kämpen Konni Zilliacus, tjänsteman å Nationernas förbunds generalsekretariats pressavdelning, enligt uppgift engelsk medborgare". Arvodesboken från HS:s kassa (Sanoma Oy:s arkiv) bestyrker denna uppgift vad juniartiklarna beträffar.

"lämna sådana tillfällen outnyttjade, genom vilka någonting kunde uppnås". Förlitan på utlandet företräddes mest konsekvent av samlingspartiet: man måste få stöd någonstans och därför fick ingen möjlighet på förhand lämnas ur räkningen. Också svenska folkpartiets tidningar — vissa var dock vacklande — betraktade ett försvarsförbund som den bästa lösningen, medan däremot inom framstegspartiet tilltron till säkerhetsproblemets lösning på detta sätt hade börjat rubbas. Utmärkande för de nämnda partierna, i synnerhet högern, var att de betonade nödvändigheten av ett starkt försvar. Agrarförbundet var bland de borgerliga partierna det som var ovilligast att offra pengar på armén. Inom dess — och kanske också inom framstegspartiets — krets sågs ett försvarsförbund utan tvivel som ett sätt att bespara landet stora rustningskostnader, såsom Suunta upprepade gånger påstod, då tidningen kritiserade randstatspolitiken.[1]

Kommunisterna däremot avvisade skarpt alla "angreppsförbund" och även centersocialisterna förkastade "krigsförbunden" såväl av ideologiska skäl som för östrelationernas skull. Den principiella ståndpunkten bland socialdemokraternas majoritet var däremot inte ovillkorligen negativ — för många ledande personligheter var tanken på försvarsförbund inte helt främmande. På partiets praktiska politik hade detta dock inte någon inverkan. Inga som helst krav på militärförbund framfördes, utan man ville ha "en Rysslandspolitik som undviker all irritation", som Keto skrev. Endast på detta sätt kunde man undvika att råka i väpnad konflikt med grannen i öster, vilket skulle ha blivit ödesdigert för Finland på grund av landets begränsade resurser, hade Tanner yttrat till en korrespondent för Arbetet i Malmö den 8. 5. 1922.[2]

[1] Cit. Erich: "Neutralitetspolitik och förbundsmöjligheter" FT 1923 s. 119—132 och Saarijärven Paavo 23. 8 "Eräs vanha ulkopoliittinen riita jälleen esillä". Om partiernas inställning till försvaret se Tervasmäki passim. Om nödvändigheten av en aktiv utrikespolitik se Jorma Kalela 1963 s. 108—109. Beträffande pressdebatten sommaren 1923 se, utom på s. 145 not 1 anförda artiklar, även Suunta 5. 1 "Puolalais-suomalainen liittounelma", 21. 7 "Suomen, Puolan ja Baltian valtioiden yhteistyö" och 5. 1. 24 Katsaus valtiollisiin tapahtumiin; Hbl 30. 6 "Onödig irritation", ÅU 8. 6 "Rysslands strävan till ett öppet hav", SvPr 7. 7 "Stormaktspolitiken och vi"; Wbl 7. 6 "Finland och Sverige"; Samlingspartiets riksdagsgrupps PM 15. 11, JHVS k. 46, US 26. 6 "Itsenäisyytemme puolustuksesta", 29. 6 "Poliittinen vastavuoroisuus", 11. 7 "Vielä itsenäisyytemme turvaamisesta", 12. 7 "Vielä itsenäisyytemme puolustamisesta" och 22. 7 "Ääniä Ruotsista", Karjala 24. 5 "Lyhytnököisyyttä", AL 28. 6 "Suomen turvallisuus", och UA 18. 7 "Itämeren valtioiden orienteerautuminen"; HS 18. 5 "Ruotsi ja Suomen turvallisuus", 21. 7 "Kannunvalantaa" och 11. 8 "Valaiseva lausunto", TS 24. 4 "Kansallisen edistyspuolueen puoluekokous" och 17. 7 "Suomen ja balttilaisten maiden yhteistoiminta"; Ilkka 22. 3 "Suomen puolueettomuus" och 21. 7 "Suurruotsalaitset iskevät kyntensä jo Viroonkin". Kotka Nyheters attityd till ett försvarsförbund som den bästa lösningsmodellen var nära nog negativ. Se på s. 96 not 2 anförda artiklar.

[2] Cit. SS 11. 6 "Itsenäisyytemme turvaaminen". För socialistiska arbetarpartiet se ST 2. 3 "Svenska Pressen esittää uutta Venäjän-politiikkaa" och beträffande centersocialisterna t.ex. KT 10. 11 "Suomi ja Ruotsi" (Sventorzetski). Om Ryömäs, Tainios och Kotonens inställning se s. 97 not 1. Se även Voionmaa s. 200. Keto framhöll 19. 1 (SS "Puolustusliittokysymys kummittelee"), att socialdemokratin "ingalunda i princip är motståndare till all politisk eller ens militär alliering, om landets självständighet hotas av en ständig fara från något annat lands sida". Den 16. 3

Partiernas grundinställning kom till synes även i augusti, då utrikesministerkonferensen i Riga gav nytt konkret innehåll åt "orienteringsfrågan". Utrikesminister Vennola hade under den gångna våren gjort ganska "runda" uttalanden om samarbetet med de sydliga grannstaterna för att inte ge oppositionen anledning till missnöje. Följden av obestämdheten var dock den motsatta: inför Riga-konferensen misstänktes Vennola igen för att vilja avsluta en ny förbundstraktat. Något sådant var det dock inte fråga om. Däremot tog konferensen "med välvilja" emot Polens meddelande, att landet skulle uppställa en representant som kandidat vid valet av medlemmar till NF:s förbundsråd. Samtidigt gavs deltagarländerna dock möjlighet att överväga sin röstning enligt situationen i Genève.[1]

Svenska folkpartiets och socialdemokraternas tidningar tolkade löftet att stöda den polska kandidaturen som ett godkännande av den fransk-polska politiken och ansåg att regeringen på detta sätt hade frångått sin deklarerade neutralitet. Dessa partier accepterade inte ett permanent militärt och diplomatiskt samarbete med randstaterna, och Riga-beslutet var därför enligt deras mening inte heller ur denna synpunkt nödvändigt. Dessutom ansåg man att randstatspolitiken nu hade ännu mindre förutsättningar än förut, eftersom den polska utrikespolitiken överallt i Europa som en följd av regeringsskiftet förmodades ha övergått från en antirysk till en antitysk linje. Detta antingen bestreds eller tolkades som betydelselöst av centerpartiernas tidningar[2]. De gav sitt stöd åt Vennolas beslut: det var bara naturligt, att randstaterna, som hade många gemensamma intressen att bevaka, försökte få in en egen representant i NF:s råd. Det var självklart, att

skrev han (SS Vieläkin Ruotsin ja Suomen suhteista"): "Eventuellt skulle ett försvarsförbund [med Sverige] i någon mån göra de ryska statsmännen nervösa, vilken eventualitet även den, kunde ifrågasättas, emedan Sverige samtidigt naturligtvis skulle komma att avkräva Finland garantier för att dess utrikespolitik gentemot Ryssland inte skulle framträda som irriterande (den karelska frågan)". De ideologiska motiveringarna fann Keto hos Kautsky, som inte hade motsatt sig försvarsallianser mellan småstater. Kansan lehti (27. 7 "Reunavaltioiden läheneminen") och Arbetarbladet (31. 10 "Vid steket") var emot försvarsallianser. SS:s ledare 19. 7 ("Lähentyminen naapurimaittemme kanssa"), där "vapenförbunden" skarpt fördömdes, var — av argumenten att döma — skriven av chefredaktören J.F. Aalto, liksom tidningens nyhetskommentar i samma anda den 3. 11.

[1] Se Hbl 29. 6 "En baltisk konferens", SvPr 26. 6 "Konferens i Riga", Wbl 28. 6 "Leken med Polen" och stockholmstidningarnas nyhetstelegram (t.ex. St-T) 1. 7 — Rigakonferensens beslutsprotokoll (varur citat), UM 12 Riian konferenssi 9—11. 7. 1923. Deltagarstaterna kom överens om samverkan även vid valen av representanter till andra organ inom NF. Om konferensen i Riga se även s. 133 not 4, s. 135 och s. 247. — Om Vennolas inställning till pressen se Saarivirta s. 135.

[2] Att regeringsskiftet i Polen påverkat Helsingin Sanomats inställning tycktes framstå klart av tidningens ledare 30. 5 "Poliittinen suunnanmuutos Puolassa". Å andra sidan bagatelliserade HS senare under sommaren i likhet med de övriga centertidningarna hela saken. US (1. 6 "Asema Puolassa") ansåg det inte heller berättigat att tala om någon kursändring. Jfr däremot Suunta 16. 6 "Puolan uusi hallitus", KT 5. 6 "Mitä ennustaa hallituksen vaihdos Puolassa" (Sventorzetski), Kansan Lehti 28. 6 "Puolan ulkopolitiikka ja Suomi", Arbetarbladet 11. 7 "Polska interiörer" och SvPr 20. 6 "Polens affärer" samt i föregående not anförda tidningsartiklar.

Finland inte skulle blanda sig i stormakternas konflikter, och Riga-beslutet innebar inte heller något sådant. Men det var lika klart, att motsättningen mellan Tyskland och Frankrike inte fick bestämma Finlands utrikespolitik, utan att den måste bedömas utgående från Finlands egen fördel. De förbättrade östrelationerna och oppositionens kritik mot randstatspolitiken hade emellertid förorsakat, att framstegspartiets tidningar, i motsats till agrarpressen, numera nästan inte alls skrev om behovet av ett förbund med de sydliga grannstaterna. I den hållning samlingspartiets tidningar intog återspeglas partiets strävan att hålla dörrarna öppna åt alla håll. De kritiserade å ena sidan beslutet i Riga, emedan det innebar stöd åt Polens antityska politik, vartill samarbetet med grannarna i söder inte fick leda. Å andra sidan fördömde de inte randstatspolitiken, även om de i likhet med svenska folkpartiets och socialdemokraternas organ betonade, att det inte fick leda till att Finland jämställdes med Balticum och Polen.[1]

På grund av kritiken mot beslutet i Riga publicerade Vennola den 17. 8 en kommuniké i Hufvudstadsbladet och gav den 22. 8 Iltalehti en intervju, där han i motsats till centertidningarna försökte bagatellisera hela saken. Finland hade inget skäl att vägra stöda Polen och beslutet gav dessutom rum för övervägande. Privat ansåg han utfästelsen som en "gest", emedan han inte trodde att Polen hade några chanser. Intervjun väckte missnöje bland tjänstemännen vid utrikesministeriet: Vennolas uttalande var inte förenligt med landets värdighet och oklokt med tanke på de sydliga grannarnas reaktion.[2]

Den delegation som Finland sände till Genève fick en instruktion, i vilken den uppmanades beakta det beslut som fattats i Riga och stöda "fortsatt representation för de nordiska länderna", d.v.s. Sverige. Då det sedan tycktes uppenbart, att Polen och Sverige skulle komma att konkurrera sinsemellan, ansåg delegationens majoritet (minister C. Enckell, professor Erich och professor Voionmaa

[1] SvPr 17. 8 "Herr Vennolas misstag" och 23. 8 "Ett utrikespolitiskt 'program' ", Hbl 17. 8 "Herr Vennolas kommuniké" och 22. 8 "Missnöjet med regeringen", ÅU 31. 8 'Vårt orienteringsproblem och Wbl 24. 8 "Dålig ton"; Suunta (18. 8 "Suomiko ranskalais-puolalaisen politiikan tukijaksi Kansanliitossa") var ungefärligen på samma linje som svenska folkpartiets tidningar; SS 21. 8 "Varsovansopimus kummittelee", Arbetarbladet 17. 8 "En operation i lönndom" och KT 20. 8 "Mitä varten on olemassa ulkoasiainvaliokunta?" (Sventorzetski); HS 18. 8 "Jäsenen vaali Kansanliiton neuvostoon" och 29. 8 "Kansanliiton neuvoston vaali" samt Kaleva 2. 9 "Suomen ulkopolitiikan suunnasta"; Ilkka 20. 8 "Etujemme valvominen Kansanliitossa. Ulkopoliittinen ruotsalais-bolsevismi" och Turunmaa 25. 8 "Ulkoministeri Suomen ulkopolitiikasta"; US 4. 9 "Suomi ja poliittisen aseman kärjistyminen Euroopassa", Iltalehti 18. 8 "Eduskunnan selän takana", Karjala 21. 8 "Arvostelua herättänyt toimenpide" och AL 31. 8 "Ulkopoliittinen orienteerauksemme". Av samlingspartiets tidningar försvarade UA (18. 8 "Miten ratkaistava") Vennolas beslut och Savo (22. 8 "Eteläänkö vai länteen") kritiserade det häftigast. Om pressens inställning till randstatspolitiken se även s. 145—147 i noterna anförda artiklar.

[2] Vennola kritiserades av kanslichef Artti och legationssekreterare Numelin. Om detta och om Vennolas privata åsikter se Söderhjelm Anteckningar 9. 9. I riksdagen motiverade Vennola den 27. 11 i stället beslutet med att Polen "bland de ifrågakommande staterna är den som allra mest bistått oss i våra internationella angelägenheter". Rd 1923 Prot. s. 1237.

från resp. samlingspartiet och socialdemokraterna) det nödvändigt att i första omgången rösta endast på Sverige, för att Finlands stöd åt detta land skulle bli effektivt. Minister Holsti åter ansåg att instruktionen förutsatte att även Polen stöddes i den första omröstningen. På grund av oenigheten begärde delegationen direktiv från Helsingfors[1]. I statsrådet skedde samma uppdelning som i Génève, men styrkeförhållandet var ett annat. Ministrarna Ryti och Aho understödde delegationens majoritet medan Kallio, Mantere och Liakka samt president Ståhlberg anslöt sig till Holstis ståndpunkt. Den sistnämnda blev beslut, men underrättelsen därom nådde Géneve först sedan valet redan hade ägt rum. Delegationen röstade således endast på Sverige, som även med rätt klar majoritet blev valt.[2]

De meningsskiljaktigheter som rådde mellan dem som ställde sig reserverat till randstatspolitiken och dess försvarare hade sålunda framträtt även i NF-delegationen och i statsrådet. Riga-beslutet betraktades som ett viktigt principbeslut, eftersom oppositionen återvände till det vid budgetbehandlingen i slutet av november — oaktat delegationen sist och slutligen hade röstat på det sätt den hade önskat. I riksdagen upprepades sommarens argument mot Riga-beslutet och under debatten föreslog socialdemokraterna ett uttalande till budgetens motiveringar, i vilket man skulle fastslå, att riksdagen inte hade beviljat något anslag för deltagande i randstaternas återkommande utrikesministermöten. Socialdemokraterna stöddes vid voteringen av svenska folkpartiet, men förslaget, som var att tolka som ett misstroendevotum, förkastades med de finskspråkiga borgerligas röster. Kallios regering hade räddat sig redan på sommaren, då den hade låtit häkta socialistiska arbetarpartiets riksdagsmän (s. 165—166). Deras röster skulle ha tillförsäkrat oppositionen majoritet.[3]

I sitt svar till oppositionen under riksdagens utrikespolitiska budgetdebatt hade Vennola tillfälle att tämligen vidlyftigt behandla Finlands hela utrikes-

[1] Ohjeet Suomen valtuuskunnalle Kansanliiton neljännessä yleiskokouksessa 24. 8. 1923, JHVS k. 35; Pöytäkirja Suomen Kansainliitto-valtuuskunnan kokouksesta 28. 9. 1923, JHVS k. 35.

[2] De övriga ministrarnas åsikt om dessa alternativ framgår inte av statsrådets protokoll 29. 9. 23. Utrikesministern hade semester. — Beträffande omröstningen se Pöytäkirja Suomen Kansainliitto-valtuuskunnan kokouksesta 29. 9. 23, JHVS k. 35, Arttis PM 22. 10. 23, JHVS k. 1 och Enckells rapport 29. 9. 23.

[3] Socialdemokraterna föreslog först ett misstroendevotum, i vilket regeringens utrikespolitik i allmänhet och Rigabeslutet i synnerhet fördömdes, men detta togs av formella skäl inte upp till votering av talmannen. Efter detta utarbetade de sitt nya förslag med samma motiveringar som misstroendevotumet. Det förkastades med rösterna 88—75; de häktade riksdagsmännens antal var 26. Rd 1923 Prot. s. 1256—1259. Samlingspartiets dilemma (s. 148) visas av att dess riksdagsmän inte deltog i sakdebatten; Erich och Ingman (densamma s. 1240—42, 1249—50) meddelade sig dock vara i stort sett nöjda med regeringens utrikespolitik. Svenska folkpartiets Colliander (s. 1242—43) och Svenska vänsterns Schauman (s. 1233—35) stödde misstroendevotum. Om socialdemokraterna se s. 1227—30 (Keto), 1230—31 (Voionmaa), 1232—33 (Ryömä) och 1236 (Sventorzetski). — Socialistiska arbetarpartiets distriktsorganisationer hade i maj 1923 grundat ett nytt parti, Finlands Arbetarparti, vars riksdagsmän i början av augusti häktades av regeringen Kallio. Hakalehto 1966 s. 184—185.

politik. Om samarbetet med de sydliga grannstaterna sade utrikesministern, att Finland "för närvarande" inte ansåg det förenligt med sina intressen att avsluta "några allianser". Även om detta uttalande inte stod i strid med hans uttalanden under våren och sommaren, där försvarsförbundet betraktades som en framtidstanke, hade han likväl något reviderat sina åsikter, då år 1923 led mot sitt slut.[1] När utrikesministern skisserade upp programmet för följande ministermöte, som skulle hållas i Warszawa, kom han till en negativ konklusion beträffande ett diplomatiskt "vänskapsfördrag" av den typ som hade slutits våren 1922. Dess betydelse var ringa och det kunde "i vissa situationer skada samarbetet i sak". I oktober hade Vennola vid ett samtal med Estlands minister t.o.m. ifrågasatt nödvändigheten av ett försvarsförbund.[2] Utrikesministerns nya bedömning hade utan tvivel påverkats av oppositionens fortsättningsvis reserverade hållning och av att hans eget partis attityd gentemot randstatspolitiken hade blivit mera försiktig. Detta framgick av utrikesministerns än en gång framförda uttalande i riksdagen, att "den allmänna meningen i Finland ännu icke är mogen [för förbund]". Men även andra omständigheter påverkade utrikesministerns bedömning och dessa var av större betydelse.

Vennola såg för det första optimistiskt på östrelationernas utveckling: Finland hotades inte av någon omedelbar fara. Man hade slutit flera avtal med Sovjetunionen vilka föranleddes av grannskapsförhållandet och underlättade samröret, och man förhandlade som bäst om flera sådana. Att gå fram på den vägen var det bästa sättet att åstadkomma möjligast normala förbindelser österut.[3] I slutet av september inträffade på den ryska sidan av gränsen ett intermezzo, varvid en från den finländska sidan kommen östkarelsk flykting mördade två sovjettjänstemän. Moskva ställde Finlands regering till svars för det inträffade och fick ett lämpligt skäl att än en gång utöva påtryckning på sin lilla granne för att förmå denne att frångå randstatspolitiken. Vennola tycks emellertid inte ha tagit denna s.k. Lawrov-affär särskilt allvarligt; dessutom hade de finländska myndigheterna efter vad han erfarit "klara papper". Hela pressen avvisade likaså sovjetregeringens anklagelser. Inom den fanns det skillnader endast såtillvida, att ju längre till höger tidningen stod, desto mer beslutsamt avvisade den Moskvas krav på ersättningar och desto mer övertygad var den om finländarnas oskuld, ju längre vänsterut tidningen befann sig, desto kraftigare krävde den en snabb och grundlig utredning. Den finländska regeringen gick även med på att låta

[1] Rd 1923 prot. s. 1235—1239. Om Vennolas tidigare uttalanden se hans tal vid framstegspartiets partikongress 21. 4, HS 24. 4 samt intervjuer i ÅU 2. 6 och Iltalehti 22. 8.

[2] Vennolas PM om Finlands program 17. 11, JHVS k. 17. Till minister Hellat sade han (anteckningar om samtalet med denne 5. 10, JHVS k. 16), att "framtiden får utvisa, om och när vi böra gå längre [än till samarbete] och huruvida det ens är nödvändigt".

[3] Söderhjelm konstaterade ironiskt i sina anteckningar 1. 1. 24 efter samtalet med Vennola, att enligt denne Rysslands "vänskap nu var vårt förnämsta mål . . . det ser ut som om vi, i likhet med Sverige, skulle tro att när vi få några traktater med ryssarne till stånd, allt är utmärkt". Jfr intervjuer med Vennola i SvD 28. 3 och 9. 10 samt i Iltalehti 22. 8, anförande i riksdagen 27. 11 (Rd 1923 prot. s. 1239) och cirkulärtelegram till Finlands beskickningar 29. 12.

föranstalta en undersökning och vidtog åtgärder för att effektivera gränsbevakningen. Detta, i förening med utrikesministerns negativa uttalande i riksdagen om randstatsförbundet, medverkade till att affären vid årsskiftet var praktiskt taget uppklarad.[1]

Enligt Vennolas uppfattning fordrade alltså inte någon omedelbar fara att försvarsförbundet ingicks. Inte heller såg han några konfliktämnen i framtiden. Den östkarelska frågan utgjorde inte något sådant. Finland iakttog Dorpatfördraget och hade rätt att kräva detsamma av sin granne. Sovjetunionen hade sålunda ingen rätt till missnöje, för att Finlands regering på nytt hade tagit upp saken i Nationernas förbund (s. 158). Den ville lösa frågan på fredlig väg på den internationella rättens grundval. Å andra sidan menade Vennola, att sovjetregeringen hade kommit halvvägs till mötes, trots att den hade fördömt vädjan till NF: grundandet av den Karelska autonoma socialistiska republiken var "ett steg i riktning mot förverkligandet av Karelens rättigheter".[2] Den borgerliga pressen var inte av samma åsikt: det rörde sig om "en republik grundad på en lögn", som agrartidningen Turunmaa uttryckte saken. Däremot motsvarade Vennolas åsikter i andra stycken den borgerliga allmänna opinionen. Det var Finlands skyldighet att använda alla tillbudsstående medel i NF, även om några konkreta resultat inte kunde uppnås — man väntade sig inte alltför mycket av organisationen. Socialdemokraterna betraktade detta som "nålstingspolitik". Eftersom sovjetregeringen inte kunde anse NF och Internationella domstolen neutrala, var dess avvisande inställning till en internationellrättslig behandling av frågan fullt förståelig. Då man därtill visste, att NF inte skulle komma att tillgripa kraftåtgärder mot Sovjetunionen, var det ur östrelationernas synpunkt oklokt att hålla saken på tapeten. Ju fortare man glömde den östkarelska frågan, desto bättre, föreföll socialdemokraterna att anse. Enligt den yttersta vänsterns åsikt var det i hela saken bara fråga om försök att förverkliga "drömmarna om Stor-Finland" på ett nytt sätt, sedan "rövartågen" hade misslyckats.[3]

[1] Om Lawrov-affären se Korhonen s. 89—94 och om Vennolas inställning till denna, se hans telegram till Moskva 4. 10, 5. 10, 8. 10 (2) och 29. 12, och hans uttalande i riksdagens utrikesutskott (utskottets prot. 18. 10) samt Arttis dagbok 10.10, PAS k. 8. Beträffande pressen se Suunta 13. 10 "Rajaselkkauksia Neuvosto-Venäjän kanssa", Hbl 5. 10 "Grannsämjans upprätthållande", ÅU 6. 10 "Konflikten vid vår östra gräns", SvPr 9. 10 "Janina-affären", US 5. 10 "Itäinen rajanaapuruus", AL 6. 10 "Neuvosto-Venäjän rettelöiminen", Savo 5. 10 "Miten menetellä", Ilkka 27. 10 "Rajarauha ja Neuvosto-Venäjä", Maakansa 11. 10 "Suhteemme Neuvosto-Venäjään", Saarijärven Paavo 6. 10 "Taas selkkauksia itärajalla", HS 5. 10 "Selkkaukset itärajalla", Maaseudun Sanomat 5. 10 "Neuvosto-Venäjän viime nootit", Länsi-Savo 5. 10 "Rajarauha turvattava", Wbl 10. 10 "Grannsämjans bevarande", SS 6. 10 "Totuus saatava ilmi", Työn Voima 12. 10 "Selkkaukset itärajalla" och KT 13. 10 "Neuvostohallitus on ampunut yli maalin" (Sventorzetski). Socialistiska arbetarpartiets tidningar hade indragits i samband med häktningen av dess riksdagsmän. Se ovan s. 149.

[2] Vennolas cirkulärtelegram till Finlands beskickningar 29. 12. Se även hans anförande i riksdagens utrikesutskott (utr.utsk.prot. 26. 3) samt intervjuer i Hbl 25. 7 och DN 29. 12. — Vennola förhöll sig synnerligen reserverat till ekonomiskt stöd åt de karelska flyktingarnas politiska verksamhet. Kaukoranta till Erich 9—12. 6.23, Erichs saml. (FRA) k. 4/8.

[3] Cit. Turunmaa 5. 8 "Valheelle perustettu 'tasavalta' ", KT 2. 8 "Suhteemme Neuvosto-Venäjään" (Sventorzetski) och ST 26. 7 "Poliittinen pettymys". För den övriga pressen se t.ex. Suunta 21. 4

Vennola var optimist: enligt hans åsikt var Östersjöns nya status quo fördelaktig för alla stater (S. 114—115). Men det var också rättvist. "Folkens inbördes förhållanden" borde bygga på "ett förverkligande av nationaliteternas rättigheter". Att randstaterna hade blivit självständiga var ett steg i denna riktning, och deras oavhängighet hade ett stöd i detta faktum. Å andra sidan hade något idealtillstånd ännu inte uppnåtts, och därför var "det stora Ryssland" ett ständigt, gemensamt hot mot alla randstater. Ju längre tid som förlöpte efter Dorpat-freden och det östkarelska upproret, desto större tycktes Vennolas optimism dock bli.[1]

Vennola motiverade även sin återhållsamma inställning till randstatsförbundet med att Nationernas förbunds "garantifråga" var oavgjord och att t.ex. Cecilplanen kunde ersätta ett försvarsavtal. Dessa uttalanden var måhända inte enbart avsedda att lugna agrarförbundet. Det är sannolikt, att utrikesministern i likhet med de flesta andra finländare trodde och framför allt hoppades att NF skulle utvecklas till en effektiv fredsorganisation.[2]

Vennola avvisade skarpt oppositionens i budgetdiskussionen framförda påståenden, att Riga-beslutet innebar inblandning "i de europeiska konflikterna",

"Karjalan kysymys Kansainvälisessä tuomioistuimessa"; Hbl 25. 4 "Östkarelska frågan inför Folkförbundet", 19. 6 "En inre rysk angelägenhet" och 25. 7 "Internationella domstolens utslag", SvPr 10. 6 "Östkarelska frågan vid Haag-domstolen", Wbl 20. 6 "Östkarelens rätt"; US 17. 4 "Itä-Karjalan asia Kansainliiton neuvostossa" och 16. 8 "Itä-Karjalan kysymys Kansainliiton toimielinten käsittelemänä ja käsiteltävänä", Iltalehti 14. 4 "Itä-Karjalan autonomia" och 15. 6 "Itä-Karjalan kysymys", Karjala 25. 4 "Itä-Karjalan kysymys" och 19. 6 "Itä-Karjalan kysymys tärkeässa vaiheessa", UA 20. 6 "Taistelu Itä-Karjalelle vakuutetuista oikeuksista"; Ilkka 3. 8 "Itä-Karjalan asia Haagissa" och 4. 8 "Ruotsalaista pilkkaa", Maakansa 26. 4 "Karjalan asia Kansainliitossa" och 27. 7 "Itä-Karjalan kysymys Kansainvälisessä tuomioistuimessa", Turunmaa 26. 4 "Itä-Karjalan asia Kansainliitossa" och 21. 6 "Sosialistista ulkopolitiikkaa"; HS 7. 3 "Neuvosto-Venäjä ja Karjalan kysymys", 19. 6 "Älyttömyyttä" och 26. 7 "Haagin tuomioistuimen päätös", TS 24. 8 "Neuvosto-Venäjän kieräily Itä-Karjalan kysymyksessä"; SS 18. 6 "Neuvosto-Venäjä ja Kansainvälinen tuomiostuin", 19. 6 "Vielä Itä-Karjalan asiasta" och 31. 7 "Riita Itä-Karjalan kysymyksestä", Arbetarbladet 27. 4 "Rätt forum" och 25. 7 "Östkarelen än en gång", KT 1. 8 "Ei ole kompetentti" (Sventorzetski), ST 9. 9. 22 "Suomen valtuuskunta Geneven kokouksessa". Socialdemokraten professor Voionmaa godkände dock regeringens politik, Rd 1923 Prot. s. 1241 (Erich).

[1] Citaten hämtade ur Vennolas tal vid framstegspartiets partikongress 9. 3. 24, HS 11. 3. Se även Vennola 1924 s. 70—78, 315—317. I en intervju för SvD 28. 3. 23 sade Vennola: ". . . jag kan inte för min del se någon konfliktanledning i framtiden. Ryssarna ha förlorat land, men detta har varit motiverat därigenom att även de nya stater som framgått ur det förra ryska riket efter världskriget måste anses ha rätt till självständigt liv." Vid ett anförande 7. 2. 24 (HS 8. 2) i Etuvartiokansain klubi yttrade Vennola, att påståendet om Sovjetunionens strävan att återfå de områden det förlorat, vilket hade anförts som argument mot hållbarheten hos randstaternas oavhängighet, inte var sakligt: "Rysslands förnyade framträngande till Östersjön kan inte ske annat än genom en våldsgärning. Att förfäkta detta innebär en åskådning, som gynnar våld före rätt och offrar de små folken för de storas imperialistiska syften". Pessimism återspeglas i Vennolas uttalande i ovannämnda kongresstal, att "hur snedvridet det än är . . . har nationaliteternas självbestämmanderätt ännu ej förverkligats" samt i erinrandet om att inte heller ett försvarsförbund mellan randstaterna var ur räkningen "om vi verkligen stå inför . . . hotande rysk aktivitet".

[2] Se t.ex. intervju med Iltalehti 22. 8. 23, PM inför utrikesministerkonferensen mellan randstaterna i Warszawa 17. 11. 23, JHVS k. 17, uttalande i riksdagen Rd 1923 prot. 1235—1239, tal vid framstegspartiets partikongress 9. 3. 24, HS 11. 3 och Vennola 1929 s. 286.

och framhöll att regeringen förblev neutral i fråga om dessa. I en intervju i Dagens Nyheter i december behandlade utrikesministern denna fråga utförligare. Vid detta tillfälle kom ett helt nytt drag i hans tankegångar fram. Europas "politiska ställning" var långt ifrån stabil, stora förändringar och t.o.m. överraskningar var möjliga, sade Vennola och fortsatte: "Vi vilja icke bli en lekboll i det stora europeiska spelet. Därför kan i detta nu intet förbund komma i fråga med de baltiska staterna och Polen."[1] Vennolas hållning hade således förändrats sedan den vår då Warszawa-fördraget ingicks. Han hade då i likhet med Holsti förnekat, att ett förbund med Polen kunde leda till inblandning i stormaktspolitiken. Han betonade dessutom under hela sin tid som utrikesminister, att en förutsättning för randstatsförbundet var att de sydliga grannarna löste sina inbördes tvistigheter, speciellt Vilna-frågan.[2]

Den optimistiska bedömningen av östrelationerna hade gett Vennola tillfälle att grundligare överväga nackdelarna med randstatsförbundet. Den "stränga neutralitet" som utrikesministern hade framhävt i intervjun i Dagens Nyheter var ett uttryck för detta, inte för hans uppfattning om neutraliteten. Neutraliteten var överhuvudtaget för finländarna ett begrepp vars innebörd man inte hade gjort klar för sig i nämnvärd grad. Samlingspartiets riksdagsgrupp, som hade kritiserat Riga-beslutet, föreslog i november regeringen och presidenten, att Finland skulle sluta ett försvarsavtal med England. Detta skulle enligt gruppens uppfattning likväl inte få "innebära något ställningstagande till tvistefrågorna mellan de stora maktfaktorerna i Europa".[3] Utrikesministern avvisade inte tanken, men trodde inte att den var möjlig att förverkliga: det hade varit "oerhört svårt att få England att utlova någonting". I mars 1924 — sedan han hade inlämnat sin utrikesministerportfölj — var Vennola slutligt övertygad om att samlingspartiets förslag var orealistiskt och sade offentligt, att neutralitet "för närvarande" var "det bästa tillvägagångssättet". Med detta avsåg han att man borde undvika att ansluta sig till någon "maktgruppering", d.v.s. uppenbarligen att man borde avhålla sig från att överhuvudtaget ingå allians med någon eller några stater.[4]

Vennolas — liksom även framstegspartiets — tveksamhet gällde endast ett för-

[1] Intervju i DN 29. 12. Se även tal vid framstegspartiets partikongress 9. 3.24, HS 11. 3.

[2] Se t.ex. hans tal vid framstegspartiets partikongress 21. 4. 23, HS 24. 4 och hans uttalande i riksdagen, Rd 1923 Prot. s. 1235—1239.

[3] PM av samlingspartiets riksdagsgrupp 15. 11. 23, JHVS k. 46. Promemorian hade avfattats av Erich, Paavo Virkkunen och Lauri Ingman. Se randanteckningarna till konceptet i Ingmans samling (B 5:2). Avfattningen av PM:et, som hade rubriken "Suomen ulkopoliittinen ohjelma", påbörjades senast 25. 10. Gruppens prot. 25. 10, 15. 11 och 22. 11. Jfr även US 6. 9 "Suomi ja poliittisen aseman kärjistyminen Euroopassa", där en liknande lösning antyddes. I november diskuterade Söderhjelm (Anteckningar 19. 11) med Berlin-sändebudet Holma i positiv anda denna tanke på "politisk orientering åt England".

[4] Cit. Söderhjelm Anteckingar 1. 1. 24 och Vennolas tal vid framstegspartiets partikongress 9. 3. 24, HS 11. 3. Vennola lovade Söderhjelm att oaktat sina tidigare misslyckanden ännu en gång sondera i saken. Huruvida han verkligen gjorde detta, har vi inga uppgifter om. — Vennola ansåg det inte vara möjligt att uppnå en evig neutralitet, Rd 1922 Prot. s. 476.

bund mellan randstaterna; inte ett militärt och diplomatiskt samarbete dem emellan. "Jag anser ödet fordra att Finland samarbetar med dessa . . . stater i alla de frågor, som ur synpunkten av självständighetens försvar äro gemensamma för dem alla."[1] Detta yttrande, som fälldes i december 1923 till Dagens Nyheters intervjuare, grundade sig på erfarenheterna från de föregående åren: grannskapet till Sovjetunionen hade försakat talrika gemensamma problem och det likartade säkerhetspolitiska tänkesättet hade nödvändiggjort ett samfällt uppträdande. Mestadels hade uppnåendet av samförstånd inte heller vållat några som helst svårigheter, det hade snarare varit en självklarhet.

Såväl pressens som utrikesministerns bedömning av randstatspolitiken hade under loppet av år 1923 blivit något försiktigare. Denna utveckling ledde dock inte till ökat intresse för skandinaviskt samarbete.

Under sitt anförande vid framstegspartiets partikongress vid tiden för regeringen Tryggers bildande hade Vennola yttrat, att det inte ens "inom bedömbar framtid" existerade några förutsättningar för ett försvarsförbund med Sverige.[2] Efter att Söderhjelm hade fått vetskap om detta tal telegraferade han den 25. 4: "hänvisande till min rapport [om Tryggers regeringsbildning] och mitt samtal med [general] stabschefen tror jag att sinnesstämningen i dessa frågor har ändrats". Ministern underströk vidare, att åtminstone "en förberedande diskussion" (s. 141) var möjlig och att saken, såvida man i Finland önskade detta, försiktigt kunde tas upp i offentligheten.

Söderhjelms telegram avsändes emellertid vid en ur hans synpunkt olycklig tidpunkt, ty strax efteråt råkade de svenska anhängarna av försvarsalliansen än en gång i klar minoritet då saken kalfatrades i pressen (s. 138—139). När Vennola sedan i början av juni i en intervju för Åbo Underrättelser berörde samarbetet mellan de båda länderna, kunde han hänvisa till den debatt som förts i grannlandet. Den visade, att Sverige kände sig tryggat bakom Finlands rygg, och att det därför inte ville "riskera" sin ställning genom att sluta en försvarsallians. Över detta borde man dock inte känna sig "sårad", sade Vennola i augusti till Iltalehti, utan man måste minnas att "vi det oaktat böra stå i ett nära samarbete med Sverige och de övriga skandinaviska länderna såväl på det politiska området i Nationernas förbund som på det ekonomiska och kulturella området". Trots detta uttalande väntade sig Vennola knappast några gentjänster från Sverige (s. 132—135, 158—159), då han gav Finlands delegation instruktioner att rösta inte endast på Polen utan även på Sverige vid valet av NF:s förbundsråd (s 148). Detta beslut skulle kunna tolkas som en "gest" av utrikesministern åt oppositionen, trots att

[1] I det PM Vennola före Riga-konferensen uppgjorde för statsrådet (7.7, JHVS k. 18) fastslog han, att "samarbetet bör fortsätta med klara gemensamma mål beträffande säkrandet och stabiliserandet av varje lands självständighet, såväl på det politiska, ekonomiska som det militära området. Man bör ta som målsättning att, om så erfordras, vara beredd till samfällt uppträdande".

[2] HS 24. 4. 23.

han själv försvarade det som en följd av Finlands stöd åt cirkulationsprincipen.[1]

Att högern, som traditionellt omfattade en aktiv Finlandspolitik, hade kommit till regeringsmakten i Sverige, hade just inte öster om Bottniska viken väckt hopp av samma slag som händelsen hade inspirerat hos Söderhjelm — måhända ansåg man Tryggers inrikespolitiska situation alltför svår [2]. Då det visade sig att den nya regeringens verksamhet inte gav den "skandinaviska orienteringens" anhängare några nya argument för deras sak (s. 158—164), blev de tvungna att nöja sig med de gamla: att opinionen i grannlandet utvecklades i positiv riktning och med fördelarna av delaktighet i den prestige som det neutrala Skandinavien åtnjöt. Det argument som aktivisterna, svenska folkpartiet och socialdemokraterna oftast framförde — också det upprepat alltsedan den vår då Warszawa-avtalet ingicks — var dock, att det överdrivna samarbetet med de sydliga grannarna satte relationerna till Skandinavien i fara. Å andra sidan avsåg dessa grupper ganska olika slags politik då de talade om den "skandinaviska orienteringen". Socialdemokraterna rekommenderade utrikespolitiskt samarbete i fria former och accepterade Social-Demokratens förslag om "fredlig aktivism", ett fredligt samarbete mellan samtliga Östersjö-stater, även Sovjetunionen. Svenska folkpartiets tidningar och Suunta ansåg att det svensk-finländska samarbetet även borde vara militärt. De kunde överhuvudtaget inte tänka sig ett förtroendefullt förhållande till sovjetregeringen, som "bröt fördrag" och hade ockuperat Georgien.[3]

De finskspråkiga borgerliga partierna betvivlade att grannlandet skulle ändra på sin "kortsynta" utrikespolitik. Sverige hotades av samma fara som Finland. Den ryska imperialismen fikade efter Åland och en hamn vid Atlanten och de gemensamma intressen som föranleddes av detta "upphörde inte att existera bara därför att deras existens förnekades". Svenska Dagbladet och Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning insåg nog detta, men de hade inte kunnat förmå vänsterpartierna att ändra ståndpunkt. Inom samlingspartiet fanns det visser-

[1] ÅU (och AB) 2. 6 och Iltalehti 22. 8. Se även Vennolas uttalande i riksdagens utrikesutskott 26. 3 (utr.utsk.prot.) samt intervju i SvD 9. 10. Vid framstegspartiets partikongress 9. 3. 24 (HS 11. 3) sade sig Vennola betvivla "att Sverige som vår bundsförvant verkligen kan giva oss sådan hjälp, att vår självständighet vore tryggad". Till de svenska tidningarnas uppfattning att randstatssamarbetet hindrade intima relationer med det västra granlandet, anmärkte Vennola: "Det finns inte orsak att inta en så osjälvständig ståndpunkt, det finns intet skäl att så glömma den egna finska politiken, det egna finska tänkesättet, att man intet annat kan göra, än att stå med mössan i näven och buga sig mot väster". Rd 1923 prot. s. 1239. — Riksdagsmännen Keto och Schauman sade den 27. 11 i riksdagen, att det stöd som givits Sveriges kandidatur, var ett medgivande åt oppositionen, Rd 1923 prot. s. 1229, 1234. Om Vennolas svar se densamma s. 1237.

[2] Suunta skrev den 5. 5 ("Ruotsin uusi hallitus"), att det i Finland borde "fästas större förväntningar vid Tryggers regering" än vid Brantings ministär, "vilka dess inrikespolitiska framtidsutsikter än äro". Se även samma tidning 26. 5 Katsaus valtiollisiin tapahtumiin och Hbl 25. 4 Betraktaren: "Randanmärkningar".

[3] Hbl 19. 7 "Den europeiska politikens perspektiv", 18. 8 "Oklara linjer", 31. 8 "Ambitionspolitik", 9. 9 "Finlands väg" och 14. 9 "Fredlig aktivism", ÅU 9. 8 "Ynkedom och inkonsekvens", SvPr 27. 8 "Östersjöpolitik" samt Sosialisti 18. 9 "Suomen ja Ruotsin väliset valtiolliset suhteet". Beträffande de tidigare under sommaren 1923 framförda bedömningarna se på s. 145—148 i noterna nämnda artiklar.

ligen även de som trots allt inte hade förlorat hoppet: Iltalehti och Savo. Partiets vilja att överväga alla möjligheter att få stöd från utlandet och dess idérikedom visas av ett förslag som Erich gjorde i Finsk Tidskrift i augusti. Det gick ut på att de nordiska länderna skulle inleda ett effektivt samarbete och avge en deklaration, i vilken de skulle lova — utan att åtminstone till en början ingå någon försvarsallians — att respektera och stöda varandras oavhängighet.[1]

Framstegspartiets tidningar ansåg att samlingspartiet endast bedrog sig självt med ett dylikt önsketänkande, vilket dessutom i förening med kritiken av åtgärder i stil med Riga-beslutet försvårade randstatssamarbetet. Agrarförbundet var ännu beskare: allt tal om den "skandinaviska orienteringen" var endast avsett att skilja Finland från samarbetet med de södra grannarna, vilket låg i landets intresse. Partiets tidningar verkade också mycket riktigt för randstatspolitiken just genom att motsätta sig ett närmande till Sverige. Bland annat påvisade man med historiska argument, att grannen i väster aldrig hade stött Finland, och framhävde de nackdelar vilka skulle bli resultatet av ett samarbete med Sverige (s. 203).[2]

Redan intervjun med Vennola i juni hade visat Söderhjelm, att Finlands utrikesledning inte ansåg det lönt att inleda de av honom rekommenderade "konversationerna" (s. 154). Vad framstegspartiets och samlingspartiets tidningar skrev, gav inte heller det anledning till optimism, trots att de påstod sig i princip vara redo till hur omfattande samarbete som helst. Då ministern på sommaren besökte hemlandet fick han slutlig bekräftelse på att något initiativ från finländsk sida inte var att vänta. Statsminister Kallio föreföll att inte alls bry sig om förhållandet till Sverige. Inte heller generalstabschefen, general Oscar Enckell, var intresserad av att ta kontakt med Sverige. "I själva verket medgav [han] att han i många avseenden betraktade Sverige såsom en quantité négligeable ur försvarssynpunkt", var Söderhjelm tvungen att bittert konstatera. Endast den

[1] Cit. Karjala 24. 5 "Lyhytnäköisyyttä". Beträffande samlingspartiet se utöver de på s. 145—148 och 202 i noterna anförda källorna dessutom US 11. 9 "Suuret ja pienet valtiot" samt Iltalehti 23. 5 "Skandinavian puolustus" och 30. 8 "Aiheetonta ruotsalaispelkoa". Enligt Erichs åsikt borde den av de nordiska länderna samfällt avgivna neutralitetsdeklarationen "giva uttryck åt en s.a.s. organiserad neutralitetsvilja". De borde "organisera en ömsesidig intressegemenskap" och de kunde "åtminstone till en början inskränka sig till att utlova varandra ett sådant ömsesidigt skydd, att de under inga omständigheter skola tillstädja, att den minskning av området eller den provisoriska förlust av oberoendet, som måhända inträtt, blir bestående". Ett slags modell för Erich var Folkförbundets grundstadgas 10 artikel (jfr s. 132!). FT 1923 s. 128—129. Erich presenterade i oktober sin plan för svenske utrikesministern Hederstierna (s. 207).

[2] HS 16. 9 "Suomen ja Ruotsin väliset suhteet" och 29. 9 "Suomen ulkopoliittinen asema" samt TS 2. 9 "Ruotsi ja Suomi". Agrarförbundets Saarijärven Paavo skrev den 23. 8 ("Eräs vanha ulkopoliittinen riita jälleen esillä"), att det var "ansvarslöst att fortsättningsvis leva i hoppet om det 'skandinaviska' goda och försumma att utveckla relationerna till de stater, från vilka man verkligen vid behov kunde få bistånd". Se även Ilkka 4. 8 "Ruotsalaista pilkkaa" och Turunmaa 20. 5 "Ruotsalaiset rohkeina". Ilkka (13, 15, 18, 22, 25 och 26. 10) och Maakansa (18, 21 och 26. 10) publicerade en ledarserie i fem delar "Kun Suomi ja Ruotsi olivat yhdessä", där man i ljuset av historien försökte påvisa, att Sverige aldrig hade stött Finland. Om framstegspartiets och agrarförbundets tidningars bedömningar tidigare under sommaren se s. 145—148 och 202—203 i noterna anförda artiklar.

svenska flottan kunde enligt generalens åsikt vara av någon betydelse för Finland.[1]

Det utan tvivel mest nedslående svaret fick Söderhjelm dock av Ståhlberg, som uppmanade ministern att lämna de "förberedande diskussionerna" därhän. I likhet med Kallio hade han dessutom — "naturligtvis", konstaterade Söderhjelm — glömt rapporterna och telegrammen om denna sak. Skärpan i presidentens uttalande berodde delvis på den irritation han kände över kritiken mot Rigakonferensens beslut och randstatspolitiken överhuvudtaget.[2] Ståhlberg hade sålunda inte heller ändrat uppfattning om den finländska utrikespolitikens "orientering".

2. 4. 3. *Den svenska högerregeringens utrikespolitik*

Söderhjelm var besviken på den finländska utrikesledningen. Även om man i Sverige var hur beredd som helst till samarbete, skrev han i sin dagbok den 18. 6, "så stöter allt på motstånd hemifrån". Men ministern fick även snart erfara, att regeringsskiftet inte hade åstadkommit de förändringar han hade önskat inom den svenska utrikespolitiken. Dess tyngdpunkt låg fortfarande på verksamheten inom NF för att minska spänningen i Europa och i strävandena att utveckla själva organisationen. Sveriges Östersjöpolitik var däremot alltfort passiv, och i den mån Trygger och Hederstierna måste ta ställning till problemen inom detta område, var de inne på samma linjer som Branting.

Söderhjelms svenska kollega hade visserligen än en gång på sätt och vis verkat för hans räkning. Minister Elmquist, som kände Hederstiernas tankar om Finland (s. 142), hade tillställt denne de brev han föregående höst hade sänt till Höjer och där han hade rekommenderat en aktiv Finlandspolitik. Höjer, som i april hade utnämnts till sändebud i Kristiania, hade för sin del erinrat om, att aktiviteten för att lösgöra Finland från samarbetet med randstaterna var Sveriges centrala målsättning när det gällde relationerna med Finland. Han utarbetade ett likadant PM om Finlandspolitiken som hösten 1921 (s. 71—72), vilket vad motiveringarna och målen beträffar visserligen inte skilde sig från det föregående. I fråga om den praktiska verksamheten rekommenderade Höjer dock något mera aktiva åtgärder än förut. Sverige borde särskilt utnyttja den opinionsriktning i Finland, som finansminister Ryti (111—112) hade visat sig företräda.[3]

Trygger och Hederstierna hade säkerligen inte någonting principiellt att invända mot dessa rekommendationer. Å andra sidan hade de lika svårt att finna nå-

[1] Om Kallio se Söderhjelm Anteckningar 9. 9 samt Böök till Söderhjelm 30. 9, WSBS. Söderhjelm hade 26. 5 (kopia, WSS k. 3) skrivit till Enckell om Hammarskjölds och Tryggers uttalanden. Cit. Söderhjelm Anteckningar 18. 6. Se även Enckells utlåtande till UM 6. 6. 22, UM 15 XI 1.

[2] Söderhjelm Anteckningar 7. 9.

[3] Elmquist till Höjer 24. 4, HP 1 Af; Höjers VPM angående Sveriges politik i förhållande till Finland 26. 4, HP 1 Af.

gon lösning på ett problem som Branting inte hade förmått klara: vilka var de frågor där man kunde visa så stor samarbetsvilja och så stort intresse för finländarnas mål, att grannlandet avstod från sin randstatspolitik.

Tryggers regering "ärvde" på sätt och vis sitt första problem rörande Finland, den östkarelska frågan, från sin föregångare. Finlands utrikesledning hade inte gett upp, trots att Sovjetunionen vintern 1922 hade vägrat att gå med på att saken behandlades i Nationernas förbund. Regeringen Cajander överlämnade i slutet av detta år en not till förbundsrådet, där den föreslog att utlåtande om den tvistiga tolkningen av fredsfördraget i Dorpat (s. 59—60) skulle inbegäras av Internationella domstolen. Denna gång kunde Sverige inte — såsom vid årsskiftet 1921/1922 — förhålla sig passivt. Det hade ju hösten 1922 invalts i NF:s förbundsråd!

Sverige hade från och med början av 1923 aktivt strävat att utvidga rådets kompentensfält. Det hade försökt få upp krigsskadeståndsfrågan till behandling och krävt att oroligheterna i Saar skulle tas upp vid samma sessioner, där man skulle fatta beslut om Finlands framställning (s. 121, 124). Mot denna bakgrund var Sveriges ställningstagande i den östkarelska frågan överraskande. Uppgörandet av instruktionen hade getts i uppdrag åt utrikesdepartementets expert på internationell rätt, professor Östen Undén. Dennes förslag hade även godkänts av Branting. Undéns utgångspunkt var sovjetregeringens negativa ståndpunkt till NF:s agerande i den östkarelska frågan. Av denna anledning borde den svenska representanten motsätta sig att rådet tog upp frågan till behandling, "därest utsikter icke förefinnas att ryska regeringen samtycker till en intervention från rådets sida".

Då rådet sedan sammanträdde strax efter bildandet av regeringen Trygger, visade det sig, att Undén — han fungerade som Brantings ersättare — ensam motsatte sig Finlands framställning. Emedan ett fasthållande vid denna inställning skulle ha lett till att frågan hade avförts från dagordningen, frångick Undén sin instruktion. Det var uppenbart fråga om en nödlösning: han ansåg tydligtvis, att Sverige inte hade råd att ge de finländska randstatsanhängarna ytterligare argument. Sedan förbundsrådet beslutit inbegära domstolens utlåtande, vände sig Finlands regering till flera stater med begäran om stöd för sin ståndpunkt i Haag. Liksom ett drygt år tidigare var det endast randstaterna som gjorde detta. Professor Rafael Erich, som i egenskap av finländsk sakkunnig hade rest till Haag. vädjade t.o.m. personligen till Trygger, men förgäves.

I ett av Hederstierna undertecknat cirkulärtelegram till de svenska beskickningarna framhölls det, att sovjetregeringen "i ingen händelse" skulle komma att godta folkförbundets eller domstolens beslut. Av denna anledning skulle ett ståndpunktstagande endast framkalla missnöje i Moskva. Återhållsamhet var desto mera av nöden som ett bifall till finländarnas begäran skulle medföra endast

[1] Om den svenska inställningen till behandlingen av den östkarelska frågan i Nationernas förbund se närmare Jorma Kalela 1967.

ringa fördel. Den svenska utrikesledningen ansåg uppenbarligen, att endast ett radikalt avståndstagande från den dittills förda politiken — d.v.s. en klart anti-sovjetisk attityd — vore tillräckligt effektivt. Att bara sända en not till Haag skulle inte vara till särskilt stor hjälp för randstatspolitikens motståndare i grannlandet. En i princip helt likartad situation hade förmått Brantings regering att omfatta en försiktig östkarelsk politik.

Sveriges ställningstagande orsakade ingen förändring i den finländska regeringens inställning till grannlandet, det förstärkte endast den tidigare rådande uppfattningen, att något stöd för Finlands strävanden inte var att vänta från Stockholm. Utrikesledningen utnyttjade inte heller i offentligheten de av minister Enckell inrapporterade dubier, som Undén hade framfört vid rådssammanträdet [1] Eftersom den finländska pressen inte heller kände till att Sverige vägrat stöda Finland i Haag, kunde anhängarna av randstatspolitiken inte hänvisa till grannlandets hållning under den utrikespolitiska "orienteringsdebatten" under sommaren (s. 155—156). Detta var givetvis fördelaktigt ur Tryggers och Hederstiernas synpunkt, ty de skadliga verkningarna av den förda politiken hade blivit relativt små. Men pressens — även den svenskas — ovetenhet besparade dem även från en pinsam situation i hemlandet. Högerregeringen skulle otvivelaktigt ha haft svårigheter att motivera sin ståndpunkt, emedan Sverige enligt den konservativa tidningspressens mening borde ha stött Finlands vädjan till Nationernas förbund, och därför att även vänsterpressen åtminstone tyst godkände den — visserligen med framhållande av försökets onyttighet.

Missljud åstadkoms dock av Svenska Morgonbladet, som representerade majoriteten inom det tudelade liberala partiet. Denna tidning sade sin avsikt vara att varna de svenska försvarsförbundsivrarna för den "storfinska nationalismen". Grannlandets yttersta avsikt med vädjan till NF var annekterande av "en gammal rysk landsdel", ingalunda "garantier för nationalitetens bevarande", med vilka Sverige hade fått nöja sig i Ålandsfrågan. Sverige hade ingen orsak att stöda dylika intentioner.[2] Reaktionen i Finland blev häftig (s. 160), men tidningen fick inte heller något stöd på västra sidan av Bottniska viken. Man accepterade inte en negativ inställning till Finlands politik med hänvisning till Åland; detta representerade en ovärdig hämndlystnad. Det faktum, att Ålands öde hade avgjorts på politiska grunder, utgjorde snarare ett argument för den av Finland föreslagna juridiska lösningsproceduren än emot den, konstaterade Stockholms-Tidningen. Finlands framställning stod helt i överensstämmelse med artikel 13 i Nationernas förbunds grundstadga, enligt vilken tvister rörande fördragstolkning om möjligt borde lösas på rättslig väg[3]. Svenskarna, som särskilt i NF hade

[1] Enckells rapport 27. 4. Se även Enckell till Jalander (odaterat), Jalanderska saml. k. 13. Inga uppgifter om Undéns framträdande nådde offentligheten.

[2] Det första citatet 27. 6 "Stor-Suomi", de följande 20. 6 "Finsk inkonsekvens". Se även samma tidning 3. 7 "Sverige och Finland-Ryssland".

[3] I artikel 13 i NF:s grundstadga räknas till de tvister, som i allmänhet är ägnade att underkastas rättsligt förfarande, de "som angå tolkningen av fördrag, internationellt-rättsliga spörsmål" och

understrukit det rekommendabla i att välja dylika metoder, hade ingen som helst orsak att motsätta sig grannlandets framställning, tvärtom, anmärkte Svenska Dagbladet.[1]

I Finland väckte Svenska Morgonbladets artiklar tillfredsställelse hos agrarförbundets ledande organ: enligt Ilkka hade artiklarna gett en god bild av Sveriges regeringspolitik. Svenska Pressen bestred detta, Svenska Morgonbladet var inte "representativ". De övriga borgerliga tidningarna nöjde sig med att konstatera, att dylika uttalanden inte befrämjade finländarnas samarbetsvilja. Suomen Sosialidemokraatti å sin sida hävdade, att de borgerliga partiernas östkarelska politik var orsaken till den svenska liberala tidningens "dunkla uppfattningar".[2] Med undantag för Ilkka hade randstatspolitikens anhängare inte ansett det riktigt att generalisera den svenska tidningens uppfattningar. På hösten fick de emellertid anledning att beskylla t.o.m. grannlandets regering för kallsinnighet gentemot Finland.

Sovjetregeringen hade sänt en not till Haag, i vilken den deklarerade, att den motsatte sig att domstolen inblandade sig i behandlingen av en av Sovjetunionens inre angelägenheter. Denna deklaration avgjorde domstolens beslut, ty den ansåg, att ingen stat kunde tvingas till att låta behandla en tvistefråga mot sin egen vilja. Ett svar på NF:s förbundsråds fråga hade också inneburit ett avgörande i tvisten mellan Finland och Sovjetunionen, vilket inte tillhörde domstolens kompetens. Beslutet meddelades rådet i slutet av september 1923 i en rapport som uppgjorts av den italienske representanten Salandra. Emedan rapporten inte tog ställning till själva tvistefrågan, hade Branting, som

"förefintligheten av någon omständighet, som, därest den konstateras, skulle innebära åsidosättande av en internationell förpliktelse". Efter att ha citerat dessa stadganden, framhöll redaktör Stridsberg (SvD 26. 6 "Akbrakadabra"): "Dessa ord har fullaste tillämplighet i det fall, varom det nu är fråga". De svenska delegaterna i NF har försökt få till stånd en ändring av nämnda artikel i grundstadgan, varigenom rättsligt förfarande i tvister av där nämnd typ skulle ha blivit obligatoriskt. Se s. 129 och Kalela 1967, s. 493—494.

[1] St-T 26. 6 "Finland och Östkarelen"; AB 14. 4 "Folkförbundets aprilsession", 27. 6 "Finland och Östkarelen", 30. 6 "Svenska Morgonbladet" och 29. 7 "Haag-domstolens inkompetens"; GHT 28. 6 "Den finska nationalismen och Sverige"; DN 19. 4 "Rådsmötet" och 29. 4 "Rådsmötet"; Soc-D 30. 7 "Den östkarelska frågan". Socialdemokraternas Ny Tid svarade Helsingin Sanomat (25. 6 "Bittheret kring Östkarelen", Sven Backlund), att SvM:s artikel "gjort minst lika dåligt intryck här hemma som någonsin i Finland". Ingenting kunde vara orimligare än att angripa Finlands vädjan.

[2] Ilkka 21. 6 "Sv. Morgonbladet ja 'Suomiveljeys' ", SvPr 21. 6 "Ett kuriöst uttalande", SS 21. 6 "Hämäriä käsityksiä", Suunta 23. 6 nyhetskommentar, US 22. 6 "Itä-Karjalan kysymys kansainvälisessä tuomioistuimessa", Iltalehti 21. 6 "Itä-Karjalan asian kansainvälinen merkitys", Hbl 22. 6 "Förvirrade begrepp" och HS 22. 6 "Aiheetonta katkeruutta". Arbetarbladet (22. 6 "Dagens fråga i Haag") skrev, att finländarna med tanke på Åland inte hade råd att vara särskilt högröstade beträffande den nationella självbestämmanderätten. — Det är intressant, att Svenska vänsterns ledare Georg Schauman endast något mer än två veckor före SvM:s första artikel i Göteborgs-Posten hade skrivit (2. 6 "Finland och Skandinavien"): "Vissa 'nationella' kretsar, vilka utöva ett inflytande, som i allmänhet icke får underskattas och som i ett givet ögonblick kan bliva bestämmande, kasta blickarna utöver Finlands 300 år gamla gräns i öster".

fungerade som svensk delegat, i detta avseende ingenting att anmärka. Han tog däremot fasta på en kläm, som ingick i rapporten, där det allmänt konstaterades, att domstolens åsikt inte hindrade rådet att skrida till nödiga åtgärder för att trygga freden. Emedan de svenska delegaterna tolkade detta som kritik mot domstolen, föreslog Branting att uttalandet skulle avlägsnas. Resultatet blev en kompromiss, föreslagen av de engelska och franska representanterna, enligt vilken klämmen överfördes till motiveringarna. Trots att denna lösning ur Finlands synpunkt var ofördelaktigare än den ursprungligen föreslagna, ändrade den dock inte i avgörande grad beslutets karaktär.

Det kan anses tämligen säkert, att svenskarnas ställningstagande bestämdes av en önskan att försvara den internationella domstolen. Salandra var Brantings huvudmotståndare i Korfu-krisen (s. 125—126), som behandlades vid samma rådsmöte och förekomsten av det omstridda uttalandet var ur denna konflikts synpunkt i enlighet med Italiens intressen. Med denna synpunkt försvarade såväl den svenska regeringen som Sveriges delegater i NF sin position, då Brantings agerande väckte kritik i Finland.[1]

Finländarnas bitterhet illustreras ganska träffande av minister Enckells lägesbedömning i hans rapport om rådsmötet. "Må detta [Brantings handlande] hava skett på inspiration av Herr Hammarskjöld [2], som tidigare lika olyckligt ofta inspirerat den dåvarande statsministern i Ålandsfrågan, eller må, såsom man inom svenska delegationen förklarade, hållningen hava dikterats av Herr Brantings partiståndpunkt i Sverige eller må slutligen Herr Branting hava velat försvara den permanenta domstolen mot ett kvasiförklenande uttalande av Herr Salandra, som hade personligt intresse av ett sådant med hänsyn till italo-grekiska konflikten, faktum är trots allt detta uppenbart att Herr Brantings hållning icke kan godkännas ur finsk synpunkt och att det icke är första gången, som dylikt faktum konstateras."[3] Den kritik, som den borgerliga pressen i Finland framförde, var inte lika initierad, men grundinställningen var densamma: oberoende av motiven hade socialistledaren motarbetat Finlands intressen.[4]

[1] Se t.ex. chefen för UD:s politiska avdelning C. Hamilton till Richert 8. 10, HP 32 A, intervju med Branting i AB 6. 10, Ramels uttalande till Holma, Holmas rapport 19. 10 och intervjuer med Löfgren i AB 2. 10 och ÅU 4. 10. Se även Söderhjelm Anteckningar 7. 10.

[2] Den vid Internationella domstolens sekretariat verksamme svenske diplomaten Åke Hammarskjöld.

[3] Enckells rapport 29. 9. Enckell framförde ännu i början av följande år ungefär samma synpunkter till Elmquist. Elmquist rapport 26. 2, HP 1 Af. Se även Enckell II s. 329. Den andra medlemmen av Finlands NF-delegation, Erich luftade sin irritation bl.a. i en intervju i St-T 9. 10. Se även "Professori Erichin kertomus toiminnastaan Itä-Karjalan asiassa Genevessä elo- ja syyskuussa 1923",15. 10,Erichs saml. (FRA) k. 1. I ljuset av dessa källor är det rätt svårt att förstå Brantings uttalande i en intervju för AB 6. 10, i vilken han hävdade att det tvistiga principuttalandet överförts till motiveringarna "under vänskapliga former mellan mig och minister Enckell". Härom se Toivola till Holsti 8. 11, RHS k. 58 och till Erich 8. 11, Erichs saml. (ÅA).

[4] SvPr 2. 10 "Salandras rapport" godkände som enda borgerliga tidning Brantings handlingssätt. Hbl (30. 9 "Karelska frågan åter före i Folkförbundet") och ÅU (30. 9 "Karelska frågan inför folkförbundet") trodde i början inte på uppgifterna. Se ÅU 9. 10 "Geneve-trasslet". För de övriga se

Söderhjelm försökte i likhet med svenskarna försvara Branting. Han uppmanade utrikesministeriet att "dementera" de negativa uttalandena om Branting, emedan denne, "såsom jag många gånger berättat efter Ålandsavgörandet varit synnerligen lojal och välvillig mot Finland". Detta nyttade till ingenting. Vennola använde sig av Brantings handlande då han i riksdagens utrikesutskott betonade svårigheten att åstadkomma ett samarbete med Sverige.[1]

Den svenska pressen ansåg tydligen att intervjuerna med landets NF-delegater föreslog och tog inte upp Brantings framträdande — Aftonbladet hävdade visserligen att han hade varit onödigt försiktig [2]. Den vid samma tid inträffade Lawrov-affären (s. 150—151) gav dock tidningarna anledning att skärskåda Finlands östrelationer. Högerpressen och Stockholms-Tidningen använde händelsen i syfte att framhäva Sovjetunionens aggressivitet och nödvändigheten av en stark svensk armé. De ansåg att Finlands regering hade handlat fullkomligt korrekt då den avvisade sovjetregeringens anklagelser. De flesta vänstertidningar ansåg inte händelsen särskilt allvarlig och menade att den främst återspeglade något slags nervkrig. Högertidningarnas intresse för saken betraktades endast som ett led i deras försvarspropaganda. Det frisinnade Svenska Morgonbladet påminde dock än en gång om den finska chauvinismen, som efterfikade Östkarelen och som var delskyldig till det inträffade. Liksom kommunisterna fördömde tidningen återigen planerna på en försvarsallians, vilkas enda "välsignelse" och ändamål var att tvinga Sverige till "nya stora rustningar".[3]

Suunta 6. 10 "Karjalan asia Kansainliitossa", US 30. 9 "Karjalan asian viime vaiheet", Karjala 11. 10 "Karjalan asia Kansainliiton neuvostossa", UA 10. 11 "Herra Brantingin 'varovaisuustoimenpide', Ilkka 16. 10 "Karjalan asia kansainvälisesti karilla", HS 4. 10 "Karjalan asia ja Kansainliiton neuvosto" och Maaseudun Sanomat 7. 10 "Itä-Karjalan kysymys". De socialdemokratiska tidningarna kommenterade nästan inte alls det skedda (jfr s. 151 och s. 160). Arbetarbladet accepterade dock den svenska förklaringen (8. 10 nyhetskommentar), medan Voionmaa tolkade Brantings handlingssätt som de borgerliga tidningarna (Rd 1923 prot. 1230).

[1] Söderhjelms telegram 2. 10. 23; Utr. utsk. prot. 18. 10. 23; UM:s cirkulärtelegram 29. 12. 23. — Den östkarelska frågan var likväl inte helt och hållet begravd. På förslag av Finlands delegation godkände NF:s generalförsamling en resolution, där möjligheten av "en under kommande förhållande möjliggjord tillfredsställande lösning" antyddes. Tillsammans med den av rådet godkända rapporten gav deklarationen Finlands regering möjlighet att på nytt ta upp frågan då ett lämpligt tillfälle yppade sig. Se t.ex. protokoll från Finlands NF-delegations sammanträden 6, 7, 10, 11 och 17. 9, JHVS k. 35. De borgerliga tidningarna var nöjda med det uppnådda resultatet med undantag för Ilkka (16. 9 "Karjalan kysymys kansainvälisesti karilla") och delvis Hbl (27. 9 "Nationernas Förbund"). Se t.ex. Suunta 29. 9 "Karjalan kysymys Kansainliitossa", US 28. 9 "Itä-Karjalan asia kansainliitossa", Iltalehti 25. 9 "Karjalan kysymystä", UA 26. 9 "Kansainliitto säilyttää ohjelmassaan Karjalan asian", SvPr 26. 9 "Folkförbundet och karelska frågan" och HS 23. 9 "Karjalan asia Kansainliitossa". De socialdemokratiska tidningarna kommenterade inte avgörandet.

[2] AB 8. 10 "Den karelska episoden i Geneve". Se även samma tidning 24. 9 "Karelska frågan inför folkförbundet" och 3. 10 "Ljus över Karelfrågan" samt å andra sidan Tiden 1923 s. 383—384.

[3] SvM 6. 10 "Gifter verkar". Se även samma tidning 9. 10 Reflexer samt SvD 5. 10 "Ränker och hot" (Ahnlund); och 8. 10 Pressfronterna; StD 8. 10 "Oro i öster"; AB 10. 11 "Lawrovaffärens lärdomar"; NDA 6. 10 "Sovjetstjärnans blinkningar" och 9. 10 Dagens diskussionsämnen; Öster-

Vennola framförde den 2 juni i en intervju med Åbo Underrättelser förhoppningen, att "också i Östersjöproblemen Nordens folk kunde finna gemensamma uppgifter". Detta var dock för den svenska högerregeringen en lika övermäktig uppgift som att stöda Finland i den östkarelska frågan.

I Stockholm betvivlade man hela tiden de baltiska staternas möjligheter att bevara sin självständighet och man ansåg dem även i inre avseende synnerligen instabila. Å andra sidan trodde man inte heller att de nya staterna ökade sin trygghet genom att söka stöd hos stormakterna och genom att upprätthålla spända relationer till Sovjetunionen. Sedan undertecknandet av Warszawaavtalet hade visat att ett randstatsförbund var en reell politisk möjlighet, blev Sveriges baltiska politik något mera aktiv. Målet blev att hindra stormakterna, främst Frankrike genom Polens förmedling att "indraga och utnyttja [randstaterna] i motsättningar som ligga Östersjömakternas verkliga intressen fjärran". Sveriges regering var dock inte beredd att gå särskilt långt i denna sin verksamhet, och den inhemska opinionen pressade den inte heller till aktivitet. Under pressens debatt om "Östersjöpolitiken" riktade sig kraven på samarbete endast mot Finland; beträffande de baltiska staterna talades det just inte om annat än kulturellt och ekonomiskt samarbete, i fråga om Polen knappast ens om detta.[1]

Den svenska utrikesledningens varsamhet framträdde på våren 1923, då ministern i Riga Torsten Undén för Höjer föreslog ett initiativ för att få till stånd en tysk-sovjetisk garanti för de baltiska staternas självständighet, till vilken England, Sverige, Danmark och Finland eventuellt kunde ansluta sig. I sitt av Hederstierna godkända svar sade Höjer, att ett samarbete mellan Tyskland och Sovjetunionen inte låg i Sveriges intresse, emedan det kunde leda till beroende av endera eller båda. Tyskland kunde även tänkas offra de baltiska länderna om ett lägligt tillfälle uppstod, för att som gentjänst uppnå fördelar på annat håll. En eventuell anslutning till garantin från svensk sida skulle åter medföra stora risker på grund av de baltiska staternas såväl utrikes- som inrikespolitiskt osäkra framtid. Eftersom Sveriges resurser inte ens räckte till för ett försvarsförbund med Finland, kunde inget som helst ansvarstagande för de baltiska staternas oavhängighet komma i fråga. Polens Stockholmsminister fick i maj ett lika negativt svar av Hederstierna. Ministern hade uttryckt önskemålet, att Sverige skulle bedriva en "möjligast aktiv" Östersjöpolitik och hänvisat till möjligheten, att detta skulle underlätta ett förstärkande av det svenska försvaret.[2]

götlands Dagblad cit. Soc.D 8. 10; St-T 7. 10 "Den finsk-ryska Janina-affären"; DN 9. 10 "Grannsämjan i Karelen" (Lindberger); Soc-D 5. 10 nyhetskommentar och 8. 10 samt 9. 10 Pressröster; FDP 9. 10 "Karelens farliga granne i väster".

[1] Cit. Redogörelse 1923 s. 66. Se även dens. 1924 s. 59—64 och 82 samt 1925 s. 81 och 104. Beträffande pressen se t.ex. de på s. 139 och 165 i noterna 1 och 2 anförda artiklar och Hannes Skjöld: "Baltisk politik", Tiden 1922 s. 463—472.

[2] Undén till Höjer 10. 2, Höjers VPM rörande tysk-rysk garanti för de baltiska staternas självständighet 27. 4 och odaterat brev till Undén samt Hederstierna till Anckarsvärd 28. 5, HP 20 C. I sitt

I oktober 1923 tog Undén ett nytt initiativ och fick Hederstiernas godkännande av detta — men det avvek mycket riktigt betydligt från det föregående. Efter regeringsskiftet i Warszawa på sommaren föreföll den polska utrikespolitikens inriktning att ha förändrats (s. 147), vilket väckte en viss oro inom de baltiska staternas regeringar. Vid samma tid framfördes i regeringskretsar i dessa länder kritiska åsikter om den franska politiken, närmast med anledning av Ruhr-ockupationen.[1] Med hänvisning till dessa omständigheter och emedan tecken tydde på att Litauen börjat närma sig Lettland och Estland, som förberedde en inbördes allians, föreslog Undén sin regering, att Sverige skulle uppmuntra dessa tre länders samarbetssträvanden. En sådan utveckling vore fullt i överensstämmelse med målsättningarna för Sveriges östersjöpolitik. Det kunde tänkas leda till ökad trygghet för de baltiska länderna, utan att stormakterna eller Polen var inblandade. Även Finland skulle stå utanför det påtänkta samarbetet. Hederstierna tog också upp saken med Estlands minister endast en vecka efter Undéns brev. Han konstaterade, att ett ekonomiskt samarbete mellan Estland, Lettland och Litauen, vilket skulle leda till närmande även på det diplomatiska området, var i överensstämmelse med de svenska intressena. Svenskarna fortsatte även under de följande åren sin verksamhet i denna riktning.[2]

Hederstiernas ställningstaganden under år 1923 visar, att Sverige strävade att stöda de baltiska länderna på helt andra sätt än Finland gjorde. Det undvek noga allt diplomatiskt och militärt samarbete med dem, försökte isolera dem från stormakterna och Polen och uppmuntrade — dock inte offentligt — dem att utveckla samarbetet sinsemellan. Detta program gav inget rum för Finland som en förenande "länk" mellan Skandinavien och Balticum, vilket man hade talat om i Helsingfors sedan år 1919.

I sin baltiska politik hade Sveriges utrikesledning hela tiden alla opinionsriktningars stöd: några krav på militärt eller diplomatiskt samarbete framfördes inte. Vad Finland beträffar var läget däremot ett annat och detta kom till synes i den svenska pressens ställningstaganden till finländarnas orienteringsdebatt.

Högerpresser och de försvarsvänliga liberala tidningarna som hade krävt militärt samarbete i någon form, var besvikna över regeringen Tryggers passivitet. Svenska Dagbladet påminde rentav om Hederstiernas uttalande vid riksdagen 1920 om de krav som Finland i egenskap av buffertstat ställde på

brev till Undén sade Höjer att Hederstierna var "benägen att dela mina betänkligheter beträffande de ifrågasatta kombinationer över huvud och beträffande ett svenskt deltagande vid en eventuell garanti". Huruvida detta även inbegrep syftning på Finland är svårt att avgöra. Se s. 113 not 1 och Lönnroth s. 65.

[1] Se t.ex. Undéns rapporter 17. 6, 19. 7, 24. 7 och 2. 8, HP 20 C.

[2] Undéns rapport 23. 10 och Hederstierna till Undén 31. 10, HP 20 C. Se även Marks von Württemberg till Undén 17. 1. 24, HP 20 C, Redogörelse 1924 s. 82 och 1925 s. 104 samt Undén VII s. 220—221 och Lönnroth s. 75—76.

Sverige (s. 142). Å andra sidan klandrade tidningen även finländarna: en politik som ledde till åtgärder i stil med Riga-beslutet passade inte ihop med det skandinaviska samarbetet. Aftonbladet och Nya Dagligt Allehanda nämnde dessutom den ovilja mot nära relationer med Sverige, som uppträdde särskilt inom agrarförbundet, men även inom framstegspartiet och samlingspartiet. Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning såg däremot fel endast hos den svenska regeringen och i folkets passivitet — det var alltså inget under, att den var den svenska tidning som oftast citerades i Finland.[1]

Vänstertidningarna avvisade alltjämt alla planer på militärt samarbete: detta behövde enligt deras åsikt ändå inte innebära likgiltighet. Men den svenska utrikespolitikens huvuduppgift var att bevara de goda relationerna med den stora grannen i öster och detta mål uppnåddes inte med militärpolitiska medel. Det innebar snarare ett uttryck för denna uppfattning än en konkret plan, att Social-Demokraten åter riktade en rekommendation till Finland och de baltiska länderna att inleda fredligt samarbete med Sovjetunionen. Tidningen meddelade själv att Sverige var redo till ett dylikt samarbete. I gemen önskade vänstertidningarna ett fördjupande av de svensk-finländska kontakterna på det "kulturella och ekonomiska området", som frasen lydde. För ett diplomatiskt samarbete såg de inte andra objekt än det redan förut föreslagna NF-samarbetet. Man beklagade randstatspolitiken, men man ville inte, lika litet som våren 1922, fördöma denna. Dagens Nyheter, som gick längst i detta avseende, framhöll uttryckligen, att denna politik inte ställde hinder för finländarnas närmande mot väster.[2]

Den "vita terrorn" i Finland efter inbördeskriget hade enligt den svenska vänsterns åsikt utgjort ett hinder för samarbete mellan länderna, men redan vid ingången till 1920-talet sköts detta ämne åt sidan. Efter lösningen av Ålandskonflikten var det utom kommunisternas tidningar endast några socialdemokratiska organ som då och då skrev om Finlands bristfälliga demokrati.[3] Sommaren 1923 gavs de svenska vänstertidningarna dock igen anledning att ifrågasätta skötseln av inrikespolitiken i grannlandet, då Kallios rege-

[1] SvD 28. 7 och 16. 8 Pressfronterna samt 28. 8 "Sverige och Finland" (Ahnlund); AB "Finland i det anglosachsiska blocket", 19. 8 "Finlands utrikesminister", 30. 8 "Finland — randstaterna — Sverige" och 10. 9 "Nyttig självrannsakan"; NDA 12. 9 "Social-Demokratens 'fredsaktivism' åt öster"; St-T 14. 8 "En sill i kapprock" och 23. 10 "Sveriges läge"; GHT 11. 7 "En senare omsorg", 2. 8 "Stormvaringen" och 24. 8 "Finlands kurs" (alla av Segerstedt).

[2] DN 1. 8 "Sverige och England" (Wickman), 25. 8 Pressgrannar (Dehlgren), 10. 9 "Finsk orientering" (Dehlgren), 13. 9 Pressgrannar (Lindberger) och 29. 9 "Balticum som svensk marknad" (Lindberger); UNT cit. SvD 18. 7; Västmanlands läns tidning cit. St-T 16. 8; SvM 2. 7 "Sverige och Finland-Ryssland" och 1. 8 "Storpolitiska drömmar"; Soc-D 6. 8 "Östersjöpolitik", 12. 9 "Fredsaktivism åt öster" och 27. 10 "Rappe junior".

[3] En typisk kommunistisk bedömning är FDP:s ledare 10. 2. 22 "Fascismen i Finland". I de socialdemokratiska tidningarna kom kritiken främst till synes i nyhetsrubrikerna, sällan i ledarna. I de sistnämnda begagnades någon gång orden "Vit-Finland" och "vit-finsk". Soc-D 12. 7. 22 "Det finska valet" och 2. 10. 22 "Finska politiska polisen och Sverige" samt Arbetet 3. 1. 22 "Finsk aktivism och svensk".

ring i augusti lät häkta Socialistiska arbetarpartiets riksdagsmän och övriga funktionärer och indrog partiets tidningar. Åtgärden understöddes av den borgerliga opinionen i Finland. Särskilt nöjd var Uusi Suomi. Den hade under hela juli månad krävt radikala åtgärder för att undertrycka kommunismen, Sovjetunionens "trojanska häst", och hade i detta syfte — visserligen med svag framgång — bl.a. för Skandinavien och Balticum föreslagit samarbete med Finland.[1] De socialdemokratiska och några av de liberala tidningsorganen i Sverige, i synnerhet Dagens Nyheter, ansåg häktningarnas juridiska grund svag och åtgärden dessutom politiskt oklok. Trots att bara någon enstaka socialdemokratisk tidning vid sidan av Svenska Morgonbladet sammankopplade det skedda med samarbetsdiskussionen, ökade den finländska regeringens åtgärder knappast den övriga vänsterns vilja till närmar förbindelser med grannlandet.[2] Vad högern beträffar förhöll det sig snarare tvärtom: "I Finland står man händelserna tillräckligt nära för att se verkligheten sådan den är", skrev t.ex. Svenska Dagbladet.[3]

Att en högerregering kom till makten i Sverige förändrade inte arten av relationerna mellan Finland och Sverige. I den östkarelska frågan och i fråga om inställningen till de baltiska staterna hittade man ingen bas för samarbete. Inte heller fanns det några förutsättningar för ett sådant inom den militära sektorn i Nationernas förbund — detta visas av de bägge regeringarnas ställningstaganden till Cecils förslag under sommaren 1923. Ändå hade Söderhjelm önskat initiativ från högerregeringens sida just för att åstadkomma ett militärt samarbete. Han

[1] Rörande anhållandena se Jutikkala s. 34 och Blomstedt s. 442. Beträffande Uusi Suomi se på s. 146 i not 1 nämnda artiklar.

[2] Enligt Social-Demokraten fördes i Finland ett fortsatt "latent inbördeskrig" mot kommunisterna (7. 8 "Det latenta inbördeskriget", 11. 8 "Ett tidstecken" och 18. 8 "Rättsordning och demokrati"). Se även Arbetarbladet 11. 8 "Förföljelserna mot de finska kommunisterna", Norrländska Social-Demokraten cit. Soc-D 10. 8 och riksdagsman Christensson i Ny Tid (cit SvD 12. 8). Skånska Social-Demokraten (cit. DN 9. 8) skrev i samma anda som SvM (8. 8 "En farlig väg"). Bland de liberala tidningarna kritiserade även DN (7. 8 "Oro i Finland" och 12. 8 Pressgrannar, båda av Lindberger), Nya Värmland (cit. FDP 8. 8) och redaktör Spångberg i en cirkulärartikel distribuerad till landsortstidningarna Kallios regering. För kommunisterna se FDP 8. 8 "Vitfinska terrorn och svenska prässen".

[3] Cit. SvD 15. 8 Pressfronterna. Se även samma tidn. 12 och 16. 8 Pressfronterna. Även AB (6. 8 "Räfsten i Finland", 7. 8 "Räfsten mot Finlands kommunistparti" och 11. 8 "Den finska regeringens ingripande") och Sydsvenska Dagbladet (cit. DN 8. 8) försvarade kraftigt regeringen Kallio. Åtgärden godkändes på ett något försiktigare sätt av NDA (7. 8 Dagens diskussionsämnen) och StD (13. 8 "De röda i Finland"). St-T (12. 8 På tapeten) ville inte fatta ståndpunkt, medan den liberala Karlstadstidningen (cit. SvD 10.8) försiktigt godtog arresteringarna. — Tidigare hade Norrköpings Tidningar (3. 10. 22 "De finska rödingarna i Sverige") och SvD (7. 10. 22 "En dada") ansett den finländska regeringens hårda politik mot kommunisterna vara en faktor som främjade samarbetet. Å andra sidan skrev NDA flera gånger vid tiden för Warszawa-avtalet, att Finland var "ultrademokratiskt" och ansåg (27. 5. 22 "Finland och Sverige") att samarbetet försvårades av, att det i grannlandets parlament satt 90 socialdemokrater, som "lutade åt bolsjevismen" och "agrarer, som kunde vara mera västerländska".

hade dock inte i tillräckligt hög grad tagit i betraktande de svårigheter, som förorsakades i detta avseende redan av den svenska försvarsfrågan. Tryggers hela regeringspolitik vilade på tanken på en borgerlig front, och denna var omöjlig på grund av liberalernas attityd, om högern samtidigt försökte driva fram ett militärt samarbete med Finland. Söderhjelm medgav också själv på sommaren, att han hade varit alltför optimistisk: blotta tanken på "förberedande konversationer" skulle "mötas av den hetsigaste opposition på vänsterhåll" och konversationerna skulle inte kunna inledas utan hörande av riksdagens utrikesnämnd. "Där åter går det knappast igenom".[1]

I slutet av sommaren började Söderhjelm småningom ge upp allt hopp. Enligt hans åsikt var talet om Finlands "skandinaviska orientering" ett tal om "påvens skägg" så länge man i Sverige inte ville höra talas om den och så länge utrikesledningen i Finland inte var "benägen att ta de ringaste steg i denna riktning". Huvudet på spiken slog ministern dock först med konstaterandet, att "alla tala om 'orientering', men ingen frågar sig ens vari den egentligen skall bestå". Detta faktum innehöll i själva verket också orsaken till, att Söderhjelm inte heller hade lyckats i sina ansträngningar att åstadkomma ett svenskt riksdagsmannabesök i Finland och att hans än en gång upptagna tanke på ett statsbesök definitivt förföll. Å andra sidan hängde båda dessa frågor samman även med språkfrågan, som ständigt var på tapeten i Finland. Enligt Söderhjelms uppfattning var det just den av språkfrågan förorsakade "finska nationalismen och den desperata finlandssvenska radikalismen", som på finländskt håll var huvudorsaken till att samarbetsplanerna skrinlades.[2]

[1] Anteckningar 19. 8. 23.

[2] De två första citaten ur Anteckningar 19. 8 och den tredje ur Anteckningar 18. 6. Se även Anteckningar 9. 9, WSS k. 2.

2.5. Finska och svenska

I Finland "finnes visserligen en kulturellt högtstående och därför länge ledande svensk minoritet, men . . . befolkningens stora huvudmassa tillhör en annan, mot denna minoritet f.n. av olika grunder i ganska starkt motsatsförhållande stående ras". På detta sätt karakteriserade den svenska regeringen i början av år 1922 den motsättning, som enligt dess uppfattning var en av de beständiga faktorer som påverkade Sveriges Finlandspolitik.[1]

Just vid denna tidpunkt höll man i Finland på att uppnå en etapp i språkstriden. Regeringsformen av år 1919 hade uppbyggts på principen om strikt jämlikhet mellan språken, i det att både finska och svenska där fastslogs som landets nationalspråk. Som komplettering till regeringsformen hade riksdagen hösten 1920 godkänt och presidenten påföljande vår stadfäst de s.k. språklagarna, vilka dock inte tillfredställde de svenskspråkiga. Sommaren 1920 framlade regeringen en ny proposition. De lagar denna innehöll godkändes i början av följande år utan stora meningsskiljaktigheter. Inom svenska folkpartiet började nu divergenser framträda, ty de i språkfrågan moderata — främst i södra Finland bosatta, företrädare för den s.k. kultursvenskheten samt industri- och affärsmannakretsar — började alltmera tvivla på ändamålsenligheten hos det som under de föregående åren hade blivit målsättningen, nämligen självstyrelse för de svenskspråkiga. Ett skäl till splittringen var också det taktiska samarbete med socialdemokraterna i riksdagen som de radikala — vilka företrädde den s.k. bygdesvenskheten, mest från Österbotten men också de nyländska "östsvenskarna" — vilka hade majoriteten i partiledningen och riksdagsgruppen, hade bedrivit. De moderata, vilka ideologiskt var mera konservativa än radikalerna, betonade det borgerliga samarbetet och ävdade, att partiledningens politik förde de svenskspråkiga in i en ofruktbar isolering. Den gemensamma strävan att få garantier för den svenskspråkiga folkdelens nationella fortbestånd hölls dock mestadels motsätt-

[1] Redogörelse 1922 s. 111. Denna karakteristik härrör från en promemoria som Höjer hösten 1921 utarbetat beträffande Finlandspolitiken (VPM angående Sveriges politik gentemot Finland 20. 9. HP 1 Af). Höjers text är emellertid ändrad i vissa väsentliga punkter, varför den version som uppträder i regeringens redogörelse torde kunna sägas motsvara Brantings uppfattning. Höjer ansåg minoriteten vara "av rent svensk härstamning" (Branting: "svensk") och formulerade sig om motsättningen sålunda: "i stor utsträckning . . . avogt stämd [främmande] ras" (Branting: "f.n. . . . i ganska starkt motsatsförhållande stående [annan] ras".

ningarna under ytan. Först under första hälften av 1924 blev konflikten verkligen öppen.[1]

Partiets splittring hade även i någon mån utrikespolitisk betydelse. De mest radikala hade under inflytande av Ålandsfrågan — dock utan att lyckas — krävt att hela den svenskspråkiga folkdelens ställning skulle lösas på internationell basis och hade hela tiden varit mera benägna att vädja till Sverige (s. 201), de moderata åter hade hållit före att problemen borde lösas inom landets gränser.[2] Den allmänna inställningen till de finskspråkiga borgerliga partierna återspeglades också i inställningen till randstatspolitiken: de flesta av dem som understödde försvarsförbund och överhuvudtaget samarbete med grannarna i söder var moderata, de flesta av motståndarna radikala.[3] Ett gemensamt drag för båda grupperna var dock ett kraftigt betonande av de nordiska förbindelserna vid diskussionerna kring utrikespolitiken.

De svenskspråkigas isolationsrörelse var enligt deras egen uppfattning i huvudsak dikterad av självbevarelsetvång: man trodde att de finskspråkiga byggde framtiden på den utgångspunkten, att det svenska språket skulle försvinna i landet. Strävanden i riktning mot ett enspråkigt Finland hade nog framträtt redan under förtrycksperioden, men den egentliga äktfinska rörelsens kampperiod började först år 1923. Dock var rörelsens uppkomst uppenbarligen endast delvis en reaktion mot "östsvenskheten", dess rötter sträckte sig längre bakåt i tiden. Ett av äktfinskhetens problem var att få partipolitiskt understöd: endast agrarförbundet gav sitt principiella stöd åt enspråkigheten. Samlings- och framstegspartit var klart moderatare, för att inte tala om socialdemokraterna, vilka fördömde all språkhets. Trots detta var samlingspartiets och framstegspartiets motsättning till de svenskspråkiga klar: fastän dessas insats i självständighetskampen och Ålandsfrågan erkändes, ville man inte acceptera något autonomt "Svensk-Finland". Redan själva språkstriden, men särskilt det stöd för de svenskspråkiga som gavs från andra sidan Bottniska viken, förorsakade hos de finskspråkiga borgerliga partierna en attityd av motvilja mot allt svenskt och denna avspeglades även i de finländska regeringarnas politik gentemot Sverige.[4] De finskspråkiga stannade emellertid endast sällan inför frågan, vilka det var

[1] Om självstyrelsetankens utveckling och åsiktstvister bland de svenskspråkiga se v. Bonsdorff; Nordström s. 33—55. Om språkstriden under självständighetstidens första år i allmänhet se Klinge 1964; Jääskeläinen 1964.

[2] Om detta närmare v. Bonsdorff, speciellt s. 229—266, 332.

[3] Då partiets riksdagsgrupp 2. 3. 1922 röstade om det av regeringen framlagda utkastet till försvarsförbund med randstaterna (s. 68, not 2), var de flesta av de moderata redo att godkänna det, medan en klar majoritet av motståndarna var radikala. Se Estlander Anteckningar 2. 3. 1922 samt notiserna om riksdagsmännens åsikter i *von Bonsdorffs* arbete. Hj. Procopé, som i riksdagsgruppen kraftigast talade för randstatsförbundet, var ett av de moderatas ledande namn. För pressens del kan samma sak konstateras beträffande det av Amos Anderson ägda Hufvudstadsbladet (s. 96): v. Bonsdorff s. 312, 317—318. — Beträffande de radikalas uppfattning om utrikespolitikens avgörande betydelse för språkfrågan se G. v. Wendts inledningsanförande "Vår nationella fråga såsom faktor i utrikespolitiska avgöranden" vid partidagen 25—26. 3. 22. Partidagen 1922, protokoll.

[4] Om idéströmningarna bland de finskspråkiga och de olika partiernas språkpolitik se Klinge

som i Sverige bedrev den "inblandning i Finlands inre angelägenheter" som de kritiserade.

2.5.1. *Samarbetet mellan två sändebud*

Den svenska utrikesledningen ingrep under år 1921 och 1922 inte i språkstriden i Finland och vid de tillfällen, då dess åtgärder på något sätt tangerade tvisten, hade de finskspråkiga ingen anledning till missnöje. Genast i början av sin tid som statsminister — då neutraliseringsfördraget slutgiltigt hade avfört Ålandsfrågan från dagordningen — redogjorde Branting offentligen för principerna för sin Finlandspolitik. Enligt hans uppfattning förelåg det inte längre några hinder på vägen mot "bättre samförstånd". Riktande sina ord i lika mån både till rikssvenskar och finländare sade han med hänsyftning på språkfrågan, att de förra kanske hade varit "alltför bundna av gångna tiders traditioner". "Lyckligast vore, om vi, med bevarande av blodsbanden till det svenska elementet, icke stannade därvid, utan försökte utsträcka samförståndet till hela denna nya, unga fria stat, som har uppstått vid vår gräns".[1] Svenskarna borde erinra sig, att Finland "i närvarande stund främst uppbäres av och i framtiden än mera kommer att uppbäras av det finska folkelementet".[2]

Branting trodde inte att svenskheten skulle komma att bestå i Finland: den skulle oundvikligen komma att försvinna. Det var endast att hoppas, sade han till Söderhjelm, att samarbetet till dess hade hunnit bli så intimt, att "ej ens då bandena slitas".[3] Avdelningschef Höjer kunde däremot omöjligt tänka sig ett nära samarbete utan de svenskspråkiga: skillnaden mellan läggningen hos den finskspråkiga delen av Finlands folk och det svenska folket var alltför stor. Olikheten mellan honom och Branting var så betydande, att Höjer i Brantings

1964; Klinge 1966; Klinge 1968, särskilt s. 28—29, 49—59 och 90—96; Puntila s. 133—135 och 141—142.

[1] Vaasa 17. 12. 1971. Vaasa hade den 16. 11 ("Meri välissä") skrivit (på basen av en ofullständig nyhetsnotis) att den svenska statsministern speciellt hade betonat de svenskspråkigas medlarställning. Brantings strävan att undvika att nya konfliktämnen uppstod visas av att han befordrade den exakta texten till Vaasa, trots att den var den enda tidning, som hade dragit en slutsats i stil med den ovannämnda. Henriksson till Bagge 2. 12. 1921 och Bagge till Henriksson 15. 12. 1921, HP 1 Af.

[2] Redogörelse 1922 s. 111. Exakt samma omdöme återfinns i Höjers PM 20. 9. 1921 (VPM angående Sveriges politik gentemot Finland). I båda fallen konstateras i samma ordalag, att det inte fanns några förutsättningar för en svensk irredentapolitik, i Höjers PM dock med tillägget "även för det fall att den vore i och för sig önskvärd".

[3] Under denna diskussion, som fördes i slutet av maj 1922, betygade Branting "återigen med synnerligen styrka sin avsikt att arbeta med den finska staten och båda [språk] partierna". Söderhjelm Anteckningar 29. 5. Det är klart, att Söderhjelm inte underlät att nämna Brantings åsikter i sin följande rapport (8. 6). — Något våldsamt utplånande av svenskheten, d.v.s. ett indragande av minoritetsrättigheterna, godkände han dock inte. Se Brantings PM om ett samtal med norske ministern Wollebaeck 16. 11. 21, HP 1 S.

ögon måste ha framstått som olämplig på ministerposten i Helsingfors (s. 76), detta trots att avdelningschefen hösten 1921 hade uttalat som sin mening, att den nya ministern inte fick vara de svenskspråkigas "påräkneliga bundsförvant", utan att han borde sträva till samarbete med hela Finlands folk.[1] Att förverkliga detta program i praktiken hade också säkerligen blivit svårt för Höjer. Hans uppfattning om de finskspråkigas olika "lynne" och hans djupa pessimism i fråga om de svenskspråkigas framtid i Finland fick honom att även i Stockholm anse Elmquists försök att aktivera Sveriges Finlandspolitik som överflödiga.[2]

Elmquist, som i Höjers ställe blev minister, hyste mycket riktigt en rätt annorlunda uppfattning om språkförhållandena i Finland och dessas betydelse för relationerna mellan Finland och Sverige. Han var visserligen minst lika mån om Sveriges prestige som Höjer — det framgick t.ex. i samband med statsbesöksfrågan (s. 107, 108—106) — och gav finländarna den bilden, att förhållandet mellan de två länderna var det samma som före 1809[3]. Men i olikhet med Höjer ansåg Elmquist inte de finskspråkiga tillhöra en främmande ras. De var produkter av den svenska kulturen — trots att de inte alla själva erkände detta — för vilkas framtid Sverige hade att svara och med vilka samarbete var fullkomligt naturligt. Sverige fick givetvis inte glömma de svenskspråkiga — fastän dessa nog närmast själva bar ansvaret för sin dåliga ställning — ty om de ginge under, vore Finlands självständighet i fara. Men det enda verkligt effektiva sättet att stöda dem var ett möjligast omfattande skandinaviskt samarbete[4], som skulle få de finskspråkiga

[1] Citatet är hämtat ur Höjers VPM angående Sveriges politik gentemot Finland 20. 9. 21. Höjer hade under Ålandskrisen till den dåvarande ministern i Helsingfors, C.G. Westman, bl.a. anmärkt (brevkoncept 27. 8. 19, THS): ". . . har jag . . . aldrig gjort mig några illusioner om möjligheten av ett verkligt vänskapligt och förtroligt förhållande mellan Sverige och Finland. Därtill finnes en alltför radikal motsättning mellan svenskt och finskt lynne . . . Att man i Finland icke tål svenskar har jag vetat i 20 år. "Höjer såg också till, att den svenska regeringen i sina noter under Ålandskonflikten inte glömde hänsyftningar på finlandssvenskarnas ställning. Se kopia av brev till C. G. Westman 14. 6. 19, THS. Höjers uppfattningar kan inte ha varit Branting obekanta. Om Höjers inställning till språkfrågan se även s. 168, not 1 och s. 170 not 2.

[2] I sitt meningsbyte med Elmquist hösten 1922 om Sveriges Finlandspolitik konstaterade Höjer sig vara av olika åsikt med denne kanske klarast i fråga om sin bedömning "av det finska folkets lynnesart och framtid" (koncept till brev till Elmquist 6. 11, THS). Se även s. 112—113 och där anförda källor. Avdelningschefens fördomsfulla inställning till språkfrågan i Finland visas i själva verket också av att Iltalehtis artiklar hösten 1922 till förmån för den "skandinaviska orienteringen" föranledde honom att skriva till Elmquist, "att därest [det av tidningen framförda tänkesättet] verkligen behärskar mera vidsträckta kretsar inom den finskt-finska befolkningen verkliga förutsättningar synas förefinnas . . .". Brev till Elmquist 20. 11. HP 1 Af.

[3] "Elmquist uppträdde som landshövdingen i ett till riket Sverige hörande län med namnet Finland." Intervju med minister Numelin 29. 6. 66. Se även likartade karakteristiker av Borenius och Ester Ståhlberg, Söderhjelms Anteckningar 23. 1. 23 och 2. 4. 24.

[4] "Elmquist, det dåvarande Sveriges främste streber, var en doktrinär liberal, som ansåg att de nordiska länderna inte skulle försvara sig på annat sätt än genom att inge den civiliserade världen den uppfattningen att de stod på en så hög kulturell ståndpunkt att det vore helgerån att hota deras självständighet." (Helsingfors-legationens pressattaché 1923—1924) professor Björn Collinder till författaren 19. 11. 1967. I ett brev (till Palmstierna 2. 4. 25, kopia HES) karakteriserade Elmquist Sveriges utrikespolitik på följande sätt: den borde "åter med framgång fylla sin historiska mission, låt

att uppfatta tvåspråkigheten och den svenska folkdelens existens som en fördel och inte som en nackdel. Det värsta hindret för samarbetet var enligt Elmquists åsikt, i ljuset av erfarenheterna från våren 1922, den "kallsinnighet och avoghet" som på västra sidan av Bottniska viken hystes mot Finland — den opinion som företräddes av Höjer och Stockholms-Tidningen. Den drev finländarna — båda språkgrupperna — in bland randstaterna och med tiden med dessa i fördärvet.[1]

Elmquist inledde sin ministerperiod på ett lyckat sätt: accentueringen i intervjuer och vid överlämnandet av kreditivbrevet av de uppfattningar som Branting hade framfört på hösten om samarbetet mildrade säkert den bitterhet man i Finland kände mot Sverige på grund av Åland och gav honom de finskspråkigas förtroende.[2] Detta var Söderhjelm säkerligen nöjd med: han hade såväl för Branting som för Elmquist betonat att det viktigaste vore, att den nye ministern inte "visade någon preferens med det svenska elementet hos oss och betraktade det andra mer eller mindre som luft eller som något ringare". Även om Söderhjelm något betvivlade Elmquists förmåga att inte stöta de finskspråkiga, gick det lätt för honom att stå i samarbete med denne. De hade en likartad liberal världsåskådning och framför allt ett gemensamt mål: att göra Finland till en del av den nordiska stats- och kulturkretsen. För Söderhjelm var detta dock inte bara ett mål, utan även ett medel, ett medel att höja det tvåspråkiga Finlands enhetliga kultur till europeisk nivå — ett mål som han förut i egenskap av vetenskapsman och kulturpolitiker hade arbetat för. Randstaterna hade i detta hänseende ingenting att erbjuda Finland, och Söderhjelm accepterade därför inte ett samarbete med de sydliga grannarna av en art som kunde leda till att Finland drogs över en kam med dessa. Randstatspolitiken var även i övrigt farlig, ty den förstärkte finskhetsrörelsens negativa drag, den mot allt svenskt avoga och därmed från Skandinavien isolerande inställningen — dessa drag var orsaken till att han själv hade blivit främmande för denna rörelse.[3] Söderhjelm underströk gång på gång både i brev och samtal för finskspråkiga politiker, hur nödvändigt det var för Finland att ute i världen av sig självt skapa bilden av en skandinavisk kul-

vara under andra och enbart fredliga former, såsom den ledande staten vid Östersjön och dess nuvarande och framtida mission att med sin höga kultur och sitt goda försvarsväsen utgöra den förnämsta fredsfaktorn i norra Europa och spärrhaken mot bolsjevismen."

[1] Dessa tankar framfördes av Elmquist i ett brev till Höjers nära vän, St-T:s chefredaktör Rinman 24. 5. 22, Rinmanska saml. k. 4. Se även på s. 112 i not 3 anförda källor.

[2] Elmquist gav en intervju bl.a. åt HS 6. 1 och hans tal vid ackrediteringstillfället publicerades av bl.a. Hbl 13. 1. Beträffande pressen se US 8. 1 "Suomi ja Ruotsi", Savo 10. 1 "Suomalais-ruotsalaiset suhteet" och Ilkka 17. 1 kåseri av "Iisakki". Hbl som representerade de moderata svenskspråkiga gav sitt erkännande åt de tankar som Elmquist framförde (5. 1 "Förhållandet mellan Finland och Sverige"), medan detta var klart svårare för SvPr som representerade de radikala (13. 1 "Två tal").

[3] Cit. Anteckningar 5. 1. 22. Om samtalet med Branting se ibidem 27. 11. 21 och 5. 1. 22. Om Söderhjelms dubier mot Elmquists se Söderhjelm till Ståhlberg 4. 9. 22, KJSS k. 31. Bokslutet med finskhetsrörelsen Anteckningar 8. 4. 22 och 19. 8. 23. Om Söderhjelm allmänt och om hans verksamhet för ministertiden Henning Söderhjelm 1920 passim och särskilt s. 163—164, 202.

turstat. Samtidigt försäkte han övertyga dem om att allt flera svenskar hade begynt uppskatta även den finskspråkiga kulturen i Finland.[1]

Söderhjelms försäkringar stod dock på lös grund så länge flera svenska tidningar öppet tog parti för de svenskspråkiga. Därför poängterade ministern fortsättningsvis också i samtal med svenska politiker och i synnerhet journalister, att de borde minnas att också den finskspråkiga kulturen i grunden var skandinavisk. Härvidlag betraktade ministern "östsvenskarna" som sina huvudvedersakare. Dessa använde sig av det offentliga ordet i Sverige som verktyg för drivandet av sina egna intressen. Deras aktivitet borde enligt Söderhjelms åsikt även i övrigt fördömas, eftersom den strävade att hindra uppkomsten av en enhetlig finländsk kultur och emedan den förstärkte radikalismen hos det andra språkpartiet.[2]

Detta gjorde att Söderhjelms huvudproblem var att se till att de svenska tidningarna fick balanserad information. Enligt hans uppfattning var de i alltför hög grad beroende av uppgifter som de fått av svenskspråkiga, antingen direkt eller via deras tidningar. Elmquist och han försökte få svenskarna medvetna om detta sakförhållande. Gemensamt underströk de också för stockholmstidningarna nödvändigheten av att sända egna korrespondenter till Helsingfors eller att åtminstone skaffa sig fasta finskspråkiga medarbetare. Beträffande sitt eget utrikesdepartement kunde Elmquist inregistrera ett framsteg, då han hösten 1922 fick en pressattaché som behärskade finska.[3] Söderhjelm hade å sin sida kritiserat Finska Notisbyrån och sitt eget utrikesministeriums pressbyrå för att dessa så gott som ingenting gjorde för att hindra att svenskarna fick en ensidig bild av Finland. Eftersom svenskarna hade svårt att följa med den finskspråkiga pressen, fick de mestadels kännedom bara om sådana uttalanden av finskspråkiga politiker eller sådana tidningsartiklar, vilka hade kritiserats av den andra språkgruppen. Söderhjelms aktivitet ledde i slutet av år 1922 till en överenskommelse om att översättningar av artiklar i finskspråkiga tidningar levererades från Finland till svenska utrikesdepartementets pressavdlening och till Tidningarnas Telegrambyrå (TT), som distribuerade dem vidare.[4]

[1] Ur Söderhjelms dagbok framgår, att han använde en stor del av tiden under Finlandsbesöken just för detta ändamål. Se även kopior av brev från Söderhjelm, WSS k. 3.

[2] Om Söderhjelms verksamhet i Sverige se t.ex. rapporterna 15. 10. 22 och 9. 1. 23, brev till Ståhlberg 27. 10. 22, KJSS k. 31 samt Anteckningar passim och särskilt 4. 9 och 15. 10. 22. Om Söderhjelms åsikter beträffande "östsvenskarna" se t.ex. Anteckningar 24. 12. 20, 17. 4. 21, 29. 5. 22 och 2. 8. 22. Söderhjelm var speciellt missnöjd med redaktör Ture Jansons (nyhets)"byrå", som praktiskt taget hade monopol på för förmedling av nyheter från Finland och vilken han ansåg vara "östsvenskarnas" propagandabyrå. Se t.ex. brev till Enckell (kopia, WSS k. 3) 12. 9. 22.

[3] Se t.ex. Söderhjelm Anteckningar 4. 9 och slutet av december 1922, samt brev till Ståhlberg 4. 9. 22, KJSS k. 31; Elmquist till Höjer 27. 11. 22, HP 1 Af och Karlén till Henriksson 2. 12. 22, HP 5 Af; brevväxlingen mellan Söderhjelm och Elmquist hösten 1922 och vintern 1923, WSBS och HES k. 13; Henrikssons PM 30. 7. 22 Rörande pressombud i Helsingfors, HP 90 I och Söderhjelm till Ståhlberg 4. 9. 22, KJSS k. 31. Attachén Karléns rapporter var grundliga och han levererade regelbundet översättningar av ett flertal finskspråkiga tidningars artiklar till UD. Se hans brevväxling HP 5 Af och HP 90 I, särskilt rapporten 13. 1. 23, HP 5 Af.

[4] Söderhjelm till Enckell 12. 9. 22 (kopia) WSS k. 3, rapporter 15. 10. 22 och 9. 1. 23 samt brev till Vennola 15. 2. 23, JHVS k. 1. Se även Karléns rapport 13. 1. 23, HP 5 Af.

2.5.2. *De finskspråkigas ställning i Västerbotten*

Söderhjelm och Elmquist hade, föreföll det, under senare hälften av 1922 nått en viss framgång i sina ansträngningar att neutralisera språkstridens skadeverkningar på relationerna mellan Finland och Sverige. Framstegen visade sig dock till stor del vara en chimär, då följande år gick in. Söderhjelm hade bl.a. redan sommaren 1921 fått en försmak av vad som komma skulle, då de finskspråkiga än en gång som motdrag till svenskarnas ingripande i språkstriden i Finland hade tagit upp frågan om de finskspråkigas ställning i Västerbotten (Norrbotten)[1].

De finskpråkigas ställning i Västerbotten diskuterades åren 1921—1923 i flera omgångar, men de viktigaste argumenten på bägge sidor förblev hela tiden oförändrade. I Finland hävdade man att en systematisk försvenskningspolitik bedrevs i Nordsverige. Den finskspråkiga befolkningen hade inte de rättigheter som tillkom en minoritet: inte skolundervisning på modersmålet, inte möjlighet att få ärenden handlagda på sitt eget språk i ämbetsverken, inte rätt att använda finska vid domstolarna. Svenskarna avvisade beskyllningen om försvenskning. Målet var tvåspråkighet, det var inte fråga om utrotande av finskan, utan om att lära ut svenskan. Befolkningen själv önskade detta och några klagomål från dess håll hade inte hörts av. Från Finland svarades på detta, att de finskspråkiga på grund av det förtryck de utsattes för inte vågade klaga och inte heller framföra sina verkliga åsikter. Svenskarna nekade till allt förtryck och slog fast, att de finskspråkiga i Västerbotten ansåg sig vara och ville förbli svenskar.[2]

Efter offentliggörandet av den åländska rapportörskommissionens rapport uttalade vissa svenska tidningar, främst högerorgan, att även de svenskspråkigas ställning i Finland kunde tänkas bli en internationell fråga och att Sverige inte för ålänningarnas skull fick glömma sina "stamfränder"[3]. Måhända var det skriverier av detta slag som föranledde Uusi Suomi att i juli 1921 ta frågan om de finsk-

[1] De finskspråkigas ställning i Västerbotten hade tagits upp även under Ålandsfrågans tid. Se s.175 och HS 8. 7. 21 "Ruotsin suomalaisten asia". Studenterna använde senare den västerbottniska frågan "som motaktion mot den äldre generationens skandinavism". Klinge 1968, s. 110—111.

[2] Se t.ex. Vennolas uttalanden till Hultman (Hultmans rapport 2. 9. 21, HP 21 Ab) och Elmquist (Vennolas anteckningar om samtalet med denne 27. 1. 23, JHVS k. 16), Vennola 1924 s. 283—285, v. Sydows uttalande till Söderhjelm (dennes Anteckningar 17. 8. 21), Karléns uttalanden till Koskimies och Erkko (dennes rapport 23. 9. 22 och 16. 10. 22, HP 5 Af) samt Elmquists uttalande till Vennola (Vennolas ovannämnda anteckningar). Se även t.ex. Kaleva 3 och 6. 7. 21 "Ruotsin suomalaisten oikeudellinen asema I—II" och K.N. Rantakari: "Väittely Ruotsin suomalaisista", Iltalehti 13. 7. 21 samt SvD 10. 7. 21 "Finland och Sveriges finnbygder" och Björn Collinder: "Finska Tornedalsbekymmer", SvT 1923 s. 254—261.

[3] Se t.ex. AB 23. 5 "Finn-Finland och Ålandsgarantierna" och 28. 5 "En tragisk mellanställning", StT 28. 4 "Ålandsfrågans omfattning", SvD 4. 5 "Finlands språklagar stadfästa "(Ahnlund) samt Västmanlands läns tidning och Eskilstuna-Kuriren cit. DN 29. 6 och K. Rob. Wikman: "Den östsvenska frågan", DNS 1921 s. 212—218, 252—266. Däremot meddelade sig t.ex. DN (28. 4 "Ålandsrapportörernas befogenhet", Wickman) motsätta sig internationell behandling av den finländska språkfrågan.

språkiga i Västerbotten till tals. Dess artiklar och vissa andra i helsingforspressen publicerade uppsatser väckte avsevärt uppseende i det svenska utrikesdepartementet och ledde till klagomål som framfördes till Söderhjelm.[1] Beskickningen i Stockholm hade då redan på eget initiativ hunnit uppmana sin regering att trycka på tidningarna i syfte att få slut på deras behandling av denna fråga, emedan den försvårade återupprättandet av vänskapliga relationer. Utrikesminister Holsti lovade att göra detta, då även Sveriges chargé d'affaires Hultman hade antytt skriveriernas skadliga verkningar.[2]

Då Hultman i början av september för statsminister Vennola uttryckte sin tillfredställelse över att den finländska pressen hade upphört med sina artiklar om Västerbotten, fick han till sin överraskning ett svar av helt annat slag än han hade fått av Holsti. Vennola anmärkte "på ett ivrigt och aggressivt sätt" att "dessa pressuttalanden ingalunda hade upphört" och att "frågan visst icke vore skaffad ur världen". I Västerbotten bedrevs "den hårdaste försvenskningspolitik", som "i Finland uppfattades såsom sårande för finsk nationalkänsla". Statsministern sade sig även tro, att saken skulle komma att tas upp i riksdagen.[3]

Vennolas svar till Hultman visar klart, hur de finsknationella synpunkterna påverkade hans bedömning av grannlandet. Men en likartad reaktion hade kunnat väntas även från Holsti utgående från den instruktion som han i november 1919 hade gett magister Lauri Merikallio, som då blev utnämnd till konsul i Haparanda. Den antifinska agitationen på Åland och "storsvenskarnas" verksamhet i Västerbotten visade enligt Holsti att varhelst ett svenskt och ett finskt folkelement står i beröring sinsemellan, "förtrycker svenskheten finskheten". "I århundraden har Finland utgjort Sveriges största politiska säkerhet utan att någonsin av Sverige erhålla någon verklig värdesättning . . . Nu har historiens blad dock vänts. I Finland reser sig finskheten snabbt till medvetande om sitt egenvärde och svenskhetens betydelse reduceras till den minoritetsställning som tillkommer den . . . Och nu bör även tryggandet av det finska befolkningselementets livsvillkor också på Sveriges eget område aktualiseras."[4]

[1] US 5. 7 "Ruotsin suomenkieliset asukkaat" och 26. 7 "Norrbottenin suomalaisten asia" samt E. Lampéns artikel "Ruotsalaista preussiläisyyttä", HS 26. 7. Se även Ilkka 12. 8 "Länsipohjan suomalaisia auttamaan", Saarijärven Paavo 31. 7 och 2. 8 "Suomalaiset Ruotsissa ja ruotsalaiset Suomessa I—II" samt på s. 174 i not 2 anförda artiklar. HS uttalade på ledarspalten (8. 7 "Ruotsin suomalaisten asia"), att man inte borde blanda sig i Västerbotten, emedan de därvarande finskspråkiga inte hade beklagat sig över sina förhållanden. Även Hbl (15. 7 "Till vilken nytta" och 27. 7 "Norrbottenfinnarna") fördömde skriverierna och Wrede vädjade till Erich, för att få denne att påverka Uusi Suomi (brev 27. 7 Erichska saml. ÅA). — Om den svenska regeringens reaktioner se Söderhjelms rapport 24. 8 och Hultmans rapporter 2. 8 och 9. 8, HP 21 Ab.

[2] Borenius' rapport 30. 7 och Söderhjelm Anteckningar från början av augusti. Se även Söderhjelms rapport 14. 9. Holsti sade till Hultman, att han var förvånad över Lampéns artikel (se föregående not) då han hade trott denne vara "hovsam och frisinnad". Hultmans rapport 12. 8, HP 21 Ab.

[3] Hultmans rapport 2. 9, HP 21 Ab. Se även s. 176 not 4.

[4] De den 19. 11. 1919 daterade direktiven (RHS k. 30) stadfästes i statsrådet den 11. 11 (Alkios dagbok 11. 11. 1919).

Att Holsti hösten 1921 inte gav Hultman ett svar i samma stil som Vennola avspeglar framför allt skillnaden mellan deras uppfattning om nationalitetsidéns konsekvenser för utrikespolitiken och överhuvudtaget olikartad syn på den internationella politiken. Vennola ansåg att folkets "historiska uppgift" var att bevara och utveckla den egna nationella kulturen. Därför borde även finnarna "säga ifrån, då skäl till detta finnes, att den finska nationaliteten förtryckes, om detta så skedde i Fjärr-Karelen, Ingermanland eller Västerbotten". Men detta var nödvändigt även för Finlands självständighets skull: denna var säkrad först då "idén om nationaliteternas rätt blir en levande kraft och ett erkänt rättesnöre vid ordnandet av folkens politiska ställning och inbördes relationer" (se s. 152). Utrikespolitiken borde baseras på kravet på denna idés förverkligande och främjande, och därför borde finnarna se till, att finskheten utomlands garanterades nationella rättigheter.[1]

Också Holsti hade rätt kraftigt framhållit den nationella självbestämmanderättens betydelse under världskriget och dess efterspel, men samtidigt hade hans åtgärder klart visat anpassning till omständigheterna. Med tiden tog pragmatismen överhanden och efter 1921 motiverade Holsti nästan aldrig sina utrikespolitiska ställningstaganden med det slags nationella synpunkter som Vennola hade gjort[2]. Hans föreställning om idealtillståndet för de internationella relationerna var även den en annan: den synes ha baserat sig på ett slags mellanfolklig solidaritet. Pessimismen på grund av att Warszawa-avtalet gick om intet och koncentrationen på verksamhten inom NF orsakade småningom en förändring av den konkreta målsättningen som Holsti, utgående från sin grunduppfattning, hade uppställt för Finlands utrikespolitik: ett genom NF förverkligat kollektivt säkerhetssystem trädde i stället för randstatsförbundet.[3]

Holstis och Vennolas olikartade svar till Hultman illustrerar också differensen mellan deras Sverige-politik i den situation som härskade hösten 1921: Vennola var mer obenägen till försonlighet. Ålandsfrågan hade gjort honom bittrare[4] och tydligen mindes han, som hade tillbragt våren 1918 i Finland, bättre grann-

[1] Se Vennola 1924, särskilt s. 311—339. Citaten är från s. 313, 318 och 320.

[2] Denna utveckling är tydligt skönjbar vid en jämförelse av Holstis promemorior, rapporter och uttalanden åren 1918—1924 och kommer i själva verket fram även i *Kalevi J. Holstis* arbete, trots att denne anser att någon förändring inte hade inträffat (s. 225).

[3] Sådana slutsatser kan dras på basen av Holstis rapporter från åren 1922—24 (UM 5 C 12 och UM 15 IX 3) och promemoriorna rörande Nationernas förbunds säkerhetssystem (t.ex. 14. 3. 22, RHS k. 25; 28. 6, JHVS k. 30; 27. 11. 23, UM 15 IX 27). Se även koncept till brev till Voionmaa 29. 2. 24, RHS k. 47. Pessimismen i fråga om randstatspolitiken framträder t.ex. i brev till Ståhlberg 26. 10. 23, KJSS k. 9 och Eero Erkko 29. 10. 23 (Släkten Erkkos samling).

[4] Då Söderhjelm i början av augusti varnade för att orsaka ytterligare svårigheter för Västerbottens skull, svarade Vennola bl.a. "att saken ännu helt säkert komme upp i riksdagen såsom ett slags repressalie för Åland", Anteckningar början av augusti. Så gick det också: Alkio hänvisade till de finskspråkiga i Västerbotten, då grundlagsutskottet behandlade de s.k. Ålandslagarna. Alkios dagbok 21. 10. — Om Holstis hållning i Ålandsfrågan i allmänhet se s. 66 och om hans i jämförelse med de övriga regeringsmedlemmarna försonligare Ålandspolitik se Alkios dagbok 11. 11. 19 och Barros s. 227.

landets dåtida politik — Holsti hade befunnit sig i London[1]. Då något stöd tydligen inte heller nu var att vänta från Sveriges sida, kan Vennola ha låtit sin fientlighet bryta ut i form av en anklagelse mot grannlandets regering. Holsti hade däremot redan från och med vintern 1921 fört fram sin samarbetsvilja och varit prononcerat vänligt mot Sveriges chargé d'affaires, bl.a. genom att informera denne bättre om Finlands utrikespolitik än andra länders sändebud[2]. Det är tämligen sannolikt, att Holsti, som allt klarare hade övergått till ett pragmatiskt tänkesätt, ansåg att det inte fanns något skäl att irritera Sverige — snarare tvärtom med tanke på randstatsförbundets inhemska kritiker — särskilt som han kanske ännu väntade sig att Finland skulle få stöd av sina sydliga grannar. Först efter det att Sveriges inställning till NF:s sanktionssystem klart hade framgått, blev Holstis inställning till grannlandet verkligt bitter.[3]

Efter hösten 1921 befattade sig den finländska utrikesledningen egentligen först i januari 1923 med den västerbottniska frågan, då den dåvarande utrikesministern Vennola vid ett samtal med minister Elmquist upprepade sina tidigare anklagelser. Valet av tidpunkt är intressant: på språkstridsfronten hade det varit relativt lugnt i ungefär ett års tid, men i november-december 1922 hade konflikten igen tillspetsats, i och med att lagen om grunderna för Helsingfors universitets organisation hade kommit upp till riksdagsbehandling (s. 184—185). Trots att det var av taktiska skäl som Vennola återkom till saken just i detta skede (s. 188—189), var han otvivelaktigt även — på grund av de informationer han hade fått från konsuln i Haparanda — övertygad om det berättigade i sina anmärkningar.[4]

Det svenska utrikesdepartementet var lika övertygat om hållbarheten av sin egen uppfattning som Vennola. En nyhet, publicerad av tidningen Kaleva i Uleåborg i december 1921, om oskälig utvisning av en finskspråkig åldring visade sig i

[1] Vennola hänvisade till Sveriges inställning våren 1918 vid ett samtal med den svenske direktören Sven Palme 12. 8. 1921. PM om detta samtal AA L 284/L 87410—14. Holsti förefaller däremot inte att ha påmint om denna omständighet efter år 1919.

[2] Se s. 66 samt Hultmans rapporter 10. 1, HP 1 Af, 25. 5 och 26. 7, HP 20 C, 11. 7, HP 20 A och 30. 8, HP 32 A samt telegram 4. 8 och brev till Höjer 3. 3, HP 20 C.

[3] ". . min pacifism kan inte stillatigande tillåta, att Sverige ensamt får nedskära sitt försvar, men att vi på Sveriges försorg ställas inför den ryska faran med storleken av våra egna försvarsanstalter som enda säkerhet. Också vi böra få komma i åtnjutande av nedrustningens välsignelser". Koncept till brev till Voionmaa 29. 2. 24, RHS k. 47. Sådana bedömningar av Sveriges politik framförde Holsti — av de tillbudsstående källorna att döma — inte under den senare delen av sin tid som utrikesminister.

[4] Vennolas anteckningar om sina samtal med Merikallio (20. 1, JHVS k. 49) och Elmquist (27. 1, JHVS k. 16). Ur Merikallios brev till Vennola 21. 2 (JHVS k. 30) framgår, att samtalet den 20. 1 hade inletts av Vennola, som hade frågat "på vilket sätt de fnskspråkiga förtrycks i Nord-Sverige". Se även Vennolas anteckningar 3. 10. 21, "J.E. Tuompolta saatuja tietoja Länsipohjan suomalaisten asemasta", JHVS k. 13. — Merikallio hade i mars 1922 föreslagit Holsti, att en person med teologisk utbildning skulle sändas till Nord-Sverige för att undersöka den finskspråkiga befolkningens religiösa förhållanden. Undervisningsministeriet svarade på UM:s förfrågan, att saken redan var besluten. Om detta närmare se UM Haaparannan konsulin kirjeenvaihto och s. 178.

ljuset av uppgifter, som landshövdingen i Norrbotten lämnade, synnerligen överdriven [1]. Något senare visade sig en artikel, som konsul Merikallio i april 1922 insände till Helsingin Sanomat om nedskärning av de finskspråkiga gudstjänsterna[2] icke hålla streck enligt en utredning som företagits av domkapitlet i Luleå. På hösten samma år tillbakavisade åter biskopen i Luleå de i en artikel i Uusi Suomi framförda beskyllningarna som grundlösa. [3]

Den svenska utrikesledningen betraktade de finländska ställningstagandena i den västerbottniska frågan som en inblandning i Sveriges inre angelägenheter, men ville just av denna anledning inte diskutera sakens detaljer med de finländska myndigheterna. Elmquist uppmanades endast att i eget namn för finländarna framhålla, att talet om försvenskningspolitik o.s.v. inverkade menligt på förhållandet länderna emellan.[4] Pressattachén Karlén fick däremot i uppdrag att framföra den svenska synen på frågan för finländska tidningsmän [5]. Å andra sidan betraktade man i Stockholm inte de finländska ställningstagandena som särskilt allvarligt menade: de ansågs uppenbarligen endast vara reflexer från språkstriden, som man inte ville blanda sig i[6]. Inte heller de svenska tidningar som skrev om saken — det var främst högerorgan — krävde radikala åtgärder, utan nöjde sig med att framföra sin förtrytelse [7].

I Finland hade skriverierna om Västerbotten ökat kraftigt under första halvåret — på grund av universitetsfrågan, såsom man på finskspråkigt håll själv medgav — och speciellt agrarförbundets tidningar med Ilkka i spetsen

[1] Bagges rapport 27. 12. 21, Höjer till Malm 2. 1. 22, Malm till Höjer 11. 1. 22, Höjer till Elmquist 14. 1. 22 och till Malm 14. 1. 22, HP 1 Af.

[2] HS 12. 4 "Ruotsalaistuttamisesta kirkollisellakin alalla" (andra ledare). Om identifieringen av skribenten se Merikallio till Vennola 21. 2. 23, JHVS k. 30.

[3] Domkapitlet i Luleå till UD 29. 4 och Höjer till Elmquist 4. 5, HP 21 Ab; Henriksson till Bergquist 21. 10. 22 och Bergquist till Henriksson 26. 10. 22, HP 21 Ab.

[4] Se Höjers förslag 15. 4. 22 (till t.f. utrikesminister Sandler) till instruktion för Elmquist med anledning av Merikallios artikel på våren (se not ovan), som t.f. utrikesminister Nothin godkände oförändrad (Nothins telegram till Elmquist 23. 4 och 26. 4 samt Höjers skrivelse till Elmquist 4. 5, samtliga HP 21 Ab).

[5] Karléns rapporter 23. 9. 22 (US, chefredaktör Koskimies), 16. 10. 22 (HS, chefredaktör Erkko), 15. 3. 23 (Koskimies) och 20. 9. 23 (Ilkka, chefredaktör Alkio samt chefredaktörerna för flera, på olika håll i landet utkommande tidningar) HP 5 Af samt 16. 8. 23 (Iltalehti, chefredaktör Olsoni och Ilkkas Helsingforskorrespondent Kaila) HP 90 I. Se även Karléns svar i US 14. 12. 22 med anledning av den tidigare på hösten i tidningen publicerade artikelserien (se ovan).

[6] Vennolas på hösten 1921 framförda åsikter omnämndes i förbigående för Söderhjelm (Anteckningar 18. 9 och rapport 14. 9). Om orsaken till att Elmqsist inte rapporterade om sitt samtal med Vennola i januari 1923 (han hänvisade visserligen i ett brev till Höjer 24. 2. 23 till detsamma, HP 21 Ab), se s. 189, not 1. Se även Henriksson till Marks von Würtemberg 3. 4. 23, HP 21 Ab.

[7] Se t.ex. SvD 10. 7. 21 "Finland och Sveriges finnbygder" (Ahnlund) och 20. 4. 22 Pressfronter; AB 24. 8. 21 "Svensk östersjöpolitik", 26. 10. 22 "Finnbygdsspörsmål" och 25. 2. 23 "Ett finskt uppslag"; NDA 29. 7. 21 nyhetskommentar och 18. 4. 22 Dagens diskussionsämnen; St-T 7. 8. 21 "Röster från Finland", 11. 7. 22 "Minoriteternas rätt" och 29. 12. 22 "En kulturfråga i höga Norden".

angrep den svenska regeringen[1]. Verkligt allvarligt blev läget dock först då Vennola vid framstegspartiets partikongress den 21 april offentligt hade framfört sin åsikt om de finskspråkigas ställning i Västerbotten. Finland hade på ett "frisinnat" sätt löst sin egen minoritetsfråga, och det hade rätt att kräva, att andra stater sörjde för sina finska minoriteter i enlighet med de "allmänna humana principer" som samtiden krävde. Det svenska utrikesdepartementet fäste visserligen till en början inte någon speciell uppmärksamhet vid detta uttalande; mest intresse väckte talets allmänna ton, vilken tolkades som en återspegling av ett ännu kyligare förhållningssätt till Sverige än tidigare. Passusen om Västerbotten passerade dock inte Ilkka obemärkt och den 26 april uttryckte tidningen sin tillfredsställelse över att regeringen äntligen hade börjat ta sig an "de under ett hårt nationellt förtryck levande" stamfrändernas sak.[2] När sedan Finska Notisbyrån den 3 maj hade förmedlat Vennolas uttalande och Ilkkas kommentar om detta till den svenska tidningspressen i ett och samma telegram, ingrep även den svenska utrikesledningen.[3]

Minister Elmquist framförde på uppdrag av utrikesminister Hederstierna en verbalnot till Vennola den 5 maj. I denna påpekades, att hans uttalande hade påverkat den allmänna opinionen i Sverige på ett sätt, som försvårade utvecklandet av relationerna mellan de båda länderna. Utrikesministerns uttalande gav dessutom finländarna den felaktiga uppfattningen, att den svenska regeringen inte hade ordnat den finskspråkiga minoritetens ställning i landet på det sätt den bort, och att de finländska myndigheterna hade rättighet att kräva en ändring av detta. I noten sades till slut att man i Stockholm hade ansett det för självklart, att utrikesministerns mening inte varit att ge dylika oriktiga uppgifter, vilka gav upphov till sådana artiklar som Ilkkas. Den svenska regeringen hoppades därför, att utrikesministern offentligen ville precisera sitt uttalande.[4]

[1] Chefredaktörerna Erkko och Alkio medgav direkt för Karlén, att intresset för Västerbotten berodde på svenskarnas inblandning i språkfrågan i Finland. Även chefredaktör Koskimies lät förstå, att så var fallet. Se Karléns rapporter 23. 9 och 16. 10. 22, HP 21 Ab samt 22. 9. 23, HP 5 Af. Rörande den finländska pressen se t.ex. Ilkka 16. 1 "Länsipohjan ruotsalaistuttamiskysymys", 8. 2, 17. 2 och 20. 2 "Länsipohjan ruotsalaistuttaminen I—III", 23. 2. "Ruotsin lehdistö ja Länsipohjan kysymyksen ydin" samt 26. 2 "Länsipohjan suomalaisuuden kohtalo", Pohjolan Sanomat 24. 2 "Länsipohjan suomalaisia 'valistetaan' " och TS 4. 4 "Ruotsalaisten kielisorto Ruotsin suomalaisalueella".

[2] Vennolas anförande publicerades i HS 24. 4. Merikallio hade efter januari kontinuerligt levererat material rörande förhållandena i Västerbotten. Se brev till Vennola 21. 2, 8. 3 och 29. 3, JHVS k. 30. — Höjers VPM 27. 4 och Gyllenstiernas cirkulär 3. 5, HP 1 Af. — Ilkka 26. 4 "Ulkoministerin lausunto Länsipohjan suomalaisten tukemisesta". FNB:s nyhet publicerades av t.ex. NDA 3. 5.

[3] Söderhjelm telegraferade bitter till sitt utrikesministerium 6. 5: "Jag förstår inte varför FNB telegraferade om saken, då föredraget inte tidigare hade väckt uppseende, och varför den direkt underströk Ilkkas uttalande. De användes även eljest här med förkärlek emot oss, de behöver inte matas därifrån". Se även Söderhjelm Anteckningar 23. 5.

[4] Telegram från Hederstierna till Elmquist 4. 5, HP 1 Af; Elmquists den 5. 5 avlämnade not, JHVS k. 49. I sitt ovannämnda telegram hänvisar Hederstierna uttryckligen till det av FNB förmedlade meddelandet om Vennolas tal och Ilkkas kommentar. Se även Nadolnys rapport 7. 5, AA 6239 / H 48582—48584.

I sitt svar till Elmquist sade Vennola, att han var överraskad över den not som den svenska regeringen hade överlämnat. Han hade inte framställt några krav på denna, och inte heller beskyllt den för någonting. Å andra sidan kunde den systematiska försvenskningspolitik som bedrevs i Västerbotten inte passera obemärkt i Finland, och detta var anledningen till att han hade berört saken i sitt tal. Ett dylikt svar visar, att Vennola inte alls insåg, hur allvarligt man i Sverige tog på hans uttalande. "Det är verkligen förbryllande", skrev utrikesministern några timmar senare, "att den svenska regeringen efter all den smuts, som den svenska tidningspressen under de senaste månaderna har kastat på det finska folkets angelägenheter, vidtar en dylik åtgärd på grund av mitt anspråkslösa uttalande". Elmquist å sin sida framhöll än en gång, att den finska befolkningen i Västerbotten inte hade framfört några klagomål. Han underströk vidare, att en tidningsartikel och ett uttalande av utrikesministern hade helt olika bärvidd. Då han framförde önskemålet om den av Hederstierna nämnda förklaringen, upprepade Vennola sin övertygelse, att han inte hade ställt Sveriges regering till svars för behandlingen av de finskspråkiga i Västerbotten. Att göra ett uttalande var likväl omöjligt, det skulle endast ge upphov till nya polemiska artiklar, vilket inte var att rekommendera.[1]

Vennolas svar bara ökade svenskarnas missnöje: han återtog inte sin beskyllning om inhuman behandling, tvärtom underströk han den. Talet om försvenskningspolitik riktade sig dessutom, trots alla försäkringar om motsatsen, mot Sveriges regering.[2] Söderhjelm blev övertygad om lägets allvar, då han i slutet av maj hade samtalat med Hederstierna. Ministerns förklaringar, att hela episoden hade uppkommit endast på grund av Ilkkas artikel, att Ilkka inte var ett regeringsorgan, att regeringen ingenting hade med saken att göra och att Vennolas uttalande närmast var att betrakta som en "gest" mot agrarerna[3], tillfredsställde inte den svenska utrikesministern. För att få Hederstierna att lugna sig ansåg sig Söderhjelm tvungen att säga, att man inte borde ta alltför allvarligt på Vennolas uttalande, och att man inte heller i Finland lade särskilt stor vikt vid det.[4]

Söderhjelm var även själv bitter över det inträffade och hade omedelbart meddelat president Ståhlberg sitt missnöje. Ministern sade sig ha verkat

[1] Elmquists rapport 5. 5, HP 21 Ab; Vennolas PM om samtalet med Elmquist 5. 5 (citerat) och utkast till telegram 7. 5, JHVS k. 49.

[2] Hederstierna till Elmquist 29. 5. 23, HP 21 Ab; Söderhjelms rapport 19. 5 och Anteckningar 5. 5 och 23. 5; Erich till Vennola 14. 5, JHVS k. 30.

[3] Riktigheten av denna gissning bekräftades av Vennola för Söderhjelm senare på sommaren. Anteckningar 25. 7. Se även Anteckningar 25. 5.

[4] Söderhjelm Anteckningar 27. 5; Hederstierna till Elmquist 29. 5, HP 21 Ab. Söderhjelm skrev i sina anteckningar: "Jag fick lov att antydningsvis låta honom förstå att det icke var att taga så noga vad Vennola sagt, det tillmätes icke någon synnerlig betydelse därhemma etc. och han lät mig 'oss emellan' förstå, att han hört detsamma! Detta var rakt det enda medlet att få honom litet mindre sträng och allvarlig ehuru inte precis juste att halvt desavouera herr utrikesministerns vederhäftighet".

energiskt för att omintetgöra "östsvenskarnas förehavanden". "Det börjar på många sätt lyckas . . . men det är inte gjort i en handvändning och ansträngningarna hjälps just inte av Ilkkas skriverier eller av politiska programtal".[1]

Presidentens reaktion illustrerar väl hans oförändrade inställning till grannlandet. I själva Västerbottensfrågan var han av samma mening som Vennola: "dåligt samvete" var Ståhlbergs kommentar till svenskarnas reaktion. Formuleringen av utrikesministerns uttalande kunde kanske ha varit försiktigare, men å andra sidan hade inte heller Branting varit "vidare blyg" under tvisten om Åland.[2] Presidenten hade då fördömt de svenskspråkigas försök att driva sina intressen utomlands som "allt annat än hedervärda" och hade hela tiden varit uppretad över att dessa vädjade till Sverige. Farhågorna för att statsbesöket skulle utnyttjas i samma syfte hade varit ett av hans argument mot reseplanerna. Under behandlingen av statsbesöksfrågan hade det kommit till synes, hur mån presidenten var om Finlands jämställdhet med Sverige, och då han nu gav Söderhjelm instruktioner för diskussionerna med svenskarna betonade han på nytt Finlands oavhängighet. Det var att hoppas, att Vennolas yttrande "i sin mån vore ägnat att mana rikssvenskarna till återhållsamhet, när det gäller inblandning i våra inre angelägenheter". "Tillsvidare var uttalandet endast en teoretisk anmärkning, till vars förverkligande inga officiella åtgärder har varit påtänkta".[3]

Trots att presidenten således godkände sin utrikesministers sätt att anmärka på svenskarna, hade han dock inte velat tillspetsa situationen och hade förbjudit Vennola att sända Söderhjelm sådana direktiv, som skulle ha omöjliggjort alla förklaringsförsök. Statsminister Kallio befattade sig inte med saken — liksom han överhuvudtaget inte befattade sig med utrikespolitiken — men framförde senare på sommaren till Söderhjelm en likartad uppfattning som Ståhlberg och Vennola: "Låt Ilkka skriva, det gör bara gott".[4]

Ilkkas skriverier och Vennolas uttalande ökade dock inte aktningen för det finskspråkiga Finland i Sverige, tvärtom, såsom redan regeringens reaktion visar. Den svenska verbalnoten hade utarbetats redan innan landets tidningspress på allvar hade hunnit befatta sig med saken, men den hade på ett riktigt sätt förutspått det offentliga ordets hållning: alla frågade sig, vad Vennola syftade till.

[1] Söderhjelm till Ståhlberg 5. 5 (se även 17. 5), KJSS k. 31.

[2] "Paha omatunto, sade han genast på sitt hånfulla sätt . . . Branting var ej så vidare blyg". Söderhjelm Anteckningar 3—9. 6.

[3] Det första citatet ur Ståhlbergs brev till Vennola 17. 7. 21, JHVS k.1. Om denna fråga se även Ståhlberg till Söderhjelm 8. 11. 19, WSBS och Söderhjelm Anteckningar september 1920 och 16—24. 5. 21. — Om statsbesöket se Ståhlberg till Söderhjelm 4. 11. 21, WSBS samt Söderhjelm Anteckningar 18. 7. 2. 8 och 3. 9. 22. — De sistnämnda citaten ur brev från Ståhlberg till Söderhjelm 12. 5, WSBS.

[4] Cit. Söderhjelm Anteckningar 9. 9. — Ett (odaterat) icke avsänt telegram av Vennola, JHVS k. 12, ett annat, daterat 7. 5, JHVS k. 49. Några telegram till Stockholm avsändes inte, i deras ställe erhöll Söderhjelm ett brev från Ståhlberg daterat 12. 5 (se föregående not).

Om avsikten var att officiellt ta upp den västerbottniska frågan, hade Sverige enligt tidningspressens mening rent samvete. Man uppfattade nog sambandet mellan Vennolas uttalande och språkstriden i Finland, men man konstaterade samtidigt, att det var en avgörande skillnad mellan tidningsskriverier och ett uttalande av utrikesministern. Några mycket långtgående konklusioner drog man dock inte av Vennolas tal. Detta berodde uppenbarligen framför allt på Helsingin Sanomats behandling av saken.[1]

Denna helsingforstidning, som i Sverige alltid hade betraktats som den finländska utrikesministerns språkrör, fastslog visserligen den 5 maj, att "man vill avnationalisera den finska folkspillran" i Nordsverige, men framhöll samtidigt, att Vennola endast hade framställt en generell princip. Senare upprepade tidningen sin redan sommaren 1921 framförda ståndpunkt: Finland borde föra den politik, som den ifrågavarande befolkningen själv önskade. De svenska tidningarna lugnades säkerligen också av att också samlingspartiets huvudorgan tog avstånd från agrarpressens skriverier. Uusi Suomi sköt helt och hållet skulden på Ilkka och underströk, att Vennola hade uppträtt som partiman, inte som företrädare för det officiella Finland. Samlingsparties övriga tidningar var däremot liksom agrarerna skarpa i tonen: det var Finlands rätt och skyldighet att försvara sina stamfränder i Sverige. Beträffande de svenskspråkiga visste man i Sverige, att de redan tidigare hade motsatt sig inblandning i Västerbottensfrågan, varför man denna gång inte fäste någon speciell uppmärksamhet vid deras inställning. Socialdemokraternas bagatelliserande inställning till språkstriden visas av att de ansåg hela polemiken konstgjord; den var på sin höjd en storm i ett vattenglas.[2]

Vennola, som hade avsett sitt uttalande i april som "en gest åt agrarförbundet" — såsom han själv medgav för Söderhjelm — kom slutligen också själv till

[1] Till de mest förnärmade hörde NDA (3. 5 "Grov finsk utmaning till Sverige" och 12. 5 "Den finska regeringspressen och Norrbottensfrågan") och AB (8. 5 "Herr Vennolas omtanke", 10. 5 "Den försmådde friaren", 22. 5 "En svensk finne i Tornedalen" och 2. 6 "Utrikesminister Vennolas intervju-uttalande"). Se även SvD 4. 5 "Herr Vennolas nya uppgift" (Ahnlund), 8. 5 "Helsingin Sanomat" och 18. 5 Pressfronterna; StD 8. 5 "Den finske utrikesminister Vennolas uttalande" och 3. 6 Fjädern; Sydsvenska Dagbladet 19. 5 "Grannsämja"; St-T 8. 5 På tapeten; UNT 7. 5 " 'Förtrycket i Västerbotten' (Ragnar Pappila); Soc-D 7. 5 "Vad vill herr Vennola" och 11. 5 "Vad hr Vennola vill". De liberala DN och SvM deltog inte i debatten.

[2] HS 5. 5 nyhetskommentar, 6. 5 "Ärtyisyyttä" och 20. 5 "Norrlannin suomalaiset"; US 6. 5 "Vuoroin vieraissa käydään", 8. 5 "Ruotsinmaalaista kohtuullisuutta", 9. 5 "Ilkka ja Länsipohjan suomalaiset" och 18. 5 "Kansainvälisistä vähemmistötakeista"; Iltalehti 9. 5 "Kansallisuutemme aliarviointia"; UA 13. 5 "Kumpi on uhatumpi, Ruotsi — vai ruotsalaisten omatunto"; Karjala 20. 5 "Länsi-Pohjan suomalaiset"; Ilkka 7. 5 "Uudelle Suomelle taas murehtimista skandinaavisuutensa puolesta", 8. 5 "SvD:t ja vähemmistöjen kielelliset oikeudet" och 23. 5 "Länsipohjan asia ja Ruotsin lehdistö"; Saarijärven Paavo 10. 5 "Ruotsi ja kansallisten vähemmistöjen asia"; Turunmaa 8. 5 "Erään puheen vaikutus" och 20. 5 "Ruotsalaiset rohkeina"; Hbl 8. 5 "Finnarna i Nord-Sverige"; ÅU 10. 5 "Mycket väsen för ingenting"; SvPr 18. 5 "En inbjudan"; Arbetarbladet 9. 5 nyhetskommentar och SS 9. 5 kåseriet "Jutustelua" av sign. "Hakoniska".

slutsatsen, att något slags förklaring var på sin plats [1]. I en intervju, som han beviljade Åbo Underrättelser den 2 juni, upprepade han, om än i betydligt försiktigare ordalag, de synpunkter han hade framfört i samtalet med Elmquist. Vennola sade, att han inte hade framställt några krav på den svenska regeringen, han hade endast betonat de nationella minoriteternas rätt till behandling i enlighet med humana principer, vilket han trodde att även svenskarna godkände. Utrikesministern konstaterade vidare, att han inte hade haft tillfälle att i detalj fördjupa sig i frågan, huruvida de av finländska tidningar hävdade missförhållandena existerade. Om det förhöll sig så — vilket allmänt sett väl kunde inträffa, utan att någon regering kunde göras ansvarig för det — var han övertygad om att det upplysta svenska folket skulle göra sitt bästa för att reparera dem. I slutet av intervjun uppmanade Vennola indirekt svenskarna att inte blanda sig i den finländska språkfrågan. Han sade, att ju starkare finländarnas nationalkänsla var, desto bättre förmådde de avvärja faran från öster, vilket överensstämde även med Sveriges intressen. Därför måste finländarna i lugn och ro få utvecklas till en politisk helhet. [2]

Den av Vennola beviljade intervjun torde ha varit orsaken till att Elmquist en dryg vecka efteråt konstaterade att Vennola hade gjort vad han kunde för att avlägsna alla missförstånd. I slutet av juni kunde även Söderhjelm observera, att det svenska utrikesdepartementet hade lugnat sig. De svenska tidningarna var inte helt nöjda, men de lämnade för denna gång saken därhän.[3] Majkrisen fick dock ett litet efterspel, som visserligen inte hade några mera betydande följder, men som illustrerar den debatt som fördes tvärs över Bottniska viken.

Statsminister Trygger, ecklesiastikminister Clason och socialminister Malm gjorde i juli 1923 en resa till Norrbotten. Ändamålet var att utröna befolkningens sinnesstämning inför en planerad reform av skolförhållandena[4], men Vennolas tal hade utan tvivel gett en ytterligare motivering för resan. Efteråt beviljade Clason en intervju, i vilken han bl.a. sade, att "finnarnas separatistiska strä-

[1] Om Söderhjelms samtal med Vennola se Anteckningar 25. 7. Hovrättspresidenten Marks von Württemberg, som UD — tydligen vid Undéns frånvaro och jämte honom — använde som expert på internationell rätt (se t.ex. Höjers VPM 15. 12. 22 och Henriksson till Marks von Württemberg 3. 4. 23, HP 21 Ab samt Söderhjelms rapport 19. 5. 23) samtalade länge med Vennola om Västerbottensfrågan i Helsingfors i slutet av maj. Marks von Württembergs PM om samtalet med Vennola 24. 5 och Elmquists rapport 26. 5, HP 21 Ab. Marks von Württembergs uttalande, att man (i Västerbotten) kunde ge skolundervisning i vissa ämnen även på finska torde ha gjort ett gynnsamt intryck på Vennola. Söderhjelm Anteckningar 3—9. 6.

[2] Det är möjligt, att det var Elmquist, som var svåger till ÅU:s chefredaktör Holmberg (jfr Holmberg till Elmquist 7. 10. 22, HES), som hade uppmanat denne att begära en intervju med Vennola. — Intervjun publicerades samma dag (2. 6) även i AB. Därom se även Saarivirta s. 94—95.

[3] Söderhjelm till Ståhlberg 14. 6, KJSS k. 31 och till Procopé 30. 6, HjPrS k. 2. — Se t.ex. AB 3. 6 "Herr Vennolas intervju-uttalande" och SvD 3. 6 Pressfronterna.

[4] Den år 1919 tillsatta kommittén för utredande av skolförhållandena i Norrbotten blev färdig med sitt betänkande 25. 11. 21. Skolöverstyrelsen i Sverige avgav sitt utlåtande om detta i mars 1923. Se Borenius till Vennola 20. 12. 21, JHVS k. 30 och Merikallio till Vennola 29. 3. 23, JHVS k. 30. Denna reform var ett av föremålen för de finländska tidningarnas intresse.

vanden avvisas enhälligt och med avsky". Detta fick de finländska tidningarna att blanda sig i saken. En kåsör i Uusi Suomi jämförde t.ex. ecklesiastikministern med den ryska munken Cyprianus, som på sin tid hade uppmanat östkarelarna att sälja sin själ till ryskheten för att uppnå materiella fördelar. Vaasa åter skrev om svenska "Potemkin-kulisser". Detta blev för starkt även för vänsterpressen i Sverige: Dagens Nyheter ansåg att finländarna förde "asiatisk pressdiskussion", medan de åter enligt Social-Demokraten var "barnsliga" och saknade sinne för proportioner.[1]

2.5.3. *Språkfrågan vid universitetet*

Att debatten om de finskspråkigas ställning i Västerbotten slog ut till kris i maj kunde på sätt och vis betecknas som den finländska utrikesledningens motdrag till svenskarnas inblandning i universitetsfrågan. Ett sådant hade nog ett visst berättigande, ty även om den svenska regeringen hade "klara papper", så hade dess representant i Helsingfors det inte.

Språkstriden blev den finländska inrikespolitikens kanske mest centrala fråga under senhösten 1922, då Cajanders regering till riksdagen överlämnade de av ministären Vennola utarbetade propositionerna till lag för grunderna för Helsingfors universitets organisation och till lag om denna lags genomförande[2]. De byggde på en rekommendation av universitets konsistorium, där de svenskspråkiga var i majoritet, och skulle, om de hade realiserats, ha lett till en uppdelning av universitetet på finsk- och svenskspråkiga linjer. Ett dylikt arrangemang stämde väl överens med den bland de svenskspråkiga härskande åsikten, som syftade till att understryka skillnaden mellan språkgrupperna, men den fick även deras stöd såsom varande den säkraste garantin mot en fullständig förfinskning av universitetet.

Vid propositionernas behandling i riksdagens grundlagsutskott gjorde professor E.N. Setälä, som tillhörde samlingspartiet, ett omfattande

[1] Intervjun med Clason publicerades i DN 18. 7. — För de finländska tidningarna se US 21. 7 kåseri av "Henrikki", Ilkka 27. 7 " 'Ruotsalainen sivistys ja ruotsinkieli valloittavat suomalaisseudun' ", Vaasa 17. 7 "Ruotsalaisia Potemkin-kulisseja Länsi-Pohjassa" samt HS 21. 7 Helsingfors-brev och 25. 7 "Pohjois-Ruotsin suomalaisten ruotsalaistuttaminen (jfr Hbl 22. 7. "Finsk irritation, H. Söderhjelm). Se även Karléns rapporter 27. 7, HP 21 Ab och 28. 7, HP 5 Af. Beträffande de svenska tidningarna se DN 25. 7 Pressgrannar, Soc-D 25. 7 "Trygger — Bobrikov" och SvM 26.7 "Snygga bundsförvanter" (jfr Göteborgs-Posten cit. Soc-D 3. 8). StD (25. 7 "Fjärran") ansåg, att kåseriet i US inte gav en representativ bild av den finska opinionen. — Söderhjelm kommenterade det inträffade på följande sätt: "Det var skada att dem åter gavs så mycket vatten på deras kvarn. Annars hade det ju varit så lätt att slå in en annan ton, att förlöjliga detta uppbåd av tre statsråd med första excellensen i spetsen, vilka utfråga små barn och inför vilkas tribunal icke ens vuxna naturligtvis våga snuva annat än vad man vill att de skola svara. Detta ypperliga tillfälle till satir har man nu . . ." Anteckningar 25. 7. Se även Merikallio till Vennola 25. 7, JHVS k. 30.

[2] Om språkfrågan vid universitetet se Söderhjelm 1935 s. 126—129; Hyytiä s. 117—130.

ändringsförslag till dem. Den ledande principen i detta förslag var att undervisningen skulle ske på finska och svenska på basen av proportionen mellan antalet studenter ur de båda språkgrupperna i stället för linjedelningen. Bakom Setälä ställde sig, av mycket skiftande bevekelsegrunder, alla partier utom svenska folkpartiet. Särskilt agrarförbundet var ovilligt att garantera de svenskspråkiga bestående rätt till undervisning, dess mål var ett finskspråkigt universitet. Inom de andra partierna betydde det kanske mera, att linjedelningen var ett avsevärt dyrare alternativ, och att man befarade att det skulle inverka menligt på det akademiska och kulturella livet, eftersom det skulle komma att isolera språkgrupperna.

Det var även de sistnämnda synpunkterna som kom Söderhjelm att personligen motsätta sig en linjedelning. Å andra sidan gjorde hans benägenhet att bedöma allt som skedde i ljuset av hur det påverkade det svensk-finländska samarbetet, att han var nöjd över att president Ståhlberg var av motsatt åsikt. Denne tog skarpt avstånd från Setäläs förslag, emedan han ansåg att en linjedelning, vilken ju tillfredsställde de svenskspråkiga, skulle garantera språkfreden utan att på något vis utgöra en fara för finskans ställning vid universitetet. [1]

Den svenskspråkiga pressen i Finland angrep våldsamt Setäläs förslag och svenska folkpartiets centralstyrelse beslöt — i samråd med de svenskspråkiga professorerna — att medelst en kulturadress vädja till de skandinaviska högskolorna. En av 102 universitetslärare undertecknad resolution, vari Setäläs förslag fördömdes som ett försök att förfinska universitetet och utestänga de svenskspråkiga vetenskapsidkarna från detta, publicerades den 5 januari 1923. Samtidigt reste partiets generalsekreterare Colliander — på uppdrag av centralstyrelsen — till Sverige för att lägga ut saken. [2] Collianders rätt omfattande aktivitet kompletterades med brev från flera svenskspråkiga politiker, journalister och universitetslärare till redaktörer vid svenska tidningar [3].

Högerpressen i Sverige gav även, jämte den liberala Stockholms-Tidningen, de svenskspråkiga sitt fulla stöd: Setäläs förslag ansågs syfta till att nullifiera de garantier som regeringsformen tillerkände minoriteten. De finskspråkiga tidningarnas motargument och de artiklar till försvar av Setäläs förslag som på de båda sändebudens försorg överstyrdes till Svenska Dagbladet och Stockholms-

[1] Söderhjelm till Segerstedt 27. 1. 23, Segerstedts saml. samt Anteckningar 20. 2. 22 och 3. 4. 23. Ståhlberg ansåg rentav Setäläs förslag vara fördelaktigare för de svenskspråkiga än linjedelningen.

[2] Beträffande pressen se t.ex. ÅU 22. 11 "Finlands avsvenskning", Hbl 30. 11 "Svenskan bort från universitetet" och 5. 1. 23 "Svenskans utestängande från universitetet", SvPr 22. 12 "Svenska frågor vid riksdagen" och Wbl 10. 12 "För döva öron". Beträffande partibesluten se SFP, centralstyrelsens protokoll 8. 12. 22. Resolutionen bar rubriken "Ett försök att utestänga svenska vetenskapsmän från Helsingfors universitet" (Hbl 5. 1. 23).

[3] I Ahnlunds samling ingår följande brev: P.H. Norrmén (odaterat) december 1922, R. Colliander 25. 1. 23 och Rolf Pipping 12. 2. 23 samt G. v. Wendt till Nils Palme 23. 1. 23.

Tidningen[1] hade ingen verkan. Emedan alla svenskspråkiga — även socialdemokraterna — motsatte sig ändringar i regeringens proposition, och emedan de hävdade att avsikten var att förhindra svenskspråkig akademisk undervisning, var det svårt att tro annat. Bakom alltsammans såg man en strävan att utplåna hela den svenskspråkiga kulturen i Finland — detta ansågs framgå av Ilkkas fordringar på att de svenskspråkigas hegemoni skulle få ett slut, och det visades även av att t.o.m.president Ståhlberg och Helsingin Sanomat, vilka hade ansetts representera fennomanin, stödde linjedelningen och ansåg denna tillgodose de finskspråkigas krav. De finskspråkigas påståenden, att informationskällorna var ensidiga, avvisades som sådana inte helt och hållet, men det påpekades, att ingenting hindrade dem att själva distribuera artiklar till de svenska tidningarna.[2]

Trots Söderhjelms och Elmquists uppmaningar sände dock inte en enda av stockholmstidningarna någon egen korrespondent till Finland eller skaffade sig där någon finskspråkig permanent medarbetare[3]. Resultaten av den förmedling av finskspråkiga tidningsartiklar till Sverige (s. 173), som Söderhjelm hade fått till stånd, motsvarade inte heller hans förhoppningar: detta visas bl.a. av FNB:s telegram om Vennolas Västerbotten-tal (s. 179) och av t.o.m. de svenska tidningarnas förundran över att de mycket effektivt fick del av Ilkkas artiklar, vilka ju representerade den mest radikala finskheten[4]. Generalsekreterare Colliander var

[1] St-T 24—25. 1. 23 "Språkstriden vid Helsingfors universitet" (E. Nevanlinna) och SvD 27. 1 "Undervisningsspråket vid Helsingfors universitet "(L. Ingman). Se Rinman till Elmquist 4. 1. 23, Rinmanska saml. k. 4 och Söderhjelm Anteckningar 31. 12. 22.

[2] AB 20. 12 "En finsk lektion till Sveriges press", 21. 12 "Häpnadsväckande ovederhäftighet", 16. 1 "Informationsväsendet Finland-Sverige" och "Svenskan vid Helsingfors-universitetet", 8. 2 "Finsk öppenhjärtighet", 23. 1 "En alarmartikel i Ilkka", 25. 2 "Ett finskt uppslag", 7. 3 "Finsk självbesinning", 11. 4 "Ett ödesdigert avgörande", 29. 4 "Striden på kniven" och 15. 7 "Den finska universitetsstridens slutakt"; NDA Dagens diskussionsämnen 8. 1, 27. 1, 6. 3 och 8. 3; StD 9. 1 "Ett finskt missgrepp", 13. 1, 19. 1 och 20. 1 Fjädern, 11. 2 "En känd och framstående finländares" artikel och 12. 4 "Med verkligt beklagande"; SvD 24. 1 "Universitetsstriden i Finland" (Ahnlund), 8. 2 och 20. 2 Pressfronterna (Ahnlund), 6. 3 nyhetskommentar, 6. 4 "Sista akten" (nyhetskommentar av Ahnlund) och 12. 4 "Universitetsstriden i Helsingfors" (Ahnlund); Göteborgs Morgonpost 4. 12 "En hotad utpost" och 12. 3 "Orientering med förhinder"; Sydsvenska Dagbladet 1. 2 "Språkfrågan i Helsingfors", DNS 1923 s. 478—480 "Förfinskning"; St-T 8. 12 "Svenskarne i Finland", 10. 12 "Finlands försvar och Sveriges", 17. 1 "Språkstriden vid Hälsingfors universitet", 27. 1 "Svensk syn på språkstriden i Finland", 8. 2 På tapeten och 27. 7 "Universitetslagstiftningen i Finland".

[3] Se på s. 173 not 3 och i föregående not anförda källor. Efter att ha med Söderhjelm försökte Elmquist få den tidigare chefredaktören för US, E. Nevanlinna, till korrespondent för St-T, men försöket strandade på chefredaktör Rinmans motsträvighet. Elmquist till Rinman 30. 12 och 8. 1 samt Rinman till Elmquist 4. 1, Rinmanska saml. k. 4.

[4] Se t.ex. SvD 4. 5. 23 "Herr Vennolas nya uppgift" (Ahnlund). Henriksson har i Karléns rapport 20. 2. 23 (HP 5 Af) skrivit, att Ilkkas artikelserie om försvenskningen av Västerbotten (se s. 179, not 1) "har . . . sänts ifrån FNB . . . till TT och av denna distribuerats till Stockholmstidningarna av vilka ingen använt dem!" FNB sände även till TT en artikel från UA om språkfrågan (måste vara 6. 2 "Ruotsin lehdet ja Suomen asiat"), vilken enligt Söderhjelm var "ännu hutlösare" än Ilkkas artiklar, "rentav till den grad, att Henriksson utövade påtryckning på tidningarna, för att de inte skulle ta in den". Söderhjelm till Vennola 15. 2. 23, JHVS k. 1.

dock missnöjd över att han misslyckades med huvudsyftet för sin resa, att åstadkomma en svensk kulturadress. Skulden för detta vältrade han över på Söderhjelms axlar.[1]

Finlands sändebud i Stockholm hade mycket riktigt på alla sätt strävat att omintetgöra Collianders försök genom att utlägga universitetsfrågan för svenska politiker och journalister. Han hade skäl att vara nöjd med den svenska vänstern. Såsom tidigare lyckades Söderhjelm få Segerstedt att offentliggöra hans synpunkter. Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning varnade svenskarna för att befatta sig med språkstriden i Finland, ty detta endast radikaliserade den finska nationalismen. Tidningen anmärkte även, att också Setäläs förslag säkrade den svenskspråkiga universitetsundervisningen. De övriga vänstertidningarna teg däremot så gott som fullständigt, och t.ex. Dagens Nyheter och Svenska Morgonbladet publicerade inte universitetslärarnas resolution.[2] Återhållsamheten var så allmän, att den inte i någon större utsträckning kunde vara ett resultat av Söderhjelms aktivitet.

Den svenska högerpressens artiklar förorsakade en kraftig reaktion på östra sidan av Bottniska viken: de finskspråkiga borgerliga tidningarna protesterade mot denna inblandning i Finlands inre angelägenheter. Ännu skarpare fördömde de de svenskspråkigas vädjanden till Sverige och anklagade dem för att vilseleda det offentliga ordet i grannlandet.[3] Men också minister Elmquists verksamhet retade de finskspråkiga politikerna.

[1] SFP, Centralstyrelsens protokoll 1923 (Collianders redogörelse för resan till Sverige).

[2] Om Söderhjelms aktivitet se hans anteckningar från tiden november 1922 — april 1923. — För Segerstedts ledare se 8. 12 "Europas gränsvakt" och 23. 4 "Alternativen". Se även Söderhjelm till Segerstedt 27. 1 och 16. 3, Segerstedts saml. samt Segerstedt till Söderhjelm 7. 2, WSBS. — Söderhjelms aktivitet i Sverige i allmänhet och hans kontakter med göteborgstidningen i synnerhet var inte obekanta för de svenskspråkiga tidningarna i Finland. Se Wbl 14. 2. 22 "Den finska agitationen i utlandet" och ÅU 26. 4. 23 nyhetskommentar. — Dagens Nyheter, Svenska Morgonbladet, Social-Demokraten och Arbetet kommenterade inte alls universitetsstriden. De två sistnämnda publicerade visserligen universitetslärarnas resolution, Soc-D tydligen dock endast därför, att Colliander i sista minuten påminde tidningens redaktion om den (SFP:s centralstyrelses protokoll 1923. Collianders redogörelse för resan till Sverige). Den liberala Göteborgs-Posten (3. 1. 23 "Det finska Finland") ställde sig på de finskspråkigas sida (se även Söderhjelm Anteckningar 19. 1) och den likaledes liberala UNT (24. 4 "Finländarnas svenska politik" och 25. 4 "Med Finland eller finlandssvenskarna") förenade sig försiktigt med GHT:s ståndpunkt. Under tiden för universitetsfrågan publicerade Arbetet en ledare av Hannes Skjöld (20. 12. 22 "Finländarnas anspråk"), där denne överhuvudtaget fördömde de krav som de svenskspråkiga framställde som försök av överklassen att bibehålla sin privilegierade position.

[3] Se t.ex. US 24. 11 "Tiedot Suomesta Ruotsin lehdissä", 29. 3 "Yliopistoasian viimeisin vaihe" och 28. 4 "Tarpeetonta itsepuolustelua"; Iltalehti 18. 7 "Sopimatonta"; UA 10. 12 "Euroopan silmien eteen!", AL 24. 1 "Tiedoitustoiminta Ruotsiin päin" och 2. 2 "Vieläkin ruotsin kielen asemasta Suomessa"; Ilkka 22. 12 "Ulkomainen tiedonantotoimintamme", 11. 1 "Suomalainen Suomi ja Ruotsin sanomalehdistö", 20. 1 "Ruotsin ja suomalaisen Suomen väliset suhteet" och 25. 2 "Skandinaavisen 'sivistyksen' ilmaus sekin"; Turunmaa 28. 4 "Suoraa puhetta Ruotsista"; HS 14. 1 "Väärä lähtökohta" och 8. 3 "Yliopistokysymyksemme ja Ruotsin lehdet". Socialdemokraterna intresserade sig inte överhövan för universitetsfrågan, och ännu mindre för svenskarnas ståndpunktstaganden. Se s. 203.

Den svenska ministern i Helsingfors hade kommit till den slutsatsen, att de svenskspråkigas minoritetsrättigheter verkligen var i farozonen, och att hindret för samarbete inte enbart var hans egna landsmäns motsträvighet, utan även den finska nationalismen. Det är svårt att avgöra, huruvida Elmquists ståndpunktstagande skedde på sakliga grunder eller om den berodde på den reaktion bland de svenskspråkiga, som i sin tur hade reflekterats i den svenska högerpressen[1]. I vilket fall som helst inledde ministern en energisk aktivitet till förmån för linjedelningen, varvid han — trots Söderhjelms varningar — upprepade gånger för finländska politiker, bl.a. Setälä, framhöll, att den vändning universitetsfrågan hade tagit uppväckte djup oro i Sverige. En förutsättning för samarbetet var att de finskspråkiga undvek "allt, som kunde utgöra ett verkligt eller t.o.m. ens skenbart partitagande mot det svenska i Finland", sade han till finansminister Ryti. Ministern betraktade själv sin verksamhet som helt korrekt och uppriktig, men de finskspråkiga uppfattade den som påtryckning och därmed som inblandning i Finlands inre angelägenheter.[2]

Elmquist försökte verkligen också påverka den finländska regeringen — dess ståndpunkt var oviss; ingen av ministrarna framförde exempelvis sin åsikt i riksdagen.[3] Sändebudet framhöll i slutet av januari för Vennola de skadeverkningar som ett förkastande av propositionen om linjedelning skulle medföra. Utrikesministern lugnade Elmquist genom att säga, att saken ännu inte var slutbehandlad och att Setäläs förslag ännu inte hade godkänts. All "upprördhet" och alla "anklagelser" var således förtidiga. Vennola underströk vidare, att minoritetsfrågan var en inre angelägenhet för Finland, "för vilken vi svara enligt de krav, som ställas på behandlingen av minoriteter". Dessutom borde svenskarna komma ihåg, att Finlands politik ingalunda avgjordes av en minoritet på 400 000 personer. Då sändebudet sedan beklagade Ilkkas skrivsätt i språkfrågan och särskilt beträffande de finskspråkiga i Västerbotten, sade Vennola, att man inte kunde acceptera alla tidningens artiklar, trots att de blott utgjorde ett svar

[1] I riksdagen ryktades det att Elmquist hade blivit övertalad av "östsvenskarna" (Procopé till Söderhjelm 14. 12 WSBS), vilket ministern själv bestred genom att påpeka, att han inte ens var bekant med de ledande personerna bland dessa (Söderhjelm Anteckningar 19. 12). Den radikalt svensksinnade ordföranden i riksdagsgruppen, E. Estlander, befarade att Elmquist stod på de finskspråkigas sida (brev till Wrede 24. 1, Wredes saml. Se även Collianders ovannämnda redogörelse för sin resa). Samma misstankar hystes av vissa högerjournalister i Sverige (Ahnlund, Rinman, redaktör Bagge vid SvT). Borenius till Söderhjelm 21. 12, WSBS och Söderhjelm Anteckningar 23. 1.

[2] Cit. Elmquist till Höjer 27. 11, HP 1 Af (se även s. 111—112). — Elmquist till Söderhjelm 13. 1, 22. 2 och 10. 3, WSBS; Söderhjelm Anteckningar 19. 12 och 23. 1; Procopé till Söderhjelm 14. 12, WSBS; Vennolas PM "Skandinaavinen suuntaus: utopia ja todellisuus" 14. 12, JHVS k. 19; PM troligen av legationssekreterare Richert om Sveriges Finlandspolitik 15. 2., C.G. Westmans samling. Se även v. Zechs rapport 19. 1, AA L 117/L 20344—20350. Elmquist hade tänkt inbjuda riksdagens talman och andra finskspråkiga politiker till en middag för att diskutera bl.a. universitetsfrågan. Tillsammans med Elmquists gode vän, den moderat svensksinnade Leo Ehrnrooth förmådde Söderhjelm sin kollega att avstå från "en så ostentativ åtgärd". Anteckningar slutet av december 1922, WSS k. 2.

[3] De röstade dock sannolikt mot linjedelningen. Hyytiä s. 149—160.

på de svenska tidningarnas ställningstaganden. Samtalet med Vennola blev resultatlöst: att vädja till samarbetet och försvårandet av dess breddande var ett svagt argument — det hade också de svenskspråkiga fått erfara. Detta samarbete existerade ju knappast, och de finskspråkiga väntade sig överhuvudtaget inte mycket av Sverige. Dessutom ökade de påtryckningar, som Sveriges officiella representant utövade, säkert inte den finländska utrikesledningens samarbetsvilja. Några protester framfördes dock inte i Stockholm; i stället tog Vennola i det ovannämnda samtalet upp de finskspråkigas ställning i Västerbotten (se härom närmare ovan s. 177).[1]

Elmquist inriktade sin aktivitet även på Sverige. Han hade under vinterns lopp börjat ställa sig mera positivt till den svenska pressens behandling av Finlands språkfråga och uppmanade t.o.m. sitt utrikesdepartement att sköta om att stockholmstidningarna gick i svaromål mot de finländska anklagelserna om obehörig inblandning. Den svenska pressen hade både rätt och skyldighet att visa, att alla kretsar i Sverige kände oro för det svenska språkets öde. Om man i Finland inte var "mogen att förstå ett sakligt uttalande", då var man "sannerligen ej heller mogen för det förtroendefulla närmandet mellan de båda folken".[2]

De svenska tidningarna borde enligt ministerns åsikt också uppmärksamma det ena regeringspartiets ledande organ Ilkkas angrepp mot allt svenskt; sådana skriverier var ju uttryck för raka motsatsen till löftet i regeringen Kallios programförklaring om att utveckla de vänskapliga relationerna[3]. Likväl glömde Elmquist inte att framhålla, att också de svenska tidningarna borde vinnlägga sig om saklighet; om detta inte var fallet, fanns det inte heller någon motivering för att ta upp t.ex. Ilkkas skriverier.[4]

Elmquist gick rentav så långt, att han uppmanade statsminister Branting att försöka övertala sina finländska partikamrater att gå över till linjedelningsförslaget. Det finns ingenting som tyder på att Branting skulle ha inlett några sådana — eller några andra — påtryckningar, tvärtom. Ingen svensk i officiell ställning hade ens tagit saken till tals med Söderhjelm, som för övrigt ansåg att Branting hade "en i huvudsak riktig uppfattning om språkförhållandena". Branting hade dessutom, medan pressdiskussionen om universitetsfrågan var som livligast, medgett att de svenska tidningarnas artiklar inte alltid gav en riktig

[1] Vennolas anteckningar om samtalet med Elmquist 27. 1, JHVS k. 16. Elmquists egen befattning med universitetsfrågan (— Finlands inre angelägenhet) var otvivelaktigt skälet till att han inte inrapporterade Vennolas anklagelser om Västerbotten (— Sveriges inre angelägenhet), liksom överhuvudtaget inte detta samtal.

[2] Elmquist till Höjer 8. 3, HP 1 Ab. Se även Söderhjelm Anteckningar 23. 1.

[3] Elmquist till Höjer 24. 2. 1923, HP 21 Ab. I detta brev tog Elmquist uttryckligen upp Ilkkas artikelserie om Västerbotten. Ännu den 20. 2 (Karléns rapport 20. 2, HP 5 Af) hade han ansett dessa artiklar så oförskämda, att det inte vore nödvändigt att bemöta dem. Åsiktsändringen berodde på tvisten om avtalsspråken, se s. 242—245.

[4] Elmquist till Höjer 27. 2. 1923, HP 1 Af. Se även Elmquist till Söderhjelm 22. 2. 23, WSBS. Söderhjelm var ändå besviken och anmärkte i ett brev till Procopé 15. 3 (HjPrS k. 2), att Elmquist nu vore "fullt i händerna på Colliander etc. Försök bringa honom till förnuft".

bild av situationen i Finland.[1] Till Söderhjelms överraskning påstod sig t.o.m. avdelningschef Höjer, i den mån han hade hunnit sätta sig in i saken, omfatta de finskspråkigas ståndpunkt![2] I Stockholm var man uppenbarligen, trots Elmquists rapporter, inte övertygad om att svenska språkets ställning var allvarligt hotad i Finland. Hela reaktionen på konflikten begränsade sig till att utrikesdepartementet ibland på Elmquists önskan bad stockholmstidningarna, främst Stockholms-Tidningen, att bemöta några artiklar i den finländska pressen[3]. Det är tydligt, att den svenska regeringen inte var underkunnig om den påtryckning som Elmquist företog sig Helsingfors, än mindre hade sändebudet fått några instruktioner i den riktningen.

2.5.4. *Parlamentsbesöket*

Den finländska regeringens irritation över Elmquists inblandning i universitetsfrågan hade återspeglats i att frågan om Västerbotten blossade upp till en kris i maj. Detta påverkade i sin tur på ett ödesdigert sätt det planerade besök av svenska riksdagsmän i Finland, som båda ländernas regeringar hade omfattat och som redan hade varit nära att lida skeppsbrott för universitetsfrågans skull.

Tanken på ett dylikt besök hade framförts av president Ståhlberg redan hösten 1921 som ersättning för det då av minister Söderhjelm föreslagna kungabesöket i Finland (s. 105). Ungefär ett år senare tog presidenten på nytt upp sitt förslag, nu som substitut för hans egen tillämnade stockholmsresa. I motsats till den sistnämnda skulle ett parlamentarikerbesök vara till "verklig nytta". Söderhjelm understödde varmt även denna tanke. Svenskarnas "nonchalans och nedlåtenhet" berodde enligt hans mening till stor del på att de inte kände Finland och finländarna. Ett personligt besök hade också förut visat sig vara ett verksamt medel att minska okunskapen.[4] Söderhjelm fick också nu minister Elmquist på sin sida, och de sonderingar dessa två gjorde hösten 1922 visade, att man i riksdagskretsar i båda länderna ställde sig positivt till tanken på ett besök. Statsminister Branting understödde planen, särskilt därför att han ansåg sina partikamrater ha alltför ringa kontakt med finländarna.[5]

[1] Elmquist till Branting 16. 3. 23, Helsingfors-beskickningens arkiv HP 1 Ab/Af (kopia). Citatet ur Söderhjelms rapport 10. 2. Se även rapport 9. 1 och Anteckningar 10. 1.

[2] Söderhjelms rapport 19. 4. 23. En bidragande orsak till Höjers överraskande uttalande torde ha varit, att han på detta sätt ville understryka den vikt han tillmätte frågan om avtalsspråken (s.).

[3] Randanmärkningar i Elmquists brev till Hömjer 8. 3. 23, HP 1 Ab samt Henriksson till Rinman 10. 1. 23, HP 1 Af. Jfr även Söderhjelm Anteckningar 9. 4. 23.

[4] Cit. Ståhlberg till Söderhjelm 4. 11. 21 och Söderhjelm till Ståhlberg 12. 11. 21. Se även Söderhjelm Anteckningar 3. 9. 22.

[5] Söderhjelm Anteckningar december 1921, 3. 9 och 15. 10. 22, rapport 17. 10. 22 och brev till Ståhlberg 4. 9 och 4. 10. 22, KJSS k. 31; Elmquist till Söderhjelm 14. 9 och 10. 10. 22, WSBS; Kallio till Söderhjelm 21. 9. 22, WSS k. 3.

Frågan om besöket togs dock hösten 1922 upp alltför sent för att det skulle ha kunnat äga rum redan samma år, vilket de båda sändebuden hade hoppats [1]. Även i övrigt beredde det svårigheter att finna en lämplig tidpunkt: Finlands riksdag var inte samlad, då riksdagsarbetet i Sverige avslutades på våren. När Söderhjelm i februari 1923 fick veta, att riksdagen undantagsvis skulle vara samlad ännu på sommaren, skrev han till talman Paavo Virkkunen [2] och föreslog, att svenskarna skulle göra sitt besök då. Virkkunen ställde sig i och för sig gynnsamt till tanken, men ansåg hösten vara den enda möjliga tidpunkten. De förhandlingar som talmannen därefter förde med riksdagsgrupperna hotade dock att stranda på universitetsstriden, ty svenska riksdagsgruppen föreslog att inbjudan skulle uppskjutas. Bakom detta beslut låg uppfattningen, att ett framträdande vid sidan av de finskspråkiga som utfärdare av inbjudningen inte var klokt. Bl.a. Colliander underströk, att det var Söderhjelms avsikt att på detta sätt visa svenskarna, att universitetsfrågan trots allt inte var så allvarlig. I början på april kunde Virkkunen dock meddela Söderhjelm, att riksdagen hade beslutit att framföra en inbjudan. Han gav även ministern fullmakt att skrida till aktion vid tillfälle, som han fann lämpligt. [3]

Söderhjelms sonderingar i Stockholm — principbeslutet i Finland hade fattats med utgångspunkt i dessa — hade visat, att universitetsfrågan även där kunde orsaka svårigheter. Socialdemokraterna anförde visserligen inga betänkligheter mot resan, men redan bland liberalerna var man måhända något osäker. [4] Enligt Söderhjelm var det dock endast de konservativa och bondeförbundet som kunde tänkas bereda svårigheter. Hans första samtal med högerledaren Trygger gav visserligen ett positivt resultat, men den 9 mars medelade denne, att hans grupp var tveksam för universitetsfrågans skull. Sedan Söderhjeln lagt ut saken lovade han diskutera resan på nytt med sina partikolleger och bad ministern för

[1] Adelsvärd till Söderhjelm 30. 9. 22, WSBS; Söderhjelm till Kallio 4. 10. 22 (kopia), WSS k. 3. Den svenska interparlamentariska gruppens ordförandes ovannämnda meddelande kan även ha påverkats av att riksdagen i början av september hade valt Kallio, som inte behärskade svenska, till talman, vilket hade väckt missnöje såväl bland de svenskspråkiga i Finland som i Sverige. Söderhjelm Anteckningar 9. 9 och Elmquist till Söderhjelm 14. 9, WSBS.

[2] Efter att Kallio hade bildat sin regering i november utsågs samlingspartisten Virkkunen till talman.

[3] Söderhjelms rapport 28. 6. 23. Se även Virkkunen s. 133—136. Inom den svenska gruppen framträdde åter en tudelning: de moderata understödde och de radikala motsatte sig planen. Beslutet om uppskjutande av utfärdandet av inbjudningen fattades dock utan omröstning. Sv. gruppens prot. 1. 3, Estlander Anteckningar 1. 3 och Procopé till Söderhjelm 1. 3, 13. 3 och 20. 3, ESBS. Se även samlingspartiets riksdagsgrupps prot. 22. 2.

[4] Söderhjelm till B. Eriksson 9. 3. 23 och Eriksson till Söderhjelm 13. 4. 23 Erikssons saml., Protokoll hållet vid (soc.dem.) förtroenderådets sammanträde den 10 mars 1923. Bland liberalerna hade Söderhjelm främst hållit kontakt med Adelsvärd, som var synnerligen gynnsamt inställd till saken och ansåg detsamma gälla sin grupp. Söderhjelm till Procopé 15. 3. 23, HjPrS k. 2. Även Branting meddelade 27. 3 Söderhjelm (telegram 27. 3), att liberalerna var "helt med". På osäkerhet tyder Adelsvärds i brev till Söderhjelm 25. 3 (WSBS) framförda önskemål, att denne ytterligare skulle diskutera saken med partiledaren Edén, och hans framhållande av att också svenska folkpartiets riksdagsgrupp borde ställa sig bakom inbjudningen. Se även s. 192, not 4.

detta ändamål sammanställa en promemoria, där språkfrågan utreddes. Personligen sade sig Trygger vara redo att acceptera inbjudningen och betonade, att man i Sverige inte ville blanda sig i Finlands inre tvistigheter.[1]

Högerns tveksamhet berodde tydligen på att ett betänkande av riksdagens grundlagsutskott, vilket byggde på Setäläs förslag, hade offentliggjorts i början av mars. Vid samma tid kunde man i de svenska tidningarna läsa en protest till stöd för de svenskspråkigas ståndpunkt från 24 lärare vid Göteborgs högskola, i vilken även 53 universitetslärare från Lund förenade sig.[2] Oaktat dessa händelser berättade Trygger — han hade i likhet med den blivande utrikesministern Hederstierna tagit avstånd från de svenska akademikernas framträdande[3] — för Söderhjelm, att dennes promemoria hade skingrat hans partikamraters tveksamhet. Högerledaren lovade snart ge ett officiellt svar, vilket sedan skedde i slutet av mars. Meddelandets innehåll var dock "tämligen oväntat": högerns riksdagsmän skulle på grund av universitetsfrågan trots allt inte komma att acceptera en inbjudan, om en sådan framfördes.[4]

Då Söderhjelm inrapporterade det inträffade, anmärkte han, att högerns sinnesändring kanske hade orsakats av den svenska ministern i Helsingfors. Även om denna uppfattning inte hölle streck — några bevis för den finns inte — hade Elmqvists lust att verka för utvecklandet av det svensk-finländska samarbetet på ett avgörande sätt avtagit på grund av universitetsfrågan. Han undvek bl.a. sammanträffanden med riksdagsledamöter, emedan dessa kunde befaras tolka "ett ärligt ord såsom obehörig inblandning".[5]

Riksdagen hade dock redan fattat sitt beslut oberoende av den svenska högerns

[1] Söderhjelms rapporter 27. 3 och 28. 6.

[2] Hyytiä s. 139. Protesten var uppenbarligen delvis en följd av Collianders resa, som hade sträckt sig även till Göteborg (jfr hans tidigare anförda reseredogörelse); delvis torde den ha föranletts av ett önskemål om svenska opinionsyttringar, som prof. H. Pipping hade framfört till en göteborgsk kollega. Se Panelius s. 177—178.

[3] Också Hederstiernas efterträdare Marks von Württemberg var av samma åsikt. Söderhjelm till Segerstedt 16. 3, Segerstedts saml.

[4] Cit. Söderhjelms rapport 27. 3. Se även Trygger till Söderhjelm 25. 3, WSBS; Söderhjelms telegram 16. 3 och 25. 3 samt rapport 28. 6 och brev till Adelsvärd 26. 3, Adelsvärds saml. I brev till Ståhlberg 5. 5 (KJSS k. 31) nämner Söderhjelm, att Trygger sagt, att han talade "även för andra än sin egen grupp". Det är möjligt, att högerledaren med detta utom bondeförbundet även avsåg liberalerna (s. 191, not 4), även om detta förefaller osannolikt. I intet fall gällde anmärkningen socialdemokraterna. Vid sitt sammanträffande med Söderhjelm 27. 3 (Söderhjelms telegram 27. 3) sade Branting, att endast högern tvekade, men att det kanske vore bäst att låta saken vila någon tid.

[5] Elmquist till Söderhjelm 22. 2, WSBS (se även Arttis dagbok 24. 2, PAS k. 2). I detta brev sade sig Elmquist visserligen ännu ta upp besöksfrågan, i den mån han trots allt råkade träffa riksdagsmän. I sitt brev till Söderhjelm 10. 3 (WSBS) nämner Elmquist däremot ingenting om de underhandlingar, som just då fördes i parlamentskretsar i Finland om inbjudningen. Detta hade han sannolikt gjort, om han ännu hade verkat aktivt till förmån för de svenska riksdagsmännens resa. Sina misstankar om Elmquists roll framförde Söderhjelm i rapporten 27. 3. Ett par dagar före Tryggers svar hade han skrivit till Elmquist (20. 3, kopia, WSS k. 3): "Jag hoppas att Du icke avrått parlamentarikerna från att under dessa förhållanden komma till vårt vargaland". — Det är naturligtvis också tänkbart, att "östsvenskarna" hade inverkat på saken. Några antydningar härom finns dock inte.

betänkligheter. På grund av detta och emedan också de svenska socialdemokraterna gav ett officiellt jakande svar den 13 april, fortsatte Söderhjelm sina sonderingar, som dock fick ett kortare avbrott på grund av den svenska regeringskrisen.[1] Under tiden godkände riksdagen slutgiltigt universitetslagarna, vilka byggde på Setäläs förslag. Detta hade nog i någon mån omarbetats i för de svenskspråkiga fördelaktigare riktning, men det är svårt att avgöra, huruvida svenskarnas påtryckning hade medverkat till detta. I varje fall gav högertidningarna i Sverige åter luft åt sitt missnöje.[2] — Då Söderhjelm den 25 april första gången officiellt sammanträffade med den nytillträdda utrikesministern Hederstierna, tog han även parlamentsbesöket till tals. Hederstierna intog en positiv hållning till frågan och sade sig vara säker på att den eventuella inbjudningen inte skulle få ett avböjande svar. Den nya statsministern var däremot kort före utnämningen tveksam, men inte heller han uppmanade Söderhjelm att avstå från saken. Ett likartat svar gavs av första kammarens talman, högermannen Hugo Hamilton.[3]

Söderhjelm vidarebefordrade dessa upplysningar till talman Virkkunen och tillade som sin egen uppfattning, att han inte ansåg det ogörligt att framföra en inbjudan, trots att den negativa åsikten kunde tänkas ta hem segern "på borgerligt håll". Talmannen beslöt i samråd med president Ståhlberg, att inbjudningen trots alla betänkligheter skulle utfärdas. Man skulle då från Finlands sida "i varje fall ha visat samarbetsvilja", skrev Ståhlberg till Söderhjelm. Presidenten hade i denna fråga gjort ett avsteg från sin allmänna svenska politik, i och med att han hade godkänt ett initiativ från finländsk sida.[4]

Söderhjelm överlämnade inbjudningen till alla partiledare den 16 maj, men beklagade något senare i en rapport, att han hade blivit tvungen att göra det under den "misstämning" som rådde på grund av Vennolas tal om Västerbotten. Trots detta kunde sändebudet genast bokföra en liten post på sitt vinstkonto: ledaren för det tidigare negativt inställda bondeförbundet, K G Westman, meddelade att han stödde tanken på ett parlamentsbesök.[5]

Men i början av juni kom en kalldusch: högerledaren Lindman inlämnade till Finlands Stockholms-legation den svenska riksdagens i princip jakande, men i

[1] Protokoll hållet vid (soc.dem.) förtroenderådets sammanträde den 13 april 1923; Eriksson till Söderhjelm 13. 4, WSBS. Se även Söderhjelms rapport 28. 6.

[2] Om avgörandet i universitetsfrågan se Hyytiä s. 117—130. För tidningarna se AB 23. 3 "Språkstriden", NDA 24. 4 Dagens diskussionsämnen, SvD 12. 4 "Universitetsstriden i Helsingfors" (Ahnlund) och St-T 12. 4 "Finlands väg".

[3] Söderhjelm Anteckningar 24. 4 och 9. 4 samt hans telegram 11. 5. Se även Hamilton Dagbok 16. 5.

[4] Citaten är hämtade ur Söderhjelms telegram 11. 5 och Ståhlbergs brev till Söderhjelm 16. 5, WSBS. Se även Virkkunen till Söderhjelm 16. 5, WSBS och till Ståhlberg 17. 5, KJSS k. 34 samt Söderhjelm till Ståhlberg 5. 5, KJSS k. 31.

[5] Rapport 19. 5 och brev till Ståhlberg 17. 5, KJSS k. 31; K.G. Westman till Söderhjelm 16. 5, WSBS.

praktiken avböjande svar. I skrivelsen föreslogs, att besöket dels på grund av de dåliga väderleksförhållandena i oktober och dels "av åtskilliga andra hinder" skulle uppskjutas till våren eller sommaren 1924. Då Lindman några dagar senare träffade Söderhjelm, som då hade återkommit från Finland, framförde han en ny motivering. Han sade sig personligen — men även de andra partiledarna var av samma uppfattning, inklusive Branting "ehuru icke med samma eftertryck" — anse att parlamentarikerbesöket borde föregås av ömsesidiga statschefsbesök. Söderhjelm sade till detta, att finländarna och i synnerhet president Ståhlberg var av motsatt uppfattning. Lindman svarade, att man i Sverige trots allt hoppades, att republikens president ännu samma år skulle kunna gästa Stockholm — han hade ju redan fått en inbjudan.[1]

Söderhjelm fick av Lindmans visit intrycket, att det av partiledarna i slutet av maj[2], överenskomma svaret var avsett som ett försök att pressa finländarna att få till stånd president Ståhlbergs stockholmsresa[3]. Trots att denna uppfattning otvivelaktigt är riktig, innehåller den dock knappast hela sanningen. Tvärtom förefaller det som om framdragandet av statsbesöken i detta sammanhang endast varit ett lämpligt sätt att dölja det verkliga motivet. Söderhjelm sade även själv till Lindman, att han var förvånad över svaret, ty under de tidigare skedena av sakens behandling hade ingen gjort ens en antydan i den riktningen. Om regeringen verkligen hade ansett, att statsbesöket borde äga rum före riksdagsmännens resa, skulle såväl Branting som Trygger och Hederstierna utan tvivel omedelbart ha gjort detta klart för Söderhjelm och inte använt ett par månader till underhandlingar med denne. Lindman å sin sida försäkrade Söderhjelm, att konungen inte hade haft någon delaktighet i beslutet. Ingenting tyder heller på motsatsen.

Det är också uppenbart, att Hederstierna yppade den verkliga orsaken till det

[1] Om skrivelsens ordalydelse se Söderhjelms rapport 28. 6; om samtalet mellan Söderhjelm och Lindman se dessutom Söderhjelm Anteckningar 18. 6 (varifrån citat) och Lindman till Branting 15. 6, Brantings saml. Se även not 3 nedan. — Legationssekreterare K.I. Westman nämner i ett brev till Höjer (7. 6. 23, THS) beträffande partiledarnas beslut: "Under hand skulle antydas för Söderhjelm att dessa olyckliga omständigheter, som gjorde att besöket i år inte bleve av, kunde ha den fördelen att ge finska presidenten behövlig tid för att titta hitöver".

[2] Branting yttrade vid soc.dem. gruppsammanträdet 1. 6 (Protokoll fört vid soc.dem. riksdagsgruppens sammanträde den 1 juni 1923), att inbjudan hade tagits emot, men beträffande tidpunkten för besöket hade "emellertid önskningar framkommit att densamma måtte fastställas till en ur väderlekssynpunkt mera behaglig tid". Skrivelsens slutliga formulering fastställdes den 7. 6. varvid Lindman, Branting, C.G. Ekman (frisinnad), K.G. Westman, G. Möller (socialdemokrat) och Eriksson var närvarande. Lindman till Edén 7. 6, Edéns saml; K. I. Westman till Höjer 7. 6, THS. Beslutet fattades sannolikt efter den 24 maj, då Söderhjelm träffade K. G. Westman (K. G. Westman till Söderhjelm 16. 5, WSBS, Söderhjelm Anteckningar 3—9. 6). Även Eriksson har skisserat delegationens sammansättning på baksidan av ett officiellt, den 16. 5 daterat inbjudningskort (Erikssons saml.).

[3] Söderhjelm Anteckningar 18. 6 Söderhjelm fick genom Lindmans visit idén att än en gång försöka förmå Ståhlberg att resa (s. 195) och därför betonade han i sina redogörelser för Lindmans besök rätt kraftigt statsbesöksfrågan. Se på s. 195 not 3 anförda källor. Lindman å sin sida skrev 15. 6 till Branting (Brantings saml. AA) att han hade berört statsbesöksfrågan "helt lätt" och "helt en passent" framfört, att ett besök av presidenten vore tacknämligt.

uppskjutande svaret, då han träffade Söderhjelm den 27 maj: Vennolas tal hade redan fått "svåra påföljder"[1]. Den finländska utrikesministerns uttalande hade väckt så stor förtrytelse i Stockholm (s. 179—182), att det väl förslog för att stats- och utrikesministern skulle föreslå ett uppskjutande svar för partiledarna — i synnerhet som de visste att riksdagsmännen i deras eget parti redan på grund av universitetsfrågan hade varit tveksamma.[2]

"Språkstridens vår", som på sätt och vis kulminerade i Vennolas tal, hade sålunda kört planen på ett parlamentarikerbesök på grund. Å andra sidan hade svenskarna valt ett gott svepskäl, ty det gav Söderhjelm anledning att än en gång försöka övertala Ståhlberg. Med hänvisning till amiral Lindmans besök skrev han i denna fråga till statsminister Kallio och utrikesminister Vennola, varvid han speciellt framhöll den propagandavinst som presidentens resa skulle innebära för det finska Finland. Sitt svar fick sändebudet av handelsminister Aho, som i juli besökte Stockholm: "Vi [regeringen] äro nog alla av den åsikten, att han borde resa". "Nå, då tvingar ni väl honom därtill?", frågade Söderhjelm. "Ei se vaan lähde (nej, han bara inte reser)" var Ahos svar.[3]

Det fortgående trycket ledde dock ett steg längre än föregående höst (s. 116): regeringen förmådde presidenten att gå med på ett besök under förutsättning, att kungen först kom till Helsingfors. Men då saken sedan framställdes för utrikesminister Hederstierna, avböjde denne på stående fot inbjudningen med hänvisning till Sveriges tidigare hållning beträffande statsbesökens inbördes ordningsföljd. Liksom Lindman framhöll han, att presidenten när som helst vore välkommen i Stockholm.[4]

[1] Söderhjelm (Anteckningar 27. 5) misstänkte att Hederstierna med denna anmärkning hade åsyftat just parlamentsbesöket. Någon annan sak, på vilken uttrycket "svåra påföljder" kunde passa in, finns inte. Man bör även hålla i minnet, att Hederstiernas åsikt ännu 25. 4 var, att ingenting hindrade att besöket blev av (s. 193). I sina anteckningar (3—9. 6) säger Söderhjelm, att han före sin resa till Finland inte hade fått något besked i besöksfrågan. "Henriksson sade endast då det var fråga därom vid en middag . . . dagen före min avresa [29. 5] : 'det är en mycket svår sak' ".

[2] Att regeringen var initiativtagaren antyds också av att statsbesöksfrågan överhuvudtaget togs upp i detta sammanhang — det skulle partiledarna knappast ha gjort på eget initiativ. Även Lindmans anmärkning till Söderhjelm, att Ståhlberg redan hade fått inbjudan, tyder på att regeringen hade ett finger med i spelet — med undantag för Branting hade partiledarna knappast ens vetskap om detta. Att det inte var socialistledaren som var initiativtagaren antyds, förutom av hans allmänna Finlandspolitik, av hans tidigare oförbehållsamma stöd åt parlamentsbesöket samt av Lindmans anmärkning om hans inställning till Söderhjelm (se även s. 194, not 2). Westman åter tog säkert inte initiativet, han var ju redo att resa även efter Vennolas tal. Om liberalernas inställning till besöksfrågan föreligger relativt få uppgifter, men de flesta av dem pekar på en positiv inställning. Om man dessutom tar i betraktande liberalernas allmänna positiva inställning till detta slags kontakter med Finland (s. 239) och deras passivitet i språkstriden, vore det synnerligen egendomligt, om någondera av deras ledare, Ekman eller Edén, hade tagit initiativet till ett avböjande svar.

[3] Cit. Anteckningar 25. 7. Se även Söderhjelm till Kallio 20. 6 och till Vennola 26. 6 samt till Ståhlberg 14. 6 (kopior WSS k. 3) och till Procopé 18. 6, HjPrS k. 2 (samt Procopé till Ingman 26. 6, Ingmans saml. k. A:2). Söderhjelm fick presidentens nära vän, chefredaktören för HS Eero Erkko, på sin sida, Anteckningar 25. 6 och brev till Procopé 30. 6, HjPrS k. 2.

[4] Söderhjelm Anteckningar 25. 7, 7. 9 och 9. 9; Vennolas anteckningar inför regeringssammanträdena 28. 6, 20, 28 och 2. 8, JHVS k. 18, Borenius' telegram 7. 9 och brev till Söderhjelm 7. 9,

2.5.5. *Fallet Karlén*

Att parlamentsbesöket inte blev av var ingalunda för Söderhjelm den enda eller sista besvikelse, i vilken språkfrågan spelade den centrala rollen. På hösten uppstod en mindre kris på grund av den svenska pressattachén vid Helsingforslegationen, Swen Karlén. Liksom i samband med det uttalande som Branting vid samma tid gjorde om Östkarelen och som väckte förbittring i Finland (s. 161—162), hade ett olyckligt sammanträffande även denna gång sin del i att slitningar uppstod.

Karlén, som behärskade finska, gjorde i september en omfattande turné, under vilken han i olika delar av Finland diskuterade med ett par tiotal tidningsredaktörer, främst om de faktorer som påverkade ländernas inbördes relationer[1]. Chefredaktören för det i Kuopio utkommande agrarbladet Savon Sanomat, Lassi Hiekkala, fann de av Karlén framförda synpunkterna erbjuda ett tillfälle att visa, att en representant för det officiella Sverige stödde de åsikter som hans tidning företrädde. Hiekkala skrev en intervju kring sin diskussion med Karlén, i vilken attachen uppgavs ha berättat, att svenska legationen hade tagit initiativet till att skaffa svenska tidningar egna korrespondenter i Finland. Han hade enligt "intervjun" även yttrat, att de svenskspråkiga inte led något förtryck i Finland och gett sitt "fulla erkännande" åt regeringens beslut att benåda de sista upprorsfångarna.[2]

Svenska Pressen i Helsingfors tog upp "intervjun" och uttryckte den 15 september sitt starka ogillande av Karléns "uttalande" och ifrågasatte hans lämplighet som företrädare för det officiella Sverige. Tidningen sade sig med intresse invänta ett ställningstagande av grannlandets regering, ty det var "svårt att förstå . . . att Sverge genom en officiell representant" föll "svenskarna i detta land i ryggen". Trots att andra tidningar i Finland inte, ej heller de svenskspråkiga, i nämnvärd grad fäste avseende vid "intervjun", kunde den svenska regeringen efter en dylik artikel inte förbli overksam, och den 16 september avfordrade den legationen en snabb utredning av det inträffade.[3]

WSBS. — Statsbesöket blev nästan en tvångsföreställning för Söderhjelm. Den 19. 1. 1924 vädjade han till Cajander, som då just på nytt hade blivit statsminister, med att säga att "enskilda åsikter och personlig motvilja måste offras för helheten och fosterlandets intresse". Brev till Cajander, Cjanders papper. Se även Söderhjelm till Schauman 12. 10 och till Koskimies 20. 10 (kopior, WSS k. 3.)

[1] Karléns rapport om rundresan i Finland 22. 9, HP 5 Af. — Karlén var hemma i Haparanda och hade studerat finska vid Uppsala universitet innan han blev journalist. Intervju med fru Karlén 17. 11. 1964.

[2] Savon Sanomat 11. 9. Se även Hiekkala till Karlén 12. 10, bilaga till Karléns brev till Henriksson 16. 10, HP 90 I. — Regeringen Kallio hade i augusti tagit upp benådningen av närmare 30 mera bekanta upprorsfångar. Se Blomstedt s. 442.

[3] SvPr 15. 9 "Ett egendomligt intervju" (se även samma tidn. 17. 9 "Dementi"). HS (15. 9 Helsingforsbrev) och Arbetarbladet (14. 9 Ur andra blad) noterade Karléns uttalanden med tillfredsställelse, medan Hbl (14. 9 nyhetskommentar) var harmsen över dem, om än inte i tillnärmelsevis samma grad som SvPr. De övriga svenskspråkiga tidningarna synes inte ha tagit upp saken. US

Karlén svarade, att han om benådningsfrågan endast hade yttrat, att det i Sverige även fanns sådana grupper, som förstod den inställning tidningen företrädde, men att man ingalunda var enig i denna fråga. Beträffande korrespondenterna sade sig Karlén ha nämnt, att man borde verka i denna riktning emedan så många finländare hade ansett att sådana borde anställas. Till slut sade attachén, att han på tal om de svenskspråkigas ställning endast hade citerat ett uttalande av en känd finlandssvensk, att denne inte kände sig leva under något "förtryck".[1] Också minister Elmquist svarade utrikesdepartementet och yttrade därvid, att Karlén endast kunde lastas för oförsiktighet, emedan han inte uttryckligen hade sagt till Hiekkala att deras samtal var förtroligt, utan hade förutsatt att denne liksom alla de övriga redaktörerna skulle betrakta detta som självklart. Elmqvist uttryckte vidare som sin egen och vissa med Karlén bekanta svenskspråkiga personers åsikt, att attachén näppeligen kunde ha framfört sina uppfattningar i den form Hiekkala hade publicerat dem.[2]

Den svenska regeringen ansåg dock, att de åsikter Karlén hade framfört innebar ett alltför klart ställningstagande i språkfrågan. De hade dessutom i "intervjun" fått en ännu mer tillspetsad form, och de gick inte att dementera utan att man samtidigt fattade ståndpunkt till Finlands inre angelägenheter[3]. Emedan Karlén av denna orsak i Finland inte längre kunde anses som en neutral bedömare av förhållandena där och emedan han inte hade iakttagit den försiktighet, som krävdes av en person i hans ställning, beslöt svenska regeringen befria honom från hans uppdrag.[4]

(22. 9 kåseriet "Viikon varrelta") ansåg Hiekkalas förfarande vara ett bevis på agrarjournalisternas låga nivå. Karlén antog — i sin redogörelse till utrikesdepartementet för det inträffade (brev till Henriksson 18. 9, HP 90 I) — att de andra tidningarnas återhållsamhet hade berott på att de "tydligen genast förstått sammanhanget". Se även Holmberg till Ahnlund 7. 11, Ahnlunds saml. — Kabinettstelegram till Elmquist 16. 9, HP 90 I.

[1] Karléns telegram 17. 9 och brev till Henriksson 18. 9, HP 90 I. Jfr brev från den socialdemokratiska riksdagsmannen Johan Nilsson från Malmö, som hade åtföljt Karlén på rundresan, till Hederstierna 22. 10. HP 90 I, och artikel "Skall det orimliga bli möjligt", Arbetet 22. 10, där han försvarade attachén. — Om de svenska tidningarnas ståndpunkter se s. 192 not 4.

[2] Elmquist till Sjöborg 18. 9. 23, HP 90 I. Elmquist nämnde att ett par svenskspråkiga tidningsmän sagt till honom, att "Svenska Pressen . . . omöjligen kunnat vara i god tro, då den slagit alarm, utan att avvakta Karléns hemkomst och erfara hans förklaring — ehuru en sådan för dem, som känna både hans åsikter och hans ställning varit alldeles överflödig". Enligt uppgift av fru Karlén 17. 11. 64 torde den redaktör vid SvPr, som skrev ifrågavarande artikel, ha varit den enda person, med vilken Karlén måhända hade några misshälligheter.

[3] Hufvudstadsbladet publicerade 17. 9. 23 en artikel av Karlén, där denne förnekade att han gett någon intervju. Hiekkala skrev med anledning härav ett bemötande (Hbl 18. 9. 23) där han av Karlén begärde besked huruvida de i "intervjun" framförda uppfattningarna motsvarade Karléns åsikter. Karlén svarade brevledes Hiekkala, varvid han förklarade att han på grund av sin ställning inte kunde avge den förklaring som denne hade begärt. Karlén till Hiekkala 18. 9. 23 (kopia), HP 90 I.

[4] Hederstierna till Elmquist 24. 9. HP 90 I. Att beslutet om avsked förorsakades just av Karléns ställningstagande till språkfrågan, antyds klart av Hederstiernas uttalande i ett tal 29. 10, i vilket han bemötte den kritik som avskedandet hade framkallat i Finland (s. 199). "Man har förebrått mig, att jag genom min åtgärd att återkalla [Karlén] skulle ha tagit parti för det ena partiet i Finland. Så var icke

Då Elmqvist fick kännedom om beslutet, anhöll han om att dess verkställande skulle uppskjutas, och reste till Stockholm för att klarlägga saken[1]. Ministern framhöll sannolikt, att Karléns avskedande skulle väcka en kraftig reaktion i Finland, vilken skulle komma att inverka skadligt på relationerna mellan länderna. Elmquist torde dessutom ha motiverat sitt önskemål om att entledigandet skulle återkallas med att det endast var fråga om oförsiktighet. Regeringen stod emellertid fast vid sitt beslut, vilket på samma gång innebar ett erkännande av den kritik Svenska Pressen hade framfört.[2]

Att entledigandet motiverades med att Karlén hade befattat sig med språkfrågan, inte med hans övriga "uttalanden", tyder på att just detta hade orsakat beslutet. Det, att han överhuvudtaget hade gjort ett uttalande, som innebar ett ställningstagande till Finlands inre angelägenheter, tycks alltså ha varit mindre viktigt. Det är emellertid tydligt, att regeringen inte var enhällig om sitt beslut — enligt Söderhjelm stödde Hederstierna Elmquist, medan Trygger och "vissa andra" ministrar var för entledigande[3]. — Den svenska pressen hade inte tagit någon större notis om affären. Några högertidningar ansåg att Karlén gjort sig skyldig till ovarsamhet och även vänsterpressen accepterade på denna grund det skedda entledigandet.[4]

I Finland ledde det skedda till det av Elmquist befarade angreppet på den

förhållandet. Jag skulle ha vidtagit precis samma åtgärd, om det klandrade yttrandet riktat sig mot det andra partiet i Finland", (Åland 3. 11).

[1] Telegram från Hederstierna till Elmquist 24. 9, Elmquists telegram till Hederstierna 24. 9 och Hederstiernas (andra) telegram till Elmquist 24. 9, HP 90 I.

[2] Om Elmquists diskussioner i Stockholm finns inga detaljerade uppgifter. I sitt telegram till Hederstierna 24. 9 (HP 90 I) säger sig ministern vilja "muntligen . . . framlägga min uppfattning om konsekvens av beslut". Även Söderhjelm framhöll denna omständighet för Hederstierna, men tydligen först då saken redan var definitivt avgjord. Rapport 18. 10. Om Elmquists aktivitet se Söderhjelm Anteckningar 11. 10 och prof. B. Collinders brev till författaren 19. 11. 67. — Det på sida 197 not 4 nämnda brevet avsändes 5. 10 och ett meddelande om saken befordrades till TT 8. 10, HP 90 I.

[3] Söderhjelms telegram 9. 10, Anteckningar 11. 10, brev till Schauman 12. 10 (kopia), WSS k. 3 och rapport 18. 10, varifrån citat. Hederstierna yttrade till Karléns efterträdare: "Mitt hjärta blöder för Karlén". Prof. B. Collinders brev till författaren 19. 11. 67. — Söderhjelm nämner i sin rapport 6. 11 att han "från utrikesdepartementet närstående och välinformerat håll" fått höra att den innersta orsaken till avskedandet av Karlén hade varit, "att han för utomstående hade avslöjat utrikesdepartementets och den svenska Helsingfors-legationens arbete för att få objektiv information från Finland till Sverige. Härigenom har han försvårat förverkligandet av dessa strävanden, vilkas avsikt har varit . . . att åstadkomma bättre relationer till Finland". Denna förklaring verkar att vara ett av vederbörande efteråt gjort (och av Söderhjelm stött) försök att mildra den ofördelaktiga inverkan på relationerna Finland—Sverige, som Karléns avskedande hade haft.

[4] SvD (16. 9 nyhetskommentar och 18. 9 "Vår pressattaché i Finland", Ahnlund) och St-T (17. 9 "En anklagad" och 11. 10 På tapeten) fastslog Karléns oförsiktighet före det ursprungliga beslutet om avsked, men först sedan regeringen redan hade inbegärt förklaring av Karlén. Se även NDA 9. 10 Dagens diskussionsämnen. SvM (9. 10 nyhetskommentar) och Soc-D (23. 10 Pressröster) godkände det redan inträffade entledigandet, men den sistnämnda förenade sig (20. 10 "Pressattachébefattningen i Finland") med SS:s önskan, att en finskkunnig och objektiv person skulle utses till Karléns efterträdare. Om Arbetet se s. 197 not 1 samt 1. 11 "Trekropparsproblemet" (Engberg).

svenska regeringen — samtidigt fick dock även Hiekkala skäpporna fulla. Ministern såg för sin del till, att de finskspråkiga tidningarnas artiklar om saken, inklusive kåserier, översattes och sändes till Stockholm. De svenskspråkiga tidningarna försvarade sig — angreppen riktades även mot dem — genom att betona, att åtgärden berodde på Karléns oförsiktighet. Samtidigt framhöll de visserligen, att dennes uttalanden hade kränkt landets ena nationalitet.[1] Hederstierna försökte reparera skadan genom att med anledning av den finländska kritiken avge en offentlig förklaring den 29 oktober. I denna bestred han att avskedandet av Karlén innebar något ställningstagande mot de finskspråkiga och anmärkte, att attachéns öde hade blivit detsamma, om hans uttalanden hade riktat sig mot de finskspråkiga. Denna förklaring kom emellertid väl sent och passerade dessutom obemärkt på grund av den uppståndelse (s. 204—227) huvudinnehållet i hans tal väckte.

Agrarernas Turunmaa gav uttryck för den finskspråkiga borgerliga opinionen då den ansåg entledigandet visa, att den svenska regeringen "alltfort vill vandra på den bro, som våra svensksinnade påstå sig utgöra"[2]. Denna slutsats är dock, kanske med undantag för fallet Karlén, helt utan grund för den svenska regeringens vidkommande. Men för de båda ländernas tidningspress var finlandssvenskarnas roll i samarbetet över Bottniska viken en fråga, där det var svårt att nå samförstånd. Det var dock egentligen först under "språkfrågans vår" som detta problem hade blivit ställt under debatt.

2.5.6. *Språkfrågan i Finland och det finländsk-svenska samarbetet*

Språkfrågan i Finland hade av gammalt använts som argument vid den utrikespolitiska debatten i Sverige[3]. Det användes också nu, främst av högern, medan vänstern snarare förhöll sig passiv. Gemensamt för båda åsiktsriktningarna var dock att de ansåg den svenskspråkiga kulturen i Finland fungera som en bro över Bottniska viken och underlätta ett intimt samarbete. Man var också enig om, att den finska nationalismens försök att hindra denna kulturs utveckling eller att utplåna den var en faktor som försvårade samarbetet.

[1] Suunta 3. 11 "Sanomalehtiattasea Karlénin ero", US 10. 10 "Ruotsin sanomalehtiattasean ero", Iltalehti 9. 10 "Ruotsin sanomalehtiattasea", Karjala 14. 10 kåseri av Jyry", Lahti 13. 10 kåseri av "Iikka", Mikkelin Sanomat 12. 10 kåseri av "Sanomien Seppo", Ilkka 13. 10 "Sanomalehtiattasea Karlénin erottaminen" och kåseri av "Iisakki", Savon sanomat 16. 10 "Sanomalehtiattasea Karlénin ero ja Savon Sanomat", Saarijärven Paavo 11. 10 "Tiedot Ruotsin sanomalehtiattasean erosta", HS 10. 10 "Muudan haastattelu ja sen seuraukset" och Länsi Savo 10. 10 nyhetskommentar. Översättningar av dessa artiklar ingår i UD:s serie HP 90 I. För de svenskspråkiga tidningarna se Hbl 11. 10 "Missvisande kommentarer", ÅU 12. 10 "Ett entledigande" och Wbl 13. 10 "Den finska tidningspressen åter i attack mot landets svenskar".

[2] Turunmaa 11. 10 "Muuan keskustelu ja sen seuraukset".

[3] Eskola 1965 s. 114—122, 155, 181.

Däremot skilde sig bedömningarna av vilket slags politik mot Finland man borde följa utifrån dessa synpunkter.

De flesta högertidningar betonade, att det viktigaste var att utveckla förbindelserna med de svenskspråkiga i Finland. Enligt vänstern gjorde man härigenom dessa en björntjänst, ty om man inte höll kontakt med hela Finland, skärpte man endast de finskspråkigas nationalism. Dessa grundattityder kom också till synes vid behandlingen av enskilda frågor: högern var mera böjd för att anse Finlands svenskspråkiga kultur hotad — såsom universitetsfrågan klart visade. Vänsterns återhållsamhet berodde säkert delvis på att den tolkade de svenskspråkigas strävanden till en del som överklassens strävan att bevara sina gamla privilegier.

I bägge lägren fanns dock undantag. Den liberala Stockholms-Tidningen företrädde vid sidan av Nya Dagligt Allehanda en riktning som skarpast bekämpade den finska nationalismen[1]. Svenska Dagbladet inom högern åter betonade ofta i likhet med vänstern nödvändigheten att upprätthålla relationer till hela Finland[2]. En rätt särpräglad profil uppvisade Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning, vars attityd närmade sig de moderata finskspråkigas i Finland. Under universitetsstriden framhöll högertidningarna och särskilt Stockholms-Tidningen, att samarbetet skulle omöjliggöras, om — såsom det enligt deras uppfattning verkade — Finlands svenskspråkiga kultur utplånades. Finland skulle då isoleras från Skandinavien, det skulle bli en "rysk randstat" såsom flera tidningar hävdade. Samtidigt menade man, att de finskspråkigas politik visade, att de inte ville ha något samarbete. Talet om detta var enligt högerns uppfattning tomma fraser, så länge de inrikespolitiska konsekvenser som detta förutsatte inte hade

[1] Söderhjelm analyserade under tiden för universitetsfrågan (rapport 10. 2) de olika svenska åsiktsriktningarnas uppfattningar om språkstriden i Finland. Enligt honom betydde "Sveriges och Finland inbördes förhållande" för Aftonbladet "detsamma som Sveriges förhållande till Finlands svenskar eller åtminstone, om hela Finland kan komma i fråga, Sveriges av de sistnämnda förmedlade och ledda förhållande till detta" (se även Anteckningar 5. 3 och 27. 11. 22). St-T och NDA företrädde en "gentemot Finland . . . ringaktande hållning, ansågo ej allenast finnarna, utan hela den finska staten som ett slags överflödigt fenomen, som har trängt sig på som granne till Sverige endast för att störa detta". Söderhjelm ansåg huvudredaktören för St-T, Rinman vara "vår största fiende" (Anteckningar 23. 4. 23).

[2] I SvD fanns (enligt Söderhjelms i föreg. not nämnda rapport) två åsiktsriktningar. Den ena strävade till "effektiv samverkan . . . framförallt med det finska Finland", den andra var den förras "nationalistiska motvikt". Det var synbarligen den senare som enligt Söderhjelm bar ansvaret för att SvD i universitetsfrågan hade "gått i östsvenskarnas fälla" (Söderhjelm till Segerstedt 27. 1. 23, Segerstedts saml.). Ahnlund, som ministern uppenbarligen ansåg representera den förstnämnda åsiktriktningen, hade dock skrivit också de artiklar som behandlade universitetsfrågan (liksom även övriga ledare rörande Finland, med undantag för dem som tangerade Nationernas förbund), varför Söderhjelms bedömning om åsiktsskillnaderna inom SvD:s redaktion inte var riktig. — Enligt Söderhjelm stod det klart för socialdemokraterna, "att Finlands hela orientering är demokratisk", och de gav enligt ministerns mening Finland "en fullvärdig plats vid sidan av de andra skandinaviska staterna". I språkfrågan var deras uppfattning "objektiv". Liberalerna hade enligt Söderhjelms åsikt också frigjort sig från "ensidiga traditionella synpunkter" och hade "opartiskt och utan högmod behandlat Finlands angelägenheter".

dragits.[1]

Sammankopplandet av samarbetsproblematiken och språkfrågan uppvisade dock ett ganska intressant drag: de svenskspråkigas ställning i Finland användes nästan inte alls som argument vid dispyterna om försvarsförbundet. Trots att Aftonbladet och Nya Dagligt Allehanda under debatterna på våren och hösten 1922 ibland hänvisade till språkfrågan, hindrade detta dem inte att understöda militärt samarbete med Finland. Däremot berodde den passivitet Stockholms-Tidningen visade år 1922 nog delvis på språkfrågan, såsom chefredaktör Rinman medgav för Elmquist. Men på våren 1923 hade situationen förändrats: i och med att försvarsstriden trängde fram i förgrunden tvangs även Stockholms-Tidningen att offentligt ta upp de konsekvenser, som dess egen och högerns bedömning av Sveriges "militärpolitiska läge" ledde till.[2] — Ingenting tyder på att vänsterns negativa hållning till militärt och diplomatiskt samarbete med Finland skulle ha haft något samband med språkfrågan.

Partierna i Finland var, med undantag för agrarförbundet, ense med svenskarna om att svenska språket underlättade umgänget, för vilket en förutsättning i sin tur var en rättvis behandling av de svenskspråkiga i Finland. Det är naturligt, att de sistnämnda oftare och med större eftertryck än de övriga förde fram dessa synpunkter. De inre meningsskiljaktigheterna mellan de svenskspråkiga avspeglades emellertid i de förväntningar de ställde på Sverige. För de radikala — bland tidningarna t.ex. Svenska Pressen och Wasabladet — var det viktigaste, att grannlandet gav de svenskspråkiga sitt oförbehållsamma stöd. De moderata ansåg däremot att "ett gott förhållande mellan rikssvenskarna och finnarna" var "absolut av nöden" för att "icke allt skulle äventyras". De senare — de företräddes inom pressen framförallt av Hufvudstadsbladet och Åbo Underrättelser

[1] Se utom i noterna till kapitlen 2. 5. 1—2. 5. 5 nämnda tidningsartiklar även AB 22. 3. 23 "Ett band som ej får brista", 28. 3. 23 nyhetskommentar, 17. 8. 23 "Brygga eller skiljemur" och 20. 11. 23 "Pudelns kärna"; NDA 1. 8. 21 "Riskabla meriter", 27. 9. 21 "Uusi Suomi", 9. 9. 22 "Opraktisk finsk demonstrationspolitik", 16. 11. 22 Dagens diskussionsämnen, 4. 3. 23 "En ny finsk ton", 27. 4. 23 "Lyrik eller praktisk politik" och 29. 4. 23 "Striden på kniven"; StD 25. 4. 23 "I finska staten"; SvD 4. 5. 21 "Finlands språklagar stadfästa", 15. 9. 22 "Svensk litteratur och Finland", 29. 9. 22 "Ett svenskt kulturintresse", 2. 5. 22 "Svenskt i Finland" och 2. 7. 22 "Scandia maior" (alla av Ahnlund); St-T 30. 8. 22 "Finland och Norden", 16. 11. 22 "I skuggan av ett namn", 8. 10. 22 "Svenskarne i Finland" och 12. 4. 23 "Finlands väg". Beträffande Segerstedts ledare se GHT 6. 4.21 "På längre sikt", 14. 2. 22 "En kulturuppgift", 11. 9. 22 "Det finska talmansvalet", 8. 12. 22 "Europas gränsvakt", 23. 4. 23 "Alternativen" och 24. 8. 23 "Finlands kurs". Vänstertidningarna behandlade faktiskt knappast alls språkfrågan. Se dock DN 27. 4. 21 "Ålandsrapportörernas befogenhet" (Wickman) och 22. 2. 22 Pressgrannar (Lindberger); SvM 10. 11. 22 "Finland, svensk-finnarna och Sverige" och 23. 11. 23 "Ärlighet varar längst"; Arbetet 9. 3. 22 Utrikesnytt.

[2] NDA 29. 10. 21 "Svensk dekadens", 18. 2. 22 "Herr Holstis äventyrspolitik och GHT " och 10. 5. 22 Dagens diskussionsämnen; AB 30. 8. 22 "Finlands utrikespolitik"; St-T 18. 9. 21 "Eftervisdom och realpolitik" och 10. 12. 22 "Finlands försvar och Sveriges". Om Rinmans åsikter våren 1922 se hans brev till Elmquist 19. 5. 22 (kopia), Rinmans saml. k. 4. Se även Arvid Mörne till Rinman 15. 5. 22, Rinmans saml. k. 4.

— ansåg att de förstnämnda utgjorde en skiljemur, i stället för att alla svenskspråkiga borde ha utgjort en brygga. Även de moderata betraktade dock svenskarnas ställningstaganden som sakliga och berättigade; de uppträdde nästan aldrig, vilket Söderhjelm beklagade, "offentligt mot östsvenskarna". För båda åsiktsriktningarna var emellertid gemensamt, att de framhöll de skadliga verkningar som uttrycken för den finska nationalismen — t.ex. skriverierna om Västerbotten — hade i fråga om den skandinaviska orienteringen.[1]

Samlingspartiets och framstegspartiets språkrör vände upp och ner på de svenska högertidningarnas påstående, att intresset för svenskans bevarande var en måttstock på graden av "skandinavisk orientering". "Om det svenska språket blir bestående inom Finlands finskspråkiga bildade klass" berodde på huruvida man lyckades få till stånd ett verkligt effektivt samarbete eller inte. Finland hade alltid varit och var alltjämt Sveriges buffert mot "den ryska imperialismen", men Sverige var inte villigt att göra någonting för Finlands självständighet. Denna omständighet gjorde svenskarnas även i övrigt oacceptabla inblandning i språkfrågan än mera värd att fördömas. Svenskarnas nedlåtande "faderlighet" och "förmynderi" behövdes överhuvudtaget inte — Finland kunde sköta även sin utrikespolitik på egen hand. Efter det att grannlandet hade avstått från dessa böjelser och attityder, och då det insåg att Finland, utom att det var en jämbördig stat även var "en behövlig och betydelsefull faktor för Sveriges säkerhet", då var ett samarbete möjligt. Detta borde finländarna dock inte "med mössan i hand" stå vid dörren och vänta på. Det förelåg såtillvida skillnader mellan tidningarna, att Uusi Suomis och Helsingin Sanomats artiklar inte poängterade Finland och finskheten lika klart som landsortspressen.[2] — Nationalism av denna typ förekom

[1] Det första citatet ur brev från Holmberg till Elmquist 11. 1 22, HES k. 6 och det andra ur Söderhjelms rapport 10. 1. 23. Om de svenskspråkiga se utom i noterna till kapitlen 2. 5. 1—2. 5. 5 anförda källor dessutom (för de moderata) Holmberg till Ahnlund 7. 11. 23, Ahnlunds saml.; R.A. Wrede: "Finland och dess grannar", FT 1923 s. 259—275; Hbl 28. 6. 22 "Bryggan till Skandinavien", 3. 9. 22 "Ett villkor för samarbetet", 19. 12. 22 "Den fortsatta diskussionen om Sverige och Finland", 22. 2. 23 "Sverige och det finska Finland" och 20. 3. 23 "Röster från Sverige"; ÅU 9. 11. 22 "Svenskheten i Finland", 26. 11. 22 "En agrarpresentation inför rikssvensk publik", 15. 12. 22 "Informationsväsendet Finland—Sverige" och 10. 8. 23 "Bryggan eller muren"; samt (för de radikala) SvPr 16. 12. 22 "Föreningen 'Norden' och universitetet" och 31. 7. 23 "Förnyad omprövning"; Wbl 8. 9. 22 "Den svenska grunden", 6. 6. 23 "Utrikesministern och nationella frågorna" och 26. 8. 23 "Också en svenskhetspolitiker"; G. Landtman: "Sammanslutningarna 'Norden' ", Hbl 25. 10. 22. Se även s. 240 not 1 och s. 241 not 1.

[2] Det första citatet ur US 8. 9. 23 "Ruotsinkieli ja yhteistoiminta Skandinavian kanssa", det andra ur HS 15. 5. 23 "Ruotsi ja Suomen turvallisuus", de följande ur AL 15. 9. 23 "Suomen ja Ruotsin lähentyminen" och det sista ur Rd 1923 prot. s. 1239 (Vennola). Se utom de i noterna till kapitlen 2. 5. 1—2. 5. anförda källorna ytterligare US 12. 8. 21 "Suomi ja Ruotsi", 27. 6. 22 "Sillat Skandinaviaan" (Setälä) och 4. 10. 23 "Ruotsissa levitetyt käsitykset Suomesta"; Iltalehti 4. 3. 22 "Puolustusliitto II" och 14. 8. 23 "Eräs ruotsalaistemme harhaluulo"; AL 5. 9. 23 "Tarpeetonta isällisyyttä" och 30. 9. 23 "Suomenruotsalaisten 'välittäjäntehtävä' "; Karjala 30. 8. 23 "Keskustelua orienteerauksestamme" och 12. 9. 23 "Korjattava kohta"; UA 22. 11. 22 "Valtiollista tahdittomuutta"; HS 26. 11. 22 "Ruotsin lehdet Suomen asioista", 1. 12. 23 "Väärät tiedot Ruotsin lehdissä" och 3. 11. 23 "Ruotsin sanomalehdistö ulkoministerinsä puheesta"; TS 18. 8. "Silta vai muuri" och

nästan inte alls i de socialdemokratiska tidningarana. Visserligen kunde också de ibland påpeka, att förutsättningen för samarbete utom "en kompromissvillig [finsk] nationalitetspolitik" även var, att svenskarna inte "utan vidare omfattade åsikterna i . . . [de svenskspråkigas] kampartiklar som sina egna".[1]

Agrarförbundet förhöll sig synnerligen ljumt till det finländsk-svenska samarbetet, ty dess finska nationalism innebar på ett prononcerat sätt motstånd mot allt svenskt. Enligt Ilkkas åsikt var den av de svenskspråkiga propagerade skandinaviska orienteringens syfte att "begränsa den finska nationalitetens rätt till en självständig kultur och ett fortsatt erkännande av det svenska språkets och den svenska bildningens hegemoni". "Ett villkor för grannsämjan" var att man i Sverige erkände det ofrånkomliga i att denna hegemoni upphörde. Även om de andra agrartidningarna inte använde ett lika kraftigt språk som Ilkka, var deras grundinställning densamma.[2] De finsknationella synpunkterna inverkade även på ett annat sätt särskilt på agrarförbundets, men även på samlingspartiets och framstegspartiets utrikespolitiska tänkande: de sydliga grannarna "förstod bättre" och "erkände uppriktigare" betydelsen av Finlands självständighet. Även de hade nyligen uppnått oavhängighet och var i så måtto jämbördiga. I förhållande till de baltiska staterna kunde finländarna också uppleva sitt eget land som rentav mera betydande.[3]

2. 11. 23 "Ruotsin ulkoministerin puhe"; Maaseudun Sanomat 16. 9. 23 "Mielipiteidenvaihtoa kansallisuuskysymyksestämme".

[1] SS 16. 2. 23 "Vieläkin Ruotsin ja Suomen suhteista" (Keto). Se även SS 2. 3. 23 "Ruotsin politiikka ja Suomen politiikka" (Keto).

[2] Cit. Ilkka 8. 3. 23 "Ruotsi ja suomalainen Suomi". Utom de i noterna till kapitlen 2. 5. 1. — 2.5.5 nämnda artiklarna se dessutom Ilkka 2. 2. 23 "Suomalainen sivistyskö vain ruotsalaisen palvelijaksi", 27. 2. 23 "Ruotsi ja suomalainen Suomi", 13. 7. 23 "Turhaa hälinää", 24. 7. 23 "Vastausta eräille ruotsalaisille lehdille" och 16. 8. 23 "Valtiolliset koirannalkutukset naapuristossa"; Saarijärven Paavo 26. 4. 23 "Suomen ja Ruotsin suhteista"; Turunmaa 18. 3. 23 "Suomen ja Ruotsin suhteet" och 30. 8. 23 "Suomen ulkopolitiikan suunta". Se även på s. 245 i not 3 anförda källor. Sedan Karlén företagit sin rundresa i Finland (s. 196) konstaterade han, att agrarförbundets press" över hela linjen på det mest markanta sätt tog avstånd från herr Alkios finsknationella spekulationer". Karléns rapport om rundresan i Finland 22. 9. 23, HP 5 Af.

[3] Cit. Etelä-Saimaa 3. 11. 23 "Merkillinen ruotsalainen lausunto". Se för övrigt de på s. 202 och 203 i noterna 2 anförda artiklarna.

2.6. Final

Den diskussion som hade förts på bägge sidor av Bottniska viken hade visat, att man ömsesidigt ansåg möjligheterna för ett militärt samarbete mellan Finland och Sverige vara obefintliga i det rådande läget. Regeringen Trygger hade inte heller i sin politik gentemot Finland visat sig på minsta sätt mera initiativrik än sin föregångare. Därför blev samtiden fullständigt överraskad, då utrikesminister Hederstierna vid Sveriges Tidningsutgivareförbunds bankett den 29 oktober 1923 höll ett tal, som helt och hållet avvek från den linje hans regering dittills hade hållit.

Hederstierna inledde sitt tal med en hänvisning till sitt bekanta uttalande år 1920, vilket rörde Sveriges anslutning till Nationernas förbund, den hotande faran från öster och Finlands betydelse som buffertstat (s. 142). Efter att ha deklarerat, att han fortfarande var av samma åsikt, övergick talaren till att behandla de skyldigheter Sverige hade iklätt sig, i och med att det blivit medlem av folkförbundet. Han konstaterade, att medlemsstaterna enligt en allmänt godtagen tolkning själva hade rätt att avgöra, huruvida de skulle följa förbundsrådets uppmaning att stöda en medlemsstat som blivit utsatt för angrepp. Samma tolkning inskärpte dock även varje lands moraliska skyldighet att ge bistånd. "Det är sålunda givet att få vi av Nationernas förbunds råd en uppmaning att hjälpa Finland, så är det vår moraliska förpliktelse att så göra".

"Emellertid vågar jag gå längre. Jag skulle önska att Sverige ingick ett försvarsförbund med Finland, som skulle innehålla att därest Finland utan eget förvållande — och detta skulle vara ett bestämt villkor — bleve anfallet av grannen i öster, så skulle Sverige hjälpa till med försvaret av Finland".

". . . ett sådant förbund skulle göra situationen klarare. Enligt Nationernas förbunds bestämmelse skulle Finland ha klart för sig att Sverige vore färdigt att uppfylla sin moraliska plikt, och Sverige å sin sida skulle känna sin förpliktelse i detta fall fullt klar . . . Det svenska folket har icke på 60 år gjort sig skyldig till en sådan nesa som under år 1864 års krig. Då hade vi i åratal lovat Danmark, att om faran kom så skulle vi hjälpa. . . . Detta hindrade icke, att Sverige icke lämnade någon hjälp. . . . Jag vill icke göra något som kan komma den historien att upprepas, och jag vill därför framhålla att vad jag sagt icke omfattas av något parti i Sverige. Om jag går ned i de djupa leden i mitt eget parti, så äro de säkerligen icke med. Men jag hoppas, att den tid skall komma, då det svenska folket förstår vad det enligt min åsikt bör göra".[1]

[1] Dessa och de senare anförda citaten enligt Åland 3. 11. Det t.ex. av SvD 30. 10 publicerade referatet avviker från den senare versionen endast i några få för den följande diskussionen oväsentliga punkter.

Vad var det som fick Hederstierna att rekommendera samarbete med Finland i så ovillkorlig form — inte ens Svenska Dagbladet hade lika frispråkigt fört fram tanken på ett försvarsförbund — och vart syftade han med sitt tal? Man har förmodat[1], att Hederstierna, som talade ex tempore, "sannolikt inte var fullt medveten om hur hans ord på middagen föllo". Talet skulle "i sin utformning blivit en olyckshändelse: en produkt av stundens feststämning, som gav uttryck åt talarens önsketänkande i stället för hans överlagda ståndpunkt". Det var det likväl inte, utan ett omsorgsfullt förberett uttalande. Den bedömning av situationen, som låg till grund för det, som det verkar ofattbara framträdandet och talets syften är förståeliga — även om de visar att talarens tänkesätt i många avseenden låg efter sin tid.

Hederstierna hade onekligen inte för vana att skriva sina tal i förväg. Han hade dock några timmar före detta framträdande för finansminister K.J Beskow omtalat alla de tre centrala temata i sitt tal: fortsättningen på uttalandet om Nationernas förbund år 1920, tanken på försvaret av Finland samt påpekandet att hela saken inte var aktuell. I stort sett samma saker hade Hederstierna några dagar tidigare refererat både för konungen och för Trygger, som var sjuk och i vars ställe han framträdde. Talet var således noga övervägt på förhand.[2]

Hederstierna hade inte heller avsett att talet skulle bli en utrikespolitisk programförklaring. Vid ett samtal med professor Erich i början av oktober hade han framhållit, att det inte kunde bli tal om något som helst, inte ens det obetydligaste, militära samarbete. Även om man i högerkretsar i princip vore beredd till detta, skulle man även där tveka. Orsaken härtill var fruktan för att liberalerna och socialdemokraterna, som motsatte sig varje form av aktiv utrikespolitik, i den nära förestående valkampanjen skulle komma att anklaga högern för att försöka "kasta in Sverige i en oberäknelig äventyrspolitik". De reservationer som framfördes i talet samt anmärkningen, "att jag icke vill vidtaga någon åtgärd i detta avseende, förrän jag är fullt på det klara med att det svenska folket är med på det", var uttryckligen avsedda att skingra vänsterns misstankar. Hederstierna var således uppriktig, då han den 2 november skrev till konungen, att han endast hade framlagt "en framtidstanke", som inte hade någonting att göra med "aktuell politik". Det är lika klart, att han inte hade önskat blanda in regeringen i saken: detta faktum framgick nog av talet, fastän Hederstierna inte uttryckligen nämnde att han uppträdde som privatperson.[3]

[1] Lönnroth s. 66—67.

[2] ". . . skulle . . . endast utveckla fortsättningen af sitt anförande om nationernas förbund och säga att han ansåge att vi borde försvara Finland, men att hela saken ej nu aktuell". Beskows dagbok 29. 10. KJBS. Se även s. 208 not 3. Om diskussionerna med konungen och Trygger se Hederstierna till Gustaf V 2. 11 (Gustaf V:s samling k. 80) och till Lindman 11. 11 (ALS) samt s. 206, 209 och 210.

[3] ". . . detta ju icke på minsta sätt enligt min mening var aktuell politik utan allenast en framtidstanke." — Redogörelse för samtalet med Erich (och cit.) Söderhjelm Anteckningar 7. 10. Hederstiernas egna redogörelser för detta samtal (brev till Lindman 14. 11 och Hamilton Dagbok 11. 11)

Hederstierna avslutade sitt tal på följande sätt: "att jag sagt detta nu är därför att jag vill överlämna denna tanke till Sveriges folk och samtidigt uttala den förhoppningen, att det icke blott skall kasta den ifrån sig, utan upptaga den till moget övervägande. Det är den värd, ty den gäller det bästa sättet att försvara Sveriges självständighet och oberoende". Att denna motivering håller streck finns det ingen orsak att betvivla. Några dagar efter samtalet med Erich hade Hederstierna även yttrat till Söderhjelm, att det för tillfället var omöjligt att ingå ett försvarsförbund. Tanken måste "få tid att mogna" och samtidigt måste man sprida uppfattningen att en aktiv utrikespolitik var ofrånkomlig. Dagen efter talet, då man ännu icke i större utsträckning hade hunnit ta ställning till detta i offentligheten (s. 209—210), sade Hederstierna till Söderhjelm, att han "förebådade en mycket livlig pressdiskussion, men det var just det han velat — och nu skulle ju dock basen för en diskussion bliva en annan än tidigare".[1]

Men utrikesministerns syfte var inte bara att väcka debatt. Trygger hade vid sitt sammanträffande med Hederstierna fått uppfattningen, att denne ämnade "säga något vänligt till finnarna", och kort före talet nämnde utrikesministern för sina regeringskolleger, att finländarna skulle bli "så belåtna"[2]. Det är sålunda mycket sannolikt, att Hederstierna var uppriktig, då han den 31 oktober berättade för sina kolleger, att han på grund av sitt samtal med Erich hade fått anledning till att framföra någon form av sympatiyttring. Hans och Erichs redogörelser för vad den senare då hade sagt avviker i någon mån från varandra. Det gemensamma — och väsentliga — i dem är dock tanken, att om Sverige förblev passivt, kunde den opinion i Finland som krävde ett randstatsförbund nå sitt mål.[3]

Den oro som samtalet med Erich väckte hos Hederstierna verkar något över-

överensstämmer med Söderhjelms (på Erichs relation baserade) dagboksnotis. Om Hederstiernas framträdande som privatperson se s. 209—210. — Eftersom Hederstierna framförde sina framtidstankar, stod talet inte i motsättning mot hans tidigare ställningstaganden, där han motsatt sig en aktiv utrikespolitik (s. 158—164), såsom *Lönnroth* (s. 66) hävdar. Se dessutom s. 142, not 2.

[1] Om Hederstiernas samtal med Söderhjelm se Söderhjelm till Schauman 12. 10 (kopia, WSS k. 3) och Anteckningar 4. 11. Samma motiv nämnde Hederstierna den 30 eller 31. 10 till tyska sändebudet, se Nadolnys rapport 31. 10. AA 6239/H 48582—48584. Enligt Söderhjelm sade Hederstierna den 30. 10 vidare, "att han känt ett behov att öppet förkunna de åsikter om vilka jag sedan länge visste att han hyste dem".

[2] Trygger omtalade 30. 10 (innan han hade träffat Hederstierna efter dennes tal) till de ministrar som då besökte honom att hans intryck varit, ". . . att han skulle säga något vänligt till finnarna". Beskows dagbok 30. 10. Om detta närmare s. 205 not 2. Då Beskow samma dag som talet hölls avlägsnade sig från regeringens sammanträde, hörde han Hederstierna säga till någon "att finnarne skulle bli så belåtna efter hans tal" (Beskows dagbok 29. 10).

[3] Söderhjelms (på Erichs relation grundade) version (Anteckningar 7. 10): Efter att Hederstierna hade konstaterat, att möjligheterna för ett militärt samarbete var obefintliga, "invände Erich, att ju härigenom Finland — som till följd av företeelser som den nu i dagarne inträffade, Sovjets hotfulla krav på vedergällning [Lawrov-affären s. 150—151], blir tvunget att bestämma sig för en orientering — med våld drives in i randstatspolitikens armar". Fru Clasons (på ecklesiastikminister Clasons redogörelse för regeringssammanträdet 31. 10 baserade) version (dagboken 31. 10): ". . . att i Finland fanns ett parti som ville ingå förbund med Polen, men att riksdagen ej var hågad därför. Visade Sverige någon vänlighet, skulle det säkert ej blifva af". I väsentliga stycken likartade är Hederstiernas

raskande, ty de uppgifter — visserligen sporadiska och relativt knapphändiga — han hade fått från legationen i Helsingfors angående stämningarna i Finland var inte på något sätt alarmerande. Elmquist hade i en vidlyftig rapport i augusti konstaterat, att ett mera omfattande randstatssamarbete understöddes endast av regeringspartierna. Han hade även nämnt att det också inom framstegspartiet förekom kritik mot denna politik. På basen av senare influtna redogörelser hade man rentav kunnat dra den slutsatsen, att försiktigheten endast hade tilltagit. Å andra sidan hade Elmquist efter "språkfrågans vår" nästan inte rapporterat någonting alls om stämningen i regeringen, inte ens tagit särskild notis om en intervju med Vennola i Iltalehti, i vilken denne hade avvisat alla förbundsplaner.[1] Det är därför möjligt, att den svenska regeringen inte var helt på det klara med Vennolas försiktighet. Vidare måste man ta i beaktande, att den bild de svenska tidningarna förmedlade av opinionerna i Finland avvek rätt mycket från den som Elmquist gav: pressen skulle inte ha betraktat ett meddelande om att ett förbundsavtal med randstaterna slutits som särskilt överraskande (s. 215). Det är därför inte omöjligt, att de uppgifter Finlands förre statsminister kom med verkligen bekymrade Hederstierna. I vilket fall som helst visade Erichs besök, att litet flankstöd åt de finländska anhängarna av den "skandinaviska orienteringen" just före den nya Warszawa-konferensen inte var av ondo — den svenska regeringen kunde ju inte precis påstå att den hade närmat sig sitt mål, nämligen att lösgöra Finland från randstaterna.

Men varför tog då utrikesministern inte upp ett mindre ömtåligt ämne, varför ville han visa sig "medgörlig" just genom att understöda försvarsförbundet — han var ju själv medveten om att förbundsplanerna inte hade särskilt stort understöd. Svaret ges ånyo av samtalet med Erich. Dennes egentliga syfte hade varit att för Hederstierna föreslå — enligt den tanke han framfört i Finsk Tidskrift (s. 156) — en proklamation, där Finland och Sverige skulle utfästa sig att respektera och stöda varandras oavhängighet. Utrikesministern hade dock ansett sådana avtal "fördömliga", emedan de var obestämda till innehållet och därför endast skulle åstadkomma missförstånd och slitningar. De kunde t.o.m. vid verklig fara bli ödesdigra. Man borde antingen sluta ett försvarsförbund eller avstå helt och hållet. Denna radikala antingen-eller-uppställning kom även understruket fram i talet. Också till sina regeringskolleger sade Hederstierna den

relationer för Hamilton (Dagbok 11. 11) och Lindman (brev 14. 11). I Beskows mycket kortfattade anteckningar finns för sammanträdet den 31 om detta endast anteckningen "omnämnde samtal med Erich".

[1] Den förstnämnda rapporten är daterad 15. 8 (HP 1 Af). Helsingfors-legationen översände visserligen översättningar av de viktigaste tidningsartiklarna till Stockholm, men knappast alls omfattande översikter. Om kommenterade meddelanden se t.ex. Elmquists rapporter 22. 8 och 25. 8, HP 1 Af samt brev till Hamilton 29. 8, 30. 8 och 7. 9, HP 24 B; Karlén till Henriksson 16. 6 och 25. 8, HP 1 Af, Karléns rapport om rundresan i Finland 22. 9, HP 5 Af. Vennolas intervju i Iltalehti hade sänts utan kommentar (HP 24 B). — Elmquist tycks efter Västerbotten-krisen inte ha fört annat än rutindiskussioner med Vennola. Söderhjelm antyder hans passivitet i sina anteckningar 3—9. 6 och 24. 11.

31 oktober, att han för Erich omnämnt, "att falska löften framför allt ej skulle ges".[1] En person med ett sådant tänkesätt tillmätte uppenbart inte särskilt stort säkerhetspolitiskt värde åt annat än militärt samarbete, och det hade enligt hans åsikt säkert inte varit hederligt att försöka påverka finländarna genom löften om "kulturellt samarbete"[2].

Hederstierna hade dock före sitt tal inte nämnt ordet försvarsförbund vare sig till konungen eller till Trygger. I sitt brev till konungen sade han, att detta ord då ännu inte "hade kommit in i min tankegång", men att "hela min tanke dock var den, som sedan blev utformad" i talet. I ljuset av den tidigare nämnda antingen-eller-uppställningen kan man med säkerhet hävda, att åtminstone det senare påståendet håller streck. Däremot är det möjligt, att Hederstierna med avsikt underlät att nämna ordet försvarsförbund, av fruktan för att i annat fall bli förbjuden att tala. På detta tyder Hederstiernas yttrande den 31 oktober till regeringskollegerna, att rädslan för att bli påsatt "munkavel" var en av orsakerna till att han inte för dem närmare (s. 205) hade redogjort för innehållet i sitt tal. Kollegerna hade krävt detta den 29 oktober — tydligen emedan de kände Hederstiernas självständighet och åsikter — men utrikesministern hade då ansett Tryggers och konungens godkännande tillräckligt. Fastän de övriga regeringsledamöterna inte visste det, hade även statsministern sina misstankar, ty också han hade manat Hederstierna till försiktighet. Å andra sidan ansåg denne måhända själv att han före talet hade fått åtminstone ett tyst godkännande från sina regeringskolleger.[3]

[1] Erich hade uppgjort sin plan i Genéve tillsammans med den till Sveriges NF-delegation hörande Marks von Würtemberg, som även hade uppmanat honom att ta saken till tals med den svenska regeringen. Enligt Söderhjelm (Anteckningar 7. 10) motsvarade förslaget i stort sett Erichs i Finsk Tidskrift (1923: 2 "Neutralitetspolitik och förbundsmöjligheter") framlagda "linjer". Hederstiernas tolkning (brev till Lindman 14. 11) "vi skulle utfästa oss att hjälpa dem med ekonomiska sanktioner och förklaring att vi ej skola godkänna occupation af finskt område" motsvarar ganska väl den i ovannämnda artikel framförda, i och för sig vaga idén. Andra uppgifter om "den Erich-Markska planen" har inte bevarats. Enligt Söderhjelms ovannämnda anteckningar var Hederstiernas åsikt, att avtal i stil med denna plan "endast ledde till missförstånd och slitningar: hurudan bleve situationen om vid ett verkligt nödläge Finland skulle hoppas på hjälp av Sverige men det icke skulle ingripa, emedan det icke uttryckligt lovat något sådant? Det skall vara antingen det ena eller det andra". Om uttalandet i beredningen den 31 se Fru Clasons dagbok 31. 10.

[2] Då tidningarna i debatten efter talet företog sina bedömningar av Hederstiernas personlighet, tog de allmänt fram två karaktärsdrag. Det var å ena sidan fråga om "en självständig karl, som vet vad han vill och inte är rädd att stå för en egen åsikt, även när den går emot en utbredd opinion" (SvM 31. 10 "Excellensen talar"). Å andra sidan var han "en bottenärlig och rättfram man, en konservativ av gamla stammen, självständig, orädd och rättrådig. Därom finns åtminstone från den krets, som i likhet med undertecknad på nära håll samarbetat med honom och lärt sig att i honom skatta en sällsynt kunnig, gedigen och renhårig man, icke det ringaste tvivel" (Arbetet 30. 10 "En landsfarlig regering", Engberg).

[3] ". . . (detta ord hade då [under samtalet med Trygger] ännu icke, lika litet som när jag talade med ers Majestät, kommit in i min tankegång), men att hela min tanke dock var precis den, som sedan blef utformad". Samma relation framförde Hederstierna också i brevet till Lindman 14. 11. — Enligt Beskow (dagboken 31. 10) sade sig Hederstierna ha varit "rädd för munkavle". Fru Clason

Hederstierna höll sitt tal så sent på måndagskvällen, att de flesta tidningar inte hann kommentera det tisdagen den 30 oktober. Svagheterna i hans lägesbedömning kom dock tydligt fram redan då. Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning påpekade, att utrikesministerns privata tankar oundvikligen genast blev ett "program", då de framfördes offentligt. Segerstedt, som nästan poetiskt höjde Hederstiernas "manliga" framträdande till skyarna, påpekade vidare, att regeringen inte kunde hålla sig utanför: den måste antingen godkänna eller förkasta utrikesministerns program. Själv hade Hederstierna föreställt sig, att han kunde framlägga en privat "framtidstanke", med vilken regeringen inte på något sätt behövde få något att skaffa — även med detta motiverade han den 31 oktober sin vägran att låta talet förhandsgranskas. Regeringen försökte undvika det val inför vilket Segerstedt hade ställt den genom att till onsdagen distribuera en kommuniké till pressen i Hederstiernas namn, i vilket utrikesministern underströk att han endast framlagt sin personliga åsikt. Trygger för sin del tillade i en intervju i Svenska Morgonbladet — likaså på onsdagen — att utrikesministern inte hade fått något som ens liknade direktiv och att regeringen inte hade fört "några som helst överläggningar" om saken.[1]

Den andra svagheten i Hederstiernas lägesbedömning påvisades i en annan ledare på tisdagen. I Arbetet krävde chefredaktör Engberg utrikesministerns avgång med motiveringen, att försvarsväsendet i Sverige inte i någon händelse

(dagboken 31. 10) använde ordet "munkorg" och Hederstierna själv (brev till konungen) ordet "munkafle". I sin dagbok (29. 10) säger Beskow: "(på uppdrag av kollegerna) framhöll jag att han borde underställa [talet] kollegerna. Han hade talat vid kungen och Trygger som godkänt det, hvilken han tydligen ansåg nog och skulle för öfrigt . . [se s. 205 not 2] . . . Fick intryck att han icke under några förhållanden vill tillåta vår censur — — — Efter konseljen frågade någon kollega hvad H-stierna sagt om sitt tal. Jag relaterade. — Ansågs betänkligt . . . [s. 206, not 2] . . . Jag 'Be careful'. " — I sitt brev till konungen säger Hederstierna, att han efter samtalet med Trygger uppfattade situationen sålunda: "Jag ansåg mig därför uppträda fullkomligt utan någon erinran från hans [Tryggers] sida, då han nämligen förklarat sig icke hafva någon sådan att göra, endast manat till försigtighet".

[1] Segerstedts artikel var rubricerad "Privat mening och program". Trygger sade i intervjun "kategoriskt, att inga som helst överläggningar inom regeringen i saken föregått utrikesministerns tal och att utrikesministern på intet sätt erhållit några direktiv eller dylikt från regeringen". Hederstiernas meddelande började på följande sätt: ". . . med anledning av den missuppfattning som på vissa håll gjort sig gällande, att hans tal skulle innebära regeringsuttalande . . .". Detta är den "missuppfattning", vars uppkomst utrikesministern i ett telegram till konungen 1. 11 (HP 1 Ab) säger sig ha försökt hindra och den kan därför inte anses stöda *Lönnroths* uppfattning (s. 66), att Hederstierna inte var fullt medveten om vad han talade. — Enligt Beskow (dagboken 31. 10) motiverade Hederstierna sin vägran att låta förhandsgranska talet med att han inte betraktade "sitt personliga uttalande som regeringshandling". Fru Clason formulerade samma motivering så här (dagboken 31. 10): ". . . för att de [de andra ministrarna] ej skulle blifva inblandade". — Man överenskom om denna kommuniké, då ministrarna Malm, Ekeberg, Hasselroth och Beskow besökte Trygger 30. 10 (Beskows dagbok 30. 10). Efter detta kallade Trygger Hederstierna till sig och framlade för denne det tillkännagivande han hade skrivit. Utrikesministern hade givetvis ingenting emot kommunikén. Se Hederstiernas brev till konungen 2. 11 och till Lindman 14. 11. På kvällen "meddelade Clason, som med Ekeberg o. Hasselroth varit ute hos Trygger, att förfrågningar fr. Skåne [?] och Gbg. Handelstidningens artikel fordrade omedelbar kommuniké som upplästes". Beskows dagbok 30. 10.

kunde planeras med tanke på ett försvarsförbund. Denna synpunkt var för regeringen den mest bekymmersamma: med hänvisning till Hederstiernas uttalande kunde man hävda, att den proposition som skulle avlämnas till riksdagen var överdimensionerad. Utrikesministern själv hade inte ens kunnat tänka sig, att hans "privata framtidstanke" skulle få dylika följder — i annat fall hade han inte alls hållit detta tal. Fruktan för att försvarsprogrammet skulle komma i fara hade dock så tidigt som på måndagskvällen inom regeringen fört fram möjligheten att Hederstierna borde avgå. Vid det sammanträde som hölls på morgonen tisdagen den 30 oktober rekommenderades detta av försvarsminister Malmroth, handelsminister Wohlin och av de båda konsulterna Stridsberg och Hasselroth. Ecklesiastikminister Clason var "försonligare" och de övriga ännu odeciderade. Trygger var ännu konvalescent och inte heller Hederstierna var närvarande, varför ministrarna som första åtgärd måste införskaffa redogörelser för det inträffade av dessa båda.[1]

Högertidningarna hade på tisdagen närmast varit förbryllade, men redan på onsdagen märktes försvarsfrågans inverkan: de flesta framhöll att utrikesministern endast hade framlagt en privat tanke till diskussion. Själva försvarsförbundet fick oförbehållsamt stöd egentligen endast av Svenska Dagbladet. De flesta betraktade i likhet med Aftonbladet det som en framtidstanke eller tog annars inte klart ställning till det, men många, såsom Nya Dagligt Allehanda och Stockholms Dagblad, avvisade det försiktigt. Den sistnämnda krävde i själva verket att Trygger skulle fortsätta beredningen av försvarspropositionen på den gamla basen; ur Svenska Dagbladets ledare kunde man kanske utläsa ett motsatt önskemål. Den liberala Stockholms-Tidningen avvisade försvarsförbundet, men betonade i likhet med högertidningarna Finlands och Sveriges gemensamma försvarsintressen.[2] De övriga vänstertid-

[1] Engbergs artikel bar rubriken "En landsfarlig regering". Malmroth, Stridsberg, Hasselroth, Wohlin och Beskow hade på kvällen varit tillsammans och då hört från Ekeberg, som hade varit på banketten, "att H. hållit ett 'synnerligen olämpligt tal', som väckt stor bestörtning. — Dystra spekulationer öfver klyftan i regeringen, dess afgång. — H-stiernas afgång m.m. — beslöts afvakta morgontidningarne. "Beskows dagbok 29. 10. Fru Clason skriver (i sin dagbok 31. 10): "Då Sam hemkom efter festen på natten sade han mig genast, att det skulle efter det talet blifva oro och politiska förvecklingar". Beskow nämner om regeringssammanträdet 30. 10 följande: "Wohlin, Stridsberg, Hasselroth, Malmroth luta åt hans demission. Clason mera försonlig — resten neutrala". — Söderhjelm träffade 5. 11 Hederstierna och frågade denne, om han inte själv ansåg "att motståndarna kunde utnyttja talet för sina egna syftemål". Hederstierna "påstod i sten, att det inte skulle ha hänt (härvidlag tror jag emellertid att han kraftigt misstar sig)". (Rapport 6. 11).

[2] Om pressens taktiska kalkyler se Tingsten s. 144—146. SvD 31. 10 "Ett tal" (Ahnlund). Göteborgs Aftonblad tog inte ställning 30. 10 ("Utrikesministerns tal"), men publicerade 31. 10 en ledare som stödde försvarsförbundet ("Princip och tillämpning", Hj. Haralds). Ställningstagande undveks av t.ex. AB 30. 10 "Personlig deklaration" och 31. 10 "Regeringen måste rata eller antaga", Östergötlands dagblad 31. 10 "Försvarsförbundet Sverige—Finland" och Göteborgs Morgonpost 31. 10 "Ett dristigt tal" (om den sistnämnda se Söderhjelm Anteckningar 4. 12). Försvarsförbundet avvisades av t.ex. NDA 30. 10 "Svensk utrikespolitik" och 31. 10 "Vi och Ryssland", StD 31. 10 "Nationell trygghet", Uppsala 30. 10 "Skall Sverige överge sin neutralitet", Östgöta Corresponenten 31. 10

ningarna avvisade skarpt Hederstiernas tanke. Svenska Morgonbladet ansåg att "militaristpressens svartmålare" hade fått ett värdefullt stöd. Kommunisternas Folkets Dagblad Politiken och vissa socialdemokratiska tidningar menade att utrikesministern hade avslöjat det verkliga innehållet i Tryggers "kompromisspolitik". Ur regeringens synpunkt var det mest bekymmersamma dock, att Hederstiernas kommuniké inte ansågs tillräcklig. I synnerhet Dagens Nyheter och Social-Demokraten ansatte regeringen för dess inställning till tanken på ett försvarsförbund och krävde besked om dettas förhållande till försvarspropositionen. Enligt Arbetets åsikt borde hela regeringen avgå, men tidningen fick knappast stöd för detta krav ens beträffande Hederstierna. Den övriga oppositionspressen, närmast de socialdemokratiska tidningarna, trodde sig kanske kunna utnyttja utrikesministerns kvarstående vid riksdagsbehandlingen av försvarsfrågan.[1]

Under tisdagens lopp blev ministrarna på det klara med Tryggers "oskuld": då han gav utrikesministern sitt godkännande var han inte medveten om talets innehåll i detalj. Onsdagens presskommentarer visade åter slutgiltigt, att Hederstierna skulle komma att bli en black om foten vid behandlingen av försvarsfrågan. Före regeringssammanträdet samma dag (31. 10) hölls en rådplägning i stats- och utrikesministerns frånvaro, där man troligen beslöt att begära den sistnämndes demission. Som initiativtagare synes ha fungerat de medlemmar av regeringen, som inte räknade sig till högern: Hasselroth, Malmroth, Stridsberg och justitieminister Ekeberg samt eventuellt också Wohlin och socialminister Malm.[2]

"Utrikesministerns tal" och Norrköpings Tidningar 31. 10 "Utrikesministerns tal". Bondeförbundets Vårt Land och Folk avvisade skarpt försvarsförbundet 31. 10 "Chauvinism". Om St-T se 31. 10 "Utrikesministerns tal" och Söderhjelm Anteckningar 4. 12.

[1] SvM 31. 10 "Excellensen talar"; FDP 31. 10 "Utrikesministerns krigsförklaring". Nära den sistnämnda stod den socialdemokratiska Folket (30. 10 "Bort med Trygger-regeringen" och 31.10 "Excellens tal") vilken som den enda stödde Engbergs krav. För Arbetet se 31. 10 "Regeringslöshet". Hovsammast skrev Soc-D. 31. 10 "Herr utrikesminister", Skånska Social-Demokraten 31. 10 "Äventyrliga excellensfunderingar", Västerbottens folkblad 31. 10 "Får herr Hederstierna respass?" och Östergötlands folkblad 31. 10 "Herr Hederstiernas linje". För de liberala tidningarna se DN 31. 10 "Privat utrikespolitik" (Lindberger), Mellersta Skåne 31. 10 "Storpolitik i T.U.", Göteborgs-Posten 31. 10 "Utrikesministerns tanke och regeringen", UNT 31. 10 "En privat utrikesminiser", Östgöten 31. 10 "Det storpolitiska talet", Örebro Kuriren 31. 10 "Ett otidsenligt program" samt Nerikes Allehanda 31. 10 "Förbundet".

[2] "Trygger har tydligen icke fått närmare kännedom om hvad H skulle säga. Mera allmänt att . [se s. 206 not 2] Beskows dagbok 30. 10. Clasons uppfattning var (fru Clasons dagbok 31. 10), att Trygger "ej förstått hur mycket H. tänkt säga. Denne hade ej heller gått in i detaljer om försvarsförbund". Se även s. 208. — Den enda notisen om rådplägningen på onsdagen är en dagboksanteckning av Beskow 31. 10 "1/2 11 kallad till beredning med kamrater utom Tr.o. H-stierna", Beskows anteckningar om det kl. 11.15 inledda sammanträdet (s. se s. 212 not 1) visar, att man vid rådplägningsmötet hade kommit överens åtminstone om samfält uppträdande mot Hederstierna och sannolikt även om dennes avsked. — Enligt Hederstierna var (brev till Lindman 14. 11) "De styrande [regeringen i allmänhet] . . . de tre medlemmarna från Sydowska regeringen

Vid regeringssammanträdet beklagade Trygger först, att ett missförstånd hade uppstått mellan honom och Hederstierna, då denne felaktigt hade tolkat hans godkännande som gällande även nämnandet av försvarsförbundet. De övriga ministrarna framhöll framför allt riskerna för försvarsfrågan och framförde sin harm över att de inte hade fått granska talet på förhand. Hederstierna försvarade sig med hänvisning till de redan relaterade synpunkterna och sade sig vara redo att avgå. Ehuru de andra — utom Clason, som var osäker — ansåg detta som den bästa lösningen, gick Trygger inte med på det, utan önskade ytterligare överväga saken. Statsministern, som hade tagit illa vid sig av det inträffade, sade sig även vara redo att själv avgå, men denna eventualitet avvisades med skärpa av de övriga.[1]

Torsdagsmorgonens tidningar åstadkom inte någon förändring av den bild av det offentliga ordets inställning, som redan föregående dag hade utformat sig; dock fick Arbetet nu stöd av Svenska Morgonbladet för sitt krav på att Hederstierna skulle avgå. Ledaren i Social-Demokraten påminde dock regeringen om nödvändigheten av en snabb lösning. Där tolkades Hederstiernas tal på basen av föregående dags kommuniké (s. 209) som ett försök från regeringens sida att bereda jordmånen för en arméreform med utgångspunkt i försvarsförbundet. Denna artikel, som antogs vara skriven av oppositionsledaren Branting — för-

Malm, Ekeberg, Beskow förstärkt med de två konsulterna [Hasselroth, Stridsberg] Bland dessa krävde högermannen Beskow ännu 30. 10 inte avskedande och hörde inte till rådplägningsmötets sammankallare (se ovannämnda dagboksanteckning). Inte heller Malm verkar att ha varit särskilt aktiv i detta fall, medan åter Malmroth och bondeförbundaren Wohlin var för avsked redan 30. 10. Enligt fru Clason (Dagbok 31. 10) hörde även högermannen (jordbruksminister David) Petterson till "de mest förtretade" (jfr. också följande not). Han tycks dock inte ha varit en av de "styrande". Se s. 210 not 1 samt s. 212 not 1. Enligt samtida uppfattning var Ekeberg ledaren för denna grupp. Se t.ex. Söderhjelm Anteckningar 14. 11.

Enligt *Lindskog* (s.159) var Ekeberg och Malmroth "opolitiska", Malm "högervilde" samt Stridsberg och Hasselroth "liberala". Se även Wieslander s. 29 not 19.

[1] Beskows dagbok 31. 10: "Allm. beredn. alla närv. Trygger beklagat missförståndet mellan honom och H-stierna. Hade ej fört anteckningar och skulle därför ej kunna med säkerhet påstå hvad som sagts. Men kunde ej godkänt exempelvis försvarsförbund då detta strede mot hans tidigare uppfattningar. Citerade egen artikel i Svensk Tidskrift [se s. 134 not 3]. H-stierna omnämnde samtal med Erich och förklarade att han icke velat underställa kollegerna då han icke ansåg sitt personliga uttalande som regeringshandling och var rädd för munkavle. Malmroth om talets inverkan på försvarsfrågan. Alla kolleger kraftiga uttalanden särskilt Petterson. Jag sist att saken kunde ses ur ytterligare andra synpunkter men — hvad som sagts var tillräckligt. Anslöt mig till kollegerna. H-stierna. Hvad som sagts gjorde att han numera måste öfverväga om icke afskedsansökan borde inlämnas tidigare än hvad han tidigare tänkt. Trygger ledsen och beklagade sin sjukdom och färdig demissionen. — Malm framhöll att regeringen icke hade någon förebråelse mot Tr. och att det skulle vara en olycka om han icke längre ville fortsätta. Kraftiga instämmanden. — H-stierna gick. Trygger trött. Allmän åsikt H. måste gå. Clason tveksam. . . .Trygger gick för att sofva på saken till i morgon." Hederstierna själv nämner om sin avskedsansökan i ett brev till Lindman 14. 11: ". . . förklarade att det enda öfvervägande, som för mig återstod, var att bestämma om jag skulle aflämna min afskedsansökan före eller efter Kungens ankomst." Även fru Clasons dagboksanteckning 31. 10 ("Starkt ifrågasatt inom Statsrådet att Hederstierna skall afgå genast eller då Konungen hemkommer.)" tyder på, att Hederstierna hade tänkt inlämna sin avskedsansökan först då konungen hade återvänt från London (10. 11.).

fattaren var dock Undén — torde ha påskyndat det slutliga avgörandet. Trygger motsatte sig visserligen fortfarande Hederstiernas avgång och antydde möjligheten att hela regeringen skulle demissionera, men man fick honom slutligen övertalad att framställa ett ultimatum till Hederstierna. Då Hederstierna ställdes att välja mellan sin egen och regeringens avgång var hans beslut klart: redan på torsdagskvällen telegraferade Tygger till konungen i London, att försvarsfrågans lösning fordrade att utrikesministern offrades.[1]

Konungen, som hade förblivit i tron, att Hederstierna hade fått även Tryggers godkännande för sitt tal, och som själv hade varit nöjd då han hade fått vetskap om innehållet, önskade att saken skulle lämnas därhän till hans återkomst. Regeringen hade dock redan offentliggjort ett meddelande om Hederstiernas avsikt att ställa sin plats till statsöverhuvudets förfogande. Konungen, som sålunda ställts inför fait accompli, hade ingen annan möjlighet än att efter sin hemkomst den 11 november utnämna en ny utrikesminister, hovrättspresidenten Erik Marks von Württemberg.[2]

Hederstierna hade föreställt sig, att han genom att framföra en personlig framtidstanke skulle få den grundligt ventilerad i offentligheten och på samma gång

[1] För torsdagstidningarna se s. 214, 215 och 216 i noterna nämnda artiklar. — SvM 1. 11 "Utrikesministerns ställning ohållbar". — Soc-D:s artikel hade rubriken "Regeringen har ordet!" Om författaren se Undén s. 60. — Beskow konstaterar om torsdagens sammanträde (dagboken 1. 11): "Allmän enighet om att H-stierna måste afgå. Trygger pinsamt berörd antydde också att regeringen som sådan kunde gå — Malm framhöll vår tillgifvenhet och vårt stora förtroende. Trygger skulle tala vid H-stierna". Se även Hederstierna till konungen 2. 11 och till Lindman 14. 11 samt Hamilton Dagbok 11. 11 och fru Clasons dagbok 2. 11. — Tryggers telegram 1. 11, HP 1 Ab ". . . uppväckt en stämning som äventyrar försvarsfrågans lösning och undergrävt regeringens ställning i sådan grad att hans avgång enligt vår enhälliga mening är förutsättning regeringens fortvaro . . .".

[2] Konungen besvarade Tryggers telegram från den 1. 11 (jfr. föreg. not) den 2. 11: "Mycket ledsen och öfverraskad, isynnerhet då Hederstierna meddelade mig i Stockholm att han på förhand konfererat med Dig angående talet. Hela saken bör hvila till min hemkomst d. 10:de."Trygger å sin sida sade i svarstelegrammet från den 2. 11: ". . . meddelandet till mig avsåg ett tal angående Finland men dess väsentliga innehåll som förorsakat krisen var mig obekant". — Konungens telegram till Hederstierna 2. 11 (utkast Gustaf V:s saml. k. 80) visar, att hans sympatier var på dennes sida: ". . . I högsta grad förvånad och ledsen att Ditt tal medfört sådana följder. Hoppas dock utväg kan finnas Ditt kvarstående". Hamilton omnämner i sin dagbok 14. 12. 23 ett samtal han hade fört med överhovstallmästare Fredrik Wrangel. Denne berättade att konungen efter Hederstiernas avgång hade sagt till honom: "Ja, såsom saken gestaltade sig fanns det ej annat för mig att göra än att låta honom gå, men — vad han sade då var icke dumt". Finlands minister i Berlin Harri Holma berättar i ett brev till Söderhjelm 19. 10. 24 (WSBS) om ett samtal med Sveriges chargé d'affaires i Wien, Patrick Reutersvärd. Denne hade varit i legationen i London, då konungen fick budskapet om Hederstiernas tal. "Han hade på strålande humör kommit till legationen och sagt: 'Det var bra gjort av Hederstierna. Ett utmärkt tal, jag har haft ett likadant i min ficka sedan ett helt år, men icke fått tillfälle att hålla det.' " — På förslag till Hederstiernas efterträdare fanns ungefär samma personer som på våren (s. 141 not 1): Trolle, Löfgren, Höjer, Marks von Württemberg. Man synes först ha avstått från Trolle. Löfgren kom som ledare för den ena flygeln inom det delade liberala partiet inte i fråga, emedan ett val av honom hade äventyrat de för regeringen viktiga förbindelserna med Ekmans flygel. Höjer åter synes ha avböjt. Beskows dagbok 31. 10, 1. 11 och 3. 11; Fru Clasons dagbok 2. 11; Thesleff till Söderhjelm 10. 11, WSBS; Marks von Württemberg till Branting 14. 11, Brantings saml.

kunna stöda anhängarna av den "skandinaviska orienteringen" i Finland. Han tog dock fullständigt miste, då han trodde, att Sveriges utrikesminister på 1920-talet offentligt skulle kunna framföra personliga åsikter utan att regeringen drogs in i saken. Hederstierna hade inte heller kommit att tänka på de inrikespolitiska följderna av sin rekommendation och dessa följder avgjorde hans avgång. Regeringen, som fungerade utan statsministerns ledning, önskade inte avstå från sitt försök att lösa försvarsfrågan genom en kompromiss mellan högerns och den moderata vänsterns krav. Hederstiernas motiv var utrikespolitiska, regeringens inrikespolitiska: under behandlingen av krisen i regeringen synes varken talets innehåll eller följderna av Hederstiernas avgång alls ha dryftats.[1]

2.6.1. *Den svenska debatten*

Den diskussion som fördes i Sverige på grund av Hederstiernas tal innebar en upprepning av tidigare framförda åsikter, i den mån den rörde bedömningarna av Finlands buffertställning och randstatspolitik samt de slutsatser som drogs utgående från dessa. Högern och de försvarsvänliga liberalerna krävde att försvarsgemenskapen mellan Finland och Sverige på ett eller annat sätt skulle klargöras för omvärlden, vänstern åter var beredd endast till diplomatiskt samarbete inom Nationernas förbund samt till kulturell och ekonomisk samverkan. Debatten om ett försvarsförbund som samarbetsmodell förde däremot fram vissa drag, som tidigare hade stått i bakgrunden.

Högern och de försvarsvänliga liberalerna godkände i princip försvarsförbundet, men endast Svenska Dagbladet och några små landsortstidningar var beredda att utan större förbehåll genast ingå detta, medan de övriga på sin höjd ansåg ett militäravtal vara en framtidstanke. Bland dessa nöjde sig de landsortstidningar, som använde sig av artiklar skrivna av medarbetare i den försvarspropagerande Allmänna Försvarsföreningen, med att — tydligen av taktiska skäl — förklara "att tiden måhända ännu icke är mogen".[2]

Majoriteten av högerpressen framförde däremot konkreta hinder för försvars-

[1] Jfr Lönnroth s. 68. De utrikespolitiska synpunkterna tycks enligt Beskows dagbok och andra källor ha lämnats helt obeaktade. Ingen av regeringsledamöterna synes t.ex. som argument ha tagit upp trovärdigheten hos Sveriges neutralitet eller äventyrandet av de svensk-sovjetiska handelsavtalsförhandlingarna, som just skulle börja. Elmquist fick sina första instruktioner först då Hederstiernas avgång redan hade meddelats offentligt (Tryggers telegram 2. 11, HP 1 Af: ". . . beror på den misstämning som uppstått på grund av utrikesministerns *rent personliga* uttalanden vid bankettalet men bör denna misstämning ej på något sätt rubba det goda förhållandet mellan Sverige och Finland". Kurs. Trygger). Söderhjelm nämner visserligen i sin rapport 6. 11 att han anmärkt till Hederstierna, att det inträffade skulle verka avkylande på förhållandet mellan Finland och Sverige. Till detta hade utrikesministern svarat, att "just detta hade han även framkastat för sina kolleger, men förgäves". Ingenting stöder detta påstående.

[2] På SvD:s linje tycks endast Nya Linköpings Tidning 2. 11 "Sverige och Finland" och Strängnäs Tidning 31. 10 "Ett statsmannaord" ha varit. För SvD:s artiklar se utom den på s. 210 i not 2 nämnda

förbundet. Av dessa var det viktigaste, att Finlands utrikespolitik inte, såsom saken uttrycktes, var tillräckligt "stabil". Samma argument framfördes även av samtliga vänstertidningar, vilka även i princip avvisade militärt samarbete. Man framhöll också tämligen enhälligt, att Sverige på grund av denna "instabilitet" inte kunde ingå ett försvarsförbund utan rätt att kontrollera Finlands utrikespolitik. En dylik kontroll ansågs i sin tur på grund av det förutsatta motståndet från finländarnas sida omöjlig att uppnå och/eller principiellt oantagbar och/eller ansågs kräva ett samarbete som gick längre än ett försvarsförbund. Samtliga tidningar betraktade utan tvivel finländarnas inbördes meningsskiljaktigheter om sin utrikespolitiska "orientering" som ett av uttrycken för "instabiliteten", men framför allt bevisades denna av randstatspolitikens enligt svenskarnas åsikt oberäkneliga natur. Pressens åsikt föreföll vara, att något slags "Warschau-avtal" när som helst kunde ingås. Det förefaller dessutom, som om hela "den sydliga orienteringen" redan i och för sig betraktades som ett uttryck för "instabilitet", delvis på grund av den motvilja man överhuvudtaget kände mot den polsk-franska politiken, delvis på grund av Polens och de baltiska staternas "äventyrspolitik".[1]

dessutom 1. 11. Pressfronter (Ahnlund), 2. 11 "Ris åt en rygg" (Ahnlund), 3. 11 "Kalkylerna höllo", 4. 11 "Svindel" (Ahnlund), 19. 11 "Svenskt och finskt" (Ahnlund) och 21. 11 "Balticum". Ledare skrivna av AFF:s medarbetare publicerades av åtminstone Jämtlandsposten 8. 11 "Kring försvarsförbundstanken" (löjtn. Björk), Karlshamns Allehanda 13. 11 "Finland och aktivism" (kapt. Hj. Falk), Sollefteåbladet 8. 11 "Försvarsförbundet" (C. Hammarström) samt Västgöta Correspondenten 7. 11, Östgöta Correspondenten 7. 11 och Västgöta Dala Tidning 9. 11 "Utrikesministerns tal och de försvarspolitiska synpunkterna" (kapt. G.A. Nyquist). I ett cirkulär till föreningens medarbetare 3. 11 (AFF:s arkiv serie A II, k. 11) uppmanade generalsekreteraren O. Ribbing dessa att använda de argument, som kapt. Axel Rappe hade framfört i sin bok "Sveriges läge", som hade utkommit i oktober och på sätt och vis hade råkat i skymundan på grund av Hederstiernas tal (om Rappes argument se närmare Tingsten s. 150—151). Om försvarsförbundet kunde man enligt Ribbing konstatera, "att tiden måhända ännu icke är mogen". I försvarsfrågan var föreningen hårt på den "Lindmanska" linjen. Se Ribbings cirkulär 31. och 1. 2. 1924, AFF:s arkiv serie A II,k. 12.

[1] För vänsterpressen se de två följande noterna, för högerpressen se utom på s. 210 i not 2, s. 217 i not 3 och s. 219 i not 1 anförda artiklar dessutom NDA 2. 11 "Utrikesministerns avgång", 24. 11 "Till Sveriges och Finlands nytta", 28. 11 "Herr Vennolas vägar", 4. 12 "Försvarsfrågan i nytt läge", 5. 12 "De brustna illusionernas politik" och 27. 12 "NF och småstaterna".. (I olikhet med de andra högertidningarna sade NDA , uppenbarligen av taktiska skäl, att påståendet om "faran från öster" var grundlöst. Jfr Ljunglund till Lindman 9. 8. 23, ALS k. 8 och Tingsten s. 144). AB 1. 11 "Finlands beredskap och vår" och "Utrikesministerns tal", 2. 11 "Med olika mått", 30. 11 "Finländska reflexer" och 6. 12 "Det primära — 1921"; StD 1. 11 "Nutidstanke" och 2. 11 Fjädern; Göteborgs Morgonpost 1. 11 "Vår största tillgång" och 2. 11 "Radikalism och utrikespolitik"; Göteborgs Aftonblad 2. 11 "Herr Hederstierna och vår diplomati"; Karlskrona Tidningar 1. 11 "Finland och Sverige"; Östgöta Correspondenten 1. 11 "Regeringen och utrikesministern"; Sydsvenska Dagbladet 1. 11 "En personlig förebild"; SvT 1923 s. 490—495 "Finland, Ryssland och Sverige". För St-T:s artiklar se 1. 11 "Mera kring talet", 6. 11 "Vårt förhållande till Ryssland", 7. 11 "Sveriges neutralitetspolitik", 9. 11 "Finlands polska orientering" och 14. 11 "Ryssland och vi". Beträffande Segerstedts ställningstaganden se GHT 1. 11 "Sverige och dess grannar", 22. 11 "Svensk utrikespolitik", 4. 12 "Mot klarheten" och 20. 2 "Moskvas budbärare". För bondeförbundet se Vårt Land och Folk 1. 11 "Utrikesministern" och 8. 11 "Utrikespolitiken och försvaret" (C.A. Reuterskiöld) samt intervju med prof. C.A. Reuterskiöld i SvM 31. 10.

Vänsterns ståndpunkt, att den "sydliga" och den "västliga"orienteringen inte var oförenliga, stod inte i strid med ovanstående, därför att vänstern med det senare avsåg endast kulturellt och ekonomiskt men icke militärt eller diplomatiskt samarbete. Vänsterns misstroendevotum åt grannlandets utrikespolitik inbegrep även östpolitiken. Kommunisterna ansåg den finländska regeringens inställning till Sovjetunionen provocera fram konflikter och menade att den strävade till territoriella utvidgningar [1]. Den övriga vänsterns kritik var inte lika skarp, men inte heller den kunde anse, att en utrikespolitik som sökte militärt stöd från utlandet visade någon fredsvilja, och ett försvarsförbund kunde ytterligare förvärra situationen. Grannlandet borde i sin östpolitik ha tagit exempel av Sverige.[2]

Som hinder för försvarsförbundet — liksom för samarbetet överhuvudtaget — anfördes ibland utom den finländska utrikespolitikens instabilitet även andra omständigheter, vilka dock inte fick tillnärmelsevis lika stort spaltutrymme. Främst från yttersta vänsterns håll betonades det, att det i Finland inte ens rådde

[1] För de kommunistiska tidningarna se FDP 2. 11 "Det nya borggårdstalet", Norrskensflamman 2. 11 "Positivhalaren Hederstierna" och 3. 11 "Den svenska fascismen har fått en svår knäck", Östgöta Folket 1. 11 "Snaran om den sovandes hals", Norrlands Kurriren 1. 11 "Utrikesministerns krigsfrklaring" och Västsvenska Kuriren 3. 11 "Krigsgalningarna vill rusta mot Ryssland".

[2] För vänsterpressen se på s. 210 i not 2, s. 217 i not 3 och s. 219 i not 1 nämnda artiklar. Bland de liberala organen tog följande skarpast avstånd från militärt samarbete med Finland: Nya Västerbotten 1. 11 "Ett märkligt tal", Norrbottens Tidningen 1. 11 "Aktivisttoner" och 8. 11 "Frågan om försvarsförbundet", Västernorrlands Allehanda 1. 11 "Utrikesministerns drömmar" och Östersunds Posten 31. 10 "Utrikesaffären". För de övriga liberala tidningarna se DN 2. 11 "Fritt ur hjärtat" (Kihlberg), 4. 11 "Ministerkrisens innebörd" (Lindberger), 15. 11 "Föredragning i krigskonst" (Kihlberg) och 3. 12 "Sverige och Finland" (Wickman) samt UNT 1. 11 "Fallet Hederstierna" och 7. 11 "Moraliska förpliktelser och folkförbundsmedlemsskapet", Örebro Kuriren 1. 11 "Kring utrikesministerns tal", Östgöten 1. 11 "Försvarsförbund inom N.F:s ram". Se även J. Jönsson i Revinge: "Excellensen Hederstiernas utrikespolitik", Mellersta Skåne 3. 11. Västmanlands läns tidning 1. 11 "Utrikesministerns tal" och cit. St-T 10. 11 samt Karlstads-Tidningen 1. 11 "Utrikesexcellensens personliga mening" ansåg försvarsförbundet vara en framtidstanke. — För SvM se 2. 11 "Djärva hugskott", 6. 11 "Intet ont utan något gott", 23. 11 "Ärlighet varar längst", 24. 11 "Finska känslor mot Sverige . . ." och 5. 12 "Östersjöns neutralisering".

Bland de socialdemokratiska tidningarna skrev följande skarpast mot militärt och diplomatiskt samarbete: Folket [1]. 11 "Var står herr Trygger?", Värmlands folkblad 3. 11 "Ett politiskt middagstal" samt Nya Samhället 8. 11 och 10. 11 "Vi och Östern" (C.N. Carleson). Mera modererat bedömdes läget av Soc-D 3. 11 "Ett oförsynt försök att blanda bort korten", 5. 11 "Den spruckna regeringen", 6. 11 "Försöken till diversion", 8. 11 "Högerns regering" och 6. 12 "Neutralitetsförsvar" samt Dala-Demokraten 1. 11 "Utrikesministern pratar dumheter", Ny Tid 1. 11. "Luft i luckan", Norrländska Social-Demokraten 2. 11 "Enhällig dom" och Västmanlands folkblad 2. 11 "Kring äventyraren". Arbetarbladet preciserade sina redan hösten 1922 framförda tankar (se s.111, not 1). Sverige borde "av samtliga de baltiska staterna bilda en respektingivande entente, vars gemensamma politik måste gå ut på att bevara freden omkring Östersjön." (31. 10 "Utrikesministerns framtidstanke"; artikeln publicerades oförändrad av Hälsingborgs folkblad 1. 11). Engbergs artiklar i Arbetet avvek från ställningstagandena i partiets övriga tidningar: han fordrade hela tiden att hela regeringen skulle avgå och dryftade mera Östersjöns ställning i storpolitiken och de svensk-sovjetiska handelsavtalsförhandlingarna än Finlandspolitiken. Se 1. 11 "Trekropparsproblemet", 2. 11 "Skuggan från världsteatern", 3. 11 "En man överbord", 6. 11 "Bort med ministären Trygger", 10. 11 "Diplomatisk salongsmässighet" och 24. 11 "Ett lik som tittar".

en borgerlig demokrati; vänstern i allmänhet uppmärksammade "vissa finska kretsars" öppet uttryckta målsättning att "befria" Östkarelen; inom alla partier fanns det några få tidningar, som hänvisade till språkfrågan i Finland.[1]

Hederstierna hade önskat, att debatten efter hans tal skulle ha blivit klarare och sakligare än de tidigare, men det blev den knappast[2]. De taktiska synpunkterna i samband med försvarsfrågan och den egna regeringens åtgärder hade till följd, att i synnerhet högerpressens sätt att behandla frågan blev famlande. Dess inbördes meningsskiljaktigheter kom främst till uttryck i inställningen till Hederstiernas avgång. En minoritetsgrupp ledd av Stockholms Dagblad och Nya Dagligt Allehanda ansåg detta vara den riktiga lösningen och pekade på att Marks von Württembert var liberal, då den underströk regeringens kompromissvilja. Majoriteten hade däremot svårt att acceptera utrikesministerskiftet, några sade rentav att Trygger hade gått för långt när det gällde att söka oppositionens gunst. Vänstertidningarna hade det klart lättare att ta ståndpunkt, och deras artiklar var därför klarare i konturerna. Vänstern tolkade Hederstiernas avgång som ett avståndstagande av regeringen från hans tanke, och den trodde att utnämningen av Marks von Württemberg garanterade kontinuiteten av en fredlig politik, som undvek förpliktelser.[3]

Den borgerliga pressen i Finland tolkade Hederstiernas avgång tämligen samstämmigt: en utrikesminister, som vågade föreslå en välvillig Finlandspolitik, tvangs att avgå från sin post. Följden blev en skarp och i bitter ton hållen kritik av

[1] Se utom de anförda tidningsartiklarna Tingsten s. 143—147. Till språkfrågan som hinder för samarbetet hänvisade AB 20. 11 "Pudelns kärna", St-T 21. 11 "Sverige och Finland", Östergötlands Dagblad 31. 10 "Försvarsförbundet Sverige—Finland", Medelpads Dagblad 2. 11 "Chauvinism", FDP 31. 10 "Utrikesministerns krigsförklaring" och Norrskensflamman 12. 11 "Den vitfinska skandalen växer". *Tingsten* (s. 143—146) överdriver dock språkfrågans roll i allmänhet och beträffande andra vänstertidningar än de kommunistiska i synnerhet.

[2] *Tingstens* analys av debattens allmänna natur (s. 153—155) är dock tillspetsad.

[3] Bland högertidningarna godkändes Hederstiernas avgång av NDA 3. 11 "Utrikesministerkrisen och läget vid Östersjön", StD 3. 11 "Konsekvensen" och 12. 11 "Ministerkrisen löst", Sydsvenska Dagbladet cit. SvD 12. 11, Uppsala 3. 11 "Utrikesministerns avgång", Borås Tidning 3. 11 "Utrikesministerns avgång" och Hallands-Posten 3. 11 "Excellensen Hederstierna". Missnöjda med Hederstiernas offrande var AB 3. 11 "Utrikesministertalets konsekvenser" och 6. 11 "I fallet Hederstiena", SvD 4. 11 och 13. 11 Pressfronter samt 12. 11 nyhetskommentar av Ahnlund, Göteborgs Morgonpost 3. 11 "Utrikesministerskifte?" och 10. 11 "Svensk eller rysk utrikespolitik", Karlskrona Tidningar 3. 11 "Utrikesministerskifte?" och 12. 11 "Utrikesministerskiftet och ryssavtalet", Lunds Dagblad 12. 11 "Utrikesministerskiftet", Östgöta Correspondenten 3. 11 "Hr Hederstierna avgår", Skånska Aftonbladet 3. 11 "Utrikesministern och pressen" och Norrköpings Tidningar 3. 11 "Situationen". St-T (3. 11 "Utrikesministerskifte?") stod nära majoritetsgruppen inom högern och GHT (2. 11 "Hans excellens utrikesministern" och 12. 11 "Situationen och mannen", båda av Segerstedt) samt Karlstads-Tidningen (även den liberal; 3. 11 "Utrikesministerskifte") var klart på dess linje. För vänstertidningarna se DN 3. 11 "Klok avveckling" och 12. 11 "Ministerkrisens lösning" (båda av Lindberger), Göteborgs-Posten 2. 11 "Den nye utrikesministern", Västmanlands läns tidning 12. 11 "Den nya utrikesministern", UNT 12. 11 "Ny utrikesminister", SvM 12. 11 "Den nye excellensen", Soc-D 12. 11 nyhetskommentar, Arbetet 12. 11 "Start på nytt" (Engberg) och Ny Tid 12. 11 "Ombytet" (E. Christenson).

grannlandets regering (s. 219—224). Den svenska regeringen försökte reparera skadan genom att understryka, att utrikesministerns avgång berodde på rent inrikespolitiska orsaker, och att den därför inte var tecken på någon avoghet mot Finland. Statsminister Trygger höll den 5 december i Uppsala ett långt tal om utrikespolitiken, dels för att lugna finländarna, dels för att framställa utrikesledningens inställning till Hederstiernas tanke.[1]

Syftet med talet var till en del också att bereda jordmånen för försvarspropositionen, vilket särskilt kom till synes i den pessimistiska bedömningen av den internationella situationen. Statsministern konstaterade, att Nationernas förbund inte var i stånd att garantera småstaterna samma trygghet, som det på maktbalans baserade förkrigssystemet hade gjort. Den största faran för Sveriges säkerhet låg just i "det allmänna tillståndet i världen" och därför borde man inte söka "skydd i avtal med andra makter med däri stadgade, mer eller mindre ovissa förpliktelser". I stället skulle man stöda sig "uteslutande på egen kraft och egen fredsvilja". Dessa yttranden riktades otvivelaktigt även till finländarna, vilka statsministern å andra sidan försökte lugna genom att understryka de "hjärtats och intressenas band" som förenade de fyra nordiska länderna. Sverige borde på alla sätt stärka dem, och om man lyckades häri, skulle "säkerligen detta vårt brödraskap . . . ge Norden en kraft utåt och inåt", som komme "att iakttagas och beaktas jämväl utom våra staters gränser".

Trygger definierade sålunda Sveriges positiva Finlandspolitik på exakt samma sätt som sin företrädare (s. 69, 102), men blev, i motsats till denne, tvungen att även framföra detta till offentligheten. Med syftning på Hederstiernas förslag konstaterade statsministern, att det svenska folket hade en negativ inställning till sådana avtal, som kunde föra landet in i militära förvecklingar. Han anmärkte likväl, att "väl kunna fall tänkas, där landets påtagliga intresse kräver, att vi ställa oss på en stats sida, vars fred kränkts och vars oberoende finnes vara av vital betydelse för vår egen säkerhet". Men även i detta fall ville folket förbehålla sig fria händer att bestämma, när hjälpen skulle ges. Eftersom regeringens utrikespolitiska redogörelse för år 1924 dessutom framhöll, att ett försvarsförbund krävde kontroll av Finlands utrikespolitik, var den inställning som regeringen Trygger framförde inför riksdagen väsentligen densamma som dess socialdemokratiska föregångares ett år tidigare (s. 113—114). Ett försvarsförbund innebar "ett övergivande av Sveriges traditionella neutralitetspolitik, vilken under en lång följd av år visat sig utgöra en god borgen för för freden i Norden".[2]

I olikhet med Hederstierna hade Trygger lyckats formulera sitt tal på ett sådant sätt, att det godkändes tämligen enhälligt. Vänstertidningarna ansåg

[1] Om svenskarnas försäkringar rörande avskedets orsaker se t.ex. Söderhjelms telegram 5. 11 och rapport 7. 11. samt Anteckningar 24. 11. Tryggers tal ("Sverige och det utrikespolitiska läget") distribuerades omedelbart från UD till olika nyhetsbyråers korrespondenter i Stockholm, till samtliga därvarande utländska beskickningar och till alla svenska beskickningar, se HP 1 Ab.

[2] Redogörelse 1924 s. 83.

visserligen att statsministern hade varit alldeles för pessimistisk vid sin bedömning av det internationella läget och NF:s möjligheter, men hänvisningarna till Finland godkändes — utom av kommunisterna — i stort sett utan invändningar. Även högern var tillfreds. Trygger hade formulerat ett program för Finlandspolitiken som en klar majoritet av svenskarna i huvudsak var beredd att godkänna.[1]

2.6.2. *Den finländska debatten*

Då Hederstierna förberedde sitt tal tänkte han sig utan tvivel, att försvarsförbundet skulle få ökat understöd, om utrikesministern gav det sitt offentliga stöd. Härvidlag misstog han sig dock kapitalt, och talet blev i Finland — tvärtemot hans önskningar — ett argument mot den "skandinaviska orienteringen". Det blev emellertid inte heller någon verksam motivering för randstatsförbundet. Den ökade försiktighet i fråga om det sistnämnda, som hade kunnat förmärkas redan på sommaren, accentuerades nu. Detta var givetvis ur den svenska Finlandspolitikens synpunkt ett positivt fenomen, men det var ingen prestation från dess sida, ty den skedda utvecklingen var inte en följd av åtgärder från den svenska utrikesledningens eller andra svenskars sida.

Den utrikespolitiska diskussion som i Finland fördes med anledning av Hederstiernas tal avslutade på sätt och vis den redan i juni påbörjade "orienteringsdebatten". Slutresultatet av denna var — trots att det för de samtida säkerligen inte föreföll så — att man i själva verket hade kommit fram till ett ganska omfattande nationellt samförstånd i fråga om utrikespolitikens målsättningar och metoder. Det paradoxala är, att ehuru regeringen ungefär en månad efter Hederstiernas tal hade varit nära att få ett utrikespolitiskt misstroendevotum (s. 149), så hade dess program samtidigt de facto fått förtroendevotum.

Svenska folkpartiets, samlingspartiets och framstegspartiets tidningar förhöll sig gynnsamt till den av Hederstierna framkastade tanken, därför att de ansåg hans uppfattning om de krav, som Sveriges intressen ställde i öster, vara riktig: "efter långa tiders väntan" hade "det sunda förnuftets röst" hörts från västra

[1] AB 8. 12 "Statsministerns tal", NDA 8. 12 "Krigsorganisation eller fredsorganisation", StD 11. 12 "Statsmannen och folket", SvD 9. 12 "Sveriges intresse" (Ahnlund), Norrköpings Tidningar 8.12 "Statsminister Tryggers rikspolitik", Sydsvenska Dagbladet 8. 12 "Storpolitisk rundmålning", Skånska Aftonbladet 8. 12 "Statsministern", Uppsala 8. 12 "En samlingsvädjan av statsministern", St-T 8. 12 "Ljus över regeringens politik", GHT 7. 12 "En flik av förlåten", DN 8. 12 "En pessimist", Karlstads Tidning 8. 12 "Herr Trygger har talat", UNT 8. 12 "Statsministern talar", Östgöten 8. 12 "Statsministerns tal", Nerikes Allehanda 8. 12 "Herr Trygger talar", Västmanlands läns tidning 8. 12 "Hr Tryggers tal", Göteborgs-Posten 8. 12 "Nytt och dock gammalt", SvM 8. 12 "Excellensen talar". Soc-D 8. 12 "Herr Trygger till studenterna", Arbetet 10. 12 "Herr Tryggers uppsalatal" (Engberg), Ny Tid 8. 12 "Hr Tryggers tal", FDP 8. 12 "Talande tystnad".

sidan av Bottniska viken. Den svenska pressens reaktion var inte oväntad, ty med erfarenhet av de tidigare diskussionerna hade man konstaterat, att det i vilket fall som helst skulle dröja länge innan opinionerna i Sverige förändrades så mycket, att man kunde ingå ett försvarsförbund. Trots allt kändes den negativa reaktionens styrka och Hederstiernas avgång dock bittra. Djupast var besvikelsen inom svenska folkpartiet, vars kraftigast framförda argument för den "skandinaviska orienteringen" hade visat sig vara utan täckning — den opinion som understödde ett militärt samarbete tillväxte inte kontinuerligt i Sverige.[1]

Det som i Sverige tämligen enhälligt hade framförts som förutsättning för ett försvarsförbund, nämligen rätten att utöva kontroll över Finlands utrikespolitik, godkändes inte av de finskspråkiga borgerliga partierna, detta redan av den anledningen, att en förutsättning för allt samarbete enligt deras åsikt var att svenskarna frångick sin "förmyndarattityd". Men de var även i själva sakfrågan tillsammans med majoriteten av svenska folkpartiet av annan åsikt än svenskarna. Finlands östpolitik var fullständigt fredlig; någon chauvism förekom inte; den östkarelska frågan skulle inte leda till förvecklingar, eftersom den endast var en internationellträttslig fråga. Svårast att förstå var den svenska vänsteropinionens åsikt, att försvarsförbundet skulle uppfattas som en provokation i Moskva och att det i öster skulle framkalla misstro mot Finland och Sverige. Grannlandets inställning till Sovjetunionen var i grunden felaktig. Hela dess utrikespolitik var, såsom en kåsör i tidningen Savo träffande tolkade den borgerliga opinionens åsikt: ". . . orkeslös, en uttröttad åldrings aktivitet . . . stridande mot rikets ärorika traditioner och fördärvbringande för rikets vitala intressen".[2]

Socialdemokraterna accepterade däremot svenskarnas kritik: vad grannlandets press skrev, var ett tecken på, "att vår utrikespolitik inte har väckt det nödvändiga förtroendet i de skandinaviska länderna". Kraven på förändringar i östpolitiken förklingade dock ständigt för döva öron. Wasabladets och den Svenska vänsterns ledare Georg Schaumans krav på en strikt freds- och neutralitetspolitik samt undvikande av militärförbund som ett uttryck för fredsvilja gentemot den östra grannen hade man hört redan tidigare (s. 96). Det stöd de fick av några svenskspråkiga landsortstidningar var inte heller någonting nytt, men det var däremot vissa tankar som socialminister Mantere, vilken tillhörde framstegspartiet, offentligen framförde.[3]

[1] Jorma Kalela 1964 s. 307—308. Cit. Länsi-Savo 2. 11 kåseri av "Tuomas". Om diskussionen med anledning av Hederstiernas tal, se närmare Jorma Kalela 1963, av vilken de viktigaste resultaten har publicerats 1964.

[2] ". . . saamatonta, väsähtäneen vanhuksen liikehtimistä . . . valtakunnan kunniakkaiden traditioiden vastaista ja valtakunnan elineduille turmiollista". Savo 2. 11 "Carl Hederstierna" (sign. "Pertti"); för övrigt se Jorma Kalela 1963 s. 92—94 och passim.

[3] Cit. KT 10. 11 "Suomi ja Ruotsi" (Sventorzetski). Om socialdemokraterna se Jorma Kalela 1963 s. 73—84, om Wasabladet, Kotka Nyheter och Nya Tidningen dens. s. 46—49 samt ovan s. 96 och s. 146 not 1. Om Schauman se dessutom brev till Söderhjelm 25. 10. 23, WSBS.

I ett tal som han höll i Lahtis ett par dagar före riksdagens utrikespolitiska budgetdebatt krävde Mantere, att förhållandet österut noga skulle övervägas. "Vi böra icke företaga oss någonting, som kunde ge vår östra granne anledning till ett militärt angrepp och vi böra försöka ordna vårt förhållande till denna vår granne på ett sådant sätt, att vi icke kunna beskyllas för fientliga åtgärder. . . . Vi böra iakttaga alla ingångna avtal, även om de kanske icke alltid på den andra sidan iakttagas. Vi få icke komma med hotelser och icke giva oss in i förvecklingar, utan vi böra alltid förfara så, att vi på varje punkt kunna vädja till rätten. Däri ligger vår säkerhet."[1]

Den borgerliga pressen förbigick Manteres tankar med fullständig tystnad. Den mera moderata delens — och utrikesledningens — hållning reflekterades i ett uttalande av Vennola i riksdagen: "vid alla de [randstats] konferenser, som ha varit, har ingenting sådant företagits, som skulle ha varit riktat mot Ryssland". En kärvare inställning till kritiken mot östpolitiken företräddes av Ilkka: konsekvenserna av vänsterns krav innebar "att man avstode från att driva frändefolkstanken och omfattade en likgiltig inställning till de baltiska staterna". Tanken att man kunde lösa säkerhetsproblemet genom att föra en politik som gick ut på att upprätthålla fredliga och vänskapliga förbindelser österut och undvika alla irritationsmoment, hade sålunda nästan inget stöd utanför vänstern.[2]

Den svenska statsministern hade uppmanat finländarna att lösa sitt dilemma genom att avhålla sig från allianser och stärka de band, som förenade dem med de skandinaviska länderna. Men inte heller detta alternativ fick mer än ringa understöd. Enligt samlingspartiets och framstegspartiets språkrör var det överflödigt att tala om en "skandinavisk orientering" efter Hederstiernas avgång. Sveriges inställning var densamma nu som år 1918, och liksom då kunde man inte heller nu vara säker på att få ens transitorätt för hjälpsändningar till Finland. "Det vore den mest lättsinniga politik, om Finland för sitt försvar litade till svensk hjälp", deklarerade Uusi Suomi efter Tryggers tal. Helsingin Sanomat anmärkte för sin del, att de "vackra fraserna" inte kunde vilseleda någon: från Sverige var inte annat att vänta än "smickrande uttalanden och löften om utveckling av de s.k. kulturförbindelserna".[3]

Trots att Hederstiernas avgång kändes bitter och även Tryggers tal var en besvikelse, avstod svenska folkpartiets tidningar inte från den "skandinaviska orienteringen". Försvarsförbundet föll ut ur programmet, som nu endast innehöll att man borde förskaffa sig en plats i de skandinaviska ländernas neutralitets-

[1] Manteres tal publicerades i Etelä-Suomen Sanomat 27. 11 (se även koncept i Manteres saml. k. 6 och Jorma Kalela 1964 s. 311).

[2] Citaten ur Rd 1923 s. 1239 och 15. 12 "USS ja S.S:tti Ruotsin pääministerin puheen johdosta"; för övrigt Jorma Kalela 1963 passim. Företrädare för båda inställningarna fanns inom samtliga borgerliga partier; inom framstegspatiet hade Vennolas uppfattning klar majoritet.

[3] Citaten ur US 13. 12 "Kaksi puhetta" och HS 12. 12 "Ruotsin nykyinen ulkopolitiikka". Om de olika partiernas inställning till Sverige se Jorma Kalela 1963 passim och dens. 1964 s. 311—312.

front, vilket även Trygger hänvisat till. Detta hade ju varit också socialdemokraternas målsättning redan före denna debatt. De hade avvisat Hederstiernas förslag, emedan de inte ansåg ett försvarsförbund vara någon lämplig lösningsmodell. Den negativa inställningen till den svenska utrikesministerns framträdande skärptes, då den svenska opinionens inställning blev klar. Händelsen förorsakade en avkylning av de relationer man hade syftat till att förbättra. Man försökte reparera det inträffade genom att med hänvisning till bl.a. Tryggers tal framhålla, "att det även hörde till den svenska utrikespolitikens uppgifter att främja upprätthållandet av Finlands självständighet". Som en förutsättning för samarbete såg man dock, att förändringar skedde såväl inom östpolitiken som i inrikespolitiken, särskilt i de borgerliga partiernas inställning till arbetarörelsen.[1]

Enligt agrafröbundets åsikt hade t.o.m. talet om "kulturförbindelserna" mellan Finland och Sverige hela tiden endast varit "ett förträffligt sätt att avleda uppmärksamheten från de utrikespolitiska realiterna". Ännu mindre kunde man tänka sig att acceptera socialdemokraternas ovannämnda krav, vilka gällde utvecklingen av också denna form av samarbete. Agrarförbundets tidningar hade visserligen varit nöjda med Hederstiernas tal, men av en annan orsak än de övriga borgerliga tidningarna: man hade nu fått själva utrikesministerns bekräftelse på att inget parti i Sverige understödde ett militärt samarbete. Pressens negativa reaktion på försvarsförbundet endast befäste denna uppfattning. Sverige hade nu slutgiltigt gett Sovjetunionen fria händer i fråga om Finland, samtidigt som överensstämmelsen mellan dess intressen och stormaktens i öster än en gång hade kommit till synes. Det mesta Finland kunde hoppas på från svensk sida var en försäkran om att man inte "från det hållet komme att anfalla oss, om vi här ha hamnat i kläm". Grannarna i söder var däremot beredda att ge bistånd, emedan deras intressen liknade Finlands. Ilkka gjorde ett konkret förslag: "fyrstatsförbundet" Finland—Estland—Lettland—Litauen borde ingå en försvarsallians med Polen.[2]

[1] Jfr föreg. not. Cit. SS 13. 12 "Ruotsi ja Suomi". Voionmaa sade i ett uttalande till ÅU 1. 11 att han hade läst "uttalandet med största sympati". Det var "ett tidens tecken och ett bevis på att man i Sverige äntligen allvarligt vill taga förhållandet till Finland under debatt". Uttalandet illustrerar inställningen hos dem bland partiets majoritetsflygel, som inte principiellt motsatte sig försvarsförbundet. Se s. 146.

[2] Det första citatet ur Ilkka 23. 1. 24 "Kavahdettava suunnitelma", det andra ur Liitto 3. 11 "Eräs lausunto Ruotsista". För samma uppfattning som i det sistnämnda, se även Ilkka 26. 10 "Kun Suomi ja Ruotsi olivat yhdessä" och Turunmaa 3. 11 "Kaksinaamaisuutta". Om agrarförbundets andel i debatten om Hederstierna se Jorma Kalela 1963 s. 63—74. Ilkkas hållning illustreras väl av ett par brev från dess chfredaktör Alkio till Holsti (RHS k. 48). "Under Vennolas sista tider började vår inriktning gå åt olika håll. Han frigjorde sig allt tydligare från randstatspolitiken, vilket hade till följd, att jag redan några gånger måste skriva emot hans politik. Jag är verkligen skrämd av det faktum, att vi ha skött våra relationer till de baltiska staterna så eländigt illa, att jag tror oss ha förlorat hela Europas aktning. Det värsta i saken är, att vårt uppträdande i frågan har varit tvetydigt." (6. 4. 24) "Vårt förhållande till randstaterna är förgiftat av den av den 'svenskdominerade andan' förorsakade sinnesstämningen och jag är djupt övertygad om att samma dag, som randstaterna förlorar sin självständighet, får det självständiga Finland göra sitt testamente." (28. 5. 24).

"Fyrstatsförbundet" rönte dock samma öde som Manteres tal: det förbigicks med tystnad utanför agrarförbundets krets. Endast några av samlingspartiets och framstegspartiets landsortstidningar skrev om "att vända blickarna mot söder". Även om detta visar, att en försvarsallians med de baltiska länderna och Polen inte längre hade särskilt utbrett understöd, innebar det dock inte att man tog avstånd från samarbete med dessa stater. Inte heller den kritik, som under riksdagens budgetdebatt riktades mot randstatspolitiken, syftade till detta.[1]

Socialdemokraterna betonade i riksdagen, att Finland och dess grannar i söder hade "många viktiga gemensamma frågor, många viktiga gemensamma intressen inte bara österut, utan även västerut". Beträffande villkoren för samarbetet var de inför utrikesministerkonferensen i Warszawa i januari 1924 av samma åsikt som svenska folkpartiets tidningar. Allt var väl, så länge man inte ingick några allianser eller fattade beslut av typ Riga, vilka blandade in Finland i storpolitiken. Inom samlingspartiet ansåg man däremot, att ett frångående av randstatspolitiken skulle leda till en "alldeles fullständig isolering och häri borde vi icke följa Sveriges exempel". Också av en annan orsak fick man enligt de borgerliga oppositionspartierna inte avstå från samarbetet med grannarna i söder. Finlands intresse för deras oberoende var "så starkt", att den "under en viss situation även utan att något förbund förelåge, kunde finna anledning att med sin krigsmakt bistå dessa stater mot Ryssland", skrev professor R.A. Wrede, som tillhörde svenska folkpartiet.[2]

En lösning av säkerhetsproblemet vare sig med den östpolitik som socialdemokraterna krävde, med ett förbund mellan randstaterna eller genom nordiskt samarbete fick icke majoritetens stöd i Finland. Tanken på permanent neutralitet, som än en gång framfördes av den centersocialistiska Kansan Työ, blev också nu så gott som ounderstött. Någon lösning en gång för alla föreföll sålunda inte möjlig; man måste nöja sig med flera, men samtidigt ovissa medel, vilka

[1] Cit. UA 7. 11 "Ruotsin ulkominsterin puheen opetuksia". För övrigt se Jorma Kalela 1963 passim.

[2] För socialdemokraterna se Rd 1923 prot. s. 1231 (Voionmaa) varifrån citat. Enligt Keto (dens. s. 1230) förutsattes samverkan av "exempelvis förhandlingarna om fredsslutens förverkligande . . . från ryskt håll eventuellt kommande förslag till alla grannstater. . . o.s.v. ". — För svenska folkpartiets tidningar se SvPr 9. 1 "Konferensen i Warschau", Hbl 13. 1 "Konferenser" och Kotka Nyheter 12. 1 "Warschau-konferens". — Söderhjelm relaterar i sina anteckningar 6. 1. 24 om en diskussion han i början av januari förde med vissa av samlingspartiets ledande män (J.K. Paasikivi, E. Suolahti, A. Tulenheimo, Erich, K. Koskimies). "Paasikivi höll strängt före att vi icke borde gå till Warschau, att ingen av de saker som stodo på programmet vore för oss viktiga och att vi absolut ingen nytta haft av föregående konferenser. Härtill invände vi andra, att vi icke gärna kunde avslå inbjudningar av denna art. Det skulle dessutom medföra alldeles fullständig . . .". — Wredes artikel "Finland och dess grannar", se FT 1923 s. 259—275, cit. s. 265. I anförandena vid riksdagens budgetdebatt kom en viktig orsak till kritiken mot randstatspolitiken tydligt till synes: Vennolas "oerhörda hemlighetsfullhet". "En måttlig försiktighet är . . . viktig, men hos Vennola . . . gick den till överdrift: då det inte tycktes finnas något hemligt i hemligheten, talade Vennola hellre om 'ditt och datt' än avslöjade den. Följden var, att man inte litade på hans redogörelser för konferenser och annat, man trodde nämligen inte att han berättade det som han ansåg viktigt." Saarivirta s. 135.

majoriteten kunde acceptera. En utväg var ett med de olika situationerna skiftande militärt och diplomatiskt samarbete med grannarna i söder, liknande det som förekom mellan de skandinaviska länderna. Även till NF hänvisade man i en del tidningsartiklar, tal och valprogram, men förtroendet för folkförbundets möjligheter var alltjämt ringa. Detsamma kan konstateras beträffande neutraliteten. Detta var nog för den borgerliga opinionen ett självklart slagord, men denna hade å andra sidan svårt att förstå, hur ett så passivt tillvägagångssätt skulle kunna medföra någon lösning. Traditionen inom Finlands dittills kortvariga utrikespolitik var uttalat aktiv.[1]

De borgerliga partierna hade under självständighetens första år försökt uppnå territoriella vinster i öster för att på så sätt skaffa landet en lättare försvarad gräns. Sedan dessa strävanden hade misslyckats, koncentrerade man sig på att stärka landets position genom att söka militära bundsförvanter i utlandet. Nu föreföll det, som om också denna politik hade misslyckats och som om man nu stod inför den situation man hade fruktat. Man skulle bli tvungen att ordna upp relationerna till Sovjetunionen på egen hand, utan det stöd som kunde ha garanterats av biståndsförpliktelser av andra stater. Anpassningen till det nya läget var svår. Detta kom kanske klarast till synes i samlingspartiets förslag till utrikesledningen, att ett försvarsavtal borde ingås med England (s. 153).

"Orienteringsdebatten", som främst hade förts i pressen, hade utmynnat i en avsevärd omsvängning i det utrikespolitiska tänkandet — enligt de samtidas åsikt hade den inte lett till något avgörande[2]. Någon liknande omsvängning kan inte observeras beträffande utrikesledningens åsikter, ty Hederstiernas tal och dess följder ledde inte till några som helst omvärderingar. Inställningen till de taktiska anvisningar som Söderhjelm sände från Stockholm visade än en gång, hur annorlunda man i Helsingfors såg på förhållandet till Sverige.

Söderhjelm ansåg att finländarna borde utnyttja det inträffade till sin fördel. Den nya utrikesministern kände Finland väl och hade alltid haft en mycket välvillig inställning till grannlandet. Den svenska regeringen skulle under hans ledning göra vad den kunde för att reparera den skada den hade åstadkommit. Finländarna borde därför inta en avvaktande ståndpunkt, man borde förhålla sig "kallsinnigt" till förklaringen om att det inträffade hade inrikespolitiska orsaker, man borde undvika att i festtal prisa Sverige för dess vänliga inställning, man borde undvika att tala om "de goda relationerna". Å andra sidan borde man samtidigt noga följa och uppmuntra de "symptom på förståelse och allvarlig godvilja, vilka komma att framträda". Söderhjelm uppträdde också själv mot

[1] Jorma Kalela 1963 passim, i synnerhet s. 108—109 och 1964 s. 309—313. Intresset för NF och neutraliteten kan sägas ha tilltagit i takt med att sannolikheten för ett försvarsförbund minskade.

[2] Beträffande de samtida bedömningarna av orienteringsdebatten se t.ex. Hbl 1. 1. 24 "Vid årsskiftet", US 1. 1. 24 "Uuden vuoden alkaessa", TS 30. 12. 23 "Kulunut vuosi", Ilkka 28. 12. 23 "Vuoden vaihteessa. Ulkopoliittiset suhteemme I" och SS 3. 1. 24 "Valtiollinen elämä maassamme viime vuonna".

svenskarna i enlighet med detta program, samtidigt som han uppmanade dem att handla: han betonade, att en klar försämring av relationerna hade inträffat, han påpekade att man i Finland inte kunde bygga någonting på fraser, han antydde att randstatspolitiken kunde tänkas återhämta sig.[1]

Sannolikt mera för att mildra den bitterhet som utrikesministerskiftet i och för sig hade framkallat i Finland, än som en följd av Söderhjelms påtryckningar, tog den svenska regeringen nu för andra gången efter avgörandet av Ålandsfrågan initiativ för att åstadkomma diplomatiskt samarbete — sedan det föregående hade det förflutit så gott som precis två år (s. 77). Man förhörde sig hos Söderhjelm, huruvida Finland vore villigt att sända en representant till en nordisk konferens i Stockholm senare på våren, där man skulle förhandla om avtal i enlighet med NF:s rekommendation (s. 129) om förlikningsprocedur mellan dessa länder.[2]

Sedan Vennola från Söderhjelm hade erhållit ett telegram om denna sondering, meddelade han, utan att invänta närmare besked, Hufvudstadsbladet en nyhetsnotis, där det sades att Finland hade fått en inbjudan att delta i en nordisk utrikesministerkonferens! Det inträffade, vilket knappast vittnar om någon "svalt positiv" attityd, framkallade givetvis indignation i det svenska utrikesdepartementet. Några allvarliga följder fick denna episod dock inte; konferensen försiggick i mars och avtalen ingicks senare samma år. Vennola hade önskat avsluta sin utrikesministerperiod — just före ankomsten av Söderhjelms telegram hade det blivit klart att Kallios regering skulle avgå — med att visa, att hans många gånger uttalade strävan till "de allra bästa relationer" med Sverige inte hade förblivit resultatlösa. På annat sätt kan Vennolas förfarande — trots hans optimism — knappast tolkas, ty särskilt mycket hade han aldrig väntat sig från Sverige. "Kultursamarbete" var ingen "räddning i det fall, att Finland möts av en fara, där fienden uppträder med svärd i hand", hade han yttrat under budgetdebatten i riksdagen.[3]

[1] Söderhjelms "instruktioner" i rapporten 17. 11. Se även rapporterna 6 och 24. 11, 15. 12 och 15. 1. 24, telegram 2. 11, 5. 11 och 12. 11 samt Anteckningar 14. 11, 17. 11 och 24. 11.

[2] Det är tämligen säkert, att inbjudan till finländarna berodde på Hederstiernas avgång. Då ingåendet av dessa avtal togs upp i Sverige våren 1923, föreslog den som expert anlitade Ö. Undén att man skulle vända sig till Danmark, Norge, Holland, Belgien och Schweiz — d.v.s. alla neutrala länder — men inte till Finland, C. Hamiltons VPM 23. 5. 23. Se även Ö. Undén: "Erik Marks von Württemberg in memorian", Nordisk tidskrit för internationell rätt 1937. Minister Höjer i Kristiania sade i februari till Norges utrikesminister: "Att Finland nu tagits med hade ju sin egen ganska närliggande förklaring". (Rapport 5. 2). Se även Bohemans VPM angående undersöknings- och förlikningsförfarandet 5. 1, kabinettscirkulär 17. 1, Marks von Württemberg till Höjer 7. 2, alla HP 65 D.

[3] Cit. Rd 1923 prot. s.. 1235—1239 (se även Vennolas tal vid framstegspartiets partikongress 9. 3. 24, HS 11. 3. 24). Söderhjelms redogörelse för det inträffade ingår i rapporten 22. 1. Se även rapport 15. 1. Om Vennolas försvar se hans telegram 18. 1 och 24. 1 till Söderhjelm. Se även Arttis dagbok 21. 1, PAS k. 8 och Borenius till Erich 2. 2, Erichs saml. (ÅA) samt Procopé till Söderhjelm 25. 1 och Numelin till Söderhjelm 19. 1, WSBS. Numelin skrev om Vennolas uppträdande: "En onödig + bullrande svanesång". — Om själva konferensen och om avtalen se Redogörelse 1925 s. 104 och vederbörande handlingar i UM 78 D samt Jones s. 193—194.

Söderhjelm hade dock inte bara uppmanat regeringen till återhållsamhet. Han hade dessutom försäkrat, att diskussionen om det finländsk-svenska samarbetet skulle få en ny karaktär, och att den i framtiden skulle äga rum på fastare grund. Också själva samarbetet skulle få ökat understöd, visserligen inte i pressen, men "i inflytelserika privata politiska kretsar", i vilka Hederstierna kunde få en ledande ställning. Detta trodde man inte på i Helsingfors: enligt Vennolas åsikt hade det slutgiltigt framgått, att de som krävde militärt samarbete med Finland endast utgjorde en "försvinnande liten del av den allmänna opinionen i Sverige". Hederstiernas tal hade varit "fåfängt, då man inte [kunde] säga, att någon understöder". Söderhjelms begäran att utrikesministeriet skulle uppmana "tidningarna att förhålla sig mycket kyligt" till Tryggers tal, "med tack för applåderna, men misstro mot fraserna", väckte visserligen gensvar i Helsingfors. Vennola stämplade den svenska statsministerns tal som "nonsens". För att dra denna slutsats behövde han dock knappast Söderhjelms hjälp. Vennolas ståndpunkt hade redan tidigare varit den, att Finlands utrikespolitik inte kunde byggas på osäkra löften om bistånd, vilket han ånyo, på tal om Tryggers tal, vid årsskiftet yttrade till Dagens Nyheter.[1]

Vennola använde sig likväl av det inträffade i inrikespolitiken. Under riksdagens utrikespolitiska budgetdebatt anmärkte utrikesministern, att grannlandets redan tidigare kända inställning nu utan diskussion torde ha visat, att regeringens politik varit riktig. Man hade inte kunnat "inta den ståndpunkt, vilken för några månader sedan på vissa håll var rådande, att den enda räddningen för vår självständighet funnes i Sverige . . .". Väl en vecka före Hederstiernas tal hade Vennola i riksdagens utrikesutskott erinrat om Sveriges "synder": Västerbotten. Karlén, Branting och Östkarelen, Nationernas förbunds garantiavtal[2]. Utrikesministern hade verkligen inga svårigheter att motivera sin uppfattning, att hindren för samarbete hade funnits endast i Sverige.

Även president Ståhlberg var tillfreds över att hans misstro mot svenskarnas hållning hade visat sig fullständigt berättigad. Å andra sidan var han bitter över Hederstiernas "fåfänga" framträdande, samtidigt som "svenskarnas förskräckelse vid blotta tanken på att dela det minsta ansvaret" med Finland, kanske ytterligare avkylde hans redan tidigare reserverade inställning till grannlandet.[3]

[1] Om Söderhjelms försäkringar se s. 225 i not 1 nämnda källor; citat ur rapporten 6. 11. — Vennolas bedömning av opinionen i Sverige, se tal vid framstegspartiets partikongress 9. 3. 24, HS 11. 3. 24 och kommentar till Hederstiernas tal, se odaterade anteckningar om ett samtal med Polens sändebud Filipovics, JHVS k. 16. Söderhjelms telegram 10. 12 slutade på följande sätt: "En privat upplyst opinion stämplar talet som nonsens". Det är möjligt, att Vennolas kommentar "Tryggers tal — nonsens" (anteckningar 10. 12, JHVS k. 18) grundade sig på detta telegram. — " . . . det [talet] gav icke något reelt att bygga på. För det fall att Finlands trygghet hotas av ryskt anfall innehöll det intet positivt." DN 29. 12.

[2] Utr. utsk. prot. 18. 10 och Vennolas PM för Utr. utsk. 18. 10, JHVS k. 15.

[3] Söderhjelm Anteckningar 1. 1. 24. Citaten ur Ester Ståhlberg till Söderhjelm 12. 12 (WBS).

Det mottagande Hederstiernas tal fick i Sverige påverkade inte heller på något sätt i den utrikespolitiska ledningens hållning till randstatspolitiken. Vennolas positionsbestämning i riksdagsdebatten speglar både den grundinställning, som hade styrt den finländska utrikesledningens handlande sedan år 1919, och det praktiska program, som man hade följt efter att Warszawa-avtalet lämnats oratificerat — och i själva verket redan från år 1919[1].". . . hos oss kan det inte bli fråga om något förbund med dessa [rand]stater. . . . Dessa länder och Finland ha gemensamma intressen i fråga om sin politiska trygghet . . . liksom vi har synnerligen stora kulturintressen beträffande Sverige."

[1] Detta observerades även av Söderhjelm. Han skrev i sin dagbok efter att Enckell, som 18. 1. 24 hade efterträtt Vennola som utrikesminister, för honom hade redogjort för sitt utrikespolitiska "program": "I grunden var det förnuftigt och avvek icke så synnerligt från vad Vennola i sina intervjuer plägade uttala, vilket åter var det samma som Enckell under sin förra ministertid hävdade". Anteckningar 30. 1.

2.7. Det militära och diplomatiska samarbetet

Då man hade kommit fram till hösten 1923 hade det inte uppstått något militärt samarbete mellan Finland och Sverige: föremålen för meningsskiljaktigheter hade snarare bara ökat efter lösningen av Ålandsfrågan. Tydligast framträdde motsättningarna mellan åsikterna hos Finlands och Sveriges utrikesledning vid behandlingen av Cecil-planen: utan överdrift kan man säga att den ena motsatte sig det som den andra föreslog eller krävde, och vice versa. Likadan var situationen beträffande relationerna till de baltiska staterna och Polen. Finlands utrikesledning — med undantag av Enckell — övervägde ett försvarsförbund med de övriga randstaterna. Samtliga regeringar i Sverige ansåg dock dylika avtal vara emot både Finlands och Sveriges intressen — för att inte tala om att man i Stockholm ens skulle ha övervägt militärt samarbete med de baltiska staterna och Polen.

Försöken att få till stånd bilateralt militärt samarbete mellan Finland och Sverige misslyckades. Inställningen till ett försvarsförbund var i Stockholm fullständigt negativ, och man ville inte ens diskutera de av Söderhjelm framlagda förslagen om mera begränsat samarbete. I Helsingfors åter betraktades alla dessa planer som akademiska: man ansåg att Sverige helt enkelt inte skulle gå med på någon av dem. Brantings och Tryggers vaga uttalanden om att Sverige i något läge med vapenmakt skulle kunna tänkas bistå sitt grannland, fick inte utrikesledningen i Finland att ändra sin negativa uppfattning om möjligheterna för ett militärt samarbete.

Sverige och dess skandinaviska grannar stödde i stället varandra något så när friktionsfritt och med goda resultat i de frågor som rörde Nationernas förbunds säkerhetssystem och nedrustningen. Även samarbetet mellan Finland och de andra randstaterna i dessa frågor var mycket intensivt. Därutöver förberedde de sig för och framträdde gemensamt vid nedrustningskonferensen i Moskva. Förhandlingskontakterna skedde, i olikhet med de skandinaviska, även på utrikesministernivå. Samarbetet var likväl inte lagt på avtalsbasis, lika litet som samarbetet mellan de skandinaviska länderna, och randstaterna förmådde inte heller sluta ett försvarsförbund sinsemellan.

Finland och Sverige gick hela tiden även inom den diplomatiska sektorn skilda vägar. Utrikesledningen i Finland fäste sitt huvudsakliga intresse vid frågor som direkt rörde grannskapet med Sovjetunionen. I dessa frågor avvek den svenska regeringens politik beträffande Östkarelen skarpt från den politik Finland förde, och situationen var densamma beträffande relationerna till de baltiska sta-

terna och Polen. Tydligast framträdde kanske olikheterna i inställningen till Sovjetunionen under andra halvåret 1921. Finland försökte då utöva diplomatisk påtryckning på sin östra granne i den östkarelska frågan, men råkade härvid nästan in i en väpnad konflikt. Vid samma tid försökte Sverige som en av de första staterna i världen sluta handelsavtal med de nya makthavarna i Ryssland. Finland och Sverige betraktade även konferensen i Genua ur mycket olika synvinklar. Utrikesledningen i Sverige lade fortfarande huvudvikten vid Nationernas förbund, utvecklingen av dess organisation och vid de problem på den europeiska kontinenten som aktualiserades av medlemskapet i rådet. Finlands inställning till reformen av världsförbundets organisation var visserligen i stort sett densamma som Sveriges, men man tog knappast någon notis om hela problemet. Å andra sidan var röstningen på Sverige vid valet till Nationernas förbunds råd — fastän den skedde "i misstag" — en indirekt antydan om att det också, om än bara inom Nationernas förbund, fanns sådana frågor, där de två länderna var av samma mening.

Inom den diplomatiska sektorn kunda man urskilja samma fenomen som på det militära området: klart samarbete mellan å ena sidan Sverige och de övriga länderna i Skandinavien och å andra sidan mellan Finland och de övriga randstaterna. Beträffande båda grupperingarna kan även konstateras, att ingen konsolidering inträffade i fråga om samarbetets yttre former, snarare tvärtom. Den senaste nordiska ministerkonferensen hade hållits år 1920 — om mötet i Stockholm före Genuakonferensen inte räknas med — och därefter inskränkte sig förhandlingskontakten närmast till tiden för Nationernas förbunds generalförsamlingar och rörde endast förbundets organisation. Randstaterna höll däremot alltjämt regelbundna utrikesministerkonferenser, även om försöket att ställa det diplomatiska samarbetet på avtalsbasis misslyckades.

Ålandsfrågans avförande från dagordningen vidgade således inte samarbetet mellan Finland och Sverige vare sig inom den militära eller den diplomatiska sektorn. Vilken var då situationen i fråga om det ekonomiska och funktionella samarbetet?

3. I SKUGGAN AV FÖRSVARSFÖRBUNDET

Ministrarna Söderhjelm och Elmquist hade försökt leda Finland och Sverige in på samma väg, deras mål var försvarsgemenskap mellan de båda länderna. De hade dels sökt en genväg till detta mål, dels försökt få sina landsmän att bli medvetna om och förstärka de band som förenade dem med grannlandet, vilket enligt deras åsikt säkrast skulle få dessa att se den gemensamma vägen och dess fördelar. Genvägens början hittade man nog, men varken Söderhjelms eller Elmquists regering var villig att slå in på den. Försöken att åstadkomma ens ett mera anspråkslöst militärt och diplomatiskt samarbete än ett försvarsförbund måste dock också för sändebuden själva ha känts i det närmaste hopplösa.

Stärkandet av de band som förenade finländare och svenskar gick däremot framåt, fastän Söderhjelm och Elmquist då man hunnit fram till slutet av år 1923 ännu inte kunde berömma sina landsmän för att ha funnit den gemensamma vägen. Även regeringarna godkände denna verksamhet — konsolideringen av den växelverkan som ägde rum mellan länderna på samhällslivets olika områden, det funktionella samarbetet. Visserligen fick Söderhjelm — i motsats till Elmquist — nästan inget stöd och uppmuntran "hemifrån" för sina strävanden. Ministern var säkert bitter över att man i Finland inte på samma sätt som han själv såg intima kulturförbindelser som en väsentlig del av försvarsgemenskapen mellan Finland och Sverige.

3.1. Trots randstatsförbundet

Utgångspunkten för den svenska utrikesledningens politik mot Finland var finländarnas "fruktan för isolering". Man ansåg att denna hade gett upphov till randstatssamarbetet, och för att övervinna den måste Sverige göra allt som stod i dess makt. Branting och Höjer hade dock kommit till den slutsatsen, att man inte på det militära och diplomatiska området hade särskilt stora verksamhetsmöjligheter. Man måste nöja sig med att skapa goda och förtroendefulla relationer till grannlandet och vid sidan av detta försöka få det med i det ekonomiska och funktionella samarbetet mellan de nordiska länderna (s. 71—72). Men inte ens inom dessa områden kom man framåt utan svårigheter.

Också i de tre skandinaviska ländernas ekonomiska samarbete (s. 29—30), vilket under världskrigets sista år hade blivit omfattande, inträdde en snabb

tillbakagång, då fredstillståndet i Europa stabiliserades. Danmarks, Norges och Sveriges inbördes handel återgick snart till den nivå den hade haft före kriget. De grannlandsnämnder som tillsattes för att undersöka möjligheterna att utveckla det ekonomiska samarbetet höll visserligen täta möten, men behandlingen av de centrala frågorna uppsköts från den ena gången till den andra. Nämnderna indrogs slutligen på hösten 1922, och det enda resultatet av deras arbete var det skandinaviska förbehållet, om vars tillämpning vid handelsavtal ett principbeslut fattades vid utrikesministermötet i Köpenhamn hösten 1920. Klausulen gjorde det möjligt för Danmark, Norge och Sverige att ge varandra speciallättnader utöver den allmänna ställningen som mest gynnade nationer.[1]

Just i samband med tillämpningen av denna skandinaviska förbehållsklausul togs för första gången även Finlands deltagande i det ekonomiska samarbetet i Norden upp på regeringsnivå — visserligen utan att finländarna visste just någonting om detta. Initiativtagaren var Norges utrikesminister Raestad, som i augusti 1921 meddelade den svenska regeringen, att Norge framledes ämnade inbegripa även Finland i det skandinaviska förbehållet. Ett par månader senare framlade han i ett valtal en önskan, att de nordiska ländernas "fria och förtroendefulla samarbete" också skulle komma att omfatta Finland.[2]

Enligt Sveriges sändebud i Kristiania, Fredrik Ramel, kunde man inte förbise detta valtal, och han begärde därför fullmakter för att ge Raestad en reprimand. Norges utrikesminister borde först ha försäkrat sig om, att den svenska regeringen ansåg ett dylikt avvikande från de "principer" man tidigare följt för det skandinaviska samarbetet rekommendabelt. Även Branting ansåg att en sondering rörande svenskarnas åsikt hade varit på sin plats — särskilt i det då rådande läget, då konferensen för Ålands neutralisering var samlad och affären Sundblom och Björkman var aktuell. Ministern måste dock "göra sitt uttalande något mjukare". I synnerhet borde han undvika att ge anledning till uppfattningen att Sverige efter Ålandskrisens slutliga lösning var "ovilligt till närmande till Finland". Ramels uppträdande blev likväl stramt genom att han tog även det skandinaviska förbehållet till tals. Ministern påpekade, att Sverige och Danmark kunde lämna Norge utanför undantaget, om Norge utan att ta deras synpunkter ad notam gick sina egna vägar.[3]

Raestad, som medgav att initiativet tillhörde svenskarna, erhöll genom diskussionen just den uppfattning, som Branting hade önskat att Ramel skulle und-

[1] Se t.ex. Nielsen s. 206—228; Møller s. 53—57, 61—63.

[2] Liljewalchs rapport 23. 8., HP 65 An och 25. 8., HP 20 D; Ramels rapport 14. 10. HP 20 D. Se även Thesleffs rapport 17. 10 och brev till Söderhjelm 14. 10 WSBS.

[3] Den rapport där Ramel begärde fullmakter, var daterad 14. 10 (HP 20 D). Kabinettssekreterare Boström har i denna rapport skrivit: "Ex. har i telefon sagt att han bör göra sitt uttalande något mjukare, särskilt bör undvikas ge anledning till den uppfattningen att vi *framdeles* [kurs. W.B.] skulle vara ovilliga till närmande till Finland, men att göra just sådana uttalanden utan att fråga Sverige synes i nuvarande situation[?]". Om samtalet mellan Raestad och Ramel se Ramels rapport 18. 10 HP 64 D och 18. 10 HP 20 D samt Thesleffs rapport 12. 12.

vika att ge. Han blev därför mycket överraskad, då han några veckor senare genom Finlands minister Rolf Thesleff fick höra om den svenska statsministerns positiva inställning till Finland och dennes uttalande, att det vore bäst att begrava hela Ålandsfrågan (s. 56). Då minister Woellebaeck sedan enligt Raestads direktiv relaterade det inträffade för Branting, tog denne avstånd från Ramels "ultimatum". Då Ramel själv å sin sida i själva verket endast hade återgett avdelningschef Höjers synpunkter, var det således Brantings och hans närmaste medarbetares avvikande inställning till Finland som hade kommit till uttryck.[1]

Branting och Höjer var dock ense om att det tillkom Sverige att ta initiativ i fråga om Finlands anslutning till det nordiska samarbetet. Regeringen i Norge godkände denna synpunkt och det finns heller ingenting som tyder på att man i Danmark skulle ha haft en annan åsikt. Finland kunde på så sätt inte "närma" sig Skandinavien genom att förbigå Sverige, vilket t.ex. ministrarna Thesleff i Kristiania och Idman i Köpenhamn ofta rekommenderade för sin regering.[2]

Men inom den ekonomiska sektorn var samarbete med Sverige inte heller aktuellt. I den promemoria rörande Finlandspolitiken som Höjer utarbetade hösten 1921 konstaterade han, att de ekonomiska faktorerna inte hade speciellt stor betydelse. Inom vissa områden, främst inom trävaruindustrins export, var länderna varandras konkurrenter, men detta skulle knappast verka fjärmande. Lika litet hade Sverige orsak att i sitt förhållande till Finland särskilt beakta att landet utgjorde en naturlig marknad för Sveriges metallindustri. Enligt hans

[1] Thesleffs rapport 12. 12 och hans brev till Söderhjelm 7. 12, 9. 12 och 12.12, WSBS. De synpunkter Ramel framlade vid diskussionen med Raestad är nästan ordagrant identiska med dem, som Höjer framlägger i ett utkast till direktiv för denne i frågan om Norges inställning till det skandinaviska förbehållet (odaterat, HP 64 D). Utrikesminister Wrangel i v. Sydows regering ville dock inte ta ställning till direktiven, emedan regeringsbyte förestod (Wrangels randanmärkning i ovannämnda utkast). Emedan Branting trädde i tjänst endast fem dagar före samtalet mellan Ramel och Raestad och emedan Höjer då deltog i neutraliseringskonferensen i Génève, sändes inga instruktioner till Ramel (i utkastet finns anteckningen "avgick ej"). I telefonsamtalet mellan Ramel och Branting (jfr. föregående not) behandlades — att döma av Boströms anteckning — endast frågan om det svenska ställningstagandet till Raestads valtal. Ramel måste således ha fått vetskap om Höjers åsikter i ett privatbrev. — På Woellebaecks fråga om Ramel i sitt samtal med Raestad framlagt regeringens ståndpunkt, svarade Branting (se hans PM rörande detta samtal 10. 11 HP 1 S): ". . . att minister Ramel just komme hit och att med hänsyn härtill jag önskat att han icke på nytt skulle upptaga detta ämne med utrikesminister Raestad före sin avresa". Detta konstaterande visar att Branting läst de rapporter som Ramel avgivit för sitt samtal med Raestad och att han hade en annan åsikt än denne. Se även Höjer till Fryxell 29. 11, HP 20 D. — Frågan om att utsträcka det skandinaviska förbehållet till Finland togs upp vid det möte som blev grannlandsnämndernas sista, i oktober 1922 i Kristiania, men man kom inte fram till någon lösning. Ramels rapport 30. 11. 21 HP 64 D, AB 16. 10. 22 och Nielsen s. 224.

[2] Brantings PM rörande samtalet med Woellebaeck 10. 11. 21 HP 1 S; PM mellan generaldirektör Fryxell, envoyén Woellebaeck och kammarherre Clan vid sammanträde . . . Stockholm . . . den 24 november 1921 . . ., HP 64 D. I april 1922 påpekade Raestad för Thesleff, att han hade önskat att Finland hade deltagit i mötet i Stockholm före konferensen i Genua (s. 83). Han hade likväl inte kunnat framlägga något förslag i saken, ty initiativet tillkom Sverige. Thesleffs rapport 7. 4. 22. Jfr även Idmans rapport 16. 4. 21. Beträffande Thesleffs rekommendationer se t.ex. brev till Holsti 7. 1. 20, UM 3 H och rapport 16. 3. 23, rörande Idman se t.ex. hans rapport 16. 4. 21.

åsikt borde man bara nöja sig med det samarbete "förhållandena krävde".[1]

Vid slutet av världskriget hade samarbete visserligen uppkommit på grund av de rådande förhållandena, och Sveriges andel av Finlands utrikeshandel hade varit betydande. Men då Finland hade kommit över det undantagsskede som följde på självständigheten, minskade även Sveriges ekonomiska betydelse för landet. Då Ålandsfrågan löstes, hade handeln länderna emellan nått den nivå, på vilken den sedan utan större förändringar förblev ända in på 1930-talet. Vid samma tid upphörde även samarbetet mellan exportorganisationerna. En nedgång av priserna hade börjat i hela Europa under andra halvåret 1920, och följden av denna var en åtstramning på exportmarknaderna. De svenska och norska trävaruföretagen led mera av detta än de finska medtävlarna, för vilka den fortsatta nedgången av markens värde delvis ersatte de förluster den minskade exporten förorsakade. I början av år 1921 hade situationen försvårats så pass, att det för alla trävaruexportörer i de nordiska länderna var omöjligt att förhindra konkurrens mellan de privata företagen. Detta ledde på sommaren till att det tvååriga samarbetet upphörde.[2]

Ålandsfrågans lösning ledde inom den funktionella sektorn inte omedelbart till någon utvidgning av samarbetet. Generaldirektören vid post- och telegrafstyrelsen deltog visserligen på inbjudan av svenskarna i en postkonferens i oktober Stockholm, där bl.a. organisationen av postgången mellan Finland och de skandinaviska länderna togs upp. Valutaproblemen, främst markens instabilitet, förhindrade dock att man kom fram till något avtal.[3] Efter årsskiftet 1921/1922 blev samarbetet likväl tydligt livligare. Elmquist, som utnämnts till minister i Helsingfors, hade tagit till sitt mål att utöka samarbetet mellan Finland och Sverige med början just inom den funktionella sektorn, inom vilken detta syntes lättast. Detta passade utmärkt väl ihop med Brantings program och han gav sitt stöd åt Elmquist, som genast efter att ha mottagit sin befattning energiskt skred till verket. Han begagnade sig av sina omfattande personliga kontakter, betonade för de svenska tjänstemännen nödvändigheten av att Finland togs med i det Nordiska administrativa förbundet, inskärpte hos den svenska Norden-föreningens ledande personer betydelsen av att grunda en motsvarande förening i Finland, förhandlade med svenska förläggare om möjligheterna att öka den på grund av valutasvårigheterna reducerade importen av svensk litteratur till Finland o.s.v.[4]

[1] Höjers VPM angående Sveriges politik gentemot Finland 20. 9. 21 (se också hans VPM angående Sveriges politik i förhållnde till Finland 26. 4. 23), HP 1 Af.

[2] Hallberg s. 272—275; Halme s. 165; Hornborg s. 45—58; Montgomery s. 153—162. — De finländska tidningarna uppmärksammade endast sällan det nordiska ekonomiska samarbetet. Se dock US 12. 6. 23 "Taloudellinen itsenäisyytemme".

[3] Beträffande detta se vb. handlingar UM 40 A samt intervju med direktör Albrecht AB 15. 10. 21.

[4] Elmquist till Höjer 28. 2. 22, THS och till Leo Ehrnrooth 22. 12. 21, Ehrnrooths saml. k. I; Söderhjelms Anteckningar december 1921.

Bakgrunden till Elmquists verksamhetsiver låg delvis i det ökade intresset för randstatssamarbete, vilket händelserna i Östkarelen förorsakade i Finland. I denna situation måste Sverige i stället för sin tidigare likgiltighet visa så stor "värme" och så stort "intresse" som möjligt för problemen i grannlandet. "Herrarne i U.D." var emellertid likgiltiga, "för att ej använda ett starkare ord" — Höjer avvisade ju bl.a. initiativet om hjälp åt flyktingar från Östkarelen (s. 72) — och såg inte heller med blida ögon på sändebudets verksamhet. Den energiske Elmquist var redan efter ett par månader så förbittrad att han uppmanade Höjer att se sig om efter en annan minister. Det fanns likväl också andra orsaker till Elmquists missnöje: som tidigare självständigt verksam tjänsteman hade han i ögonenfallande svårt att anpassa sig till den diplomatiska praxisen, enligt hans egna ord till utrikesdepartementets "förmynderskap". Det bittraste för ministern var dock att även Branting uppmanade honom till större försiktighet. Statsministerns anmärkning hade — betecknande nog — inte föranletts av ministerns allmänna aktivitet, utan av hans åtgärd att sända frinummer av svenska tidningar endast till de svenskspråkiga "klubbarna".[1]

I motsats till Elmquist hade Söderhjelm i början av året förhållit sig passiv, men efter de händelser som förorsakades av Warszawa-konferensen avstod han från denna taktik (s. 98). Bekräftelsen på nödvändigheten av en förändring fick Söderhjelm i legationsrådet Winckelmanns redogörelse för president Ståhlbergs svar till statsminister Vennola, då denne på uppmaning av Winckelmann hade rekommenderat att fördrag angående utlämning av brottslingar skulle slutas med Sverige. Ett lämpligt tillfälle att framställa ett dylikt förslag hade uppkommit genom de initiativ Danmark och Norge hade tagit beträffande ett motsvarande avtal. Ståhlbergs svar speglar väl hans inställning till Sverige och de svårigheter man på finländskt håll på grund härav hade att få till stånd funktionellt samarbete. ". . . vi ha inte någon anledning att närma oss Sverige, och om man på svenskt håll önskar sådana förhandlingar, få de också ta initiativet".[2]

Helt omedgörlig var presidenten likväl inte. Troligen som ett resultat av det samtal Söderhjelm hade med honom i april och vid vilket ministern hade påpekat randstatspolitikens menliga inflytande på relationerna till Sverige (s. 100) godkände Ståhlberg, att man tog initiativ till ett sjöfartsavtal med Sverige. Presiden-

[1] Beträffande det första citatet se Elmquist till Höjer 20. 2, THS, de två följande Elmquist till Trolle 25. 3, Trolles samling, och det sista Elmquist till Höjer 28. 2, THS. Se även Elmquist till Segerstedt 15. 2. 22, Segerstedts saml. Dagen innan Branting avsände sin reprimand till Elmquist hade han påpekat för Söderhjelm, att han "hyste vissa bekymmer över Elmquists allt för stora handlingskraft och iver, som kunde leda till påträngsenhet. Han sade att Elmquist under sitt ordförandeskap i folkhushållningskommissionen lärt sig göra precis som han tyckte och spela en viss roll av autokrat och han fruktade smått att han skulle ha svårt att vänja sig av därmed." Branting talade så mycket om detta, att Söderhjelm började frukta att någonting hade hänt. Han vågade dock inte rapportera saken, emedan han var rädd att det skulle inverka på regeringens förhållande till Elmquist. Anteckningar 26. 2.

[2] Winckelmann till Söderhjelm 26. 3, WSS k. 2.

ten förhindrade inte heller ett initiativ från Finlands sida om förhandlingar rörande erhållande av nödiga upplysningar ur straffregistret i det andra landet. Även det ovannämnda avtalet om utlämnande av brottslingar kunde man göra färdigt på hösten, ty Söderhjelm hade på förslag av Winckelmann låtit uppgiften att Norge och Danmark erhållit ett positivt svar "läcka ut", vilket föranledde Sverige att ta ett initiativ. Samtidigt som frågan om ett förbund med randstaterna var som mest aktuell, fördes på svenskt initiativ även underhandlingar om Finlands anslutning till ett mellan de skandinaviska länderna ingånget avtal beträffande fattigvården, samt om en deklaration mellan Finland och Sverige rörande ersättning för olycksfall i arbetet. En ny nordisk postkonferens hade även hållits i Helsingfors redan i februari. Resultatet av denna var att ett avtal slutligen slöts rörande postgången mellan Finland och Skandinavien.[1]

Även samarbetet mellan Finland och randstaterna hade blivit livligare, och i motsats till det med Sverige utsträcktes detta även till det ekonomiska området. Sovjetryssland strävade på grund av ekonomiska svårigheter att öka sin import från Västeuropa, varför landet måste få till stånd nödiga trafikarrangemang med de baltiska länderna. I detta syfte hölls på sovjetryskt initiativ en ekonomisk konferens i Riga i oktober, i vilken även Finland deltog, fastän landets betydelse i transitotrafiken alltid hade varit relativt ringa. Denna förhandlingskontakt fortsattes in på följande år, men resultatet blev obetydligt. Moskvas initiativ för att få till stånd ekonomiska relationer ledde dock till att en konferens mellan de baltiska ländernas och Finlands utrikesministrar hölls i december 1921 i Reval. Vid denna fattade man ett principbeslut om att alltid anordna expertmöten före underhandlingar med Sovjetryssland. Där utfärdade även Holsti en inbjudan till en ekonomisk konferens i Helsingfors för att fastställa de principer, enligt vilka man skulle uppgöra de handelsavtal man slöt med Sovjetryssland. Denna sak kom dock i en helt annan dager på grund av Genua-konferensen (s. 81). Något särskilt ekonomiskt förhandlingsmöte hölls inte, utan man överenskom endast vid utrikesministerkonferensen i Warszawa om ett gemensamt program och om gemensamt uppträdande.[2]

[1] Om sjöfartsavtalet se vb. handlingar UM 58 B1. — Om förhandlingarna rörande straffregistren samt om utlämning av brottslingar se vb. handlingar UM 33 C och R 68 Af, speciellt UD till Justitiedepartementet 2. 5. 22. I den förra frågan kom man inte fram till ett avtal på grund av att det system som var rådande i Sverige avvek för mycket från det finländska. — Om det nordiska avtalet rörande fattigvården se vb. handlingar UM 72 V Pohjoismaat. Om deklarationen rörande arbetsolycksfallsersättningar se vb. handlingar UM 69 D Sverige. — Om avtalet om postgången se vb. handlingar UM 40 A.

[2] Om bakgrunden till konferensen i Riga se Korhonen s. 50—51 och om själva konferensen UM 12 Riian konferenssi 28—31. 10. 21. Beträffande senare underhandlingar, i vilka Sovjetryssland deltog se UM 12 Riian konferenssi 29—30. 3. 22 och UM 85 B Rautatieliikennekonferenssi Riiassa 15—30. 6. 22. — UM 12 Tallinnan konferenssi 16—17. 12. 21. Om förberedelserna för Warszawa-konferensen se i det föregående s. 81 samt telegramväxlingen mellan UM och legationerna i randstaterna i februari—mars 1922. Om de ekonomiska beslut, som gjordes i Warszawa rörande Genua se konferensens tilläggsprotokoll I och II, UM 12 Varsovan konferenssi 13—17. 3. 1922.

Randstaterna hade även försökt utveckla de ekonomiska relationerna sinsemellan. Vid konferensen i Warszawa gjordes bl.a. ett principbeslut om att "avlägsna alla begränsningar av import och export" mellan deltagarländerna och om att få valutorna ömsesidigt noterade. Vidare kom man överens om att även i övrigt underlätta penningtrafiken. Liksom vid utrikesministerkonferensen i Helsingfors sommaren 1921 beslöt man även nu att påskynda ingåendet av handelsavtal länderna emellan. Finland hade visserligen undertecknat sitt första handelsavtal med Estland i oktober 1921, men förhandlingar med Polen och Lettland inledde man först 1923.[1]

Det funktionella samarbetet var livligt även med randstaterna, men resultaten blev obetydligare än vad som var fallet i fråga om Finland och Sverige. Den finländska regeringen ratificerade t.ex. inte det avtal med randstaterna som hade utarbetats vid postkonferensen i Riga hösten 1920, emedan det allmänna avtal man kort därpå slöt med Världspostföreningen — de baltiska staterna tillhörde inte denna — visade sig vara mycket förmånligare för Finland. I väntan på ett liknande internationellt arrangemang ratificerade Finland inte heller det avtal som undertecknats vid järnvägstrafikkonferensen i Helsingfors på hösten 1920, och dess inställning ändrades inte heller senare trots försök från de sydliga grannarnas sida. Däremot fick man till stånd ett avtal angående sänkning av telegrafavgifterna vid en konferens i Riga i september 1921, och något senare slöts avtal angående telegrafkommunikationerna mellan Finland och Estland. Man föreslog även under sommaren 1921 för Estland underhandlingar beträffande förhindrande av smuggling, och dessa inleddes samma höst.[2]

[1] Cit. konferensens beslutsprotokoll. Se även det politiska avtalets 4:de artikel. UM 12 Varsovan konferenssi 13—17. 3. 1922. Om konferensen i Helsingfors se beslutsprotokoll i UM Helsingin konferenssi 25—29. 8. 21 samt UM:s politiska avdelnings meddelanden N:o 110 10. 8. 1921. — För handelsavtalet mellan Finland och Estland se UM 58 B 1 Viro; för avtalen med Polen och Lettland UM 58 B 1 Puola och UM 58 B 1 Latvia.

[2] Om post- och telegraffrågorna se vb. handlingar UM 40 A Posti- ja lennätinkonferenssi Riiassa syyskuussa 1920, UM 40 A Latvia och UM 41 A Latvia samt statsrådets protokoll 29. 4 och 31. 8. 22. — Beträffande förhandlingarna rörande järnvägstrafiken och telegrafverket se vb. handlingar UM 85 B Rautatiekonferenssi Helsingissä 1920, UM 85 B Kulkulaitoskonferenssi Varsovassa syksyllä 1921 och UM 85 B Rautatieliikennekonferenssi Riiassa 15—30. 6. 1922 samt statsrådets protokoll 26. 1. 21. — Beträffande det med Estland slutna telegrafkommunikationsavtalet se Fördragsserien 1922. — Om underhandlingarna rörande smuggling se statsrådets protokoll 17. 8. 21 och 16. 9. 22.

3.2. "Konferensernas sommar"

Det livligare funktionella samarbetet mellan Finland och Sverige våren 1922 hade nästan helt och hållet skett utan den "stora allmänhetens" vetskap. Dels hade de frågor som behandlats intresserat endast mindre grupper, dels hade man fäst all uppmärksamhet vid "viktigare saker" inom utrikespolitiken. Följande sommar var situationen helt och hållet den motsatta: Finlands deltagande i det nordiska "kultursamarbetet" belystes kraftigt i offentligheten. Den på detta sätt betonade nordiska samhörigheten uppvägde även för Söderhjelm och Elmquist delvis deras misslyckade försök att få till stånd åtminstone begränsat militärt och diplomatiskt samarbete.

Den tredje nordiska journalistkonferensen i juni i Helsingfors inledde "konferensernas sommar". Den följdes av en nordisk socialpolitisk konferens för vilken Helsingfors stad också stod värd samt av flera nordiska organisationers möten på olika håll i Finland. Nordiska administrativa förbundets konferens i augusti i Stockholm avslutade på sätt och vis sommaren — det var den första konferens i vilken finländarna, som kommit med i förbundsverksamheten vid årsskiftet, deltog. Elmquist och Söderhjelm hade flitigt gått in för att få deltagarantalet vid dessa tillfällen, särskilt till journalistkonferensen, så stort och representativt som möjligt. Båda ansåg att personlig kontakt var det bästa medlet att avlägsna fördomar och öka den nordiska gemenskapskänslan, speciellt bland de finskspråkiga i Finland. Elmquist ville därtill för sina landsmän visa, att också den finska kulturen byggde på svensk grund, Söderhjelm åter att man i Sverige uppskattade även de finskspråkiga Finland.[1]

[1] Om konferenserna se Nordens Årsbok 1923 s. 221—238. Helsingfors hade varit på förslag som värdstad redan för den föregående journalistkonferensen som hållits 1920, men saken hade gått om intet på grund av Ålandsfrågans tillskärpning. Se dens. s. 238 och Holma till Artti 29. 3. 20, PAS k. 2. Initiativet till att konferensen skulle hållas i Helsingfors togs av svenska folkpartiets centralstyrelse. Se Centralstyrelsens protokoll 30. 11. 21. — Beträffande Finlands anslutning till Nordiska administrativa förbundet se ovan s. 233 samt Lindhult s. 285. Beslutet om inbjudan till Finland gjordes i februari 1922. Hbl 23. 2 och ÅU 22. 3 — Om Elmquists verksamhet se hans brev till Rinman 15. 5 och 24. 5, Rimans saml. 4 samt till Segerstedt 18. 5, Segerstedts saml., Om Söderhjelm se Anteckningar för våren 1922, särskilt 23. 6. — Sveriges chargé d'affaires A. Richert hade vid ett nordiskt möte hållit ett tal, i vilket han med hänvisning till sommarens konferenser framställde en önskan om fortsatt utvidgning av samarbetet. Han bad Höjer om en kommentar och fick följande svar: "Det synes mig särskilt riktigt och lyckat att det samarbete varom du yttrat uttryckligen inskränkts till det rent kulturella området på vilket filolog- och historikermötets förhandlingar rört sig." Richert till Höjer 26. 8 och Höjer till Richert 13. 9, HP 1 Af.

På sommaren 1922 fick finländarna även möjlighet att delta i verksamheten inom det Nordiska interparlamentariska förbundet och föreningarna Norden. Finlands anslutning till det förra hade samtidigt med Islands medlemskap tagits upp redan sommaren 1919, men hade då uppskjutits på grund av Ålandsfrågan. Förbundets råd skred i februari 1922 till förnyad behandling av saken på initiativ av den svenska liberala politikern Theodor Adelsvärd. De just då aktuella förbundsplanerna mellan Finland och randstaterna åstadkom likväl att anslutningsfrågan tills vidare uppsköts. Före förbundets allmänna möte på sommaren 1922 togs saken upp i varje lands sektion, varvid norrmän och danskar beslöt understöda den paragrafändring som anslutningen krävde, på villkor att svenskarna gick med på detta. Inom den svenska gruppen rådde däremot en stark opinion för fortsatt uppskjutande. Man fick dock till stånd ett positivt beslut och vid dess tillkomst hade Brantings auktoritet en betydande, kanske avgörande andel. Han ansåg dock, att "dörren nu stod öppen" och att det var finländarnas sak att stiga in. Ett beslut i denna sak fattades mycket riktigt följande vår i Finland och ett år senare var anslutningen ett fullbordat faktum. Branting meddelade personligen sommaren 1922 Elmquist om beslutet och gav på så sätt indirekt sitt erkännande och uppmuntrade ministern att fortsätta sin verksamhet för att få Finland med i detta slags nordiskt samarbete.[1]

Elmquist kunde på hösten konstatera att även hans verksamhet beträffande föreningarna Norden hade lett till positivt resultat. På hans initiativ hade Sveriges förening redan i februari gjort förfrågningar hos de norska och danska föreningarna angående deras inställning till att Finland kom med i samarbetet. Svaren var positiva och fastän förbundsplanerna med randstaterna även nu förorsakade betänkligheter, genomförde båda föreningarna de nödvändiga paragrafändringarna. Härefter beslöt svenskarna — trots Warszawa-avtalet — meddela Elmquist, att grundandet av en finländsk förening skulle få ett positivt mottagande. Ministern hade redan för finländska politiker framlagt sin uppfattning om föreningens önskvärdhet och fått bankdirektör Leo Ehrnrooth att verka för saken. I oktober kunde sedan föreningarna Nordens representantmöte — uppenbarligen enhälligt — meddela, att det inte fanns några hinder att grunda den re-

[1] Årsbok för de nordiska interparlamentariska grupper 1919 s. 13—14, 215—216 och 1922 s. 20, 147—148 Sterzel s. 170; Idmans rapport 14. 5 samt Mantere till Söderhjelm 13. 7. 21, WSBS och till Procopé 9. 7. 21, HjPrS k. 2, Söderhjelms rapport 21. 3. 22, Thesleff till Söderhjelm 7. 5 och 15. 5. 22, Sohlbergs rapport 17. 5. 22, Adelsvärd till Procopé 12. 7. 22 och Procopé till Adelsvärd (odaterat), Adelsvärds samling, Branting till Elmquist 14. 7. 22 (kopia), Brantings samling UD, Adelsvärd till Söderhjelm 6. 2. 23 WSBS, Söderhjelms telegram 8. 2. 23, Mantere till Söderhjelm 28. 3. 23, WSBS, Mowinckells telegram till Procopé 8. 7. 24, HjPrS k. 4. — Enligt Branting (se ovannämnda brev) misstänkte den opinion i den svenska gruppen som krävde uppskjutning "dels att man riskerade att man skulle få in eventuellt störande element, dels att man riskerade att detta skulle bryta sönder den etniska enhet varpå det nordiska förbundets arbete hittills vilat . . . Betänkligheterna följde inga partilinjer, lika litet som sympatierna. Snarare kan man säga att iakttagelsen ånyo bekräftades att det sydligaste Sverige står mera främmande för hela frågan om Finlands orientering mot Skandinavien än vi andra göra."

dan planerade föreningen i Finland.[1]

Pressen i bägge länderna noterade välvilligt Finlands medverkan i dessa nordiska samarbetsorganisationers verksamhet, ehuru den fäste mindre uppmärksamhet vid detta än vid frågan om försvarsförbundet. Sommarens händelser erbjöd de svenska vänstertidningarna tillfälle att framhålla, att detta, och inte förbundsplanerna, var den rätta vägen att "bringa" Sverige och Finland närmare varandra. Högern åter påpekade, att intensifieringen i det personliga umgänget oundvikligen skulle leda till att man även komme att inse fördelarna av ett gemensamt försvar.[2]

Den borgerliga pressen i Finland hade inte heller någonting emot det funktionella samarbetet. Å andra sidan beklagade den grannlandets motsträvighet på det militära och diplomatiska området samt betonade att landet behövde direktare och mera reella garantier för sin självständighet. Socialdemokraternas språkrör åter kommenterade sommarens händelser på samma sätt som den svenska vänstern, men tog — liksom agrarförbundet — rätt ringa notis om dem.[3]

Helt utan missljud klarade man sig likväl inte. I Sverige betonade Stockholms-Tidningen, understödd av Aftonbladet och Nya Dagligt Allehanda, att den ovillkorliga förutsättningen för ett fruktbart samarbete var att den svenskspråkiga kulturen bevarades i Finland. Fastän denna inställning inte ledde till krav på att finländarna skulle lämnas utanför samarbetet, kom den t.ex. till synes däri, att chefredaktör Rinman vid Stockholms-Tidningen på grund av språkfrågan uteblev från journalistkonferensen. I Finland åter fördes mellan de svensk- och finskspråkiga borgerliga tidningarna en tidvis rätt häftig debatt angående de svenskspråkigas och det svenska språkets ställning som förmedlare, i vilken också den svenska högerns språkrör deltog.[4]

[1] Svenska Föreningen Nordens styrelseprotokoll 4. 3 och 8. 4. 22 samt generalsekreterare Herlitz' PM (odaterat) angående frågan om bildandet av en finländsk förening Norden och protokoll från de tre Norden-föreningarnas sekreterarmöte 16. 10. 22, den Svenska Föreningen Nordens arkiv; Thesleffs rapport 7. 4 och brev till Söderhjelm 5. 4 och 7. 5. 22, WSBS; DN 12. 10 och 14. 10. 22; Söderhjelms rapport 15. 10 och Anteckningar 15. 10, Ehrnrooth till Wrede 18. 11. 22, Wredes samling k. 2; Ehrnrooth 1949.

[2] Se t.ex. AB 6. 3 "Planerad presskongress i Helsingfors", 16. 6 "Pressmötet i Helsingfors" och 30. 8 "Finlands utrikespolitik", NDA 23. 2 "Internationella journalistfester", SvD 2. 7 "Scandia Major" (Ahnlund), St-T 30. 8 "Finland och Norden" och 2. 9. På tapeten, GHT 24. 8 "Förstå att vänta" (Segerstedt), DN 29. 6 "Finland" (Wickman) samt Pressgrannar 3. 7 och 27. 8 (Wickman), UNT 8. 6 "Nordens enhet" samt Östgöten 4. 7 "Ett större Skandinavien" och 6. 7 "Konsekvenser".

[3] Se t.ex. Suunta 17. 6. "Skandinavian sanomalehtimiesten vierailu", US 8. 9 "Ruotsin kieli ja yhteistoiminta Skandinavian kanssa", Iltalehti 5. 7 "Suomen ja muun Skandinavian yhteys" och 3. 1. 23 "Menneen vuoden vaiheita", AL 19. 11 "Suomen kulttuurisuhteet ulkomaihin", Hbl 6. 6 "Kulturbanden stärkas" och 31. 8. 23 "Ambitionspolitik", Borgåbladet 13. 6 "Skandinaverna i Finland", Kotka Nyheter 20. 6 "Ett medel till stegrad nordisk samhörighetskänsla" (J.J. Hulden), HS 1. 9 "Pohjoismainen 'Norden-yhdistys' " (Mantere), TS 15. 6 "Kolmas pohjoismainen sanomalehtikonferenssi", Kaleva 29. 10 kåseri av "Samppa", Ilkka 6. 9 "Ruotsalaista politiikkaa" och ST 19. 8 "Työväen yhteistoiminta pohjoismaissa".

[4] Se artiklarna i de två föregående noterna. Om Rinman se hans brev till Elmquist (kopia) 19. 5 Rinmans saml. k. 4 och Mörne till Rinman 25. 5 Rinmans saml. k. 4.

3.3. Hotet från språkfrågan

Efter "konferensernas sommar" tycktes det funktionella samarbetet uppleva ett bakslag på grund av språkfrågan inom Helsingfors universitet (s. 184—190). I början av december hölls i Helsingfors ett förhandlingsmöte mellan svenska folkpartiets förstärkta centralstyrelse och riksdagsgrupp samt en grupp universitetslärare, vid vilket radikalerna trots motstånd av Ehrnrooth och de moderata fick till stånd ett negativt beslut angående grundandet av en förening Norden i Finland. Riksdagsgruppens ordförande Estlander tolkade majoritetens ståndpunkt på följande sätt: man kunde inte ge regeringens politik — den sköttes i Stockholm av Söderhjelm och i Helsingfors som det tycktes, av Elmquist — tillfälle att visa svenskarna hur de finsk- och svenskspråkiga "broderligt arbetade tillsammans". Sannolikt på uppmaning av generalsekreterare Colliander (se s. 185) meddelade viceordförande Carleson vid den svenska föreningen Norden att man i Sverige för tillfället inte ansåg det rekommendabelt att grunda en förening i Finland.[1]

Radikalerna fick inte i denna fråga stöd av den svenska pressen: t.o.m. Stockholms-Tidningen påpekade att de endast försvårade sin egen sak genom att förhindra att en finländsk underavdelning grundades. Den svenska föreningen höll dock fortsättningsvis fast vid att de svenskspråkiga i Finland måste vara eniga om saken. Emedan radikalerna å sin sida inte önskade ändra sin ståndpunkt, uppsköts grundandet av en finländsk förening till hösten 1924, då styrkeförhållandet inom svenska folkpartiet hade blivit det motsatta (s. 169). De radikala

1 Om mötet i december se Hbl 4. 12 och Estlander till Wrede 24. 1. 23 (varur citat), Wredes saml. k. 2. Bland de svenskspråkiga tidningarna undvek Hbl en egen ståndpunkt, men publicerade 8. 12 en artikel av G. Castrén, "Föreningen Norden" till förmån för grundande av en förening och 9. 12 en artikel av G. Landtman, "Den finländska föreningen 'Norden' " där en motsatt åsikt framfördes. Ett annat organ för de moderata, ÅU (12. 12 "Kring problemet 'Norden' ") motsatte sig däremot grundandet. Angående radikalerna se SvPr 6. 12 "En finlandssvensk förening Norden" samt Wbl 14. 12 "Den finska agitationen i utlandet" och 26. 1. 23 "Ingen 'Norden' tillsvidare". Carleson motiverade sitt den 10. 1. 23 daterade brev (kopia som bilaga till SFP, centralstyrelsens protokoll 20. 9. 23, liksom Ehrnrooths svar till Carleson 24. 1. 23) med uppgiften om att de moderata oberoende av beslutet i december ämnade delta i grundandet av en förening. Beträffande Collianders del i avsändandet av brevet se hans redogörelse för resan till Sverige (bilaga till SFP, Centralstyrelsens protokoll 1923) samt Söderhjelms Anteckningar 21. 3. 23 och rapport 10. 2. 23. — Rörande de finskspråkigas bitterhet över det inträffade se US 7. 12 "Ruotsinmielisten ponsilauselmat" och Iltalehti 14. 12 "Norden-yhdistys".

svenskspråkigas bristande vilja till samarbete med de finskspråkiga förhindrade dock inte Finlands anslutning till det nordiska interparlamentariska förbundet och tycks inte heller ha omöjliggjort annat motsvarande samarbete.[1]

Språkfrågan förhindrade inte heller det "officiella" funktionella samarbetet, fastän den nog i viss mån medförde besvärligheter. Resultaten av den tidigare (s. 173, 186—187) relaterade uppredningen av problemhärvan kring den information svenskarna fick från Finland — den hörde till denna sektor av utrikespolitiken — blev visserligen obetydliga, men misslyckandet berodde inte på regeringarna. Då språkfrågan var som mest aktuell vände sig den finländska regeringen till regeringen i Sverige och fick ett positivt svar på sin begäran att ansluta sig till den skandinaviska (inte till den baltiska) gruppen inom det Internationella järnvägsförbundet, där Finland hade blivit medlem på hösten 1922. Betecknande är, att Ståhlberg var missnöjd med denna lösning, som inte hade föredragits för honom utan skötts genom underhandlingar mellan ministeriet för kommunikationer och allmänna arbeten och utrikesministeriet. På senhösten hade även förhandlingarna om avtalet om utlämning av brottslingar, avtalet beträffande en järnvägsbro över Toren älv, avtalet om laxfisket i Finlands och Sveriges gränsälvar och om deklarationen beträffande arbetsolyckor slutförts. I januari 1923 skrev man därtill under ett sjöfartsavtal.[2]

Ratificeringen av de ovannämnda avtalen uppsköts dock oväntat då det uppstod meningsskiljaktigheter mellan den finländska och svenska regeringen om språket i dem. Då den finländska regeringen godkände utkastet till sjöfartsavtalet gjorde den ett principbeslut, att både det svenska och det finska språket skulle vara giltigt i de avtal man slöt med Sverige — tidigare hade antingen endast svenskan varit det, eller också hade avtalen varit helt och

[1] St-T 8. 12 "Svenskarne i Finland". De övriga svenska tidningarna tycks inte alls ha befattat sig med saken. — Frågan om föreningen Norden togs på nytt upp i den svenskspråkiga pressen på sommaren 1923, då de moderatas språkrör fordrade grundandet av en dylik. Se Västra Nyland 28. 7 "Föreningen Norden", Hbl 2. 8 "Föreningen Norden" och ÅU 10. 8 "Brygga eller muren". De radikala SvPr 31. 7 " 'Förnyad omprövning' " och Vbl 12. 8 "Förryckta dimensioner" hade dock fortfarande en negativ inställning. Se även Carleson till Elmquist 11. 9. 23 HES k. 3; Thesleffs rapport 17. 9. 23; SFP, Centralstyrelsens protokoll 20. 9. 23; Söderhjelm till Mantere 2. 10. 23, Manteres saml. och Mantere till Söderhjelm 8. 10. 23 WSBS; Langlet till Procopé 7. 6. 24, HjPrS k. 4; Numelin till Söderhjelm 24. 10. 24, WSBS; Ehrnrooth 1949.

[2] I frågan om det Internationella järnvägsförbundet motiverade ministeriet för kommunikationer och allmänna arbeten (och utrikesministeriet) förbigåendet av statsrådet med att det var järnvägsstyrelserna som var medlemmar och anslutningen till den skandinaviska gruppen med att trafikförbindelserna till de västra grannländerna var livligare än till Baltikum. I utrikesministeriets tillägg till H.E. Bruuns PM 5. 2. 23 (UM 85 B) om denna sak har Ståhlberg skrivit "borde ha föredragits". Beträffande järnvägsförbundet se även Långfors telegram 29. 11. 22; Ministeriet för kommunikationer och allmänna arbeten till utrikesministeriet 9. 12. 22 UM 85 B; Enckell till Vennola 19. 1 och 1. 2. 23, JHVS k. 30; Vennolas anteckningar om diskussionen med Elmquist 27. 1. 23. JHVS k. 16 samt telegram till Söderhjelm 16. 2. 23; Arttis dagbok 16. 2. 23, PAS k. 8. — Beträffande höstens avtalsförhandlingar se Winckelmanns PM 4. 12. 22, JHVS k. 49. Om sjöfartsavtalet se s. 241—245.

hållet uppgjorda på svenska. Initiativet till detta hade tagits av legationssekreterare Ragnar Numelin, som förordnats till de finländska underhandlarnas sekreterare.[1]

Vid de förhandlingar som i början av januari hade förts i Helsingfors föreslog Elmquist på eget initiativ avlägsnande av den artikel som berörde avtalsspråket, emedan han ansåg att enbart svenskspråkig text var ägnad att förstärka "det svenska språkets utan tvivel hotade ställning i Finland". Den finländska delegationen gick med på detta, men detta betydde inte något avvikande från den principiella ståndpunkten. De representanter som reste till slutunderhandlingarna och undertecknings tillfället i Stockholm fick också med sig en finsk avtalstext. Dessa — verkställande direktören Henrik Ramsay och sjöfartsrådet Axel Lindberg — lade tydligen likväl inte fram denna till undertecknande.[2]

Då Elmquist sedan i slutet av februari hos utrikesminister Vennola hörde sig för om den finländska regeringen var beredd att ratificera avtalet, svarade Vennola att detta skulle ske så snart även den finskspråkiga avtalstexten var undertecknad. Det är självklart att ministern blev överraskad: finländarna hade gått med på att avlägsna artikeln om avtalsspråket — enligt den uppfattning svenskarna erhållit hade detta skett t.o.m. efter överläggningar med regeringen — och i Stockholm hade man enbart skrivit under den svenskspråkiga texten. Då Elmquist vägrade underteckna också den finskspråkiga versionen, bad Vennola Söderhjelm vända sig till den svenska regeringen. Man svarade honom dock att det var omöjligt att göra några ändringar och som motivering hänvisade man till de finländska underhandlarnas förfarande i Stockholm och Helsingfors. Framdeles var man nog beredd att överväga en finskspråkig parallelltext, men även då skulle enbart den svenska vara giltig. Detta var ett förfarande som Elmquist hade rekommenderat i det fall, att tanken på enbart svenskspråkiga avtal "med finsk envishet och finsk nationalistisk blindhet för större realiteter", d.v.s. samarbetet Sverige—Finland, avvisades.[3]

[1] Statsrådets protokoll 9. 1. 23. Att det var fråga om ett principbeslut visas av att artikeln om avtalsspråket 17. 1 avlägsnades ur det i slutet av november 1922 beslutade (men fortfarande oundertecknade) avtalet om utlämnande av brottslingar. I ifrågavarande artikel hade endast svenskan givits giltighet. Elmquists rapport 21. 2. 23, HP 64 Af. — Uppgiften om initiativet har lämnats av minister R. Numelin 29. 9. 1966.

[2] Cit. Elmquists rapport 21. 2 HP 64 Af. Se även hans rapport 20. 2 HP 64 Af samt hans brev till Söderhjelm 22. 2 WSBS. Söderhjelm påpekar i sina anteckningar (23. 2), att "vid mötet i Stockholm framställde icke de finska delegerade någon den ringaste anmärkning angående en finsk text". Detta påstod också den svenska regeringen i sin svarsnot 23. 2 (Söderhjelms telegram 23. 2) samt Höjer något senare (Söderhjelms rapport 19. 4). Vennola nämner i sina anteckningar för statsrådets session 18. 2 (JHVS k. 15), att "en finsk- och svenskspråkig text har givits till Ramsay och Lindberg. Lindberg förklarat att svenskarna förutsatte endast en svenskspråkig". I sitt telegram till Söderhjelm 21. 2 påpekar Vennola att Ramsay "idag" sagt "att de inte kom att noggrannare tänka över saken" och i sitt telegramutkast till Söderhjelm (odaterat JHVS k. 12), att "Lindbergs här tidigare givna meddelande . . . visar sig enligt Ert [telegram 23. 2] och Ramsays meddelande vara ogiltigt". Se även HS 8. 4 "Eräs sivuutettu ristiriita". Initiativtagaren Numelin reste in till Stockholm.

[3] Cit. Elmquists rapport 20. 2 (se även rapport 21. 2) HP 64 Af; Elmquist till Söderhjelm 22. 2 WSBS; Vennolas telegram till Söderhjelm 20. 2 (2), 21. 2, 22. 2 (2), och 23. 2; Söderhjelms telegram

Den finländska regeringens svar var svagt beträffande godkännandet av att artikeln om avtalstexten avlägsnades: man hade ansett det självklart att avtalet skulle undertecknas på båda ländernas officiella språk eller också på något internationellt språk. I noten blev man därtill tvungen att beklaga, att de finländska representanterna inte i enlighet med sina direktiv hade hållit fast vid att den finskspråkiga texten skulle underteknas. Dessa faktorer inverkade likväl inte på regeringens uppfattning om att avtal mellan Sverige och Finland måste undertecknas på finska och svenska eller på franska.[1]

Då Söderhjelm överlämnade noten till statsminister Branting lovade denne att svara snabbt, så att man fick "detta lilla trassel" ur världen. Han påpekade dock liksom alla svenskar som deltagit i behandlingen av frågan, att det finska språkets främmande karaktär gjorde det svårt för svenskarna att ge det giltighet. Några dagar senare fick ministern höra att statsministern övervägde ett fransk-, svensk- och finskspråkigt avtal, i vilket det franska språket skulle vara avgörande i tvistiga fall. Söderhjelm rekommenderade denna lösning för sin regering och fick dess godkännande, vilket han sedan meddelade svenskarna. Ehuru den svenska regeringen redan i detta skede synes ha bestämt sig för ett trespråkigt avtal, försökte den ännu få det enbart svenskspråkiga godkänt. I den svarsnot man sände till Elmquist konstaterades att det vore mest naturligt och praktiskt att använda endast svenska i avtalen. Man uppmanade likväl ministern att påpeka, att den svenska regeringen understödde ett trespråkigt avtal i det fall, att finländarna inte ändrade sin uppfattning.[2]

Den svenska regeringens not uppväckte en stark bitterhet i Helsingfors, där man på grund av Söderhjelms telegram hade antagit att svenskarna redan hade övergett sin ursprungliga hållning. Ministern själv ansåg att denna "omvändelse", som i själva verket inte alls hade skett, hade förorsakats av Elmquist. Svenskarnas svar var "en förolämpning mot huvudnationaliteten i landet", såsom Vennola konstaterade. "Vi ivrar uppriktigt för samarbete med Sverige, men det får inte ske på bekostnad av det finska Finlands nationella fördelar." För Elmquist hade redan tidigare betonats, att den finländska regeringen på grund av sinnesstämningen hos folket inte kunde gå med på att endast minoritetens och

23. 2 och Anteckningar 23. 2. — Elmquist hade framfört sin åsikt även i Helsingfors genom att bl.a., påpeka att svenskspråkiga avtal skulle betona Finlands och Sveriges samhörighet. Utrikesministeriets kanslichef Pontus Artti svarade härtill, att "icke skulle väl det finska språkets intagande i avtalet bevisa det motsatta". Arttis dagbok 24. 2 PAS k. 8. Se även Elmquists rapport 20. 2. 23, HP 64 Af.

[1] Vennolas telegram till Söderhjelm 24. 2.

[2] Cit. Söderhjelm Anteckningar 27. 2. Se även Anteckningar 23. 2, 7. 3, 14. 3 och 30. 3 samt telegram 27. 2 (2) och 7. 3; Vennolas telegram till Söderhjelm 7. 2; Brantings skrivelse till Elmquist 8. 3 HP 64 Af; Gyllenstierna till Höjer 18. 3, THS. — Efter att ha fått kännedom om den svenska notens formulering skrev Söderhjelm i sina anteckningar (14. 3) "Det förargligaste är att de anse sig böra lära oss huru det skulle gå till och vad vi skola betrakta som vår nytta och bekvämlighet. . .".

inte alls majoritetens språk användes i avtal, och att det för Finlands och Sveriges närmande vore fördärvligt, om det finska språket diskriminerades. Ståhlberg, som noga följde med behandlingen även av denna fråga, hade utan tvivel samma uppfattning som Vennola, men hindrade likväl denne att sända allt för känslomässiga och skarpa direktiv till Söderhjelm. Trots besvikelsen var den finländska regeringens svarsnot behärskad i tonen. Man påpekade där, att Finland hade meddelat att man var redo för finsk- och svenskspråkiga, franska eller trespråkiga avtal, samt framförde en önskan, att den svenska regeringen även skulle gå med på något av dessa.[1]

De direktiv som Branting hade sänt jämte den svenska noten och vilka innebar en eventuell tillbakagång till ett trespråkigt avtal, var en besvikelse för Elmquist. "Den våg av nationalism", som enligt hans uppfattning rådde i Finland, måste "dämpas" och frågan om avtalsspråket var ett medel härtill. Emedan finländarna framförallt önskade att finskan i någon form skulle bli ett med svenskan jämställt språk, fick Sverige inte göra dylika medgivanden. Ett franskspråkigt avtal skulle ha varit den bästa lösningn i det fall, att finländarna inte godkände den svenska regeringens ursprungliga ståndpunkt. Men ministern hade även en annan orsak att vara besviken på sin regering. Då han för att utöva påtryckning på finländarna bl.a. hade hotat att avgå i det fall att han blev tvungen att skriva under den finskspråkiga texten, hade det trespråkiga avtalet utan tvivel försatt honom i en prekär situation. Då Elmquist vädjade till avdelningschef Höjer för att få Branting att ändra sin ståndpunkt, påpekade han, att den planerade lösningen betydde en seger för finländarna.[2]

Då utrikesminister Vennola avgav det sistnämnda finländska svaret till Elmquist sade denne — emot sina direktiv — att han nu ansåg, att ett franskspråkigt avtal var det mest sannolika. Först när Vennola påpekade att ett

[1] Det första citatet ur Vennolas telegram till Söderhjelm 13. 3, det andra ur Vennolas telegramkoncept 22. 2, JHVS k. 12. Rörande Söderhjelms uppfattning se brev till Vennola 15. 3 JHVS k. 1 och till Procopé 15. 3 HjPrS k. 2, telegram 27. 3 och Anteckningar 30. 3. Han skrev till Elmquist 20. 3 (kopia, WSS k. 3) ett rätt beskt brev, där han bl.a. konstaterade: "Jag medger att det tor en svensk skall vara svårt att tänka sig att finskan skall kunna hava likadana rättigheter som svenskan liksom att överhuvud sätta sig in i den kolossala bildningscirkulation som de senaste årtiondena medfört i denna nya finska klass!". — Rörande påpekanden till Elmquist se hans rapport 20. 2 och 21. 2 HP 64 Af samt Arttis dagbok 20. 2 och 24. 2 PAS k. 8. — Den finska svarsnoten godkändes i statsrådet den 12. 3 (statsrådets protokoll). Den föregående noten, som Söderhjelm fick i telegrammet den 7. 3, hade avfattats "i en enskild rådplägning mellan statsrådet och presidenten" (statsrådets protokoll 12. 3). Den not, som sändes till Söderhjelm den 24. 2 hade slutförts av Ståhlberg (Ståhlbergs brevlapp, JHVS k.l). Utgående från ovannämnda och Ståhlbergs i det föregående ofta framkomna åtgärder av samma slag, kan man dra den slutsatsen, att han förkastat Vennolas utkast (odaterat, JHVS k. 12) till den not som avsändes den 24. 2. Vidare kan man dra den slutsatsen, att det var Ståhlberg, som avlägsnade fem meningar ur Vennolas utkast (22. 2, JHVS k. 12) till det telegram, som hade sänts till Söderhjelm den 22. 2.

[2] Cit. Elmquist till Höjer 13. 3 HP 77 Af. "Finländarna har . . . begärt endast franska, varför skall man då ge dem mera?" Se även Elmquist till Höjer 24. 2 och 6. 3 HP 64 Af samt till Söderhjelm 10. 3 WSBS. — Beträffande Elmquists hot om avgång se Arttis dagbok 24. 2 PAS k. 8. Se även densamma 20. 2 samt Procopé till Söderhjelm 1. 3, 13. 3 och 20. 3, WSBS.

trespråkigt avtal vore det lämpligaste tog Elmquist till "övervägande" det alternativ hans egen regering redan hade fattat beslut om. — Ministern hade lika ringa framgång i Stockholm. Då Branting fått kännedom om det finländska svaret, påpekade han för Söderhjelm utan längre utläggningar, att saken skulle avgöras genom att ett trespråkigt avtal slöts. I den nya not Branting avsände till Helsingfors beklagade han visserligen den finländska regeringens omedgörlighet och påpekade att den svenska regeringen höll fast vid sin principiella ståndpunkt. Då det likväl endast var fråga om en "obetydlig och formell meningsskiljaktighet", var den svenska regeringen nu och framdeles redo till trespråkiga avtal.[1]

Den oböjlighet den svenska regeringen hade visat i början av tvisten föranleddes utan tvivel av det klumpiga sätt, på vilket finländarna tog upp saken samt av uppfattningen om att användningen av finska språket var både onödig och svår. Å andra sidan var hela saken enligt Brantings mening endast "ett litet trassel", som ganska lätt kunde redas upp. Den i Helsingfors självrådigt verksamme Elmquist gav dock finländarna anledning att konstatera, att den svenska regeringen än en gång hade blandat sig i språkfrågan i Finland, samt att tro, att den i likhet med ministern ansåg, att den lösning tvisten fått skulle inverka menligt på relationerna mellan länderna. Samma slutsats som Elmquist drog också avdelningschef Höjer, som ansåg att den finländska regeringens inställning visade att möjligheterna till ett "politiskt närmande" var begränsade. Och "så beklagligt det än var, kunde det å andra sidan vara bättre att icke ha illusioner", påpekade han för legationsrådet Borenius.[2]

Den finländska regeringens ståndpunkt dikterades av finsknationella synpunkter: det viktigaste var att få till stånd ett arrangemang, som garanterade det finska språket en jämbördig ställning vid sidan av svenskan. Då detta hade uppnåtts var man nöjd. Regeringens inställning hade inte direkt samband med språkstriden, som hade aktualiserats genom universitetsfrågan, ty initiativet till en finskspråkig text hade tagits av en tjänsteman, som tillhörde de moderata svenskspråkiga.[3]

[1] Cit. Vennolas telegram till Söderhjelm 22. 3. Se även Elmquists telegram 21. 3 HP 64 Af. — Av randanmärkningarna att döma läste Branting upp Elmquists brev för Höjer 13. 3 (se s. 244 not 2). — Söderhjelms telegram 27. 3 och Anteckningar 30. 3. — Brantings skrivelse till Richert 28. 3 HP 64 Af. — Avtalet undertecknades 26. 5 och ratificeringshandlingarna utväxlades en månad senare. Söderhjelm Anteckningar 27. 5; telegram från Stockholms-legationen 27. 6.

[2] Citaten ur Söderhjelms rapport 19. 4. Beträffande Elmquists reaktioner se Söderhjelm Anteckningar 30. 3. Om Vennolas uppfattningar se hans uttalanden i riksdagens utrikesutskott (utr. utsk. prot. 18. 10); jfr dessutom Holmberg till Elmquist 23. 4, HES.

[3] Söderhjelm påpekade i sina anteckningar 30. 3. "Det var sålunda en avgjord seger för oss." Om regeringens reaktion se dens. 3. 4. — Hermansson, som tillhörde de moderata svenskspråkiga, skrev till Söderhjelm 11. 4 (WSBS): "Ett missgrepp var det att Sverige *ej* ville medgiva att *finskspråkig* text inginge i fördraget. Sådant måste såra." (kurs. R.H.) Procopé hade samma åsikt (brev till Söderhjelm 13. 3 WSBS). Radikalerna däremot ansåg att Sveriges ursprungliga inställning var den enda rätta. Se Wbl (och Wiborgs Nyheter) 10. 4 "Brev från Helsingfors". Man hade meddelat pressen om

Efter tvisten om avtalsspråket fortsatte det funktionella samarbetet som tidigare. De redan färdigställda avtalen ratificerades och man började förhandla om nya. I oktober 1923 föreslog ordföranden vid handelskollegium i Sverige, K.A. Fryxell för Söderhjelm, att ett handelsavtal skulle slutas, men bad att Finland officiellt skulle ta initiativet. Detta därför att Sverige annars skulle ha svårt att säga nej — vilket man önskade — till underhandlingar med Tyskland och Polen. Från Helsingfors kom det dock inget svar före Hederstiernas tal; i stället föreslog Elmquist i början av december för Vennola att ett avtal skulle slutas. Detta var sålunda ett annat avtalsförslag, varmed man försökte mildra den bitterhet utrikesministerskiftet i Sverige hade orsakat (s. 225). Underhandlingarna inleddes vid månadsskiftet januari-februari 1924 — sedan man hade förmått överbevisa Ståhlberg om att från "svensk sida saken verkligen redan satts i gång" — men de avstannade rätt snart på grund av sakliga meningsskiljaktigheter.[1]

tvisten först sedan den hade lösts (se t.ex. Hbl 7. 4), och den förorsakade inte någon nämnvärd debatt (se likväl HS den 7. 4 publicerade, närmast konstaterande ledare "Eräs sivuutettu ristiriita"). Detta föranledde Ilkka att påpeka (13. 4 "Suomen-Ruotsin sopimusten kieli"), att "de finska tidningarna på gammalt välkänt sätt försökt svälja den nya svenska förolämpning, som har kommit fram i saken, utan protester". Se även agrartidningar Maakansa 13. 4 "Ruotsalaista röyhkeyttä" och Turunmaa 1. 4 kåseri av "Pekka Permanto".

[1] Sverige tog initiativ till ett avtal angående fyrar och dimmärken samt om ömsesidigt erkännande av fartygs mätbrev (se vb. handlingar UM 80 P Ruotsi). Finland tog initiativ till upphävande av ett avtal rörande svensk-ryska varumärken (se vb. handlingar UM 59 B). Därutöver förhandlade man om ett avtal om undantag i avtalet om internationell radiotelegrafering (Fördragsserien 1924). — Cit. Procopé till Söderhjelm 25. 1. 24 WSBS. Se även Söderhjelms skrivelse till Vennola 13. 10. 23 (JHVS k. 30), hans telegram 16. 1, 19. 1 och 27. 1. 24 samt Anteckningar 1. 1 och 9. 1. 24; Vennolas telegram till Söderhjelm 4. 12. 23 och 18. 1. 24; Utrikesministeriets telegram till Söderhjelm 21. 1. 24; Procopés telegram till Söderhjelm 28. 1. 24; Elmquists rapport 22. 4. 24. HP 1 Af.

3.4. Randstatssamarbetet fortsätter

Det funktionella och ekonomiska samarbetet mellan randstaterna och Finland hade fortsatt utan avbrott trots det missnöje, som uppstod i de sydliga grannländerna på grund av att Warszawa-avtalet lämnades oratificerat. Vid konferensen i Reval i oktober 1922 kallade utrikesminister Enckell samman ett ekonomiskt förhandlingsmöte i Helsingfors i mars 1923, till vilket hans företrädare Holsti redan ett år tidigare hade tagit initiativet (s. 235). Handeln med Sovjetunionen var inte längre aktuell, utan vid konferensen beslöt man bl.a. att minska pass- och visumformaliteterna, att öka den ekonomiska informationsverksamheten sinsemellan, att konformera hamnbestämmelserna o.s.v. Enligt ett beslut som fattats vid konferensen samlades representanter för statsbankerna till ett förhandlingsmöte i Reval i oktober. Även basen för överläggningarna om förhindrande av smuggling utvidgades, vilket man hade kommit överens om i Helsingfors.[1]

Vid utrikesministerkonferensen i Riga i juni 1923 beslöt man att påskynda avtalen om utlämning av brottslingar, samt att inleda förhandlingar om tillämpningen av det i Haag 1905 slutna allmänna avtalet rörande privaträtten. Betecknande för det funktionella samarbetet mellan Finland och randstaterna var, att man i dessa frågor fick till stånd avtal endast med Estland. Vid konferensen kom man även överens om att inleda förhandlingar om konformering av sjörätten. I enlighet med utrikesministrarnas beslut hölls en tullkonferens i Riga i september, där randstaternas experter kom överens om samarbete vid den av Nationernas förbund sammankallade internationella tullkonferensen.[2]

Den finländska pressen fäste relativt ringa, men dock positiv uppmärksamhet vid det funktionella och ekonomiska samarbetet med randstaterna. Karjalas kommentar till den ekonomiska konferensen i Helsingfors var typisk: "mötets program borde endast utvecklas vidare . . . Då den ekonomiska fronten småningom stärkes, medför den även politiskt samförstånd". Även de tidningar som motsatte sig fast militärt och diplomatiskt samarbete ansåg det vara mycket vik-

[1] Reval-konferensens beslutsprotokoll, UM 12 Tallinnan konferenssi 8—9. 10. 1922. — Beträffande konferensen i Helsingfors se vb. handlingar UM 12 Helsingin taloudellinen konferenssi 5—8. 3. 1923. — Om finanskonferensen i Reval se vb. handlingar UM 32. B. Se även Richerts rapport 21. 11. 23, HP 24 B och Schauman till Söderhjelm 25. 10. 1923, WSBS. — Rörande smugglingsunderhandlingarna se statsrådets protokoll 29. 6. 23.

[2] Om konferensen i Riga se vb. handlingar UM 12 Riian konferenssi 9—11. 7. 1923. Se även föredragsserien. — Om tullkonferensen i Riga se UM 73 B II B. Om nationernas förbunds tullkonferens se Chalmers s. 21—22.

tigt att umgänget inom andra områden utvidgades, inte minst därför, att man på detta sätt kunde stärka just de baltiska ländernas ställning. Det hördes visserligen också missljud, ty t.ex. direktionen för Finlands Bank och riksdagens bankfullmäktige ansåg det inte nödvändigt att delta i finanskonferensen i Reval.[1]

De största svårigheterna uppstod dock i samband med handelsavtalet med Estland, vilket producenter och konsumenter tolkade på mycket olika sätt. Lantbruksproducenternas centralförbunds försök att omintetgöra det i deras tycke ofördelaktiga avtalet erhöll inte understöd utanför agrarförbundet och blev resultatlösa. De ekonomiska relationerna mellan randstaterna löpte inte heller helt och hållet friktionsfritt. Då man underhandlade om handelsavtalet mellan Finland och Polen, förorsakade det permanenta undantag Finland beviljat Estland stora svårigheter och slutligen måste Finland gå med på att bevilja Polen en del av de lättnader Estland erhållit. Å andra sidan lyckades Finland i de flesta, bl.a. de med England uppgjorda handelsavtalen utvidga den estniska klausulen till att omfatta även Lettland och Litauen.[2]

[1] Cit. 11. 3 "Helsingin taloudellinen konferenssi". Se även t.ex. Suunta 10. 3 "N.s. reunavaltioitten yhteistyö", Hbl 19. 3 "Den avslutade baltiska konferensen", ÅU 11. 3 "Ekonomiska konferensen i Helsingfors", Iltalehti 9. 3 "Helsingin taloudellinen konferenssi" och 22. 10 "Itämerenvaltioiden rahataloudellinen konferenssi". Om finanskonferensen i Reval se s. 247 i not 1 nämnda källor.

[2] Beträffande motsättningar på grund av avtalet med Estland se Korpela s. 22, 37 och 41—42. Agrarförbundets tidningar fordrade skarpt en omarbetning av avtalet. Se t.ex. Turunmaa 15. 5. 23 "Suomen ja Viron välinen kauppasopimus", Maakansa 15. 5. 23 "Suomen ja Viron välinen kauppasopimus" och Ilkka 23. 5. 23 "Suomen ja Viron kauppasopimus". Av de svenskspråkiga motsatte sig SvPr (29. 5. 23 "Handelsavtalet med Estland") och Hbl (2. 6. 23 "Förtidigt missnöje") försiktigt MTK, framstegspartiets HS (27. 5. 23 "Suomen ja Viron kauppasopimus") något skarpare och det centersocialistiska KT (19. 5. 23 "Ulkomaiset kauppasopimukset ja maalaisliitto") menade, att avtalet var "något . . . av ett ryggstöd för konsumenterna mot utsugning". Se även Arbetarbladet 23. 5. 23 "Eestipotatisen". — Beträffande handelsavtalsförhandlingarna med Polen se Korpela s. 108, 140—141, 165—166 och 186—187. Den finländska positionen vid förhandlingarna försvagades av den polska bitterheten över det finländska röstningsförfarandet vid Nationernas förbunds råd (s. 149). Richerts rapport 21. 11. 23, HP 24 B; Wuorimaa till Procopé 9. 11. 23, HjPrS k. 2. — Om det estniska och baltiska undantaget se Procopé s. 84—85 och Kuusi s. 72—77.

3.5. Det ekonomiska och funktionella samarbetet

Under åren 1921—1923 förekom det inget ekonomiskt samarbete mellan Finland och Sverige, tvärtom upphörde det obetydliga samarbete — mellan exortorganisationerna — som hade förekommit under Ålandskonflikten. Då Finlands utrikeshandel hade kommit över det undantagsskede som följde på självständigheten och då det internationella handeln började återgå till "normala" fåror, minskade även Sveriges ekonomiska betydelse för Finland. En liknande utveckling skedde även mellan de skandinaviska länderna. Deras inbördes handel återtog den nivå den hade haft före världskriget, och det enda resultatet av de underhandlingar, som fördes om en fortsättning av det ekonomiska samarbetet, var det i praktiken obetydliga skandinaviska förbehållet i handelsavtalen. Det ekonomiska samarbetet mellan Finland och de övriga randstaterna blev däremot livligare. Att frågor beträffande detta samarbete behandlades även på ministernivå och de talrika expertkonferensena — ehuru de inte var regelbundna — visar, att samarbetet inom denna sektor var lika omfattande som inom den diplomatiska.

Samarbetet mellan Finland och Sverige under åren 1921—1923, liksom också under tiden för Ålandsfrågan, existerade de facto endast inom den funktionella sektorn, där det fortsättningsvis utvidgades på alla nivåer. Ett nytt drag var, att den svenska utrikesledningen strävade till att befrämja av statsmakten oberoende samarbete. Det funktionella samarbetet mellan Finland och de andra randstaterna var däremot inte lika omfattande och effektivt som mellan Finland och Sverige. Det hände rentav att Finland inom denna sektor av utrikespolitiken t.o.m. ställde Sverige framom grannarna i söder.

4. SAMARBETETS FÖRUTSÄTTNINGAR

Det finländsk-svenska samarbetet har i det föregående analyserats på de enskilda beslutens nivå. I det följande fortsättes granskningen till en början på samma nivå med att besvara frågan, vilka som i Finland och Sverige fattade besluten om samarbetet och frågan om vilka som försökte inverka på dessa beslut. Att utreda, varpå det berodde att samarbetet förblev så obetydligt, kräver i sin tur, att analysen flyttas upp på den högre nivån, att problemet belyses som en del av vartdera landets utrikespolitik i dess helhet.

4.1. Vem beslöt om samarbetet

De personer som tillhörde utrikesledningen var både i Finland och Sverige få. Största delen av de potentiella beslutsfattarna visade sig antingen vara helt nominella, eller också begränsade sig deras deltagande till några enskilda avgöranden. Det har i det följande ansetts lämpligt att analysera de senares försök att utöva påverkan först i samband med elitens verksamhet — alla beslutsfattare (personer eller medlemmar av institutioner) tillhör ju dessutom någon elitgrupp.

4.1.1. *Utrikesledningen*

Såväl i Finland som i Sverige bestod de reella beslutsfattandeenheterna av två slags individer: somliga deltog i samtliga eller de flesta beslut, andra bara i vissa kategorier av avgöranden. Utmärkande för utrikesledningen i båda länderna var också, att det endast sällan förekom meningsskiljaktigheter om besluten mellan dess medlemmar. Detta gör det å andra sidan svårare att utreda deras inbördes påverkningsrelationer.

Två personer bildade under åren 1921—1923 stommen inom Finlands utrikesledning: president Ståhlberg och utrikesministern, först Holsti och sedan Enckell och Vennola. Under den tid den sistnämnde verkade som statsminister var även han reell utrikespolitisk beslutsfattare. En tjänsteman vid utrikesministeriet konstaterade några månader före fredsunderhandlingarna i Dorpat, att "presidenten i realiteten är utrikesminister" och "Holsti egentligen hans avdelningschef"[1]. Karakteristiken illustrerar nog det intima samarbetet mellan dessa båda

[1] Arttis dagbok 5. 4. 20, PAD k. 8.

långvariga vänner och idéfränder, men är ändå inte helt exakt. Det är nämligen tydligt, att det var fråga om en kontinuerlig växelverkan, som sträckte sig från huvudlinjerna för utrikespolitiken till de praktiska avgörandena, och att Holstis, icke Ståhlbergs förslag utgjorde basen för överläggningarna. Denna praxis fortfor även under Enckells och Vennolas utrikesministerperiod, men då förefaller presidentens auktoritetsställning, vilket byggde på hans kraftfulla personlighet, att ha varit mera utpräglad än under Holstis tid.

Trots att Enckell hade varit Ståhlbergs "avgjorda motståndare under konflikterna under brytningstiden efter uppnåendet av självständigheten", utsåg presidenten personligen honom till utrikesminister i Cajanders ämbetsmannaregering våren 1922. Presidentens förtroende för Enckell visas även av att han hade önskat att denne skulle kvarstå på sin post sedan regeringen hade avgått på hösten samma år. Ehuru Ståhlberg troligen inte hade lika stor uppskattning för Vennola som för dennes båda företrädare[2], hindrade detta inte presidenten att ge sitt stöd åt utrikesministern, som å sin sida stod i ständig kontakt med "Brändö". Vennolas inflytande i utrikespolitiken under hans (andra) period som statsminister var inte lika stor som Holstis, men enligt den sistnämndes åsikt var den trots detta alltför stor. Ehuru Holstis och Vennolas meningsskiljaktigheter om utrikespolitiken inskränkte sig till småsaker, försvagade deras tävlan om inflytande och deras inbördes brist på förtroende på ett avgörande sätt regeringens ställning under det kritiska skedet på våren 1922.

Ur det svensk-finländska samarbetets synpunkt är det viktigt, att utrikesministern och presidenten verkar att ha haft en "tyst överenskommelse", enligt vilken politiken gentemot Sverige ankom på den sistnämnde. Särskilt tydligt framgår detta av den ständiga kontakten mellan minister Söderhjelm och presidenten, vilken ägde rum antingen vid personliga överläggningar under ministerns besök i Helsingfors eller, under mellantiderna, brevledes. Även om Söderhjelm fick sina instruktioner från utrikesministern, var det vanligen Ståhlberg som levererade motiveringarna.[3]

Den svenska utrikesledningen var lika exklusiv som den finländska: dess stomme bildades av utrikesministern (Branting, som samtidigt verkade som statsminister, och Hederstierna) och chefen för utrikesdepartementets politiska avdelning (Höjer, Hamilton). Utöver dessa bör även statsminister Trygger betraktas som reell beslutsfattare. Stats- och i synnerhet utrikesministrarna var naturligtvis avdelningschefens omedelbara förmän, men å andra sidan var de även i hög grad beroende av den sistnämnde. Denne utarbetade, på basen av de informationer som hade influtit från beskickningarna och de utländska makternas representanter, översikter av läget för dem, förberedde besluten och såg till att de verkställ-

[1] Jfr *Paasivirtas* (1968, s. 112, varur citatet) avvikande uppfattning.
[2] Jfr Hultman till Höjer 1. 8. 21, HP 20 C.
[3] Jfr Paasivirtas (1968 s. 110, särskilt not 3) i väsentliga avseenden olikartade tolkning.

des[1]. I synnerhet Höjers position var central: det visas klart av hans omfattande privatkorrespondens med nästan alla svenska sändebud[2] och av att det hände att han fattade beslut på egen hand. Ehuru efterträdaren Hamiltons prestige inte var lika stor, bör man minnas, att Hederstierna före sitt inträde i regeringen aldrig hade deltagit i skötseln av landets utrikesangelägenheter. Trygger däremot kunde betraktas som den svenska högerns utrikespolitiska ledare, och han hade ständigt varit en av landets representanter vid NF:s generalförsamlingar. Samarbetet mellan dessa tre varade dock så kort tid, att det är svårt att göra sig någon bild av deras inbördes påverkningsförhållanden. Samarbetet mellan socialisten Branting och högermannen Höjer förefaller däremot att ha varit så gott som friktionsfritt trots skillnaden i världsåskådning. Deras meningsskiljaktigheter i fråga om Finlandspolitiken, vilka avgjordes enligt Brantings uppfattning, gällde nyanser; om huvudlinjerna var de ense. Inte heller mellan Trygger och Hederstierna tycks några större skillnader ha funnits när det gällde den praktiska politiken i fråga om Finland — om man inte som en sådan vill betrakta den sistnämndes egendomliga uppfattning, att en utrikesminister som privatperson offentligt kunde framlägga sina privata åsikter om relationerna till grannlandet.

Till den svenska utrikesledningen hörde även två personer, som anlitades i specialfrågor. Den ena var utrikesdepartementets expert på internationell rätt, Östen Undén, vilken tog del i utformningen av Sveriges ståndpunkt i nedrustnings- och säkerhetsfrågor samt vid de problem som kom upp i NF:s förbundsråd. Han verkade dessutom som Brantings suppleant i rådet. Den sistnämndes verksamhet som reell beslutsfattare upphörde ingalunda i och med att han avgick som statsminister: han förblev landets representant i NF:s förbundsråd och spelade en central roll även inom den svenska delegationen vid generalförsamlingen.

I Finland intog åter Holsti, som från utrikesministerposten hade omplacerats som sändebud i Reval, en central ställning när det gällde nedrustnings- och säkerhetsfrågorna. Hans inflytande ökades dessutom särskilt av att han var medlem i permanenta blandkommittén, det viktigaste av de organ inom Nationernas förbund, som behandlade dessa frågor. I de övriga frågor som kom upp i folkförbundet — och inför Genua-konferensen — bestämdes Finlands hållning i stor utsträckning i enlighet med de förslag som uppgjordes av Carl Enckell, Finlands sändebud i Paris och samtidigt landets ackrediterade representant vid Nationernas förbund. Utom dessa två kan, om än med betydande reservationer[3], även utrikesministeriets expert på internationell rätt, Rafael Erich, räknas tillhöra utrikesledningen. Han tog del i fattandet av de flesta beslut, som gällde eller

[1] Kabinettssekreteraren (= kanslichefen) var visserligen formellt närmast överordnad chefen för politiska avdelningen, men såväl Boström som Sjöborg förefaller att ha ägnat sitt huvudintresse åt ledningen av departementets administration.

[2] I Höjers samling.

[3] Se s. 258.

tangerade Nationernas förbund, och tillhörde jämte Enckell och Holsti Finlands NF-delegationer.

4.1.2. *Den utrikespolitiska eliten*

Då i det följande de personers aktivitet analyseras, vilka försökte påverka utrikesledningens beslut beträffande det finländsk-svenska samarbetet, har utgångspunkten varit deras position, m.a.o. den utrikespolitiska elitens fördelning på politisk, administrativ, informations- och pressure group-elit. Jämförelsen mellan inflytandet hos elitens olika åsiktsriktningar tas upp i kapitel 4. 3.

Den politiska eliten

Det mest i ögonfallande som kan iakttas beträffande den politiska eliten[1] är, att den såväl i Finland som i Sverige omfattade ett ringa antal individer Relativt få personer såväl utformade innehållet i partiernas utrikespolitiska målsättningar som deltog i det offentliga torgförandet av dessa ställningstaganden. Trots att syftet med denna undersökning inte har varit att systematiskt klarlägga sammansättningen av den politiska eliten — lika litet som av de övriga elitgrupperna — och trots att basen för slutsatserna av denna anledning är osäker, torde vissa inflytelserika personer dock kunna nämnas[2].

I Sverige existerade två från varandra klart avvikande opinionsriktningar, högern och vänstern. Inom det egentliga högerpartiet torde man främst kunna beteckna Trygger, Lindman och Hederstierna som tillhörande den politiska eliten, inom bondeförbundet kanske K. G. Westman och Wohlin. I de föregående kapitlen har det framgått, att man i samma utrikespolitiska opinionsriktning, högern, i själva verket också kan inräkna de s.k. försvarsvänliga liberalerna, vilka t.ex. godkände regeringen Tryggers försvasprogram. Bland dessa återfanns dock inga personer som tillhörde den politiska eliten[3]. Till denna torde man åter inom

[1] Man bör erinra sig, att i denna undersökning med den politiska eliten endast avses en grupp inom den utrikespolitiska eliten.

[2] Vid detta urval har avseende fästs vid anföranden under behandlingen av utrikespolitiken i partiorganen, riksdagen och regeringen, vid aktivitet inom riksdagens utrikesutskott (-nämnd) samt överhuvudtaget vid den bild källmaterialet ger av olika personer. Härvid behöver det inte nödvändigtvis vara fråga om aktivitet beträffande just det finländsk-svenska samarbetet.

[3] Hederstiernas efterträdare Erik Marks von Württemberg hörde visserligen som utrikesminister till denna kategori. Under den nu behandlade perioden bör han dock snarare räknas till den administrativa eliten, emedan han jämte Undén och som ersättare för denne anlitades som expert på internationella rättsfrågor av utrikesdepartementet.

vänstern kunna räkna liberalerna Edén, Löfgren och Adelsvärd samt Ekman (den sistnämnde tillhörde efter partiets splittring de frisinnade), socialdemokraterna Branting, Undén, Engberg och Gustav Möller, vänstersocialisten Carl Lindhagen samt kommunisten Karl Kihlbom.

Också i Finland fanns två klart åtskilda utrikespolitiska opinionsriktningar, de borgerliga och vänstern. Beträffande det förra är det likväl skäl att göra skillnad mellan högern, som bestod av samlingspartiet, svenska folkpartiet och de s.k. aktivisterna, och centern, som bildades av agrarförbundet och framstegspartiet. Inom samlingspartiet kan Erich och Lauri Ingman, sägas ha tillhört den politiska eliten, inom svenska folkpartiet Colliander, Ehrnrooth, Estlander, Hermansson, Procopé, von Wendt, Wrede och Schauman[1]. Inom centern förefaller de utrikespolitiska förtroendemännen att ha varit agraren Alkio och kanske också Joukahainen samt framstegspartiets Holsti, Mantere, Ryti, Ståhlberg och Vennola. Gränsdragningen mellan framstegspartiet och högern var inte särskilt skarp inom utrikespolitiken, och t.ex. Ryti stod mycket nära den senare. Bland socialdemokraterna tillhörde Keto, Hannes Ryömä, Sventorzetski, Tanner och Voionmaa den utrikespolitiska eliten. Inom det socialistiska arbetarpartiet är det svårt att nämna någon, eftersom dess mest framträdande personligheter ofta växlade på grund av regeringens åtgärder, framför allt genom häktningarna, och eftersom partiet i så ringa grad uppmärksammade andra delar av utrikespolitiken än relationerna österut.

Av den här ovan presenterade förteckningen torde man kunna dra två slutsatser. Bland de uppräknade personerna återfinns för det första samtliga partiledare i de båda länderna— i den mån sådana fanns. Detta torde delvis bero på att de på grund av sin ställning kom i beröring med utrikespolitiken, delvis även på att ställningen som partiledare kanske lättast uppnås av "all round-politiker", som har kännedom även om utrikespolitiska frågor. För det andra var de personer som tillhörde den politiska eliten flera i Finland än i Sverige. Denna skillnad torde bero på att utrikespolitiken av finländarna upplevdes dels som viktigare, dels som mera främmande än av svenskarna. Av dessa orsaker var de utrikespolitiska frågorna i Finland också mera mångskiftande och i högre grad än i Sverige föremål för stridigheter mellan partierna.

Granskningen av de påverkningskanaler, som den politiska eliten hade, kan inledas med statsrådet, eftersom det hade den största möjligheten att stå i kontakt med utrikesledningen. I Sverige var dess (och regeringens) betydelse som kollektivt verkande organ dock ringa vid beslutsfattandet, liksom inflytandet hos de enskilda regeringsledamöter som inte tillhörde utrikesledningen. Ett av skälen till utrikesledningens stora rörelsefrihet var, att medlemmarna i bägge de här under-

[1] Svenska vänsterns ledare Schauman stod sin liberalism till trots utrikespolitiskt sett rätt långt från centern; i detta avseende kunde han kanske hellre hänföras till vänstern än till högern.

sökta ministärerna företrädde samma utrikespolitiska opinionsriktning. Ett annat kan vara, att de problem som kom upp under den studerade tidsperioden inte var särskilt brännande. Inom Brantings regering förefaller dessutom partiledarens obestridda utrikespolitiska auktoritet att ha medverkat till att de övriga minstrarna nästan inte alls befattade sig med landets utrikesförbindelser[1]. Situationen var något annorlunda inom regeringen Trygger, ty under Hederstierna-krisen förmåddes statsministern av sina regeringskolleger att acceptera deras avgörande. Ur deras synpunkt var det visserligen fråga om ett inrikespolitiskt beslut, men det hade också utrikespolitisk räckvidd. I detta sammanhang accentuerades också det faktum, att kung Gustaf inte tillhörde de reella beslutsfattarna, eftersom han ju ställdes inför fait accompli. Statsöverhuvudet förefaller dock att vanlingen inte ha försökt påverka utrikespolitiken, även om han hyste intresse för den.[2]

För Finlands del är klarläggandet av regeringens roll mera problematiskt, ty i olikhet med svensk praxis diskuterade man vid dess sammanträden verkligen utrikespolitiken, och de enskilda ministrarna hade sålunda möjlighet att påverka besluten. Dessutom existerade åtminstone från sommaren 1921 inofficiellt och efter april 1922 även officiellt ett utrikesutskott inom regeringen[3]. Till detta hörde stats- och utrikesministern jämte tre andra medlemmar. Ehuru endast knapphändiga uppgifter om dess verksamhet står till buds, tyder ingenting på att utskottet skulle ha haft någon central position i beslutsfattandet. — I motsats till vad fallet var i Sverige, förefaller även enskilda ministrar, åtminstone i Vennolas och Kallios regeringar, att ha hyst intresse för de utrikespolitiska avgörandena. Ryti och Jalander, som i båda dessa centerregeringar verkade som finansrespektive försvarsminister, stod just i fråga om randstatspolitiken, i motsats till sina ministerkolleger, rätt nära högerns ståndpunkt. Att döma av de beslut som fattades, förblev deras direkta inverkan på dessas utformning dock obetydlig — ett undantag var regeringen Vennolas beslut att utelämna artikel 7 i den proposition som skulle föreläggas riksdagen om Warszawa-avtalet. Vid konflikten om valet till NF:s förbundsråd blev Ryti däremot nedröstad[4]. Hans självständiga och aktiva förhållningssätt till utrikespolitiken utvisas även av det samtal som han förde med Elmquist hösten 1922[5]. Statsminister Kallios intresse för

[1] Se Gerdner 1954 s. 378 not 2 och Tingsten s. 133—134.

[2] Jfr Lönnroth s. 21—22 och Wahlbäck s. 335—339. — Inom Tryggers regering deltog ecklesiastikminister Clason och inrikesminister Malm (tidigare landshövding i Norrbottens län) jämte stats- och utrikesministern i behandlingen av de finskspråkigas ställning i Västerbotten. Att utreda deras inflytande i denna fråga har dock inte varit möjligt i denna undersökning.

[3] Paasivirta 1968 s. 117—118. Vennola omnämner regeringens utrikesutskott i sina anteckningar 31. 8. 21 (JHVS k. 15).

[4] Jalander hade avgått ur regeringen ungefär en månad före denna episod.

[5] Bland medlemmarna i regeringen Kallio tog även inrikesminister Joukahainen och undervisningsminister Mantere självständigt ställning till utrikespolitiken (Joukahainen hade gjort det redan i Vennolas ministär, s. 88, not 2 nedan). Joukahainen var den ende av dem som — till en början —

utrikespolitiken var synnerligen litet, medan däremot Cajander aktivt följde med denna. Även den sistnämnda verkar dock att i likhet med ministerkollegerna ha lämnat utrikesledningen synnerligen fria händer.[1]

Obetydlig var också den roll de bägge ländernas parlament som kollektiva institutioner spelade när det gällde inflytande på det utrikespolitiska beslutsfattandet — för bådas del finns dock ett undantag från våren 1922[2]. Finlands riksdag gav Holsti misstroendevotum och vägrade att ta upp Warszawa-avtalet till behandling, och dessa båda åtgärder ledde indirekt till att avtalet skrinlades för Finlands del. Å andra sidan ledde riksdagens ställningstaganden — såsom i det föregående har framgått — inte till något "avståndstagande" från randstatspolitiken, såsom flera forskare har hävdat[3]. I Sverige vägrade åter riksdagen vid ungefär samma tidpunkt att stadfästa det handelsavtal med Sovjetryssland, som regeringen Branting hade ingått. Inte heller detta beslut hade särskilt långvariga verkningar. Man inledde nämligen snart förhandlingar om ett nytt avtal, och när detta omkring två år senare trädde i kraft, var det till sitt innehåll i stort sett identiskt med det förkastade. Betydelsen hos dessa båda meningsyttringar ligger väl närmast däri, att de som precedensfall påminde de följande regeringarna om att riksdagarna verkligen hade potentiellt inflytande i fråga om utrikespolitiska avtal. En liknande roll spelade i bägge länderna de övriga kontrollmedlen: interpellationer, spörsmål och olika utrikespolitiska debatter hade så gott som ingen direkt inverkan. Det var främst bara de olika grupperna inom den yttersta vänstern, som i båda länderna använde riksdagsplena som forum för sina utrikespolitiska meningsyttringar, eftersom de nästan helt saknade andra påverkningskanaler.[4]

I Sverige hade också riksdagens utrikesnämnd ringa betydelse[5]. I nämnden behandlades främst regeringens instruktioner för de svenska delegaterna vid Nationernas förbund och olika internationella konferenser samt handelsavtalen. Vid

understödde Ståhlbergs negativa inställning till statsbesöksfrågan. Undervisningsministern höll i november 1923 ett tal, som innehöll uppfattningar om landets östpolitik som var rätt ovanliga för en finländsk borgerlig politiker (s. 221). Ingen av dessa utövade emellertid, i olikhet mot Ryti och Jalander, någon målmedveten påtryckning mot utrikesledningen.

[1] Om statsrådets position idet utrikespolitiska beslutsfattandet i Finland jfr också Paasivirta 1968 s. 117—120.

[2] I bägge länderna blev dessa fall även de enda under hela mellankrigstiden. Ilvessalo 1954 s. 34 och Brusewitz 1938.

[3] Se t.ex. Paasivirta 1968 s. 79.

[4] Ilvessalo 1954 passim, Brusewitz 1938 passim och 1941 passim samt Lönnroth s. 17—20. I Finland begagnade riksdagen visserligen effektivt sin bevillingsmakt ifråga om landets utländska beskickningar, men också denna aktivitet hade ett synnerligen obetydligt inflytande på utrikespolitikens innehåll, och även bevekelsegrunderna utgjordes främst av sparsamhetshänsyn eller ovilja mot något sändebud personligen. Paasivirta 1958 s. 126—131.

[5] Nämndens statsrättsliga ställning avvek från det finländska utrikesutskottets: den kunde inte verka som kollektiv institution, utan endast som förhandlingsforum.

dryftningarna i Ålandskonfliktens slutskede, av handelsavtalet med Sovjetryssland och Ruhr-ockupationen hände det visserligen att man förde t.o.m. häftiga dispyter, men några ändringar i regeringens planer tycks dessa diskussioner inte ha lett till.[1] I Finland var riksdagens utrikesutskott viktigare som forum för oppositionen, särskilt socialdemokraterna — den yttersta vänstern vågade de andra inte ge representation där, liksom för övrigt inte heller i utrikesnämnden i Sverige. I Finland använde regeringarna också i större utsträckning än i Sverige utskottet som kanal för att inför oppositionen motivera sin allmänna utrikespolitik, och det hände rentav — under Ruhr-ockupationen — att man via detta försökte dämpa oppositionens offentliga kritik mot Frankrike. Något omedelbart inflytande på det utrikespolitiska beslutsfattandet hade utskottet däremot inte. Diskussionerna ägde rum, först i efterhand, då det var fråga om enskilda problem[2] eller var alltför osammanhängande, då det gällde landets utrikesförbindelser som helhet. Utskottets ringa betydelse som annat än debattforum kommer även till synes i att det på våren 1922 förbigicks vid förberedelserna till försvarsförbundet mellan randstaterna — förhandlingarna fördes mellan regeringen och de borgerliga riksdagsgrupperna.[3]

De här nämnda institutionerna erbjöd den politiska eliten ett forum, där den egna opinionsriktningens allmänna målsättningar kunde framföras till utrikesledningen. I Finland användes denna möjlighet av vänstern och svenska folkpartiet till att framhålla den "skandinaviska orienteringens" nödvändighet — något mer preciserat än detta framfördes inte. Någon möjlighet att ge direktiv eller framställa krav i konkreta frågor hade riksdagsmännen däremot inte, liksom för det mesta inte heller ledamöterna i utrikesutskottet (-nämnden). Orsaken var helt enkelt den, att de i de flesta fall inte kände till beslutens beredning. När det gällde de fåtaliga besluten rörande samarbetet Finland-Sverige var detta regel. Ministrarnas position var härvidlag bättre än riksdagsmännens — de stod ju närmare utrikesledningen — men de hade i allmänhet inte anledning, eller om så var fallet, endast små möjligheter att påverka beslutens innehåll. I fråga om förhållandet mellan Finland och Sverige gjorde man inte ens något försök i den riktningen — om man undantar de påtryckningar som de finländska regeringarna utövade på Ståhlberg i statsbesöksfrågan.

Generellt kan man säga, att regeringen, riksdagen och dessas utrikesutskott i bägge länderna utgjorde potentiella, men i realiteten endast nominella beslutsfattare. De begränsade utrikesledningens rörelsefrihet genom sina

[1] Sandgrens Anteckningar (och Utrikesnämndens protokoll) 1921—1923. Jfr även Brusewitz 1933 passim, Kumlin passim, Lönnroth s. 9—17 samt Olsson passim.

[2] Det enda undantaget var nedrustningskonferensen i Moskva, där det inte förelåg stora meningsskiljaktigheter om vilken hållning som skulle intas, och där det inte heller utövades någon påtryckning gentemot utrikesledningen (utsk. prot. 21. 11. 22).

[3] Jfr Ilvessalo 1954 s. 158—185 och Paasivirta 1958 s. 126.

potentiella möjligheter: utrikesledningen måste i sina planer beakta, att de nämnda institutionerna efteråt kunde tänkas förkasta eller kritisera de fattade besluten. Vad det finländsk-svenska samarbetet beträffar inskränkte sig kritiken till att vänstern och svenska folkpartiet i Finland beskyllde utrikesledningen för passivitet.

Den administrativa eliten

Kunde då de företrädare för olika opinionsriktningar, vilka använde sig av andra slags kanaler, mera effektivt påverka utrikesledningen ? Vilken andel i beslutsfattandet hade de tjänstemän som kom i beröring med de utrikespolitiska frågorna, och vilka opinionsriktningar företrädde de? Det har tidigare framgått, att chefen för politiska avdelningen och experten på internationell rätt vid utrikesdepartementet i Sverige besatt ett avsevärt inflytande. De övriga tjänstemännens roll var däremot obetydlig — åtminstone när det gällde det finländsk-svenska samarbetet. De visade inte heller något nämnvärt intresse för detta.

I Finland var situationen däremot i väsentliga stycken annorlunda. Utrikesförvaltningens inre verksamhet höll som bäst på att ta fasta former [1], och arbetsfördelningen mellan ministern och hans närmaste medarbetare hade inte hunnit stadga sig. Utrikesministern befattade sig med många sådana frågor som hans svenska kollega överlät på sina underordnade. Framför allt detta, men delvis också kanslichefen Arttis (som tillhörde framstegspartiet) "färglöshet" var orsaken till, att dennes inflytande inte kan jämföras med den svenska chefens för politiska avdelningen. Det har tidigare konstaterats (s. 252), att Rafael Erich, experten på internationell rätt, endast med förbehåll kan räknas till utrikesledningen. Den viktigaste orsaken till detta är, att han uteslutande anlitades som juridisk expert och i allmänhet endast i frågor, där det väsentliga innehållet i avgörandet var självklart. Detta torde åter ha berott på att den förutvarande statsministern Erich, som var högerman och lagd för teoretiserande, mycket gärna framförde en egen avvikande åsikt. I fråga om samarbetet mellan Finland och Sverige inskränkte sig hans inflytande främst till att han informerade det svenska utrikesdepartementet om Finlands utrikespolitik.

Bland de övriga tjänstemännen lyckades däremot legationsrådet Winckelmann och legationssekreteraren Numelin, vilka utrikespolitiskt kan räknas till högern, tillsammans med minister Söderhjelm utvidga det funktionella samarbetet mellan Finland och Sverige — trots den motvilja president Ståhlberg visade mot detta. Det samma kan för Sveriges del konstateras beträffande minister Elmquist, som verksamt utnyttjade sina gamla förbindelser med tjänstemännen i hemlandet. På det diplomatiska och militära området accepterades Söderhjelms och

[1] Paasivirta 1968 s. 146—158.

Elmquists rekommendationer endast då de låg i linje med de beslut som utrikesledningen redan hade fattat. Detsamma kan konstateras ha blivit resultatet, då de båda ministrarna — som bägge representerade den utrikespolitiska högern i sitt hemland — försökte utöva påverkan på sina regeringar genom att använda sig av sina nära kontakter med politiker i hemlandet. Också de framställningar flera andra finländska sändebud gjorde, i syfte att varna utrikesledningen för randstatspolitiken och att förordna samarbete med Sverige, blev resultatslösa. Med undantag för Enckell och Holsti, vilka bör räknas till utrikesledningen, förefaller deras inflytande på det utrikespolitiska beslutsfattandet att även i allmänhet ha varit obetydligt.[1]

Bland de tjänstemän som stod utanför utrikesministeriet användes generalstabschefen i bägge länderna som sakkunnig av utrikesledningen. Av dem anlitades general Oskar Enckell betydligt oftare än general Hammarskjöld. Förklaringen är kanske den, att den förres uppfattningar inte i särskilt hög grad avvek från utrikesledningens — hans åsikter stod mycket nära broderns, Paris-ministerns. Å andra sidan är hans inflytande just därför svårt att fastställa. Den aktiva högerpolitikern Hammarskjölds roll vid det utrikespolitiska beslutsfattandet var däremot mycket oansenlig.

Även andra utanför utrikesministeriet stående tjänstemän synes i båda länderna ha utövat inflytande, men endast i frågor som rörde det funktionella samarbetet. Deras antal är emellertid mycket stort — vars och ens roll begränsade sig ju till hans specialgebit — varför det inom ramen för denna undersökning inte har varit möjligt att närmare utreda deras verksamhet och politiska bakgrund.

Informationseliten

Jämfört med andra elitgrupper kommer den administrativa elitens verksamhet mera sällan fram i offentligheten; den synligaste aktiviteten utövas åter av dem som står i informationsorganens tjänst. Å andra sidan är det betydligt lättare att utreda de förras andel i beslutsfattandet än de senares: endast sällan kan det påvisas, att någon eller några tidningar eller enskilda artiklar har påverkat utrikes-

[1] I motsats till vad fallet var i Sverige, framförde många av Finlands representanter utomlands i sina rapporter ofta egna åsikter om hur landets utrikespolitik borde drivas. Många faktorer bidrog till denna skillnad: desamma som har omtalats i fråga om den politiska eliten (s. 254); de finländska sändebuden hade inte inlett sin karriär som diplomater, utan hade flyttat över från andra områden; de betraktade sig därför inte som tjänstemän underställda utrikesministern, utan snarare som ett slags rådgivare; den finländska diplomatins kortvariga tradition bidrog till utrikesrepresentanternas självständighet (jfr Paasivirta 1968 s. 59—68). Varningar för randstatspolitiken och krav på samarbete med Sverige gavs t.ex. av de utrikespolitiskt närmast högerorienterade Holma (rapporter 19. 5 och 11. 8. 21), Idman (rapporter 16. 4 och 14. 5 21 samt 27. 3. 22), Donner (rapporter 7. 1 och 7. 9. 21), Gyllenbögel (rapport från Warszawa 17. 2. 21) och Thesleff brev till Holsti 7. 1. 20, UM 3 H). Med dem kunde bland de svenska diplomaterna kanske minister Torsten Undén (se s. 163—164) samt på sätt och vis också Fredrik Ramel (s. 231—232) jämföras.

ledningens beslut. I fråga om samarbetet mellan Finland och Sverige kan detta sägas ha skett i ett enda fall, vid Hederstierna-krisen, och även då kan man med fog fråga sig, hur pass betydande just pressens andel i själva verket var. Fallet Hederstierna ger egentligen också en fingervisning om orsaken till att pressdebatten om det finländsk-svenska samarbetet inte ledde till några positiva resultat. Den hade under ett och ett halvt års tid, främst på grund av högern i bägge länderna, cirklat kring praktiskt taget en enda sak, försvarsförbundet. De övriga formerna av samarbete ställdes i skuggan av denna fråga, och om något i den vägen framfördes, skedde det i rätt vaga former. Kraven på "skandinavisk orientering" eller "ökat kulturellt samarbete" lyckades egentligen inte få någondera landets utrikesledning att skrida till några åtgärder.

Pressens betydelse ur det finländsk-svenska samarbetets synpunkt inskränkte sig sålunda till dess andra uppgift inom det utrikespolitiska beslutsfattandet: att ge utrikesledningen möjlighet att iaktta de olika opinionsriktningarnas åsikter. Om man betraktar saken ur denna — men endast ur denna — synvinkel, kan den anses vara den mest inflytelserika bland elitens fyra kategorier. På vilket sätt företrädde då pressen i Finland och Sverige den utrikespolitiska elitens olika opinionsriktningar? I detta avseende skilde sig de offentliga informationsorganen i de båda grannländerna tydligt från varandra.

I Finland var språkrören för varje parti i de flesta utrikespolitiska frågor mycket samstämmiga, och deras åsikt stämde för det mesta tämligen noggrant överens med den politiska elitens inom respektive parti. I Sverige var partigränserna mycket svårare att urskilja, och tidningarna kunde inta en rentav mycket självständig hållning. Delvis berodde denna skillnad på partisystemet, i Finland fanns sex större partier och dessas medlemskår var därför mera differentierad och enhetlig än vad som var fallet i Sverige, där det bara fanns tre stora partier. De flesta finländska tidningar deklarerade eller medgav dessutom att de var språkrör för något parti; i Sverige var detta ovanligare. En viktig faktor var också, att antalet partipolitiskt oavhängiga och ofta enbart på utrikespolitiken inriktade journalister i Sverige torde ha varit större än i Finland, där relationerna mellan den politiska och informationseliten tycks ha varit rätt intima.

Bland de utrikespolitiska skribenterna i Dagens Nyheter (Wickman), Svenska Dagbladet (Ahnlund, Stridsberg), Stockholms-Tidningen (Rinman) och Nya Dagligt Allehanda (Ljunglund) fanns inte en enda riksdagsman, och de deltog inte heller aktivt i partipolitiken i ordets trängre betydelse[1]. Social-Demokratens förhållande till partiledningen tycks däremot ha varit intimare. Arbetets chefredaktör Engberg, som var en aktiv utrikespolitisk skribent, satt själv i riksdagen och var medlem av dess utrikesnämnd. De borgerliga tidningarnas relativt stora partipolitiska obundenhet hindrade dock ingalunda deras redaktörer från att upp-

[1] Jfr Tingsten s. 288—289.

rätthålla täta kontakter med de andra grupperna inom den utrikespolitiska eliten[1]. Den kontinuerliga kontakten mellan Segerstedt och Söderhjelm är en viktig bidragande orsak till att Göteborgs Handels- och Sjöfartstidnings ställningstaganden i många frågor rörande Finland tydligt avvek från den övriga svenska pressens bedömningar. Rinman och Höjer stod i daglig kontakt med varandra[2]; Stockholms-Tidningen var mången gång beredd att på sin ledarspalt framföra de åsikter som utrikesdepartementet önskade — detta var en offentlig hemlighet[3]. Å andra sidan finns det skäl att framhålla, att just Rinman och Segerstedt vid sidan av Elmquist egentligen var de enda försvarsvänliga liberaler, som tillhörde den utrikespolitiska eliten. Ljunglund åter företrädde högerpartiets "nationalistiska" falang, som var sparsamt representerad i riksdagen[4].

Bland de mera betydande finländska tidningarna kan endast Hufvudstadsbladet i fråga om oavhängighet jämföras med de stora svenska borgerliga tidningarna; de tidningar som stod nära svenska folkpartiet var även i övrigt den mest heterogena grupperingen i Finland. Mellan Uusi Suomi och dem som inom samlingspartiet tillhörde den politiska eliten förekom inte utrikespolitiska meningsolikheter, medan däremot partiets andra helsingforstidning, Iltalehti följde delvis andra linjer. Helsingin Sanomats chefredaktör Eero Erkko — han torde ha skrivit de flesta av tidningens utrikespolitiska ledare — var i sin tur sedan länge en nära vän till både Ståhlberg och Holsti. Dessa tre kan, måhända med en viss överdrift, sägas ha bestämt tidningens hållning inom utrikespolitiken.[5] Ilkkas chefredaktör Alkio var åter agrarförbundets självskrivne ledare och därtill riksdagsman och utrikesutskottets ordförande sedan 1922. För de flesta av Suomen Sosialidemokraattis ledare svarade J. W. Keto och R. Sventorzetski, vilka var riksdagsmän och ledamöter av utrikesutskottet. Utom dessa bör tidningens chefredaktör, riksdagsmannen J. F. Aalto — centersocialisternas ledare — nämnas. Sedan denne hade lämnat Kansan Työ i början av år 1922 författades denna tidnings utrikespolitiska ledare så gott som enbart av Sventorzetski.

[1] Det har inte tillhört uppgiften för denna undersökning att utreda relationerna mellan de stora (borgerliga) stockholmstidningarnas redaktörer och personer med motsvarande åsikter inom den politiska eliten; det oaktat torde det kunna konstateras, att det inte kan vara tal om någon underordnings- eller befälsrelation. T.ex. Lindman och Ljunglund upprätthöll tät kontakt sinsemellan, men kunde ha mycket starkt avvikande åsikter.

[2] Rinman och Höjer "bodde i samma hus i Stockholm och brukade praktiskt taget dagligen diskutera utrikespolitik". Uppgift av Sven Rinman (son till E. B. Rinman) till fil.dr. Ragnar Liljedahl (i den senares brev till författaren 16. 4. 1965).

[3] Se t.ex. Söderhjelm Anteckningar 19. 8. 21, 10. 6 och 13. 12. 22, 16. 4. 23.

[4] Tingsten s. 289.

[5] Konklusionen rörande Erkkos författarskap kan dras på basen av arvodeskassaboken i Helsingin Sanomat arkiv. Intervju med fil.lic. Lisa Meckelburg-Mäkelä 16. 1. 1970. — Ett i Holstis samling (RHS k. 2) bevarat, den 22. 4. 22 daterat, skriftligt meddelande: "B. B. Erkko kommer till mig cirka 1/2 9. Om det passar, vore det roligt, om Du också kunde komma och prata med oss. K.J. S.", var knappast det enda i sitt slag.

De ovannämnda — plus Stockholms Dagblad, Svenska Morgonbladet, Folkets Dagblad Politiken och Suunta — var de tidningar som utrikesledningen i vartdera landet torde ha följt med[1]. På basen av detta — och med beaktande av riksdagsdebatterna — kan man dra slutsatsen, att de reella beslutsfattarna kan förutsättas ha varit tämligen väl underrättade om de utrikespolitiska opinionsriktningarnas strävanden och åsikter i de båda länderna. I ingetdera landet fattade regeringen några beslut, som skulle ha utgått från felaktiga bedömningar av den politiska elitens meningar. Inte heller orsakades felbedömningar av de borgerliga tidningarnas, i synnerhet de utrikespolitiska högerns, "över-" och de socialistiska tidningarnas motsvarande "underrepresentation".[2]

Pressure group-eliten

Den till antalet minsta gruppen inom eliten var funktionärerna och förtroendemännen vid påtryckningsgrupperna, men deras betydelse var trots detta inte oansenlig. Den enda inom ramen för denna undersökning framträdande påtryckningsgrupp, som enbart ägnade sig åt utrikespolitiken, var den som Söderhjelm kallade "Djursholmsklicken", en krets av officerare som hade deltagit i striderna i Finland 1918. Denna grupp, som uteslutande inriktade sig på att befrämja ett militärt samarbete mellan Finland och Sverige, hade förbindelser såväl med Finlands legation i Stockholm, Svenska Dagbladet, Stockholms-Tidningen och Allmänna Försvarsföreningen som med svenska hovet. Den utövade en aktiv verksamhet, som ledde till den debatt om försvarsförbundet som inleddes i den svenska pressen våren 1922 och som bidrog till att statsbesöksfrågan kom upp. "Djursholmsklicken" hade synbarligen inte något särskilt nära samband med en annan högergrupp, aktivisterna från världskriget, ehuru dessas språkrör Det Nya Sverige också publicerade artiklar till förmån för militärt samarbete med Finland. Denna tidnings inflytande på den offentliga debatten var likväl klart mindre än den som "klickens" "organ". Svenska Dagbladet, utövade[3]. Huvud-

[1] Dessa tidningar — Kansan Työ hörde visserligen inte till dem — skiljer sig tydligt från de övriga, om man granskar de klipp ur båda ländernas tidningspress, som pressbyrån vid utrikesministeriet sammanställde och vidarebefordrade till Vennola under dennes period som stats- och utrikesminister (JHVS; se även Holstis och Ståhlbergs urklippssamlingar, RHS och KJSS), de tidningsurklipp som den svenska Helsingfors-legationen levererade till sitt utrikesdepartement och det svenska utrikesdepartementets egen klippsamling (svenska Riksarkivet).

[2] Vid de krav som framställdes av Finlands socialistiska arbetarparti fästes i Finland allmänt taget ingen positiv uppmärksamhet. Detta var även orsaken till att deras huvudorgan inte förekommer i de i den föregående noten nämnda klippsamlingarna. Vänstersocialisterna och bondeförbundet i Sverige — båda relativt små grupper — hade i sin tur ingen betydande tidning. Utrikesledningen kunde emellertid "förutspå" dessa tre partiers ställningstaganden bl.a. med utgångspunkt i riksdagsanförandena.

[3] DNS:s inflytande hade kraftigt sjunkit från den nivå det hade under världskriget (om detta se Eskola 1966 passim). Överste Carl Rosenblad, som författade de mest betydelsefulla av tidningens ar-

målsättningen för den ovannämnda Allmänna Försvarsföreningen var att förhindra den nedskärning av försvaret som vänstern i Sverige strävade efter, men i sin tidningspropaganda, underströk den också nödvändigheten av militärt samarbete mellan Finland och Sverige. Emedan denna verksamhet i huvudsak inriktade sig på små landsortstidningar[1], förblev dess inverkan på beslutsfattandet obetydlig. Redaktörena Rinman och Ahnlund tillhörde visserligen föreningens styrelse, men medlemskapet påverkade knappast deras åsikter i Finlandsfrågan.

Den enda påtryckningsgrupp som i Finland drev på ett militärt och/eller diplomatiskt samarbete mellan Finland och Sverige var aktivisterna. Deras språkrör, Suunta, fäste emellertid sitt huvudsakliga intresse vid den östkarelska frågan, medan förhållandet till Sverige låg i bakgrunden.[2]

Inom utrikespolitikens funktionella[3] sektor var de olika professionella sammanslutningarna viktiga. Det hände att de vid något nordiskt möte kom överens om förslag som skulle framläggas för regeringarna, t.ex. för att åstadkomma enhetlig lagstiftning. På detta sätt tog t.ex förhandlingarna om samnordiska bestämmelser för flygtrafik sin början. Det är sannolikt, att även flera andra objekt för funktionellt samarbete aktualiserades genom dylika initiativ[4]. En påtryckningsgrupp, som har intresse även ur denna undersöknings synvinkel, är också den svenska föreningen Norden, vars målsättning var att befrämja det nordiska samarbetet. Dess verksamhet tycks dock inte ha inriktat sig på utrikesledningen.

Det har tidigare framhållits, att relationerna mellan personer tillhörande elitens olika grupper i bägge länderna — och över Bottniska viken — var intima, och att särskilt i Finland samma personer ofta tillhörde fler än en av elitens undergrupper. Samma konstateranden gäller också utrikesledningen, som på inget sätt strävade till att isolera sig. Det är således säkert, att de personliga diskussionerna och brevväxlingen spelade en rätt betydande roll som påverkningskanal. Det är likväl svårt att avgöra, huruvida deras betydelse var större än de olika eliternas "normala" verksamhetsformer. Klart står i varje fall, att de komplette-

tiklar om det militära samarbet, hade i likhet med "klicken" relationer till hovet och träffade även ofta Söderhjelm. Se Söderhjelm Anteckningar passim och särskilt 15. 10. 22.

[1] Jfr föreningens urklippsamling, (svenska) Krigsarkivet.

[2] T. Kaukoranta, som tillhörde Suuntas redaktionsråd, hade nära kontakter med såväl Eirch som Artti, vilka han använde då han försökte påverka utrikesledningen i den östkarelska frågan. Se t.ex. Kaukoranta till Erich 9—12. 6. 23, Erichs saml.

[3] Det är sannolikt, att de organisationer, vilka i båda länderna hade intressen att bevaka inom utrikeshandeln hade ett ganska betydande inflytande inom utrikespolitikens ekonomiska sektor; i fråga om försök att påverka samarbetet mellan Finland och Sverige har några spår dock inte bevarats.

[4] T.ex. för inledandet av samarbetet för att harmonisera lagstiftningen förefaller Nordiska juristmötena att ha spelat en t.o.m. mycket stor roll. Jfr Förhandlingar å det Elfte nordiska juristmötet samt vb. handlingar UM 80 R och UN 69 B.

rade varandra och att utrikesledningen kan sägas ha varit väl underrättad om åsikterna hos elitens skilda opinionsriktningar.

Om man emellertid jämför de olika elitgruppernas inflytande på det svenskfinländska samarbetet kan man konstatera, att den administrativa var den mest effektiva. Också vissa påtryckningsgrupper hade direkt inflytande på beslutsfattandet. Däremot var såväl den politiska elitens som informationselitens betydelse ringa. Detta berodde för det första på att de två förstnämnda koncentrerade sitt agerande på väl avgränsade frågor, vilka krävde samarbete, medan de sistnämnda endast framställde tämligen allmänt formulerade krav — försvarsförbundstanken möjligen undantagen. Viktigare var dock, att den administrativa och pressure group-elitens agerande — i den mån det ledde till resultat — inriktade sig på den funktionella sektorn inom utrikespolitiken, medan den politiska och informationseliten i främsta rummet försökte påverka besluten på den militära och diplomatiska sektorn.

Hur förhöll det sig då med de olika opinionsriktningarnas inflytande på utrikesledningen? I Finland tillhörde utrikesledningen centern och förde dess politik. Både högern och vänstern kritiserade denna politik, särskilt randstatspolitiken, i stor utsträckning på samma sätt. Varför fick de i så fall inte till stånd någon ändring i den politik som fördes — de hade ju riksdagsmajoriteten bakom sig? I Sverige togs makten våren 1923 av högern, som hade krävt militärt och diplomatiskt samarbete med Finland. Varför skilde sig högerregeringens Finlandspolitik ändå inte från den som dess socialdemokratiska företrädare fört? Svaret på dessa frågor får man, då man överflyttar granskningen av de båda ländernas utrikespolitik från de enskilda beslutens nivå till en analys av grundlösningarna.

4.2. Handlingsprinciperna

I de föregående kapitlen har det vid utredningen av Finlands och Sveriges utrikespolitik på de enskilda beslutens nivå kunnat konstateras att de i avsevärd grad skilde sig från varandra. Vidare har den iakttagelsen gjorts, att endast smärre förändringar skedde i båda ländernas utrikespolitik. Då analysen nu överflyttas till den högre, grundlösningarnas nivå, har det därför synts lämpligt att först klarlägga handlingsprinciperna hos utrikesledningen i båda länderna. Med hjälp av dem kan de ovannämnda skillnaderna och kontinuiten bäst beskrivas.

Så väl den finländska som den svenska utrikesledningen hade fem principer för sitt handlande. Av dessa var två generella, riktningsgivande och avgränsande för de tre speciella handlingsprinciperna, vilka å sin sida uppställde mer eller mindre konkreta målsättningar.

Sverige	Finland
Generella	
1. Undvikande av förpliktelser som begränsade rörelsefriheten	1. Skaffande av utländskt stöd
2. Undvikande av "storpolitiska ställningstaganden"	2. Undvikande av "storpolitiska ställningstaganden"
Speciella	
1. Skapande av ett bestående fredstillstånd	1. Befästande av status quo vid Östersjön
2. Avspänning i Europa	2. Motarbetande av Sovjetunionens styrketillväxt
3. "Pacificering" av Östersjön	3. Skapande av ett bestående fredstillstånd

Den centrala speciella handlingsprincipen för den finländska utrikesledningen var befästandet av status quo vid Östersjön. Detta försökte man för det första uppnå avtalsvägen: genom förbundsavtal mellan randstaterna [1], genom NF:s kol-

[1] Utrikesminister Enckell ansåg visserligen, att ingen tänkbar försvarsallians var något lämpligt medel att öka Finlands säkerhet, emedan Sovjetunionens militära övermakt i vilket fall som helst vore alltför stor. Även han var dock beredd att stabilisera det diplomatiska samarbetet mellan randstaterna medelst ett beslutsprotokoll.

lektiva säkerhetsarrangemang och genom neutralisering av Östersjön. För det andra strävade man att befästa det rådande läget och särskilt de baltiska staternas ställning genom att på alla sektorer av utrikespolitiken bedriva samarbete med grannarna i söder; målet var en enad och stark buffertzon, bestående av randstaterna. För att upprätthålla status quo hade man även varit beredd till ett vittomfattande samarbete med Sverige, om grannlandet hade accepterat detta på Finlands villkor. Det tredje sättet var att försöka få Frankrike och England att på ett eller annat sätt stöda samtliga randstater, i synnerhet naturligtvis Finland.

Största delen av de ovan uppräknade konkreta målsättningarna stod i motsättning till den svenska handlingsprincip, som siktade mot en "pacificering" av Östersjön. Man kunde hävda, att om den finländska politiken väsentligen var "hård", så var svenskarnas "mjuk". Den svenska utrikesledningens mål var för det första att hindra, att onödiga konflikter uppstod mellan å ena sidan stormakterna vid Östersjön, Tyskland och Sovjetunionen, och å andra sidan de små staterna. Därför måste man förhindra ett militärt och diplomatiskt samarbete mellan Finland och de baltiska staterna samt isolera dessa stater från Polen. Av samma orsak måste den östkarelska frågan avlägsnas från dagordningen. Den andra målsättningen var att förhindra att stormaktskonflikter vid Östersjön uppstod. Om västmakterna och i synnerhet Frankrike hade tagit sig för att aktivt stöda samarbetet mellan randstaterna, hade detta kunnat leda t.o.m. till svåra motsättningar mellan dessa och Tyskland/Sovjetunionen; liknande följder skulle en neutralisering av Östersjön ha kunnat leda till. Handlingsprincipen om "pacificering" av Östersjön innebar emellertid också positiva målsättningar: att genom att utveckla det funktionella samarbetet med Finland småningom även på det diplomatiska området ansluta Finland till den skandinaviska statsgruppen, att utveckla det funktionella och ekonomiska samarbetet med de tre baltiska staterna och att uppmuntra de sistnämnda att öka sin inbördes samverkan.

Motarbetandet av Sovjetunionens styrketillväxt hade varit den finländska utrikespolitikens viktigaste handlingsprincip under åren 1918—1920, men den hade därefter kontinuerligt förlorat i betydelse. De territoriella expansionssträvandena hade skrinlagts, och genom att hålla den östkarelska frågan aktuell kunde man numera endast visa världen, att sovjetregeringen "bröt" ingångna avtal. Även det obetydliga stöd som hade getts åt separatismen i Ukraina och Georgien hade visat sig fåfängt. Däremot kunde man försöka begränsa Sovjetunionens militära styrka genom att föreslå neutralisering av Östersjön. Även den svenska utrikespolitiken strävade på sitt sätt till att förhindra Sovjetunionens styrketillväxt, genom att försiktigt stöda de baltiska ländernas och Finlands oberoende.

Den svenska utrikesledningens viktigaste speciella handlingsprincip var skapandet av ett bestående fredstillstånd. Detta försökte man uppnå för det första genom att arbeta för nedrustning och utveckla metoder att lösa internationella konflikter på ett fredligt sätt i stället för genom maktpolitik och krig. Man såg i detta huvuduppgiften för Nationernas förbund och i enlighet med detta försökte man dirigera folkförbundets verksamhet. En annan väg till skapande av ett be-

stående fredstillstånd såg man i en utveckling av NF:s struktur. Det borde göras universellt och stormakternas inflytande borde minskas till förmån för småstaterna. Också den finländska utrikesledningen godkände dessa målsättningar. Den ansåg det dock vara ännu viktigare, att Nationernas förbund utvecklades så långt, att det skulle kunna ge kollektivt bistånd åt en medlemsstat, som utsattes för angrepp. Detta såg man som organisationens huvuduppgift.

Den tredje speciella handlingsprincipen för Sveriges utrikespolitik var att minska den spänning som rådde i Europa. Detta försökte man uppnå bl.a. genom att medla vid Genua-konferensen, genom försöket att få NF:s förbundsråd att behandla den tyska skadeståndsfrågan, genom att verka för att problemen kring Saar-området togs upp i NF:s förbundsråd samt genom aktivt uppträdande i Korfu-krisen. Skapandet av ett bestående fredstillstånd syftade bl.a. till främjande av metoder för fredlig lösning av internationella konflikter, strävan till avspänning åter innebar tillämpning av dessa metoder på konkreta tvistefrågor. Till en del syftade också försöket att upprätta kommersiella relationer till Sovjetunionen till att minska spänningen i Europa. Den finländska utrikesledningens sätt att reagera på de mellaneuropeiska problem var icke-inblandning. Skillnaden gentemot Sverige kom speciellt tydligt till synes under år 1923.

Den i den svenska utrikespolitiken traditionellt viktiga handlingsprincipen att undvika förpliktelser som begränsade rörelsefriheten medförde, att de svenska regeringarna vid sitt stöd till Finland och de baltiska staterna inte kunde ingå militära eller diplomatiska allianser med dem. Till Finland kunde man nog ge obestämda löften om militärt stöd — men inte ens sådana gärna i offentligheten — emedan de inte förpliktade till någonting. Å andra sidan ansåg den svenska utrikesledningen sig inte kunna ta offentligt avstånd från Finlands randstatspolitik, och inte heller särskilt klart varna de baltiska staterna för samarbete med Polen: följden kunde i dessa länder ha blivit förhoppningar utan täckning om Sveriges stöd. De arrangemang som en neutralisering av Östersjön hade inneburit, hade åter gjort Sverige alltför beroende av stormakterna. I ett läge då kuststaterna inte hade någon flotta skulle förpliktelsen att avspärra de danska sunden ha medfört ett beroendeförhållande till Tyskland och/eller Sovjetunionen och en förpliktelse att hålla dem öppna ett motsvarande beroende av England. Vid skapandet av ett bestående fredstillstånd motsatte man sig åter obligatoriska militära och ekonomiska sanktioner. Tillämpandet av sådana mot Tyskland och/eller Sovjetunionen skulle ha kunnat framkalla motåtgärder från dessas sida, vilka annars hade kunnat undvikas.

Tillsammans med den ovannämnda utgjorde den andra generella handlingsprincipen — att undvika "storpolitiska ställningstaganden" — innehållet i den svenska neutralitetspolitiken. Även denna senare handlingsprincip, d.v.s. strävan att undvika sådana åtgärder och uttalanden, som kunde tänkas inverka menligt på förbindelserna med stormakterna — minskade möjligheterna att verka positivt för "Östersjöns pacificering". Man menade att samarbetet mellan rand-

staterna innebär oundvikligen alltför många motsättningar mellan stormakterna för att man skulle kunna bedriva militärt eller diplomatiskt samarbete med dessa stater. Å andra sidan var man beredd till diplomatisk samverkan med Finland, såvida detta helt och hållet frångick sin randstatspolitik. Undvikandet av "storpolitiska ställningstaganden" kom i synnerhet till synes i den svenska östpolitiken: man strävade i Stockholm till att skapa och upprätthålla goda relationer till sovjetregeringen, och försökte undvika allt som i Moskva kunde tänkas väcka misstro mot Sverige. Av denna orsak förhöll man sig passiv under förvecklingarna mellan Finland och Sovjetunionen vid årsskiftet 1921/22. Även att ta ställning till förmån för den finländska tolkningen i den östkarelska frågan eller t.o.m. att bara stöda en domstolsbehandling ansågs riskabelt, detta trots alla strävanden att främja såväl fredliga konfliktlösningar i allmänhet som NF:s roll i detta avseende i synnerhet. Ett försvarsförbund var inte heller ur denna synpunkt rekomendabelt: också detta skulle i Moskva ha väckt misstro mot Sverige [1]. Å andra sidan tolkade man handlingsprincipen om undvikande av "storpolitiska ställningstaganden" betydligt vidare, när det gällde befattning med konflikterna på kontinenten. De flesta av de svenska ställningstagandena var riktade mot Frankrike och mer eller mindre till förmån för England och Tyskland. Om man även tar problemen i Östersjöområdet med i beräkningen, kunde man alltså säga, att Sverige försökte undvika särskilt sådana ställningstaganden som kunde inverka negativt på relationerna särskilt till Sovjetunionen, Tyskland eller England.

Inom den finländska utrikespolitiken intog undvikandet av "storpolitiska ställningstaganden" en avsevärt mindre framträdande position, och denna handlingsprincip tolkades på ett helt annat sätt än av den svenska regeringen. Klarast framkom skillnaden i fråga om Sovjetunionen. Den finländska utrikesledningen försökte visserligen inte medvetet irritera grannen i öster [2], men den ansåg sig själv ha rätt att avgöra vad sovjetregeringen hade rätt att vara missnöjd över. Samarbetet mellan randstaterna innebar sålunda inga anfallsplaner; den östkarelska frågan var internationellträttslig till sin natur och inte Sovjetunionens inre angelägenhet; kraven på nedskärning av sjöstridskrafterna gällde alla stater med kust vid Östersjön.

Den finländska utrikesledningen bestred också påståendena, att randstatspolitiken i och för sig utgjorde eller kunde leda till "storpolitiska ställningstaganden". Denna inställning ändrades visserligen i någon mån under år 1923: *allians-avtal* med grannarna i söder kunde tänkas leda till en onödig inblandning i stor-

[1] Dock kunde man göra mindre avsteg från denna försiktiga politik gentemot Sovjetunionen. Ett sådant var det motsträviga bifallet till att utlåtande skulle inbegäras från Haag-domstolen om den östkarelska frågan i en situation, då ett fasthållande vid den egna åsikten skulle ha verkat till förmån för Finlands randstatspolitik. Av samma slag var — likaså på grund av randstatspolitiken — de vaga löftena om militärt bistånd, vilka man ansåg vara taktiskt nödvändiga.

[2] De diplomatiska påtryckningar, som utrikesminister Holsti lät föranstalta sommaren 1921, stod dock mycket nära medvetet irriterande.

maktstvisterna. Man lämnade också obeaktad den möjligheten, att kravet på avspärrning eller öppenhållning av de danska sunden i samband med en neutralisering av Östersjön kunde innebära ett ställningstagande med skadliga verkningar för relationerna till stormakterna [1].

Den svenska utrikesledningen tolkade handlingsprincipen om att undvika "storpolitiska ställningstaganden" snävt och Finland vitt i fråga om problemen i Östersjöområdet. När det gällde de centraleuropeiska konflikterna var förhållandet det motsatta: Finland försökte medvetet undvika ställningstaganden, och detta var orsaken till dess passivitet. Denna skillnad — och aktivitetens olika inriktning — får sin förklaring, om man undersöker, vilka stormaktsrelationer den finländska utrikesledningen inte önskade riskera, och om man tar hänsyn till finländarnas andra generella handlingsprincip, skaffandet av utländskt stöd. Finland ville ha stöd mot Sovjetunionen och kanske delvis också mot Tyskland. Det var därför lämpligt att visa oeftergivenhet mot dem. England och Frankrike var däremot potentiella biståndsgivare, och därför borde man undvika att ge dem anledning till missnöje med Finland.

För Finlands del kan man knappast tala om undvikande av förpliktelser som begränsade rörelsefriheten, något som den svenska utrikesledningen ju ansåg viktigt. För Finlands regering var det klart viktigare att få stöd i utlandet än att bevara den utrikespolitiska rörelsefriheten. De fördelar, som följde av NF-sanktioner, ömsesidiga biståndsavtal och randstatsförbundet, ansågs större än nackdelarna hos de förpliktelser, som Finland i gengäld åtog sig — de senare tog man dessutom endast ringa notis om. I motsats till den svenska utrikesledningen var man även beredd att acceptera en indirekt begränsning av rörelsefriheten. Den engelska hegemoni över Östersjön, som en neutralisering av detta innanhav eventuellt skulle komma att medföra, eller det, att Frankrike och England skulle uppträda som "garanter" för randstatsförbundet, betraktade man i Finland ingalunda som någonting utrikespolitiskt betänkligt, tvärtom. Inställningen till en direkt allians med England eller Frankrike var vacklande. Utrikesminister Holsti ansåg våren 1922 att en dylik allians skulle binda Finland i alltför hög grad, medan utrikesminister Vennola ett par år senare inte på rak arm avvisade ett förslag som framlades för honom om ett sådant fördrag.

Handlingsprinciperna inplacerar det svensk-finländska samarbetet på dess plats inom vartdera landets utrikespolitik som helhet betraktad. Ett klarläggande av dem ger dock ännu inte något svar på de i början (s. 14) framställda frågor, vilka definierades som huvuduppgiften för denna undersökning. Det är därför nödvändigt att analysera de faktorer som bestämde handlingsprinciperna, d.v.s. att utreda såväl den finländska som den svenska utrikesledningens grundbedömning.

[1] Utrikesminister Holsti motsatte sig planen på att göra Östersjön till ett mare clausum även därför, att han inte trodde att England skulle godkänna ett dylikt arrangemang.

4.3. Grundbedömningarna

På basen av litteraturen kan man göra en konklusion som bekräftas av denna undersökning, nämligen att den finländska och den svenska grundbedömningen var olika. Finland fruktade ett angrepp från sin östra granne, medan Sverige såg sin säkerhet hotad närmast vid ett eventuellt stormaktskrig. Dessa summerande konstateranden förklarar likväl inte utrikesledningens alla handlingsprinciper i båda länderna, och det är därför skäl att granska i frågavarande beslutsfattares bedömningar dels av den utländska, dels av den inhemska miljöns beständiga faktorer.

Det bör likväl observeras, att personerna inom utrikesledningen spelar två roller, då de företar dessa bedömningar. De är å ena sidan beslutsfattare, men hör å andra sidan till någon opinionsriktning. Den sistnämndas målsättningar, värderingar och normer påverkar sålunda hela tiden deras handlande. För att kunna uppskatta styrkan av denna påverkningsrelation, har i det följande utrikesledningens och de olika opinionsriktningarnas bedömningar granskats jämsides.

4.3.1. *Den utländska miljön*

Utgångspunkten för analysen av bedömningarna av den utländska miljön har i det följande varit de gemensamma egenskaperna hos lägesbedömningarna för de enskilda besluten. Dessa egenskaper granskas i tre kategorier beroende på, huruvida de gäller utlandets politik gentemot Finland/Sverige, läget i Östersjöområdet eller det allmänna internationelltpolitiska läget. Den utländska miljön anses här således på sätt och vis vara sammansatt av tre beständiga faktorer, vilka var föremål för de finländska och svenska beslutsfattarnas — och opinionsriktningarnas — bedömningar.

Utlandets politik mot det egna landet

Den borgerliga opinionen i Finland var övertygad om att landet var hotat från öster. Hatet och misstron från förryskningsperioden hade bara tilltagit, då tsarsystemets plats intogs av den till världsrevolution syftande kommunismen. Dess utbredning hade Finland hjälpt till att avvärja år 1918, och landets historiska

uppgift var, enligt de borgerliga, att fortfarande utgöra "förpostställningen för den västerländska kulturen" [1]. Arbetarnas uppror hade likaså uppfattats som ett försök att bibehålla landets samband med det dåmera bolsjevistiska Ryssland, och detta hade understötts av makthavarna i grannlandet. Man trodde att de sistnämnda trots misslyckandet fortfarande strävade till att återställa den östliga stormaktens tidigare gränser. Detta visades bl.a. av Georgiens införlivande med Sovjetryssland, och i fråga om Finland av att upprorsledarna hade fått en tillflyktsort i grannlandet och av de inhemska vänsterradikalernas verksamhet, som antogs dirigeras av dessa emigranter. Relationena österut hade visserligen normaliserats genom freden i Dorpat, men de misshälligheter, som hade uppstått på grund av denna, ansågs visa, att sovjetregeringen inte ens försökte iaktta bestämmelserna i fördraget.

Denna syn på den östra grannen hade även omfattats av Finlands utrikesledning och gav upphov till de handlingsprinciper, som syftade till att försäkra landet om utländskt bistånd, till att motarbeta Sovjetunionens styrketillväxt och till att befästa status quo vid Östersjön. Fruktan för ett angrepp från den östra grannens sida förmådde också den finländska utrikesledningen att kräva kollektiva säkerhetsgarantier som villkor för nedrustning samt att betona dessas betydelse som en av förutsättningarna för ett bestående fredstillstånd. På samma fruktan berodde också den låga uppskattningen av den utrikespolitiska rörelsefriheten och den vida tolkningen av handlingsprincipen om undvikande av "storpolitiska ställningstaganden". Om allt detta var båda de borgerliga grupperingarna, högern och centern, av samma åsikt. Visserligen förmådde högerns djupare misstro mot den östliga grannen och dess uppfattning, att den centerdominerade utrikesledningen var benägen för "undfallenhet", högern att fordra kraftigare åtgärder i östpolitiken än centern. Å andra sidan bör det beaktas, att "hotet från öster" år 1923 upplevdes som mindre än vid årskiftet 1921/1922, och att denna omständighet även avspeglades i bedömningana av de andra komponenterna i den utländska miljön.

Den utrikespolitiska högern i Sverige bedömde Sovjetunionens avsikter på ungefär samma sätt som den borgerliga opinionen i Finland. Före världskriget hade den betraktat Rysslands strävan att via Skandinavien komma ut till Atlanten som ett obestridligt faktum; efter oktoberrevolutionen framhävde den faran från kommunismen, som syftade till världsrevolution. Vidare motiverades den gamla uppfattningen om den östliga stormakten som Sveriges — och Finlands — arvfiende med liknande argument som i Finland. Denna syn företräddes i den svenska utrikesledningen synnerligen tydligt av Hederstierna, men den omfattades också — om än i mindre utpräglad form — av Trygger och Höjer. Tanken på ett försvarsförbund med Finland var inte främmande för denna opinionsriktning, ehuru en del av högern — däribland Trygger och Höjer — inte ansåg det

[1] US 12. 7. 23 "Vielä itsenäisyytemme puolustamisesta".

oundgängligt, och nöjde sig med att motarbeta vänsterns försök att åstadkomma en nedskärning av det svenska försvaret. Denna skillnad i fråga om slutsatserna berodde dock inte på olika bedömningar i fråga om Sovjetunionen (jfr s. 279).

En gradskillnad fanns dock i den svenska högerns och den borgerliga finländska opinionens uppfattningar om "faran från öster". Den förra ansåg inte hotet så överhängande, att det skulle ha motiverat planer, vilka innebar en begränsning av Sveriges rörelsefrihet — endast i fråga om Finland kunde man tänka sig att pruta på den (jfr s. 273—274). I motsats till de borgerliga finländarna accepterade den svenska högern också en allmän nedrustning och krävde inte säkerhetsgarantier som villkor för en sådan.

Hela den svenska vänstern — inklusive Branting och Undén — avvisade åsikten att Sovjetunionen innebar ett direkt hot mot Sverige. Anhängarna av denna opinionsriktning hade inte heller tidigare accepterat högerns uppfattning om det oundvikliga hotet från öster. Visserligen kunde Sovjetunionen och måhända också Tyskland tänkas utgöra en fara för landets säkerhet. Denna eventualitet betraktades dock som osannolik i ljuset av en hundraårig historisk utveckling och i synnerhet av erfarenheterna från världskriget. Man ansåg även att sovjetregeringen stod inför en lång politisk och ekonomisk uppbygnadsperiod, under vilken den knappast skulle komma att bedriva någon aggressiv utrikespolitik. Även om ingen stat enligt vänsterns åsikt utgjorde ett direkt hot mot Sverige, fick man inte förhålla sig likgiltigt till potentiella motståndare. Tvärtom fick man inte ge dem någon orsak till missnöje mot Sverige, detta var anledningen till vänsternas snäva tolkning av de "storpolitiska ställningstagandena", när det gällde Sovjetunionen och Tyskland, och till oböjligheten beträffande rörelsefriheten.

I Finland stöddes en mot den svenska vänsterns uppfattning svarande syn i själva verket endast av socialdemokraterna. Också de framhöll, att den östra grannstatens svaghet var övergående, och att Finland inte genom sitt eget agerande fick uppväcka Moskvas misstro. Alla utrikespolitiska åtgärder borde bedömas ur denna synpunkt, och t.ex. samarbetet mellan randstaterna fick inte ta sådana former, att sovjetregeringen kunde uppfatta dem som riktade mot sig. — Både i Finland och Sverige fanns det ytterligare en tredje opinionsriktning, nämligen den som företräddes av de olika grupperna inom yttersta vänstern. Dess anhängare kände stark solidaritet med bolsjevikerna, som hade genomfört den socialistiska revolutionen i Ryssland, och de var övertygade om att Sovjetunionen inte hade några angreppsplaner. Om en väpnad konflikt utbröt, hade den framkallats av de borgerliga kretsarna i Finland/Sverige, ingalunda av sovjetregeringen.

Man hade i Sverige varit van att betrakta en styrkebalans mellan Tyskland och Ryssland vid Östersjön som fördelaktig ur landets synvinkel, emedan man hade trott att en sådan minskade sannolikheten för konflikter, som kunde sätta Sveriges säkerhet i fara. Detta läge hade rubbats åren 1917—1918, men hade därefter i stort sett återinträtt. Det nya status quo var även i övrigt fördelaktigt, eftersom ju de båda tidigare stormakterna vid Östersjön var svaga. Ett nytt drag var också randstaternas självständighet. Detta innebar en fördel, emedan de hade åstadkommit en buffertzon mellan Sverige och Sovjetunionen. I synnerhet Finlands självständighet var betydelsefull, ty tack vare den hade Sverige nu inte gemensam gräns med någon stormakt. Men å andra sidan var det osäkert om det nya status quo kunde fortbestå. De nya staternas existens, och arten av den utrikespolitik de förde, ökade redan som sådana riskerna för ur Sveriges synpunkt skadliga konflikter. Dessutom var Tysklands och Sovjetunionens svaghetstillstånd endast tillfälligt; efter att ha återhämtat sig kunde de tänkas försöka återta sin gamla ställning. Detta och samarbetet mellan de två stormakterna innebar en fara för särskilt de baltiska staternas, men också för Finlands sälvständighet. I Stockholm förhöll man sig pessimistiskt till Estlands, Lettlands och Litauens möjligheter att bevara sin oavhängighet också på grund av deras brist på inre stabilitet.

Båda opinionsriktningarna i Sverige var ense med utrikesledningen om att man inte kunde bedriva diplomatiskt eller militärt samarbete med de baltiska länderna. Inte heller i fråga om de negativa målsättningar som ingick i "pacificeringen" av Östersjön (s. 266) förekom det delade meningar mellan högern och vänstern. Polens ställning betraktades som hotad, ty dess territoriella regleringar med sina två stora grannstater var ofördelaktiga ur de senares synvinkel. Osäkerheten i det allmänpolitiska läget vid Östersjön ökades också av västmakternas aktivitet i denna region. Speciellt farliga var Frankrikes försök att via Polen utsträcka sitt mellaneuropeiska allianssystem till de baltiska staterna och Finland.

Om de metoder, med vilka Finlands randstatspolitik skulle hindras, var man dock inte enig i Sverige. De olika slutsatserna härvidlag avhängde i själva verket av hur man bedömde vikten av Finlands självständighet för Sverige. Högern ansåg, att Sveriges säkerhet skulle hotas allvarligt om grannlandet förlorade sin självständighet. Stormakten i öster skulle då åter stå vid Torne älv, och skulle möjligen försöka fortsätta ännu längre. På grund av dessa faktorer var vänsterns mot det militära samarbetet framförda påstående, att Finlands ställning var hotad, enligt högerns åsikt i själva verket ett argument för ett sådant samarbete. Trots att så gott som hela högern — också de som tillhörde utrikesledningen — omfattade denna åsikt om överensstämmelsen mellan Finlands och Sveriges försvarsintressen, var de slutsatser man drog av detta olika. En del av högern krävde att man skulle ingå ett försvarsförbund, varvid man även underströk, att

detta var det enda sättet att förhindra Finlands randstatspolitik, en del nöjde sig åter med att i obestämda ordalag föreslå, att något slags försvarsgemenskap borde deklareras inför utlande.

I den östkarelska frågan fordrade dock högern i sin helhet, att den svenska regeringen skulle ge Finland sitt stöd. Till detta fanns det enligt vänsterns åsikt inte skäl: det skulle i Moskva framkalla misstro mot Sverige, och det var dessutom osäkert om ett sådant stöd kunde få finländarna att avstå från den sydliga orienteringen. Även från finländarnas egen synpunkt hade det varit klokast att lämna den östkarelska frågan därhän, eftersom sovjetregeringen ändå inte skulle komma att ändra sin inställning. Finlands östpolitik var även annars alltför "hård" mot Sovjetunionen för att man skulle kunna stå i fast militärt och/eller diplomatiskt samarbete med detta land. Högern bestred inte att Finlands utrikespolitik var oberäknelig, men trodde att denna brist kunde repareras just genom samarbete med Sverige: de som krävde ett försvarsförbund betraktade det dessutom som självklart, att Sverige fick rätt att "kontrollera" skötseln av Finlands utrikesärenden.

Vänsterns viktigaste argument till förmån för sin egen Finlandspolitik var, att Sveriges strategiska gräns inte gick vid Systerbäck: Finlands självständighet var fördelaktig, men inte livsviktig för Sverige. Sveriges säkerhet hade inte varit hotad före världskriget, då Finland och de andra randstaterna hade tillhört Ryssland, liksom inte heller under åren 1914—1920, då Östersjön hade utgjort skådeplatsen för väpnade konflikter mellan stormakterna. Förutsättningen hade emellertid varit den, att Sverige inte i alltför hög grad hade varit inblandad i den utveckling som ägde rum inom denna region, och att det hade undvikit förpliktelser, som hade kunnat leda till detta. Med Finland kunde man bedriva funktionellt och såvida landet avstod från sin randstatspolitik, kanske också diplomatiskt samarbete. Längre kunde Sverige inte sträcka sig, vilka följderna av Finlands samarbete med grannarna i söder än kunde bli. — Vid granskningen av de i Sverige framförda bedömningarna om Finland bör man dock ta hänsyn till, att båda opinionsriktningarna i det då rådande läget ansåg det mycket osannolikt, att väpnade konflikter skulle uppstå i Östersjöområdet.

Finländarna bedömde Östersjöns status quo i princip på samma sätt som svenskarna. Tysklands och Sovjetunionens svaghetstillstånd ansågs vara temporärt, deras återhämtning och samarbete betraktades som ett hot mot samtliga randstaters självständighet, man medgav att Polens gränser var ofördelaktiga för Tyskland och Sovjetunionen och de baltiska staternas självständighet konstaterades bygga på osäker grund. En skillnad gentemot svenskarna var dock, att finländarna betraktade möjligheterna för att det rådande läget och särskilt de baltiska staternas självständighet skulle fortbestå som större, och framför allt, att

de bedömde dessa faktorers betydelse för det egna landets säkerhet som väsentligare. Finländarna ansåg, att de flesta tänkbara förändringar inom Östersjöområdet skulle komma att minska landets säkerhet — svenskarna betraktade för sin del inte sitt lands ställning som lika hotad. Härpå berodde strävan att befästa status quo vid Östersjön, vilken stöddes av alla opinionsriktningar i Finland. De tolkade också i mycket stor utsträckning denna handlingsprincip på samma sätt. Såväl högern, centern som vänstern betraktade som nödvändiga Nationernas förbunds kollektiva säkerhetssystem, Östersjöns neutralisering, funktionellt och ekonomiskt samarbete med de sydliga grannarna och Sverige samt diplomatisk och militär samverkan med de andra randstaterna i enskilda frågor.

Olika meningar uppstod däremot bland finländarna dels om politiken gentemot Sverige och dels om vilka former randstatssamverkan skulle ha. I den sistnämnda frågan var centern i likhet med utrikesledningen beredd till både en diplomatisk och en militär allians, men en betydande del av högern endast till en allians av den senare typen. Vänstern och en del av högern (svenska folkpartiet och aktivisterna) avvisade däremot varje förbund. Dessa skillnader berodde framför allt på avvikande bedömningar av betydelsen för Finland av stormakternas intressen i Östersjöområdet. Enligt vänsterns mening skulle förbundsfördragen framkalla misstro hos sovjetregeringen och rikta sig också mot Tyskland. Inte heller högern önskade, att samarbetet mellan randstaterna skulle medföra antityska ställningstaganden, och den ansåg att en dylik möjlighet ingick i alla förbundsavtal. Fördelarna med ett försvarsförbund var så stora, att en del av högern var beredd att ta denna risk, men ett diplomatiskt alliansfördrag förslog inte för detta. Centern — och utrikesledningen — ansåg däremot att de faror det tysk-sovjetiska samarbetet medförde för Finland var större än de eventuella skadeverkningarna av den fransk-polska politiken. Å andra sidan gav framstegspartiet — och utrikesledningen — år 1923 större vikt åt möjligheten att för randstatspolitikens skull bli indragen i överflödiga stormaktsmotsättningar och övergick till en återhållsammare hållning till alliansfördragen. Detta berodde på att "hotet från öster" inte längre upplevdes som lika överhängande som tidigare.

Randstatspolitikens kritiker — och utrikesminister Enckell — betonade också, att samverkan med de sydliga grannarna inte fick leda till att Finland jämställdes med de svaga baltiska länderna. De godkände emellertid samarbetet i så många speciella frågor, att skillnaden gentemot centern i praktiken blev mycket obetydlig. Å andra sidan skilde sig den borgerliga opinionen i Finland från svenskarna även genom sin positiva värdering av västmakternas aktivitet i Östersjön: man trodde att deras målsättning var att stöda randstaterna och detta borde man utnyttja i sin egen utrikespolitik. Detta fick högern att ibland godkänna t.o.m. Frankrike som "garant" för randstatssamarbetet. Betecknande för den borgerliga opinionen i Finland var också samlingspartiets förslag till utrikesledningen 1923 om att en allians borde ingås med England, vilket likväl enligt förslagsställarnas mening inte finge innebära något ställningstagande till meningsskiljaktigheterna mellan stormakterna.

De olika finländska opinionsriktningarnas uppfattningar om Sverige avvek även från varandra. Alla var visserligen av åsikten, att det hade varit i enlighet med det västra grannlandets intresse att bedriva fastare samarbete med Finland. Samtidigt var de själva — agrarförbundet dock med mycket stora förbehåll — redo till samarbete på alla sektorer av utrikespolitiken. Särskilt högern och vänstern önskade att Finland i omvärldens ögon skulle komma att jämställas med de skandinaviska länderna. Den svenska vänsterregeringens vägran att bistå det "vita" Finland år 1918 och den svenska vänsterns fortsatta avvisande attityd till planerna på ett försvarsförbund hade likväl fått den borgerliga opinionen — och utrikesledningen — att tvivla på förutsättningarna för ett militärt och diplomatiskt samarbete. Även den svenska Ålandspolitiken, dess återhållsamhet i den östkarelska frågan och dess hållning till NF:s säkerhetssystem befäste uppfattningen, att grannlandet var ovilligt att stöda Finland. Den i Sverige aktuella nedskärningen av försvaret väckte också bitterhet; ett dylikt utnyttjande av Finlands buffertställning var moraliskt fördömligt.

Vänstern ansåg däremot att orsaken till Sveriges ovillighet till samarbete i främsta rummet stod att söka i Finlands öst- och randstatspolitik. Då vänstern krävde diplomatiskt samarbete med Sverige hade den varit beredd att ge grannlandet rätt att "kontrollera" Finlands utrikespolitik. Till detta var den borgerliga opinionen inte beredd, inte ens den — närmast svenskspråkiga — del av högern, som kraftigast motsatte sig randstatspolitiken och samtidigt försäkrade att svenskarna snart vore beredda att ingå en försvarsallians med Finland.

Det allmänna internationelltpolitiska läget

Den svenska utrikesledningen ansåg, att de risker som en stormaktskonflikt innebar för landets säkerhet, var minst lika betydande som följderna av de förvecklingar som kunde uppstå inom Östersjöområdet. För de finländska regeringarna framstod detta som en mycket avlägsen möjlighet. Finländarnas perspektiv var avgjort trängre och det behärskades av föreställningen, att faran låg i öster. Detta förklarar delvis, varför man i Stockholm fäste klart större avseende vid det internationella politiska läget än vad man gjorde i Helsingfors. Till denna skillnad bidrog utan tvivel också, att Sverige var medlem av Nationernas förbunds råd. Å andra sidan var accepterandet av detta medlemskap säkerligen inte oavhängigt av den vikt man fäste vid den internationella situationen. En skillnad liknande den som rådde beträffande utrikesledningens intresse för det internationella läget, kunde iakttas också ifråga om svenskarna och finländarna överhuvud. I Sverige rörde sig debatten dessutom oftare än i Finland på det principiella planet.

Den svenska högern var pessimistisk. Förkrigssystemet, som hade byggt på jämvikt mellan de storpolitiska krafterna, hade fallit, och dess plats hade intagits av Nationernas förbund, vars syfte var att förverkliga ett oklart definierat mellan-

folkligt samarbete. Man godtog visserligen organisationen som sådan, men dess brister ansågs vara så stora, att den inte kunde erbjuda någon verklig säkerhet. Det var likaså osannolikt, att man någonsin skulle kunna nå fram till en situation, där förhållandet mellan nationerna skulle bygga på inbördes solidaritet och samarbete. I vilket fall som helst skulle detta ta så lång tid, att Sverige liksom alla andra stater måste förlita sig enbart på sitt eget agerande. Vänstern erkände NF:s brister, men hyste en mera optimistisk inställning till dess inneboende utvecklingsmöjligheter. Den kunde genom att befordra nedrustning och fredliga konfliktlösningar minska den internationella spänningen och därmed indirekt öka Sveriges trygghet. Detta innebar likväl inte, att vänstern skulle ha lämnat Sveriges försvar avhängigt endast av NF, lika litet som högerns pessimism hindrade den att dess kritik av organisationen företogs i uppbyggande anda. Hur liten skillnaden i praktiken var, ses tydligast av det faktum, att det inte förelåg någon skillnad mellan högern och vänstern i fråga om tolkningen av den handlingsprincip, som syftade till att skapa ett bestående fredstillstånd.

Gemensamt för de båda svenska opinionsriktningarna var också, att de ansåg det status quo, som hade upprättats genom freden i Versailles, vara osäkert och orättvist[1]. Man menade särskilt, att det sedan Tyskland i framtiden hade återhämtat sig kunde leda till allvarliga konflikter. Därför var det nödvändigt med internationell avspänning. I detta fall förelåg det emellertid en gradskillnad mellan högern och vänstern såtillvida, att den senare förväntade ett aktivare handlande från Sveriges sida än den förra, vars allmänna pessimism ibland kunde närma sig cynism. En annan skillnad låg även i deras uppfattingar om sannolikheten av europeisk konflikt: även högern medgav dock, att det då rådande läget inte var alltför hotande.[2]

I Finland var skillnaden mellan den konservativa och den liberal-socialistiska grundattityden i utrikespolitiken inte lika tydlig som i Sverige. Nationernas förbund intog inte heller en lika central plats i finländarnas bedömningar. Även om högern inte hyste tilltro till organisationen som garant för säkerheten, så var dess inställning långt mer positiv än den, som motsvarande opinionsriktning i Sverige hyste. Centerns hållning påminde också om den svenska vänsterns, men den betonade därtill den kollektiva säkerhetens betydelse som uttryck för den mellanfolkliga solidariteten vid sidan av nedrustning och fredlig lösning av konflikterna. Socialdemokraterna i Finland var inte i lika hög grad som sina svenska idéfränder intresserade av NF — enligt vänsterflygelns åsikt var organisationen bara ett verktyg för den imperialistiska kapitalismen, och även partiets majoritetsfalang kritiserade den skarpare än de svenska kamraterna.

Alla de tre opinionsriktningarna drog samma slutsatser som de svenska: NF:s

[1] Se *Tingstens* (s. 233—35) framställning av vad svenskarna avsåg med rätt och rättvisa i den internationella politiken.

[2] Jfr Tingsten s. 11—88.

förutsättningar att garantera allmän fred och i synnerhet de små folkens säkerhet var åtminstone tillsvidare obetydliga, det var en brist att Förenta Staterna, men framför allt Tyskland och Sovjetunionen stod utanför den, västmakternas position var alltför dominierande. Stromakterna och deras politik bedömdes av högern och vänstern i Finland på samma sätt som av svenskarna: man kritiserade Frankrikes antityska aktivitet, men ställde sig positivare till England. Centern avhöll sig däremot liksom utrikesledningen från markerat antifranska och protyska ställningstaganden. Den hyste också antipati mot Tyskland efter striden om regeringsformen — liksom högern kände sympati för tyskarna — och misstrodde Berlin — Moskvas avsikter. Vikten av att bevara det rådandet läget vid Östersjön tycks dessutom hos centern och utrikesledningen ha framkallat en tendens att överhuvudtaget undvika kritik mot grunderna för Europas status quo. I Finland framställdes inga krav till utrikesledningen på aktiv verksamhet till förmån för internationell avspänning.

4.3.2. *Den inhemska miljön*

Granskningen av bedömningarna av den inhemska miljön har i det följande utförts med samma metod, som användes i fråga om den utländska miljön. De beständiga faktorerna utgörs här av 1. landets militära och 2. ekonomiska resurser samt 3. arten av och utvecklingsnivån hos samhällssystemet. Den fjärde beständiga faktorn består av handlingsprinciperna hos de utslagsgivande opinionsriktningen.

För finländarna var landets begränsade materiella och psykologiska resurser och således även dess ringa inflytande i internationell politik ett särskilt brännande problem, därför att de var tvungna att jämföra dem med Sovjetunionens, den motståndare man betraktade som mest sannolik. Den borgerliga opinionens slutsats av detta var, att Finland inte ensamt förmådde försvara sig mot ett angrepp från det östra grannlandets sida — härav strävan att erhålla utländskt bistånd. Å andra sidan ansåg man, att särskilt de militära resursernas litenhet delvis kunde ersättas också genom andra diplomatiska medel. En kompromisslös och oböjlig attityd var den enda tänkbara, då den potentiella motståndaren ansågs uppträda hotande eller framställa krav, som ansågs oberättigade. På detta berodde den för den finländska utrikespolitiken alltigenom karakteristiska "hårdheten", trots att landets säkerhetspolitik för övrigt inte hade en militär natur. Avsikten tycks delvis ha varit en strävan att hålla sovietregeringen i ovetskap om vad Finland och dess eventuella bakgrundskrafter hade resurser till, delvis ett försök att injaga respekt hos motståndaren och på så sätt i förväg motverka dess förutsatta aggressiva intentioner. Dessa syften motsvarar också till en del den borgerliga opinionens åsikt, dels att ett fasthållande vid "rätten" i den internationella politiken i det långa loppet lönade sig, dels att en aktiv utrikes-

politik var ett värde i sig. Genom att ingå allianser, genom andra former av militärt och diplomatiskt samarbete och genom effektivt utnyttjande av situationerna kunde också en småstat visa sig vara en faktor att räkna med.

Den slutsats den finländska vänstern drog av de militära resursernas knapphet var så gott som rakt motsatt den borgerliga opinionens: det var inte ändamålsenligt att söka en lösning på säkerhetsproblemet genom att föra en "hård" utrikespolitik. Konfliktsituationer borde förebyggas genom att bedriva en politik som inte gav Sovjetunionen orsak att misstänka att Finland hotade dess säkerhet. Bakom denna uppfattning stod den traditionellt pacifistiska socialistiska ideologin.

Liksom vänstern i Finland ansåg båda opinionsriktningarna i Sverige — vänstern dock klarare än högern — att landets militära resurser inte förslog för en "hård" utrikespolitik. Säkerheten borde framför allt tryggas genom en försiktig utrikespolitik gentemot de ur de svenska intressenas synvinkel viktiga stormakterna. Högern ansåg dock, att detta kunde lyckas endast om utlandet visste, att Sverige hade ett starkt försvar, medan vänstern inte ansåg detta nödvändigt. Bakom socialisternas bedömning stod åtminstone delvis en förhoppning, att en unilateral begränsning av rustningarna skulle befordra mera omfattande planer på nedrustning.

Beträffande den svenska försvarsfrågan är det svårt att klarlägga, huruvida de utrikespolitiska bedömningarna mera inverkade på ställningstagandena för eller emot en nedskärning av försvaret, än dessa ställningstagandena på de utrikespolitiska bedömningarna. Det oaktat kan några konklusioner dras. En viktig orsak till att en del av högern förhöll sig negativt till Hederstiernas förslag och till tanken på ett försvarsförbund överhuvudtaget, var striden om försvaret. Endast genom samarbete med liberalerna och de frisinnade kunde denna fråga lösas på ett sätt, som ens tillnärmelsevis tillfredsställde högern, men detta samarbete var inte möjligt med ett program som byggde på en svensk-finländsk allians. Denna riktnings företrädare betvivlade dessutom att Sveriges dåvarande eller eventuellt ytterligare nedskurna försvarsmakt skulle räcka till för några militära åtaganden. De flesta av dem som gynnade ett försvarsavtal trodde i sin tur inte på den "Tryggerska" kompromisspolitikens möjligheter att lyckas. De vägrade därför dagtinga med sin åsikt för att vinna vänsterns stöd — kanske ansåg de det också taktiskt fördelaktigt att kräva ett förbund. Om vänstern kan det sägas, att den motsatte sig militärt samarbete med Finland också fördenskull, att detta hade kunnat användas som argument för att öka försvarsutgifterna.

Inflytandet från försvarsstriden märktes även i att högern i allmänhet var benägen att framhäva, och vänstern att förringa de faror, som den utländska miljön innebar för Sverige. Å andra sidan avspeglade högerns mera skeptiska inställning till Sveriges verksamhet för att åstadkomma avspänning i Europa de två opinionsriktningarnas olika uppfattningar om möjligheterna att med diplomatiska medel öka landets inflytande och därmed dess säkerhet. Vänstern var i princip ense med den borgerliga finländska opinionen om att en aktiv verksamhet

i och för sig kunde öka landets säkerhet, men den gav aktiviteten ett helt annat innehåll. Sverige hade genom sin långa och erkända neutralitetspolitik skaffat sig ett svängrum, som gjorde ett aktivt handlande möjligt i Nationernas förbund och vid behandlingen av kontinentens problem. Att Sverige härunder framträdde som "språkrör" för de neutrala länderna och "rättvisans" representant stärkte i sin tur Sveriges prestige, och då utlandet tvangs ta detta i beaktande, ökade det således indirekt landets säkerhet. Högern trodde däremot inte att det var någon större nytta med detta ökade inflytande.

Både Finlands och Sveriges regeringar fäste på eget initiativ endast obetydligt avseende vid landets ekonomiska resurser ur utrikespolitikens synpunkt. Ingetdera landets utrikesledning synes ha hyst vidare stort intresse för utrikshandeln eller ha försökt dirigera den utveckling som ägde rum inom denna[1]. De förefaller även att nästan inte alls ha haft några egna målsättningar i fråga om handelsavtal och tullfrågor. Trots detta verkar det uppenbart, att Englands stora betydelse för den finländska exporten också medverkade till "engelskvänligheten" hos landets utrikespolitik — Englands agerade t.ex. vid Östersjön och i Nationernas förbund motsvarade ju inte alls förväntningarna hos landets borgerliga opinion. Likaså förefaller det som om de många antifranska ställningstagandena möjliggjordes av Frankrikes obetydliga relativa andel i Sveriges utrikeshandel.

Föreställningen att samhällsinstitutionerna i Finland och Sverige (samt i Norge och Danmark) till stor del byggde på gemensam grund gjorde att alla opinionsriktningar i båda länderna betraktade det funktionella samarbetet som en självklar sak. Det är möjligt, att det delvis var just på grund av denna självklarhet, som det nordiska samarbetet inom denna sektor av utrikespolitiken — och den bild av ett "enat Norden" som med dess hjälp kunde uppnås — rönte så ringa uppskattning i Finland, då man sökte efter en lösning på säkerhetsproblemet.

Å andra sidan avspeglade den finskspråkiga borgerliga opinionens attityd mot Sverige i allmänhet uppfattningen, att grannlandet var längre hunnet, och att svenskarna i medvetandet om detta alltid hade förhållit sig antingen "nedlåtande" eller "beskyddande" mot finländarna. Denna mindervärdeskänsla och rädslan för att hamna i "styvbarnsställning" gjorde att den finskspråkiga borgerliga opinionen hävdade sitt lands jämbördighet med Sveige: motviljan mot rollen att "stå i dörren" och "fika efter sympati" var en faktor som minskade viljan till samarbete.[2] Mest konkret kom dessa attityder till synes i fördömandet

[1] Beträffande Finland var det ekonomiska samarbetet med de andra randstaterna ett undantag från denna "regel".

[2] Jfr Etzioni s. 214—216. — Enligt Söderhjelms uppfattning (Anteckningar 25. 6. 23) berodde Ståhlbergs motvilja mot att resa till Sverige "innerst inne" på "den gamla känslan att icke gå tillsammans med en, vars överlägsenhet man i många stycken måste erkänna". Samma känsla var också anledningen till att man "hellre söker orientering med randstaterna — där spelar man första fiolen".

av den svenska högerns ställningstaganden till språkstriden i Finland. Skarpast var inställningen hos agrarpartiet, som strävade efter ett enspråkigt Finland, och som befarade att allt slags samarbete med Sverige skulle stärka de svenskspråkigas ställning. För de sistnämnda var åter den "skandinaviska orienteringen" också ett medel att dämpa de finskspråkigas nationalism. Å andra sidan återspeglade den höga värderingen av en aktiv utrikespolitik en önskan hos alla borgerliga finländare att kompensera det försprång, som grannlandet hade uppnått i fråga om den samhälleliga utvecklingen.

Gemensamt för den borgerliga opinionen i Finland var också reaktionen mot den svenska vänsterns kritik för högervridenheten i den finska inrikespolitiken, vilken också i någon mån minskade samarbetsviljan. Fruktan för strukturella förändringar i det sociala systemet låg självfallet också bakom den borgerliga opinionens antisovjetiska politik. Liknande attityder fanns även hos den svenska högern, och de återspeglade sig i dess försök att få till stånd militärt och diplomatiskt samarbete med Finland. Detta land utgjorde redan i och för sig ett hinder för bolsjevismens expansion och arten av dess inrikespolitik endast garanterade detta. Det enda betydande utrikespolitiska spörsmål, vid vilket den borgerliga vänstern i Sverige allierade sig med högern mot socialisterna, gällde det våren 1922 med Sovjetunionen ingångna handelsavtalet. Å andra sidan visar detta, hur liberalernas gamla sympati mot tsarväldets störtare höll på att förlora sin praktiska betydelse. Dock kom den alltofrt till synes i deras, jämfört med högern betydligt mera fördomsfria attityd gentemot Sovjetunionen. I detta avseende var den socialistiska vänstern både i Sverige och i Finland ännu mer positivt inställd mot stormakten i öster. Den finländska vänsterns negativa attityd gentemot det rådande sociala systemet återspeglade sig också i förordnadet av samarbete med Sverige — ett sådant samarbete kunde tänkas påverka de borgerligas politik i förhållande till arbetarklassen.

Den finländska borgerliga opinionens nationalistiska attityder hade sin motsvarighet hos den utrikespolitiska högern i Sverige. Tydligast präglade uppfattningen om det egna landets överlägsenhet minister Elmquists verksamhet, men den kom också fram i flera tidningars skrivsätt när det gällde Finland. Det mest konkreta föremålet för uppmärksamhet var härvidlag givetvis den politik som de finskspråkiga bedrev mot den andra språkgruppen; och ändå hindrade allt detta inte högern att förorda militärt och diplomatiskt samarbete med Finland. Förhoppningen att uppnå — eller bevara — Sveriges ställning som "Nordens ledare" spelade också sannolikt en roll i den svenska högerns försvarsförbundsprojekt. Å andra sidan förefaller det som om finländarnas känsla av underlägsenhet gjorde den svenska utrikesledningen försiktig, när det gällde att ta initiativ [1].

[1] Jfr t.ex. Höjers VPM 27. 4. 23, THS

Den fjärde beständiga faktorn inom den inhemska miljön utgjordes av den utslagsgivande opinionsriktninen, d.v.s. den opinionsriktning, från vars handlingsprinciper utrikesledningen inte avvek. Vid definitionen av denna faktor är det i själva verket fråga om vilken uppfattning beslutsfattarna hade om sin inhemska rörelsefrihet på lång sikt, eller m.a.o. hurudana de ansåg landets psykologiska resurser vara.

Då man för de båda länderna jämför de olika opinionsriktningarnas inställning till utrikesledningens handlingsprinciper, konstaterar man, att de hade ett mycket omfattande stöd. I Sverige var både högern och vänstern praktiskt taget eniga om det allmänna innehållet hos samtliga handlingsprinciper. Högerns tolkning av hur man skulle undvika förpliktelser som begränsade rörelsefriheten och "storpolitiska ställningstaganden" samt av Östersjöns "pacificering" avvek däremot i någon mån från vänsterns uppfattningar. Studiet av grundbedömningen visar, att alla dessa åsiktsskillnader berodde på en skiljaktig värdering av målsättningarna hos Sovjetunionens Sverige-politik. Högern, som företrädde avvikande målsättningar, kunde dock inte åstadkomma förändringar i den svenska utrikespolitiken. Tydligast märks detta av det faktum, att då Trygger, Höjer och Hederstierna, vilka representerade högersynen, tillhörde utrikesledningen[1], skilde sig deras handlingsprinciper inte ens beträffande tolkningarna från vänsterns. I Sverige var vänsterns åsikt således den som av utrikesledningen ansågs utslagsgivande.

I Finland intogs motsvarande ställning av den borgerliga opinionen. Mellan centern och högern förekom visserligen meningsolikheter, men de rörde inte det väsentliga innehållet i handlingsprinciperna, utan endast tolkningen av dessas detaljer. Man kunde säga, att de inrikespolitiska motsättningarna dolde den utrikespolitiska enhälligheten. På samma sätt som vänstern i Sverige gav centern i Finland sitt fulla stöd åt utrikesledningens handlingsprinciper. Högern godkände inte utrikesledningens samtliga målsättningar till stärkande av Östersjöns status quo, och framförde även delvis egna förslag, men dess svaghet låg framför allt i att kritiken var vagt formulerad. Kraven på, att randstatspolitikens former borde ändras, förlorade en god del av sin slagkraft, då man samtidigt ansåg att samarbete med grannländerna i söder i många frågor var ofrånkomligt. Dessutom saknade högerns krav på en "skandinavisk orientering" grundmotivering. Den kunde inte peka på några frågor, där samarbete hade varit möjligt och där utrikesledningen skulle ha avvisat sådant. Vänsterns möjligheter att utöva inflytande var även de obetydliga; den opponerade sig mot många av utrikesledningens handlingsprinciper eller dess tolkning av dem, men i de flesta fall hade den hela den borgerliga opinionen emot sig. Vänster avsåg också med den "skandinaviska orienteringen" i stor utsträckning en annan politik än högern. När det gäller randstatspolitiken kan man dock hävda, att vänstern och

[1] Då Hederstierna höll sitt ryktbara tal, ansåg han sig inte framträda som utrikesminister.

högern delvis åstadkom, att utrikesledningen efter våren 1922 inte längre planerade något diplomatiskt alliansfördrag. Att försvarsförbundstanken sköts i bakgrunden berodde däremot mera på den omständigheten, att utrikesledningen inte längre uppfattade hotet från Sovjetunionen som lika överhängande som tidigare.

4.4. Varför förblev samarbetet obetydligt?

Det framhölls i inledningen, att många förklaringar har framlagts i litteraturen beträffande bristen på samarbete mellan Finland och Sverige: Sverige önskade inte samarbete med Finland på grund av randstatspolitiken, Finland bedrev sin randstatspolitik på bekostnad av sina skandinaviska förbindelser, Ålandsfrågan utgjorde ett hinder, orsaken var olika uppfattningar om de inre förhållandena i grannlandet (och det egna landet). Granskningen av grundbedömningarna visade, att även om dessa förklaringar inte i och för sig är felaktiga, så har de frågor, vilka de besvarar, ställts ur en alltför trång synvinkel.

Finlands militära och diplomatiska samarbete med de andra randstaterna gjorde utan tvivel den svenska utrikesledningen ovillig till en motsvarande samverkan med Finland. Men var randstatspolitiken det enda eller ens det viktigaste hindret? Sveriges negativa inställning till ett försvarsförbund, berodde på samma, av Finlands randstatspolitik oavhängiga faktorer, vilka bestämde dess hållning t.ex. i fråga om NF:s säkerhetsarrangemang och neutraliseringen av Östersjön. Inga hittills utförda undersökningar ger heller vid handen, att Finlands gradvis skeende uppgivande av randstatspolitiken under slutet av 1920-talet skulle ha kunnat få Sverige att inleda militärt samarbete med Finland. Detsamma kan konstateras beträffande det diplomatiska samarbetet. Åtminsone under åren 1921—1923 berodde Sveriges passivitet i fråga om de diplomatiska problem inom Östersjöområdet, vilka intresserade Finland, på andra orsaker än det finländska samarbetet med grannländerna i söder. Inte heller var randstatspolitiken orsaken till att Finland inte befattade sig med de kontinentala problemen, vilka var föremål för Sveriges huvudintresse. Tanken att Finland försummade sina skandinaviska relationer, det vill säga inte utnyttjade möjligheterna till militärt och diplomatiskt samarbete med Sverige, är i ljuset av vad som tidigare framförts inte fruktbar, ty ett sådant samarbete saknade förutsättningar.[1]

[1] Jfr Jorma Kalela 1971. — Finland och Sverige var dock av samma åsikt beträffande problemen rörande NF:s struktur — utom när det gällde dess säkerhetssystem. Bristen på samarbete förorsakades dock inte heller i detta fall av Finlands randstatspolitik, utan av den finländska utrikesledningens ringa intresse för ifrågavarande problem. Eftersom de skandinaviska ländernas inställning till de NF-problem, som finländarna betraktade som verkligt väsentliga, nämligen de som gällde säkerhetssystemet, enligt de senares åsikt stod i skarp motsättning mot Finlands intressen, är beskyllningen om att samarbetet skulle ha försummats även på denna punkt minst sagt obillig.

Berodde då Finlands militära och diplomatiska samarbete med randstaterna på att Sverige var ovilligt till sådan samverkan? Frågan kan även formuleras på ett annat sätt, varvid svaret blir klart nekande: berodde Finlands samarbete med de övriga randstaterna inför Genua-konferensen, vid och inför nedrustningsförhandlingarna i Moskva, i fråga om säkerhetsproblemen i NF och i den östkarelska frågan på Sveriges ovillighet till militärt och diplomatiskt samarbete med Finland? Man bör också minnas, att Finland med sin randstatspolitik inte enbart strävade att självt erhålla utländskt stöd, utan att det samtidigt också försökte stöda de baltiska länderna. Kontinuiteten hos denna målsättning kommer fram bl.a. i de tankar på ett skandinaviskt-finländskt-baltiskt samarbete, som under senare hälften av 1920-talet ständigt var aktuella [1]. Det blir den framtida forskningens uppgift att utreda, varför Finland år 1925 trots allt drog sig ur utrikesministerkonferenserna, vilka hade accentuerat randstatssamarbetets fasthet och kontinuitet. Kanske var detta beslut ett tecken på samma, i bakgrunden närvarande försiktighet, som under den här behandlade tidsperioden hade kommit till uttryck, då det gällde att fatta ståndpunkt till alliansfördrag med randstaterna. Före år 1921 hade man betraktat dessa saters internationelltpolitiska ställning som alltför ostabiliserad, och efter våren 1922 upplevde man inte längre faran från öster som så överhängande, att man hade ansett det lämpligt att ingå en allians, med alla de risker detta kunde innebära. Sveriges inställning hade inte spelat någon roll för dessa bedömningar. De hittills uppnådda forskningsresultaten berättigar till samma konstateraden i fråga om senare hälften av 1920-talet.[2]

Då orsakerna till det uteblivna samarbetet mellan Finland och Sverige åren 1918—1921 dryftas på det sätt som ovan har föreslagits, finner man, att det ingalunda enbart var tvisten kring Åland som förorsakade detta uteblivande. De faktorer, som ledde till att samarbetet förblev obetydligt efter Ålandsfrågans lösning 1921, existerade redan under själva krisen.

Vilken roll spelade då åsikterna om grannlandets (och det egna landets) inre förhållanden? Också detta kan besvaras med en slutledningsprocess liknande den föregående. Var den kritik, som vänstern i Sverige riktade mot de borgerliga finländska regeringarnas politik mot arbetarklassen, den enda eller ens den viktigaste orsaken till dess vägran att gå med på militärt och diplomatiskt samarbete med grannlandet? Medverkande försvarsstriden i Sverige kraftigast till denna hållning? Berodde den finländska borgerliga opinionens stöd åt randstatssamarbetet enbart eller ens i främsta rummet på att vänstern i Sverige ansåg Finland vara "högerbetonat", på att den svenska högern kritiserade språkpolitiken i Finland eller på att svenskarna ansågs bemöta finländarna "överlägset" eller "beskyddande"? Också svaren på dessa frågor torde bli nekande. Det-

[1] Se t.ex. Relander 1967 och 1968 passim.
[2] Jfr. Jorma Kalela 1971.

samma blir resultatet, om ovannämnda faktorer utbyts mot den förbittring, som Ålandsfrågan på bägge sidor hade framkallat.

Man torde alltså kunna säga, att varken Finlands randstatspolitik, Ålandskonflikten eller åsikterna om grannlandets (och det egna landets) inre förhållanden var de främsta av de faktorer, som ledde till att militärt och diplomatiskt samarbete mellan Finland och Sverige saknades. I sista hand berodde detta på att utrikesledningens grundlösning i Finland och i Sverige var olika. Att statsbesöksplanerna gick i kvav illustrerar väl den situation, som härskade i förhållandet mellan de båda länderna: då det inte fanns några förutsättningar för samarbete, kunde andra rangens faktorer — Ståhlbergs personliga ovillighet — avgöra frågan. Den största skillnaden mellan den finländska och den svenska utrikesledningens grundbedömningar låg i uppfattningarna om Sovjetunionens intentioner i dess Finlands/Sveriges-politik, en något mindre i bedömningarna av hur betydelsefullt det rådande status quo vid Östersjön var, och den minsta i åsikterna om betydelsen för det egna landet av utvecklingen i den internationella politiska situationen. Överensstämmelsen i bedömningarna av den utländska miljön förklarar också till stor del, varför Finland under den här behandlade tidsperioden stod i militärt och diplomatiskt samarbete med de övriga randstaterna, och Sverige med de övriga skandinaviska länderna.

Frånvaron av militärt och diplomatiskt samarbete mellan Finland och Sverige orsakades i främsta rummet av olika tolkningar av den utländska miljön för grundlösningen. Klarläggandet av den situation som rådde mellan länderna på det ekonomiska och funktionella området genom den granskning av utrikesledningens handlande, till vilken denna undersökning begränsades, blir mera ytligt än det föregående. Orsaken är framför allt den ringa betydelse, som i båda länderna allmänt tillmättes dessa sektorer vid strävandena att öka landets säkerhet. En följd av detta var att de frågor inom Finlands och Sveriges utrikespolitik, som tillhörde de ekonomiska och funktionella områdena, enligt utrikesledningens åsikt var andra rangens "rutinfrågor". De bildade egentligen inte alls någon klar och entydig helhet tillsammans med den militära och diplomatiska sektorn, en utrikespolitik med för alla områden gemensam målsättning. Allt detta bidrog i sin mån till att utvecklingslinjerna inom den funktionella och den ekonomiska sektorn var oberoende såväl av varandra som av den utveckling, som försiggick på det militära och det diplomatiska fältet.

Varför förekom då inte ekonomiskt samarbete mellan Finland och Sverige? Varför fortgick detta på 1920-talet inte längre mellan de skandinaviska länderna? Varför eftersträvade Finland ekonomisk samverkan med de andra randstaterna? Vid besvarandet av den första frågan torde man som den viktigaste faktorn böra beakta likheten mellan Finlands och Sveriges ekonomiska struktur. Ländernas produktionsstrukturer kompletterade bara i begränsad utsträckning varandra, och man ansåg därför att deras inbördes handel inte kunde växa sig särskilt stor. Strukturlikheten i fråga om exporten och importen samt de gemen-

samma handelspartnerna gjorde, att Finland och Sverige på 1920-talet snarare konkurrerade än samverkade. Dessa omständigheter torde ha varit främsta orsaken till att utrikesledningen, som också allmänt sett hyste ringa intresse för utrikeshandeln, inte kom att intressera sig för ekonomiskt samarbete mellan de båda länderna. Samma faktorer förefaller även att ha lett till att några påtryckningar till förmån för samverkan inte riktades mot beslutsfattarna. Det förefaller att i mycket stor utsträckning ha varit samma slags faktorer som de ovannämnda, som ledde till att ett ekonomiskt samarbete också saknades mellan de skandinaviska länderna. Det läge som rådde 1917—1920 uppfattades tydligen endast som ett övergående fenomen, vilket berodde på exceptionella omständigheter. Som det normala tycks man ha betraktat en utveckling av den internationella handeln utan aktiva ingripanden från statsmaktens sida. Detta skulle även förklara de finländska och svenska regeringarnas allmänna passivitet på den ekonomiska sektorn av utrikespolitiken. I ljuset av det som ovan framförts förefaller det inte meningsfullt att dryfta de förklaringar på frånvaron av samarbete mellan Finland och Sverige, som vanligen hade framförts i litteraturen.

Inte heller Finlands ekonomiska samarbete med sina grannländer i söder kan förklaras med hjälp av relationerna mellan Finland och Sverige. Detta samarbete verkar att ha föranletts av samma faktorer som det diplomatiska och militära samarbetet mellan dessa stater. Avsikten synes mera ha varit att stöda de baltiska staterna även på detta fält av utrikespolitiken än att sträva efter egen fördel. Detta visas av att de sydliga grannländernas sammanlagda andel av Finlands hela utrikeshandel inte steg högre än till ett par procent. Det stöd man fick av dem i valuta- och tullfrågor var knappast heller särskilt betydande. Å andra sidan var detta samarbete troligen inte utan betydelse för de jämfört med Finland svagare och mera isolerade baltiska länderna i dessas strävan — som låg även i Finlands intresse — att stabilisera sin oavhängighet. Det blir den kommande forskningens uppgift att klarlägga, hur pass viktigt det i själva verket var.

Utrikesledningen i Finland och i Sverige övervägde praktiskt taget inte alls möjligheterna för ett ekonomiskt samarbete sig emellan. Funktionellt samarbete utövade de däremot, även om de inte fäste särskilt stort avseende vid detta. I olikhet mot de slutsatser, som man på basen av ströuppgifter i den hittills utkomna litteraturen har kunnat dra, var detta det enda fält inom den finländska utrikespolitiken, där förbindelserna västerut var tätare än mot söder. Man kan givetvis fråga sig, varför Finland inte deltog i allt det samarbete, som också på denna sektor ägde rum mellan de skandinaviska länderna. Det förefaller dock, som om man även i detta fall snarare utnyttjade alla tillbudsstående möjligheter än lämnade dem obeaktade.

Ålandskonflikten hindrade inte i nämnvärd grad inledandet av funktionellt samarbete vare sig mellan regeringarna eller på det icke-statliga planet. Inte heller avbröt konflikten den utveckling som hade påbörjats redan tidigare. Samarbetet ökade visserligen efter år 1921, men till detta bidrog också andra faktorer

än att tvistefrågan hade lösts. Man kan nämligen med skäl tänka sig, att det för en nyss självständig stat — som Finland — tar en viss tid att upprätta kontakter till utlandet. För Finlands del försvårades detta dessutom av måhända exceptionellt stora inrikes- och utrikespolitiska problem.

De åsikter man hade bildat sig om grannlandets (och det egna landets) inre förhållanden påverkade inte heller det funktionella samarbetet mellan Finland och Sverige. Ingenting tyder på att den kritik som vänstern i Sverige riktade mot de finländska regeringarnas inrikespolitik märkbart skulle ha påverkat detta samarbete under åren 1921—1923. T.ex. Brantings regering försökte tvärtom aktivt främja detta. Ett liknande konstaterande kan göras i fråga om den finländska språkfrågans inverkan på hållningen hos båda de svenska regeringar, som här behandlats. För Finlands del kan man visserligen säga, att de båda svenska opinionsriktningarnas ställningstaganden till Finlands inre angelägenheter och den finskspråkiga borgerliga opinionens "underlägsenhetskänsla" störde och fördröjde det funktionella samarbetet. Men inte heller detta bör överdrivas. De nämnda omständigheterna hindrade inte samarbetets utveckling på regeringsnivå, och även i fråga om det av statsmakten oberoende samarbetet skedde detta veterligen bara i ett enda fall (föreningen Norden).

Varför var då samarbetet mellan Finland och randstaterna på det funktionella området mindre än det mellan Finland och Sverige? Förklaringen är att Finlands och de andra randstaternas samhälleliga utvecklingslinjer och utvecklingsnivå avsevärt skilde sig, och att detta vållade praktiska svårigheter för samarbetet. I detta avseende — liksom ekonomiskt — stod Finland närmare de skandinaviska länderna.

Den funktionella samverkan mellan de nordiska länderna i början av 1920-talet är en ganska intressant företeelse. Ehuru den utveckling som efter 1917 skedde mellan Danmark, Norge och Sverige på det ekonomiska området uppenbarligen även ökade det funktionella — och diplomatiska — samarbetet, upplöstes detta i olikhet mot det ekonomiska icke efter år 1920. Å andra sidan har det tidigare konstaterats, att samarbetet mellan Finland och Sverige begränsade sig till just det funktionella området, men också att Finland deltog i största delen av det nordiska samarbete som försiggick inom denna sektor. På basen av allt detta kan man dra slutsatsen, att den samverkan, som i början av 1920-talet skedde inom Norden på denna sektor, var i stånd att "föda" sig själv. Detta ledde likväl inte till samarbete på andra fält av utrikespolitiken, och hindrade inte heller att motsättningar uppstod på dessa.

BILAGA 1

FINLANDS OCH SVERIGES REGERINGAR 1917—1923

	19. 10. 1917	1. Nils Edén (1) [1]
1. P.E. Svinhufvud (uf)	27. 11. 1917	2. Johannes Hellner
2. —		
1. J.K. Paasikivi (f)	27. 5. 1918	
2. Otto Stenroth (uf)		
1. Lauri Ingman (saml)	27. 11. 1918	
2. Carl Enckell (fack)		
1. Kaarlo Castrén (fp)	17. 4. 1919	
2. Rudolf Holsti (fp) [2]		
1. J.H. Vennola (fp)	15. 8. 1919	
2. Rudolf Holsti (fp)		
	10. 3. 1920	1. Hjalmar Branting (s)
1. Rafael Erich (saml)	15. 3. 1920	2. Erik Palmstierna (s)
2. Rudolf Holsti (fp)	27. 10. 1920	1. Louis de Geer (fack)
		2. Herman Wrangel (fack)
	23. 2. 1921	1. Oscar von Sydow (fack)
1. J.H. Vennola (fp)	9. 4. 1921	2. Herman Wrangel (fack)
2. Rudolf Holsti (fp)		
	13. 10. 1921	1—2. Hjalmar Branting (s)
1. A.K. Cajander (fack)	2. 6. 1922	
2. Carl Enckell (fack)		
1. Kyösti Kallio (af) [3]	14. 11. 1922	
2. J. H. Vennola (fp)		
	19. 4. 1923	1. Ernst Trygger (h) [4]
		2. Carl Hederstierna (h)
	(11. 11. 1923)	2. Erik Marks von Württemberg (fack)

[1] 1 — statsminister, 2 — utrikesminister. Regeringens utnämningsdatum på samma rad som statsministerns namn. Beträffande förkortningarna se s. 297 not 1. Därtill uf — ungfinska partiet, f — (gammal) finska partiet och fack — fackminister.

[2] Carl Enckell fungerade som utrikesminister till den 28. 4 och Leo Ehrnrooth som t.f. utrikesminister till den 19. 6.

[3] Kallios regering avgick den 18. 1. 24.

[4] Tryggers regering avgick den 18. 10. 24.

BILAGA 2

STYRKEFÖRHÅLLANDENA I FINLANDS OCH SVERIGES RIKSDAG 1918—1924

Finlands riksdag	1919	1922	1924
Samlingspartiet	28	35	38
Svenska folkpartiet	22	25	23
Agrarförbundet	42	45	44
Framstegspartiet	26	15	17
Kristliga arbetarpartiet	2	—	—
Socialdemokraterna	80	53	60
Socialistiska arbetarpartiet	—	27	18
De borgerliga partierna	120	120	122
De socialistiska partierna	80	80	78

Sveriges riksdag			
Första kammaren	1918	1921	1922
Högern	88	37	41
Bondeförbundet	—	19	18
Liberalerna	45	40	38
Socialdemokraterna	16	50	50
Vänstersocialisterna	1	4	2
Kommunisterna	—	—	1
De borgerliga partierna	133	96	97
De socialistiska partierna	17	54	53
Andra kammaren	1918	1920	1921
Högern	59	70	62
Bondeförbundet	12	30	21
Liberalerna	62	48	41
Socialdemokraterna	86	75	93
Vänstersocialisterna	11	7	6
Kommunisterna	—	—	7
De borgerliga partieerna	133	148	124
De socialistiska partierna	97	82	106

KÄLLOR OCH LITTERATUR

ARKIVMATERIAL

Arbetarrörelsens arkiv, Stockholm
- Hjalmar Brantings samling
- Bernhard Eriksons samling
- Sigfrid Hanssons samling
- Social-Demokratens arkiv
  - Tidningen Social-Demokratens styrelses halvårsberättelser 1919—1924

Auswärtiges Amts arkiv, Riksarkivet, Helsingfors [1]
- Serie
- 6239 Innen- und Aussenpolitik Schweden
- 6248 Ålandinseln, Geheim
- L 112 Allgemeine auswärtige Politik Finnland
- L 115 Politische Beziehungen Finnland—Russland
- L 116 Politische Beziehungen Finnland—Russland
- L 117 Politische Beziehungen Finnland—Schweden
- L 281 Politik. Finnland—Polen
- L 284 Finnland. Geheim
- L 290 Innen- und Aussenpolitik Finnland

Dagens Nyheter, Stockholm
- Klipparkiv

Föreningen Norden, Stockholm
- Styrelsens protokoll 1919—1924
- Sekreterarmöten 1924
- Brev och handlingar angående nordiska möten och kongresser 1919—1924

Föreningen Sveriges pressarkiv och pressmuseum, Stockholm
- Dagens Nyheters arkiv
  - Registratur över artiklar av fasta medarbetare [2]
- Publicistklubbens protokoll
- Stockholms-Tidningens arkiv
- Svenska Morgonbladets arkiv
- Otto von Zweigbergks samling

[1] Mikrofilmer eller ljuskopior. Serienumren är de vid mikrofilmningen använda; beträffande de ursprungliga se förteckning i Riksarkivet. Vid hänvisningarna har använts förkortningen AA, serienummer och ifrågavarande handlings mikrofilmningsnummer.

[2] Identifieringen av artikelförfattare i Dagens Nyheter stöder sig på detta.

Göteborgs Handelstidnings Aktiebolag, Göteborg
Huvudredaktörens korrespondens
Klippböcker innehållande Torgny Segerstedts artiklar [1]

Göteborgs Universitetsbibliotek, Göteborg
Johannes Hellners samling
Torgny Segerstedts samling

Helsingfors Universitets bibliotek, Helsingfors
Werner Söderhjelms brevsamling (WSBS)

Kansallinen kokoomus, Helsingfors
Riksdagsgruppens protokoll 1920—1924
Partikongressernas protokoll 1920—1924

Krigsarkivet, Stockholm
Allmänna Försvarsföreningens arkiv
Carl Bennedichs samling
C.G.V. Hammarskjölds samling
Erik Testrups samling

Kungliga Biblioteket, Stockholm
Nils Ahnlunds samling
C.G. Ekmans samling
Henning Elmquists samling (HES)
Frisinnade landsföreningens arkiv
Eli Heckschers samling
Erik Hedéns samling
Ellen Keys samling
Eliel Löfgrens samling
Adrian Molins samling
Erik B. Rinmans samling
Werner Söderbergs samling

Moderata samlingspartiets riksorganisation, Stockholm
Representantskapets protokoll 1923—1924

Rikskarkivet, Helsingfors
Santeri Alkios dagbok (valda partier mikrofilmade) (Alkios dagbok)
Pontus Arttis samling (PAS)
Ossian Donners samling
Rafael Erichs samling (Erichs samling FRA)
Ernst Estlander, Anteckningar från riksdagen 1920—1924
(maskinskriven kopia) (Estlander Anteckningar)
Rudolf Holstis samling (RHS)
K.G. Idmans samling (KGIS)
Lauri Ingmans samling
Bruno Jalanders samling
Oskari Manteres samling
Hjalmar Procopés samling (HjPrS)
Heikki Ritavuoris samling
K.J. Ståhlbergs samling (KJSS)

[1] Identifieringen av Segerstedts atiklar stöder sig på dessa.

Werner Söderhjelms samling (WSS) [1]
J.H. Vennolas samling (JHVS)

Riksarkivet, Stockholm
Bernadotteska arkivet
Gustaf V:s arkiv
Handlingar om ministerkrisen 1923
K.J. Beskows samling (KJBS)
Sam Clasons samling
Fru Clasons dagbok
Johannes Hellners samling
Arvid Lindmans samling
Erik Marks von Württembergs samling
Eric Trolles samling
Ernst Tryggers samling

Riksdagsbiblioteket, Helsingfors
Utrikesutskottets protokoll (mikrofilm) (utr.utsk.prot.)

Sanoma Oy:s arkiv, Helsingfors
Arvodesbok från Helsingin Sanomats kassa
Släkten Erkkos arkiv
Rudolf Holstis brev till Eero Erkko

Socialdemokratiska partibyrån, Helsingfors
Riksdagsgruppens och dess beredningsutskotts protokoll 1920—1924
Partirådets protokoll 1920—1924
Partistyrelsens protokoll 1920—1924

Socialdemokratiska riksdagsgruppen, Stockholm
Riksdagsgruppens protokoll 1920—1924
Förtroenderådets protokoll 1920—1924

Stadsarkivet, Stockholm
Carl Lindhagens samling
Nya Dagligt Allehandas arkiv

Statsvetenskapliga institutet, Uppsala
Hugo Hamiltons dagbok (maskinskriven kopia) (Hamiltons dagbok)

Svenska Dagbladet, Stockholm
Registratur över artikelförfattare 1921—1924 [2]

Svenska folkpartiet, Helsingfors
Centralstyrelsens och förstärkta centralstyrelsens protokoll 1920—1924
Protokoll och handlingar från partidagarna 1920—1924 (Partidagen, protokoll)

Svenska riksdagsgruppen, Helsingfors
Svenska riksdagsgruppens protokoll 1920—1924

[1] Till "Anteckningar från ministertiden" i kartong 2 har hänvisningar gjorts med beteckningen Söderhjelm Anteckningar.

[2] Identifieringen av artikelskribenter i Svenska Dagbladet stöder sig på detta.

Uppsala Universitetsbibliotek. Uppsala
Nils Edéns samling
Torwald Höjers samling (THS)
C.G. Westmans samling

Utrikesdepartementets arkiv. Stockholm [1]
HP 1 Ab Politik. allmänt. Sverige
HP 1 Ab[S] Politik allmänt. Sverige: Telegramväxling med konungen i inrikespolitiska frågor
HP 1 Af Politik allmänt. Finland
HP 1 An Politik allmänt. Norge
HP 1 Ee Politik allmänt. Estland
HP 1 S Uppteckningar angående excellensen Brantings samtal med de utländska diplomatiska representanterna i Stockholm
HP 5 Af Korrespondensen med pressattachén i Helsingfors
HP 20 A Ålandsfrågan
HP 20 C Östersjöfrågan; Baltiska konferenser
HP 20 D Nordiska ministermöten
HP 21 Ab Frågor rörande nationella minoriteternas ställning. Sverige
HP 24 B Fred. skiljedom och internationell rättsordning. Internationella avtal
HP 24 E Fred. skiljedom och internationell rättsordning. Säkerhets- och sanktionsfrågor
HP 24 R Avrustningsfrågan
HP 25 D Sveriges skiljedomsavtal angående undersökningsförfarande. Skandinaviska avtal
HP 32 A Striderna i Östeuropa. Kriget
HP 50 G Kungliga huset. Resor
HP 64 Af Diplomatiska framställningar, underhandlingar och avtal rörande handel och sjöfart. Sverige—Finland
HP 65 An Norges separatavtal med främmande makter rörande handel och sjöfart
HP 64 D Skandinaviska avtal rörande handel och sjöfart
HP 77 Af Traktatfrågor allmänt. Finland
HP 79 C Underhandlingar om Sveriges deltagande i finanspolitiska kongresser, konferenser och utställningar
HP 90 I Pressagenter. Helsingfors
R 68 Af Allmän angående extraditioner, efterspaningar i utlandet, åtal för utomlands begågna brott. Finland
P 1 Elmquist. Henning
P 1 Höjer. Torwald
P 1 Karlén. Sven W.
I 0 26 Ålandsfrågan
I 0 32 Östersjöfrågan

Helsingfors-beskickningens arkiv
HP 1 Ab Af Politik Sverige-Finland
Excellensen Brantings privatarkiv (Brantingska samlingen UD)
Excellensen Hederstiernas privatarkiv
Kanslirådet Carl Sandgrens stenografiska anteckningar från sammanträden i Utrikesnämnden 1921—1924 (maskinskrivna) (Sandgrens Anteckningar)
Torsten Undén: Minnen och meningar VII (maskinskrivna memoarer)
Åke Hammarskjöld: VPM till hans Excellens Herr Ministern för Utrikes Ärenden angående Öresundsfrågan. Stockholm den 11 februari 1919 (tryckt)
Redogörelse avgiven till utrikesnämnden i enlighet med § 54 Regeringsformen 1921—1925 (tryckt) (Redogörelse)

[1] Vid hänvisningar till dokument i utrikesdepartementets arkiv har alltid ifrågavarande dossiers officiella beteckning använts.

Utrikesministeriets arkiv, Helsingfors [1]

Dossier

3	H		Suomen valtionpäämiesten matkat
5	C	1	Poliittisen osaston tiedoitukset +
5	C	2	Tukholman-lähetystön raportit +
5	C	3	Kööpenhaminan-lähetystön raportit +
5	C	4	Kristianian-lähetystön raportit +
5	C	5	Berliinin-lähetystön raportit +
5	C	6	Pariisin-lähetystyön raportit +
5	C	7	Lontoon-lähetystön raportit +
5	C	10	Rooman-lähetystön raportit +
5	C	12	Tallinnan-lähetystön raportit +
5	C	13	Varsovan-lähetystön raportit +
5	C	18	Moskovan-lähetystön raportit +
9	O	I	Ahvenanmaan neutralisoimiskysymyksen vaiheet +
9	O	II	Ahvenanmaan neutralisoimisopimuksen ratifiointi +
12			Helsingin konferenssi 15. 1. — 18. 1. 1920 +
12			Riian konferenssi elokuu 1920 +
12			Helsingin konferenssi 25. — 29. 8. 1921 +
12			Tallinnan konferenssi 16. — 17. 12. 1921 +
12			Varsovan konferenssi 13. — 17. 2. 1922 +
12			Genovan konferenssi +
12			Riian konferenssi 29. — 30. 3. 1922 +
12			Tallinnan konferenssi 31. 7. — 3. 8. 1922 +
12			Tallinnan konferenssi 26. 8. — 28. 8. 1922 +
12			Varsovan konferenssi 23. 9. 1922 +
12			Tallinnan konferenssi 8. — 9. 10. 1922 +
12			Helsingin taloudellinen konferenssi 5. — 8. 3. 1923 +
12			Riian konferenssi 9. — 11. 7. 1923 +
12	G	1	Rajarauhan turvaaminen +
13	E		Puolueettomuus +
15	V	1c	Muutoksia Kansainliiton peruskirjan eri artikloihin +
15	V	7e	Maat, jotka ovat liittyneet Haagin kansainvälisen tuomioistuimen fakultatiiviseen klausuuliin +
15	IX	1	Aseriisunta
15	IX	3	Varustusten vähentäminen +
15	IX	8a	Merivarustusten vähentäminen +
15	IX	26a	Erichin komitea +
15	IX	27	Molemminpuolinen takuu. Keskinäinen avunantosopimus +
18	F		Ilmaliikenne Suomessa [2]
32	B		Raha- ja verotoimi
33	C		Rikos- ja luovutusasiat
40	A		Posti
41	A		Lennätin ja radio
58	B1		Kauppasopimukset Latvian kanssa
58	B1		Kauppasopimukset Puolan kanssa
58	B1		Kauppasopimukset Ruotsin kanssa

[1] Vid hänvisningar till utrikesministeriets arkiv har använts förkortningen UM och den officiella beteckningen för den dossier som rör specialfrågan. Emedan beskickningarnas rapporter och telegram bildar egna serier, har för dem endast avsändarens namn anförts. Beträffande olika personers tjänsteställning och stationering se personregistret. Om någon handling har påträffats annorstädes än i sin egen dossier, har placeringen särskilt omnämnts. Grupper märkta + försvaras i riksarkivet.

[2] För de följande grupperna har för klarhetens skull endast huvudrubrikerna anförts.

58 B1 Kauppasopimukset Tanskan kanssa
58 B1 Kauppasopimukset Viron kanssa
58 DA Kauppasopimuskomitea
59 B Elinkeino-oikeus
69 B Vakuutustoiminta
69 D Vaakuutustoiminta
72 V Yhteiskunnalliset ja siveelliset kysymykset
73 B II B Tullilaitos
78 D Sovintomenettely
80 P Meri-, järvi- ja jokiliikenne
80 R Meri-, järvi- ja jokiliikenne
85 B Rautatiet ja rautatieliikenne
Kiertosähkeet
Sähkeet Berliiniin
Sähkeet Geneveen
Sähkeet Kööpenhaminaan
Sähkeet Pariisiin
Sähkeet Riikaan
Sähkeet Tallinnaan
Sähkeet Tukholmaan
Sähkeet Varsovaan
Berliinin-lähetystön sähkeet
Geneven-lähetystön sähkeet
Kristianian-lähetystön sähkeet
Kööpenhaminan-lähetystön sähkeet
Riian-lähetystön sähkeet
Tallinnan-lähetystön sähkeet
Tukholman-lähetystön sähkeet
Varsovan-lähetystön sähkeet
Ulkoasiainministeriön viralliset kirjelmät
Valtioneuvoston salaiset pöytäkirjat ulkoasiainministeriön esittelystä +

Åbo Akademis bibliotek. Åbo
Leo Ehrnrooths samling
Rafael Erichs samling (Erichs samling ÅA)
Otto Hj. Granfelts samling
R.A. Wredes samling

Baron Eric Adelsvärd, Adelsnäs
Theodor Adelsvärds samling

Greve O.W. Douglas, Stjärnorp
Archibald Douglas' samling

Professor Aarno Kalela, Helsingfors
A.K. Cajanders papper

Herr Ernst Linder, Stockholm
Ernst Linders papper

I författarens ägo
Prof. Björn Collinders brev till författaren 19. 11. 1967
Prof. Kalevi J. Holstis brev till författaren 21. 5. 1965
Fil.dr Ragnar Liljedahls brev till författaren 16. 4. 1965

PUBLICERADE KÄLLOR

Källpublikationer och motsvarande

Documents on British Foreign Policy 1919—1939. First series. Volume III. Ed. by E.L. Woodward and R. Butler. London 1949. (DBFP III)
Documents on British Foreign Policy 1919—1939. First series. Volume IX. Ed. by R. Butler and J.P. Bury. London 1961. (DBFP IX)
Finlands författningssamling. Finlands överenskommelser med främmande makter (Fördragsserie)
Förhandlingar å det elfte nordiska juristmötet, Stockholm 1919
Palmstierna, Erik: Dagjämning 1920—1921, Stockholm 1954.
Palmstierna, Erik: Orostid II, Stockholm 1953.
Presidentin päiväkirja I—II. Lauri Kristian Relanderin muistiinpanot vuosilta 1925—1931. Julkaissut Eino Jutikkala. Tapiola 1967 ja 1968. (Relander I—II)
Suomen ja Venäjän välisten Tartossa pidettyjen rauhanneuvottelujen pöytäkirjat. Helsinki 1923.
Sveriges Offentliga Utredningar 1921, 1923. (SOU)

Riksdagshandlingar

Andra Kammarens protokoll 1920—1924. (AK)
Första Kammarens protokoll 1920—1924. (FK)
Riksdagarna 1920—1924, protokoll. (Rd prot.)
Riksdagarna 1920—1924, handlingar. (Rd handl.)

Tidningar och tidskrifter [1]

Aamulehti (saml) (AL)
Aftonbladet (h) (AB)
Arbetarbladet (s) (Gävle)
Arbetarbladet (s) (Helsingfors)
Arbetet (s)
Borgåbladet (sfp)
Dagens Nyheter (lib) (DN)
Dagens press (sfp)
Dala Demokraten (s)
Det Nya Sverige (h) (DNS)
Etelä Saimaa (fp)
Etelä-Suomen Sanomat (fp)
Eskilstuna-Kuriren (lib)
Finsk Tidskrift (FT)
Folket (s)
Folkets Dablad Politiken (kom) (FDP)
Forum (lib)
Göteborgs Aftonblad (h)
Göteborgs Dagblad (h)
Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning (lib) (GHT)
Göteborgs Morgonpost (h)
Göteborgs-Posten (lib)
Hallands Folkblad (s)
Hallands-Posten (lib)
Hangö (sfp)
Helsingborgs Folkblad (s)

[1] Av tidningarna har de på s. 260—262 anförda genomgåtts systematiskt för åren 1921—1924. — Förkortningar: (Sverige) högerpartiet (h), bondeförbundet (bf), liberalerna (lib), de frisinnade (fris), socialdemokraterna (s), vänstersocialisterna (vs), kommunisterna (kom); (Finland) samlingspartiet (saml), svenska folkpartiet (sfp), framstegspartiet (fp), agrarförbundet (af), socialdemokraterna (s) och socialistiska arbetarpartiet (sap).

Helsingin Sanomat (fp) (HS)
Hufvudstadsbladet (sfp) (Hbl)
Hämeen kansa (s)
Ilkka (af)
Iltalehti (saml)
Jämtlandsposten (h)
Jönnköpings-Posten (lib)
Kainuun Sanomat (af)
Kaleva (fp)
Kansan lehti (s)
Kansan Työ (Karjalan Kansan Työ, Uusi Kansan Työ) (s) (KT)
Karjala (saml)
Karjalan Aamulehti (fp)
Karlshamns Allehanda (h)
Karlskrona-Tidningen (h)
Karlstads-Tidningen (lib)
Kotka Nyheter (sfp)
Lahti (saml)
Liitto (af)
Lunds Dagbblad (h)
Länsi-Savo (fp)
Maakansa (af)
Maaseudun Sanomat (fp)
Medelpads Dagblad (lib)
Mellersta Skåne (lib)
Mikkelin Sanomat (saml)
Nerikes Allehanda (lib)
Nordisk Tidskrift för internationell rätt
Norrbottens Tidning (lib)
Norrköpings Tidningar (h)
Norrlands Kuriren (kom)
Norrländska Social-Demokraten (s)
Norskensflamman (kom)
Nya Dagligt Allehanda (h) (NDA)
Nya Lindköpings-Tidning (h)
Nya Samhället (s)
Nya Tidning (sfp)
Nya Värmland (lib)
Nya Värmlands Tidning (h)
Nya Västerbotten (lib)
Ny Tid (s)
Pohjolan Sanomat (af)
Raivaaja (s)
Saarijärven Paavo (af)
Satakunnan Kansa (saml)
Savo (saml)
Savon Sanomat (af)
Social-Demokraten (s) (Soc-D.)
Sollefteå-Bladet (h)
Sosialisti (s)
Stockholms Dagblad (h) (StD)
Stockholms-Tidningen (lib) (St-T)
Strängnäs Tidning
Sundsvalls-Posten (lib)
Suomen Sosialidemokraatti (és) (SS)
Suomen Työmies (Suomen Työläinen) (sap) (ST)
Suunta
Svenska Dagbladet (h) (SvD)
Svenska Morgonbladet (fris) (SvM)
Svenska Pressen (Sfp) (SvPr)
Svensk Tidskrift (h) (SvT)
Sydsvenska Dagbladet (h)
Tiden (s)
Turunmaa (af)
Turun Sanomat (fp)
Työn Voima (s)
Työväenjärjestöjen Tiedonantaja (sap)
Uppsala (h)
Uppsala Nya Tidning (lib) (UNT)
Uusi Aura (saml) (UA)
Uusi Suomi (saml) (US)
Vapaus (s)
Wasabladet (sfp) (Wbl)
Wiborgs Nyheter (sfp)
Värmlands Folkblad (s)
Värmlands Posten (lib)
Västerbottens Folkblad (s)
Västernorrlands Allehanda (lib)
Västgöta Correspondenten (h)
Västgöta-Dala Tidning (h)
Västmanlands Folkblad (s)
Västmanlands Läns Tidning (lib)
Västra Nyland (sfp)
Västsvenska Kuriren (kom)
Vårt Försvar
Vårt Land och Folk (bf)
Åbo Underrättelser (sfp) (ÅU)
Åland
Örebro Kuriren (lib)
Österbottningen (sfp)
Östergötlands Dagblad (h)
Östergötlands Folkblad (s)
Östersunds Posten (lib)
Östgöta Correspondenten (h)
Östgöta Curiren (h)
Östgöta Folket (kom)
Östgöten (lib)

Under åren 1919—1924 utkommen litteratur och årsböcker

Aarbog for de Nordiske interparlamentariske grupper 1918. Kobenhavn 1919.
Aarbok for de Nordiske interparlamentariske grupper 1920. Kristiania 1921.
Meddelanden från de nordiska interparlamentariska grupper 1918 — 1921. Stockholm 1918—1921
Nordens Årsbok 1920—1924. Stockholm 1921—1925.
Vennola, J. H.: Kansanvaltainen valtioelämämme. Helsinki 1920.
Voionmaa, Väinö: Suomen uusi asema. Helsinki 1920.
Årsbok för de Nordiska interparlamentariska grupper 1919. Stockholm 1920.

INTERVJUER

Fru Margaretha Karlén, Helsingfors
Fil.lic. Lisa Meckelburg-Mäkelä, Helsingfors
Minister Ragnar Numelin, Helsingfors

LITTERATUR

Almond, Gabriel A.: The American People and Foreign Policy. New York, N.Y. 1950.
Anderson, Ivar: Arvid Lindmån och hans tid. Stockholm 1956.
Anderson, Ivar: Otto Järte. Stockholm 1965.
Anderson, Ivar: Åsyna vittne. Stockholm 1968.
Andrén, Nils: In Search of Security. Cooperation and Conflict 1968, s. 217—239.
Andrén, Nils: Nordic Integration — Aspects and Problems. Coperation and Conflict 1967, s. 1—25.
Andrén, Nils—Landquist, Åke: Svensk utrikespolitik efter 1945. Stockholm 1965.
Apunen, Osmo: Nykyhetki ja poliittisen historian tutkimus. Suomalainen Suomi 1965 s. 406—409
Apunen, Osmo: Suomi keisarillisen Saksan politiikassa 1914—1915. Helsinki 1968.
Barros, James: The Aland Islands Question. Clinton, Mass. 1968.
Beloff, Max: The Foreign Policy of Soviet Russia 1929—1941 I. London 1949.
Blomstedt, Yrjö: K.J. Ståhlberg. Helsinki 1969.
v. Bonsdorff, Göran: Självstyrelsetanken i finlandssvensk politik. Helsingfors 1950.
Brecher, Michael—Steinberg, Belma—Stein, Janice: A Framework for Reseach om Foreign Policy Behavior. Journal of Conflict Resolution 1969, s. 75—94.
Broms, Bengt: Eduskunnan ulkoasiainvaliokunta. Turku 1967.
Brusewitz, Axel: Nordiska utrikesnämnder i komparativ belysning. Skr.utg. av Statsv. föreningen i Uppsala II. Uppsala 1933.
Brusewitz, Axel: Riksdagen och utrikespolitiken. Sveriges Riksdag XV. Stockholm 1938.
Brusewitz, Axel: Utrikesfrågors behandling i den svenska riksdagen. Skr. utg. av Statsv. föreningen i Uppsala XIII. Uppsala 1941.
Carlson, Sten—Rosén, Jerker: Svensk historia II. Stockholm 1961.
Carr, E.H.: The Bolshevik Revolution 1917—1923. A. History of Soviet Russia. London 1950. (Carr 1950 I)
Carr, E.H.: The bolshevik Revolution 1917—1923 III. A History of Soviet Russia. London 1953.
Carr, E.H.: International Relations Between the Two World Wars 1919—1939. London 1950. (Carr 1950 II)
Car, E.H.: The Interregnum 1923—1924. A History of Soviet Russia. London 1964.
Chalmers, Henry: World Trade Policies. Los Angeles, Calif. 1953.
Debicki, Roman: Foreign Policy of Poland 1919—1939. New York, N.Y. 1962.
Donner, Ossian: Min tid. Helsingfors 1949.
Ehrnrooth, Leo: Från ett skiftelserikt liv. Helsingfors 1947.
Ehrnrooth, Leo: Katsaus Pohjola-Norden yhdistyksen 25-vuotiseen toimintaan. Pohjola 1949.
Elmer, Åke: Socialpolitiken i Norden. Nordens serie 22. Stockholm 1950.
Enckell, Carl: Poliittiset Muistelmani I—II. Porvoo 1956.
Erich, Rafael: Kansainliiton oikeusjärjestys. Helsinki 1926.
Eskola, Seikko: Suomen kysymys ja Ruotsin mielipide. Porvoo 1965.
Eskola, Seikko: Suomen kysymys vuonna 1917 Ruotsin sisäpolitiikassa. Uusi Suomi 7.2.1966.
Etzioni, Amitai: Political Unification. New York, N.Y. 1965.
Eyck, Erich: Geschichte de Weimarer Republik. Erlenbach—Zürich 954.
Frankel, Joseph: The Making of Foreign Policy. London 1963.
Freeman, Lars: Med liberalismen i blodet- Stockholm 1958.
Gathorne-Hardy, G.M.: A Short History of International Affairs 1920—1939. London 1952.
Gerdner, Gunnar: Parlamentarismens kris i Sverige vid 1920-talets början. Skr. utg. av Statsv. föreningen i Uppsala XXXV. Uppsala 1954.
Gihl, Torsten: Den svenska utrikespolitikens historia IV. 1914—1919. Stockholm 1951.

Gottschalk, Louis: Understanding History. New York, N.Y. 1951.
Gregory, J.D.: On the Edge of Diplomacy. London 1929.
Gummerus, Herman: Sverige och Finland 1917—1918. Helsingfors 1936.
Gyllenbögel, Boris: Sotilaana ja diplomaattina Itä-Euroopassa. Helsinki 1946.
Haas, Ernst: Beyond the Nation-State. Stanford, Calif. 1964.
Hakalehto, Ilkka: Suomen kommunistinen puolue ja sen vaikutus poliittiseen ja ammatilliseen työväenliikkeeseen 1918—1928. Helsinki 1966.
Hakalehto, Ilkka: Truvallisuuspoliittinen ajattelu Suomessa. Hakalehto, Ilkka (toim.): Suomi kansainvälisen jännityksen maailmassa. Porvoo 1969.
Hallberg, Annagreta: Prioden 1900—1922. Ernst Söderlund (red): Svensk trävaruexport under hundra år. Stockholm 1951.
Halme, Veikko: Vienti Suomen suhdannetekijänä vuosina 1870—1939. Helsinki 1955.
Harmaja, Leo: Maailmansodan vaikutus suomen taloudelliseen kehitykseen. Helsinki 1940.
Heinrichs, Erik: Mannerheimgestalten II. Helsingfors 1959.
Helbig, Herbert: Die Träger de Rapallo-politik. Vröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte 3. Göttingen 1958.
Hellner, Johannes: Minnen och Dagböcker. Stockholm 1960.
Hemminki,Esa: Suomen porvarilliset puolueet ja hallituskysymys syksystä 1922 kevääseen 1924. Laudaturavhandling 1968. Helsingfors Universitet, Statsvetenskapliga fakultetens bibliotek.
Hildebrant, Karl: Gustaf V som människa och regent II. Stockholm 1948.
Holsti, Kalevi J.: Suomen ulkopolitiikka suuntaansa etsimässä vuosina 1918—1922. Helsinki 1963.
Hornborg, H.: Suomen paperitehtaitten yhdistys 1918—1943. Helsinki 1943.
Hoving, Victor: Kymin osakeyhtiö 1872—1947. I. Helsinki 1947.
Hyvärinen, Risto: Foreign Policy Decision-Making and the Administration of Foreign Affairs. Finnish Foreign Policy, Vammala 1963.
Hyvärinen, Risto: Suomen puolueettomuuspolitiikka. Ilkka Hakalehto (toim.): Suomi kansainvälisen jännityksen maailmassa. Porvoo 1969.
Hyytiä, Osmo: Helsingin Yliopiston kielikysymys 1892—1932. Laudaturavhandling 1965. Helsingfors universitet. Historisk-filologiska institutets bibliotek.
Ilvessalo, Jaakko: Edskunnan osuudesta Suomen ulkopolitiikkaan itsenäisyyden saavuttamisesta Vuoden 1938 valtiopäivien lappuun saakka. 1954. Licenciatavhandling 1954. Helsingfors universitet. Statsvetenskapliga fakultetens bibliotek.
Ilvessalo, Jaakko: Suomi ja Weimarin Saksa. Porvoo 1959.
Jakobson, Max: The Foreign Policy of Independent Finland. Finnish Foreign Policy. Vammala 1963.
Jones, S. Shepard: The Scandinavian States and the League of Nations. Princeton, Calif. 1939.
Jutikkala, Eino: Suuntaus oikealle. Päiviö Tommila (toim): Kaksi vuosikymmentä Suomen sisäpolitiikkaa 1919—1939. Porvoo 1964.
Jääskeläinen, Mauno: Itä-Karjalan kysymys. Porvoo 1961.
Jääskeläinen, Mauno: Keskustapolitiikan aika. Päiviö Tommila (toim.) Kaksi vuosikymmentä Suomen sisäpolitiikkaa 1919—1939. Porvoo 1964.
Jääskeläinen, Mauno: Suomen suhteet Neuvostoliittoon Tarton rauhasta Pohjoismaisen suuntauksen omaksumiseen. Päiviö Tommila (toim): Itsenäisen Suomen ulkopolitiikan alkutaival. Porvoo 1962.
Kalela, Jaakko: Finland in the General Asembly. Licentiatavhandling 1969. Helsingfors Universitet, Statsvetenskapliga fakultetens bibliotek.
Kalela, Jorma: Eräs käännekohta Suomen ulkopolitiikassa. Historiallinen aikakauskirja 1964, s. 305—314.
Kalela, Jorma: Muutamia näkökohtia pohjoismaisesta yhteistyostä maailmansotien välisenä aikana. Historiallinen aikakauskrija 1971, s.
Kalela, Jorma: Ruotsin ulkoministeri Hederstiernan ehdotus Suomen ja Ruotsin puolustusliitoksi ja ulkopoliittinen keskustelu Suomessa syksyllä 1923. Laudaturavhandling 1963. Helsingfors Universitet, Statsvetenskapliga fakultetens bibliotek.
Kalela, Jorma: Sverige och den östkarelska frågan. Historisk Tidskrift 1967 s. 483—495.
Kalela, Jorma: Ulkoministeri Enckell ja reunavaltiopolitiikka vuonna 1922. Historiallinen aikakauskirja 1966 s. 301—311.
Kan, A.S.: V.I. Lenin, neuvostohallituksen ulkopolitiikka ja puolueettomuuskysymys v. 1917—1922. Historiallinen aikakauskirja 1970 s. 167—190.

Kelman, Herbert C.: Social-Psychological Approaches to the Study of International Relations. Herbert C. Kelman (ed.):
Kihlberg, Leif: Seglar sin egen sjö. Stockholm 1960.
Killinen, Kullervo: Puolueettomuuden miekka. Porvoo 1964.
Killinen, Kullervo: Pohjosmainen puolueettomuuslinja. Ilkka Hakalehto (toim.): Suomen ulkopolitiikan kehityslinjat 1809—1966. Porvoo 1966.
Klinge, Matti: Kolmekymmentäluvun ideologisia virtauksia. Historianopettajien vuosikirja VII. Helsinki 1966.
Klinge, Matti: Ruotsalaisten eristäytymisliike ja aitosuomalaisuus 1920-luvulla. Päiviö Tommila (toim.): Kaksi vuosikymmentä Suomen sisäpolitiikkaa. Porvoo 1964.
Klinge, Matti: Ylioppilaskunnan historia 4. 1917—1960. Porvoo 1968.
Korbel, Josef: Poland Between East and West. Princeton, N. J. 1963.
Korhonen, Keijo: Naapurit vastoin tahtoaan. Lahti 1966.
Korpela, Asko: Suomen kauppasopimusneuvottelut. Liiketaloudellinen tutkimuslaitos. Monisteita 16. Helsinki 1966.
Kumlin, Ragnar: De utrikespolitiska frågornas behandling inom utrikesnämnden. Statsv. Tidskrift 1948, s. 1—9.
Kuusi, Reino: Henrik Ramsay ja maamme kauppasopimusneuvottelut Englannin kanssa 1921—1923 ja 1932—1933. Herb. Anderson (toim.): Henrik Ramsay. Helsingfors 1958.
Leche Löfgren, Mia: Upplevt. Stockholm 1959.
Lindhult, Niklas: Der Nordische Administrative Verband. Le Nord 1938, s. 281—291.
Lindman, Sven: Studier över parlamentarismens tillämpning i Finland 1919—1926. Åbo 1937.
Lindskog, Gösta: Med högern för Sveriges framtid. Stockholm 1954.
Lönnroth, Erik: Den svenska utrikespolitikens historia V. 1919—1939. Stockholm 1959.
Macridis, Roy C. (ed.): The Foreign Policy Analysis. New York N.Y. 1962.
Malm, Gösta: I min krafts dagar. Stockholm 1963.
Mickwitz, Gösta: Finlands handel på Sverige 1920—1938. Helsingfors 1952.
Modelski, George: A Theory of Foreign Policy. New York, N.Y. 1962.
Montgomery, Arthur: Svensk och internationell ekonomi 1913—1939. Malmö 1954.
Mäkeläinen, Arja: Genovan konferenssi. Laudaturavhandling 1968. Helsingfors universitet, Statsvetenskapliga fakultetens bibliotek.
Møller, Kristian: Nordisk ekonomisk samarbejde gennem 100 aar Nordens serie 11. Stockholm 1945.
Nicolson, Harold: Curzon: The Last Phase 1919—1925. London 1934.
Nielsen, Henning: Nordens enhed gennem tiderne II. Kjøbenhavn 1938.
Norman, Torbjörn: Mellan neutralitet och solidaritet. Licentiatavhandling 1969. Stockholms universitet.
Nothin, Torsten: Från Branting till Erlander. Stockholm 1955.
Nousiainen, Jaakko: The Parties and Foreign Policy. Finnish Foreign Policy. Vammala 1963.
Nordström, W.E.: Fyrtio år svensk politik i Finland. Ekenäs 1946.
Numelin, Ragnar: Ahvenanmaan kysymys. Päiviö Tommila (toim.): Itsenäisen Suomen ulkopolitiikan alkutaival. Porvoo 1962.
Nurmio, Yrjö: Suomen itsenäistyminen ja Saksa. Porvoo 1957.
Olsson, Henrik A.: Utrikesnämnden 1937—1953. Lund 1957.
Paasivirta, Juhani: Ensimmäisen maailmansodan voittajat ja Suomi. Porvoo 1961.
Paasivirta, Juhani: Itsenäisen Suomen ulkopolitiikka suuntaa etsimässä. Ilkka Hakalehto (toim.): Suomen ulkopolitiikan kehityslinjat 1809—1966. Porvoo 1966.
Paasivirta, Juhani: Suomen diplomaattiedustus ja ulkopolitiikan hoito. Porvoo 1968.
Paasivirta, Juhani: Suomi vuonna 1918. Porvoo 1957.
Page, Stanley W.: The Formation of the Baltic States. Harward Historical Monographs XXXIX: London 1959.
Panelius, Olav: Hugo Pipping. Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland 353. Borgå 1955.
Polvinen, Tuomo: Venäjän vallankumous ja Suomi I. Porvoo 1967.
Procopé, HjJ.: Kansainvälisen ja pohjoismaisen kauppapolitiikan suuntaviivoja. Porvoo 1935.
Puntila, L.A.: Suomen poliittinen historia. Keuruu 1963.
Rosenbaum, Kurt: Community of Fate. Binghamton, N.Y. 1965.
Ruin, Olof: Mellan statskunskap och historia. Statsv. Tidskrift 1965, s. 1—38.

Saarivirta, Sikka-Liisa: J.H. Vennola ja Suomen ulkopoliittiset orientointipyrkimykset 1922—1924. Laudaturavhandling 1962. Helsingfors universitet, Statsvetenskapliga fakultetens bibliotek.

Schauman, Henrik: Renunavaltiopolitiikka. Päiviö Tommila (toim.): Itsenäisen Suomen ulkopolitiikan akutaival. Porvoo 1962.

Schieder, Theodor: Die Probleme des Rapallo-Vertrages. Köln und Opladen 1956.

Singer, J. David: Inter-Nation Influence. American Political Science Rewiev 1963, s. 420—430.

Snyder, R.C.—Bruck, H.W.—Sapin, Burton: Foreign Policy Decision-Making. New York, N.Y. 1962

Sprout, H. och M.: Environmental Factors in the Study of International Politics. J.N. Rosenau (ed.): International Politics and Foreign Policy. New York, N.Y. 1961.

Stertzel: Fredrik: Interparlamentariska unionen och svenska riksdagens interparlamentariska grupp. Stockholm 1967.

Summanen, Eino: Varsovan-sopimus Suomen yleisessä mielipiteessä. Laudaturavhandling 1963. Helsingfors universitet, Statsvetenskapliga fakultetens bibliotek.

Söderhjelm, Henning: Finskt och svenskt i Finland. Helsingfors 1935.

Söderhjelm, Henning: Werner Söderhjelm. Borgå 1962.

Svenska vänstern. XX-års historik 1919—1939. Helsingfors 1939.

Tanner, Väinö: Kahden maailmansodan välissä. Helsinki 1966.

Taylor, A.J.P.: English History 1914—1945. Oxford 1965.

Tervasmäki,Vilho:. Eduskuntaryhmät ja maanpuolustus. Helsinki 1964.

Thomson, David: Europe Since Napoleon. Aulesbury, Bucks 1967.

Thulstrup, Åke: Mellan de båda världskrigen. Lennart Hirschfedlt (red.): Svensk utrikespolitik under 1900-talet. Stockholm 1958.

Tingsten, Herbert: The Debate on the Foreign Policy of Sweden. Stockholm 1949.

Tuominen, Arvo: Maan alla ja päällä. Helsinki 1958.

Tuompo, Tuomp, W.E.: Puolustuslaitos. Suomi, maa—kansa—valtakunta, s. 303—340. Helsinki 1924.

Törnudd, Klaus: Dimensions of Unification and Integration. Cooperation and Conflict 1966, s. 94—101.

Undén, Östen: Ulkoministerin muistelmia. Jyväskylä 1968.

Wahlbäck, Krister: Finlandsfrågan i svensk politik. Stockholm 1964.

Wahlbäck, Krister: Från Mannerheim till Kekkonen. Stockholm 1967.

Walter, E.: Estland, Lettland Litauen. Berlin 1939.

Walters, F. P.: A History of the League of Nations. London 1967.

Wandycz, Pjotr s.: France and Her Eastern Allies 1919—1925. London 1962.

Wasastjerna, Hans R.: Pohjoismainen suuntaus ja suunniteltu yhteistoiminta Ruotsin kanssa. Päiviö Tommila (toim.): Itsenäisen Suomen ulkopolitiikan alkutaival. Porvoo 1962.

Vehviläinen, Olli: Kansallissosialistinen Saksa ja Neuvostoliitto 1933—1934. Porvoo 1966.

Vennola, J.H.: Politiikkamme kansakuntana. Helsinki 1929.

Wieslander, Hans: I nedrustningens tecken. Lund 1966.

Virkkunen, Paavo: Itsenäisen Suomen alkuvuosikymmeniltä. Helsinki 1954.

af Wirsen, Einar: Minnen från fred och krig. Stockholm 1942.

Ziegler, Torbjörn: Peronsvalen vid tillkomsten av ministären Trygger. Proseminarieuppsats. Statsvetenskapliga institutet, Uppsala 1964.

PERSONFÖRTECKNING[1]

Aalto, J.F., finl. riksdagsman, chefredaktör för KT och SS ledare för "centersocialisterna" (s) 45n, 128n, 147n, 261
Acton lord, Englands sändebud i Helsingfors 33n
Adelsvärd, Theodor, svensk riksdagsman (lib), ordförande för den svenska riksdagens interparlamentariska grupp 93n, 191n—192n, 238, 254
Ahnlund, Nils, artikelredaktör vid SvD (h) 48n, 73n—75n, 90, 91n, 105, 106n, 110n, 139n, 165n, 174n, 178n, 182n, 185n, 186n, 188n, 193n, 197n, 198n, 200n—202n, 210n, 215n, 215n, 219n, 239n, 260, 263
Aho, Aukusti, handelsminister i Kallios regering (saml) 149, 195
Albrecht, Gunnar, generaldirektör för postväsendet i Finland 233n
Alkio, Santeri, socialminister i regeringen Vennola I, ordförande i riksdagens utr.utsk., chefredaktör för Ilkka, agrarförbundets ordförande 46n, 62n—63n, 68n, 88n, 94—95, 97n, 175n, 176n, 178n—179n, 222n, 254, 261
Ampuja Mikko, finl. riksdagsman (s) 45n
Anckarsvärd, C., Sveriges sändebud i Warszawa 35n, 66n, 81n, 87n, 163n
Anderson, Amos, chefredaktör för Hbl (sfp) 110n, 169n
Artti, Pontus, chef för utrikesministeriets pressavdelning (—1920) och politiska avdelning (—1921), kanslichef (1921—) 41n, 123n, 149n, 151n, 192n, 225n, 237n, 241n, 243n—244n, 258

Backlund, Sven, redaktör vid Ny Tid (s) 160n
Bagge, Gösta, chefredaktör för SvT (h) 75n, 188n
Bagge, W., Sveriges chargé d'affaires i Helsingfors 61n, 170n, 178n
Beck-Friis, C.A., Sveriges sändebud i Rom 52n
Beck-Friis, H. J., Sveriges sändebud i Köpenhamn 83n—84n
Bennedich, Carl, svensk kapten 90n—92n, 106n, 110n
Bergquist, Olof, biskop i Luleå 178
Beskow, K.J., finansminister i Tryggers regering (h) 205, 206n—214n
Björk, Karl, svensk löjtnant, medarbetare i AFF 215n
Björkman, Carl, vicehäradshövding, åländsk ledare 43—51, 54, 56, 74, 99, 100n, 231
Boheman, Erik, legationssekretarare vid utrikesdepartementet 225n
Borenius, Einar, legationsråd vid Finlands legation i Stockholm 90n, 101n, 106n, 171n, 175n, 183n, 188n, 195n, 225n, 245
Boström, Wolmar, kabinettssekretarare vid utrikesdepartementet (—1923) 35n, 41n, 50n, 54n, 106n—108n, 117n, 231n, 232n, 252n
Branting, Hjalmar, statsminister, Sveriges representant i Nationernas förbunds råd, SAP:s ordförande 42, 43, 44n, 47, 50, 53n—54n, 56, 69—72, 75—79, 83, 84n, 93n, 95n, 97n, 101—102, 105, 106, 108n, 109—110, 111n, 112—114, 120—122, 124—126, 128, 130, 132, 134, 139, 140, 141, 143, 157—159, 160—162, 168n, 170, 172, 181, 189, 190, 191n—192n, 194, 195n, 196, 212, 213n, 218, 226, 228, 230—234, 238, 243—245, 251—252, 254, 255, 256, 272, 288
Bruun, H.E., tjänsteman i finl. ministeriet för allmänna arbeten och kommunikationer 241n
Bryggari, Tuomas, finl. riksdagsman (s) 134n
Böök, Einar, avdelningschef vid socialministeriet i Finland 157n

[1] För varje person har nämnts endast de tjänster och uppgifter han innehade, då han omnämns i texten. Angående förkortningar se s. 298 not 1. Bokstaven "n" efter sidonumret betyder att personen i fråga har nämnts endast i not.

Cajander, A.K., statsminister, generaldirektör för forststyrelsen 94, 104, 115n, 158, 184, 196n, 251, 256
Carleson, C. N., artikelredaktör vid FDP (—1923), medarbetare i socialdemokratiska tidningar (1923—) 48n, 75n, 216n
Carleson, Gunnar, viceordförande för föreningen Norden i Sverige 240, 241n
Castrén, Gunnar, finl. professor 240n
Cecil, lord Robert, Englands (Syd-Afrikas) representant i Nationernas förbund 125—126, 131—134, 152, 166, 228
Charpentier, A.F., justitiekansler i Finland 44
Christenson, E., svensk riksdagsman (s) 166n, 217n
Clan, F., dansk kammarherre, ordförande i den danska tull- och traktatkommitténs grannlandsnämnd 232n
Clason, Sam, riksarkivarie i Sverige, undervisningsminister i Tryggers regering (h) 183, 184n, 209n, 210, 211n, 212, 255
Clason, den föregåendes maka 206n, 208n—213n
Colliander, Rafael, finl. riksdagsman, svenska folkpartiets generalsekreterare 45n, 96n, 109n, 145n, 148n, 185—187, 188n—189n, 191, 192n, 240, 254
Collinder, Björn, medarbetare i SvT, pressattaché vid svenska legationen i Helsingfors 171n, 174n, 198n

Danielson, C.I., Sveriges sändebud i Warszawa 35n, 41n
Dehlgren, Sven, chefredaktör för DN (1921—) (lib) 75n, 139n, 165n
Donner, Ossian, Finlands sändebud i London 40n, 52n, 89n, 259n

Edén, Nils, statsminister, liberala samlingspartiets ledare (—1923) 25, 26, 66n, 75n, 131, 137, 141n, 191n, 194n—195n, 254
Ehrensvärd, Albert, Sveriges sändebud i Paris 42n, 51n—53n
Ehrnrooth, Leo, finl. bankdirektör (sfp) 77n, 188n, 233n, 238, 239n, 240, 241n, 254, 289n
Ehrström, Erik, Finlands sändebud i Warzawa 81n
Ekeberg, Birger, justitieminister i Tryggers regering 209n—210n, 211, 232n
Eklund, Artur, finl. riksdagsman (sfp) 96n
Ekman, C.G., svensk riksdagsman, ledare för de frisinnade 140, 194n—195n, 213n, 254
Elmquist, Henning, socialminister i regeringarna de Geer och von Sydow, Sveriges sändebud i Helsingfors 61n, 70n, 71n, 72, 76, 77n, 78, 79n, 87n, 88n—89n, 92n, 94n, 96n, 98, 100—101, 102n, 105n, 106—108, 111—114, 115n, 116, 117n, 142, 145n, 157, 161n, 171—174, 177—180, 183, 186—190, 191n, 192, 197—198, 201, 202n, 207, 214n, 230, 233—234, 237—238, 239n, 240, 241n, 242—246, 255, 258—259, 261, 281
Enckell, Carl, Finlands sändebud i Paris, utrikesminister, finländsk chefsdelegat vid den åländska neutraliseringskonferensen, medlem av och ordförande för NF-delegationen 40n—41n, 51n, 52, 53n—54n, 77—78, 81—82, 94, 101—108, 114, 115n, 117, 123, 128, 129n, 130n, 133, 148, 149n, 157n, 159, 161, 173n, 227n, 228, 241n, 247, 250—253, 259, 265n, 275, 289n
Enckell, Oskar, chef för generalstaben i Finland, general 40n—42, 61n, 68n, 87n—88n, 133n, 135, 156, 258
Engberg, Arthur, svensk riksdagsman, chefredaktör för Arbetet (s) 48n, 74n—75n, 93n, 144n, 198n, 208n, 209, 210n—211n, 216n—217n, 219n, 254, 260
Erich, Rafael, expert på internationell rätt vid utrikesministeriet, statsminister, representant vid den åländska neutraliseringskonferensen, medlem av den finländska NF-delegationen (saml) 35, 40—41, 54n, 62, 66n, 77—78, 84, 95n, 133n, 135, 136n, 145, 146n, 148, 149n, 151n—152n, 153n, 156, 158, 161n, 180n, 205—208, 212n, 223n, 235n, 252, 254, 258, 263n
Eriksson, Bernhard., ordförande för den socialdemokratiska riksdagsgruppen i Sverige 191n, 193n, 194n
Erkko, Eero, chefredaktör för HS (lib) 174n, 176n, 178n, 179n, 195n, 261
v. Essen, Hans-Erik, Sveriges sändebud i Berlin (—1923) 26n
Estlander, Ernst, finl. professor, ordförande för den svenska riksdagsgruppen 45n, 62n, 64n, 68n—69n, 87n—88n, 96, 97n, 116n, 169n, 188n, 191n, 240, 254

Falk, Hj., svensk kapten, medarbetere i AFF 215n
Fehr, Martin, artikelredaktör vid DN (lib) 85n
Filipovics, Tytus, Polens sändebud i Helsingfors 226n
Fryxell, K.A., chef för kommerskollegium i Sverige 232n, 246

v.d. Goltz, Rüdiger, general, chef för de tyska trupperna i Finland och Baltikum 1918—1919 25, 34
Gout, Jean, Frankrikes representant i NF:s råd, representant vid den åländska neutraliseringskonferensen, minister 52
Granfelt, Otto Hj., finl. professor i processrätt (sfp) 49
Gregory, J. D., chef för Foreign Office Northern Department, Englands representant vid den åländska neutraliseringskonferensen 40n, 54n, 89n
Gripenberg, C.G., Finlands chargé d'affaires i Madrid 88n
Grotenfelt, Julius, Högsta domstolens president 44n, 45n, 47n, 48n—49n, 50n—51n
Gustaf V, Sveriges konung 107, 205n, 208, 213, 254
Gyllenstierna, Eric, legationssekreterare vid den svenska legationen i Paris och vid utrikesdepartementet 52, 179n, 243n

Hackzell, Antti, Finlands sändebud i Moskva 39n
Hallendorf, Carl, svensk professor, politiker (h) 141n
Hamilton, Carl, chef för den politiska avdelningen vid utrikesdepartementet (1923—) 141n, 161n, 225n, 251—253
Hamilton Hugo, talman i den svenska riksdagens första kammare (h)
Hammarskjöld C.G.V., chef för generalstaben i Sverige, general, riksdagsman (h) 141—142, 157n, 259
Hammarskjöld, Åke, legationssekreterare vid utrikesdepartementet, tjänsteman vid NF:s sekretariat 42n, 52n, 161
Hammarström, C., medarbetare i AFF 215n
Haralds, Hjalmar, medarbetare i Göteborgs Aftonblad (h) 210n
Harmsworth, Sir Cecil, Englands representant i NF:s råd 77—79
Hasselroth, Bernt, konsult i Tryggers regering 40n, 209n, 210—211, 212n
Heckscher, Eli, svensk professor, medarbetare i SvT 75n, 141n
Hederstierna, Carl, svensk riksdagsman och utrikesminister (h) 10, 12, 141, 142, 156n, 157—159, 163—164, 179—180, 192,—193, 194—195, 197n, 198—199, 204—214, 215n, 217—219, 220, 221—222, 224, 225n, 226,—227, 246, 251—252, 253, 255, 260, 271, 279, 282
Hedman, O. A., Sveriges konsul i Reval 67n
Hellat, Alexander, Estlands sändebud i Helsingfors 150n
v. Hellens, Albert, justitieminister i Kallios regering (fp) 88n
Hellner, Johannes, utrikesminister i Edéns regering (lib) 26n, 28n, 35n, 42n, 66n
Helminen, Heimo, justitieminister i Vennolas regering II (fp) 45n, 55n,
Helo, Johan, finländsk riksdagsman (s) 65n
Henriksson, Fritz, chef för utrikesdepartementets pressavdelning 54n, 170n, 173n, 178n, 183n, 186n, 190n, 196n—197n, 207n
Herlitz, Nils, föreningen Nordens generalsekreterare i Sverige 239n
Hermansson, Robert, finländsk professor emeritus i statsrätt (sfp) 44n, 47n, 48n, 49, 51n, 245n, 254
Hiekkala, Lassi, chefredaktör för Savon Sanomat (af) 196—197, 199
Hjärne, Harald, svensk historiker (h) 75n, 92n
Holma, Harri, legationssekreterare vid Finlands legation i Köpenhamn (—1920), Finlands sändebud i Berlin (1920—) 39n, 83n—84n, 123n, 153n, 161n, 213n, 259n, 237n
Holmberg, Einar, chefredaktör för ÅU (sfp) 77n, 183n, 197n, 202n, 245n
Holsti, Rudolf, utrikesminister, ordförande för och medlem av NF-delegationen, sändebud i Reval, medlem av NF:s permanenta blandkommission (fp) 33n, 40—41, 42n, 44n, 45—48, 50 n, 55n, 60—61, 62, 65—772, 75, 77n, 78n, 80—82, 83n, 84n, 86—88, 89n, 94—96, 97n, 98n, 99, 101—103, 107n, 109, 114, 117n, 130n, 132n, 133, 135, 136n, 145, 149, 153, 161n, 175—177, 222n, 235, 247, 250—253, 254, 256, 259, 261, 262n, 268n, 269
Homén, Theodor, finl. riksdagsman (saml.) 95n

Huldén, J.J., redaktör vid Kotka Nyheter (sfp) 96n
Hultin, Tekla, finl. riksdagsman (saml.) 62n
Hultman, J.E., Sveriges chargé d'affaires i Helsingfors 35n, 40n—41n, 43n—45n, 46—48, 50n, 60n, 63n, 66n, 67n, 70n, 71n, 77n, 99, 101n, 174n, 175—176, 251
Hupli, Väinö, finl. riksdagsman (s) 45n
Höjer, Torwald, chef för utrikesdepartementets politiska avdelning (—1923), sändebud i Kristiania (1923—), representant vid den åländska neutraliseringskonferensen 26n, 28n, 35n, 41n—43n, 51n—54n, 61n, 66n, 71, 72, 76, 77n, 79, 83n, 84, 87n, 88n—89n, 94n, 95n, 96n, 100—101, 106n, 108n, 112—114, 115n, 117n, 141n, 157, 163, 164n, 168n, 170—172, 173n, 177n, 178n—179n, 183n, 188n—190n, 194n, 213n, 225n, 230, 232, 233n, 234, 237n, 242n—243n, 244—245, 251—252, 261, 271, 282

Idman, K.G., Finlands sändebud i Köpenhamn 41n, 76n, 78n, 84n, 116n, 232, 237n, 259n
Ignatius, Hannes finl. general 143
Ingman, Lauri, finl. riksdagsmn (saml) 94n, 115,n, 116,n, 149n, 153n, 186n, 195n, 254

Jalander, Bruno, (krigs-) försvarsminister i Vennolas regering II och Kallios regering 1n, 68n, 88, 112n, 115, 159n, 256
Jansson, Ture, de svenska tidningarnas (finländska) korrespondent i Helsingfors (sfp) 173n
Joukahainen, Vilkku, inrikesminister i Kallios regering (af) 88n, 116,n, 254, 255
Judenits, Nikolai, "vit" rysk general 31, 32, 34
Juutilainen, Antti, finl. riksdagsman (af) 134n
Jönsson, J., svensk riksdagsman (lib) 216n

Kaila, Elmo, Ilkkas korrespondent i Helsingfors (af) 107n, 178n
Kallio, Kyösti, statsminister, riksdagens talman (af) 105n, 108, 111, 114—115, 123, 135, 149, 156—157, 165, 166n, 181, 189, 190n—191n, 195, 196n, 225, 255, 289n
Karlén, Sven W., pressattaché vid Sveriges legation i Helsingfors 173n, 174n, 178, 179n, 184, 186n, 189n, 196—199, 203n, 207n, 226
Kaukoranta, Toivo, medlem av Suuntas redaktionsråd 151n, 263n
Kautsky, Karl, tysk socialdemokrat 147n
Keto, J. W., finl. riksdagsman (s), medlem i utr.utsk., medarbetare i SS (s) 64n—65n, 97n, 117n—118n, 127, 128n, 134n, 143—146, 149n, 155n, 203n, 254, 261
Kihlberg, Leif, artikelredaktör vid DN (lib) 216n
Kihlbom, Karl, svensk riksdagsman (kom) 254
Kivijärvi, Erkki, legationssekreterare vid Finlands legation i Kristiania 107n
Koskimies, Kaarlo, chefredaktör för US (1922—) (saml) 174n, 178n—179n, 196n, 228n
Kotonen, Anton, finl. riksdagsman (s) 97n, 146n
Krusenstierna, Henning, stabschef vid svenska marinen 42n, 55n

Lampén, Ernst, finl. lektor 175n
Lampinen, K.O. finl. riksdagsman (sap) 118n
Landtman, Gunnar, finl. professor (sfp) 202n, 240n
Lange, Christian, Norges representant i Nationernas förbund 129, 132, 135
Langlet, Waldemar, redaktör vid SvD, medlem av styrelsen för föreningen Norden i Sverige 241n
Laukkonen, Matti, finl. riksdagsman (s) 64n
Law, Bonar, statsminister i England 121, 125
Lawrov, funktionär vid den sovjetiska gränsbevakningen, 150, 151n, 162, 206
Leche-Löfgren, Mia, svensk författare 77n
Liakka, Niilo, undervisningsminister i Kallios regering (af) 149
Lilius, F.O., justitieminister i Cajanders regering I 108n
Liljewalch, E. K. F., legationssekreterare vid Sveriges legation i Kristiania 231n
Lindberg, Axel, sjöfartsråd, Finlands representant vid sjöfartsunderhandlingarna med Sverige 242
Lindberger, Anton, artikelredaktör vid DN (lib) 93n, 163n, 165n, 166n, 201n, 211n, 216n—217n
Lindhagen, Carl, svensk riksdagsman (vs) 254
Lindman, Arvid, svensk högerledare, riksdagsman 75, 76n, 140, 141, 193—195, 205n, 208n—209n,

211n—212n, 215n, 253, 261
Linna, K.E., finl.riksdagsman, medlem i utr.utsk. (fp) 63n, 95n
Ljunglund, Leonard, chefredaktör vid NDA (h) 74n, 92n, 215n, 260—261
Lloyd George, David, statsminister i England 38, 61, 80, 82, 121
Långfors, Arthur, legationsråd vid den finländska legationen i Paris 53n, 241n
Löfgren, Eliel, justitieminister i Edéns regering, riksdagsman, liberalernas ledare (1923—), medlem av Sveriges NF-delegation 140n, 141n, 161n, 213n, 254

Makkonen, Erkki, handels- och industriminister i Vennolas regering II (fp) 61n
Malm, Gösta, landshövding i Norrbottens län, socialminister i Tryggers regering 178, 183, 209n, 211, 212n, 255
Malmroth, G., försvarsminister i Tryggers regering 210—211, 212n
v. Maltzan, Ago, chef för AA:s Öst- och Nordeuropeiska avdelning 113n
Mannerheim, C. G., Finlands riksföreståndare, general 28, 103n, 116
Mantere, Oskari, finl. riksdagsman, ordförande i interparlamentariska gruppen, socialminister i Kallios regering (fp) 95n, 149, 220—221, 223, 238n—239n, 241n, 254, 255n
Marks von Württemberg, Erik, hovrättspresident. tf. expert i internationell rätt vid utrikesdepartementet, utrikesminister, representant vid den åländska neutraliseringskonferensen, (lib) 77n, 105n, 141n, 164n, 178n, 183n, 192n, 208n, 213, 217n, 225n, 253n
Merikallio, Lauri, Finlands konsul i Haparanda 175, 177n, 178n, 179n, 183n—184n
Movinckel, Joh. L., Norges utrikesminister, ordförande i interparlamentariska gruppen 238n
Mussolini, Benito, Italiens diktator 125—126
Möller, Gustaf, svensk riksdagsman (s) 194n, 254
Mörne, Arvid, finl. politiker och diktare (sfp) 201n, 239n

Nadolny, Rudolf, Tysklands sändebud i Stockholm 56n, 89n, 113n, 179n, 206n
Nevanlinna, Ernst. chefredaktör för US (—1922), riksdagsman (saml) 95n, 186n
Nilsson, Johan, svensk riksdagsman (s) 197n
Niukkanen, Juho lantbruksminister i Vennolas regering II 61n
Nordin, R., svensk redaktör, medarbetare i SvM 93n
Norrmén, P.H., finl. redaktör (sfp) 96n, 106n, 185n
Nothin, Torsten, konsult i Brantings regering, t.f. utrikesminister (s) 178n
Numelin, Ragnar, avdelningschef vid utrikesministeriet, legationssekreterare 51n, 78n, 99n, 107n, 171n, 225n, 241n, 242, 258
Nykopp, O., avdelningschef vid utrikesministeriet, legationsråd 107n, 117n
Nyquist, G. A., svensk kapten, medarbetare i AFF 215n

Olsoni, Emerik, chefredaktör för Iltalehti (saml) 178n

Paasikivi, J.K., bankdirektör (saml) 116n, 223n
Palme, Nils, svensk professor 185n
Palme, Sven, svensk verkställande direktör 177n
Palmstierna, Erik, Sveriges utrikesminister (s), sändebud i London 27, 35n, 41n, 42n, 43, 53n, 112n, 171n
Pappila, Ragnar, medarbetare i UNT 182n
de Peretti, E., kanslichef vid franska utrikesministeriet 53n, 81n
Pettersson, David, lantbruksminister i Tryggers regering (h) 212n
Peyron, Henry, svensk kommendörkapten 90n
Pilsudski, Josef, Polens riksföreståndare 31, 81n
Pipping, Hugo, finl. professor (sfp) 192n
Pipping, Rolf, finl. docent (sfp) 185n
Poincaré, Raymond, statsminister i Frankrike 80, 81n, 82, 120, 121
Procopé, Hjalmar, finl. riksdagsman, representant vid handelsavtalsförhandlingarna med Polen, handels- och industriminister i Cajanders regering II (sfp) 45n, 49n, 54n, 66n, 87n, 88n, 90n, 93n, 96, 98n, 99n, 101, 116n, 169n, 183n, 188n—189n, 191n, 195n, 225n, 238n, 241n, 244n, 246n, 248n, 254

Puittinen, Matti, finl. riksdagsman (s) 64n
Päts, Konstantin, Estlands riigivanem 70n, 84n, 106, 107n

Raestad, F., utrikesminister i Norge 231—232
Ramel, Fredrik, Sveriges sändebud i Kristiania (—1923) och i Berlin (1923—) 83n—84n, 141n, 161n, 231, 259n
Ramsay, Henrik, finl. verkställande direktör, representant vid sjöfartsförhandlingarna med Sverige (sfp) 242
Rantakari, K.N., finl. redaktör (saml) 174n
Rappe, Axel, svensk kapten 215n
Reijonen, Erkki, Finlands sändebud i Reval 39n
Reinikainen, Oskari, finl. riksdagsman (s) 45n—46n, 128n
Rennie, Ernest, Englands sändebud i Helsingfors 89n
Reuterskjöld, C.A., svensk professor, medarbetare i Vårt Land och Folk (af) 215n
Reutersvärd, Patrick, Sveriges chargé d'affaires i Wien 213n
Ribbing, Olof, svensk löjtnant generalsekreterare i AFF 90n—92n, 215n
Ribbing, Sigurd, byråchef i socialstyrelsen i Sverige 90n
Richert, Arvid, legationssekreterare vid svenska legationen i Helsingfors 68n, 88n, 95n, 106n—108n, 117n, 161n, 188n, 237n, 245n, 247n—248n
Rinman, Erik B., chefredaktör för St-T (lib) 44n, 90n, 92, 140n, 172n, 186n, 188n, 190n, 200n, 201, 237n, 239, 260—261, 263
Ritavuori, Heikki, inrikesminister i Vennolas regering II (fp) 44n, 45n, 48n, 55n, 61, 62
Roos, Wilhelm, finl. riksdagsman (sfp) 96n
Rosenblad, Carl, svensk överste, medarbetare i DNS 74—75, 92n, 108n, 111n, 262n
Ryti, Risto, finansminister i Vennolas regering II och Kallios regering (fp) 88, 105n, 111—112, 115, 116n, 149, 157, 188, 254, 255, 256n
Ryömä, Hannes, finl. riksdagsman, medlem i utr.utsk., chefredaktör för SS (—1922) (s) 64n—65n, 97n, 128n, 130n, 146n, 149n, 254
Räisänen, Yrjö SS:s kåsör Sasu Punanen (s) 123n

Salandra, Antonio, Italiens representant i NF:s råd 126, 160, 161
Sandler, Richard, konsult i Brantings regering, tf. utrikesminister (s) 178n
Schauman, Georg, finl. riksdagsman, ledare för Svenska vänstern 45n, 48n, 64n, 86n, 96, 144—145, 149n, 155n, 160n, 198n, 206n, 220, 247n, 254
Schwartz, Carl, svensk riksdagsman (h) 84n
Segerstedt, Torgny, chefredaktör för GHT (lib) 47n, 48n, 50n, 73, 74n—75n, 76n—77n, 89n, 92, 111n, 139n, 140n, 165n, 185n, 187, 192n, 200n, 209, 215n, 217n, 234n, 237n, 239n, 260
Setälä, E. N., finl. professor, riksdagsman (saml) 62n, 95n, 184—185, 187—188, 192—193, 202n
Sjöborg, Erik, kabinettssekreterare vid utrikesdepartementet (1923—) 197n, 252n
Skirmunt, K., utrikesminister i Polen 81n
Skjöld, Hannes, svensk redaktör (s) 163n, 187n
Sohlberg, Ernst, legationssekreterare vid Finlands legation i Köpenhamn 238n
Sohlman, Harald, svensk redaktör (h) 92n
Spångberg, Valfrid, svensk redaktör (lib) 93n, 111n, 166n
Stjernquist, Nils, svensk professor (lib) 75n
Stridsberg, E., konsult i Tryggers regering 210—211, 212n
Stridsberg, Gustaf, artikelredaktör vid SvD (h) 75n, 84n, 91n, 160n, 260
Ståhlberg, Ester, finl. författare, presidentfru 106n, 116, 171n, 226n
Ståhlberg, K.J., Finlands president 44—45, 48, 50n—51n, 61, 70n, 77n, 78, 87—88, 94, 97n, 98n, 99—100, 102, 104n, 105—108, 112, 114, 116, 123, 135, 149, 157, 172n, 173n, 176n, 180—181, 183n, 185—186, 190, 192n, 193—195, 226, 234, 241, 244, 246, 250—251, 254, 256n, 257, 258, 261, 262n, 281n, 286
Sundblom, Julius, chefredaktör för Åland, åländsk ledare 43—51, 54, 56, 74, 99, 100n, 231
Suolahti, Eino, finl. politiker (saml) 223n
Suolahti, Hugo, finl. professor, riksdagsman (saml) 62n, 87n, 254
Sventorzetski, Reinhold, finl. riksdagsman, medarbetare i SS och artikelredaktör vid KT (s) 64n, 98n,

122n—125n, 127, 128n, 143n, 144, 146n, 149n, 151n—152n, 220n, 254, 261
v. Sydow, Oscar, statsminister i Sverige 44, 44n, 45n, 51n, 76, 174n, 211n, 232n
Söderberg, Werner, chefredaktör för AB (h) 45n, 74n
Södergren, Werner, svensk redaktör (h) 92n
Söderhjelm, Henning, redaktör i Hbl 184n
Söderhjelm, Werner, Finlands sändebud i Stockholm 44—50, 51n, 54n, 56, 62n—63n, 65n, 66, 67n, 70n, 74n, 76, 77—78, 79n, 83n—84n, 87n, 88, 89n, 90n, 95n—96n, 97n, 98—102, 105—108, 114n, 115n, 116, 141—142, 150n, 153n, 154—157, 161n, 162, 166—167, 170, 172—175, 176n, 178n—179n, 180—182, 183n—184n, 185—190, 191—195, 196, 198, 200n, 202n, 206, 207n, 208n, 210n—214n, 218n, 224—226, 228, 230, 233n, 234—235, 237, 238n—239n, 240, 241n, 242—246, 247n, 251, 258, 261, 262, 263n, 281n

Tainio, Taavi, finl. riksdagsman, partisekretarare i SDP 64n, 97n, 146n
Tanner, Väinö, finl. riksdagsman, partiledare i SDP 46n, 64n—65n, 86n, 87, 97, 118n, 146, 254
Testrup, E., svensk överstelöjtnant 90n
Thesleff, Rolf, Finlands sändebud i Kristiania 84n, 107n, 213n, 231n, 232, 238n—239n, 259n
Toivola, Urho, legationssekreterare vid Finlands legation i Paris (anställd i Géneve) 133n, 161n
Trautman, O., Tysklands representant vid den åländska neutraliseringskonferensen 54n
Trolle, Eric, Sveriges chefsdelegat vid den åländska neutraliseringskonferensen 53n, 77n, 141n, 213n, 234n
Trygger, Ernst, statsminister, högerledare 42n, 132n, 134, 139—141, 154—155, 157—159, 164, 183, 191—192, 194—195, 198, 204—206, 208—213, 214n, 217—219, 221—222, 226, 228, 251—252, 253, 255, 271, 279, 282, 289n
Tschernych, A, Sovjetunionens sändebud i Helsingfors 89
Tulenheimo, Antti, finl. professor, politiker (saml) 223n
Tuompo, J.E., finl. folkhögskolrektor 177n
Törngren, Axel, svensk major 90n

Undén, Torsten, chef för personalavdelningen vid utrikesdepartementet (—1921), sändebud i Riga (1921—) 67n, 70n, 76n, 84n, 163—164, 259
Undén, Östen, expert på internationell rätt vid utrikesdepartementet, Sveriges representant vid NF:s råd, medlem av NF-delegationen, medarbetare i Soc-D (s) 11n, 124, 125, 132, 134, 158—159, 183, 213, 225n, 252, 253n, 254, 272

Vainio, Ville, finl riksdagsman (sap) 118n
v. Wendt, Georg, finl. riksdagsman (sfp) 87n, 96n, 169n, 185n, 254
Vennola, J.H., stats- och utrikesminister (fp) 40—41, 44n, 48n, 49n, 52n, 60n, 61, 62, 68, 69n, 78, 82—83, 86—89, 94—97, 99n, 102, 104, 106n—107n, 108, 112, 114—117, 123, 128—129, 130n, 131, 135, 147—148, 149—154, 155n, 156, 162, 173n, 174n, 175—177, 178n, 179—183, 184, 188—189, 193, 195, 202n, 207, 221, 222n, 223n, 225—227, 234, 241n, 243—246, 250—251, 254, 255, 262n, 269
Westman, C.G., Sveriges sändebud i Helsingfors (—1920) 28n, 35n, 41n, 43n, 66n, 171n, 188n
Westman, K.G., svensk rikdsdagsman, bondeförbundets ledare 193, 194n—195n, 253
Westman, K.I., legationssekreterare vid utrikesdepartementet 194n
Wickman, Johannes artikelredaktör vid DN (lib) 48n, 55n, 73n—75n, 91n, 93n, 111n, 118n, 133, 139n, 165n, 174n, 201n, 216n, 239n, 260
Wiik, K.H., finl. riksdagsman (s) 97n
Wijkman, Sven, svensk kapten 90n
Wikman, K. Robert, finl. redaktör (sfp) 174n
Viljanen, V.M.J., medlem av den finl. handelsavtalskommittén 34n
Winckelmann, Georg, avdelningschef vid utrikesministeriet, legationsråd 87n, 234—235, 241n, 258, 260
Virkkunen, Paavo, riksdagens talman (saml) 153, 191, 193
af Wirsen, Einar, Sveriges chargé d'affairs i Riga (—1921) 42n, 67n
Woellebeck, Norges sändebud i Stockholm 170n, 232
Vogt, A., redaktör i Arbetet (s)

Wohlin, Nils, handelsminister i Tryggers regering (bf) 210—211, 212n, 253
Voionmaaa, Väinö, finl. riksdagsman (s) 46n, 64n—65n, 86n, 97n, 116n, 124n, 148, 149n, 152n, 162n, 176n—177n, 222n—223n, 254
Wrangel, Fredrik, svensk överhovstallmästare 213n
Wrangel, Herman, utrikesminister i Sverige 42n, 44n, 45—48, 51n—54n, 76n, 101n, 232n
Wrede, R.A.,finl. rättslärd (sfp) 49, 87n, 141n, 145n, 188n, 202n, 223n, 239n, 240n, 254
Wuolijoki, Wäinö, finl. riksdagsman, riksdagens vicetalman (s) 64n
Wuorimaa, Aarne, legationsråd vid Finlands legation i Berlin, representant vdi handelsavtalsförhandlingarna med Polen 248n

v. Zech, Ernst, Tysklands sändebud i Helsingfors 188n
Zilliacus, Konni, engelsk tjänsteman i NF, medarbetare i HS 145n
v. Zweigbergk, Otto, chefredaktör för DN (—1921) (lib) 74n